FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

11

LITERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

II

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2009
İnternet satış: www.e-literayayin.com

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ 9

YİRMİ BİRİNCİ SİFİR 11

ÜÇ YÜZ ALTINCI BÖLÜM
Mele-i A'la'nın Tartışmasının Musevî Mertebeden Bilinmesi 13

ÜÇ YÜZ YEDİNCİ BÖLÜM
Meleklerin Muhammedî-Musevî Mertebeden Muhammedî Mevkıf'a İnme Menzilinin Bilinmesi 19

ÜÇ YÜZ SEKİZİNCİ BÖLÜM
Tümel Âlemin Karışmasının Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 26

ÜÇ YÜZ DOKUZUNCU BÖLÜM
Melamilerin Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 33

ÜÇ YÜZ ONUNCU BÖLÜM
Ruhani Çan Sesinin Musevî Mertebeden Bilinmesi 42

ÜÇ YÜZ ON BİRİNCİ BÖLÜM
Muhammedî Mertebeden Özel-Gaybî İlk Vakitler Menzilinin Bilinmesi 51

ÜÇ YÜZ ON İKİNCİ BÖLÜM
Vahyin Velilerin Kalplerine İnişinin Keyfiyeti; Onlarm Bu Konuda Şeytanlardan Korunmasının Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 62

ÜÇ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Ağlama ve Feryadın Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 71

ÜÇ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Meleklerin Nebilerin ve Velilerin Dereceleri Arasındaki Farkların Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 79

ÜÇ YÜZ ON BEŞİNCİ BÖLÜM
Azabın Zorunluluk Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 90

ÜÇ YÜZ ON ALTINCI BÖLÜM
Mücmel-Musevî ve Muhammedî Mertebeden -en yüce mertebelerdendir-, İnsani Levh-i Mahfuz'da İlahi Kalem İle Nakşedilen Mevcut Niteliklerin Bilinmesi 99

ÜÇ YÜZ ON YEDİNCİ BÖLÜM
İbtila ve Onun Bereketlerinin Menzilinin Bilinmesi 110

ÜÇ YÜZ ON SEKİZİNCİ BÖLÜM
Muhammedî Şeriat veya Muhammedî Olmayan Şeriatın Nefsanî Gayelerle Geçersiz Kılınması Menzilinin Bilinmesi 118

ÜÇ YÜZ ON DOKUZUNCU BÖLÜM
Nefsin Şeriatın Yönlerinden Birisinin Kaydından Başka Bir Tarzda Kurtulma Menzilinin Bilinmesi 127

ÜÇ YÜZ YİRMİNCİ BÖLÜM
İki Kabzanın Tespih Menzilinin Bilinmesi ve Birbirlerinden Ayrışmaları 135

ÜÇ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM
Şehadet Âlemi ile Gayb Âlemi Arasındaki Farkın Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 142

ÜÇ YÜZ YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM
Hakkı Halk Karşılığında Satan Kimsenin Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 150

ÜÇ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Muhammedî Mertebeden, Müjdelenene Gelen Müjdenin Bilinmesi 159

ÜÇ YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Bazı İlahi Mertebelerde Kadınların Adamlarla Bir Araya Gelmesinin Asımiyye Mertebesinden Bilinmesi 166

ÜÇ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM
Kuran Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 177

YİRMİ İKİNCİ SİFİR 193

ÜÇ YÜZ YİRMİ ALTINCI BÖLÜM
Konuşma ve Tartışma Menzilinin Muhammedî-Musevî Mertebeden Bilinmesi 195

ÜÇ YÜZ YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM
Med ve Nasif Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 203

ÜÇ YÜZ BİRİNCİ SEKİZİNCİ BÖLÜM
Ayrıştırma Halinde Bileşiklerin Basitlere Dönüşmesi Menzili'nin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 212

ÜÇ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM
Nimetler ve Belaya Yönelme Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 222

ÜÇ YÜZ OTUZUNCU BÖLÜM
Hilal Karşısında Kamer, Onun Dolunay Karşısındaki Yerinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 230

ÜÇ YÜZ OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM
Görme ve Onun Üzerindeki Kuvvet, Sarkma, Yükselme, Telakki ve Tedelli Menzilinin Muhammedî-Âdemî Mertebeden Bilinmesi 246

ÜÇ YÜZ OTUZ İKİNCİ BÖLÜM
Muhammedî Makam Sahipleri İçin İlahi Koruma Menzilinin Musevî Mertebeden Bilinmesi 255

ÜÇ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
'Eşyayı senin için, seni kendim için yarattım; kendim için yarattığımı kendisi için yarattığım yoldan çıkarmasın' Menzilinin Musevî Mertebeden Bilinmesi 266

ÜÇ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Madum'un Yenilenme Menzilinin Musevî Mertebeden Bilinmesi 276

ÜÇ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM
Kardeşlik Mertebesinin Muhammedî-Musevî Mertebeden Bilinmesi 288

ÜÇ YÜZ OTUZ ALTINCA BÖLÜM
Bitkilerin Bütün Zamanlarda Vaktin Sahibi Olan Kutub'a Biat Etmelerinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 299

ÜÇ YÜZ OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM
Âlemin Bir kısmının Karşısında Hz. Peygamber'in Durumunun Musevî Mertebeden Bilinmesi 312
ÜÇ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM
Sevîk Akabeleri Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 326
ÜÇ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM
Hakikatin Önünde Şeriatın Boyun Eğmesi Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi 337
ÜÇ YÜZ KIRKINCI BÖLÜM
Hz. Peygamber'in İbn Sayyad'ı Duhan Suresi Hakkında İmtihan Ettiği Menzilin Bilinmesi 347
ÜÇ YÜZ KIRK BİRİNCİ BÖLÜM
Sırlarda Taklit Menzilinin Bilinmesi 361
DİZİN 377
SON NOTLAR 391

YİRMİ BİRİNCİ SİFİR

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

ÜÇ YÜZ ALTINCI BÖLÜM

Mele-i A'la'nın Tartışmasının Musevî Mertebeden Bilinmesi

Mele-i a'la'nın tartışması açık delil
İtiraz ederken bir de unuturlar

Yaratılış ilkesi doğada benzerliğimizi gösteren bir delil
Eksiklik içeren bir kemaldir o

Doğanın yeri (tümel) nefs'in aşağısı
Hükmü bütün cisimlerde etkin

Bir ruhtan ve felekten doğsa bile
Unsürlar evlerdeki sütunlar gibi

Her cismin yönetici bir ruhu var
Kendi doğasındandır; öyleyse hem uyur hem uyanık

Her cisim, doğa tarafından ayakta tutulur
Cisim ve ruh ocak ve ateş gibi

Bak da gör ve şaşıracaksın
Çünkü ne melekler ne insan doğanın dışına çıkabilir

Bunu ben söylemedim, sana onu getiren:
Nebiler, Tevrat ve Kuran-ı Kerîm

Bu menzil, meleklerin âlemdeki makam ve mertebelerinden ibaret olan makamlar ilmini içerir. Acaba bu bilgi dünyada mı, yoksa ahiret hayatında mı öğrenilir? Âlemde ortaya çıkan görüş ayrılıkları ilmi (ilm-i hilaf) ve cedel ilmi, çelişik-ilahi isimlerin hallerinden ona ait olan ilim-

ler, bu menzilden öğrenilir. Söz konusu isimlere misal olarak, günahkârdan hükümlerini talep etmeye kalkıştıklarında, el-Gaffar (bağışlayan) ve el-Muntakim (intikam alan) gibi zıt anlamlı isimleri verebiliriz. Yeryüzünün niçin yaratıldığı bu menzilden öğrenilir. Dağlar bu menzilden öğrenilir: Acaba dağlar yeryüzünden midir, değil midir? Filozofların ileri sürdükleri gibi, bir defada da mı var olmuşlardır? Duyusal, akli, manevi ve hayvani âleme yayılan nikâh (cinsel ilişki) bu menzilden öğrenilir. Uyku, bu menzilden öğrenilir. Acaba cennette uyku var mıdır, yok mudur? Onun ilahi âlemde bir etkisi ve hükmü var mıdır, yok mudur? Gece, gündüz, gün ve zaman, bu menzilden öğrenilir. Gökler, güneş, türeyenler, gaybler, ahiret ve konuyla ilgili ayrıntılar, bu menzilden öğrenilir. Uhrevi sebepler, Rahman'ın kelamı bu menzilden öğrenilir. Acaba Allah'a nispet edildiği gibi Rahman'a da söz nispet edilir mi edilmez mi? Genel sekte, nebilerin getirdiği bilgiler -hükümlerin ilmi değil-, bu menzilden öğrenilir. Bütün bunlar, bu menzilin içerdiği ana ilimlerdir. Şimdi Allah'ın benim dilimde söylenmesini takdir ettiklerini zikredelim. Yardım eden Allah'tır. O'na tevekkül eder, O'ndan yardım isterim.

Allah Teâlâ peygamberinden aktarırken şöyle der: *'Tartıştıklarında benim Mele-i a'la hakkında bir bilgim yoktur.'*[1] Hz. Peygamber, Mele-i a'la'nın kefaretler, namazı cemaatle kılmak, abdest suyunu parmak aralarına girdirmek, mescitleri takip etmek ve namazın ardından mescitte oturmayı alışkanlık edinmek hakkında tartıştıklarını söylemiştir. Bunun anlamı, hangi ibadetin daha üstün olduğudur. 'Daha üstün', iki anlama gelir. Birincisi amellerin içerisinden hangi amelin Allah'a daha sevimli geldiğidir. Diğeri ise sahibi için hangi amelin cennette daha üstün derece kazandırmasıdır. Bu amellerin sırlarına gelirsek, bunlar, bu menzilden öğrenilecek hususlardır.

Öncelikle bilmelisin ki, meleklerin kendilerinden yaratılmış olduğu nurlar, tıpkı o meleklerin doldurduğu ve yerleştiği gökler gibi, doğadan var olmuştur. Çünkü gökler de bir dumandı ve duman ile buhar, doğa âlemine aittir. Buharın nihayette varacağı yer, Zemherir dairesinin altıdır. Şöyle ki: Buharlar, içerdikleri sıcaklık (unsuru) nedeniyle yükselirlerken, yaşlık ölçüsünde aşağı inerler -çünkü buharlar topraktaki sıcaklıktan meydana gelir-. Unsurlar dört doğadan meydana gelmiştir, fakat bu doğalar onlarda itidalde ve dengede değildir. Soğukluğun ve yaşlı-

ğın baskın olduğu unsur, su diye isimlendirilirken diğerleri de (unsurlardan birinin baskınlığına göre) isimlendirilmiştir. Öyleyse buhar, su ve toprağın sıcaklığından kaynaklanarak onlardan çıkan şeydir ve kuruluk ve sıcaklığın ona baskın gelmesi nedeniyle Esir küresinin üzerine kadar yükselir. Çünkü onda kuruluk ve sıcaklığın miktarı yaşlıktan çoktur. Bu nedenle gökler, şeffaf cisimlerdir. Allah Teâlâ her feleğin yerleşenini o feleğin doğasından yarattı. Melekler de doğa âleminden meydana gelmiş ve 'çatışma' ve hasımlaşma özelliğinde yaratılmışlardır. Çatışma içerdikleri zıtlık nedeniyle, doğalardan oluşan bileşik varlıklarda gözükür. Unsurlardan oluşan şeylerin de asıllarının hükmüne göre olmaları zorunludur. Meleklerin kendisinden yaratıldıkları nur, doğal nurdur. Böylelikle melekler bir açıdan ona uygun iken bir açıdan uyumsuzdur. Mele-i a'la'nın bir konuda görüş ayrılığına düşmesinin nedeni budur.

Allah Teâlâ bu amellerin içinden kendisine göre en faziletli olanı ve en fazla sevdiğini onlara bildirmiş olsaydı, hiç kuşkusuz ki, tartışmazlardı. Cennet dereceleri ile söz konusu ameller arasındaki irtibatı keşfetmiş olsalardı, hiç kuşkusuz, onlardan hangisinin en faziletli olduğu hükmünü verirlerdi. Öyleyse bu bilgiyi onlardan saklayan Allah'tır. Böyle bir konuyu tartışırken onlar, bir tecrübelerinin bulunmadığı -söz gelişi- hayız meselesini tartışan bilginler topluluğuna benzerler. Halbuki deneyimli ve tecrübeli oldukları konulardaki tartışmaları öyle değildir. Böyle dedik, çünkü (haklarında tartıştıkları) 'kefaretler', yükümlünün ihlal ettiği Allah'ın emir ve yasaklarını telafi etmesini sağlamak amacıyla konulmuştur. Melekler ise Allah Teâlâ'nın masumiyetleri hakkında tanıklık ettiği varlıklardır. Onlar, Allah'ın emirlerine karşı çıkmazlar ve 'emredileni yaparlar'. Onlara bir şeyin yasaklanmış olduğu hakkında bize bilgi ulaşmamıştır. Günah işlememişlerse, itaatkârdırlar ve (günahlara karşılık verilen) kefaretler hakkında tecrübeleri yok demektir. Öyleyse bu melekler, tecrübeleri olmayan bir konuda tartışmaktadır. Aynı şey tecrübeleri olmayan diğer amellerle ilgilidir. Söz gelişi melekler temizdir, dolayısıyla temizlenmezler (abdest almak) veya temizlik yaparken (suyu) parmak arasına sokmak veya sokmamak diye bir nitelikleri yoktur. Aynı şey cemaatle namaz kılmak amacıyla mescitlere gitmeyle ilgilidir. Böyle bir amelleri de yoktur.

Şunu ileri sürebilirsin: 'Onlar zikir meclislerine koşarak birbirlerine şöyle derler: 'Aradığınız burada, gelin!' Buna şöyle cevap verebiliriz: Bilmelisin ki, zikir, namazın aynı değildir. Biz, özel olarak cemaatle kılınan namazdan söz etmekteyiz. Onlar, Âdemoğulları gibi, cemaate girmezler, çünkü onlar, herhangi bir Âdemî ile aynı surette değillerdir. Onlar, sadece Âdemoğullarının şekillerine girebilirler. Cebrail Hz. Peygamber'e namazı fiiliyle öğretmişti. Bu, Cebrail'den bir aktarımdır. O bunu, Hz. Peygamber'e namazları ve vakitlerini öğretmek ve tarif etmek üzere yapmıştı. Namazın ardından mescitte beklemeye gelirsek, bu da meleklere ait olmayan ve sadece namaz kılanlara özgü olan ve bu özel tarzda namaz kılan kimselere ait bir ameldir. Melekler kendi nitelikleri olan bir hususta tartışmamışlardır ve bunun için de misal olarak hayız meselesini verdik. Bu tartışmanın nedeni, ilhamlarında insanoğlunu salih amele davet etme ve en faziletli amele yönlendirme arzularıdır. Binaenaleyh sırf insana tavsiye etsinler diye, 'En faziletli amel hangisidir?' diye tartışmışlardır.

Tartışma nedenine dikkatini çektikten sonra, şimdi tartışma konularını açıklamalıyız.

Bilmelisin ki: Kefaretler, kul ile kendisini maruz bıraktığı işler arasına engel olsun diye emredilmiş ve belirlenmiştir. İnsan, yapılması emredilen bir farzı veya uzak durulması emredilen bir yasağı ihlal ettiğinde belalara maruz kalır. el-Muntakim ismi günahın işlendiği mahalle bir bela getirdiğinde, kefaretlerden ibaret olan amellerin o yeri örtmüş ve çevrelemiş olduğunu görür. Binaenaleyh kefaretler, (günah işleyen) o mahal üzerinde bir kalkan ve siper haline gelir. Kefaretler üzerinde hüküm sahibi isim, el-Gaffar'dır ve el-Muntakim ismi bir getdik bulamayacağı gibi ilahi tehdidi de onda uygulayamaz. Çünkü 'kefaret' denilen amel günah işleyen mahal ve organa baskın gelmiştir. Nitekim 'küfr' de örtmek demektir. Çiftçi 'kâfir' diye isimlendirilmiştir, çünkü çiftçi, tohumu toprağa atıp üzerini toprakla örter. Hz. Peygamber zinakâr hakkındaki bir ifadesinde buna dikkat çekerek şöyle der: 'İman kendisine dönene kadar zâniden çıkar ve bir gölge gibi üzerinde kalır. Tövbe ettiğinde, iman yeniden ona döner.' Çünkü zâniyi veya günahkârı, zina yaparken veya bu davranışın akabinde Allah'tan gelen bir bela ve ceza arar. Bela zina fiili esnasında gelirse, işlemiş olduğu günah ölçüsünde kendisine ilişir. Çünkü bir engel -(söz gelişi) erken boşalma veya cinsel

organın kadının organından çıkması gibi- ortaya çıkar ve fiilini tamamlamasını engelleyebilir. Böyle bir durumda (el-Muntakim isminden gelen) bela, imanı tıpkı gölge gibi zâni üzerinde bulur. İman güçlü bir perdedir ve iman varken belanın kula işlemesi mümkün olmadığı gibi ona ulaşması mümkün değildir. İmanın şerefi nedeniyle, zina yapan insan dünya hayatında korunmuş ve sakınılmış ise, ahiret hayatında nasıl olabileceğini zannedersin? Çünkü imanın ahiretteki etkisi, dünyadaki etkisinden tamdır. Öyleyse bütün kefaretler, birer kalkandır. Onların yeri ve mertebesi budur ve bir ilave de yoktur. Cennette bir derece veya menzil şeklinde buna eklenen her ilave, amelin 'kefaret' olması tanımının dışına çıkan hususlardır. Çünkü kefaretler dereceleri yükseltmez; sadece belalardan korurlar.

(Mele-i a'la'nın tartışması ifadesinde geçen) 'Keffarât', mübalağa kipinde gelmiş ve kefaret kelimesinin çoğuludur. Çoğul kullanmaları, bir (günah) amelin suretine ait pek çok belanın olduğunu ifade eder. Şöyle ki: Bir günah, farklı hareketleri içerir ve her hareketin Allah katında özel bir belası vardır. Bir günahın yol açtığı her belaya karşı 'kefaret' olan amel, belanın insana ulaşmasını ve ona etki etmesini engelleyen perdeye ve örtüye dönüşür. Bela, tekil olsa bile, çok anlamlı bir kelime olduğu gibi kefaret de öyledir. Bu amel isim bakımından tekil olsa bile parçaları yönüyle çoktur. Bununla birlikte amel parçalara ayrılmaz. Söz gelişi -bir kefaret olan- tövbeyi verebiliriz. Tövbenin uzaklaştırdığı özel bela, çokluk ve fazlalık bulunmayan bir beladır. Çünkü ilahi emirler, âleme, özellikle cezalara yerleştirilmiş ilahi ölçülere ve terazilere göre gerçekleşir. Bu nedenle onlarda bir eksiklik yoktur. Bir şey için, ortada bir günah olmasa bile, farklı kefaretler olabilir. Misal olarak haccı veya umreyi verebiliriz. Hacı çekeceği bir eziyet nedeniyle başını tıraş eder ve bu amelin iyiliğini görür. Böyle bir amelin farklı kefaretleri vardır ve hacı kefaret sayılan hangi ameli işlerse, diğeri düşer. Bu durumda, bir amel, kendisinden düşen diğer kefaretlerin yerini alır. Yemin bozulursa, onun kefareti diğer hataların kefaretleri gibi olur. Bu durumda meleklerin konuşması, muhayyer kefaretlerden hangisinin yapılmasının daha uygun olduğuyla ilgili düşünülebilir. Ya da onun niçin kefaret olduğunu tartışırlar? İnsan cezalandırılmayı gerektiren bir iş yaptığında kefaret niçin cezayı ortadan kaldırır ve arada nasıl bir irtibat vardır ki, o kişiyi (beladan) örter? İşte Mele-i a'la, böyle konularda da

tartışır. Elinde terazisi bulunan alim, yeminin ne hakkında olduğuna bakar. Bu durumda muhayyer kefaretten yeminin bozulmasıyla ilgili ameli çıkartır. Aynı şey fidyede geçerlidir. Bütün bunlar, tartışmaya açık ve çatışmaya yol açan amellerdir. Öyleyse burada açık olan husus şudur: Melekler, yaratılışlarına uygun olarak fikrî bir değerlendirmeye sahiptir. Buna ilahi hakikatlerden kaynak, *'Emri yönetir, ayetleri tafsil eder'*[2] ve ayetin sonundaki *'Umulur ki Rabbinize kavuşmaya inanırsınız'*[3] ayetidir. Yani hüküm terazileri üzerinde sabit olursunuz.

Bu hususu destekleyen hususlardan birisi, ilahi haberlerde geçen şu ifadedir: 'Yaptığım bir işte tereddüt etmedim.' Allah, yaratılmış varlıklara özgü bir fiil olan 'tereddüt etmek' fiiliyle kendisini nitelemiştir. Yaratıklarda bu fiil, düşünme gücünden ortaya çıkar. Bunun meleklerdeki karşılığı ise, belirttiğimiz konudaki çatışmalarıdır. Derin anlayış sahibi isen, sahih-ilahi haberden ortaya koyduğumuz delili incelemelisin! Onların, ayakların taşınması (yürümek) ya da cemaatlere koşmak hakkındaki tartışmalarının ilahi hakikatlerden kaynağı şudur: 'Kim bana bir adım yaklaşırsa, ona bir arşın yaklaşırım, kim bana bir arşın yaklaşırsa, ona daha çok yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse, ona koşarak giderim.' Başka bir misal şudur: 'Kim beni bir topluluk içinde zikrederse, o topluluktan daha hayırlı bir toplüluk içinde onu zikrederim.' Başka bir örnekte 'Rabbimiz yakın göğe iner' denilir. Âdemoğullarından meydana gelen bu amelin özelliği ile ilahi hakikatler arasındaki ilişkiyi anlamalısın! Öyleyse yüce melekler (Mele-i a'la) ilahi hakikatlerden hangisinin kulun fiilliyle daha yakından ilgili olduğu hususunda tartışmış ve görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Hz. Peygamber'in abdestte parmak aralarına suyun ulaştırılması ifadesinin de ilahi hakikatlerle ilgili olduğu husus, mümin kulunun canının isteksizce alınmasıdır. Allah 'Mümin kulum ölümü sevmez, ben ise, onun gecikmesini istemem' buyurur. Allah kendisini 'kerih görmek', isteksiz davranmak özelliğiyle nitelemiştir. Müminin soğuğun etkisi nedeniyle istemeyerek de olsa abdest suyunu parmak aralarına ulaştırması, bu hakikatten kaynaklanır. Bu durumda ona ait sevap, bu ilahi hakikatte zikredilen Hakkın nahoş bulması ifadesinden verilir. Mele-i a'la'nın bunun ardından zikredilen konudaki hasımlaşmaları da böyle değerlendirilmelidir. Kastedilen namazın tamamlanmasından sonra mescitte oturmaktır. İlahi hakikatlerden bu amele ait olan, *'Ey cinler ve insanlar! Sizin için fariğ kalacağız'*[4]

ayetidir. Bizim için bırakacağı iş, bizden olan iştir. Allah şöyle der: *'Göklerde ve yerdekiler O'ndan ister. Her gün O bir iştedir.'*[35] Kul namazı tamamlayıp ardından Rabbini zikretmek üzere mescitte otururşa, belirli bir haldeki münacatından -aynı evde- başka bir haldeki münacatına geçer. 'Sizin için fariğ kalacağız' makamından, bu amele karşılık bir terazi ortaya çıkar. Öyleyse haklarında Mele-i a'la'nın tartıştığı bütün bu ameller ilahi hakikatlerle irtibatlıdır. Bu konuda ameller ile ilahi hakikatler arasındaki ilişkileri zikretmek, sözü uzatır.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ YEDİNCİ BÖLÜM

Meleklerin Muhammedî-Musevî Mertebeden Muhammedî Mevkıf'a İnme Menzilinin Bilinmesi

Yüce Ruhlar bir rüzgâr gibi estiklerinde
Bahçelere uğrarlar ve yayılırlar

Nefesler âleminde var mı bizim gibi?
Onların oradaki sevgileri benim sevgim gibi mi?

Hakkın dili der ki, sizin gidişiniz
Örnek bir yol üzere; devam eden bir delil

Cömertliğimin ve intikamımın sırrı sizden ortaya çıktı
Bilgimi ve hikmetimin sırrını gizledim sizde

Gözü olan, açık yaptığımı bilir
Kör olan hayretimin aslındandır

Her makam O'nun cömertliğindendir
Her varlık, benim varlığımın aslındandır

Samimi dostum, bilmelisin ki! Allah yaratıklarının sayısınca gökten yere doğru miraçlar (ve merdivenler) belirlemiştir. Gökteki her ayak yeri, Allah'ı tespih eden bir melekle doludur. O melek Allah'ı onun adına belirlenmiş zikirle zikreder. Allah Teâlâ'ya ait yeryüzünde de bu kadar melek vardır ve onlar hiç bir zaman göğe yükselmezler. Göktekiler de yeryüzüne inmez. '*Her biri namazını ve tespihini bildi.*'[6] Allah'ın saygın meleklerden olan amade kılınan ruhları da vardır. Allah, onları görevlendirmiş, göklere vahyettiği emirleri onların eline tevdi etmiştir. Söz konusu emirler Allah'ın unsurlar âleminde uygulamayı dilediği hususları içerir. Allah meleklerin miraçlarını Kürsüden göklere doğru belirlemiştir. Bu esnada melekler göklerde bulunanlara özgü ilahi emirleri getirirler. Bunlar, ayrım özelliğindeki (furkanî) işlerdir. Arş'tan Kürsüye doğru bazı miraçlar belirlemiştir. Bunlar ise bölünmeyen bir kelimeyle Kürsüye inen meleklere aittir. Bir kelime Kürsüye indiğinde, -Rahman'ın o tek kelimeden yaratılış ve emir âleminde uygulamak istediği şeyler ölçüsünde- bölünmeler gerçekleşir. Allah (tümel) Nefs'ten ise Arş'a uzayan ince bağlar (rekaik) meydana getirir. Bunlar (tümel) Nefsin sahip olduğu iki kuvvete ait olan iki gruba bölünür. Nefs, korunmuş levhadır ve iki yönlüdür. Levha ve Arş arasındaki ince bağlar, meleklere ait miraçlara benzer. Bu ince bağlarda yerleşen manalar ise, melekler mesabesindedir. Levha olan Nefs, Kalem olan akla yönelir ve ondan bilgi alır. Akıl da nefse zorunlu -ki kendi iradesi yoktur- bir yönelimle bilgi aktarır. Aklın nefse her yönelmesinde nefs için sayılamayacak kadar bilgi ortaya çıkar. Akıl da zorunlu olarak Allah'a muhtaçtır. Allah'ın akla iradî bir tecelliden meydana gelmiş zatî bir yardımı vardır. Böylelikle akıl, bu genel tecellide tafsilî bilgileri öğrenir. Bu bilgiler onun yoksulluğunu artırır ve acizliğine acizlik katar. Akıl sürekli ve daimi olarak bu haldedir. Bu iradi tecellide ilahi emir zorunlu yardımla akla tenezzül eder ve iner. Böylelikle bu ilahi emir, daha önce (ilahi) isimlerin suretindeyken, aklın nefse yöneliminde bu kez aklın suretiyle zuhur eder ve ortaya çıkar. Böylelikle ilahi emir, yerleştiği ve indiği mertebeye göre farklı suretler kazanarak her menzilde bir renk alır. Ardından ilahi emir, nefse ait ince bağlarda bu kez nefsin suretiyle inmeyi sürdürür. Onun zahiri, batını, gaybı ve şehadeti vardır. Bu kez Arş kaynaklı (ve aslına dönük) şevk ve özlem duyan ince bağlar ilahi emri karşılar ve onu kendisinden alırlar. Bu durumda ilahi emir, Arş'ta Arş'a

ait bir suret kazanır. Ardından meleklerin elleriyle kürsüye doğru yükselmeye başlar. Bu esnada ilahi emir, yaratılış âleminde bölünmeksizin, tek bir şeydir. Nefsten Arşa emir âlemindeki bölünme tarzında bölünerek inmişti. Yaratılış âleminin birincisiyle boyandığında -ki Arş'tır-, onun birliğinde yaratılışmışlar ortaya çıkar. Bu, yaratılmışların ilk birliğidir. Böylelikle o, emir bakımından bölünmüş iken yaratılış bakımından tektir. Bu esnada ilahi emrin durumu, göğüsten ağzın dışına tek varlık olarak çıkan sesi verebiliriz. Bu esnada seste bir nicelik asla görülmez. Ardından, mahreçler sesi yetmişten daha fazla olan harflere böler. Halbuki ses aynı sestir. Böylelikle bu ilahi emir, kürsüdeki suretinden başka bir suretin rengiyle boyanır. Bu ilahi emir herhangi bir suret ile boyandığında ve onunla göründüğünde, daha önce sahip olduğu suretin rengi kendisinde gizlenir, fakat asla kaybolmaz. Birinci suret, her zaman kendisinde ortaya çıktığı yeni suretin ruhudur. Bu durum, işin başından o ruhun son menziline varıncaya kadar böyle devam eder ve kendisinde göründüğü surete yardım eder. Böylelikle ilahi emir, miraçlar üzerinde, Kürsüden Sidre'ye doğru -gökler âlemine yönelme kastı var ise- iner. Cennet âlemine dönük ise, bulunduğu yerden ayrılmaz ve onun otoritesi cennetlerde yerleşik olduğu ya cennet hurilerinde veya ağaçlarında veya vildanlar veya cennette onun adına belirlenmiş bir yerde ortaya çıkar. İlahi emir miraç ederek göklere indiğinde ise kendisinden indiği makamın melekleri de onunla iner. Bu esnada yıldızların en güçlü ışığı da onunla beraberdir ve ondan ayrılmaz. Sidre'nin melekleri onu karşılar ve henüz inmiş olan meleklerden kendisini alırlar. İlahi emir ile inen melekler ise Sidre meleklerinin kendilerine verdiği şeylerle birlikte geriye dönerler. Sidre melekleri onlara yeryüzünden yükselen (müminlerin amellerini) verirler. Melekler onları alarak geri dönerler. Yıldızların ruhları ise ilahi emirle birlikte kalır. Bu emirde cennetin muhtaç olduğu -söz gelişi bitkileri- bir şey bulunursa, yüce Sidre'den onu alır. Onun dalları ise cennetteki her bir evdedir. Sidre, nur ağacıdır ve cennetteki yüksek ağaçlar ile yere ait süfli ağaçların hakikatleri, ona ulaşır. Kökleri ise, zakkum iken köklerinin dalları unsurlar âlemindeki bütün acı ve zehirli ağaçlardır. Nitekim dünyada ve cennetteki tatlı ve güzel bütün bitkiler de Sidre'den ortaya çıkar. Binaenaleyh bu Sidre, dünya ve ahireti doldurur. Öyleyse Sidre, dünyada, cennette ve cehennemdeki bütün bitkilerin ve cisimlerde büyümenin ilkesidir. Onun üze-

rinde öyle bir ışık ve parlaklık vardır ki, âlemde hiçbir bilgi sahibi onu niteleyemez.

İlahi emir, daha sonra, ağacın dallarının ortaya çıkması gibi Sidre'de dallara ayrılır. Onda meyveler, yardım etmek üzere indiği âlemin tabiatına göre ortaya çıkar. Daha önce ilahi emir, Sidre'nin suretiyle boyanmıştı. Böylelikle miraç üzerinde ilk göğe iner. Birinci gökte, oranın sakinleri 'merhaba' diyerek hoşça ve sevinçle kendisini karşılar. Birinci gökte onu ölümle canları alınan ve burada yerleşen peygamberlerin ve yaratıkların ruhları karşılar. Yeryüzündeki ariflerin himmetlerinden yaratılan melekler de onu karşılar. Cennete doğru akan hayat nehrini orada bulur. İlahi emrin yanında ilahi bir emanet varsa -ki her ilahi emirde bir emanet bulunmalıdır, çünkü ilahi emir bütün varlıkları ihata eder-, emaneti -tıpkı daha önce Sidre'ye bıraktığı gibi- nehre atar ve nehir onu cennetlere ulaştırır. Aynı şeyi, orada bulduğu ve cennete doğru akan bütün nehirlerde yapar. Nil ve Fırat nehirlerini orada bulur ve o iki nehre Allah'ın kendileri için belirlediği emaneti atar. Bu emanet onlara aittir. Bu (emanetin) bereketi ise iki nehre iner ve oradan yeryüzüne ulaşır, çünkü onlar, yeryüzünün nehirlerindendir. Nebilerin ruhları, himmetlerden (yaratılan) melekler ve ilk göğün imar edicileri, ilahi emrin kendilerine getirdiği emanetleri alırlar. Sonra emir, Beyt-i mamur'a girer; onun gelişiyle sevinir ve her yanında ışıklar parıldar. Yetmiş bin melek gelir. Bunlar her gün o nehre giren ve bir daha geri dönmeyen meleklerdir. Onlar, Allah'ın hayat nehrinin damlalarından yarattığı meleklerdir, çünkü Cebrail her gün bir kere hayat nehrine dalıp çıkar ve tıpkı bir kuş gibi kanatlarını çırpar. Bu kanat çırpmadan yetmiş bin damla meydana gelir. Allah -insanı rahimde bir sudan yarattığı gibi- her damladan bir melek yaratır. Böylece yetmiş bin damladan yetmiş bin melek yaratır. Onlar, her gün Beyt-i mamur'a girer. Hz. Peygamber sahih bir hadiste şöyle demiştir: 'Her gün yetmiş bin melek Beyt-i mamur'a girer ve bir daha geri dönmez.' Allah'ın mülkünün ne kadar geniş olduğuna bakınız!

Sonra ilahi emrin miracı, birinci gökten ikinci göğe doğru gerçekleşir ve ilahi emir ikinci göğe yerleşir. Bu esnada birinci göğün suretine sahip iken (ikinci göğe) yerleştiği miracın suretiyle boyanır. Onun yanında ise, birinci gökten kendisiyle görevli melekler vardır. Bunun yanı sıra burçların ve sabit yıldızların ruhları da ona eşlik eder. Keyvan fele-

ğinin gücünden bir meleğin onunla birlikte inmesi zorunludur. İkinci göğe ulaştığında, oranın melekleri ve orada bulunan ölmüşlerin ruhları, himmet melekleri ve ikinci gökteki Behram'ın gücü kendisini karşılar. Bu emir, getirdiği emanetleri kendisini karşılayanlara ulaştırır. Ardından, ikinci göğün suretinde olduğu halde üçüncü göğe iner. Oraya indiğinde, indiği merdivenin suretiyle boyanır. Oradaki durumu da daha önceki göklerde zikrettiğimiz durumun aynıdır. En sonunda yedinci göğe iner. Burası yakın göktür. Getirdiği emanetleri orada bulunanlara ulaştırır. Yanında her göğün sahibinin gücü olduğu halde, inmesi için göğün kapıları açılır. Onunla birlikte bütün sabit ve hareketli yıldızların güçleri ile feleklerin güçleri ve felek hareketlerinin güçleri de iner. (Başka bir suret edinmek üzere) kendisinden ayrıldığı bütün suretler, onda gizlenmiştir. Öyleyse inen her ilahi emir ilahi bir isimdir. Ardından akla, sonra nefse, sonra Arşa ve kürsüye ait olur. Binaenaleyh ilahi emir, iniş yolu esnasında uğradığı bütün suretlerin bir toplamıdır. Böylelikle küreleri yarar ve her birini doğasının kabul ettiği şeye göre etkiler. En sonunda toprağa ulaşır. Burada yaratıkların kalplerine tecelli eder. Kalpler de -istidatlarına göre- onu kabul eder. Kalplerin kabulü, türlü türlüdür. İnsanların kalplerinde bulduğu hatıralar ve düşünceler (bu kabulden) meydana gelir. Onlar, bu hatıralara göre çalışır, arzu duyar ve onlar nedeniyle hareket ederler. Bu hareket itaat olabileceği gibi günah veya mubah da olabilir. Öyleyse maden, bitki, hayvan insan, yeryüzüne ait bir melek veya göğe ait bir melek; kısaca âlemdekilerin bütün hareketleri, yeryüzüne inen bu ilahi emirden ibaret olan bu tecelliden gerçekleşir. İnsanlar kalplerinde kaynağını bilemedikleri düşünceler bulurlar ki, onların kaynağı budur. Öte yandan bu düşünceler, kendisiyle birlikte yıldızların güçlerinin ve feleklerin hareketlerinin indiği âleme ilahi emrin elçileridir. Bütün bunlar, ilahi emrin âlemdeki bu kimselerin hakikatlerine yönelik elçileridir. Böylelikle biten şeyler onunla biter, bazı şeyler onunla hayat bulur, bazı şeyler onunla ölür. Bütün âlemlerde ulvi ve süfli etkiler bu elçiler vasıtasıyla gerçekleşir. Bunlar, ilahi emrin âleme gönderdiği elçilerdir, çünkü o, onların içerisinde bir hükümdar gibidir. Bu ilahi emri bir başkası, onu başkası takip eder. el-Aziz ve el-Alim'in takdirine göre, her nefes ilahi emir böyle iner.

İlahi emir hükmünü onlarda uygulayıp geri dönmek istediğinde, bütün varlıklardan elçileri kendisine gelirler. Bu elçiler, gönderildikleri

kimselerde ortaya çıkan suretleri getirirler. İlahi emir de, çirkin veya güzel olan o suretleri giyer ve -Rabbinin önünde bütün suretlerle gözüken ilahi bir isim olarak durana kadar- geldiği yoldan geri döner. Hak o suretlerden dilediklerini kabul eder, dilediklerini de kendisine uygun suretler içerisinde sahiplerine çevirir. Allah o suretlerin yerleşeceği yeri bilgisinden dilediği bir yer yapar. Böylelikle elçiler, belirttiğimiz bu tarzda, yeryüzüne sürekli gelirler.

Şimdi de Allah ehlinin kendilerine inen ilahi emir karşısındaki tavırlarını zikredelim: Allah ehlinden muhakkik olan kişi, bu emrin inişini ve yakın gökten ayrıldığında üç yıl boyunca inmek üzere havada dolaşmasını müşahede eder. Ardından yeryüzünde ortaya çıkar. Yeryüzünde her bir şeyde gözüken her hadise, söz konusu emrin gökten her bir andaki inişinden itibaren üç senelik sürenin dolmasıyla gerçekleşir. Keşif ehlinin büyük kısmı, kendilerine gösterilen bilinmeyenleri buradan dile getirir, çünkü onlar, gerçekleşmezden önce gizli haberleri görür ve gelecek yıl gerçekleşecek hadiseleri bildirirler. Bunun yanı sıra, yıldızların ruhlarının ve ilahi emrin hizmetinde inen feleklerin hareketlerinin onlara verdiği bilgileri söylerler. Müneccim bu hareketlerdeki etkileri nasıl alacağını bilirse, verdiği hükümde isabet eder. Kâhin veya gelecekten haber veren arraf doğru söylediklerinde ve gerçekleşmezden önce, başka bir ifadeyle yeryüzünde etkisi ortaya çıkmazdan önce bir şeyi bildiklerinde buradan haber verirler. Yoksa insan, dönüşleri esnasında feleklerin hareketlerinden hangi işlerin gerçekleşeceğini nasıl bilebilir ki? Fakat yaratılmışlarda uygulanacak işleri bilen feleklerin ruhları ile bizim aramızda Ruhanî bir ilişki vardır. Bu ilişki, feleklerin hareketlerinden ve yıldızların ışıklarından belli bir ölçüye göre -çünkü onların ölçüleri vardır ve yanılmazlar- kazanmış olduğu suretle iner. Matematikçi-müneccim ve kâhinin ruhaniyeti, himmetinin yöneldiği şeyin rengiyle boyanır ve bu sayede öğrenmek istediği şey ile arasında bir ilişki gerçekleşir. Bu durumda talep ettiği şeyin ruhaniyeti gözlem esnasında ona içerdiği şeyi ulaştırır (feyazan). Ardından müneccim ve kâhin, gelecekte gerçekleşecek hadiseler hakkında hüküm verirler.

Ariflere gelirsek, onlar, Allah Teâlâ'nın her bir varlıkta özel bir yönü bulunduğunu bilirler. Bu nedenle onlar, herhangi bir şeye o şeyin sebepleri yönünden bakmazlar. Onlar, her şeye Haktan o şeye ait yönden bakarlar. Bu durumda arifler, Hakkın gözüyle esvava bakar ve va-

nılmazlar. İlahi emir böyle bir arifin kalbine indiğinde, daha önce ifade ettiğimiz üzere, uğradığı yerlere göre suretler giyinmiş bir hâlde iner. İlahi emrin kendisiyle ilk akıl'a gözüktüğü ilk suret, ilahi ve esmai bir surettir. Bu suret, bütün suretlerin ardındadır. Arifin himmeti ise her zaman her varlıktaki ilahi yöne dönüktür. Muhakkik arif, özel yöne kendisine ait özel yön ile yönelir. Böylece ilk ilahi sureti bakımından, ilahi emri inceler, vasıtaları terk ederek bu suretten yukarı veya aşağı bütün suretlere doğru iner. Muhakkik arif, baktığı her surete bu özel yönden bakar. En sonunda bütün suretlere ulaşır. Arif, ilk akıl'dan yeryüzüne kadar bütün varlıklarda bulunan ilahi sırları ilahi emirden öğrenir. Halbuki kâhin, arraf ve benzerleri ise, özellikle unsur âleminde gerçekleşecek hadiseleri bilirler.

Sonra arif, bu ilahi emirden edep elbiseleri giyer, kendisinden bilgi alışta Hakkın karşısında bulunma bilinci (huzur), heybet ve nur kazanır. Öyle ki, ilahi emir onu yükselttiğinde, yüce göklerin melekleri onun karşısında şaşırır. Allah da onunla meleklerine karşı iftihar ederek şöyle der: 'İşte bu kul size göre aşağı ve süfli yere yerleştirilmiştir. Fakat bulunduğu yer ona etki etmemiş ve mertebesi onun üzerinde hüküm sahibi olmamış, perdelerin çokluğu onu benden perdelememiştir. Kulum hepsini yarıp aşmış, bana bakmış, bilgisini benden almış. Bir de - karanlık yoğun unsur perdeleri bulunmadan- sizin gibi olsaydı, durumu nasıl olabilirdi?' Hakkı dinleyen melekler şöyle der: 'Allah'ım! Seni tenzih ederiz. Bu dilediğin kullarına bir ihsan ve rahmet olarak verdiğin ihsanındır.' *'Allah büyük fazilet sahibidir.'*[27] Bu kul, Allah'ın yaratıklarından sadece ilk akıl'a ve Allah'ı bilmeyle kendilerinden geçen yakın meleklere benzeyebilir. Bu âlemde böyle bir kalbin sahibi, ancak Allah adamlarından Tekler (Efrad) olabilir. Hızır vb. Onlar, Hz. Muhammed'in meşrebindedirler. Meleklerin Muhammedî-vakıf kalbe nasıl indiklerini kısmen zikretmiş olduk.

Bu menzil, ulvi ruhların ve berzah mertebesindeki ruhların bilgisini içerir. Bunun yanı sıra, Allah'ın yararlı bilgi talebinde samimi davranan kimselere açtığı bilgiler, temyiz ve tercih bilgisi, aktarma, karşılaşma, yazma ve Kuran bilgisi, meydana gelen şeyin bilgisi, gaybın bilgisi, miktarların bilgisi, eşyayı asıllarına döndürmenin bilgisi bu menzilden öğrenilir. Gidişin bilgisi, ahiretin bilgisi, ikincinin birinciye katılmasının bilgisi, âlemin yaratılışının bilgisi, mekân ve mertebede yerleşme bilgisi,

hayatın bilgisi, âlemin uzamı, genişliği, derinliği ve bunu nereden kazandığının bilgisi, havanın hadiseleri ve bunların sebeplerinin bilgisi -ki bunlar ulvi sebeplerdir- bu menzilden öğrenilir. Susma ve konuşma mertebelerinin bilgisi, birleştirme ve ayırmanın bilgisi -ki bu nispetler ilmindendir-, tuzağın sırlarının bilgisi ve takvanın, yani takvanın meydana getirdiği bilgi bilgisi bu menzilden öğrenilir. Bu durum *'Allah'tan korkun, O size öğretir'*[8] ayetinde belirtilir. Bu ayet ile *'Allah'tan korkarsanız, size Furkan verir'*[9] ayeti arasındaki irtibat bu menzilden öğrenilir. İhsan, yani ihsanın meydana getirdiği ilimler, el-Halim ismi karşısında mühlet vermenin bilgisi, hakikatler bilgisi, huşu bilgisi ve Allah kelamı ile yaratılmışların kelamının ilişkisinin bilgisi bu menzilden öğrenilir. *'Allah her şeyi bilendir.'*[10] Çünkü *'O her şeyi ihata etti'*[11] ve *'Her şeyi sayıca saydı.'*[12]

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Tümel Âlemin Karışmasının Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Şaşarım, yokluğa ol diyene!
O sözün söylendiği, henüz yoktu

Sonra olunca, ona denilmedi ki o
Oluş bölünmeyen şeydir

'Ol' sözü kudreti ortadan kaldırmış
Akıl buna hükmetti ve delil oldu

Aklın nasıl delili olur ki?
Aklın yaptığı bina keşif ile yıkılır

Nefsin kurtuluşu şeriatta
İnsan görür de sonra mahrum mu kalır?

Keşifte şeriata sarılmalısın!
Böyle biri iyiliği elde etmiş ve kurtulmuş

Fikri geride bırak, taşıma her yere
Kasaptaki bir et gibi terk et onu

Fikrin bir makamı var ve onu o yerde tut
Ta ki merhamet görmüş bir kul ol

Bir bilginin şahidi şeriat ise
İşte bilgi odur, sarıl ona

Akıl ona aykırıysa, de ki: 'Bu senin tavrın,
Tecrübeniz olan şeyle ilgilenin'

Allah'ın o kadar bilgisi var ki
'Niçin' demeyen kimse, ulaşır onlara

Bilgi 'nasıl?' sorusuyla bilinemez
'Ne kadar?' otoritesi de işlemez ona

Tıpkı Levha bilinmediği gibi
Hakkın o levhaya kalem ile yazdıkları

Bilmelisin ki, insanlar, insanın mahiyeti hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir grup, 'insan' denilen şeyin 'latife', bir kısmı, 'cisim' bir kısmı ise 'ikisinin toplamı' olduğunu ileri sürmüştür ki, doğrusu da budur. İnsan lafzı, her grubun dile getirdiği anlama verilmiş bir isimdir. Sonra, insanın şerefi hakkında görüş ayrılığına düştük: Acaba üstünlük insan için zati bir şey midir? Yoksa var olduktan sonra ve tam bir insan olarak düzenlendikten sonra ulaştığı bir mertebeyle mi gerçekleşir? Söz konusu mertebeye insan, bilgiyle veya halife ve imam olmakla ulaşır. İnsanın zatı gereği şerefli sayanlar, Allah'ın onu iki eliyle yaratmış olmasına ve iki elini başka bir yaratık için bir araya getirmeyişine bakarak şöyle demiştir: 'Allah insanı kendi suretine göre yarattı.' 'İnsan özü gereği şereflidir' diyenlerin delili budur. Bu görüşe karşı çıkanlar şöyle

der: 'İnsan özü gereği değerli olsaydı, onun zatını gördüğümüzde değerini de öğrenmemiz gerekirdi. Gerçek ise öyle değildir. Öte yandan büyük ve değerli insan da sahip olduğu bilgi ve ahlakıyla diğer insanlardan üstün olmazdı, çünkü her ikisini insan tanımı birleştirir. Bu durum, insanın üstünlüğünün menzil veya mertebe diye isimlendirilen geçici bir durumla gerçekleştiğini gösterir. Öyleyse şerefli olan, mertebedir. Bu mertebeyle nitelenen kimse ise, dolaylı olarak şeref kazanır. Bu durum, resullük, nebilik, halifelik ve hükümdarlık mertebelerine ulaşmaya benzer. Allah şöyle der: *'İnsan hatırlamaz mı, onu bir şey değil iken yarattığımızı?'*[13] Başka bir ayette ise şöyle der: *'İnsanın üzerinden bir süre geçti mi ki, zikredilen bir şey değildi.'*[14] Yani insanın üzerinde böyle bir süre geçmiştir. Melekler, insanın zatına bakarak söylediklerini söylemişler ve doğru da söylemişlerdir. Binaenaleyh insanın üstünlüğü, Allah'ın kendisine verdiği bilgi ve halifelik sayesinde öğrenilir. Dolayısıyla Allah kendisini şerefli yapmazsa, hiçbir yaratılmış özü gereği başkasından üstün değildir. Allah katında en yüksek menzil ve mertebe, kulluğunu kendisine göstermekle Allah'ın kulunu alçaltmasıdır. Bu esnada Rabbani herhangi bir hediyenin ona verilip verilmemesi birdir. Bir kula verilebilecek en üstün mertebe, budur. Bu durum *'Seni kendim için seçtim'*[15] ayeti ile *'Kulunu geceleyin yürüten Allah münezzehtir'*[16] ayetlerinde belirtilir. İkinci ayette Allah tenzihini zikretmiştir. Bu makamda bir âşık şöyle der:

Onun kölesi diye çağırın beni
İsimlerimin en şereflisi o

Bir sanatın yapıcısına izafesinden daha üstün bir şerefi ve değeri yoktur. Yaratılmışın şerefi de Haktan ona ait olan özel yönden ortaya çıkar, yoksa kendisi gibi bir yaratılmış olan sebebi sayesinde üstünlüğü ortaya çıkmaz. Bu şerefte ilk varlık -ki o Kalem veya Akıl vb.- ile mertebe bakımından yaratıkların en düşüğü eşittir. Çünkü her şeyin yaratıcısıyla ilişkisi aynıdır. Hakikat bütün mümkünlerde birdir. İnsanın kendisinde ortaya çıktığı son suret, Âdem'in suretidir ve onun aşağısında bir suret yoktur. Bu suretle birlikte bedbaht olanlar cehennemde kalacaktır. Çünkü Âdem'in sureti acı ve hastalıkları kabul eden bileşik bir şekilde yaratılıştır. Mutlular ise, acı, hastalık ve üzüntü kabul etmeyen

başka bir yaratılışla yaratılacaklardır. Bu nedenle cennetlikler yaşlanmaz ve üzülmez, büyük abdest yapmaz, idrara çıkmaz, hastalanmaz, acıkmaz susamaz. Cehennemlikler ise cennetliklerin tam tersi bir haldedir. Onların yaratılışı dünya yaratılışı ve terkibidir. Öyleyse dünyadaki bu terkip insanın kabul edebileceği en düşük terkiptir. Hiç kuşkusuz, Âdem suretinde ortaya çıkmazdan önce insanın üzerinden zamanlar ve dehirler geçmiştir. O her makam ve yerde oraya ait bir suret ile bulunmuştur. Bunlar felek, gök gibi zaman ve dehrin hükmü altında bulunduğu varlıklardır. İnsan bütün bu suretlerde unsurdan meydana gelen Âdem suretiyle 'zikredilmiş' değildir. Bu nedenle bulunduğu hiçbir surette sınanmamış, sadece bu Âdem suretindeyken -toprak- sınanmıştır. Öte yandan insan ancak bu suretteyken Yaratıcısına asi olmuş, bu suretteyken Yaratıcısının mertebesine sahip olduğunu iddia etmiş ve bu suret içerisinde ölmüştür. Bu nedenle cehennemde büyük günah sahipleri ölümlüdür. Sonra, oradan çıkartılır ve hayat nehrine batırılırlar. Böylece acı ve hastalık kabul etmeyecek bir yapıda terkip edilir, bu suret ile birlikte cennete girerler.

Bilmelisin ki, üzerinde yürüdüğün ve -Allah seni cennete ulaştırana kadar- ayaklarını üzerinde sabit kıldığı yol hidayet yoludur ve o yolu dünyada zahirî ve batınî iyi amellerinden kendin için inşa ettin. Söz konusu yol, dünya hayatında manevi olarak bulunurken duyuyla algılanan sureti yoktur. Kıyamette ise senin adına cehennem üzerine duyuyla algılanan bir köprü çekilir. Köprü vakfe yerinden başlar ve cennetin kapısı üzerinde biter. Onu görünce, yolun senin inşa ettiğin bir yapı olduğunu anlarsın. O yolun dünyada genişliğin, uzunluğun ve derinliğin itibarıyla kendi doğa cehenneminin üzerine çekilmiş bir köprü olduğunu öğrenirsin. Bu köprü, senin cisminin hakikatinin gölgesi olduğunda -ki gölge sahibinden farklıdır- üç şubedir. Onu ateşten uzaklaştırmaz, aksine onu bilgisizlik alevine yöneltir ve ateşin kendisine ulaşmasını sağlar. Kamil insan, kıyametinin (ölüm) fayda sağlayacağı ve tövbesinin kabul edileceği bir yerde, kıyametinin gelmesi için acele eder. Burası dünya hayatıdır, çünkü ahiret hayatındaki kıyamette amel, insana fayda vermez. Orada insan, amel yapmakla yükümlü değildir. Orası dünya hayatında önceden yapılan amellerinin karşılığının verileceği yerdir. Bu durum '*sonra hidayet etti*'[17] ayetinde belirtilir. Mertebelerin gereklerini açıkladı demektir. Bu sayede yükümlü, bulunduğu her yerde o yere la-

yık ve Hakkı razı edecek bir amel işler. Fakat bu amel, Hakkın rızasıyla çelişecek unsurlarla da karışıktır. Bu durumda amel, doğal cisimlerin yaratılışıyla eşittir. Çünkü sıcaklık soğukluğa aykırıyken yaşlık kuruluğun zıddıdır. Allah ise, içerdikleri zıtlığa rağmen hepsini tek bir cisimde toplamak istemiş, bunun için sıcaklığı kuruluğa eklemiş, o ikisinden acı safrayı yaratmış, sıcaklık ve yaşlığı bir araya getirmiş, ondan kan meydana gelmiş, onu bu ikisine komşu yapmıştır. Kandaki yaşlığı, safradaki kuruluk tarafına ait yapmıştır. Bunun nedeni, fiilde ona mukavemet etmesini sağlamak üzere, komşuluk ilişkisidir. Dolayısıyla o ikisinden hiç birini terk etme! Onun otoritesi insanın hayvanî mizacında gözükür. Kandaki sıcaklık onun ardından gelmiş olsaydı, safranın onu takip etmesi gerekirdi. Safra kendisini takip ederse, sıcaklık veya kuruluk olmalıydı. Kuruluk takip ederse -ki sıcaklığın edilgenidir-, kuruluk cisimde güçlenir ve hastalığın bedene girmesine yol açar. Hastalık, Rabbin insanı yükümlü tuttuğu bilgilerle ilgilenmek, onları elde etmek ve mutluluğa ulaştıran ameller için çalışmaktan bedeni alıkoyar. Safranın sıcaklığı komşu olsaydı, safranın niceliğinde artış gerçekleşir ve yine hastalık olurdu. Bu nedenle yaşlık, safrayı takip etmiştir. Allah Teâlâ soğukluk ve yaşlığı birleştirmiş, bu karışımdan balgam ortaya çıkmıştır. Balgamın yaşlığını kanın sıcaklığından sonra getirmiştir. Öyle olmasaydı, daha önce zikrettiğimiz gibi, bu karışımdaki niceliksel artış nedeniyle hastalık ve illetler ortaya çıkardı. Soğukluk ve kuruluğu birleştirmiş, bu karışımdan acı kara meydana gelmiş, karadaki kuruluğu balgamın yaşlığından sonraya bırakmıştır. Halbuki soğukluğu karadan sonra getirmemiştir ki, balgamın yaşlığında artış olmasın -çünkü yaşlık soğukluğun edilgenidir-. Balgamın soğukluğuyla karanın soğukluğu arasında meydana geldiğinde ise artar ve balgamın niceliği fazlalaşır. Bu durumda cisme illet ve hastalıklar girer, çünkü cisim (hastalıkları) kabul edicidir.

Allah'ın yaratılıştaki hikmetine bakınız! Bu hikmet, bedenin sağlıklı kalmasını sağlamak amacı taşır. Söz konusu cisim, Rabbinin davetine kendisini ulaştırmak üzere latifenin bineğidir. Bu cisimsel binek üzerine ilahi ruh egemen olur ve sardığında/kapladığında beden hamile kalır. Bunun neticesinde ise iyi (salih) veya kötü bir takım ameller ortaya çıkar. Salih ve iyi amel meydana getirmesi 'muhallak (tam yaratılmış)', öteki ise, gayr-ı muhallak (eksik yaratılmış) diye ifade edilir. Bu ameller, bineklerin suretlerinde ortaya çıkar. Ameller salih ise, binekler insa-

nı 'illiyyîn' derecesine yükseltirler. Allah şöyle der: *'Güzel kelime O'na yükselir.'*[18] Kastedilen temiz ruhlardır, çünkü onlar Allah'ın temiz kelimeleridir. Allah şöyle der: *'O'nun kelimesidir, Meryem'e aktardığı.'*[19] Başka bir ayette ise *'Salih amel O'na yükselir'*[20] denilir. Amel kötü ve bozuk ise, kişiyi aşağıların aşağısına düşürür. Allah şöyle der: *'Sonra onu aşağıların aşağısına attık.'*[21] Yani bineği onu düşürür. Halbuki *'En güzel surette yaratmıştık.'*[22] *'İman edenler, salih amel sahipleri hariç.'*[23] Böyle birinin ameli, sahibini illiyyîn, yani yüceler yücesine çıkartır. *'Sınırsız ödül ona aittir.'*[24] Kastedilen, kazanılan sevaptır. Sevap ve ecir, kazanılmış olandır. Allah kazanımın dışında bir ödül verirse, bu, 'ecir' diye isimlendirilmez. Böyle bir şey, nur ve hibedir. Allah bir topluluk hakkında 'Onların ecri ve nuru vardır' der. Ecirleri kazandıkları, nurları ise Allah'ın bu konuda kendilerine dönük ihsanıdır. Bu sayede ihsan katışmaksızın ecir, tek başına bulunmaz. Bu ihsan kulu, kendisinin hak ettiğini düşünmekten alı koyar. Halbuki ecir böyle düşünmeyi sağlar, çünkü ecir, daha önce yapılan ve kula izafe edilen bir amelin karşılığıdır. Binaenaleyh zikrettiğimiz bu nedenle, nurun (ihsan) katışmadığı bir ecir yoktur, çünkü yaratılış bu ilke üzere gerçekleşmiştir.

Şöyle ki: Doğal cisim (unsurlardan) oluşup duyusal ruhuyla ortaya çıktığında, bağımsız bırakılsaydı, 'iddia' onu yok ederdi. Fakat Allah ona Rahman'ın nefesinden rabbani bir ruh verdi ki, 'ilahi ruh' demektir. İnsanın latifesi bir 'nur' olarak ortaya çıkarak, hayvani cismi yönetmekle görevlendirilmiştir. Bu nedenle ilahi ihsan her yerde bu kula eşlik etsin diye, nurlar ecirlere bitiştirilmiştir. *'Allah, Alim ve Hakim'dir.'*[25] Bu nedenle dünyanın 'karışım yeri ve menzili' olduğunu söyledik.

Bu menzil pek çok bilgiyi içerir. Bunların arasında -hece harfleri değil- mana harflerinin bilgisi vardır. Bunların birbirlerine girmesi, kendilerini harflik makamında isimlik makamına aktarır mı? Çünkü harf benzerinde etkin değildir. Hiçbir harf ötekinden güçlü değil iken, bir harf, hangi durumda başka bir harfte etkin olabilir? Misal olarak, 'men'in 'an' edatına dahil olmasını verebiliriz. Bu bir harftir (edat) ve 'an' edatı bir şeyden birine geçme anlamı verir. Böylece onu 'men' edatına çevirir. Bu edat, ismi gösterdiği gibi, yönü ve ciheti de gösteren bir edattır. Şair şöyle der:

Men-an yemîni'l-habaya nazratün kabl

Burada yemin kelimesinin amili, hiç kuşkusuz, 'an' edatıdır. Fakat acaba o sureti geride kalsın diye bir edat olarak mı amil olmuştur? İsimlere özgü bir amel olan tamlamayla mı amildir? Bu durumda 'an' men'in mamulü olur veya aslı üzere kalır. Bu durumda ise edatların birbirlerine girmesinin mümkün olduğunu söyler, onlardan birisinin amelini terk eder ve aşağıdaki örnekte ma'yı zait saydığımız gibi onu zait sayarız. Nitekim şair şöyle der:

İza ma ra'ye vakaat le-şeref (Şeref için bir bayrak kalkarsa)

Ma edatı zaittir, çünkü söz, onsuz tamamlanır ve 'iza ra'ye' diyebilirsin. Dolayısıyla ma'nın bir etkisi yoktur. İmru'l-kays'ın sözünde inne edatı da böyledir:

Fema in min hadis vela sal

Burada da in edatı zaittir ve anlama etkisi yoktur. Dolayısıyla böyle olabilir ve buna bir engel yoktur. Çünkü yukarıdaki sözde an harfini düştüğümüzde, anlam bozulmadığı gibi -bir zorunluluk olmaksızın- harf kendiliğinden isim haline de gelmez. Bir harf başka bir harfin yerini aldığında, acaba onun anlamını mı verir, yoksa zıddı bir anlam mı verir?

Bu menzilin içerdiği bilgilerden birisi de binekler, süvariler, zaman ilmi, sözün değerinin bilinmesi, zikrin fikirden üstünlüğünün bilinmesidir. Hakkın kendisini zikretmekle nitelerken fikirle nitelememesi bu menzilden öğrenilir. Bununla birlikte Allah kendisi için 'tedbir etmek' özelliğini zikretmiştir ki, bu fikir demektir veya fikir onun ayrılmaz özelliğidir. Bu menzil, yaratılış ve niteliklerin bilgisini içerir, beyan bilgisini, haller bilgisini, istidat ve ihsan bilgisini, orta ve en orta tecelli bilgisini ki -o tatma ve kanmayı kabul edenlere göre kanma arasındadır- kesinlik serinliğinin nereden meydana geldiğinin bilgisini içerir. Başka bir yaratığa değil de, sadece Allah'a kulluğun bilgisini içerir. Bu kulluğa ait olan ve bilgilerden ortaya çıkan eserlerin bilgisi bu menzilden öğrenilir. Bunun yanı sıra, farzları yerine getirmenin meydana getirdiği sonuçlar, ihsanlardan hibe olanlar, ihsanların karışması, takva ve türleri, ahiret ve ruhların nimeti bu menzilden öğrenilir. Arş, Refref, minber ve sofralar, kürsüler, mertebeler ve her birinin payı, bu menzilden öğrenilir. Bu menzil, iki zıt şeyin bilgisini, daha aşağıdaki yakınlık ile daha üst yakınlığın bilgisini, gölgelerin bilgisini zillet yoluyla boyun eğme bil-

gisini, Evi tavaf bilgisini, onu tavaf edenlerin kim olduğu ve niçin ve neyle tavaf ettiklerinin bilgisini içerir. Istılam, nimetler, süluk, ilahi ve dünyevi mertebe, onların çeşitlenmesi, onların içinden övülmüş olanlar, utandırma, tecellinin takdis edilmesi, ilahi ceza bu menzilden öğrenilir. Gayblerin tenzili, teklif, irade, tebdil ve değiştirme, ihtisas bu menzilden öğrenilir. Bütün bu zikrettiğimiz bilgi sınıfları içerisinde başka bilgiler de vardır.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ DOKUZUNCU BÖLÜM

Melamilerin Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Melamilik, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in makamıdır. Bu makama ulaşan pirler arasında Hamdun el-Kassar, Ebu Said el-Harraz, Ebu Yezid el-Bestami vardır. Zamanımızda ise Ebussud b. eş-Şibl, Abdulkadir el-Cili (Geylani), Muhammed el-Evani, Salih el Berberî, Ebu Abdullah Şerefi, Yusuf eş-Şuburbeli, Yusuf b. Taiz, İbn Ca'dun el-Hanavi, Muhammed b. Kasım, Ebu Abdullah b. el-Mucahid, Abdullah b. Tahmest, Ebu Abdullah el-Mehdevi, Abdullah el-Kattan, Ebu'l-Abbbas el-Hassar gibi kitabın isimlerini zikretmeye yetmeyeceği kimseler vardır.

Yaratıklar üzerine yemin edenler
Yemini bozmak gerektiğinde, bozmaları gerekmez

Ben Allah adına yemin ederim
Ruhları yerleştirdi, beden kabirlerine

Hidayet ayetleriyle, O'nun nurundan
Der ki, yaratıkları boş yere yaratılmadı

İş öyle olmasaydı şayet
Ey dayanağım! Aldırma

Hüsrana uğrar, şeriata söz verip de sonra
Sözünü bozan bir akıl
Görmüyor musun, tohumu ekti
Sonra ekiniyle uğraştı durdu

Hakka yemin olsun ki, ona sahip olmadı
Nefes üflediğinde ruh onu bildirdi

Bütün ruhları (nefisleri) tek bir ruh olarak tevdi etti
İki eş (Âdem ve Havva); cinsel ilişkiyle çoğalırlar

Ondaki sırrı gizledi bir süre
Gayretinden dolayı, sonra yaydı

Allah hükümlerinde eşit yapmadı
Yaşlı ile genci; bir hikmeti olmalı

O ikisini birleştiren hüküm gelirse
Emir meydana gelmiş demektir

Sanki çocuğa yerleşmiş de ihtiyarlık
Gençlik ise yaşlıya yerleşmiş gibi

Diri idi, sonra ölü, daha sonra
Öldükten sonra tekrar diri oldu ve diriltildi

Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki, Allah adamları dördüncüsü olmayan üç gruptur: Birincisi, züht hayatı, Allah'a yönelme gibi bütünüyle övülmüş temiz fiillerin hakim olduğu adamlardır. Onlar içlerini Şari'nin kınadığı bütün kötü özelliklerden de temizlemiştir. Bu gruptaki insanlar, yaptıkları amellerin üzerinde herhangi bir amel görmedikleri gibi haller, makamlar, ledünni bilgiler, sırlar, keşifler ya da başkalarının kendisini öğrendikleri şeyler hakkında da bilgileri yoktur. Bu kimselere, 'abitler' (kullar, ubbad) denilir. Böyle birisine dua istemek üzere bir insan geldiğinde, tepki gösterir veya ona şöyle der: 'Ben

de kimim ki, sana dua edeyim? Benim mertebem nedir ki?' Böyle demelerinin nedeni, beğenme duygusundan uzaklaşmak arzusu ve nefsin hilelerinden korkmalarıdır. Bu sayede amellerine riya duygusunun girmesini engellemek isterler. Onlardan birisi okumayla meşgul olursa, onun okuyacağı kitabı -söz gelişi- Muhasibi'nin *er-Riaye*'si veya onun yerini alan bir kitaptır. İkinci sınıf bu grubun üzerindedir. Onlar, bütün fiillerin Allah'a ait olduğunu ve kendilerinin bir ilgilerinin olmadığını görürler. Riya onlardan tamamen silinmiştir. Tarikat ehlinin sakındığı bir konuda kendilerinden bir şey istediğinde, şöyle derler: *'Doğru sözlüyseniz, Allah'tan başkasına mı dua ediyorsunuz?'*[26] Ya da şu ayeti okurlar: *'Allah de, sonra bırak onları.'*[27]

Onlar, ciddiyet, vera (kuşkulu şeylerden uzaklaşmak) ve tevekkül vb. konularda birinci gruba benzer. Fakat sahip oldukları halin üzerinde haller, makamlar, bilgiler, sırlar, keşifler ve kerametler bulunduğunu da görürler. Himmetleri onları elde etmeye yönelir. Birisine ulaştıklarında, sıradan insanlar arasında kerametlerle görünürler. Çünkü onlar, Allah'tan başkasını görmez. Onlar, ahlak ve fütüvvet ehlidir. 'Sûfiler' diye isimlendirilen bu grup, ikinci tabakaya göre, gururlu ve nefis sahibi kimselerdir. Öğrencileri de kendileri gibi iddia sahibidir. Allah'ın yaratıklarına karşı böbürlenirler, Allah adamlarına karşı önderlik iddiasında bulunurlar. Üçüncü sınıf ise, beş vakit namaza nafileleri de eklerler. Onlar, Allah'ın farzlarını yerine getiren müminlerden kendilerinin bildikleri bir halle ayrışmazlar. Sokaklarda yürür, insanlarla konuşurlar; onlardan birinin farz veya sünnet gibi sıradan insanların aşina olduğu amellere ilave bir amel yaparak, insanlardan farklılaştığı görülmez. Onlar Allah'ın karşısında kendilerine özgü ibadeti yerine getirirler. Bu insanlar, derinleşen ve Allah karşısındaki kulluklarından bir an bile ayrılmayan kimselerdir. Başkanlığa arzu duymazlar. Bunun nedeni, rabliğin onların kalplerine egemen olması ve onun altında ezilmeleridir. Allah onlara mertebeleri ve o mertebeleri hak ettiği amelleri ve halleri öğretir. Bunun üzerine onlar da, her mertebeye o mertebenin gereğine göre davranırlar. Onlar, insanlardan gizlenmiş ve avam perdesiyle saklanmışlardır. Çünkü onlar, kendilerini bütünüyle efendilerine adamış saf ve ihlaslı kullardır. Onlar yerken, içerken, uyanıkken, uyurken sürekli Efendilerini müşahede ettikleri gibi insanlar içinde de konuşurken O'nunla konuşurlar. Onlar, sebepleri yerli yerine koyar ve sebeplerin hikmetini

bilirler. Sebepleri kabul edip onlara boyun eğdiklerini gördüğünde, sanki 'her şeyi yaratan' kendileriymiş zannedersin! Onlar, her şeye muhtaç olurlar, çünkü onlara göre, her şey 'Allah' diye isimlendirilendir. Herhangi bir konuda onlara muhtaç olunmaz, çünkü onların üzerinde Allah sayesinde zengin olma niteliği veya O'nunla aziz olma niteliği görünmez. Ya da onlar, ilahi mertebenin seçkinlerinden değillerdir ki, eşyanın kendilerine muhtaçlığını gerektirecek bir durum gerçekleşsin. Onlar eşyanın kendilerine muhtaç olmadığına tanıktır. Kendileri ise, eşyaya muhtaç kalır. Allah şöyle der: *'Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise zengin ve övülendir.'*[28] Öyleyse onlar, Allah sayesinde zengin olsalar bile, buradan Allah'ın kendisini nitelemiş olduğu bir isim kendilerine vermeyi mümkün kılacak bir nitelikle gözükmezler. Kastedilen, el-Gani isimdir. Böylece zahirde ve batında Allah'ın onları isimlendirmiş olduğu ismi kendileri adına korurlar, ki o isim, muhtaç ismidir. Buradan şunu öğrenmişlerdir: Muhtaçlık sadece el-Gani olan Allah'a olabilir. Onlar, insanların âleme yerleştirilen ve sıradan insanları Allah'tan perdeleyen sebeplere muhtaç olduklarını görürler. Onlar, gerçekte sadece ihtiyaçlarını yerine getirme gücüne sahip olana muhtaçtırlar ki, o da Allah'tır. Bunun üzerine şöyle demişlerdir: Allah, gerçekte 'muhtaç olunan her şey' diye isimlendirilendir. Allah'ın kendisi ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Bu nedenle bu grup eşyaya muhtaç olmuş, eşya onlara muhtaç olmamıştır ki kendileri de eşyanın bir parçasıdır. Allah, herhangi bir şeye muhtaç değil iken her şey O'na muhtaçtır.

Bunlar, Melamilerdir. Onlar, ricalin (Allah adamları) en üstünleri oldukları gibi öğrencileri ricalin en büyükleridir. Onlar racüliyet (adamlık) tavırlarında halden hale girer. Bu insanlardan başka Allah karşısında fütüvvet ve ahlak makamını elde eden yoktur. Onlar, bütün menzilleri elde edenler, Efendilerinin dünyada yaratıklarından perdelendiğini gören Allah'ın seçkinleridir. Efendileri perdelendiği için, kendileri de yaratıklardan perdelenmiş ve gizlenmiştir. Onlar, perdenin ardından yaratıkları arasında sadece efendilerini görür. Ahiret olup Hak orada tecelli ettiğindeyse, efendileri gözüktüğü için, onlar da görünür. Öyleyse onların dünyadaki mekânları bilinmez. (Daha önce zikredilen birinci gruptaki) kullar, insanlardan uzak durmaları, onlarla haşir neşir olmayışları, halleri ve bedenle ilgilenmekten uzaklaşmaları nedeniyle sıradan insanlar tarafından bilinirler. Bu nedenle onlar karşılık görürler. Sûfiler ise

(keramet gibi) iddiaları, düşünceleri okumak, dualarının kabulü gibi harikulade olaylarıyla sıradan insanlar tarafından tanınır. Onlar Allah katındaki yakınlıklarının öğrenilmesine yol açacak bir kerameti göstermekten çekinmezler. Çünkü onlar kendilerine göre sadece Allah'ı müşahede ederler. Böylece de büyük bir bilgiyi kaçırmış olurlar. Onların üzerinde bulundukları bu hal, Hakkın aldatmasından ve iyi davranışla tuzağa düşürmesinden uzak değildir. Melamiler ise herhangi bir davranışla Allah'ın yaratıklarından farklılaşmazlar. Onlar, tanınmayan kimseler oldukları gibi halleri de sıradan insanların halleri gibidir. Onlara iki nedenle bu isim verilmiştir: Birincisi, onların öğrencilerine bu isim verilir. Çünkü onlar, Allah karşısında sürekli kendilerini kınar ve nefisleri adına kendisiyle sevinecekleri ihlaslı bir amel görmezler. Bu davranış, öğrencilerini terbiye etme amacına matuftur. Çünkü amellerle sevinmek, amelin kabulünden sonra olabilir. Amelin kabul edildiğini müritler bilemez. Büyüklere bu ismin verilmesi, hallerini ve Allah karşısındaki mertebelerini gizlemelerinden kaynaklanır. Onlar şunu görmüşlerdir: İnsanlar fiilleri Allah'tan görmedikleri için kendi aralarında fiilleri kınama ve birbirlerini eleştirmeye başlamışlardır. Sıradan insanlar fiilleri kimden meydana gelmişse, ona ait sayar, böylelikle fiilleri kınamaya ve eleştirmeye başlamışlardır. Perde ortadan kalkıp bütün fiillerin Allah'a ait olduğunu görselerdi, bu fiilin kendisinden meydana geldiği kimse eleştirilmez, insanlara göre bütün fiiller değerli ve güzel olurdu. İşte bu grubun Allah karşısındaki mertebeleri insanlara gözükseydi, onları 'ilah' edinirlerdi. Onlar, alışkanlık ve adet perdesiyle sıradan insanlardan gizlenince, onlara sıradan insanların birbirlerine verdikleri kınama anlamlı lakaplar verilmiştir. Bu lakaplar, kötü davranışın kendisinden ortaya çıktığı kimseye verilen isimlerdir. Sanki mertebe onları kınamış gibidir: Çünkü onun izzet ve otoritesini izhar etmemişlerdir. İşte terimsel olarak bu lafzın onlara verilmesinin nedeni budur. Bu, herkesin bilemediği ve Allah ehline özgü olan özel bir yöntemdir. Onların sıradan insanlar arasında farklılaşmalarını sağlayan bir halleri yoktur.

Bilmelisin ki, kullar arasından hikmet sahibi, her şeyi yerli yerine yerleştiren ve o şeye mertebesini taşırmayan kimsedir. Böyle biri, her hak sahibine hakkını verir, herhangi bir şey hakkında amaç ve arzusuna göre hüküm vermez, geçici arzular onu etkilemez. Hikmet sahibi insan (hakîm), Allah'ın kendisini bir süreliğine yerleştirdiği bu dünya hayatı-

na ve Allah'ın yapması için belirlediği işlere -herhangi bir fazlalık ve eksiklik olmaksızın- bakar. Böylece kendisine açıklanmış olan üsluba göre hareket eder. Hiçbir vakit elinden bu dünya hayatında onun adına belirlenmiş teraziyi düşürmez. Çünkü teraziyi düşürürse, ölçüleri bilemez. Bu durumda, ya tartıda hile yapar veya fazla tartar. Allah ise, her ikisini de kınamıştır. Allah fazla tartmak için, bu tartıyı övdüğü belirli bir hal belirlemiştir. Hikmet sahibi insan, bir bilgiye dayanarak, o yerde fazla tartabilir. Çünkü bu, terazinin fazla tartmasıdır ve bu nedenle kişi Allah katında beğenilen bir davranış olur. İnsan bu durumu bilip terazi elinde bulunduğu sürece, Allah'ın yaratıkları hakkındaki hikmetinden herhangi bir işte yanılmaz. Böyle davrandığında ise, vaktinin imamı olur. Teraziyle tarttığı ilk şey, dünya hayatındaki halleridir. Terazisi bulunduğu halde Hakkı kullarına göstermeyi ve O'nu yaratıklara tanıtmayı gerektiriyorsa, bulunduğu yerde hakikati onlara bildirir. Bu yer, yâdının ve zikrinin Allah'a ve peygambere eziyete yol açmadığı bir yerdir. Nitekim Allah kendisini eziyet görmekle niteleyerek şöyle buyurmuştur: *'Allah'a eziyet edenler...'*[29] Böyle bir yer, Allah adına es-Sabur ve el-Halim isimlerinin ortaya çıkmasını gerektirir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Bir eziyete karşı Allah'tan daha sabırlı kimse yoktur.' Allah yalanlanmış ve kendisine kötü söz söylenmiştir. Peygamberin Allah'tan aktardığı sahih kutsi bir hadis bunu bildirerek, şöyle der: 'Âdemoğlu beni yalanladı, bu ona yakışmadı. Bana kötü söz söyledi, bu ona yakışmadı.' Bu sözü el-Latif ismi söyleyebilir ve bu nedenle ona dünya hayatındaki kınanmada bu latifliği giydirmiş, yalanlayan yalanlamasından, kötü söz söyleyen kötü sözünden caysın diye, bununla tanınma gerçekleşmiştir. Çünkü dünya hayatı tövbe ve hatadan dönme ve bu dönmenin kabul edildiği bir yerdir. Ahiret hayatı ise, dönüş yeri olsa bile, dönüşün kabul edildiği bir yer değildir. Öyleyse terazinin gösterdiği hususlardan biri de şudur: Hikmetli insan, Allah'ın veya peygamberinin veya Allah nezdinde dini konularda değeri olan birisinin adını, bilgisi dahilinde Allah'a, peygamberine ya da Allah'ın kendilerine ilgi gösterdiği kimselere eziyet edileceği bir yerde zikretmemelidir. Misal olarak Şiiler nezdinde sahabenin zikredilmesini verebiliriz. Böyle bir davranış zikredilenin hakarete uğramasına ve ona kötü söz söylenip gıyabında eziyete maruz kalmasına bir çağrıdır. Hikmetli insan, böyle bir yerde o kişinin adını yâd etmez. Bakınız! Hz. Peygamber bize Kuran ile -ki kast edilen Mushaftır- düş-

man topraklarına seyahati yasaklamıştır. Böyle bir davranış, kendisine inanmayanların Kuran'a ihanet etmesine ve düşmanı olduğu için saygısızlık yapmasına ve onu hafife almasına yol açabilir. İşte bu makam, başkasının değil melaminin makamıdır. Binaenaleyh bütün şeriat, melaminin halleridir.

Müminlerin annesi Hz. Aişe'ye Hz. Peygamberin ahlakı sorulduğunda, 'Onun ahlakı Kuran idi' diye cevap vermiş, ardından '*Sen en büyük ahlak üzeresin*'[30] ayetini okumuştur. Sûfilerin dayandıkları ilahi asıl - zikrettiğimiz gibi- Hakkın celaline ve şanına layık büyüklük ve yücelik gibi ilahlığın hakkı olan özelliklerdir. Bununla birlikte, dünya hayatının Allah'ın hakkı hususunda neyi gerektirdiğine bakmalısın. Kast edilen, kulların bu konuda Rablik iddiasında bulunması ve büyüklük ve azametinde Allah ile didişmeleridir. Bu bağlamda Firavun '*Ben sizin büyük Rabbinizim*'[31] demiş, büyüklenmiş ve zorbalaşmıştır. Bunun nedeni, bulunulan yerin yaratıkların Allah'tan perdelenmesini gerektirmiş olmasıdır. Çünkü Allah dünya hayatında kendisini insanlara gösterseydi, kaza ve kaderin hükmü ortadan kalkardı. -Kader Allah'ın yaratıkları hakkındaki bilgisidir ve bu bilgi onlardan ve kendilerinde meydana gelecek şeylerle ilgilidir.- Allah'ın perdelenmesi, o halde, insanlara dönük bir merhamet ve onları korumadır. Çünkü Allah'ın tecellisi özü gereği kahrı gerektirir. O'nun karşısında bir iddianın bulunması mümkün değildir. İlahlık mertebelerin hükmüyle ortaya çıktığına göre, bu ilahi ilke, Melamilerce müşahede edilmiştir, çünkü onlar, hikmet sahibi âlimlerdir. Bunun üzerine şöyle demişlerdir: 'Biz bu aslın ferleriyiz.' Çünkü âlemde meydana gelen her şeyin ilahi bir dayanağı vardır. Bununla birlikte her ilahi asıl ve ilke, kendisiyle nitelendiğinde kul adına övünülen bir durum değildir. Çünkü büyüklük ilahi bir asıl ve ilke olmakla birlikte, kul onunla nitelenip kendisini o aslın feri haline getirerek onu içinde ve derununda kullandığında, hiç kuşkusuz, bütün yönleriyle kınanmış biri olur. Fakat büyüklük duygusu kul adına belirlenmiş ve kullanılmasına izin verilmiş özel bir yerde kullanılabilir. Böyle bir yer ruhu olmayan görünür bir surettir ve tazim o suretin övülen ruhu olur. Bu nedenle sûfiler, kerametlerin veliler tarafından gizlenmesinin farz olduğunu kabul etmiştir. Buna karşılık peygamberler, mucizelerini göstermekle yükümlüdür. Çünkü Allah onlara can, mal ve ailede hüküm koyma yetkisi vermiştir ve mal, can ve ailede konulan hükmün Rabbe ait olduğu-

nu gösterecek bir delil bulunmalıdır. Çünkü peygamber hemcinstir. Dolayısıyla onun iddiasının asla bağlanması, kesin bir delil ve burhan ile mümkün olabilir. Âlemde hüküm koyma ve şeriat getirme yetkisi olmayan velilere gelirsek, Allah onlara bir imkân verdiğinde, niçin harikulade olayları göstersinler ki? Allah onlara kerametleri kendi katındaki yakınlıklarına delil olsun diye vermiştir, yoksa insanlar bunu öğrensin diye vermemiştir ki! Bir veli insanlara kerametini gösterirse, bunu içinde bulunan ve kendisine hakim olan gurur nedeniyle yapmıştır. Böyle bir nefs, kerametten daha çok, aldanmaya ve tuzağa yakındır. Öyleyse Melamiler bu konuda sahih bilgi sahibidir. Onlar, üstün tabaka ve misal yolun efendileri, dünya ve ahiret hayatında değerli mertebenin sahipleridir. Onlar, mertebeleri, mertebelerin ve mertebenin hak ettiği davranışı bilmede 'beyaz el' sahipleridir. Terazileri bilmek ve haklarını yerine getirmek, onların işidir. Selman el-Farisi onların en değerlilerinden biri ve bu makamda peygamber sahabesindendi. Melamilik, bu dünyada ilahi bir makamdır.

Bu menzil, bazı ilimleri içerir. Hikmet ilmi, mevakıf (duraklar) ilmi, hesap ilmi, zan ilmi, ihmal ile geciktirme -ki el-Hakim ismi bunu gerektirir- arasındaki farkın bilinmesi, günahlara ve muhalefetleri belirleyen kaderin bilinmesi bu menzilden öğrenilir. İnsan için muhalefet muvafakatin aynı olabilir mi? Olursa, muhalefet bu özelliği ve hızla yerine getirilmesi nedeniyle, Allah katında bir yakınlık sağlar mı? Acaba (Allah'a) yakın insan, günah yapmakla perdelenir mi? Bu, yoldaşlarımızdan pek azının bildiği mühim bir bilgidir. O bilginin dibi derin, terazisi gizli ve hassastır, ondan daha gizlisi yoktur. Allah yolunun ehlinden çoğunluğu onu görmemiş ve müşahede etmemiştir. Kendilerine söylenseydi, onu inkâr ederlerdi. Hal böyleyken, şekilci alimlerin o konuda ne düşüneceğini zannedersin? Peki sıradan insanlar hakkında ne dersin? Filozoflar arasında hakimlerin büyüklerine gelirsek, onlar bu bilgiyi genel olarak inkâr eder. Bu meseleye dalmalarına ve üstünlüklerine rağmen, ardından inkâr etmelerinin nedeni, onların ihtisası ve tahsisi kabul etmeyişleridir. Halbuki biz kabul ederiz. Filozoflara göre bütün kazanımlar, istidada bağlıdır. Binaenaleyh onlara gizli kalan bu ve benzeri bilgiler, tahsis ile ilgilidir.

Bu menzilin ilimlerinden birisi de, bazı insanların maddi (bedenî) ve manevi ahiret hayatını inkâra düşmelerine yol açan sebebin bilinme-

sidir. Onlar iki gruptur: Bir kısmı, ahiretteki duyusallığı inkâr ederken bir kısmı mana ve duyu olarak ahreti inkâr etmiştir. Bu menzilin ilimlerinden birisi de, ölümün hallerinin bilinmesidir. Ölüm neye döner, hakikati nedir? Ölümün kurban edilmesi, temsil âleminde parlak bir koç şeklinde tasviri, nerede kurban edileceği ve kurban edildikten sonra hayatının kime geçeceği, bu menzilden öğrenilir. Manevi ve duyusal yıldızların tutulmasını gerektiren tecelli, kul ile Rabbi birleştiren mertebe, bu menzilden öğrenilir. İttihadı ve hululü kabul edenler buradan ortaya çıkar. Bu yer, ayakların kaydığı bir mertebedir. Çünkü burada kuşku güçlüdür, terkip edilen bir delil ona karşı koyamaz. Bu konuda *el-Isfar an Netaici'l-Esfar* diye isimlendirdiğimiz ve ilahi bilgiyle bu ilahi hükmün ilişkisini, ilahi hükmün onunla ilişkisini içeren bir risalemiz vardır. Bu menzilin ilimlerinden birisi de kıyamet günü insanların hangi ilahi isme başvuracaklarının bilinmesidir. Bilenin bildiğini başkasına sormasının nedeni bu menzilden öğrenilir. Bilenin kendisine bildiği sorulduğunda onu inkâr etmesinin nedeni bu menzilden öğrenilir. İnsanın meleğin içindeki bulunan şeyi keşfi ve onun gizli veya açık ilimlerden olup olmadığı bu menzilden öğrenilir. Ya da bir yönüyle gizli bir yönüyle açık ilimlerden midir? Edep, uyma ve dünyanın ahirete tercihini gerektiren neden bu menzilden öğrenilir. Halbuki dünyada duyusal ve manevi gamlar, inkâr vardır. Ahiret hayatında Allah'ı görme, onun mümkün olup olmadığı bu menzilden öğrenilir. Görme baş veya kalp gözüyle olabilir. Acaba görmenin mahalli görenin hakikati midir, ya da alışık olunan malum göz müdür? Görme bir hüküm müdür, yoksa var olan bir mana mıdır? Acaba o görenin gözü müdür, yoksa -onun bir niteliği gibi- başka bir şey midir? Ölümden sonra nefislerin hali, dünya hayatında hemen veya gecikmeli ahiretin bilgisi, yönelme ve yüz çevirmenin bilgisi, tehdit ve kabulün bilgisi, iktidarın bilgisi bu menzille ilgilidir.

Bu menzil hakkında bu kadar açıklama yeter. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ONUNCU BÖLÜM

Ruhani Çan Sesinin Musevî Mertebeden Bilinmesi

Hz. Peygamber vahyin inmesi hakkında vahyin kendisine çan sesi gibi geldiğini söylemiştir. Bu, vahyin en şiddetli haliydi. Ravi şöyle der: 'Bu esnada Hz. Peygamber'in alnından ter akardı.' Vahyin peygamberlere gelişinin farklı suretleri vardır ki, en şiddetlisi çan sesi şeklindeki vahiydir.

Burçlar varsayımsal yerlerde
Onlar parlak yıldızlara ait menziller

Sa'din varlığındaki benzeri kuşatır onları
Biri başarıya, öteki hüsrana

Nurlar beni aramak üzere hücum edince
Dilediğim edebi bana vermek üzere

Bulut ve ruhlar onları taşıyarak geldi
Gök gürültüsü Arap ve Acemi ifade ederken

Şimşek ışığını giydirince
Kapkaranlık bulutlara altından bir elbise

Bulutlar hakikatlerin yağmurlarını boşaltır
Topraktan, havadan ve ateşten bir eve

Yeryüzü çiçeklerinden haz alarak heyecanlanır
Bahçe güzel elbiseleri içinde salınır

Hakikatler ilmidir bu
Allah'ı isimleri ve perdeleri bilmekten başkasını kastetmem

Zatının bilgisi münezzeh olunca
Kendisine ulaşılmaktan

Sen kimsenin benzemediği ilahsın
Kitaplarda ve tenzilde gelmiş olan

Bilmelisin ki, Allah ruhları üç mertebede yarattı ve bu mertebelerin bir dördüncüsü yoktur. Birinci kısım, işleri sadece Hakkın mertebesini yüceltmek olan ruhlardır. Onların âleme veya kendilerine dönük bir yüzleri yoktur. Allah'ın şanı ve celali onları kendilerinden geçirmiş, bu celal onları hayran ve sarhoş olarak kendilerinden çekip almıştır. İkinci kısım, yeryüzündeki doğal cisimleri yöneten ruhlardır. Bunlar, insanların ruhları ile -keşif ehline göre- unsur kaynaklı bütün doğal cisimlerdeki hayvanların ruhlarıdır. Çünkü Allah şöyle der: *'Her şey O'nun hamdini tespih eder.'*[332] Hz. Peygamber ise şöyle buyurur: 'Müezzinin sesinin ulaştığı yerdeki kuru ve yaş her şey onun lehine tanıklık eder.' Hz. Peygamber'in avucundaki taşlar olduğu gibi sahabesinden dilediklerinin avucundaki taşlar da tespih ederdi. Hz. Peygamber Uhud dağı hakkında 'Bu dağ, bizi seven bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır' demiştir. Bütün bu rivayetler, her şeyin canlı olduğunu ve rabbini bildiğini gösteren delillerdir. Çünkü *'Gök ve yeryüzü itaatkâr olarak geldik'*[333] demiştir. Bu konuda bir rivayet olmasaydı bile, keşif yoluyla bu gereği öğrenirdik. Cisimleri yöneten bu ruhlar, cisimlerde bulunur ve -Allah'ın verdiği üstünlüğe göre- birbirlerine amade olurlar. Allah şöyle der: *'Bir kısmını bir kısmından üst dereceye koyduk ki, birbirlerini hizmetçi edinsinler.'*[334] Başka bir grup ruh daha vardır ki, onlar bize amade kılınmıştır. Bunların pek çok tabakası vardır. Bir kısmı vahiy ve aktarmayla görevliyken bir kısmı rızıklar, bir kısmı canları almakla, bir kısmı ölüleri diriltmeyle, bir kısmı müminler için bağışlanma dileme ve dua etmekle, bir kısmı kulların amelleri karşılığında cennette ağaç dikmeyle vs. görevlidir.

Bilmelisin ki, insanların ruhları için Allah doğal araçlar ve aletler yarattı. Bunlar, göz, kulak, burun, geniz gibi araçlardır. Bunlara duyma, görme gücü vb. diye isimlendirilen güçler yerleştirdi. Her biri için de iki yön yarattı. Birisi duyulurlar, yani şehadet âlemine bakarken, diğeri hayal mertebesine bakar. Allah hayal mertebesini şehadet âleminden daha geniş yaratmış, orada 'hayal' diye isimlendirilen bir güç meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra musavvire, fikir, hafıza, akıl vb. güçler yaratmıştır. Bu güçler vasıtasıyla insan nefsi güçlerin hakikatlerinin kendisine verdiği bütün bilinenleri algılar ve idrak eder. Nefs şehadet âlemine dönük yönüyle -ki göze aittir- bütün duyulurları görür ve onları hayale ulaştırır. Nefs algıları -musavvire gücü kendilerini tasavvur et-

tikten sonra- hafıza gücüyle hayalde korur. Musavvire gücü ise, bütün duyulurlardan farklı şeyleri alır ve onlardan (duyuya) yabancı bir şekil oluşturur. Söz konusu şekli bir bütün olarak duyuda göremezsin, fakat duyuda onun görebileceğin parçaları vardır. İnsan uyuduğunda göz hayal âlemine dönük yönüyle bakar. Orada duyunun ulaştırdığı şeylere toplu olarak bakar veya musavvire gücünün şekillendirdiği şeyleri görür. Bunlar, bütün olarak duyuda bulunmayan, fakat parçalarının duyuda bulunduğu şekillerdir. Söz konusu parçaların bileşiminden hayaldeki suret meydana gelmiştir. Bu bağlamda insanı yanında uyur görürsün. O ise, kendini azap gören veya nimetlenen birisi olarak veya tüccar veya hükümdar veya yolcu olarak görür ve uykusunda hayalinde korkuya kapılır, daralır, çığlık atar vs. Yanındaki insanın bütün bunlardan ve onun yaşadığı hal hakkında bilgisi yoktur. Muhtemelen rüyada yaşadığı hal şiddetlenince, uyuyanın mizacı değişir ve dış suretinde bir hareket veya sıkılma veya konuşma veya ihtilam meydana gelebilir. Bütün bunlar, o gücün hayvani güce hakim olmasından kaynaklanır. Böylelikle bedenin dış yapısında başkalaşma gerçekleşir.

Vahiyle görevli melekler peygamberlere iner veya onlardan ince bağlar velilerin kalplerine iner. Çünkü melek vahyi peygamberden başkasının kalbine kesinlikle getirmez veya genel anlamda ilahi bir emir peygamberden başkasının kalbine getirmez. Çünkü şeriat yerleşmiştir, farz, vacip, mendup, mubah, mekruh belirlenmiş, nebilik ve resullüğün sona ermesiyle ilahi emir de sona ermiştir. Bu nedenle Allah peygamberliğin (resullük) sona erdiğini söylemekle yetinmemiştir ki, nebiliğin devam ettiği zannedilmesin. Hz. Peygamber 'Nebilik ve resullük sona ermiştir, benden sonra nebi ve resul yoktur' demiştir. Artık herhangi bir yaratılmışa bir emir verilip de bu emrin Allah'a ibadette esas alınacak bir şeriat olması söz konusu değildir. Çünkü söz gelişi ona bir farz emretseydi, onu Şari emretmiş olurdu. Bu durumda emir, Şari'ye ait olurdu. Böyle bir söz ise, onun bir yanılgısı ve şeriat getiren peygamberlik iddiasında bulunması demektir. 'Allah ona mubahı emretmiştir' denilebilir. Biz de deriz ki: Mubah ya insanın yükümlü olduğu bir vaciple ilgilidir. Böyle bir durum, onun uyduğu şeriatın neshi demektir. Söz konusu kişi bu vahiyle Şari'nin mubah saydığı bir şeyi aldığını (iddia ettiği) vahiyle vacibe dönüştürmüş, onu terk etmesi günah olmuştur. Onu mubah olarak olduğu gibi bırakırsa, durum yine böyledir. Bu

durumda meleğin bu iddiacıya getirdiği şeyin faydası nedir? Şöyle denilebilir: 'Onu melek getirmemiş, fakat Allah -bir vasıta olmaksızın- doğrudan emir vermiştir.' Şöyle deriz: Bu ilkinden daha tehlikeli bir sözdür. Çünkü sen Allah'ın Hz. Musa ile konuştuğu gibi seninle konuştuğunu iddia ediyorsun. Ne şekilci alimlerden ne de zevk ehli alimlerden bunu iddia eden kimse yoktur. İkinci olarak, Allah seninle konuşmuş olsa veya sana bir şey söyleseydi, sana söylediği sözlerde ancak bilgi ve haberler aktarırdı. Yoksa hükümler ve şeriat aktarmazdı veya sana bir emir vermezdi. Çünkü emir verseydi, bu durumda vereceğimiz hüküm, meleğin vahyi hakkında söylediğimizin bir benzeri olurdu. Senin iddia ettiğin şey, Allah'ın kalbinde herhangi bir konuda bilgi yaratması olabilir. Halbuki Allah, her nefes her insanda bilgi yaratır ve velilerin bu noktada bir ayrıcalığı yoktur. Bu ve diğer kitaplarda gerçeğin nasıl olduğunu açıkladık ve genel olarak insanın yalnız başına Allah'a ibadet edebileceği bir şeriat veya kendisiyle başkasına gönderileceği bir şeriat almış olmasının imkânsızlığını belirtmiştik. Bununla birlikte, peygamberin diliyle kendisine gelen şeriatı herhangi bir şekilci alimden öğrenmeksizin, bizim ve yoldaşlarımızın kabul ettiği şekilde sahih rüyalarla Allah'ın insana öğretebileceğini imkânsız saymayız. Bu rüyalar nebilik izlerinden bizim için geride bırakılan sahih-doğru rüyalardır. Bu rüyaları Müslüman bir adam görür veya onun adına görülür. Bu rüya gerçektir, vahiydir ve bu esnada uyumak gerekmez. Fakat genellikle uykuda gerçekleşir. Bazen uyku dışında da böyle rüyalar görülebilir. Hangi durumda olursa olsun, bunlar -duyuda değil- hayalde duyuyla gerçekleşir. Tahayyül edilen bazen kuvve halinde içerden olabilir, bazen de ruhanînin temessülüyle veya sufilerin bildiği tecelliyle dıştan meydana gelir. Fakat böyle bir tahayyül, mizaç düzgün ve hakikati (almaya) uygun bir mizaç olduğunda, gerçek bir hayaldir. Melek peygambere bir hüküm veya haber vereceği bir bilgi getirdiğinde -ki hepsi haber sayılır-, bu sureti insan ruhuna aktarır, insan ruhu da 'dinleyerek' onu karşılar. Böylece vahiy, aktarım ve ilka yoluyla gerçekleşir. Her ikisi de nurdur. Mizacı keskinleşir, tutuşur, iki nurda da garizenin sıcaklığı artar ve niceliği de çoğalırsa, bu durumda şahsın yüzü başkalaşır. 'Hal' denilen şey budur ve olabileceğin en şiddetlisidir. Bedenin yaşlıkları, sıcaklığın istila etmesi nedeniyle, buhar olarak beden küresinin yüzeyine ulaşır. Buradan bu hal sahiplerinde terlemeler meydana gelir. Bunun nedeni, iki ruhun bir

araya gelmesiyle doğalar arasında gerçekleşen sıkışmadır. Bedenden sularla çıkan sıcak hava kuvveti gözenekleri örter ve dışardan gelen soğuk hava ona giremez. Peygamber ve hal sahibinde bu durum meydana gelip de peygamberden melek, veliden ise ruhani bağ ayrıldığında, mizaç sakinleşir, sıcaklık gider, gözenekler açılır, cisim dışarıdan gelecek soğuk havayı kabul eder. Böylelikle cisim rahatlar, mizaç soğur, soğukluğun niceliği artarak sıcaklığa egemen olur ve onu zayıflatır. Hal sahibinin bulduğu 'serinleme' işte budur. Bu nedenle kendisini titreme tutar ve ısınmak için üzerine elbise giyer. Ardından doğru ve sadık rüyada gördüğü haberi bildirir -veli ise- veya peygamber ise vahiyde gerçekleşen haberi bildirir. Bütün bunlar, kalbe tenzil ruhani bir nitelikle gerçekleştiğindedir; üfleme tarzında (nefes) gerçekleşirse, bu, ilhamdır ve hem peygamber ve hem veli adına gerçekleşir. Söz olursa, görme olmaksızın duyar. Böyle biri, sezgi sahibidir. Melek kendisine görünürse, -nebilik vaktindeyse- peygamberdir; veya ince bağ kendisine bir adam suretinde veya getirdiği şeyi ona söyleyen bir hayvan suretinde görünebilir. Böyle biri veli ise, gelen bilgiyi Kitaba ve Sünnete sunmalıdır. Kitaba uygun ise, onu Hakkın hitabı ve bir şereflendirmesi sayar, o kadar! Yoksa o, ilave bir hüküm veya yeni bir hüküm değildir. Fakat bazen bir hükmün açıklaması veya gerçeğin bildirimi olabilir. Bu durumda daha önce zanna bağlı bilgi, onun tarafından öğrenilmiş olur. Veliye gelen bilgi Kitaba ve Sünnete uygun değil ise, onu Hakkın bir hitabı ve sınaması saymalıdır. Böyle yapmak zorunludur. Kendisine gelen bağın meleğin (kalbine doğru uzayan) bağı veya ilahi bir tecelligâh olmadığını bilir. O bağ şeytani bir bağdır. Çünkü meleklerin böyle bir makamı olmadığı gibi böyle bir halden de münezzehtirler. Bu durum, yaratıklar arasında en çok Haktan sema edenlere ilişir. Öyleyse peygamberlik ortadan kalktıktan sonra günümüzde veliler için geride kalan şey, sadece bildirimdir. İlahi emir ve yasakların kapıları artık kapanmıştır. Hz. Peygamberden sonra emir ve yasak getirdiğini iddia eden kimse, kendisine vahyedilen bir şeriat getirdiğini iddia etmiş demektir. Onun bizim şeriatımıza uygun olup olmaması birdir. Hz. Peygamberden önceki başka bir zamanda ise bu konuda bir yasaklama yoktu. Bu nedenle salih kul Hızır şöyle demişti: *'Ben onu kendi emrimden yapmadım.'*[35] Onun içinde bulunduğu zaman böyle bir söze imkân verir. Çünkü o Rabbinden bir şeriat üzeredir. Hak ise Hz. Musa ve bizim için Hızır lehine tanıklık

ederek onu tezkiye etmiştir. Günümüzde İlyas ve Hızır, ya kendisine muvafakat ederek veya uyarak (ittiba) Hz. Muhammed'in şeriatına bağlıdır. Her durumda her ikisi için de ilahi bilgi -nebilik yoluyla değil- bildirim yoluyla gerçekleşir. Aynı şekilde, Hz. İsa da indiğinde, aramızda bizim sünnetimize göre hüküm verir. Allah bu sünneti -nebilik yoluyla değil- 'bildirme' yoluyla ona bildirmiştir. Halbuki Hz. İsa bir nebidir.

İşte, ey kardeşlerim! Bu dünyanın tuzaklarından uzak durun, çünkü onun tuzağının (neyin tuzak neyin ilham olduğunun) temyizi güçtür. Nefisler de ondan haz alır ve dünyaya bağlandıkları için bu konuda gerçeği karıştırırlar. İdrak organı sözü geçen böyle bir aktarıma aşina ise, onu ve içerdiği şeyi taşımak kendisine ağır gelmez ve ansızın geldiğindeki gibi olur. Allah vahiy yoluyla konuştuğunda, adeta bir taş üzerindeki yağmur gibidir. Onu işiten ruhlar bayılır ve çan sesi esnasında meydana gelen bilgi iki omuz arasına vurmakla gerçekleşen bilginin bir benzeridir. Başka bir misal ise, soru-cevap ve istifade yoluyla bakmaktan meydana gelen bilgilerdir. Bunlar, sadece vurma veya bakmayla gerçekleşen bilgilerdir. Bütün bunları -Allah'a hamd olsun- tecrübe ettik ve bu konuda kuşkumuz yoktur. Ona benzeyen bilgilerin, kapıları kapılıdır. Kapılar açılıp ardında bulunanlar sana göründüğünde, bir bakış ile onların bilgisini kuşatırsın. Nitekim insan bir anda gözünü açar, yeryüzünden burçlar feleğine kadarki yeri görür.

Bu işin sahibi, kesin inancın serinliğinin (kaynağı olan) kardan değeri takdir edilemeyecek bilgileri öğrenir. Bu, zikrettiğimiz sıcaklık nedeniyle -ki aktarım esnasında gerçekleşir dedik- Hz. Peygamber namaza başlarken ve pek çok durumda şöyle derdi: 'Allah'ım! Beni kar, soğuk su ve buzla yıka.' Bunlar, vahyin sıcaklığına mukabil olsunlar diye üç tanedir, çünkü vahiy, yakıcıdır. Bu serinlikten kalp adına meydana gelen güç olmasaydı, yok olurdu.

Bilmelisin ki, bu menzil ilimler arasından yakin ilmini, perde ilmini, büyüklük ilmini -ki Hakkın kendisiyle nitelendiği kevnî büyüklüktür bu- takdis ilmini ve kendisinden dolayı yaratıkların Allah'tan başka rabler edinmesinin sebebinin bilgisini içerir. Niçin ayette *'Allah'tan başka Rabler'*[36] denilmiştir? Halbuki onlar, Allah ile birlikte onları rab edinmişlerdi. Faizden helal olan kısım, Hakkın tercihi, Allah'tan başka fail

olmadığına inanıyor iken böyle bir şeyin mümkün olup olmadığı, O'nu insanın kime tercih edeceği, üfleme tek iken eserin farklılığı bu menzilden öğrenilir. Ateşte üflemeyle tutuşma meydana geldiğinde veya yine üflemeyle kandilin sönmesinin bilgisini, havanın latifliği nedeniyle tutuşmaya en yakın şey olmasının bilgisini, ahiret hallerinin içerdiği güçlüklerin bilgisini içerir. Bu menzil, Hallac'ın kastettiği benzeri getirme ve meydan okumanın bilgisini geçirir. Amr b. Osman bundan dolayı ona beddua etmişti. Olup bitenden sonra şeyhler şöyle derdi: 'Hallac'a o şeyhin bedduası isabet etmiştir.' Gerçek ve gerçek olmayan sihrin bilgisi, sihrin her iki durumda da hayal olup olmadığının bilgisi bu menzille ilgilidir. Allah Teâlâ'nın kelamı olması ne demektir? Acaba yaratıklarına mı, yoksa zatına ilave bir niteliğe mi yoksa özel bir nispete mi yoka bilgisine mi döner? Kuran'ın aciz bırakma özelliği neyle ilgilidir. Bu, ulaşılması güç yüce bir bilgidir. Kelama karşı koymanın meydana getirdiği ıstılam bilgisi, besmelenin içerdiği sırların bilgisi, besmelenin üç isimle niçin sınırlı olduğunun bilgisi, -diğer harfler değil de- bu özel harflerin ona ait olmasının nedeni, onların ahiretteki yerinin ne olduğu bu menzille ilgilidir. Acaba onların harflerinden melekler yaratılır mı? Yani kıyamet günü besmelenin her bir harfi Bakara, Âl-i İmran surelerinin geldiği gibi bir suret olarak gelir mi, gelmez mi? Bu iki sure, okuyucuları lehinde tanıklık edecek iki çiçektir. Besmeledeki harflerin suretleri kıyamet gününde var olduğunda acaba rakamları yönünden mi, yoksa onları telaffuz eden yönünden mi ya da her ikisinden mi var olur? Şeddeli harfler iki suret olarak mı veya bir suret olarak mı yaratılır? Bu harfler suretler olarak yaratıldığında, okuyucuları hangi şeyden sakınır? Onun mukabilinde ve sakınmasında kim bulunur? Acaba o şehadetin aynı mıdır? Şehadet için ise, onu yazan ya da kendisini söyleyen adına onu yazmış olduğu ve telaffuz etmiş olduğu şekilde şahitlik edebilir. Halbuki kâfir onu yazmış, münafık kendisini söylemiş olabilir. Kendisine inanmayan şahitlik ederse -ki bu inancın mahalli kalptir- bu durumda yazı besmelesi veya lafız besmelesi değildir. Nefiste ancak onu bilmek, iman etmek ve onu irade etmek vardır. Aynı şekilde Bakara ve Âl-i İmran sureleri de bu taksime göre değerlendirilebilir. Kastettiğim onların yazılması, okunması veya sadece bir sure olmaları veya ayet ve harf sahibi olmalarıdır. Acaba suretteki ayetler hayvanın suretine ait oranlar gibi midir? Yoksa onlar suret için nitelenen için nefsi nitelikler

gibidir de organlar gibi değil midir? Bütün bunlar bu menzilden öğrenilir. Dalalet ve hidayet, bunların nispetlere veya müstakil varlıklara dönmesi, bu menzilden öğrenilir. Onlar mevcut varlıklar ise, yaratılmış mıdır değiller midir? Yaratılmış iseler, dalalet ve hidayet kulların yarattığı fiillerden midir, yoksa onları Allah mı yaratır, yoksa bir kısmını kul bir kısmını Allah mı yaratır? Manalardan olan ve olmayanlara göre, yaratıkların birbirlerine musallat olması bu menzilden öğrenilir. Allah kendisini hükümdar diye isimlendirdiğinde, yaratıklarını da 'askerler' diye isimlendirmiştir. Onlar asker ise ve sadece Allah var ise, O'nun yaratıkları kim adına savaşacaktır. Yoksa onlar savaş askerleri değil de süs askerleri midir? Onlar birbirleriyle savaşırlarsa -ki gerçekleşen budur-, Allah'ın askerleri kimdir ve bu askerler kimlerdir? Allah'ın askerleri olan kimselerin hükümdarı Allah'tır. Peki diğer orduların hükümdarı kimdir? Burada tehlikeli ilahi sırlar vardır. Bunlar, ilahi isimlerin hükümlerinde ortaya çıkan çatışma ve tezat konusuyla ilgilidir. Uyumlu ve zıt hususlar buraya girdiği gibi melekî ruhlar da burayla ilgilidir.

Rivayete göre, günahkâr bir insan tövbe etmeye karar vermiş. Adam, ahalisinin bütünü kötü insanlardan oluşan bir köydendi. Başka bir köy daha vardı ki, ahalisi bütünüyle iyi kimselerden oluşuyordu. Adam oraya göçmeye karar vermiş. Yolda eceli gelmiş. er-Rahim isminin askerleri olan rahmet melekleri ile el-Muntakim isminin askerleri olan azap melekleri tartışmaya koyulmuş. İki melek grubundan hangisinin onu teslim alacağı hususunda tartışma uzayınca -ki onlar ilahi isimlerin yardımcılarıdır-, Allah onlara iki köy arasındaki mesafeyi ölçmelerini bildirmiş. Hangisine yakın ise, adam oradan sayılacaktı. İki köy arasını ölçmüşler ve adamın iyilerin bulunduğu köye daha yakın olduğunu görmüşler. Bunun üzerine onun mutlulardan olduğuna hükmetmişler ve rahmet melekleri kendisini teslim almış. Malumdur ki, o kişi, kalbinde tövbenin veya -nasıl tövbe edeceğini bilmiyor ise- tövbe iradesinin gerçekleşmesinden sonra yürümeye başlamıştır. Hiç kuşkusuz Allah bu konuda neyi biliyorsa, biliyordur. Köyünden çıkmasıyla attığı her adım, bir hicret ve övülmüş harekettir. Bununla birlikte hüküm, mekânın ölçülmesine göre gerçekleşmiştir. Bunun sebebi nedir ve bu âlemdeki etkisi nedir? Hüküm verenin insanlar arasındaki hükme bir müdahalesi var mıdır, yok mudur? Bu, 'istiham', yani vurmayla verilen bir hükümdür. Bu menzille ilgili bir husus da meşru amellerin bilinme-

sidir. Yükümlü kendilerini yapmazdan önce varlıkları var mıdır, yok mudur? Yoksa onlar yükümlünün kendisi midir? Bunlar onun ameliyse, sanat -nispet hükmü olmaksızın- sanatkârı hakkında nasıl hüküm verebilir ki? Çünkü onların sanatçıdaki hükmü, bu fiillerin onunla ilişkilendirilen iyi veya kötü övgüsüyle sınırlıdır. Her insanın ameli karşılığında rehin olduğu zikredilmiştir. Yükümlü rehinin kendisiyse, rehin alan kimdir, tutulan kimdir?

Allah'ın yaratıklarındaki hükmü ne kadar gariptir! Allah'a yemin olsun ki, O'nu ancak Allah bilebilir. Acaba mutlular ve bedbahtlar bu hükme göre midir? Yoksa sadece mutlular değil, bedbahtlar mı ona tahsis edilir. Allah'ın herhangi bir yaratılmışın şefaati olmaksızın ateşten çıkartacağı kimseler de bu menzilden öğrenilir. Acaba bu sınırlanamayacak şekildeki ihsan çıkartması mıdır? Yoksa ilahi isimlerin şefaatinin bir sonucu mudur? Allah Teâlâ *'Takva sahipleri Rahman'a grup grup götürülür'*[37] buyurdu. Bilindiği üzere, bir şeyin nezdinde bulunan o şeye taşınamaz. Takva ve korku, sakınılan ismin etkisinden meydana gelir. Takvanın nedeni, Şedidü'l-ikab (cezalandırması şiddetli olan) ve es-Seriü'l-hisab (süratle hesabı gören) isimleridir ve takva sahibi böyle ilahi isimlerin hükmü ve etkisi altındadır. Allah ise o insanları kıyamette er-Rahman ismine götürür ve diğer isimlerin etkisi onlardan düşer. Durum böyleyse, ateşten çıkartmak, bir şefaat olabilir. Böyle değilse, bu çıkartma bir ihsan ve hibe çıkartmasıdır. Herkes O'nun kabzası içindeyken, Haktan nasıl yüz çevrildiği bu menzilden öğrenilir. İnsanın diğer bütün canlılardan, bitkilerden, donuklardan ve meleklerden farklılığı bu menzilden öğrenilir. Onlar, marifette yaratılmış varlıklardır. İnsanın latifesi farklıdır, çünkü o yaratılışıyla diğer varlıklardan farklıdır. Acaba insanda bulunan akıl, bilgileri elde etmek üzere mi vardır, yoksa arzuyu engellemek için mi? Onun başka bir nedeni yok mudur? Sehl b. Abdullah Tüsteri'nin sorduğu sorulardan biri budur. Başkasının bu konuyu zikrettiğini görmedim. Bize sadece Sehl'den aktarılmıştır.

Bu menzilin ilimleri sayıca sınırsızdır. Bizim zikrettiklerimiz, menzilin içerdiklerine göre ana konular gibidir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON BİRİNCİ BÖLÜM

Muhammedî Mertebeden Özel-Gaybî İlk Vakitler Menzilinin Bilinmesi

Beni örtün, örtün beni, bir söz ki
Güzellik bilgisinde Rahman'ın payı

Cebrail ufukta tecelli edince
Peygamber Hira mağarasında inzivada

Nefesi ona bir nedenle geldi
Kalbinin gizli derinliklerinde

Bir tecelli etti, düşüncesinde oluşturan
Bütün bilimlerden toplam bir suret

Sîn ve Sad harfinin sırrının sureti
Gizlilik ve açıklık onun nezdinde toplandı

Ondan bir korku ortaya çıktı
Onu sakinleştirdi, alışsın diye duruma

'Nedir seni sıkan?' diye sordu
Dedi ki, 'benden uykuyu gideren bir durumdur o'

Allah bana ikram etti onu
Dil sahiplerini ikram ettiği gibi

Peygamber nebi ve seçilmiş gibi
İlimlerde, bela ve sıkıntılarda seçilmişler

Onu ne zaman hazır tutsa
Kalbim onun tecellisine arzu duyar

Bunun için onu görmek beni sıkar
Bu nedenle her şeyden zahit olurum

Bilmelisin ki, bu bölümü yazarken sevinmeme yol açan bir rüya gördüm. Uyandım ve daha önce öğrendiğim ve övünme anlamı taşıyan bir mısraı içimden söylüyordum:

Her asırda asrı yücelten biri var
Ben diğer asırlar için o bir'im

Böyle söylememin nedeni, bilebildiğim kadarıyla günümüzde kulluk makamına benden daha çok ulaşan birini tanımayışımdı. Öyle biri varsa, o da benim gibidir. Çünkü ben, kulluk makamının nihayetine ulaştım. Artık saf ve kayıtsız bir kulum. Rabliğe karşı bir arzu içimde görmüyorum. Hükümdarın kölesi bir gün düşünceli düşünceli yürürken görülmüş, şaşkın ve içine kapanmış bir haldeydi. 'Ne bu şaşkınlık halin de öyle? Daha önce böyle bir halde olduğun görülmemişti' denilince, şöyle demiş: 'Benim gibi birine hayrete düşmek yakışır. Nasıl düşmeyeyim ki? Bir efendim vardı ve onun kölesiydim.' Bilmelisin ki, her bir zamanda bütün mertebelerde gözüken bir kişinin bulunması zorunludur. Bu durum, sanat erbabı ve bütün bilimler için de böyledir. Zaman araştırılmış olsaydı durumun söylediğimiz gibi olduğu görülürdü. Kulluk da mertebelerden biridir. Allah bana bir ihsan vermiş, onunla beni nimetlendirmiştir. Ben ona bir amel nedeniyle ulaşmadım, aksine o ilahi bir tahsistir. Allah'tan dileğim bu hali bizde sabit kılması, bu hal üzereyken Allah'a kavuşana kadar bizimle o makamın arasına bir engel koymamasıdır. 'Bununla sevininiz ki, o topladıklarınızdan daha hayırlıdır.'

Bilmelisin ki, bu menzil, ihtisaslarla ilgili başlangıçlar menzilidir. Başka bir ifadeyle o, her makam ve halin başlangıç ve öncesinden ibarettir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: '*Sizi bilmediğiniz şeylerde yaratırız.*'[38] Ruhlarımız dünya hayatında bize ait olan bu özel mizaçtaki bedenlerimize iade edilseydi, 'sizin bilmediğiniz' demek doğru olmazdı. Çünkü Allah Teâlâ '*Siz ilk yaratılışı bildiniz, hatırlamaz mısınız*'[39] buyurdu. Başka bir ayette '*Sizi yarattığı gibi yeniden yaratılırsınız*'[40] buyurmuştur. Kastedilen ahiretteki yaratılışın örneksiz olmada dünya yaratılışına benzemesidir. Allah bizi önceden bir misal olmadan yarattığı gibi orada da bir misal olmaksızın bizi yaratır. Şöyle denilebilir. Öyleyse '*döndürüleceksiniz*'[41] ayetinin anlamı nedir? Deriz ki: Burada Allah beşeri ruhlara hitap

ederek, onların ahirette cisimleri yönetmeye döneceklerini belirtir. Bu ruhlar dünya hayatında bu yaratılışın kendisine göre meydana geldiği mizaç üzeredir. Allah onları kabirlerinden bu yaratılış içindeyken çıkartır. Ardından tohumun yerden bitmesi gibi bittiklerinde, ateşten çıkartır. Bununla birlikte, o mizacı yeniden yaratmaya güç yetirir, fakat onu dilememiştir. Bu nedenle meşiyet kendisine ilişerek şöyle buyurdu: '*Sonra dilerse onu yeniden yaratır.*'[42] Yani üzerinde bulunduğu bu mizacı yeniden yaratır. Aynısı olsaydı, şöyle derdi: 'Sonra onu yeniden yaratır.' Burada bu menzilin ilimlerinden açıklamak istediğimiz bir konuya dönelim. Bu konu, menzilin etrafında döndüğü ana konudur. Şöyle deriz:

Âlem iki tane olduğu gibi mertebe de iki tanedir. Bununla birlikte, o ikisinin toplamından onların arasında üçüncü bir mertebe daha meydana gelir. Birinci mertebe, gayb mertebesidir ve onun bir âlemi vardır. Bu âleme 'gayb âlemi' denir. İkinci mertebe ise duyu ve şehadet mertebesidir. Onun âlemine ise şehadet âlemi denilir. Bu âlem gözle algılanırken gayb âlemi basiret, yani kalp gözüyle algılanır. Bunların bileşiminden meydana gelen bir hazret ve âlem daha vardır. Bu hazret, hayal hazreti iken âlemi de hayal âlemidir. Hayal, manaların duyulur kalıplarında çıkması demektir. Misal olarak bilginin süt suretinde gözükmesini, dinde sebat ve direncin kayıt suretinde gözükmesini, müslümanlığın direk, imanın ip, Cebrail'in Dıhye ve bedevi suretinde gözükmesini verebiliriz. Bunun yanı sıra Cebrail Hz. Meryem'e yakışıklı bir erkek suretinde görünmüştür. Siyahlık, birleşen kara ve mazinin cisminde ortaya çıkar. Halbuki ayrı iken onlardan herhangi birinin niteliği değildi. Bu nedenle hayal hazreti, hazret ve mertebelerin en genişidir. Çünkü hayal âlemi, iki âlemi bir araya getirir: gayb ve şehadet âlemi. Gayb âlemi - hazret- şehadeti içeremez, çünkü onda bir boşluk yoktur. Şehadet hazreti de gayb âlemini içermez. Binaenaleyh hayalin en geniş hazret olduğunu öğrenmiş oldun. Duyuda ve yaratılışının zihnine sağladığı verilere göre, manaları ve ruhanileri görmüşsündür. Onlar, senin göreceğin şekilde, duyulur bedenlerde misal ve hayal suretinde gözükür. Öyle ki, hayali suret bir etkiye konu olduğunda, hayaldeki suret de kendiliğinde etkilenir. Sen ruhanilere ve manalara göre hayal mertebesine daha layık olansın. Çünkü sende tahayyül gücü vardır. Bu güç Allah'ın sende yarattığı güçlerdendir. Binaenaleyh böyle bir güce sahip olma ve onda tasarrufta manadan önceliklisin. Çünkü mana, hayal gücüne sahip olmak

özelliğiyle nitelenemez. Yüce Melekler topluluğundan olan ruhanilerin yaratılışlarında da hayal gücü yoktur. Bununla birlikte onlar, bu hayal mertebesinde görünme ve hayali suretlerle farklılaşma özelliğine sahiptir. Öyleyse bu mertebe gerçekte sende bulunduğu için, hayali ve misal suretlerine girmede (ve onları bilmede) önceliklisin. Sıradan insanlar onu bilmez ve uyuyup duyu güçleri bu mertebeye dönmedikçe o mertebeye giremezler. Seçkinler ise, bu mertebeye ulaşmış olmalarının (tahakkuk) etkisiyle, uyanıkken bile onu görebilirler. Bu nedenle insanın hayal mertebesinde gayb âlemindeki tasavvuru, daha yakın ve önceliklidir. Özellikle onun yaratılışı batını, yani ruhuyla gayb âlemine girme özeliğindedir. Zahirinden ibaret olan bedeniyle de şehadet âlemine girebilir. Ruhani ise, farklıdır. O, şehadet âlemine ancak hayal âleminde misal suretinde girebilir. Böyle bir halde duyu onu uyanık ve uykudaki bir surette görebilir. İnsanın gayb âleminde temeyyüzü, ona aittir. Çünkü insan, bu âlemde duyunun idrak edemediği ruhu yönünden gerçek olarak farklılaşır, hayal olarak değil! O, gayb âlemindendir. Bedeniyle ruhanileşerek gayb âleminde (oraya uygun) bedeniyle -ki bu bedeniyle irtibatlı ruhudur- gözükmek isteyebilir. Öyleyse insan gayb âleminde gözükmeye ruhaniden daha yakındır. Ruhani ise, şehadet âleminde temessül yoluyla gözükür. Fakat bu makam, kazanılır ve kendisine ulaşılır. Bu makama ulaşanlardan birisi, Kadibu'l-ban'dır. İnsan gayb âleminin gücünde bulunmayan bir güce sahiptir. Çünkü insan, ruhu bakımından şehadet âlemindeki suretinden başka bir surette görünme gücüne sahiptir. Bu sayede insan hemcinsleri olan Âdemoğullarının suretlerinden dilediği birisinde gözükebileceği gibi taşların ve hayvanların suretlerinde de gözükebilir. Bu durum, insanlardan gerçekleşmiş bir hadisedir.

Allah yolunun pirlerinden -bana göre- güvenilir ve doğru sözlü birisine bu meseleyi anlatınca, bana şöyle demişti: 'Seni teyit etmek üzere bu konuda bir tecrübemi anlatayım: Bu makama ulaşmış birisiyle arkadaştım. Bu konuda bilgim yoktu. Bağdat'tan Musul'a varana kadar, hacdan dönüş yolunda arkadaşlık etmek istemiştim. Bana şöyle dedi: 'Benimle arkadaşlık edeceksen, ben isteyene kadar yiyecek ve içecek herhangi bir konuda bana sıkıntı çıkartma.' Bu konuda kendisine söz verdim. Benden yaşlıydı. Kendisini bineğe bindi, ben de bana bir ihtiyacı olur (diye) yakın yürüyordum. İshal oldu, zayıf düştü. Bu durum

bana ağır geldi. O ise, hastalığın kendisini zayıf düşürüp ayakta duramayacak hale getirmesine rağmen ishalini giderecek bir tedaviyi kabul etmiyordu. 'Efendim! Müsaade edin, şu hastaneden ishalinizi düzeltecek bir ilaç alayım.' Tepki gösterir gibi bana baktı ve şöyle dedi: 'Şartım geçerli.' Ben de sustum. Durumu ağırlaştı. Ben de artık susamadım. Geceleyin bineğinden indiğinde, meşaleler yakılmıştı. Hastane sahibi siyah bir köleydi. Adamlar ve hastalar önünde duruyor, hastalıklarına ve sıkıntılarına göre kendisinden ilaç istiyordu. Ben de kendisine şöyle dedim: 'Efendim! Kalbimi rahatlat ve bu adamdan sana ilaç getirmemi isteyerek beni sıkıntıdan kurtar.' Tebessüm etti ve bana şöyle dedi: 'Peki git!' Adamın yanına gittim. Beni tanımıyordu ve ben de adamın saygı duymasını gerektirecek bir durumda ve halde değildim. Ona doğru yürürken, beni reddeder veya meşguliyeti nedeniyle geri çevirir diye endişeliydim. İnsanların arasından geçerek, başında dikildim. Gözlerini bana diktiğinde ayağa kalktı. Beni oturttu, mutlu ve memnun bir halde sıcak bir şekilde 'Merhaba' diyerek şöyle dedi: 'Ne istiyorsun?' Ben de şeyhin durumunu ve hastalığını söyledim. Olabilecek en olgun bir şekilde görevliden ilaç istedi ve bana şöyle dedi: 'Zahmete girmişsin, bana birini gönderseydin ya?' Kalktım ve çadırdan çıktım, o da beni uğurlamaya geldi. Önümde meşaleler yanıyordu. Birkaç adım benimle yürüdükten sonra vedalaştık. Meşalelerin önüme tutulmasını emretti. Ben ise, bu durumun şeyhe ağır gelmesinden korkarak 'gerek yok' edim. Meşaleyi tutan adam geri döndü. Geldiğimde şeyhi bıraktığım hal üzere buldum. 'Ne yaptın?' diye sorunca, ben de 'Birbirimizi tanımadığımız halde senin bereketinle bana ikramda bulundu' dedim ve başımdan geçenleri şeyhe ayrıntılı bir şekilde anlattım. Şeyh bana tebessümle şöyle dedi: 'Hamid! Hizmetçinin sana sunduğunu sana ikram eden bendim. Hastalığım nedeniyle hakkımda endişelendiğini görüyordum. İstedim ki, için rahatlasın ve bu nedenle ona gitmene izin verdim. Ben de diğer insanlara yaptığı gibi seni hafife alıp kovmasından endişelendim. Öyle yapsaydı, kırık bir gönülle geri dönerdin. Bu nedenle bedenimden soyutlandım ve senin için o adamın suretine girdim ve sana ikramda bulundum, sana saygı gösterdim ve ayrılıncaya kadar tanık olduğun işleri yaptım. Bak! İlacını kullanmayacağım.' Bunun üzerine sustum kaldım. Bana şöyle dedi: 'Meraklanma! Adama bir daha git ve ne yapacağını gör.' Adamın yanına vardım, selam verdim, selamımı almadı ve

beni kovdu. Ben de şaşkın bir halde geri döndüm. Şeyhe geldim ve başımdan geçenleri anlattım. O da bana 'Sana ne demiştim?' diye sordu. Ben de şöyle dedim: 'Nasıl oldu da zenci bir köle haline geldin?' Şeyh şöyle cevap verdi: 'Gördüğün gibi.' Adamların böyle hikâyeleri çoktur.

Bu hal simya ilmine benzer, fakat o değildir. Bu konuda bizim (yaptığımız) ile simya bilginleri arasında fark vardır. Şöyle ki: Simyayı yediğinde, yemiş olursun, fakat tokluk hissetmezsin. Bu bilgiden elde ettiğin şey ise senin teorik gücündedir. Sonra onu arar ve bulamazsın. Simya ilminin sahibi sana gösterdiğinde, bir hamama girersin, sonra kendine dönersin, bir hakikatini göremezsin. Aksine simya yoluyla gördüğün her şey, uyuyanın gördüğü rüyaya benzer. Uyandığında, gördüklerinden bir şey geri kalmaz. Simya ilmini bilen insanın senin hayalinde isimlerin veya harflerin veya felektiratın özellikleri nedeniyle bir etkisi ve hükümranlığın vardır. Bu bağlamda simyanın çeşitli tarzları vardır ki, en kesifi, felaktir, en latifi ise bakanın gözünün duyudan çekip alarak onu hayaline yönlendiren bir söz söylemektir. Bu durumda kişi, uyanık olduğu halde uyuyanın gördüğü rüyayı görür. Bizim sözünü ettiğimiz makam ise öyle değildir. Çünkü sen, onu 'yersen, doyarsın.' O makamda altın veya elbise veya herhangi bir şeyi tutarsan, bulunduğu hal üzere, seninle kalır ve başkalaşmaz. Bu makamı kendimiz gördük. Hz. İsa'nın ruhaniyetiyle birlikte olan sülukumuzun başlangıcında, zevk olarak onu öğrendik. Hz. Peygamber 'visal' orucunu tutmayı yasaklamıştı. 'Sen tutuyorsun ama' denildiğinde, 'Ben sizin gibi değilim, ben gecelerim ve biri beni doyurur ve içirir' demiştir. Başka bir rivayette 'Rabbim beni doyurur ve içirir' demiştir. Hz. Peygamber'in hitap ettiği o topluluk içinde o esnada bu makama eren yoktu. Binaenaleyh Hz. Peygamber 'Ben insanlar gibi değilim' demedi. Bu makamda Peygamber 'yediğinde doymuş' ve mutat bir güce sahip olarak visal orucu tutabilmiştir.

Hz. Peygamber'in sözünü ettiği yemek yeme hayal mertebesinde gerçekleşmişti, duyu mertebesinde değildi. Bu nedenle visal orucu tutması geçerli olmuştur. Cebrail'in duyuda tanınan bir adam suretinde ortaya çıktığını gördük. Misal olarak Dıhye suretinde görünmesini verebiliriz. Bazen de tanınmayan bir adam suretinde görünmüştü. Halbuki Cebrail'in gayb âleminde melekler arasında meleklerden başka bir surette göründüğü bize aktarılmamıştır. Başka bir ifadeyle Cebrail,

gayb âleminde ve melekler arasında Mikail veya İsrafil suretinde gözükmemiştir. Bu nedenle Allah (onlardan aktarırken) *'Her birimizin belli bir makamı vardır'*[43] buyurdu. İnsanlar arasında başka birinin suretine girme gücüne sahip kimseleri gördük. Zeyd söz gelişi Amr'ın suretinde gözükür. Melek ise, gayb âleminde bu özelliğe sahip değildir. İnsan beşer suretinde ortaya çıktığı gibi melekler nezdinde de herhangi bir meleğin suretiyle gözükebilir. Daha garibi de vardır! Bu yol ehlinden bir âşık, bir şeyhin huzuruna girmiş. Şeyh muhabbet ve sevgi hakkında konuşmaya başladığında, oradakiler, aşığın gözle görülecek şekilde erimeye başladığını görmüş. Bunun nedeni, şeyhin huzurunda aşığın sözlerinden etkilenmesiydi. En sonunda âşık suya dönüşmüştü. İnsanlar şeyhin huzuruna girerek, 'Âşık nerededir, onun çıktığını görmedik?' dediklerinde, şeyh şöyle demiş: 'Önümdeki su, o âşıktır.' Şeyhin önünde hasır üstündeki bir miktar suyu görmüşler. İnsanın kendisinden yaratıldığı aslına nasıl döndüğüne bakınız!

Keşke bileydim, nerede o parçalar!

Bilmelisin ki, bu yolda insana kendisiyle ahiret yaratılışında olduğu gibi -ki orada dilediği her surette gözükebilir- dünya yaratılışıyla görünebildiği bir güç verilmiştir. Ahiret hayatında dilediği her surette gözükebilmesi, onun dünya suretindeki aslında bu ilkenin bulunmasından kaynaklanır. Fakat hiç kimse bu ilkenin ve aslın bilgisine ulaşmayı beceremez. Bu durum *'Seni yaratan, düzenleyen ve itidale kavuşturan'*[44] ayetinde dile getirilmiştir. Kast edilen, görünen yapı ve bedendir. Sonra şöyle demiştir: *'Dilediği bir surette seni terkip eder.'*[45] Yani düzenlenmiş ve itidale kavuşturulmuş yapı, bütün suretleri kabul eder. Allah da onu dilediği herhangi bir surette ortaya çıkartır. Allah bize bu yaratılışın herhangi bir sureti kabul özelliğinde olduğunu bildirmiştir. *'Sonra onu başka bir şekilde yaratırız'*[46] ayeti de böyle değerlendirilmelidir. Bu ise, insanın görünen suretinin tesviyesinin tamamlanmasından sonra gerçekleşir. Böylece onun adına gücünde ve terkibinde kendisini kabul edebileceği bir suret belirlemiştir. İnsan ilahi keşif yoluyla suretleri kabul edebilecek bir hakikate ve ilkeye sahip olduğunu bilirse, bu durumda gerçeği öğrenmeye ulaşmasını sağlayacak hali elde etmek üzere çalışır. Ardından insana bu konuda bir suret açıldığında, şehadet âleminde şehadet âleminin suretlerinden bilmediği birinde gözükür. Gayb ve melekût âleminde de dilediği bir surette gözükebilir. Şu var ki bizimle

gayb âlemi arasında fark vardır, şöyle ki: İnsan ruhanileşerek gayb âleminde ruhaniler için gözüktüğünde, onlar insanı ruhanileşmiş bir cisim olarak tanır. Şehadet âleminde insanlar meleği bedene giren bir ruh olarak gördüklerinde, kendisini tanıyana kadar onun ruh olduğunu bilmezler. Nitekim Cebrail elbisesi bembeyaz saçları simsiyah bir adam suretine girdiğinde, Hz. Peygamber böyle demişti. Ravi şöyle aktarır: 'Aramızdan kimse onu tanımamıştı. Sonra gelip peygamberin yanına oturdu. Dizlerini dizlerine dayadı, avuçlarını dizlerinin üzerine koydu. Sonra Hz. Peygambere İslam, iman, ihsan ve kıyamet, kıyametin alametlerini sordu. Sorusunu bitirdiğinde ayrılmak üzere kalktı. Ortadan kaybolunca Hz. Peygamber sahabesine 'Bu adam kimdir, biliyor musunuz?' diye sormuş. Başka bir rivayette ise 'Adamı geri döndürün' demiş. Sahabe kendisini aramış, fakat bumlamamış. Bunun üzerine Hz. peygamber "Cebrail idi, insanlara dinlerini öğretmek amacıyla gelmişti.'

Bazı insanlar, hariçten başka bir insanın suretinde veya gözüktüğü suretin cinsinden birisinde bedenlenen ruhaniyi tanır, fakat her birisi onu tanımaz. İnsanlar, manevi-ruhani suret ile dahilden veya hariçten temessül eden sureti bir takım alametlerle ayırt eder. Ben de o alametleri öğrendim ve hakkıyla bildim. Artık ben, içten veya dıştan bir ruhani bir bedenle bedenlendiğinde kendisini tanırım. Sıradan insanlar ise onu tanımaz. Melekler, ruhanileşip içlerinden birisinin suretinde gözüken veya daha önce benzerini görmediklerini bir surette gördüklerinde insanı tanırlar. Bu özellikleriyle melekler, insanların genelinden üstündür. Fakat kendi âlemlerinde bu makama ulaştığımızda, hemcinslerimizin suretinde gözüktüğümüz gibi hemcinslerinin suretinde gözükemedikleri için eksiktirler. Alim ve Hakim olan, eşyayı takdir eden, onlara güç yetiren Allah münezzehtir. Alim ve Kadirden başka ilah yoktur.

Bilmelisin ki, bu meselede zikrettiğim hususun esası, ilahi tecellideki ilahi bilgidir. Bu durum, gayb ve şehadet âleminde ortaya çıkar. Çünkü bütün âlem, yani insan suretiyle melek ise kuvvetiyle farklı suretlerde gerçekleşen tecelli makamının suretinde bulunur. Başkalaşmanın gerçekleştiği suretlerin hakikatlerini, gerçekte, dilediği herhangi bir surette başkalaşma özelliğine sahip olandan -o suretlerle gözükmese bile- başkası bilemez. Bu makam, mutlak kula aittir. Kulluk makamı, ona Efendisinin niteliklerinden birisine benzeme imkânı vermez. Kulluk makamına tam olarak ulaşınca (bu makamın gücüyle), fani olur, unutur

ve suretlerde başkalaşma özelliğinin bilgisini yitirir ve başkalaşmayı - Efendisinin makamına teslim olarak- kendinden bilmez. Çünkü Allah kendisini öyle nitelemiştir. Bu ilahi ilke olmasa ve bu durum Hakka özgü olmasaydı -ki o gerçekte bu hal üzeredir-, âlemde böyle bir gerçeğin bulunması geçerli olmazdı. Çünkü âlemde ilahi hakikate dayanmayan herhangi bir şey yoktur. Her şey gerçekte o hakikate göredir. Böyle olmasaydı, varlıkta Allah'ın bilgisinin dışında bulunan şeyler olurdu. Çünkü Allah eşyayı kendisini bilmesinden bilir. O'nun kendisi ise, bilgisidir. Biz O'nun bilgisinde Heba'daki suretler mesabesindeyiz.

Genç adam! Kim olduğunu bilseydin, O'nun kim olduğunu bilirdin. Çünkü Allah'ı sadece 'kendini bilen bilir.' 'Kendini bilen, rabbini bilir.' Öyleyse Hak seni kendinden bilmiş, sana kendisini ancak kendinden bilebileceğini öğretmiştir. Bu anlamı iyice kavrayan kimse, söylediğimizi ve ima ettiğimizi kavrar.

Kıyamet gününde gerçekleşen tecelliyi anlatan hadise gelirsek, Allah izin verirse es-Sahih'te yer aldığı haliyle onu zikredeceğiz. Müslim Ebu Said el-Hudri'den şöyle aktarır: 'Hz. Peygamber zamanında insanlar şöyle demiş: Ey Allah'ın peygamberi! Kıyamette Rabbimizi görebilecek miyiz?' Hz. Peygamber şöyle demiş: 'Öğlen vakti güneşi görürken sıkıntı çeker misiniz? Açık havada bulut yok iken dolunayı görmede bir sıkıntı çeker misiniz?' İnsanlar 'hayır' diye cevap vermişler. Hz. Peygamber 'İşte Allah'ı kıyamette o ikisini (ay ve güneş) sıkıntı çekmeden görebildiğiniz gibi göreceksiniz.' Sonra şöyle devam etmiştir: 'Kıyamet geldiğinde, birisi nida eder ki her ümmet ibadet ettiğine uysun. Allah'ın dışında, putlara, dikili taşlara tapan herkes, cehenneme yuvarlanır. Sadece Allah'a ibadet eden iyiler ve günahkârlar -ki Ehl-i kitap kast edilir- kalınca şöyle der. Yahudiler çağrılır ve onlara şöyle denilir: Neye ibadet etmektesiniz? Onlar 'Üzeyr'e ibadet ediyorduk ve onun Allah'ın oğlu olduğunu söylüyorduk' derler. Bunun üzerine kendilerine 'Yalan söylediniz, Allah bir eş veya çocuk edinmedi. Ne istiyorsunuz?' denilir. Onlar şöyle karşılık verir: 'Rabbimiz! Susadık, bize su ver. Onlara işaret edilir ve 'döndürülmediniz mi?' denilir. Hepsi cehenneme sevk edilir. Sonra Hıristiyanlar çağrılır. Onlara 'Neye ibadet etmektesiniz?' diye sorulur. Hıristiyanlar 'Mesih'e ibadet ediyorduk, onun Allah'ın oğlu olduğunu söyledik' derler. Onlara 'Yalan söylüyorsunuz, Allah bir eş veya çocuk edinmemiştir' denilir. Sonra şöyle denilir. 'Ne istiyorsunuz?' On-

lar da 'Susadık, su ver bize Ya Rab' derler. Onlara işaretle gelin denir ve cehenneme sevk edilir. Geride Allah'a ibadet eden iyi ve günahkârlar kalır. Âlemlerin Rabbi onların kendisinde Hakkı gördükleri en düşük surette tecelli ederek şöyle der: 'Ne bekliyorsunuz? Her ümmet ibadet ettiğine uysun.' Onlar karşılık verir: 'Rabbimiz! Biz dünyada insanlardan ayrıldık, onlara katılmadık.' Allah kendilerine şöyle der: 'Ben sizin Rabbinizim.' Onlar 'Senden Allah'a sığınırız ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koymayız.' Bu sözü iki veya üç kere söylerler. En sonunda bir kısmı geriye dönmeye hazırlanırken, Allah şöyle der: 'Sizin ile Rabbiniz arasında kendisini tanımanızı sağlayan bir alamet var mıdır?' Onlar da 'Evet, vardır' derler. Allah 'Peki onu gösterin' der. Bu durumda kendiliğinden Allah'a secde eden herkese Allah'a secde etme izni verilir. Korkarak ve riyakârca Allah'a secde edenlerin sırtına Allah bir zırh geçirir. Secde etmek istediklerinde, sırtüstü yere düşerler. Sonra başlarını kaldırırlar. İlk kez onu gördükleri suretten başka bir surete geçtiğini görürler. Allah şöyle der: 'Ben sizin Rabbinizim.' Onlar da 'Evet' der. Hz. Peygamber şöyle devam eder: 'Cehennem üzerine köprü kurulur ve şefaat helal olur.' Hadis devam eder.

Şimdi bu menzilin içerdiği ilimleri zikredelim: Bunlardan birisi, el-Kayyum isminin ilmidir. Arkadaşlarımız bu isimle ahlaklanılıp ahlaklanılamayacağı hususunda görüş ayrılığına düşmüştür. Ebu Abdullah Cüneyd el-Kabarfiki -ki Endülüs'te bu yolun büyüklerindendi ve Mutezilî idi- bu şeyhin bu isimle ahlaklanmayı reddettiğini duydum. Bu konuda Vende'nin mahallelerinden birisi olan Kabarfik'te arkadaşlarının bulunduğu yerde defalarca kendisiyle tartıştık. En sonunda, bizim görüşümüz olan diğer isimler gibi, el-Kayyum ismiyle ahlaklanılabileceği görüşüne dönmüştür. Gayb âleminin yaratılışı, miktarlarının bilgisi, Allah'ın kelamının ardışıklıkla nitelenmesi, ruhların tenezzülü, ruhların kendisine indiği kimsenin hissettiği ağırlık ve daralma, bu menzilden öğrenilir.

Bir dönem yalnız başıma kabirlere çekilirdim. Şeyhimiz Yusuf b. Yahlef el-Kümî'nin şöyle dediği bana ulaştı: Adımı vererek 'Falanca dirilerle sohbeti bırakarak, ölülerin meclisine gitmiş.' Ben de 'Benimle gelseydin kiminle oturup kalktığımı görürdün' diye haber gönderdim. Şeyh kuşluk namazını kıldı ve yalnız başına bana geldi. Beni mezarların arasında ayakta buldu. Beraber olduğum ruhlardan birisiyle konuşu-

yordum. O da edeple ve usulca yanıma oturdu. Kendisine baktım, rengi değişmişti. Nefesinin daraldığını gördüm. Şeyh üzerine inen ağırlık nedeniyle başını kaldıramıyordu adeta. Ben de kendisine bakıyor ve bir yandan da gülümsüyordum. O ise, içinde bulunduğu sıkıntı nedeniyle, tebessüm edemedi. Konuşmayı bitirip varid geldiğinde, şeyhin ağırlığı hafifledi, rahatladı, yüzünü bana çevirdi ve alnımı öptü. Şöyle dedim: 'Üstad! Kim ölülerle oturup kalkıyormuş? Ben mi sen mi?' Bunun üzerine 'Vallahi, ben ölülerle oturup kalkıyor muşum?' dedi. Allah'a yemin olsun ki, bu halin bende sürmesini isterdim.' Sustu, yanımdan ayrıldı ve beni yalnız bıraktı. Şeyh şöyle derdi: 'İnsanlardan ayrılmak isteyen kimse, falan gibi ayrılsın.'

Bu menzilde gayb âleminin istikametinin bilgisi, onun muhalefetten korunması, gayb âleminin bütünüyle uyum âlemi olduğunun bilgisi vardır. Bunun yanı sıra beşeri güçlerin hangi anlamda kullanıldığı, farklı oldukları hususlar bu menzilden öğrenilir. Bir hakikat onları birleştirirken diğerinden dolayı ayrışırlar. Zikreden herkese zikri veren isimlerin bilgisi, o isimlerin mertebesi ve etkileri bu menzilden öğrenildiği gibi Hak ile yalnızlaşmak, insanı buna çağıran şeyin ne olduğu, topluluk içinde yalnız kalmanın geçerli olup olmadığı, zahiri ve batınıyla insanın bütünüyle yalnız kalabileceği, bu menzilden öğrenilir. Rablik mertebesinden olan yön isimlerinin bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Bütün mertebelerin tevhidinin bilgisi, mülkün mülkünün bilgisi bu menzilden öğrenilir. Son bilgi, yaratıkların Hakkı yönlendirmesi demektir ki, çetin bir makamdır. Cinsin çocuklarını terkte siyaset bilgisi, bu menzilden örenilir. Tevhidin, risaletin, peygamberliğin nereden gönderildiği ve kime gönderildiği, bununla ilgili insani nitelikler, peygamberin gönderilenlerle ilişkisi bu menzilden öğrenilir. Özellikteki (ortaklık) nedeniyle, küçüklerin büyüklere katılmasını sağlayan mertebe, buradan öğrenilir. Bu bilgi zamanın dürülmesinin bilgisidir. Söz gelişi bin yıllık zaman Rabbin günlerinden bir gün içinde dürülür. Ya da bize göre elli bin senelik zaman, Zi'l-mearic'in günlerinden bir günde dürülür. Bu, onun âleminde göz açıp kapatmalık bir zamandır. Ya da bu dürülme, üç yüz altmış günlük zamanın güneş günlerinden bir güne sığdırılmasına benzer. Hareketli ve sabit yıldızlardan her birinin zaman günlerinden belirlenmiş günleri vardır. Onların genişlikleri ölçüsünce bu günler hesaplanır. Bu bilgi de bu menzile ait bilgilerdendir. Kul için iradenin

hangi mertebeden kabul edildiği, bu menzilden öğrenilir. Kulun hangi ilahi isme baktığı, bu menzilden öğrenilir. İnsanın gayb âlemine girerken ve çıkarken başkalaşması, bu menzilden öğrenilir. Miktar ve ölçüler, ölçü ve terazilerin verdiği şeyler, bu menzilden öğrenilir. Çünkü aklın ölçüye göre verildiği ve amellerin teraziye göre olduğu söylenir. Âleme karşı yumuşak davranmak, bu özellikle ahlaklanmak, ilahi isimlerde bunun karşılığı, bu menzilden öğrenilir. Âlemin idraki mümkün olmayan şeyi idrakten acizliği, bu menzilden öğrenilir. Bu sayede kul farklılaşır ve değerini öğrenir. Sefer, yolcu ve yol bu menzilden öğrenilir. Kendisinden dolayı yolculuk yapılan şey, bu menzilden öğrenilir. Acaba o ihsandan mı meydana gelir, başka bir şeyden mi? Acaba kazanılmış bilgi ihsandan mıdır? Her ikisi de ihsandan gerçekleşmişse, iki bilgi arasındaki fark neye göre gerçekleşir? Amellerin suretlerini meydana getirmek bu menzilden öğrenilir. Hakkın borç alması ve bunun neye dayandığı, bu menzilden öğrenilir. Bir grubun Hakkın borç istemesini yanlış anlayarak '*Allah fakir, biz zenginiz*'[47] demelerinin nedeni buradan öğrenilir. Halbuki Allah onlara şöyle demişti: '*Allah'a iyi borç verin.*'[48] Bunun üzerine onlar şöyle demiştir: 'Muhammed'in Rabbi bizden borç istemiştir.' Örtme ve ihtisas, bu menzilden öğrenilir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON İKİNCİ BÖLÜM

Vahyin Velilerin Kalplerine İnişinin Keyfiyeti; Onların Bu Konuda Şeytanlardan Korunmasının Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

De ki insanı alaktan yaratana
Onu alakın bağlarına bağlamışsın

De ki insanı alaktan yaratana
Onu bir tarz üzere topladın

De ki insanı alaktan yaratana
Hakikat delil ile boyun arasında parladı

De ki insanı alaktan yaratana
Tevhit sorumluluğunu boynuma yükledin

De ki insanı alaktan yaratana
İsimlerle nasıl ahlaklanılır ki?

De ki insanı alaktan yaratana
Beni perdeleme sakın, bu son arzum!

De ki insanı alaktan yaratana
Bilgi insanların terlemesiyle elde edilir

De ki insanı alaktan yaratana
Bana işin gayrette olduğunu bildirdin

Kirpiklerin sınırlamadığı bir gözüm var
Göz çeperiyle sınırlı gözüm var

De ki insanı alaktan yaratana
Âlemin varlığını tabaka tabaka yaptın

Fakat gerçeği kendi yönümden görünce
Tabaka tabaka gördüğüm varlık karanlıkta sınırlı kaldı

Bunun için şevk ve sıkıntılı görürsün
Onun dışını müşahede ederken

Hakikatleri seherlerde
Hepsi sınırlılık mertebesinde bulunur

Bir kandil gelse ona, güç yetiremez
Beladan belaya döner durur

Ateşin alevleri onu sıkar
Aşk sıkıntıyı artırır

Aşk sözü sarmaşıktan türetilmiş
Onda kendi cinsinde üst, aşağı gibi

Bağ ayakta, zincir boyunda, ruhu yönettiği beden tutar
Bedeni farkların uyumu tutar

'Farkların uyumu' derken, cismi oluşturan doğaların bir araya gelişini kastetmekteyim.

Bilmelisin ki, bilinenler -dördüncüsü olmayan- üç kısımdır. Birincisi sınırlanmayan mutlak varlıktır. O Allah'ın varlığı ve kendisi nedeniyle varlığı zorunlu olandır. İkincisi, mutlak yokluktur. Mutlak yokluk, kendisi nedeniyle yok olup hiç bir şekilde sınırlanamayandır. Bu anlamıyla yokluk imkânsızdır ve mutlak varlığın mukabilidir. Böylelikle ikisi eşitlenmiştir. Öyle ki, nitelenmiş olsalardı, haklarında aynı hüküm verilirdi. İki karşıt şey arasında bir ayırıcı vardır. Bu sayede birisi ötekinden farklılaşır ve ayırıcı birinin ötekinin niteliğiyle nitelenmesini engeller. Mutlak varlık ile yokluk arasında bir ayırıcı bulunmalıdır. Terazi onun üzerinde hüküm verseydi, miktarında bir artış ve eksiklik olmaksızın, birbirlerine denk gelirlerdi. İşte o, en yüce berzahtır. Başka bir ifadeyle o, berzahlar berzahıdır. O berzahın bir yönü varlığa bir yönü yokluğa bakar. O halde iki bilinenden her birisinin karşısında özü gereği bulunur. Bu ise üçüncü bilinendir ve bütün mümkünler bu kısımdadır. Mümkünler, sonsuzdur. Diğer iki bilinenden her birisi de sonsuzdur. Onların bu berzahta mutlak -varlığın kendilerine bakması yönünden- sabit hakikatleri vardır ve bu yönden onlara 'şey' adı verilir. '*Hak onu var etmek istediğinde, kendisine ol der, o da olur.*'[49] Mümkünün saf yokluğa baktığı yönden ise bir varlığı yoktur. Bu nedenle ona ol denilir. 'Ol', bir varlık edatıdır. Mümkün var olsaydı, kendisine 'ol' denilip olmazdı. Mümkünler berzahta oldukları ve olacakları hal üzere bulunur. Başka bir ifadeyle, var olduklarında nitelenecekleri hal, araz ve nitelik ve oluşlarla bulunurlar. İşte bu sonsuz âlemdir ve kendisinde biteceği bir sınırı yoktur. Bu âlem, Âdem'in toprağının kalıntısından yaratılan yeri, bakan insanın karşısındaki parlak bir cisimde suretlerin bulunmasına benzer bir şekilde doldurur ki, sürekli bir akıştır o. Mümkünlerin varlığı bu berzahtan olduğu gibi Hakkın var olmazdan önce eşyayı görmesi bu âlemle ilgilidir. Hayal ve tahayyül sahibi her insan herhangi bir şeyi ta-

hayyül ederken, farkında değil iken, o berzaha bakar. Bu mümkün varlıklar -ki onları Hak var etmiştir- berzahın içerdiği a'yan-ı sabite karşısında cisimler için gölge konumundadır. Hatta onlar, gerçek gölgelerdir ve Hakkın secde etmekle nitelediği şeylerdir. Bununla birlikte onların varlıkları secde eder. Öyleyse bu varlıklar var olmazdan önce sürekli Allah'a secde halindedirler. Gölgeleri var olduğunda ise, onlar da Allah'a secde edici olarak var olurlar, çünkü kendilerinden var oldukları hakikatleri secde etmektedir. Misal olarak gök, yer, güneş, ay, yıldız, dağlar, ağaç, hayvan ve bütün varlıkları zikredebiliriz. Sonra bu sabit varlıklardan meydana gelen gölgelerin -gölge cisimler olarak meydana gelişleri bakımından- gölgeleri vardır. Bu gölgeleri Hak, onlar adına kendilerinin nereden ortaya çıktığının öğrenmelerinin delilleri yapmıştır. Sonra onlar ışığın yönelmesiyle birlikte, uzayarak kendisinden ortaya çıktıkları cismin boyundan algılanamayacak derecede boyları uzar. Bununla birlikte yine de o cisme nispet edilirler. Bu durum, berzahtaki sabit hakikatin -ki gölgeler ondan meydana gelir- daha önce söylediğimiz gibi berzah mertebesinde nihayetsiz oldukları hakkındaki bir uyarıdır. Söz konusu berzah, mutlak varlık ile mutlak yokluk arasında ayırıcıdır. Sen ise bu iki gölge arasında miktar sahibi bir varlık olarak bulunursun. Öyleyse sen, miktarı olmayan bir mertebeden var oldun ve senden miktarı olmayan bir gölge çıkmıştır. Gölgenin uzaması, berzah mertebesini talep eder ve bu berzah mertebesi ise en-Nur isminden mutlak varlığın gölgesidir. Bu isim, onun varlığına verilir ve bu nedenle onu 'gölge' diye isimlendirdik. Dıştaki varlıklar, o gölgenin gölgesidir. Duyulur gölgeler ise, duyudaki varlıkların gölgeleridir. Gölge sabit değildir ve kaybolma özelliğindedir. Bu nedenle mümkünler var olsalar bile, yokluk hükmünde oldukları için 'gölgeler' diye isimlendirilmişlerdir. Bunun amacı, onlar ile varlıkta mutlak kalıcılık özelliğine sahip olanı ayırt etmektir. O ise, varlığı zorunlu olandır. Kendilerine gölge demek suretiyle mümkünler, mutlak olarak yoklukta kalandan da ayırt edilirler ki, o da imkânsızdır. İşte bu sayede mertebeler ayrışır. O halde var olanların hakikatleri ortaya çıktığında, bu berzahta zuhur ederler. Çünkü onların kendisine çıkacağı bir mertebe yoktur ve burada varlık halini kazanırlar. Onlarda varlıktan meydana gelen şey sonlu iken (kazandıkları varlık sonludur) yaratma sonsuzdur. Öyleyse her mevcut suret, sabit bir hakikate sahiptir ve varlık onun üzerindeki elbise gibidir.

Allah Teâlâ bir velisine bir şeyi ilham etmek istediğinde, o özel velinin hakikatinden ibaret olan ayn-ı sabite için söz konusu emrin suretinde tecelli eder. Veli bu tecelliden -salt müşahede yoluyla- Hakkın bildirmek istediklerini öğrenir ve daha önce bilmediği şeylerin bilgisini bulur. Hz. Peygamber de (sırtına) vurulduğunda veya süt içtiğinde aynı hali yaşardı. Velilerin bir kısmı bunu hissederken, bir kısmı onu fark etmez. Fark etmeyenler şöyle der: Düşüncemde bir şeyin şöyle böyle gerçekleştiğini gördüm.' Söylediği, dediği gibi gerçekleşir. Bu makamı bilen insan, velinin hangi makamdan konuştuğunu anlar ki, söz konusu kişi, makamı bilmeyenden kâmildir. Bu, şeytanlardan korunma mertebesidir ve böyle bir ilham, saflığını bozacak bir şeyin katışmadığı saf ilhamdır (vahiy). Berzahın durumundan kuşkuya düşersen, -Allah ehlinden isen- şu ayete bakmalısın: *'İki deniz birbirine kavuşur, aralarında berzah var, birbirine ulaşmazlar.'*[50] Yani berzah olmasaydı, biri ötekinden ayrılamazdı ve iş belirsizleşir, hakikatler başkalaşırdı. Öyleyse karşıt her iki şey arasında onların birbirine kavuşmasını, yani farklılaşmalarını sağlayarak birinin ötekinin niteliğiyle nitelenmesini engelleyen bir engel bulunmalıdır. Bu, sadece Allah'ın rahmetiyle ulaşılan cennete girme yeridir. Bu nedenle onun bir ameli olamaz ve oraya girme halidir bu. Oraya girmiş olmakla veya dışında kalmakla nitelenmezsin. Söz konusu ayırıcı, cennetin dışında kalan ile içine gireni ayıran mevhum bir çizgidir. Başka bir ifadeyle o, varlık ile yokluğu ayıran ve ne mevcut ne madum olan duruma benzer. Varlığa nispet edersen, sabit olduğu için, kendisinden bir koku duymuş olursun; yokluğa nispet edersen yine haklısın, çünkü onun varlığı yoktur. Eşarilere hayret! Yokluğu halinde madumun şeyliğini iddia edene nasıl karşı çıkarlar? Madumun sabit bir hakikati vardır ve sonra bu ayn'a varlık ilişir. Kendisi ise, halleri sabit kılar. Ne var ki halleri inkâr eden kimse, bunu kabul edemez.

Mümkün varlık ile yokluk arasında bulunan berzah, sabitliğin mümküne nispetinin nedenidir. Bununla birlikte yokluk da kendisine nispet edilir. Yokluk, özü gereği iki durum nedeniyle onun karşılığındadır. Şöyle ki: Mutlak yokluk mutlak varlığın karşısında bir aynadır. Varlık aynada kendi suretini görür. Bu durumda o suret, mümkünün kendisidir. Bu nedenle mümkünün sabit aynı ve yokluk halinde şeyliği vardır ve mutlak varlığın suretine göre ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sonluluğun yokluğuyla (sonsuzluk) nitelenmiş ve kendisine 'sonsuz'

denilmiştir. Mutlak varlık da mutlak yokluk için aynadır. Mutlak yokluk Hakkın aynasında kendisini görmüş, gördüğü suret onun sureti olmuştur. Aynada gördüğü suret, mümkünün kendisiyle nitelendiği yokluğun kendisidir. O ise sonsuzluk ile nitelenendir. Nitekim mutlak yokluk da sonsuzdu. Bu durumda mümkün, 'madum' olmak özelliğiyle nitelenmiştir. Öyleyse mümkün, aynaya bakan insan ile ayna arasında gözüken surete benzer. Ne görendir ne ondan başkadır! Mümkün sübutu bakımından Hakkın aynı veya O'ndan başka olmadığı gibi yokluğu bakımından imkânsızın aynı veya ondan başka da değildir. Öyleyse mümkün, izafi ve göreli bir şeydir. Bu nedenle bir grup mümkünü reddederek sadece 'vacip (zorunlu) veya imkânsız vardır' demiş, imkân kavramını anlamamışlardı. Binaenaleyh mümkünler, söylediğimiz gibi, Hakkın tecellisi yönüyle a'yan-ı sabite iken yokluk tecellisi (yani yokluğa bakan) yönünden madumdurlar. Bu mertebeden Hak, kendisini bildiği gibi âlemi de buradan bilir. O'nun kendisi hakkındaki bilgisi ezelidir, çünkü tecelli, ezelidir. Allah'ın bilgisi âleme âlemin ebediyette olacağı hal üzere ezeli olarak ilişir. Hakkın ona dair bilgisi artmazken yeni bir bilgi kazanmaz veya kendiliğinde bir artış ve bilgi kazanımı olmaz.

Şöyle denilebilir: Mümkünlerin halleri farklı farklıdır. Mümkün kendisine ait bir halde diğerinde bulunmayanın mukabili olabilir. Birisinin ortaya çıkmasıyla, diğeri ortadan kalkar. Bu mertebede ona dair bilgiyi nereden elde eder? Şöyle deriz: Mümin isen, cevap kolay! Şöyle ki: Allah mümkünü kendinden bilir ve mümkün niteliği yaratıcısından kazanır. Hakkın şeriatlarında nesih olduğunu bilirsin. Öte yandan Hakkın ahiret hayatındaki farklı suretlerde tecelli edeceği de sabittir. Hakkın kendisinden ayrıldığı suret ile kendisine geçtiği suretin ilişkisi nedir? Bu husus, mümkünleri bir halden diğerine dönmesinin (ilahi isimlerdeki) ilkesidir. Mümkün Hakkın suretten surete girmesi nedeniyle türden türe girer. Şöyle diyebilirsin: Bu değişme neye bağlıdır? İradeyle mi ilgilidir? Şöyle deriz: 'Hayır, çünkü iradenin seçimi ve ihtiyarı yoktur. Kitap ve Sünnet bunu belirtmediği gibi akıldan bir delili de yoktur. O, meşiyete aittir. Dilerse olur dilemezse olmaz. Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Allah bir şeyi dilerse olur, dilemezse olmaz.' Burada olumlu ve olumsuz durumlar, meşiyete bağlanmıştır. Olmayacağı zikredilen olmaz. Aksine ayette *lev* (ise) edatı gelmiştir. Kastedilen, 'şöyle olmasını isteseydik, öyle olurdu' demektir. Mevhumdan anlaşılan ihti-

yardır. İrade, irade edileni dilemeye bağlanmıştır. Bu durum *'İrade ettiğimizde, bir şeye sözümüz'*[51] ayetinde dile getirilir. Bu, meşiyet ilişmesidir. Yol ehlinden birisi -ki Ebu Talib el-Mekki'dir- meşiyetin zatın Arş'ı olduğu görüşündedir. Yani Zatın mülkü demektir. Başka bir ifadeyle zatın hükümdar oluşu, meşiyet sayesinde gerçekleşir. Bunun nedeni dilememin meşiyete ilişmesidir. Öyleyse zat için ihtiyar ilah olması yönüyle düşünülür: Dilerse yapar, dilerse yapmaz! Sahih hadiste zikredilen 'Hakkın tereddüdü' bu anlama gelir. Kutsi hadiste Allah 'Yaptığım hiçbir işte müminin canını alırken tereddüt ettiğim kadar tereddüt etmedim. O ölümü sevmez' buyurur. Bilgi ise, zat olması yönünden zata aittir ve bu nedenle bilgiyle birlikte zorunluluk kokusu gerçekleşir. İhtiyar ise, meşiyet ile birlikte ortaya çıkar. Öyleyse bilginin hüküm verdiği ve takdir ettiği şey akla ve şeriata göre değişmez: *'Benim nezdimde söz değişmez.'*[52] Cebir kokusu nedeniyle ardından şu ayet gelmiştir: *'Ben kullara zalim değilim.'*[53] İnsan zorunluluk bulunduğu vehminde bulunmasın, çünkü hüküm veren bilgidir. Binaenaleyh kimse, iradesi olmadan zorunlu olduğu bir iş nedeniyle cezalandırılmaz. Zikrettiğimiz üzere, mümkünleri zorunluluk yoluyla hakikatlerinin ortaya çıkmasını sağlamak üzere Hakkın yokluk aynasında tecellisini anlayan, bütün bunları kolaylıkla anlar ve işin aslını öğrenerek, ebedilik kokusu rahatlığıyla sonsuza dek rahata erer. Böyle bir insan mümkünün ne varlık ne yokluk halinde imkân mertebesinin dışına çıkmadığını bilir. Tecelli kendisine eşlik eder ve halleri sürekli başkalaşır ve kendisine ilişir. Öyleyse mümkün yokluk haliyle varlık hali arasındadır. Hakikati ise aynıdır. İşte bu, hakkında 'Bilginin bir kısmı saklı define gibidir, onu Allah'ı bilenler bilebilir' denilen define bilgisidir. Bu bilgiyi dile getirdiklerinde ise onu sadece Allah'ı inkâr edenler inkâr eder. Bu nedenle cinler -ve kendilerine elçi gönderilseydi- ruhlar, Kuran okunduğunda peygambere en uygun şekilde karşılık vermişlerdir. Nitekim peygamber sahabesine böyle demişti. Çünkü onlar, bu mertebeye ve gayb âlemine daha yakındırlar, çünkü zahirde ve batında başkalaşma özelliğine sahiptirler. Dolayısıyla onların Allah kelamını dinlemeleri, daha sağlam ve halden hale başkalaşma ve süratle değişme özelliğindeki -ki bu ilahi kelamın özelliğidir- ortaklık nedeniyle daha iyidir. Öyleyse onlar, bu nitelikle daha yakın ilişki içindedir ve Allah'ın kelamını bizden daha iyi bilirler. Bakınız! Cinlerin gökteki kelamı duymaları -taşlanarak- engellendiğinde şöyle

demişlerdir: 'Bu yeni bir durumdur.' Zevbia arkadaşlarına yeryüzünün doğusuna ve batısına gidip meydana gelen yeni durumun ne olduğunu öğrenmelerini emretmişti. Yeni durum, onların göğe ulaşmalarını engellemişti. Zevbia'nın arkadaşları çölün bir yerinde bir hurma ağacına rastlamış. Hz. Peygamber'in o ağacın altında sabah namazı kıldığını görmüşler. Cinler Kuran'ı dinleyince, kulak verip şöyle demişlerdir: 'İşte bizimle gökten haber dinleme arasına giren budur.' Onlar Kuran'ın mertebesinin değerini ve büyüklüğünü bilmeselerdi, bunu anlamazlardı. Ardından korkutucu olarak kavimlerine dönmüşler ve şöyle demişlerdir: *'Ey kavmimiz! Musa'dan sonra onun getirdiğini tasdik eden bir kitap duyduk. O hakikate ve doğru yola ulaştırır. Allah'ın davetçisine kulak verin, ona iman edin. Allah günahlarınızı bağışlar ve sizi acı azaptan kurtarır.'*[54] Başka bir yerde ise şöyle derler: *'Yabancı bir Kuran duyduk, ona inandık. Rabbimize kimseyi ortak koşmadık. Rabbimiz münezzehtir, eş ve çocuk edinmemiştir'*[55] demişlerdir. Hz. Peygamber onlara Cin gecesi Rahman suresini okunduğunda, *'Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?'*[56] ayeti geldiğinde, şöyle demişlerdir: 'Rabbimiz! Senin nimetlerinden hiç birini yalanlamayız.' Hz. Peygamber sahabeye ayeti okuduğunda, cinlerin söylediği tarzda bir şey dememişler, bunun üzerine Peygamber şöyle demiştir: 'Bu ayeti cin kardeşlerinize okudum, onlar sizden daha iyi dinledi. Onlara *'Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?'*[57] ayeti okuduğumda, 'Rabbimizden ayetlerinden hiç birini yalanlamayız' demişlerdir.'

Bize bu cin grubuyla ilgili birisinden garip bir hadise aktarılmıştır. Bana hadiseyi Darir İbrahim b. Süleyman Halep'teki evimde anlatmıştı. Orası Habur'un köylerinden Dir-Rumman'dandı. Adam hadiseyi güvenilir bir oduncudan aktarmıştı. Oduncu bir yılan öldürünce, cinler kendisini yakalamış ve yaşlı bir cinin önüne götürmüşler. Yaşlı toplumunun başkanıydı. Ona 'Bu adam amcaoğlumuzu öldürdü' dediklerinde, oduncu şöyle demiş: 'Adamların ne anlattığından haberim yok. Ben bir oduncuyum, önüme bir yılan çıktı, ben de öldürdüm.' Topluluk 'Öldürdüğü adam, amcaoğlumuzdu' demiş. Yaşlı adam şöyle karşılık vermiş: 'Oduncuyu bırakın ve evine götürün. Ona bir şey yapamazsınız. Çünkü peygamberin bize şöyle dediğini duydum: Kim başka bir surete girer ve öldürülürse, onun karşılığında bir diyet ve ceza yoktur. Amcanızın oğlu bir yılan suretine girmişti. Yılan insanın düşmanıdır.'

Oduncu şöyle delmiştir: 'Ben de kendisine şöyle dedim: Be Adam! Hz. Peygamberin şöyle dediğini duyduğunu söylüyorsun. Sen ona yetiştin mi ki?' Yaşlı adam 'Evet' diye karşılık vermiş ve devam etmiş: 'Allah'ın peygamberinin huzuruna gelen cinlerdendim. Onu dinledik. O gruptan benden başka kimse hayatta kalmadı. Ben şimdi arkadaşlarımın içinde peygamberden duyduklarıma göre hüküm veriyorum.'

Hadiseyi anlatan, bize cinlerle (bu hadiseyi yaşayan) adamın adını söylemedi, ben de sormadım. Şeyhin anlattığı hadiseyi bize arkadaşım Şemseddin Muhammed b. Bernakeş el-Muazzami ve Burhaneddin İsmail b. Muhammed el-Eydenî Halep'te anlatmıştı. Haleb'e geldiğimizde onları kendisiyle konuşsunlar diye kendisine gönderdim. O da bana anlattığı gibi onlara da bu hadiseyi anlattı. Berzahtaki her alim, imkân mertebesini diğer yaratıklardan daha iyi bilir. Bunun nedeni aradaki, münasebet ve ilişki yakınlığıdır.

Bu menzille ilgili açıklamalar yeterlidir. Şimdi de menzilin içerdiği ilimleri zikredelim. Bu menzil, ilahi emrin niteliğini içerir. Bir niteliği var mı, yok mu? İrade onun şartı mıdır, hakikati midir? Vahiy ve türlerinin bilgisi, duymak bilgisi, berzah âleminin bilgisi, ceberut bilgisi, hidayet bilgisi, ilahi azametin neye döndüğü ve nerede ortaya çıktığının bilgisi bu menzilden öğrenilir. Bu azametle kimin nitelendiği, kimin için bir nispet kimin için nitelik olduğu bu menzilden öğrenilir. Tenzih bilgisi ve kime döndüğü bu menzilden öğrenilir. Allah'ın kendisinden - aklın deliline göre- şanına layık olmayan nitelikleri kullarının dilleriyle kendisine verdiği mertebe bu menzilden öğrenilir? Bunun ilahi bir dayanağı var mıdır, yok mudur? Kulların dilleriyle anlatılan bu nitelikler '*Allah fakirdir*'[58], İsa Allah'ın oğludur ve 'Üzeyr Allah'ın oğludur' veya '*Allah'ın eli sıkıdır*'[59] gibi ifadelerdir. Allah insanlardan böyle ifadeler aktarmıştır. Zan bilgisi ve hükmü, övülen ve kınanan kısımları bu menzilden öğrenilir. Zan neyle ilgilidir? İman bilgisi ve imanın dayandığı ve dayanmadığı şeyler bu menzilden öğrenilir. Bu konuda caiz olan ve olmayan şeyler, varlıkların mertebelerinin bilgisi, gökteki ruhanilerin bilgisi, yaratıkların hallerinin bilgisi, sıddıkların bilgisi, Allah ve kulları arasındaki kaderin bilgisi, tuzak ve fitnelerin bilgisi, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, gayb mertebeleri, gayb konusunda Hakka özgü hususlar, gaybten bilinmesi mümkün olan konular, gaybı bilmenin âlem hakkında gayb ismini ortadan kaldırıp kaldırmayacağı bu menzilden öğre-

nilir. '*Gaybı bilir*'[50] ayetinde niçin gayb zikredilmiştir? Kast edilen bizden gaip olması mı, yoksa görülmeme özelliği midir? Aksi halde, şehadet olurdu. Günahtan korunmanın bilgisi, bilginin sonsuza ilişmesinin ihata yoluyla olup olmadığı, bu menzilden öğrenilir. Hz. Peygamber'in ilahi isimler hakkında söylediği 'Onları sayan, cennete girer' hükmü bu menzilden öğrenilir. Onları saymak ne demektir ve neyle ilgilidir? Acaba sayma (ihsa) sonsuz şeyleri içerir mi, içermez mi? İhata ile ihsa etmek (saymak) ikisi arasında ne fark vardır? Çünkü bir ihata edilir, fakat sayılmaz. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ağlama ve Feryadın Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Âdem'e diyorum, bedenlerin ilkesine
Peygamberliğin aslının Nuh'un şeriatı olması gibi

Muhammed şerefli bir asıl
Bütün ruhların varlığındaki yüce ilke

Ben saygın babaların oğluyum
Nurum aydınlatır, bir kandil gibi

Geldiklerinde ve kardeşlerim durur
Onların hizmetinde Mesih'e

Ben onların önünde tövbe ettim
Mesih'i öldürmeye yardım etti bana

Uykudaydım, Musa da vardı
Fasih bir sözle orada konuştu

Yanıma bir ceylan verdi
İşaret ve beyan ile anlarım

Beni zengin etti ve yükseltti
Fakirleştirdi ve sıkıntıya soktu beni

Hazır olurlarsa, bir makam onları birleştirir
Kanatlarım onları gösterdiğinde

Anne babaya iyilik bana farz
Ey nefsim! Tefrite kaçma

Ben Muhammed'in oğluyum, Nuh'un oğluyum
Ben Âdem'in de oğluyum doğrudur bu söz

Ey bu sırları anlayan kimse
Remizlerimizin lisanı bilgiyle vahyedilir

Ruhlarımızın aslı, Hz. Peygamber'in ruhu; Âdem ise, beden yönünden babadır. Nuh gönderilen ilk peygamberdir (resul). Ondan öncekiler ise, nebiydi: Her biri Rabbinden bir şeriat almıştı, dileyen şeriatına girer dileyen girmezdi. Bir insan şeriatına girip de irtidat ederse, kâfir olurdu, girmezse olmazdı. Kim kendini ilave bir yükümlülüğe sokar ve peygamberi yalanlarsa, kâfir olur. Kim bunu yapmaz ve beraatı üzere kalırsa, olmaz. Allah *'Her ümmete korkutucu gelmiştir'*[61] buyurdu. Kastedilen, resullük değildir. Ayet, her ümmette Allah'ı ve ahiret işlerini bilen birisinin bulunması anlamına gelir ki, o da peygamber değil, nebidir. Peygamber olsaydı, ayette 'ona denir', 'onda denmezdi.' Onların içerisinde Allah'ı bilen nebiler vardı. Dileyen onlara uyar ve onlarla birlikte şeriatların hükmüne girerdi; dileyen, böyle bir yükümlülük altına girmezdi. Bu bağlamda İdris de onlardan birisiydi. Halbuki Kuran'da onun peygamberliği hakkında açık bir nas yoktur. Onun hakkında 'sıddık nebi' denildi. Resullük kapısının açıldığı ilk kişi, Hz. Nuh'tur. İlk var olan insan ruhu ise, Hz. Muhammed'in ruhu, ilk insan bedeni Âdem'in bedenidir. Varislerin resullükten payı vardır. Bu nedenle Muaz ve başkalarına 'Allah'ın peygamberinin elçisi' denilmiştir ve bu mertebeyi elde etmemişlerdir. Kıyamet günü peygamberlere sadece her topluk içerisinde peygambere ulaşan isnat zincirleriyle hadisleri ri-

vayet eden hadisçiler haşredilir. Onların da resullükte bir payları vardır. Onlar vahyin aktarıcıları ve tebliğde nebilerin varisleridir. Fakihler ise, hadis aktarımında bir payları yok ise, bu dereceye sahip değillerdir. Onlar peygamberlerle değil, insanların geneliyle birlikte diriltilir. Onlara alim adı da verilmez. Fakat alim adı hadisçilere verilir. Gerçekte imam olanlar, hadisçilerdir. Zahit, abid ve kendisini ahirete verenler arasından hadisçi olmayanlar, fakihler gibidir. Onlar varislikte farklı bir özelliğe sahip olmazlar ve bu nedenle peygamberlerle diriltilmezler. Bunun yerine onlar insanların geneliyle diriltilir, fakat sadece salih amelleriyle onlardan ayrışırlar. Nitekim içtihat ehli fakihler de, sıradan insanlardan bilgileri nedeniyle ayrışırlar. Salih insanlar arasında keşfinde Hz. Peygamber ile sohbet eden veya keşif yoluyla müşahede âleminde onun sohbetinde bulunan ve ondan bilgi alan kişiler de, kıyamette onunla birlikte diriltilir. Böyle bir insan en şerefli mertebede ve en yüce bir halde peygambere sahabe olanlar içinde bulunur. Bu keşfe sahip olmayanlar ise, onlardan değildir. Uykuda peygamberi gören ve 'sahabi' diye isimlendirilmeyen kimse bu dereceye katılamaz. Her gece onu rüyasında bile görse, hatta keşif halinde uyanıkken bile onu görüp peygamber kendisiyle konuşsa, peygamberden bilgi alsa, isnat yolu bakımından eleştirilen bir hadisi peygamber ona tashih etse, yine de bu dereceye sahip değildir.

İşte bu üç baba, zikrettiğimiz konuda bizim babalarımızdır. Dördüncüsü ise, Hz. İbrahim'dir. O, Müslümanlıkta bizim babamızdır ve bizi Müslümanlar diye isimlendiren odur. İbrahim Kâbe'yi dört duvar üzere inşa etmiş, birbirleriyle ilgili dört terime dayalı delili ortaya koymuştur. Delilin bu yapısı nedeniyle sonuç, öncüllere uygun olarak ortaya çıkmıştır. Bunların kimin öncülü olduğuna bakınız! Muhammed, Âdem, Nuh ve İbrahim. Bu babalardan meydana gelen netice ve çocuk, ne kadar şereflidir. O temiz bir ruh, temiz bir beden, temiz bir şeriat, temiz ve şerefli bir isimdir. Kimin babası zikredilen bu isimler olursa, ondan daha mutlusu olamaz. O, makam ve mertebe bakımından velilerin en üstünüdür.

Yaratılış önce cennette ortaya çıkmış, sonra yeryüzüne inilmiştir. İnmenin nedeni, günahın cezası değil, halife olmaktı. Çünkü Âdem'e ve Havva'ya ceza örtülmesi gerekli organların ortaya çıkması ve görünmesiyle zaten verilmişti. Öte yandan seçilme ve tövbe, ilahi kelimeleri algı-

lama yoluyla gerçekleşmişti. Dolayısıyla inmenin yegâne sebebi halifelik olmalıdır. Bu durumda cennetten iniş (ve düşüş), mutlu evlatlarının teşekkül eden bir kalabalıkla ahirete dönmek üzere, şereflendirme ve ikram inişiydi. Bu evlatlar peygamberler, veliler, nebiler ve müminlerden oluşan mutlu insanlardır. Fakat halifelik zahirde yöneticilik demektir. Çünkü halife, hükümdar yetkisiyle ortaya çıkarak Efendisinin nitelikleriyle âlemde tasarruf eder. Halbuki halife, batında ve içinde kul olduğunu müşahede etmektedir. Dolayısıyla onun kulluğu, sayelerinde hükümdar olduğu halkının gözünde, hükümdarın bütün yönlerini kuşatmış değildir. Böylelikle hükümdar, onlara daha çok yaklaşmıştır. Bu ölçüdeki bir yakınlıkla da kulluğundan perdelenmiştir, çünkü hakikatler, bunu gerektirir. Bu nedenle peygamberlere indirilen vahiyde *'De ki, sizin gibi bir insanım, bana vahyedilir'*[362] buyrulur. Bu, bu hastalığa deva bir ayettir. Nebi ve resullerin dünya hayatında sürekli ağlamaları ve üzülmeleri bundan kaynaklanır. Dünya Allah'ın fitnesinden sakınılması gereken bir yerdir. Kim takva ve sakınma halinde bulunursa, nasıl rahatlayabilir ki? Sakınan kimse nasıl haz alabilir ki? Çünkü onun takva, çekinme ve korkusu yükümlülük makamına hakkını verememeyle ilgilidir. Söz konusu kişi bu haktan dolayı sorguya çekileceğini bilir. Bu durumda sevinemez ve makamın izzetiyle mutlu olamaz. Hz. Peygamber şöyle der: 'Ben Allah'tan en çok korkan ve neyden korktuğumu en çok bileninizim.' Hadis, Hz. Peygamber'in çok ibadet ettiğini gören sahabenin 'Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladı' demeleri üzerine söylenmiştir. Sahabenin söylediği husus, *'Allah senin günahlarını bağışlasın diye...'*[363] ayetinde dile getirilmiştir. Başka bir ayette *'Allah'tan alim kulları korkar'*[364] ve *'Allah'tan hakkıyla korkun'*[365], *'Allah'tan gücünüz ölçüsünde korkun'*[366], *'Allah'tan korkun, Allah size öğretir'*[367] denilir. İşte varislerin nebilikten olan payı, Allah'ın muttaki kullarına bilgi öğretmesinden ibarettir. Takva sahibi de bilginin kaynağına yaklaşır ve şöyle der: 'Rabbim bana peygamberinin şeriatını bildirdi.' Söz konusu peygamber bu şeriat ile bu bilgiyi aldığı kimseye ibadet etmiştir. Allah da ona bu bilgiyi ilham eder. Böyle biri bilgide yüksek, hükümde uyandır. Söz konusu kimseler, nebi değillerdir, fakat bu halde nebiler kendilerine gıpta eder. Çünkü onlar, Allah'tan bilgiyi almada peygamberlere ortaktır. Fakat bu grubun takva sayesinde Allah'tan bilgi alması, peygamberin bildirdiği amelleri yerine getirmeleriyle gerçekleşir. Onlar bilgile-

rini böyle almış ve takvaları peygamberlerin çizdikleri daire altında Allah'tan bilgi almalarını sağlamıştır. Üstelik peygamberler, resul olmadıkları halde, o insanlara gıpta ederler. Bununla birlikte onlar, Rablik iddiasının katışmayacağı saf kulluk üzere sürekli Hak karşısında dururlar. Buradan onların rahatlarına gıpta edilir. Halbuki peygamberler onlardan üstün bir makamda bulunur. Kıyamet günü onlar hakkında 'Büyük korku onları korkutmaz' denilir. Hiçbir şey kendilerine korku vermez. Halbuki o gün peygamberler -kendileri adına değil- ümmetleri adına korkar. Ümmetler ise kendileri hakkında korkuya kapılır. Bu insanlarda o gün korkunun izi yoktur, çünkü '*onlar grup grup Rahman'a taşınır*'.[68]

Ey arkadaş! Senin değerinin sana belirlenen hususta peygambere uymana bağlı olduğunu açıkladık. Şunu da öğrenmelisin: İnsanlar Allah'a itaatte ısrarlı davranan kulları arasından doğru sözlülerin kimler olduğu hakkında yanılmışlardır. Gerçeği olduğu hal üzere bilmeyen ve sufilerin yöntemini tatmayan kimse, Allah'a davet eden insanın dürüstlüğünün göstergesinin dinleyenlerin davete olumlu karşılık vermesi olduğunu zannetmiştir. Davetçi dürüst olursa, insanlar onun davetini reddetmezler. Diliyle davet edip kalbi dünya sevgisi ve arzularıyla doluysa, onun duası bir sanat olur ve kalplere etki etmez. Böyle bir davet kulakları aşmaz. İnsanlar şöyle der: 'Söz kalpten çıktığında kalbe düşer, fakat dilden çıkarsa, kulakları aşmaz.' Bu, yanılgının son noktasıdır. Allah'a yemin olsun ki: Nice peygamber, dürüst bir dil, masum bir gönül, hatadan korunmuş bir lisanla ve halkına karşı olabildiğince şefkatle davetlerini yapmıştır. Bunlar, peygamberlerin Allah'a davet ederken sahip oldukları halleridir. Bununla birlikte bir peygamber şöyle der: '*Kavmimi gece ve gündüz davet ettim, onları davetim sadece nefret kazandırdı. Kendilerini bağışlasın diye onları davet ettikçe, kulaklarına parmak tıkadılar, elbiselerine örtündüler, ısrar ettiler ve büyüklendiler.*'[69] Allah şöyle der: '*Onlara hidayet etmek senin işin değil.*'[70] Başka bir ayette ise '*Sen sevdiklerine hidayet edemezsin*'[71] ve '*Peygamberin görevi tebliğdir*'[72] buyurulur. Bir peygamberin sözündeki dürüstlüğü dinleyene, peygamberin hitabının ulaştığı herkesin teslim olması gerekirdi. Aksine peygamberler yalanlanmış, sözleri reddedilmiş ve bir kısmı öldürülmüştür. Allah bir insana inayet ederse onun kalbinde 'kabul etme' özelliği yaratır ve nebilik kandilinden olan ilahi nuru ona atar. Allah '*aydınlatıcı kandildir*'[73] der.

Bakınız! Fitilin başından duman çıktığında o tutuşmuş değildir. Duman ile kandil birbirine değdiğinde, duman yaşlığı nedeniyle tutuşur ve kandilin ışığı kendisine ilişir ve yolu üzere düşer. En sonunda dumanın kendisinden çıktığı fitilin başına yerleşerek, fitil tutuşur ve kandilin ışık vermedeki derecesini kazanır. Yağ kendisine yardım ederse -ki bu ilahi inayet demektir-, yardım süresinde aydınlatır. Bu ışık, bekasının bağlı olduğu yağın yaşlığıyla varlığını sürdürür ve artık o varken kandilin adı söylenmez. Yardım Haktan ulaşır ve kimse kendisine neyin ulaştığını bilemez. Çünkü nebiler insanları kendilerine davet etmezler, onları Rablerine davet ederler. Allah bir kalbe inayet eder ve onda bu davete karşı özlem ateşi -tıpkı fitilin başının tutuşması gibi- yanarsa, bu özlemden peygamberin sözüyle davet ettiği şeye karşı bir himmet ortaya çıkar. Bu himmet ise, fitilin başındaki ateşten dumanın çıkmasına benzer ve cezp etme gücüdür. Söz konusu güç, dumandaki tutuşma ve alevi nebilikten, vahiyden ve hidayetten çeker alır ve sahibinin kalbine döner. Bu durumda kalp, o fitilin tutuşması örneğindeki gibi, hidayete erer ve aydınlanır. Sonra peygamberden ayrılır ve ailesinin yanına bir nur olarak döner. Allah kendisine inayet eder ve tevfikiyle ona yardım ederse, bu yardım sayesinde kalbinde hidayet nuru sabitleşir ve artık, hükümleri belirlemenin dışında, peygamberin onunla bir işi kalmaz. Fakat bu nur, iman nurudur. Allah şöyle buyurur: *'Sen iman nedir kitap nedir bilmezdin. Fakat biz onu bir nur yaptık, onunla dilediğimiz kullarımıza hidayet ederiz.'*[74] Hz. Peygamber Rabbinin aktarmasına göre, 'Allah'a davet ederim' demiş, 'kendime davet ederim' dememiştir. 'Allah'a' ifadesindeki edat (ila, a) bitim bildirir. Mümin bu davete olumlu karşılık verdiğinde, onun adına belirlediği yönteme göre, Rabbine yürür. Allah'a ulaşınca, Hak cömertçe ve ihsan, ikram ve hediyeleriyle onu karşılar. Böylelikle o peygamberin davet ettiği şekilde o kişi de Allah'a davet eder. Bu durum *'Ben ve bana uyanlar Allah'a davet ederiz'*[75] ayetinde belirtilir. Hz. Peygamber kendisine uyanların Allah'a basiretle davet ettiğini bildirir. İlahi hitabın yorumlanacağı bağlamı, onun uyarılarını ve işaretlerini bilen birisiysen, hiç kuşkusuz, Allah sana peygamberinin ve kendisinin karşısındaki durumunu bildirmiştir. Allah nuru ve yardımında, seni peygamberinin konumuna yerleştirmiş, sana peygamber karşısındaki halinin peygamberin Cebrail karşısındaki konumuyla bir olduğunu açıklamıştır. Peygamberin kandilinin fitili, Cebrail'in kandi-

linden tutuşarak ışık saçmıştır. Kandillerden her birisinin nuru ondandır, hatta kendiliğinde bir nura sahiptir.

Cebrail'den vahyi aldıktan sonra peygamberlerin kime dayandıklarına bakın! Acaba Cebrail'e mi, Allah'a mı dayanırlar? Elbette ki, Allah'a dayanırlar! Bu nedenle 'Allah'ın peygamberi' denilmiş, 'Cebrail'in peygamberi' denilmemiştir. Aynı şekilde nebilikten (bilgi) alan kimse de, aynı nura sahiptir. O da Allah'a basiret üzere davet eder. İşte sayesinde insanları Allah'a davet ettiği bu nur, o kandilden aldığı nur değil, yardım nurunun kendisidir. Ona da bu işi yaparken Allah'ın kulu denilir, peygambere nispet edilmez. Söz konusu kul, peygamberin vasıtasıyla asıl hükmüne göre Allah'ın emrinden O'na davet eden kimsedir. Yoksa o, Allah'ın kalbine açtığı ilimlere göre, Allah'a davet eden birisi değildir. Söz konusu ilimler, peygamber kendisine Kuran'dan ve haberlerden getirdiğinde, onun anlayış gözünü açan ilimlerdir. Allah'a çağıran veli, yeni bir şeriat getiriyor değildir. O sadece yüce kitap hakkında yeni bir anlayış getirmiştir. Ondan başkası, söz konusu anlamın okunan ya da aktarılan harfte bulunduğunu bilmez. Öyleyse peygamberler bilgi sahibiyken biz anlayış sahibiyizdir ki o da bir bilgidir.

Kardeşim! Bu bölümde ele aldığım hususları incelersen, ilahi sırları mertebesini olduğu gibi Allah'ın kullarının mertebesini de öğrenmiş olursun. Onlar, bu konumdayken sonları nereye varır ve kimin karşısında bulunurlar? Onlar, kimden bilgi alır ve kimden aktarırlar, kime dayanırlar? Ahiret hayatında onların menzili neresi olacaktır? Onların ahiret hayatındaki mertebelerinde bu dünyada nuranilik ve ilahi yardımda bir ortaklık olduğu gibi bir ortaklık var mıdır, yok mudur? Dünyaya gelirsek, onlar nebi değillerdir, çünkü onlar nebileri takip etmişlerdir. Öyleyse gerideki iş yardımda kalmıştır: Acaba yardımın etkisi ilk nurun geride bırakılması mıdır, ya da nurlar -havanın yağın yaşlığıyla tutuşmasıyla lambanın ışığının yenilenmesi gibi- Hak cihetinden sürekli yenilenirler mi? Böyle bir durumda ışık, ne ilk ışık iken ne de ondan başkasıdır. Ya da ışık gidip onun varlığı geride kalmamıştır. Bakan kimse, ışıkların tek şekilde ışık olmada kalıcı olduklarını görür ve bilir ki yağın yardımı olmasaydı, lamba sönecektir. İşte bu, bakış, suret ve anlam yönünden bütün müşahede sahiplerinin payıdır. Bu payın bakmadan fazlalığı imdat sayesinde gerçekleşen bilgi ve onun görülen şeydeki etkisidir. Böylece sahip olmadığı bir bilgi ekler. Böyle bir bilgiden

mahrum kalan kimse üzülmeli ve kendi haline çokça ağlamalıdır. Allah bizi kendi ehlinden ve basiretle O'na davet edenlerden etsin. Ya da yalnız başınayken Allah karşısında basiret sahibi yapsın. Bunu ihsan edecek ve buna gücü yetecek olan, sadece Allah'tır. Bu bölümle ilgili bu kadar açıklama yeterlidir. Amaç gerçekleşmiştir. Şimdi menzilin içerdiği ilimleri zikredelim!

Bilmelisin ki, bu menzil isimlere ait hakikatlerin ilmini, mertebe bakımından risaletin ilmini -ki bu mertebe peygamberin gönderildiği mertebedir- yoksa gönderilmenin kendisi değildir- ve korkutmanın ilmini içerir. Acaba Allah'tan mı korkulur, yoksa ondan meydana gelecek şeyden mi korkulur? Allah'tan korkan kimse neyi müşahede eder? Korku ancak seninle ilgili bir şeyden olabilir ve sana yerleşecek şeyden olabilir. Hakkın zatı ise zatlara yerleşmekten münezzehtir. 'Senden sana sığınırım' ne demektir? Kulların itaatinin neyle ilgili olduğunun bilgisi bu menzilden öğrenilir. Onların itaatte hak etme yoluyla payları var mıdır, yok mudur? Allah şöyle der: *'Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiştir.'*[76] Başka bir ayette, *'Peygambere itaat edin'*[77] denilir. Başka bir yerde *'Allah'a, peygambere ve emir sahiplerine itaat edin'*[78] denilir. Bütün bunlar, itaatin kendilerini gerektirdiği birer makamdır. İtaat edilen şey ise değişir. Bu konunun gerçek anlamı insanı şaşırtır. İtaat edilen şeyin durumu da böyledir. İtaatin emir sahipleri ile peygamber veya Allah karşısındaki durumu bir midir, değil midir? Bunlar, birbirinden farklıdır. İtaatsizlik ve emre uymaların bilgisi, iki ecel arasındaki farkın bilgisi, birincinin ecel ve ötekinin ecel olmasının sebebi bu menzilden öğrenilir. Bu kişi tek bir hakikate mi, yoksa iki yarı duruma mı aittir? Allah'a davet edilen insanların durumları bu menzilden öğrenilir. Davetçinin doğru söylediğini bildiği halde, insanların bir kısmını davete olumlu karşılık vermekten alıkoyan sebep nedir? Ya da aynı mecliste ve davet ve davetçi bir iken, bir kısmının olumlu karşılık vermesinin nedeni nedir? Duyusal ve manevi dünyevi ödülün bilgisi, itibarın bilgisi, ulvi âlemin bilgisi, süfli âlemin bilgisi, Allah'ın dışında ibadet edilenlerde bulunan sırrın bilgisi, onlar ile ibadet edenleri birleştiren sır, bu menzilden öğrenilir. Söz konusu insanlar, niçin ebedi olarak bedbaht olmuş ve mağfiret kendilerine ulaşmamış, cehennemden çıkmamışlardır. İlahi gayret bilgisi, kıskanç olan herkesin kıskançlığı ve bunun neyle ilgili olduğu, bu menzilden öğrenilir.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Meleklerin Nebilerin ve Velilerin Dereceleri Arasındaki Farkların Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Melekler O'nun melekûtundan iner
Sırlarla nurların kalıbında

Öyle ki Sana ilimlerini aktardıklarında
Devirlerin ve kürelerin sırlarıyla

Her türlü ilim ki, ama sadece bir ve Kahhar'ın niteliğine dair
Melekler feleklerine döner

Ebrar'ın mertebesinden vekâletle
İyi kavrayış onları süsler

İki suret ile, iyi eserleri
Anlarsın ki bu marifetler

Sırları bilenlerin ehline hibedir
Makamın uzunluğu çevremi kuşattı
Tavırlardan çıktığı için onda

Ey samimi dost, Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah yaratıklarını yarattığında, onlar adına kendilerini aşamayacakları menziller belirlemiştir. Söz gelişi melekleri 'melekler' olarak yaratmış, peygamberleri peygamber olarak, nebileri nebiler, velileri veliler, müminleri müminler, münafıkları münafik, kâfirleri kâfir olarak yaratmıştır. Her biri Allah nezdinde ayrışmış, belirlenmiş mertebelerdir. Onlar da bir ilave veya eksilme olmaz, birisi diğeriyle değişmez. Dolayısıyla herhangi bir yaratılmış, kendisinde yaratılmadığı makamı elde etmek üzere çaba

ve kazanımı bir sonuç vermez. Bütün bunlar, tamamlanmış şeylerdir. *'Bu Aziz ve Alim'in takdiridir.'*[79] Öyleyse her varlığın ve her sınıfın menzilleri, o sınıf tarafından aşılmaz ve hiç kimse mecrasının dışına taşmaz. Allah yıldızların durumu hakkında şöyle der: *'Her biri kendi feleğinde yüzer/tespih eder.'*[80] Her varlığın kendine özgü bir yolu vardır ve ondan başkası, ne ruh ne doğa olarak, o yolda yürüyemez. İki kişi hiçbir zaman aynı mizaçta birleşmeyeceği gibi iki kişi bir menzilde de birleşmez. İnsan hiçbir zaman melek olamayacağı gibi melek insan olamaz veya peygamber bir başkası olamaz. Her birisinin Allah'tan belirlenmiş bir derecesi vardır. Her sınıfın, hatta her türün şahıslarının kendilerine özgü özellikleri vardır. Onları ancak üzerlerinde yürüyen elde edebilir. Başkası o derece üzerinde yürüyebilseydi, o derecede bulunanı elde etmiş olurdu. Bütün cinsleri bir menzil veya bütün türleri bir menzil içermiş olsa bile, durum böyledir. Aynı şey, her cins altındaki türler için geçerlidir. Aynı şekilde cinslerin cinsine veya son türe varana kadar, bütün cinsler için durum böyledir. Nitekim resullük mertebesi, bütün resulleri birleştiren bir mertebedir ve aralarında derecelenme vardır. Nebileri de nebilik mertebesi birleştirir ve onların arasında da derecelenme vardır. Yıldızlar aynı feleği kat etse bile -ki burçlar feleğidir-, her birinin kendisinden yüzdüğü ve başkasının ortak olmadığı bir feleği vardır. Her şeyde durum böyledir. Başka bir ifadeyle, bir makam kendilerini birleştirse bile, bütün yaratıklarda durum böyledir. Çünkü bir makam birleştirirken başkası ayırır. Öyleyse büyük felek bütün âlemi birleştirir. Bu felek 'ilahi isimler feleği'dir ve âlemdeki her şahıs o felekte yürür. Öyleyse bunlar, belirlenmiş menzillerdir ve herhangi bir şekilde onun dışına çıkılmaz. Fakat her şey Allah'ın yarattığı ve kendine özgü feleğinde yüzer. Dolayısıyla başka bir yıldız isimlerin feleğinden onun zevkini tadamaz. Tatmış olsaydı, o olurdu. Halbuki hiçbir zaman o olamaz. Dolayısıyla iki şahıs, ilahi isimler feleğini genişliği nedeniyle, aynı menzilde birleşmez.

Tasavvuf yolundan ilahi isimlerin dışına çıktığını iddia eden birinin isimlerin mahiyeti hakkında bilgisi olmadığı gibi isimlerin anlamını da biliyor değildir. Bir insan insanlığının dışına veya bir melek melekliğinin dışına nasıl çıkabilir ki? Böyle bir şey geçerli olsaydı, hakikatler başkalaşmış, ilah 'ilah' olmaktan çıkar, Hak halk (yaratılmış) haline gelir, hiç kimse bilgiye itimat etmezdi. Böyle bir durumda zorunlu mümkün

veya imkânsıza dönüşür, imkânsız olan zorunluya dönüşür ve varlıktaki düzen ve nizam bozulurdu. Öyleyse hakikatlerin değişmesine yol yoktur. Sadece bakan kimse geçici durumları görür! Bunlar, bir şahsa ilişir ve o şahıstaki haller başkalaşır ve şahıs hallerde kalıptan kalıba girer. Böyle bir durumda ise, onun bu hallerin dışına çıktığı zannedilir. Söz konusu haller kendisinde etkin olduğu halde, onlardan nasıl çıkabilir ki? Her bir hal ötekinin aynı değildir. Hal değişmesi esnasında, bir karışıklık ortaya çıkar. Bunun nedeni, her hali sahibinden ayıran niteliği bilmemektir. '*Peygamberlerin bir kısmını ötekilerden üstün yaptık.*'[81] Her biri resullük feleğinde yüzüyorsa, bu durumda hilalin yol alması nerede, oğlak burcunun ki nerede? Çünkü varlıkta bir genişlik ve darlık, açılma ve dürülme vardır. Duyu bir hakikattir ve duyular onun feleğinde yol kat eder. Halbuki dokunma duyusu nerede, görme duyusu nerede? Dokunma duyusu dokunulan şeyin sert veya yumuşaklığını aşırı yakınlıkla öğrenebilir. Ona temas ettiğinde, kendisini tanır. Göze gelirsek, gözün açılıp görülenlere ilişmesi durumunda gözün açılma anı onun burçlar feleğini görme anının aynıdır. Böyle bir durumda gözün kat ettiği mesafe nerede, dokunma duyusunun kat ettiği mesafe nerede? Dokunma duyusu burçlar feleğinin sertliğini veya yumuşaklığını veya -böyleyse- algılamak isteseydi, o duyuya ne zaman ulaşabilirdi ki? Bununla birlikte her ikisini de duyu ismi birleştirir. Aynı şey duymak, koklamak, tatmak için geçerlidir. Bu hakikatler arasındaki zıtlığa ve dereceli üstünlüğe bakınız. Bunların feleklerinin genişliği nerede, insanda ruhani güçlerin feleklerinin genişliği nerede? Bu, aziz ve alimin takdiridir.

Bunu öğrenince, nebiliğin ve resullüğün olduğu kadar velilik, iman, küfür ve bütün hallerin ilahi bir tahsis olduğunu öğrenirsin. Öte yandan kesbin kendisi de bir tahsistir. Meleklerin bir kazanımı yoktur, onlar, kendi makamlarında yaratılmıştır ve onları aşmazlar. Bu nedenle bilgileri artmış olsa bile, yeni makam kazanmazlar. Fakat onların bilgisi tefekkür veya delilden hareketle meydana gelmez. Çünkü insanın yaratılışı böyle bir bilgi edinmeyi gerektirirken, meleklerin yaratılışı ile 'kanatlar' denilen güçleri, böyle bir bilgi edinmeyi gerektirmez. Allah bu durum hakkında '*Melekleri kanat sahibi olarak üçlü, dörtlü elçiler yapandır*'[82] buyurur. Bir hadiste Cebrail'in altı yüz kanadı olduğu zikredilir. Öyleyse bu ruhani kuvvetin -dünyada aşağı veya yukarı uçabilen bir kuş örneğindeki gibi- sahip olduğu makamın üzerinde bir tasarrufu ve tesiri

yoktur. Meleklerin kanatları, onları aşağısındaki kimselere indirir, yoksa meleklerin makamlarının üzerine kendilerini çıkartacak bir güçleri yoktur. Öyleyse bu kanatlar, sahibini kendi makamından daha aşağı bir makama indirdiğinde, indiği bu makamdan kendi makamına doğru yükselir ve onu aşmaz. Başka bir ifadeyle meleklere kanatlar, (yükselmek için değil) inmek için verilmiştir. Halbuki bir kuşa kanat, yükselmesi için verilir. Kuş inerken doğasıyla iner, yükselirken kanadıyla yükselir. Melek ise bunun tersi bir durumdadır: inerken kanadıyla iner, yükselirken doğasıyla yükselir. Meleklerin kanatları makamlarından aşağıda bulunanlara inmek içindir. Kuşun kanadı ise, kendi makamının üzerindeki yere yükselme amacı taşır. Bunun nedeni her varlığın acizliğini öğrenmesi ve Allah'ın kendisine verdiği gücünden daha fazlasıyla tasarruf edebilmesinin mümkün olmadığını öğrenmesini sağlamaktır. Binaenaleyh herkes, sınırlılık, kuşatılmışlık ve acizliğin altında zelildir. Bu sayede Allah'ın kemal sahibi şanı ve celali mutlaklık halinde kalır. Allah kendisinden başka ilah olmayandır. O yüce ve büyüktür.

Bu durum sabit olunca bilmelisin ki: Meleklerin bir takım derece ve yükselişleri vardır. Onlardan ancak daha önce inenler yükselir. Başka bir ifadeyle meleğin yükselmesi, bir geri dönüştür. Hakkın dilediklerı bunun dışındadır ve O'nun dilediği şeyi engelleyecek kimse yoktur. Biz varlıkta gerçekleşen hakkında konuşuyoruz. Meleklerin bize inmesi 'uruc', yani yükselme diye isimlendirilmiştir. Uruc veya yükselme, yükseğe çıkmak için söz konusudur. Çünkü Allah'ın her varlıkta bir tecellisi ve kendine özgü bir yüzü vardır ki bu özel yüz/yön, o varlığı korur. Bir rivayette Allah'ı sadece mümin kulunun kalbinin sığdıracağı söylenmiştir. Hakkın niteliği, kayıtsız anlamda, yüksekliktir; aşağıda veya yüksekte tecelli etmiş olsa bile, yükseklik O'na aittir. Allah meleklere şanı ve celali hakkında bilgi vermiştir. Onlar makamlarından yöneldiklerinde, Allah için yönelirler, başkası için değil! Bu nedenle melekler kendisine indikleri her şeyde sadece Hakkı görürler. Öyleyse inmiş oldukları kimselerde baktıkları yöne göre, *'Melekler iner'*[83] denilir. Meleklerin indikleri varlıkta sadece Hakka bakmaları nedeniyle -ki Hak yükseklik mertebesinin sahibidir- *'Melekler yükselir'*[84] denilir. Melekler inerken yükselen varlıklardır. Çünkü onların yaratıklara 'inişi', Hakka yükselmek demektir. Bizden ayrılarak makamlarına geri döndüklerinde ise, bize göre yükseldikleri söylenirken belli bir amaçla kendisine indikleri kimseler-

den ayrılarak geri dönmeleri bakımından Hakka dönerler. Öyleyse herhangi bir şeyin inişi, âlemde bulunanlar için 'iniş' iken Hakka nispetle 'yükselme' olabilir.

Allah peygamberleri için de kendilerine yükseldikleri miraçlar belirlemiştir. Bunlar, meleklerinden farklıdır. Peygamberlere uyanlar için de, kendilerine yükseldikleri miraçlar belirlemiştir. Onlar, uyanların uyanlarıdır. Çünkü peygamber, meleğe tabiyken veli peygambere uyar. Bu nedenle peygambere '*Okurken vahyi sana indirilmezden önce acele etme*'[85] denildi. Peygamber meleğe uyan ve ona kulak veren kimsedir. Biz de, peygamber karşısında bu konumdayız. Melek vahyi peygambere indirip peygamber vahyi aldığında, onu tabiye aktarır. İlk tabiler, sahabedir. Böylelikle sahabe Kuran'ı peygamberden alır. Melek yükseldiğinde, özü gereği, yükselir, çünkü bu yükselme asla dönüş demektir. Peygamber yükseldiğinde ise bir burak'a biner ve burak özü gereği onu yükseltir. Peygamber de burak'ın yükselmesi nedeniyle dolaylı olarak ve zorunlu bir hareketle yükselerek yükselişinde taşınır. Peygamberin yükselirken taşınması ise zati bir eylemdir. Bu durumda peygamberin yükselmesi, meleğin yükselmesinden ayrışır. Sonra peygamberin yükselmesi burak'ın aşamayacağı bir makama ulaştığında, peygambere ve refrefe sarkar. Bu durumda peygamber buraktan iner ve refrefin üzerine biner ve refref kendisini yükseltir. Hz. Peygamber'den Cebrail ayrıldığında, arkadaşı bunun nedenini kendisine sormuş, Cebrail ise artık gücünün yetmeyeceğini belirterek, '*Her birimizin belli bir makamı vardır*'[86] demişti. Hak Cebrail'in bu makamın üzerine çıkmasını dileseydi, hiç kuşkusuz, peygamber taşındığı gibi o da taşınırdı.

Peygamberin Refref ile olan yükselmesi, refrefin aşamayacağı bir makama ulaştığında, bir nur ile kuşatılır. Bu nur bütün yönlerinden onu kuşatarak o hal kendisini almış, ince bir rüzgârın esintisi nedeniyle titreyen lamba ışığına benzemiştir. Rüzgâr o ışığı titretir, fakat söndürmez. Artık peygamber kendisine eşlik eden aşina birisi ve kendisine dayanacağı kimsenin kalmadığını görmüş. Bu bilgi, ona ünsiyetin ancak benzerle olabileceğini, Allah ile kulu arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını öğretmiştir. Ünsiyet söz konusu olsaydı, bu ünsiyet oluşa ve âleme dönen özel bir tarzda gerçekleşebilirdi. Öte yandan bu bilgi Hz. Peygamber'e bir yalnızlık korkusu vermişti. İsra yolculuğunun peygamberin bedeniyle gerçekleştiğini gösteren delillerden biri budur.

Çünkü ruhlar korkma veya ürkme özelliğiyle nitelenmez. Allah Teâlâ peygamberin bu durumunu biliyordu -ki o korkuyu peygamberin içinde yaratan kendisiyken nasıl bilmesin ki?- ve Hz. Peygamber içinde bulunduğu makamın gücüyle kendisine yaklaşmak istemişti. Bunun üzerine, kendisini ısındırmak üzere, Hz. Ebu Bekir'in sesine benzeyen bir sesle peygambere hitap edilmiştir. Çünkü dünyada Hz. Peygamber'in sohbet arkadaşı Hz. Ebu Bekir'di. Hz. Peygamber o sese ilgi duymuş, onu tanımış ve o mertebede böyle bir sözden dolayı şaşırmıştı. Ebu Bekir'i yeryüzünde bırakmış iken, bu ses ona nasıl gelmişti? Bu nidada peygambere şöyle denildi: 'Ey Muhammed! Dur Rabbin namaz kılmaktadır.' Bu hitap nedeniyle, peygamberi bir daralma hali kaplamış, namazın Allah'a nasıl nispet edilebileceğinde hayrete düşmüştü. O makamdayken '*O size salât edendir ve melekleri de, karanlıklardan ışığa çıkartmak üzere size salât eder*'[87] buyruldu. Bu durumda peygamber, namazın Allah'a nasıl nispet edilebileceğini anlamış, korkusu dinmişti. Bununla birlikte Allah'ı bir iş ötekinden alı koymaz. Fakat Allah kendisini bir işi tamamlayıncaya kadar ötekini yapmamakla nitelemiş ve '*Ey İnsan ve cinler, sizin için fariğ kalacağız*'[88] buyurmuştur. Bu hakikatten peygambere şöyle denilmiştir: 'Dur! Rabbin namaz kılıyor.' Yani Allah iki işle aynı anda ilgilenmez. Burada Allah, tam yönelme makamına kendisini yerleştirdiği için, Hz. Peygamber'e dönük ilgiyi kast etmektedir. Başka bir ifadeyle Hakkın bir işe yönelmesi, peygambere yönelik ilgi hakkındaki bir uyarıdır. Yoksa Allah kendisini bilen ariflerin nefislerinde böyle bir şeyden münezzeh ve yücedir. İnsanın tam bir yönelmeyle elde edeceği şey, Hakka yönelme halinden yoksun olanın elde edeceğinden daha büyük ve daha güçlüdür, çünkü böyle şeyler, Haktan insanı çekip alır. Öyleyse Hakkın tek işle ilgilenmesi hakkında söylenenler, peygamberin durumu ve teşrifi hakkındadır. Allah karşısında peygamber, yaklaştırılmak ve şereflendirilmek üzere çağrılan kölelere benzer. Köle huzuruna girip yerine oturduğunda, kendisine yönelme niyeti hakkında, hükümdara bakar. Ona 'biraz bekle' denilir. Çünkü hükümdar (Allah) yalnız bir yerde senin için bir teşrif elbisesi hazırlamış, onu sana giydirecektir. Bu durumda hükümdar köleyle ilgili bir iş nedeniyle ondan yüz çevirmiştir. Bu nedenle 'Allah namaz kılıyor' ifadesi peygamber için, '*O size salât edendir*'[89] ayetiyle tefsir edilmiştir. Başka bir ifadeyle kendisine şöyle denilerek, peygamber teşrif edilmiştir: Allah

senin için ve senden dolayı senden gizlenmiştir. Allah onu kendisine yaklaştırdığında, kendisine sarkmıştır: *'Kuluna vahyettiği şeyi vahyetti. Kalp gördüğünü yalanlamadı.'*[90] Kastedilen, gözün gördüğüdür. Başka bir ifadeyle, kendisini bildirmek üzere ona tecelli etti. Bu nedenle Peygamber, tanıdığı kimseyi görmek ve müşahede etmede yabancılık çekmemiştir. Öyleyse peygamberin bu makamdaki müşahedesi, bir ünsiyet müşahedesiydi.

Sana açıkladığım hususlarla peygamberlerin miraçlarının meleklerin miraçlarıyla ilişkisini öğrenmiş oldun. Allah hepsine merhamet etsin!

Bu miracın özel bir hitabı vardır ki bu hitabı ancak bu miraç gerektirir. Böyle bir miraç, sadece peygamberlere ait olabilir. Veli ona yükselmiş olsaydı, miraç sahip olduğu özelliğini ona vermiş olur ve söz konusu makam peygamberliğe özgü kalmazdı. Böyle bir durumda buraya yükselen veli, peygamber haline gelirdi. Halbuki Allah'ın peygamberi, resullük ve nebilik kapısının kapatıldığını açıklamıştır. Bu miraca hiçbir velinin asla ulaşamayacağı açıklanmış oldu. Bakınız! Bu miraçta Hz. Peygambere ve ümmetine elli namaz farz kılındı. Öyleyse bu miraç, bir teşri', yani şerî hüküm koyma miracıdır. Veli ise, böyle bir hakka sahip değildir. Hz. Peygamber Hz. Musa'nın yanına döndüğünde, Musa kendisine şöyle demişti: 'Rabbine dön, ümmetinin yükünü hafiflet.' Hadis uzundur. En sonunda bilfiil beş vakit namaza kadar inmiştir. Sevapta ise, bu beş vakit namaz, elli vakit sevabı olarak kalmıştır. Öyleyse Allah katında namaz böyledir. Bu konudaki hadis sahihtir ve konuşmak sözü uzatır.

Bilmelisin ki, velilerin miraçları, himmet miracıdır. Bu miraçta nebiler, nebi veya resul olmaları yönünden değil, veli olmaları yönünden velilere ortaktır. Veli, himmetiyle ve basiretiyle amel burağı ve doğruluk refrefi üzerinde manen miraç eder. Himmetlerinin özelliklerinin sağladığı velilik ve teşrif mertebeleri onlara ulaşır. Binaenaleyh bunlar, birbirine komşu üç farklı miraçtır. Dördüncüsü ise, isimlerin onlara yönelmesi miracıdır. Böylelikle ilahi isimlerin nurları meleklerin miracına feyezan eder. Fakat burada teklif ve hükümler nurlarından söz etmekteyiz. Bunlar, özel olarak, mutluluğa yaklaştıran amellerdir. Açıklamak istediğimiz husus, miraçlar arasındaki farklardır. Meleğin miracı

bu nur vasıtasıyla parıldar ve melek bukalemunun bulunduğu yerin rengiyle boyanması gibi onunla boyanır. Sonra melek peygambere, yani onun miracına feyiz verir. Peygamber de -ruhaniyeti yönünden- o nur ile boyanır. Bu durum, Hz. Peygamber'in 'Onun (Cebrail) söylediğini anlarım' sözünde dile getirilmiştir. Peygamber melekten aldığını meleğin verdiğinden farklı olarak türlere ayrılmış olarak tabilerine aktarır. Çünkü melek bir kişiye hitap ederken, peygamber ümmetine hitap etmektedir. Ümmetin ise, halleri farklı farklıdır. Dolayısıyla peygamber, melekten aldığı vahyi ümmetinin farklılıklarına göre taksim etmelidir. Çünkü vahiy, taksim edilen bir rızıktır. Her veli adma vahiyden ona özgü bir pay ortaya çıkar. Sonra, kendi halinin gerektirmediği kısmı o mecliste bulunmayan tabilere ulaştırmak üzere alır. Kıyamete kadar böyle sürer. Binaenaleyh onlar, tebliğci varislerdir. Böyle insanlar, özel olarak, hallerine göre amel ederken hallerinin gerektirmediği şeyi de tebliğ ederler. Söz gelişi tebliğcinin hali, başkasına yasaklanmış bir şeyi helal etmeyi gerektirebilir. Mesela yemek bulma tehlikesi olmayana haram olan ölü etini yemek zorunda kalabilir. Böyle bir tebliği yaparken, kendisine bu bilgiyi ulaştırandan gördüğü için, ölü etini yer. Tebliğ ettiği kimse ise ona şöyle der: 'Sen kendin yediğin halde, onu bana nasıl haram kılarsın?' Tabi ise şöyle der: 'İçindeki durum farklıdır. Çünkü zorda kalanın hali, ona ölü etini yasaklamayı gerektirmezken zorda olmayanın hali ona ölü eti yemeyi yasaklar.' Böylelikle insan, halinin gerektirmediği bir şeyi tebliğ ederken kendisi halinin gereğine göre davranır.

Sonra bilmelisin ki, veliler himmet miraçlarında yükselirken ulaşabilecekleri nihai yer, ilahi isimlerdir, çünkü onları (varlıkta) talep eden, ilahi isimlerdir. Miraç ederken ilahi isimlere ulaştıklarında, üzerlerine getirdikleri istidatları ölçüsünce nurlar yayılır. Bu nurlardan ise istidatlarına göre alabilirler ve bu konuda bir meleğe veya peygambere muhtaç değildirler. Çünkü söz konusu bilgiler, teşriî bilgiler değil, peygamberin getirdiği vahiy veya kendisine inen kitap veya sahife hakkındaki 'anlayış nurları'dır. Velinin o kitabı bilip bilmemesi veya kitabın ayrıntısını duyup duymaması, durumu değiştirmez. Fakat velinin bilgisi, o peygamberin Allah'tan getirdiği vahyin veya kitabın veya sahifenin dışına çıkmaz. Bu durumun böyle olması, peygamberi tasdik eden her veli için zorunludur. Bu ümmetin durumu ise (önceki ümmetlerden)

farklıdır, çünkü onlar, bütün peygamberleri ve nebileri tasdik etmeleri yönünden, bilgi, fetih ve her nebinin vahyinin niteliğinin kitabının ve sahifesinin gerektirdiği şey hakkında ilahi feyiz sahibi olurlar. Bu özellikle onlar, diğer ümmetlerin velilerinden üstündürler. Dolayısıyla ilahi ilimlerde bir velinin keşfi peygamberinin kitap ve vahyinin gereğinin üzerine çıkamaz. Bu konuyla ilgili olarak Cüneyd şöyle der: 'Bizim bu ilmimiz Kitap ve Sünnet ile sınırlanmıştır.' Başka birisi şöyle demiş: 'Kitap ile Sünnetin lehinde şahitlik etmediği bir ilham ve fethin değeri yoktur.' Dolayısıyla bir veliye gelen fetih, Yüce Kitabı anlamayla ilgilidir. Bu nedenle '*Kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik*'[91] buyruldu. Musa'nın levhaları hakkında ise '*Biz o levhalara her şeyi öğüt ve açıklama olarak yazdık*'[92] buyruldu. Öyleyse herhangi bir velinin bilgisi, Kitap ve Sünnet dışına çıkmaz. Kimin bilgisi bu sınırın dışına çıkarsa, onun bilgisi bilgi olmadığı gibi ona velilik bilgisi de eşlik etmez. Aksine onun iddiasını incelediğinde, bilgisizlik olduğunu görüsün. Bilgisizlik yokluk iken bilgi gerçek varlıktır. Öyleyse veli hiçbir zaman peygamberin şeriatını geçersiz kılacak bir hükmün bulunduğu bilgiden söz edemez. Buna karşılık, şeriatta bütün olarak zikredilmemiş fakat ayrıntıları zikredilen bir hükmün düzenlenmesi için ilham alabilir. Sen ise velinin şeri hüküm ortaya koyduğunu zannedersin. Halbuki yapılan iş, (parçaları ve ilkesi şeriatta bulunan) meşru emrin bir terkibinden ibarettir. Ya da bu bilgi ona 'ilka' (aktarma), ya da lika (karşılaşma) veya yazım tarzında izafe edilmiş, şeriatta ortaya çıkmadığı bir tarzda ortaya çıkmıştır. Velinin teşri yetkisi ve payı bu kadardır. Bu fiil ile yükümlü olduğu şeriatın dışına çıkmaz. Şâri de ona böyle bir yetki vereceğini şeriatında belirtmiştir. Öyleyse veli, Şâri'nin emriyle yasa koyar ve O'nun emrinin dışına çıkmaz. Böyle bir emri de bu izinden verebilir, başka bir şey söz konusu değildir.

Şöyle diyebilirsin: Şâri şeriatın diliyle bu hususu bilen veliye böyle bir imkânı nereden vermiştir? Deriz ki: Hz. Peygamber şöyle der: 'Kim iyi bir adet çıkarırsa, o âdetin sevabı ve kıyamete kadar onu yapanların sevabı ona aittir. Bununla birlikte onların sevapları eksilmez.' Hz. Peygamber velinin bir âdet ortaya koyabileceğini söylemiştir. Fakat bu yetki, bir haramı helal veya helali haram yapmak üzere şeriata aykırı bir konuyla ilgili değildir. Âdet getiren velinin nebilikten payı bu kadardır ve böyle bir yetki nebiliğin parçasıdır. Nitekim sadık rüyalar da nebili-

ğin parçalarıdır. Başka pek çok husus da bu konuyla ilgilidir. Öyleyse ilahi isimler, her bir yükselme ve miraç üzerinde hüküm sahibidir. Bu nedenle her grup, zikrettiğimiz hususla (sınırlı olmak üzere), belirli vakitlerde doğrudan Rabbinden aktarabilir. Bu durum, Hz. Peygamber'in 'Benim Rabbim ile bir vaktim vardır ki, onda Rabbimden başkası benimle olamaz' hadisinde belirtilir. Bu makam, yaratıklardan her şahıs için geçerli bir imkândır. Bakınız! Namaz kılan herkes rabbine yakarır. Bu makamda vasıta nerededir? Aynı şekilde ahiret hayatında vakfe hakkında Hz. Peygamber 'Her birinizle Allah arada tercüman olmaksızın şifahen konuşur' buyurur. Bu, kıyametteki tek andır. Herkes Rabbinin onunla konuşacağını bilir. Dünyada ise, Allah'ı bilen alamet sahipleri bunu bilebilir. Onlar, Allah'ın kendileriyle konuşmasını bilirler. Bizi tavır tavır yaratan Allah'ı tenzih ederim! O bizim için gayb ve şehadeti tanıyalım diye gece ve gündüzü delil olarak yaratmıştır. Allah gaybe delil olsun diye, gecenin ayetini söndürmüş, gündüzün ayetini şehadet âlemine delil olsun diye aydınlık bırakmıştır. İçimizden bir kısmıyla rabbi gaybten konuşur. Bu tecelli, geceleyin dolunaya benzeyen bir tecellidir. Dolunay senin niteliğindir. Başka bir ifadeyle kemale erdiğinde, Hak dolunay halindeki Ay tecellisinde seninle konuşur. Çünkü O, özü gereği, her varlıkla birliktedir. Bir kısmımızla Rab şehadet (mertebesinde) konuşur. Bu ise, önünde bulutun bulunmadığı güneşe benzeyen tecellidir. Arif şöyle der:

Yaratıklar uykuya çekildiğinde, ey sohbet arkadaşım!
Gündüzde onların arasındayken benimle sohbet eden

Miraç ve dereceleri açıklayıp mertebeler açığa çıkınca âlemde o mertebelerle ilgili olanlar belli olmuş, her grup kendi miracıyla başkasından ayrışmıştır. Bu durumda konuyla ilgili gayemizi bir ölçüde gerçekleştirmiş olduk. Öncelikle bu menzilin içerdiği ana ilimleri zikredelim. Çünkü bu, değerli bir menzildir ve yetmiş veya daha fazla bilgi türünü içerir. Biz bunların zorunlu ana kısımlarını zikredelim ki, onların içeriğinde diğer ilimler bulunur. Bu menzilin içerdiği ilimlerden birisi, soru ilmidir. Herkes nasıl soru soracağını bilemez. Soru soranın içinde bir şey bulunur, fakat onu sorması uygun düşmez. Sorduğunda ise, sorusu o şeyi bozar ve içinde bulunduğundan başka bir halde kendisine

cevap verilir. Soru soran ise, cevap verenin kendisini anlamadığını zanneder. Eksiklik, içindeki sorunun suretini ifade edemeyen sorana aittir. Bu durum, genellikle hakimler nezdinde iddia sahiplerinde görülür. Bunu ifade etmek üzere Hz. Peygamber 'Bana başvurursunuz, belki biriniz, delilini ötekinden daha iyi savunabilir' demiştir. Kastedilen, iddiasını ifade etmede başkasına göre daha doğru ve daha uygun kelimeler seçmektir. Öyleyse soru sormak, soru sorulan her konuda veya iddia getirilen her hususta müstakil bir ilimdir ve belli başlı şartları vardır. Kader, kaza ve hüküm ilmi, feleklerde yaşayan meleklerin makamlarının ilmi, zamanın ilmi, miktarların ilmi, kıyamette insanların hallerinin ilmi, nurun ilmi, yeryüzü değiştirildiğinde insanların üzerinde toplanacakları köprünün bilinmesi -ki o karanlıktan başkadır- karanlığın ilmi, cehennem tabakalarının ve derecelerinin ilmi, oradaki yaratıkların halleri, insanın ve üzerinde yaratıldığı özelliklerin bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Acaba insan yaratılış özelliklerinden sıyrılır mı, yoksa böyle bir şey mümkün değil midir? Hakkın (kuluyla) karşılıklı konuşması, hakların yerine getirilmesi, korku, sohbet, ilahi koruma, hadlerin komşuluğu, bu hadlerden aşılan ve aşılamayanlar, her birinin bir kaynağının olup olmadığı bu menzilden öğrenilir. İnsana Rabbine süluk ederken ilişen hususları kontrol etmek, bu menzilden öğrenilir. Celal ve ikram sahibinin bilinmesi, tefrika bilgisi, örneksiz yaratma bilgisi ve bunun neyle ilgili olduğu, bu menzilden öğrenilir. Yönler, sırlar, ortaya çıkma ve gizlenme, ilahi iktidar, Hak ve yaratıkları arasındaki koşuşturma, mühlet verme ve ihmal etme ve bunun hikmeti, bu menzilden öğrenilir. Halim olan mühlet mi verir, ihmal mi eder? Diriliş bu menzilden öğrenilir.

Böylece açıklamayı istediğim şeyleri açıkladım. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Azabın Zorunluluk Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Hakikatlerimiz gerçekleşince bir olduk
Fakat vuslata imkân yok yine de!

Hiçbir yönden bu makama ulaşılmaz
İniş karşısında, istiva nedeniyle

Ona nasıl ulaşılsın ki?
el-Celil'in övgüsü Halil'in karşısında nerede

Görürsün ki sevgilisi ona dua ediyor
Dostunun kendisine dua ettiği gibi

Cem' farkın kendisidir
Peygamber böyle buyurdu hadisinde

Bilgi güneşleri kaybolunca
Delil ile bilgiye ulaşan akıllar hayrete düşer

Gözler gaybı görseydi
Onların doğuşu batışı kendisi olurdu

Ey samimi dost, bilmelisin ki: Azabın 'vücubu' denilen şey, azabın azap edilen kimsede gerçekleşmesidir. Duvar yıkılıp düştüğünde, *vecebe el-hait* denilir. Düşmek, özü gereği yükseklik sahibi olmayandan ve yüksekliği hak etmemiş kimseden meydana gelebilir. Bu nitelikteki birisi yükseldiğinde, onu yüksekte tutacak bir hakikati yoktur ve bu nedenle düşer. *'Burası ahiret hayatıdır, onu yeryüzünde yükseklik istemeyenlere veririz.'*[93] Nefsi nitelikler, kendileriyle nitelenen için irade edilmemiştir. Başkası nedeniyle yükselen birisi yükselip de onun adına yüksekliğini koruyacak kimse yok ise, düşer ve öldürülür. O halde yüksek olan, mertebesini Allah'ın yücelttiği kimsedir. Allah *'Onu yüce bir mertebeye yükselttik'*[94] buyurdu. Yükseklik özü gereği yüksekliğin sahibi olan Allah'tan meydana geldiği için, menzilini yükselttiği herkesin yüksekliğini de Al-

lah korumuştur. Kendi başına yücelen zorba ve kibirlileri ise, perişan etmiş, cezalandırmış ve şöyle demiştir: *'Akıbet takva sahiplerinindir.'*[95] Başka bir ifadeyle, yüksekliğin sonu -ki yeryüzünde yükseklik isteyenlerin yükseldiği yerdir- takva sahiplerine aittir. Allah onlara dünya ve ahirette mertebe yüksekliği verir. Ahirete gelirsek, oradaki yükseklik zorunludur. Çünkü Allah'ın vaadi doğru ve sözü haktır. Ahiret hayatı mertebelerin ayrışması ve yaratıkların değer ve mertebelerinin Allah nezdinde belirlenme yeridir. Dolayısıyla kıyamet günü takva sahiplerinin yükselmesi zorunludur. Dünyaya gelirsek, insan takva ve zühtte dürüstlük makamına ulaştığında, zorba ve büyüklenenleri böyle bir zahide saygı göstermeye yönelten amiller çoğalır. Çünkü söz konusu zahit dünyadaki mertebelerinde o insanlarla didişmez. Bu durumda onların nefislerine yerleşen 'takva sahiplerine saygı duygusu' büyüklenen insanları yüksek konumlarından indirir ve takva ve züht sahiplerine hizmet ederek onlara saygı gösterirler. Bu kez sayesinde başkalarından üstün oldukları bu yükseklik, takva sahibine geçer ve 'yüksekliğin sonu takva sahibine ait olur.' Zorba ise, bunun farkına bile varmaz. Aksine takva sahibine tevazu gösterip ona tenezzül ettiği kendisine söylendiğinde, bundan haz alır. Böylelikle zorba, takva sahibinin daha aşağı mertebede olduğunu ve kendisine 'indiğini' zanneder. Halbuki zorbanın yüksekliği -farkında olmadan- takva sahibine geçmiş, zorla takva sahibinin yüksekliği altına girmiştir. Takva sahibine yüksekliği sorulsaydı, bu yükseklikten onun yanında bir şey bulunmazdı. Binaenaleyh insanda yükseklik, kulluk makamına ulaşmak ve gerçekte kendisine ait olmayan bir özellikle nitelenmemektir. Ayet-i kerimede Allah'ın hikmetine bakınız! *'Su kaynadığında...'*[96] Yani yükseldiğinde demektir. Burada yüksekliği ona izafe etmiştir. Halbuki Hak onu kendisine izafe etmemiştir. Su kabarıp da yukarılara çıktığında, Allah yükselen suyun dalgalarından kurtarmak istediği kimseleri, birbirlerine eklenerek gemi haline gelen ahşabın içerisinde taşır. Böylelikle Allah'ın kurtulmasını irade ettiği bütün müminler o gemiye biner. Böylece gemi de içindekilerle birlikte suyun üzerinde yükselir ve su altında kalarak gemi için suyun kabarması (tehlikesi) ortadan kalkar, suyun içinde kırıklık meydana gelir. Bunun nedeni, Allah tarafından ve O'nun emriyle bile gerçekleşse, yüksekliğin suya izafe edilmiş olmasıdır. Fakat Allah yüksekliği suya izafe etmiştir. O yüksekliği kendisine (Allah'a) izafe etmiş olsaydı, yüksekliği korunur, üzerine

bir gemi çıkmaz, hiçbir şey su üzerinde kalmazdı. İşte iddia sahibi olmanın uğursuzluğudur, (bütün bunlara yol açan). Öyleyse azabın azap çekene 'düşmesi', onun kendi yüksekliğinden düşmesi demektir. Yükseklik, azap eden Allah'a ait bir niteliktir. Bu koku, kendisine yükseklik özelliği vermiştir. Çünkü yükseklik, ulvilik sahibinin niteliğidir ki, o da el-Muazzib ismidir. el-Muazzib azabın kendindeki yüksekliği görünce, onun sebebiyle, kendisini azap çekene düşürür. Böylelikle azap gören, el-Muazzib kendisiyle nitelenmiş iken, sayesinde böbürlendiği yüksekliği yitirir. Bu nedenle azabın azap görene düştüğü söylenir.

İşin gerçeğini şöyle açıklayabiliriz: Hükümdar cezalandırmak istediği birisine karşı öfke hissetmeden, onu cezalandıramaz. Onu cezalandırmak istemesi, azaba uğramayı gerektiren bir fiil işlemesinden kaynaklanır. Söz konusu fiil, hükümdarın eziyet çekmesine yol açan bir öfkeyi hükümdarda oluşturur. Hükümdar yüce birisidir ve onun makamı herhangi bir şeyin kendisine azap etmesinden münezzehtir. Bu şahıs ise, hükümdarı kızdıran bir fiil işlemiştir ve hükümdarın içinde 'gazap' denilen bir duygu oluşmuştur. Ya da bu fiil, hükümdarın nefsinde gazap sonucunu oluşturmuştur. Bu gazabın nedeni o şahıstır. Yani ona bu öfkeyi 'düşürmüştür.' Şahsın azap görmesi gerekince, hükümdar cezalandırarak rahatlar. Halbuki burada durum farklıdır. Rahatlığın varlığı, söz konusu şahsın fiilinin meydana getirdiği hükümdarın sıkıntı çekmesine yol açan azabın ortadan kakmasına bağlıdır. Hükümdar çektiği azabı şahsa aktarınca, gazap hükümdardan uzaklaşmış ve hükümdar rahatlamıştır. Genel nezdinde bu durum 'şifa bulmak' denilen şeydir. Şifa illetin ve hastalığın ortadan kalkması demektir. Hastadaki illet başka bir şahıs nedeniyle ortadan kalkmaz. Şifa ve rahatlığın gerçek anlamı budur. Acı başka bir şahsa ulaştığında, hükümdar bundan bir haz duyar. Bu da, azabın ortadan kalkmasından duyulan hazza ilave başka bir hazdır. Burada yükseklik, gerçekte, ilahi isme aittir. Bu nedenle azap 'düşme' diye nitelenmiştir ki, vücub (vacip olma) da demektir. Allah *'Hakkında azap kelimesinin gerçekleştiği kimse...'*[97] buyurdu. Yani hakkında vacip olduğu ve kendisine düştüğü kimse demektir. Şöyle diyebilirsin: Böyle bir durum yaratıklar hakkında geçerli olabilir, fakat Allah'ın yüce mertebesi hakkında aynı durum nasıl geçerli olabilir?

Şöyle deriz: Allah Teâlâ'yı bilmekten aciziz, zaten bize layık olan da, acizliktir. O nedenle akıllarımızı ve hakikatlerimizi bıraktığımızda,

bunu kabul etmemiz, bu ve benzeri bir hükmü Allah'tan olumsuzlamak gerekir. Çünkü aklın yeteneği bunu gerektirir. Şu var ki aklın ve açık delilin gücü, Allah'ın bize gönderdiği peygamberinin sözlerini doğrulamaya aklı icbar eder. Peygamber, Allah'ın yaratıkları hakkındaki fiili ile Allah'ın kendiliğinde bulunduğu hali ve kendisini nitelediği durumları bize bildirir. Bunların (bir kısmı), Şâri olmaksızın, kendi deliliyle hareket eden aklın imkânsız saydığı şeylerdir. Öyleyse üstün akıl sahibi, şeriatın hizmetinde hor ve el pençe divan durur. O peygamberin Rabbinden bildirdiği kendisiyle ilgili bütün durumları kabul eder. Allah'ın kendisinden bildirdiği şeylerden birisi de, '*Allah'a eziyet edenler*'[98] ayetinde belirtilen eziyettir. Hz. Peygamber 'Allah'tan daha çok eziyete sabırlı kimse yoktur' der. Allah şöyle der: 'Âdemoğlu beni yalanladı, beni kınadı.' Bir ayette ise '*Allah onlara azap etti*'[99] buyurdu. Bütün peygamberler şunu söylemiştir: Allah kıyamet günü daha önce hiç kızmadığı ve bir daha da kızmayacağı bir şekilde kızacaktır.' Akıllı insan, Allah'ın kendisi hakkında bildirdiği bütün bilgilerin (tevilini) Allah'a havale ettiği gibi kulunun tövbesiyle sevinmesinin (ne anlama geldiğini) Allah'a bırakır. Sevinmeyle nitelenen herhangi birisi, onun zıddı olan bir nitelikle de nitelenebilir. Allah Teâlâ taşkınlığı olmayan delikanlıya şaşırma özelliğiyle kendisini nitelemiştir. Allah kıyamette 'Sen âlemlerin rabbiyken benimle alay mı edersin?' diyen Hannad'ın sözüne gülmekle kendisini nitelemiştir. Allah namaz kılmak üzere mescide gelen kulundan dolayı sevinmekle, kulları için inançsızlığı hoş görmemek, şükür ve iman sahibi olmalarından ise razı olmakla kendisini nitelemiştir. Bütün bunlara Müslümanların imanı farzdır. Burada akıl, 'nasıl veya niçin böyle olur' diyemez. Aksine kabul eder, teslim olur ve onaylar ve niteliğini bilemez. '*O'nun benzeri bir şey yoktur*'.[100]

Allah Teâlâ kendisini gazap ve eziyet görmekle, azabı ise vücub, yani düşme özelliğiyle nitelemiştir. Düşme yüksekten olabilir ve yükseklik Allah'a aittir. Buradan şunu öğrendik: Hakkın kendisini nitelediği eziyet görmek bu demektir. Öyleyse eziyet, niteliği olduğu kimsenin yüksekliğiyle yükselmiş, Allah o yükseklikten bu eziyeti kendisini hak edene düşürmüştür. Eziyeti hak eden, Allah'a ve peygambere eziyet edendir. Böylelikle başarısızlık ve hüsran diyarında azap o kişiye ilişir.

İfade ettiğimiz meseleyi öğrendiğinde, iman ile -ki saf dindarlık demektir- kulluk mertebesinin hak ettiği bütün haberlerde Allah'a tes-

limiyeti birleştirmiş olursun. Böyle bir makamın daha fazla açıklanması mümkün değildir ve Hakkın kendisi hakkında haber verdiğinden daha açık ve daha belirgin bir ifade de yoktur. Yaratıkların salt akılla bu konuda bilebilecekleri husus bu kadardır. Bazı akıllara ihsan ulaşır ve böyle hususları tevil ederler. Biz ise, onların durumunu kabul etmekle birlikte, tevilde kendilerine katılmayız. Çünkü biz, Allah'ın söylediği hususta muradının bu olup olmadığını bilemeyiz ki o tevile itimat edelim veya 'muradı bu değildir' diyelim de, onu reddedelim. Bu nedenle, kabul ve teslimi düstur edindik. Bize böyle bir husus sorulunca şöyle deriz: Biz Allah katından gelen haberlere O'nun kastettiği anlamda iman ettik. Allah'ın peygamberinden ve diğer peygamberlerinden gelen hususlara da peygamberlerin kastettiği anlamda iman ettik ve bu konulardaki bilgiyi peygamberlere bıraktık. Bazen böyle durumlarda Allah karşısında peygamberler de bizim gibidir. Allah'tan bu haberler kendilerine ulaşır ve bu haberleri -tıpkı bizim Allah'a havale etmemiz gibi- Allah'a bırakırlar, rivayetlerin tevilini bilmezler. Bazen ise Allah'ın bildirmesiyle haberlerin herhangi bir yorum tarzını bilebilirler ki, bu da uzak bir ihtimal değildir. İşte selefin yöntemi buydu. Allah ihsanıyla bizi onlara halef yapsın! Rabbini murakabe eden, günahından korkan ve Allah'ı zikretmekle kalbini ihya eden, bütün sevgisini Allah'a tahsis eden insana ne mutlu! Kim üzerinde olursa olsun, 'azabın vacip olması'nın anlamını açıkladık, daha fazlasını bu bölüm kaldırmaz. Çünkü bu bölümün imkânı, sıradan insanlar için dardır. Allah'ın bizim gibilere ihsan ettiği kendisi hakkındaki bilgi nedeniyle, bizim için geniştir. Fakat arzu, başkanlık tutkusu, yarışma ve hem cinslerinin üstüne çıkma duygusuyla perdelenmiş akıllar, o insanların sözlerini kabul etmek ve kendilerine boyun eğmekten nefisleri alıkoyar. Biz Allah tarafından gönderilen peygamberler değiliz ki, bize ihsan ettiği (bütün) bilgileri tebliğle yükümlü olalım. Bu konuda söylediklerimiz, iman sahibi akıllılara yöneliktir. Onlar, Allah karşısında nefislerini arındırmayla meşgul olmuş, nefislerini kulluğa ve bütün hallerde Allah'a muhtaçlığa zorlamıştır. Allah da onların basiretlerini ya bilgiyle veya Allah'tan gelen haberlere, O'nun kitaplarına ve peygamberlerine teslim olma ve iman etmeyle nurlandırmıştır. Bu nurlandırma, büyük bir inayet ve yüce bir mertebe, benzersiz bir yol ve büyük bir mutluluktur. Allah bizi bu niteliğe sahip kimselere katsın!

Bu menzilin içerdiği bilgilere gelirsek, bu menzil, Hak bilgisini içerir. Onun bir yönü de açıklamakta olduğumuz azabın vacip olmasının bilgisidir. Hakkın kullarına soru sorduğu ilahi isim bu menzilden öğrenilir. Misal olarak, Allah'ın peygamberlerini toplayarak kendilerine söyleyeceği *'Size nasıl karşılık verildi?'*[101] ayetini verebiliriz. Halbuki Allah daha iyi biliyordur. Başka bir misal 'Kullarımı nasıl bıraktınız' ifadesidir. Allah bu sözü içimizde geceleyip sonra Allah'ın huzuruna yükselen meleklerine sorar. Bu bilgi değerli bir bilgidir. Bu menzilde ilahi zorlayıcılar vardır. Acaba onlar kevnî mi, yoksa ilahi midir? Kâfir iken ümmetlerin helak olmasının nedeni bu menzilden öğrenilir? Onların helak olması sayesinde helak olan müminler ile onlara uyanların helak olması bu menzilden öğrenilir. Bütün bunlar, dünyadadır. Ahirette bu helakten kim kurtulur? Kâfirler helak olurken, niçin müminler de helak olmuş, bela hepsini kuşatmıştır? Halbuki nitelikleri farklıdır. Acaba bunun nedeni müminlerin kâfirlere meyletmesi midir? Allah *'Zalimlere meyletmeyin'*[102] buyurur. Acaba onlara ateşin değmesini gerektiren bu meyletme maddi midir, manevi midir? Azabın meyledenlere artarak verilmesinin nedeni, iyilik amaçlanmış olsa bile, bu menzilden öğrenilir. Allah şöyle der: *'Nerede ise onlara birazcık yönelmiştin. Bu durumda sana ölüm ve hayat acısını tattırdık.'*[103] Acaba tam yönelme nedeniyle hak edilen azaptan daha şiddetli olan bu azabın sebebi nedir? Allah'ın böyle ayetlerdeki -ki bunların amacı O'nun bildirmesiyle öğrenilir- muradı nedir? Bu konu, bu menzilin içerdiği büyük bir bilgidir. Kendisi nedeniyle helak olan ve başkası nedeniyle helak olan kimdir? Başkası nedeniyle helak olmanın sınırı, kendisi nedeniyle helak olmanın sınırı ve zamanı nedir? Farklı türlerinde helak, helak olanların hallerindeki farklılıktan mı, ilahi isimlerin hakikatlerindeki farklılıktan mı kaynaklanır -ki her isim bu makamda azaptan payını alabilsin-? Var olduktan sonra isimlerden yok olan veya geride kalan ya da başkasının helakiyle yok olanlar nelerdir? Allah'a asi olan ile peygamberine ve yöneticilere asi olan arasındaki fark nedir? Peygambere asi olmanın ve yöneticiye asi olmanın içerdiği 'Allah'a asi olmak' fiili ne demektir? Çünkü onlara asi olmak, Allah'ın emrine karşı gelmek demektir. Halbuki Allah'a asi olmak yöneticilere asi olmayı gerektirmez, fakat peygambere asi olmayı içerir. Çünkü Allah'a asi olmak peygambere de asi olmak demektir. Çünkü günah ve isyan ilahi emir ve yasaklarla ilgilidir ki bunlar da pey-

gamberin tebliği ve onun diliyle öğrenilebilir. Allah emrini ancak peygamberleriyle gönderir. Peygamberlerin dışındaki insanlar ise, bu makama sahip değildir. Bununla birlikte Allah'ın kendisine isyan edilen bir emri olduğu gibi peygamberin de isyan edilen bir emri vardır. Burada başka bir emir daha vardır ki, Allah'a ve peygamberine asi olmak onda birleşir. Allah'ın mertebesiyle ilgili olan ve herhangi bir yaratılmışın giremediği her emre yönelik itaatsizlik, Allah'a yönelik itaatsizliktir. Yaratılmışın mertebesiyle ilgili -ki o Allah'ın peygamberidir- emirle ilgili itaatsizlik ise, peygambere itaatsizlik demektir. Her ikisiyle ilgili emre itaatsizlik ise, Allah'a ve peygamberine itaatsizlik demektir. Allah şöyle der: '*Allah'a ve peygamberine itaat eden.*'[104] Başka bir ayette '*Peygambere itaat edin*'[105] diyerek sadece peygamberi zikretmiştir. Başka bir ayette ise '*Allah'a şirk koşan delalete düşmüştür*'.[106] Burada sadece kendisini zikretmiştir. Büyüklük ve onu talep eden niteliği bilmek, hatırlatma bilgisi, Haktan duymanın bilgisi, mülkü ve mülkün mülkünü bilmek, izzetin mülkünü bilmek, taşıyıcı meleği bilmek, taşınan mülkü bilmek, heba mülkünü bilmek, büyük korkuyu bilmek, Arş'ın altındaki hazineyi bilmek, bu menzilden öğrenilir. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'La Havle vela kuvvete illa billâh' demek, Arş altındaki bir hazineden çıkmıştır.' Bu hazine nedir ve 'La-havle vela kuvve' sözünden başka hangi gizli zikirleri içerir? İlahi ve kevni kuvvet, anlamları kelimeler mertebesinde birbirine eklemenin bilgisi, onların kelimelerin maddelerinden soyut olarak birbirlerine eklemlenmeleri var mıdır, yok mudur? Anlamların kendiliklerinde bir eklemlenmesi yok ise, bir imkânsızlıktan dolayı mı böyledir? Öyle ise, eklemlenmeyi kabul etmezler. Yoksa Allah'ın iradesiyle mi böyledir? Yaratılmışın yazısı ile Yaratanın yazısı arasındaki fark nedir? Bu bilgi, gördüğümüz ve müşahede ettiğimiz garip bir bilgidir. Hz. Peygamber bir gün elinde iki dürülmüş kitap olduğu halde çıkagelmiş. Kitaplar bütün yazılı kitapları içermekteydi. Sahabesine sormuş: 'Bu iki kitabın ne olduğunu biliyor musunuz?' Ardından onlara sağ elindeki kitabın cennet ehlinin adlarını, onların babalarının, kabilelerinin, aşiretlerinin ve Allah'ın kendilerini yarattığı andan kıyamete kadarki aşiretlerinin adları yazılıydı. Sol elindeki kitapta ise kıyamete kadar cehennemliklerin, babalarının, kabile ve aşiretlerinin isimleri vardı. Herhangi bir yaratılmış o isimleri iki kitapta bulunduğu şekliyle yazma-

ya kalksaydı, âlemdeki kâğıtlar yeterli gelmezdi. Allah'ın yazısı ile yaratılmışın yazısı arasındaki fark buradan öğrenilir.

Hacca giden safdillerin birisinden aktarılmıştır: Veda tavafı yaparken bir adamla karşılaşmış. Adam, o saf adama takılmaya başlamış: 'Cehennemden kurtuluş beratını mı aldın Allah'tan?' Saf adam karşılık vermiş: 'Hayır almadım, peki insanlar bunu almış mıdır?' diye sorunca, adam 'Evet' diye karşılık vermiş. Bunun üzerine safdil ağlamış ve kapalı bir yere girerek Kâbe'nin örtülerine bağlanmış, ağlaya sızlaya Allah'tan kendisini cehennemden kurtaracak bir yazı vermesini dilemiş. Arkadaşları ise onu kınamaya ve söz konusu kimsenin kendisiyle alay ettiğini anlatmaya çalışıyormuş. O ise, arkadaşlarının söylediklerine bakmıyor, ağlamaya ve yalvarmaya devam ediyordu. Safdil bu haldeyken, üzerine oluk yönünden havadan bir yaprak düşmüş. Yaprakta cehennemden kurtulmuş olduğu yazıyordu. Sevinçle o yazıyı insanlara okumuş. O kitabın bir alameti, her yönden eşit ölçüde okunabilmesidir. Sayfa değiştirildiğinde, yazı da değişiyordu. Bunun üzerine insanlar kâğıdın Allah katından geldiğini anlamışlardı. Günümüzde bir kadın uykusunda sanki kıyametin koptuğunu ve Allah'ın ona bir ağaç yaprağı verdiğini görmüş. Yaprakta ateşten kurtulmuş olduğu yazılıydı. Kadın kâğıdı eliyle tutmuş ve yaprak hala elinde dürülmüş bir haldeyken uykusundan uyanıvermiş. Elini açamıyor, avucunda yaprağı hissediyordu. Elini tutmak ona ağır gelmişti, sanki kendisine acı veriyordu. İnsanlar kadının başına toplanmış, elini açmaya çalışmış, hiç birisi elini açamamıştı. Tasavvuf ehline bu durum sorulmuş, hiç biri meselenin sırrını bilememişti. Şekilci alimlerden fakihler ise bu konuda bir bilgiye sahip değildi. Doktorlar ise kadının elinin açılmayışını üzerine dökülen ve ona böyle bir etkide bulunan güçlü bir karışıma bağlamıştı. Bazı insanlar ise, beni kast ederek, 'falan kişiye sorsak, belki bu konuda onun bir bilgisi olabilir' demiş. Kadını bana getirdiler. Yaşlı kadının eli kendisine acı verecek ölçüde sıkılmıştı. Rüyasını sordum. İnsanlara anlattığı şekliyle rüyasını bana anlattı. Elini öyle kapatmasının sebebini anlamıştım: Bunun üzerine kulağına eğildim ve ona bir şey söyledim ve ardından şöyle dedim: 'Elini ağzına yaklaştır ve Allah karşısında avucunda hissettiğin bu yaprağı yutmaya niyetlen. Böyle niyet edersen, Allah bu konudaki dürüstlüğünü bilir ve elin açılır.' Kadın elini ağzına yapıştırınca, eli açılmış. Orada bulunanlar hayrete düşmüş, bana bunu nereden bildiğimi sormuşlar.

Ben de kendilerine şöyle dedim: 'Malik b. Enes -ki hicret diyarı Medine'nin imamıdır- on üç yaşındayken imamlardan fıkıh okuyan zeki ve kavrayışlı birisiydi. Bir kadın bir ölüyü yıkıyormuş. Cinsel organına ulaştığında, eliyle cinsel organına vurarak, şöyle demiş: 'Ey ferc! Senin üzerinden kimler geçmiş kimler!' Bu sözü söyler söylemez, kadının eli ölünün cinsel organına yapışmış. Kendisi elini çekemediği gibi hiç kimse de kadının elini oradan çekip alamamıştı. Medine fakihlerine bu konudaki hüküm sorulmuş. Bir kısmı elinin kesilmesi gerektiğini, bir kısmı ölünün bedeninden kadının elinin uzadığı yerin veya boyu kadar bir bölümün kesilmesi gerektiğini söylemiş, tartışma uzamış. Şu tartışılıyordu: Neye saygı göstermemiz gerekir? Ölüye mi saygı göstereceğiz ve ondan hiçbir şey kesmeyeceğiz. Yoksa diriye mi saygı gösterip elini kesmeyeceğiz? Malik onlara şöyle demiş: 'Bana göre kadına iftira cezası uygulanmalıdır. Kadın iftirada bulunmuşsa, eli çözülür.' Bunun üzerine ölüyü yıkayan kadına iftira cezası uygulanmış, kadının eli çözülmüş. Fakihler bu duruma şaşırmışlar ve o esnada Malik'e saygıyla bakmışlar, onu hocalardan kabul etmişlerdir. Nitekim Ömer b. El-Hattab da Abdullah b. Abbas'ı bilgideki üstünlüğü nedeniyle saygıda Bedir savaşına katılanlarla bir değerlendirirdi. Allah'ın gönlüme attığı ilhamla şunu anladım: Allah o kâğıtta yazanları başkasının kendisine ulaşmasından sakınmış, bunun için de kadının elini kapatmıştı. Kâğıtta yazanlar, o kadına tahsis edilmiş bir sırdır. Kadına söylediklerimi söyleyince, kadının eli açılmış, o yaprağı yutmuştu.

Bu menzil cennet ve cehennem bilgisini, kıyamet duraklarının bilgisini, ahiret hallerinin bilgisini, şeriatlar bilgisini, Allah katındaki değerlerinin yüksekliğine rağmen peygamberlerin şeriatların değerini bilmesini sağlayan sebebin bilgisini, onların Allah katındaki yerleri ile kendilerine iman eden mümin insanlar nezdindeki yerleri arasındaki farkın bilgisini, Hakkın onlara hangi gözle baktığının bilgisini içerir. Hak onlara hangi isimle hitap eder? Tenzih, takdis, büyüklük ile rablik mertebesinin sınırlı isimler mertebesi karşısındaki yerinin ne olduğu bu menzilden öğrenilir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON ALTINCI BÖLÜM

Mücmel-Musevî ve Muhammedî Mertebeden -en yüce mertebelerdendir-, İnsani Levh-i Mahfuz'da İlahi Kalem İle Nakşedilen Mevcut Niteliklerin Bilinmesi

Kalem ve okkanın sırrı
Hâdislik ve kadimlik bilgisidir

Öyle birine özgü ki
'Kulum' diye çağrıldı, o da geldi

Zatından bir mertebeye ki
O mertebeye onun 'ayağı' vardı

Onun sözünden idi bu ayak
Bilginin mertebesinde ayak

Binerek ve koşarak geldi
Yaya yürüyerek geldi

Onlara karışmış idi
Kan ile etin mizacı

Oluşu katmalısın gördüğünde
Hak sana gösterdiğinde yokluğa

Sırrı varlığında
Yokluk iken onun benzeri gibi

Onun vaktinde yok
Kınanan ayak sahibi

Her tövbekâr için şart:
Doğru bir niyet ve pişmanlık

Onun mertebesine gelince
Horlanarak ve hizmete sarılarak gelir

Onu bir gördüğünde
Arş üzerinde istiva etmiş iken

Göz ona tam yönelir
Çünkü hizmetçilerdendi

Makamından ortaya çıktığında ise
İşte hizmetçi odur

Ey samimi dost ve asil arkadaş! Allah senin basiretini nurlandırsın ve sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah peygamberinin ahlakı, Kuran idi ve o ilahi isimlerle ahlaklanmıştı. Allah yüce kitabında Arş üzerine istiva ettiğini bildirir. Bu ifade, kendini övmek ve methetmek amacıyla söylenmiştir, çünkü Arş cisimlerin en büyüğüdür. Peygamberi için de bu 'istiva' fiilinden, onu övmek ve methetmek üzere, bir nispet belirlemiştir: Arş isra yolculuğu yaptırılan peygamberlerin varabileceği en üst makamdır. Bu durum Hz. Peygamber'in bedeniyle isra yolculuğunu yaptığını gösterir. İsra rüya yoluyla gerçekleşseydi, isra olmaz ve bu makama ulaşmak övgü sayılamayacağı gibi Arapların böyle bir şeyi inkâr etmesi de söz konusu olmazdı. Çünkü rüyada insan Allah'ı görme mertebesine bile erişebilir ki, bu, hallerin en üstünüdür. Rüyada nefislerin bu dereceye ulaşması mümkün değildir. Çünkü her insan, hatta her canlı rüya görebilir. Hz. Peygamber kendini övmek amacıyla -ki bunun delili bitiş edatı olan hatta gelmiş olmasıdır- bunu bildirmiş ve kalemlerin cızırtısını duyabileceği istiva yerinde gözükecek şekilde yürütüldüğünü söylemiştir. Bu durum *'Ona ayetlerimizden gösterelim (hatta) diye. O duyan ve görendir'*[107] ayetinde belirtilmiştir. Burada 'o', Hz. Peygamber'e döner, çünkü yürütülen odur. Hz. Peygamber ayetleri görmüş ve kalemlerin cızırtısını duymuştur. Hz. Peygamber ayetleri görmüş, onlardan kulağın payı olanları da duymuştur, o pay sestir. Çünkü Hz. Peygamber duyulanları 'cızırtı' kelimesiyle ifade etmiştir ki, o da sestir. Şair Nabia şöyle der:

Kalemlerin cızırtısını duydu

Bu durum, Hz. Peygamberde melekût âleminden bir güç kaldığını gösterir. Hz. Peygamber oraya -gören olması yönüyle değil- duyan olması yönüyle bedeniyle girmiş, kalemlerin seslerini duyma mertebesine

ulaşmıştı. Bunlar, Allah'ın âlemde yaratacağı hükümleri yazan kalemlerin sesleridir. Kalemlerin mertebesi, Yüce Kalem mertebesinin ve Levh-i mahfuzun aşağısındadır, çünkü kalemin yazdığı şeyler değişmez. Levha ise, silinmeden korunmuş anlamında 'mahfuz' diye isimlendirilmiştir. Dolayısıyla ona yazılanlar, silinmez. Bu kalemler ise, silinme ve ispat levhasına yazılmıştır. Bu durum *'Allah dilediğini siler ve sabit kılar'*[108] ayetinde belirtilir. Bu levhalardan şeriatlar, sahifeler, kitaplar peygamberlere inmiştir. Bu nedenle şeriatlarda nesih ortaya çıkar. Hatta bazen bir şeriattaki bir hükümde bile nesih gerçekleşebilir. Bu anlamda nesih, bir hükmün süresinin sona ermesi demektir, yoksa ortadan kalkması demek değildir. Böyle bir şey Allah hakkında imkânsızdır.

Hz. Peygamber'in elli vakit namazın durumu hakkında Hz. Musa ile Rabbi arasında gidip gelmesi bu makamla ilgilidir ve vardığı nihai yer burasıydı. Allah Muhammed ümmetinden o levhalara yazdığı namazlardan dilediğini kaldırmış ve onlardan beş vakit namazı geride bırakmış, namaz kılana ise elli vaktin sevabını yazmış, sonra peygamberine 'nezdinde hükmün değişmeyeceğini' vahyetmiştir. Hz. Peygamber de Hz. Musa'nın yanından Rabbinin mertebesine dönmemiştir. Bu yazıdan, ecel belirlenmiş ve ömür takdir edilmiştir. Allah Teâlâ'nın kendisini 'mümin kulunun canını alırken tereddüt göstermek' ile nitelemesi bu levhalarla ilgilidir. Halbuki onun canını almaya hükmetmiştir. İlahi tereddüt diye ifade edilen bu ilahi hakikat, işlerde ve onlar hakkında hayrete düşme hususunda yaratılmışlara yayılmıştır. İnsan herhangi bir şeyi yapıp yapmamada tereddüt gösterebilir. Bu tereddüt sürer ve en sonunda tereddüt ettiği işlerden birisi gerçekleşir. Böylelikle o şey var olur ve o işlerden birisi gerçekleşir, tereddüt kalkar. Bu gerçekleşen şey, tereddüt edilen hususlardan levhada sabitleşen şeydir. Çünkü silinme levhasına yazan kalem, belirli bir şeyi yazar. Bu yazı, kulun aklına o işi yapmak düşüncesini düştüğü vakittir. Sonra yazı silinir. Allah onu siler ve şahsın zihninde o fiili yapmak fikri kaybolur. Bunun nedeni, gayb âlemindeki Levha'dan şahsın nefsine uzayan ince bir bağın bulunmayışıdır. Çünkü nefislere bu levhalardan uzayan ince bağlar, yazının gerçekleşmesiyle meydana gelirken, silinmesiyle ortadan kalkar. Kalem levhadaki yerini silinmiş olarak gösterdiğinde, konuyla ilgili 'yapma' veya 'yapmama' şeklinde başka bir şeyi yazar. Bu kez yeni yazıdan kendisi adına yazıldığı o şahsın nefsine bir bağ uzanır ve şahsın zihnine birinci-

nin zıddı olan düşünce gelir. Hak onu var etmeyi dilemişse, artık silmez; varlıkta kalırsa, onun bağı da şahsın kalbine ilişmiş olarak kalır ve sabitleşir. Bu durumda o şahıs o işi yapar veya -levhada sabit olan duruma göre- bırakır. Şahıs o işi yaptığında veya yapmadığında fiili gerçekleştiğinde, Hak fiili hakkında hüküm vermiş olması yönüyle onu siler ve iyi bir amel sureti ya da gerçekleştiği şekilde kötü bir amel sureti olarak onu var kılar. Sonra kalem başka bir şeyi yazar ve iş böyle sürer. İşte kalemlerin yeri ve mertebesi burasıdır. Silmeyle görevli olan saygın bir melektir. Melek, Hakkın emrettiği üzere, yazılanı siler. Meleğe yazdıran da Allah'tır. Kalemler, ilahi nitelikten meydana gelir. Bu ilahi nitelik, peygambere indirilen vahiyde 'tereddüt' diye ifade edilir. O ilahi hakikat olmasaydı, âlemde iki şey birbirinden farklılaşmaz veya herhangi bir insan bir konuda hayrete ve tereddüde düşmez, bütün işler, kesin bir şekilde gerçekleşirdi. Nitekim insanların içlerinde buldukları tereddüt de onlarda kesin bir şekilde bulunur. Çünkü âlem, hakikatler vasıtasıyla korunmuştur. Gece ve gündüz yazmayı sürdüren kalemlerin sayısı, feleğin derecelerinin sayısınca üç yüz altmıştır. Her kalemin Allah'tan kendisine özgü bir bilgisi vardır. Bu kalemden o bilgi feleğin derecelerinden belli bir dereceye iner. O dereceye yıldızlardan bir şey indiğinde -ki onları sekiz felek yürüyerek kat eder-, bu derecede kendisine bu kalemden bırakılan bilgiyi alır. Kalem ona o yıldızın ruhaniyetinin gücü ölçüsünce bilgi bırakır. Onun feleği bu güç vasıtasıyla hareket ederek etkisi unsurlara ulaşır. Bu durumda unsurun istidadına göre, onu kabul eder. Sonra bu etki, unsurlardan türeyenlere ulaşır. Onlarda Allah'ın dilediği şeyler -kendiliklerindeki eksiklik ve noksanlığa göre- meydana gelir. Eksiklik ve noksanlık, türeyenin cisminde veya güçlerinde, ruhunda bilgisinde, bilgisizliğinde, unutmasında, gafletinde, huzurunda, hatırlamasında ve uyanıklığında olabilir. Bütün bunlar, Aziz ve Alim'in takdiriyle gerçekleşir. Günler ise büyük feleğin hareketiyle gerçekleşir. Bir gündeki gece ve gündüz, güneş feleğinin hareketine göre - çünkü o hareket, güneşin kapsamı altındadır- gerçekleşen günlük büyük hareketin neticesidir.

Allah toprağı kesif yapmıştır, güneşin ışınları ona nüfuz edemez. Bunun nedeni, toprağın gölgesi olan gecenin varlığıdır. Bu nedenle gündüz bazı yerlerde uzar ve kısalır. Aynı zamanda gece de uzar ve kısalır. Bu sayede bizim nezdimizde gece ve gündüzde artış gerçekleşir.

Yeryüzünün mamur bölgelerinde gerçekleşen bu gece ve gündüz sayesinde feleklerin günleri sayıldığı gibi Rabbin günleri sayılır. Bu durum '*Rabbinin nezdindeki bir gün saydıklarınızdan bin sene gibidir*'[109] ayetinde belirtilir. Kastedilen, bildiğimiz bu günlerdir. Biz ise, bazı bölgelerde gündüzün altı ay gecenin altı ay olduğunu biliriz. Söz konusu gün, o yere göre, bir gündür. Bu durumda o yerin bir günü, bizim saydıklarımızdan üç yüz altmış gündür.

Allah peygamberinin (isra yolculuğu esnasında) yazılarının sesini duyduğu kalemlerin mertebesini ilahi bilgiden açıklamış, kalemlerin kime yardım ettiğini, hangi ilahi hakikate dayandıklarını da açıklamış olduk. Onların ulvi âlemde melek, yıldız ve feleklerdeki etkilerini açıkladık. Onların unsurlarda ve türeyenlerdeki etkilerini açıkladık. Bu bilgi, kalemlerin hükümlerinden meydana gelen garip sırları içeren büyük bir keşiftir. Bunlar, âlemde sürekli meydana gelen tesirlerle ilgilidir. Bunların yazılması zorunludur. Yıldızların saçılması bu felekî cisimlerin bozulması, dünya hayatının tahrif olması ve mutlular için mamurluğun yüce cennetlere -ki oranın toprağı sekizinci feleğin arzıdır- ulaşması gerekir. Cehennem aşağıların aşağısıdır ve orası bedbahtların diyarıdır. Bu kitapta cennet ve cehennem bölümünde bu meseleyi açıklamıştık.

Yüce kaleme gelirsek, yüce kalem, her şeyi Levh-i mahfuz'a (korunmuş levha) yazar. O, kalemlerin neyi yazacağını ve sileceğini belirler. Bu levhalarda silinen ve silinmeyen şeyler Levh-i mahfuz'da sabit iken hükmü gerçekleştikten sonra bir şeyin meydana gelişi esnasında o şeyin tespiti Levh-i mahfuz'dadır. Öyleyse Levh-i mahfuz (korunmuş levha), silinmeyen levhadır. Levh-i mahfuz, işlerin farklılığı ve tafsili olarak yazılan sonuçlarına göre, Yüce Kalem'in yardım ettiği levhadır. Bunlar, Aziz ve Alim'in takdiriyle gerçekleşir. Gerçek-ilahi keşif yoluyla kalemlerden velilerin kalplerine sahih keşifler temsil yoluyla (misali) ulaşır. Hz. Peygambere cennet bir duvarda temsili olarak gösterilmişti. Bu temsilin gerçek olduğunu söyledik, fakat yine de bir temsildir, çünkü Hz. Peygamber, şöyle demiştir: 'Öne çıktığımda, beni gördünüz mü?' İstedim ki cennetten bir meyve alayım. Onu size getirseydim, dünya var olduğu sürece ondan yerdiniz.' Cehennem gösterildiğinde, ateş kendisine değmesin diye kıblesinden geriye çekilmiştir. Orada kediye su verdiği için cennete giren kadını görmüştü. Hz. Peygamber bu müşahedeyi güneşin tutulması nedeniyle kılınan namazda görerek şöyle

demiştir: 'Allah namaz kılanın kıblesindedir.' Hz. Peygamber duvarın kıblesinde bulunması gibi cennet ve cehennemi kıblesinde görmüştür.

Bilmelisin ki, Allah Teâlâ'nın cennet ve ehline özgü bazı isimleri olduğu gibi cehennem ve ehline özgü isimleri de vardır. Namaz kılan kimse Allah'a -O'nun zatı yönünden değil- isimleri yönünden münacat eder. Allah'ın zatı, nicelik ve sınırlanmadan münezzehtir. Dikkatini çektiğim hususla Hz. Peygamber'in kıblesinde ve namazında sürekli Hakka niyaz ettiğini anlamalısın. Cennet ve cehennemi ve onlarda bulunanları müşahede etmek veya (cenneti görünce) öne çıkmak veya (cehennemi görünce) geriye gelmenin zahirde ve batında onu namaz kılmaktan uzaklaştırmamıştır. Hz. Peygamber bütün bunları namaz kılarken bildirmiş, namazımız esnasında aklımıza gelen alış-veriş, almak ve satmak gibi fiillerimizin veya namaz kılarken insanın içinde ortaya çıkan olaylarda namaz kılanın düşüncesini harekete etmesindeki durumunu bildirmiştir. Hz. Ömer namazı esnasında orduyu (hazırladığını) düşündüğünü söylemiştir. Hz. Peygamber'in namazında müşahede ettiği şeyleri bize bildirmesi, namazda böyle düşüncelerin bize emredilen namaza zarar vermediğini gösterir. Gerçekleri bilmeyen bazı fakihler, bunun böyle olmadığını zanneder. Hatta salihlerden bir kısmı bile, bütün bunların namazı bozduğunu ve insana Allah karşısında huzur halini kaybettirdiğini zanneder. Gerçek öyle değildir. Namaz kılanın namazda müşahede ettiği her olay gerçektir ve o namaz ile kastedilen şeyin ne olduğunu bilen kimse için namazın bir parçasıdır. İnsanın kıblesinde bulunan duyulur şeyleri görmesi, onun namazını bozmaz ve -herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın- kıblesindeki varlıkları ve onların hareketlerini görmesi, kendisini 'namaz kılan' olmaktan uzaklaştırmaz. Namaz kılanın namazda gözünü kapaması mekruh sayılmıştır. Basiret gözüne ve kalbine yansıyan böyle düşünceler ile içine gelen böyle durumların suretleri de Allah katındandır. Onun basiret gözü, duyu gözü gibi açıktır. Öyleyse her misal suretinde Hak batınında ona tecelli ettiği gibi zahirinde de duyulurlarda kula tecelli eder. Dolayısıyla insanın basiret gözüyle ve kalbiyle o şeyleri algılaması gerektiği gibi duyulurların suretlerini de baş gözüyle algılaması gerekir. Duyulur şeyleri algılaması onu namaz kılmaktan uzaklaştırmaz. Bununla birlikte, yüzüyle kıbleye dönmesi emredilmiştir. Batındaki suretleri müşahedesi de kendisine emredildiği üzere Rabbine yönelmişken namaz kılmasını engellemez.

Bu yönelme, ibadete başlarken kendisinden talep edilen 'niyet' diye ifade edilmiştir. Gerçekleri bilmeyen kimse, bu durumun kendisine zarar vereceğini zanneder.

Bir insan Hz. Peygamber'in kulun abdest aldıktan sonra içinden konuşmadan kıldığı iki rekât namaz hakkındaki hadisiyle delil getirmek isterse, o hadisin (konuyla ilgili) bir delil olmadığını söyleriz. Böyle bir insan, Hz. Peygamber'in kast ettiğini anlamadığı gibi sözünü neyle sınırlamış olduğunu dikkatle incelemiş de değildir. Çünkü Hz. Peygamber içinden konuşmasını kast etmiştir. Namaz kılanın gördüğü suretler ise, kalb gözüyle görülmüştür. Şâri gördüğü kimseyle değil, konuştuğu kimseye değinmiştir. Çünkü kişinin kalp gözünü Hakkın gösterdiği suretlere kapaması mümkün değildir ki? Hz. Peygamber, kişinin kendisiyle konuşmasıyla hadisini sınırlamıştır. İnsan namazda Rabbiyle ya da namazında kendisine tecelli ettiği suret ile konuşursa, bu konuşma namaza zarar vermez. Nitekim Hz. Peygamber istiğfardan söz eden bir ayet okuduğunda bağışlanma diler, talep ayeti geçtiğinde ayetin gösterdiği şeye ulaştırmasını Allah'tan dilerdi. Bütün bunlar ise, onu namaz kılan olmaktan çıkartmazdı. Ya da kendisini namazdan çıkartacak yeni bir niyet oluşmazdı. Nitekim zahirinde kıble yönünden başka bir yöne de dönmezdi. İnsan yüzüyle kıbleyi değiştirmedikçe, namaza devam etmektedir veya namazından kendisini çıkartacak bir niyet olmadıkça, namazı sahih ve geçerlidir. Bu namaz Allah'ın kullarına ihsan ve rahmetinin bir sonucu olarak makbuldür. Her insan Hakkın kullarına dönük hitabını ve bu hitapta onlardan neyi istediğini bilemez. Hz. Peygamber'in onda birinden başlayarak yarısına varıncaya kadar zikrettiği namazın parçalı bir şekilde kabulüyle ilgili hadisi ise, sahih değildir. Sahih olsa bile, zikrettiğimiz görüşle çelişmez.

Bilmelisin ki, bu menzil değeri yüce ve üstün bir menzildir ve bundan dolayı Hz. Peygamber'e özgü büyük bir değer vardır. Bu konudan zikrettiğimiz miktar, bu konuda düşünen ve basiretle meseleye bakan için yeterlidir.

Şimdi menzilin içerdiği ilimleri zikredelim, çünkü kitabın bölümleri pek çoktur. Hepsinden söz edersek, söz uzar ve bu menzili öğrenmek isteyenin bilgi edinmesi güçleşir. Bilmelisin ki, bu menzil, icmal bilgisini içerir. Allah'ın bilgisinde icmal olur mu? Yoksa Allah sonsuz eşyayı

tafsili ve ayrıntılı olarak mı bilir? Bunlar, sonsuz şeylerdir. Bu menzil tafsil ilmini içerir ve icmal ve tafsil arasında bulunan bilgiyi içerir. Bu bilgi Allah'ı bilenlerin pek azının bilebildiği garip bir bilgidir. Çoğunluk onu nasıl bilsin ki? Tedvinler bilgisi ve onun tertibi bu menzilden öğrenilir. Ücretlerin ve onları hak edenlerin kim olduğu, bu menzilden öğrenilir? Onlar kullar diye isimlendirilmiştir. Niçin kul ücretli diye isimlendirilir? Böyle bir isimlendirme onun kendisinden meydana gelen fiille ilişkisi olduğunu ihsas eder. Bu durumda kiralama o nispetten ortaya çıkar. Efendiye hizmette yardım talebi buradan gerçekleşir. Acaba ücretten önce farz yükümlülüğü hangi yönden gerçekleşmiştir? Ücretli, kendisini ücretli yapana kadar (kiraya verene) yükümlü değildir. Kul ise, her zaman Efendisine itaatle yükümlüdür. Hak karşısında insan iki durumdadır: ya kulluk halindedir veya ücretlidir. Kim kul olursa, namaz, zekât ve diğer bütün farzlar ile yükümlüdür ve genel itibarıyla farzları yerine getirmede bir ücret yoktur. Aksine Efendisi ona -ücret olarak değil- ihsan yoluyla dilediklerini verir ki, bu, ücretten daha üstündür. Sonra Allah Teâlâ kuluna fiilen farz olmayan bir takım işleri yapmayı tavsiye eder. Bu tavsiye ve teşvik edilen ameller ise, ecirleri meydana getirir. Kul bu ameller vasıtasıyla Efendisine yaklaşırsa, onlara karşılık kendisine ücret verilir; yaklaşmazsa, onlardan dolayı yükümlü olmaz ve cezalandırılmaz. Kul bu durumda ücretli çalıştırılan yabancı gibidir. Onun için farz, kendi mukabili olan karşılık ve cezadır. Çünkü bu, Allah ile kulları arasındaki bir sözleşmedir. Nafileler ise, ücretlidir. Bunlar 'Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır, ta ki, onu severim, sevince duyması ve görmesi olurum' anlamındaki kutsi hadiste belirtilen hususlar. Nafile kul için ilahi sevgiyi meydana getirir. Bu sayede Hak, onun görme ve duyma gücü olur. İlahi sevgi ise, Hakkın duyması ve görmesi olacağı bir menzile kulu yerleştiren şeydir.

Buradaki illet şudur: Nafile ibadet yapan kul, ücretli çalışan gibi gönüllü kuldur. İnsan -arzusunun değil- Allah'ın kulu olmayı tercih ettiğinde, hiç kuşkusuz ki, Allah'ı arzusuna tercih etmiş demektir. Böyle bir kul, farz ibadetlerde gönüllülük kulu değil, zorunluluk kuludur. İşte bu kulluk, Efendisinin farz kıldığı işleri yerine getirmesini gerektirir. Zorunlu kulluk ile gönüllü kulluk arasındaki fark, ücretli çalışan ile kölenin çalışması arasındaki farkın benzeridir. Öyleyse esas itibarıyla köle olan birisinin efendisinden bir şey hak etmesi söz konusu değildir.

Efendisi onu yedirir ve içirir, zorunlu ihtiyaçlarını karşılar. Dolayısıyla böyle bir köle, gece ve gündüz efendisinin evindedir. Bir işe görevlendirmeden, onun evinden ayrılmaz. Böyle bir kul, dünyada Allah karşısında olduğu gibi, kıyamette ve cennette Allah karşısında bulunur. Çünkü bütün o yerler, Efendisinin malı ve mülküdür. Allah o mekânlarda bir sahip ve malik olarak tasarrufta bulunur. Ücretlinin kendisi için belirlenmiş geçim, giyim, ücretinin dışında payı yoktur. O, efendisinin ve kendisini çalıştıranın haremine giremeyeceği gibi sırlarına ulaşamaz veya -izin verildiği ölçünün dışında- mülkünde tasarrufta bulunamaz. Çalıştırılma süresi bitip ücretini aldığında, çalıştırandan ayrılarak ailesiyle ilgilenir. O kişinin kendisini çalıştırandan talep edebileceği hakkı ve payı yoktur. Fakat mal sahibi ona hediye vermek kendisiyle oturup kalkmak gibi ihsanlarda bulunabilir. Böyle iyilikler ihsan kabilindendir. Ahiret hayatında gönüllü ibadet ondan kalkmıştır. İnce düşünürsen, yüce bir makama dikkatini çektiğimi fark edersin. Bu makamdan peygamberlerin -ki onlar bütünüyle Allah'a adanmış kimselerdir ve arzularının veya herhangi bir yaratılmışın onların üzerinde tasarrufu yoktur- niçin şöyle dediklerini anlarsın: *'Ücretim Allah'a kalmıştır.'*[110] Bu ifadenin onların ilahi isimlerin hükmü altına girmeleriyle ilgili olduğunu öğrenirsin. Burada ücret ile çalıştırma gerçekleşir. Onlar, zorunlu kulluk halindedir, fakat hakikatte zatın kullarıdır ve bu zatın mülküdürler. İlahi isimler, eserlerinin kendilerinde ortaya çıkması için, onların var olmasını istemiştir. Dolayısıyla diledikleri herhangi bir ismin hükmü altına girebilirler. İlahi isimler bu durumu bilir ve bu nedenle onlar adına ücret belirlemişlerdir. Her ilahi isim, kuldan kendisine hizmeti diğer ilahi isimlere tercih etmesini ister. İsim şöyle der: 'Benim emrimin altına gir, sana şunu vereceğim.' Efendisi, zat kulluğu yönünden kendisine nida edene kadar, o ismin hizmetindedir. Sonra bütün ilahi isimleri terk ederek Efendisinin çağrısını yerine getirir. Efendinin emrini yerine getirdiğinde, tekrar dilediği isme döner. Bu nedenle insan nafile ibadet yapar ve farz kılınmış namazın yerine getirilişini duyana kadar ibadetini sürdürür. Farz namazı kılmadan, nafileler yasaktır. Efendisinin ve sahibinin farz kıldığı şeyi yerine getirmek için koşar. Bitirdiğinde, dilediği nafile ibadete başlar. Öyleyse kul bu meselede -benzetme yaparsak- pek çok evladı olan bir efendinin kölesine benzer. Köle zorunlu olarak efendisinin hükmü altındadır. Efendi bir şey em-

rettiğinde, başkasıyla ilgilenmez. Emri tamamladığında ise, efendinin çocukları ondan hizmet bekler. Bu durumda köle, kendilerine hizmet etmede köleyi iştahlandıracak karşılığı da belirlemedir. Her çocuk, efendinin emrini yerine getirdiğinde, kölenin ona hizmet etmesini ister. Bu durumda köle bütünüyle kendisine hizmet etsin diye çocuklar birbiriyle yarışır. Köle ise serbesttir ve o esnada dilediği çocuğa hizmet edebilir. Öyleyse insan köle, Efendi Allah, çocuklar ise diğer ilahi isimlerdir. Köle, bir yorgun görüp ona yardım ederse, el-Muğîs (yardım eden) ilahi isminin etkisi altındadır ve el-Muğîs isminden yaptığı işe karşı belirlenmiş bir ücret kazanır. Zayıf birisini görüp ona karşı lütufkâr davrandığında, el-Latif isminin etkisi altında olduğu anlaşılır. Aynı şey diğer isimler için geçerlidir.

Dostum! Rabbine ve efendine nasıl hizmet edeceğini böyle öğrenmelisin. Kendin ve efendin hakkında doğru bir bilgiye sahip ol ki, bilgide derinleşen alimler ve ilahi hakimler (metafizikçiler) arasına girebil! Bu sayede yüce dereceyi resuller ve nebiler karşısında üstün bir mertebeyi elde edersin.

Bu menzil bütün ilahi isimlerle ahlaklanma bilgisini içerir. Burada 'bütün' derken, bilgisi bize ulaşanları kast etmekteyim. Temyiz bilgisi ve kulun ona nereden ulaşacağı, bu menzilden öğrenilir. Kul ile bu bilgiye ulaşma zamanının belirlenmesi, Allah ile kulları arasındaki üstünlük ilişkisi bu menzilden öğrenilir. Bu üstünlük *'Yaratıcıların en güzelidir'*,[111] *'Merhamet edenlerin en merhametlisidir'*[112] gibi ayetlerde zikredilir. Acaba onların ortak özelliği nedir ki, Allah o yönde mükemmel olmaktadır? Halbuki Allah ile yaratıkları arasında karşılaştırma olamaz. Çünkü Efendi kendisiyle mukayese edilemeyen ve karşılaştırma yapılamayan kimsedir. Herkes onun kölesidir. Dolayısıyla Efendi ile köle arasında -köle olmak yönünden- bir karşılaştırma olamaz. Aksine Efendi bütün faziletin sahibidir. Tasdik ehlinin mertebeleri, bu menzilden öğrenilir. Kâfirler, müşrik ve diğerlerinin yanında yalanlayanların mertebeleri, bu bu menzilden öğrenilir. Hangi ilahi ismin temenniyi istediği, bu menzilden öğrenilir. Efendinin kölede istemediği nitelikler, kölenin efendinin nahoş bulduğu özelliklere girmesine yol açan sebep, bu menzilden öğrenilir. Köle sahip olduğu hakikat nedeniyle mi bunu istemiştir? Yoksa bu konu da, özel olarak, kaza ve kadere mi döner? Kalplerin ve alametlerin bilgisi, isra yolculuğunun bilgisi ve bunların neyle ilgili ol-

dukları, bu menzilden öğrenilir. Daha önce *İcazü'l-beyan fi't-tercüme ani'l-kuran* adlı kitapta *'Yaptıklarına karşı ısrar etmezler'*[113] ayetinden söz ederken bunu açıklamıştık. Dünya ve ahiretteki ceza, buradan öğrenilir. Biz onu *'Din gününün sahibi'*[114] ayetinin tefsirinde açıklamıştık. Takva bilgisi, furkan ve kuran bilgisi (ayrım ve birleştirme bilgisi), sıkıntı ve korku ve bunların neye döndükleri, bu menzilden öğrenilir. Deccal'in günlerinin bir sene, bir ay, bir hafta ve diğer günlerinin bilinen günler gibi olmasının hikmeti, bu menzilden öğrenilir. Acaba bu durum korkunun şiddetiyle mi ilgilidir? Çünkü üzüntü insana eşlik ettikçe büyür ve küçülür. Sürekli olup insana eşlik ettiğinde kolaylaşır. Öyle ki, dayakla cezalandırılan kimse, onu başlangıçta küçük bir miktar olarak hisseder. Darbe alan yer zedelendiğinde, artık onu hissetmez. Bedbahtların Hak ile yalnız kalması, bu menzilden öğrenilir. Bunun ne yararı vardır? Mekir, tuzak, hile, aldatma ve bunların mertebeleri ile sahipleri arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Sabrı bilmek, sabredemeyenin cezası, insanın ne zaman sabırlı olarak kabul edileceği, bu menzilden öğrenilir. İnayet bilgisi, seçilme bilgisi, salihlerin menzilleri, bu menzilden öğrenilir. Bu, değerli ve üstün bir bilgidir ve peygamberlerden başka onu bilen görmedim. Bize bunun bilgisini ihsan eden Allah'a hamd olsun. Biz o lütuf ve ihsanı, Allah'ın peygamberlerine ve indirilen şeriatlarına tam hürmeti bize ihsan etmiş olmasından bildik. Onlara özgü iyiliğin bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Allah onun meyvesini devşirenleri bana bildirmiştir.

İnsanların yolundan habersiz kaldığı iyiliğin bilgisine ulaştıran yola dikkatini çektik. Onlar bu yolu dördüncü tabakada saymış, yolu ise, doğru bir çizgi olarak kabul etmişlerdir. Hakkın yolunun doğruluğu ise, daireseldir. Çünkü Sufiler, eşyada doğruluğunun anlamının ne olduğunu bilememiştir. Dairesel doğruluk, tam bir daire olmak demektir. Öyle ki, noktadan çıkan her çizgi, onun çevresindeki bütün çizgilere eşit uzaklıktadır. Nitekim dörtgen ve üçgenlerdeki doğruluk da, köşelerinin eşitliği durumunda açılarının eşitliği şeklinde gerçekleşir. İki köşesi eşit üçgendeki doğruluk, iki köşenin eşitliğidir. Öyleyse bir şey için doğruluk, vad edildiği sebebin dışına çıkmamak demektir. Zat bilgisi bu menzilden öğrenilir. Mucize, keramet ve sihir arasındaki fark bu menzilden öğrenilir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON YEDİNCİ BÖLÜM

İbtila ve Onun Bereketlerinin Menzilinin Bilinmesi

Bu, kutbun solundaki imamın menzilidir.

Şaştım bir yere, yapmış ve düzenlemiş onu
Saygın bir ruhu yerleştirdi ve sınadı onu

Onu var etmemiş biri gibi tahrip etti
Kim beni bir araya toplar, beni baki eder?

O var ettiğini tam olarak bilir
Keşke bilseydim, kimdir onu bilen?

Niçin o binayı var etmedi ve yapmadı
Baki kalacak şekilde her daim

Helak hak edilecek bir iş yapmadım
Ne kadar da yüce ve sağlamdır o

Bela eli bizde ve onda boş yere iş yaptı
Bir zaman sonra onu reddetti ve yükseltti

Bu ruhu ona döndürdü ve düzenlendi (beden)
Ezeli olarak kalmak üzere Arş'ı üstüne

Onu Adn ve Huld cennetine varis kıldı inayetle
Yerleştirdi Fidevs'e sonra Meva cennetine

Ey samimi dost ve candan arkadaş! Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Ateş, toprak ve nur kaynaklı cisimleri yöneten ruhların hayatı, güneşin ışığına benzer. Dolayısıyla onlar için hayat ve canlılık, zati bir niteliktir. Her neyin üzerinde gözükürlerse, o şey canlanır ve kendilerinde gözüken hayat onun üzerine yansır. Nitekim güneşin ışığı da havaya, yere ve üzerine doğduğu her şeye yayılır. Buradan âlemin ruhunun kim olduğu, hayatını kimden aldığı öğrenilir. '*Allah göklerin ve yerin nurudur*'[115] ayetinin anlamı da buradan öğrenilir. Sonra Allah kendi

nuruna misal vererek, 'O'nun nurunun benzeri, bir kandildir' buyurdu. Bu 'küt' kelimesinden türetilmiştir. 'Onda lamba vardır.' Bu ise, ışık demektir ve benzetme sürmektedir. Ayetin anlamını kavrayan, Allah'ın âlemi nasıl koruduğunu öğrenir. Öyleyse ayet, İlah'ın meluh ile Rabbin merbub ile irtibatında Allah'ı bilmenin sırlarından biridir. Çünkü merbub (Rabbin kulu) ve meluhun (ilah'ın kulu) korunmasını Allah üstlenmeseydi, onu koruyacak ve varlığını sürdürecek birisi olmadığında hemen yok olurdu. Binaenaleyh Allah âlemden gizlenseydi, âlem yok olurdu. ez-Zâhir ismi bu hususta (âlemin korunmasında) sürekli hüküm sahibidir. el-Bâtın ismi ise bilgi ve marifet yönüyle hükümrandır. Allah ez-Zâhir ismiyle âlemi baki kılarken, el-Bâtın ismiyle O'nu biliriz. en-Nur ismiyle ise O'nu görürüz.

Bu bölümde insanın hayatını ele almak istiyoruz, çünkü bu bölüm, 'ibtila', yani sınanma konusunun ele alındığı bölümdür ve o, insan ve cinlerden bütün yükümlüleri içerir. İnsan ve cinlerin dışındakiler ise, ibadet ve yükümlülükte bizim gibi değildir. Öyleyse hayatı yönünden insan hakkında konuşmam, Allah'ın dışındaki herkes hakkında konuşmak demek olduğu kadar onun sınanması hakkında konuşmak da yükümlü bütün insan ve cinler hakkında konuşmak demektir. Allah şöyle der: '*Arşı su üstündeydi/içindeydi.*'[116] Gerçi burada 'ala' edatı, içinde demektir. Yani Arş suyun içindeydi. İnsan da su içindeydi, yani ondan oluşmuştu. Çünkü su bütün varlıkların ilkesidir ve o ilahi hayatın Arş'ıdır. Allah her şeyi sudan canlı yarattı ve her şey canlıdır. Çünkü onlar, Allah'ın övgüsünü tespih edicidir, tespih ise, canlıdan meydana gelebilir. İlahi haberler, kuru ve yaş, donuk, bitki, toprak ve havadaki her şeyin canlı olduğunu bildirir. Bunlar, keşif ehli ile onlar gibi olmayan keşif sahipleri ve iman ehli ile şeriatları kabul etmeyen ya da şeriatlar geldiğinden onları farklı bir şekilde tevil ederek ayette kastedilenin 'hal tespihi' olduğunu iddia edenler arasında görüş ayrılığının bulunduğu konulardır. Duyunun algıladığına gelirsek, bir şeyin canlılığı hakkında görüş ayrılığı yoktur. Görüş ayrılığı onun canlılık sebebi ve Rabbini tespih etmesi hakkındadır. Acaba bu tespih neye döner? Çünkü tespihi canlı ve tespihi bilen akıllı yapabilir. İnsan ve cinlerin dışındaki canlılar ise, bizim ve keşif-gerçek iman sahiplerinin inandığından farklı düşünenlere göre akıllı değildir. Akıl ile kastım, bilgi demektir. Öyleyse burada Arş mülk demektir ve *kane* (idi) kelimesi, varlık ve durum bildi-

rir. Bu durumda ayetin anlamı, mülkün suda mevcut olması demektir. Yani su, onun varlığının zuhur nedenidir. Öyleyse mülk için su bir heyula gibidir. Allah'ın mülkü olan âlemin suretleri ise onda ortaya çıkmıştır. Bilgi ise, cevher ve nispetlerle sınırlıdır. Öyleyse cevherler vardır ve nispetler, var olmayan (ademî) akledilir şeylerdir. Allah'ın dışındaki her şey bu durumdadır.

Su hayatın aslıdır ve her şey canlıdır. Nispetler ise, ona tabidir. Allah Teâlâ su üzerinde yaratılmış arş ile ölüm ve hayatı 'sınanmak' fiilinde bir araya getirerek, şöyle der: *'Arşı su üstündedir ki, sizi sınasın.'*[117] Yani sizi imtihan eder. Arş ise, daha önce de belirtildiği gibi, var olan varlıklar ile var olmayan nispetlerden ibarettir. Başka bir ayette ise *'Ölümü ve hayatı sizi sınamak üzere yarattı'*[118] buyurur. Öyleyse hayat cevherlere ait iken ölüm nispetlere aittir. Cisim için ruhun ortaya çıkması, o cismin hayatı demektir ve bu durum, güneyin kendilerine gözüktüğü cisimlerin aydınlanması için güneşin ortaya çıkmasına benzer. Ruhun cisimden ayrılması ise, o cisimden hayatın yok olması demektir ki, 'ölüm' budur. O halde bir araya gelmek 'hayat' demek iken, ayrılık 'ölümdür'. Bir araya gelme ve ayrılma ise, akledilir iki nispettir: Kendileri var olmasa bile, onların görünen bir etkileri vardır.

Bilmelisin ki, insanda ve bütün canlılardaki güçler, ruha aittir. Duyu gücü, hayal gücü, ezberleme, musavvire gücü ve ulvi-süfli bütün cisimlere nispet edilen güçler gibi. Bunlar, ruhun varlığı ve o cisme hayat kazandırmasıyla meydana gelir. Özel bir gücün kendisinden meydana gelmesi yönünden cisimden yüz çevirmesiyle de, ortadan kalkar ve yok olur. Bunu anlamalısın! Ruh cisimden bütünüyle yüz çevirince, bütün güçler ve hayat da ortadan kalkar ki, 'ölüm' denilen şey budur. Söz gelişi güneşin batmasıyla gece meydana gelir. Uyku ile tam bir yüz çevirme gerçekleşmez. Uyku sadece güçler sayesinde algıları arasına giren buharların perdesidir. Bununla birlikte, uyuyanda hayat bulunmayı sürdürür. Uyku esnasında insanın durumu, yeryüzüyle arasına bulutların girdiği güneşin ilişkisine benzer. Işık, tıpkı hayat gibi, var olmayı sürdürür. Bununla birlikte kendisiyle güneşin arasına yoğun bulutların girdiği yer, güneşin ışığını alamaz. Güneş yeryüzünün o bölgesinden ayrılıp gece geldiğinde, başka bir güneş ortaya çıkar ve orayı aydınlatır, o yerde -daha önceki yerdeki gibi- gündüz gerçekleşir. İşte ruh da hayat sebebi olduğu bedenden yüz çevirdiğinde, berzahtan ibaret olan belli bir

surette tecelli eder. Böylelikle o suret berzahta kendisiyle hayat bulur. Nitekim Hz. Peygamber müminin ruhu hakkında 'yeşil bir kuştur' buyurur. Bu kuş orada ruh vasıtasıyla hayat bulan surettir. Söz konusu ruh ile daha önce beden hayat bulmuştu. Güneş ikinci gün üzerimize doğup ışığıyla varlıkları aydınlattığı gibi bu ruh da ahiret günü ölü cisimler üzerine doğar ve ölü cisimler hayat bulur. İşte 'tekrar diriliş' ve 'neşir' bu demektir.

Bilmelisin ki, Allah suretleri boynuz tarzında yaratmıştır. Bu isimlendirme, komşuluk veya sebep nedeniyle bir şeyin başka bir şeyin adıyla isimlendirilmesinden kaynaklanır. Boynuz, bütün berzah suretlerinin mahallidir. Ölümden sonra ruhlar o berzaha intikal eder ve uykuda da orada bulunurlar. Onun şekli, bir boynuza benzer: yukarısı geniş, aşağısı âlemin şekli gibi dardır. Arşın genişliği ile yeryüzünün darlığı karşılaştırılabilir mi? Güçler ruh ile birlikte uykuda ve ölümde bu surete göçer. Bu nedenle bütün güçler ile idrak etmesi, eşittir. Böylece gerçeği sana açıklamış olduk. Tenasüh fikrinde olanlar, buradan hareketle yanılmıştır. Çünkü onlar, peygamberlerin ruhların bu berzah suretlerine göçtüklerine dikkat çektiklerini görmüş veya duymuşlardır. Orada ruhlar, ahlaklarının suretlerine göre bulunurlar. Hayvanlarda bu ahlakı gördüklerinde şu zanna varmışlardır: Peygamberler, nebiler ve alimlerin kast ettikleri şey, ruhların dünya hayatında o hayvanlara göçmesidir ve ruhlar bu sayede kurtulurlar. Onlar, bu konuda bilinen görüşlerini zikretmişler, fakat peygamberlerin sözlerini ve indirilmiş kitaplarda bu konuda geçen ifadeleri yorumlamada ve incelemede yanılmışlardır. Onlar, uyuyan insanın durumunun görüşlerine yakın olduğunu görmüş, bu konuda vardıkları görüşe varmışlardır. Bu yanlış düşünceye ulaşmaları, doğru bir sözü kötü yorumlamalarından kaynaklanmıştır. Bu durum, '*Sizi sınamak üzere...*'[119] ayetinin anlamıdır. Yani ölüm ve amel ile akıllarınızı sınar. 'Hanginiz daha iyi amel edeceksiniz.' Yani ölüm ve ameli inceleyerek, ona dalmakla sınayacak. Böylece Allah, isabet edeni ve tenasühü kabul edenler gibi yanılanı görür. Bütün bunları, el-Hay, en-Nur, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Evvel ve el-Âhir isimlerine kesin kanıt yapmıştır. Bu sayede âlemin yaratıcısıyla ilişkisi ve onun kendi başına var olmadığı öğrenilir. Âlem, Allah'a özü gereği muhtaçtır, bir an bile ondan ayrı kalamaz. Nispetlerin hükmü ise, cevherlerin varlığının sürekliliği nedeniyle, daimidir. 'O, azizdir.' Yani mertebesini yaratıkları-

nın idrak etmesi veya bilgisinden herhangi bir şeyi ihata edilmesi mümkün değildir. Allah, akılları kendi künhünü veya şanının künhünü idrakten perdelemiştir.

Dostum! Allah basiretini nurlandırsın, bütün cisimlerin hayatının kendilerini yöneten ruhlara ait olduğunu öğrendin. Ruhların cisimlerden ayrılmasıyla ise, ölüm gerçekleşir ve cisimlerin nizamı bozulur. Çünkü kendilerini tutan güçler, yönetici ruhun ayrılmasıyla ortadan kalkmıştır. Allah o ruhu bedenleri yönetmekle görevlendirmişti. Bilmelisin ki, bütün eşyada hayat, iki türlüdür: Birisi, bir sebepten meydana gelir ki, zikrettiğimiz hayattır. Biz onu ruhlara nispet ettik. Diğeri, bütün cisimlere ait olan zati hayattır. Misal olarak, ruhların ruhlar için olan hayatını verebiliriz. Fakat ruhların hayatının etkisi, ışıklarının kendilerinde yayılması ve zikrettiğimiz güçlerin ortaya çıkmasıyla yönetilen cisimlerde ortaya çıkar. Cisimlerin zati hayatı ise öyle değildir, çünkü cisimler, yönetici olarak yaratılmamıştır. Onların hayatta kalması, yok olması mümkün olmayan hayatlarıyla gerçekleşir. Bu hayat, cisimler için bir varlık niteliğidir ve onun sayesinde sürekli rablerini tespih ederler. Ruhların onlarda bulunup bulunmaması, durumu değiştirmez. Ruhlar onlara sadece tespihteki geçici bir yapı kazandırır. Ruh bedenden ayrıldığında, o özel zikir de kendisinden ayrılır. Bu, bizim aramızda duyulan ve görülen tespih veya başka bir şekilde bilinen sözdür. Keşif sahibi bütün cisimlerdeki zati hayatı algılar. Herhangi bir cisme tesadüf ettiğinde, onu nizamından çıkartan bir durum olur. Misal olarak bir kabın ya da taşın kırılmasını veya ağacın kesilmesini verebiliriz. Bu durum insan elinin veya ayağının kesilmesine benzer ve onu yöneten ruhun hayatı kendisinden ayrılırken zatî hayatı onda kalır. Çünkü âlemdeki her suretin yönetici bir ruhu ve zatî hayatı vardır. Ruh öldürülen kimsede bulunduğu gibi suretin ortadan kalkmasıyla ayrılır. Suret de o ruhun ortadan kalkmasıyla ayrılır. Misal olarak, yatağında ölen boynu vurulmamış birini verebiliriz. Cevherdeki zatî hayat ise yok olmaz. Allah'ın bazı yaratıkların gözlerini kendisinden perdelediği zatî hayat ile kıyamet günü deriler, diller, eller ve ayaklar insanlara karşı şahitlik edecektir. Öte yandan bu hayat vasıtasıyla ahir zamanda insanla ayakkabısının bağı konuşacak, sahibine ailesinin evde yaptığı işleri haber verecek, ahir zamanda ağaç bu hayat vasıtasıyla konuşacaktır. Öldürmek üzere Müslümanlar kendilerini ararken ardına gizlenen Yahudileri ağaç

bildirecektir. Ağaç, Yahudi'yi arayan Müslüman'ı gördüğünde, 'Ardımda Yahudi var, gel onu öldür' diyecektir. Zarkat ağacı ise öyle yapmayacak, ardına saklanan Yahudi'yi gizleyecektir. Bu nedenle Hz. Peygamber onu lanetlemiştir. Burada bazı iyi ahlak sahiplerinin zannettiği gibi, ağaç kendisine sığınan kimseye karşı iyi davranmıştır denilemez. Bilinmesi gerekir ki, Allah'ın hakkı yerine gelmeye daha layıktır ve Allah karşısında saygılı davranmak, her müminin vazifesidir. Bakınız! Allah şöyle der: '*Allah'ın dininde bağışlama duygusu sizi cezalandırmaktan engellemesin.*'[120] Eşyadaki bu hayat, zatî hayattır, çünkü o, varlıklara dönük ilahi tecellidir. Çünkü Allah bütün eşyayı kendisini bilsinler ve O'na ibadet etsinler diye yarattı. Yaratıklarının O'nu bilmesi ise, Allah'ın kendilerine tecellisiyle mümkün olabilir ve bu sayede Allah kendisini eşyaya tanıtır. Çünkü yaratılmış, (kendisi bildirmeden) Yaratıcısını tanıma gücüne sahip değildir. Nitekim Allah '*Ona katımızdan bilgi verdik*'[121] buyurur. Tecelli, sürekli ve devamlıdır ve bütün varlıklara gözükürken melekler, insan ve cin ise bunun dışındadır. Onlar için sürekli tecelli, diğer donuk ve bitkilerde olduğu gibi, görünür bir konuşması olmayan şeylerdedir.

Konuşma ve içindekini ifade gücü verilen kimselere olan tecelliye gelirsek, bunlar, melekler, insanlar ve yönetici ruhları ve güçleri yönünden cinlerdir. Onlara yönelik tecelli, gayb perdesinden gerçekleşir. Öyleyse meleklerin Allah'ı tanıması, tecelliyle değil, Hakkın kendisini tanıtması yoluyla gerçekleşir. İnsan ve cinlerin bilgisi de, düşünme ve istidlal yolunu kullanmakla gerçekleşir. Onların cisimlerinin ve diğer yaratıkların bilgisi ise, salt ilahi tecelli sayesinde gerçekleşir. Çünkü bütün yaratıklar, gizleme özelliğinde yaratılmıştır ve onlara ifade aracı verilmemiştir. Hak bu makamı -yükümlülere merhamet ederek- gizlemeyi murad etti. Bunun nedeni, ezeli bilgisinde onları yükümlü olacağının takdir edilmesidir. Onlar hakkında günahlar ve -bir kısmı için de- kendilerine yaraşmayan hususlarda itiraz etmek takdir edilmiştir. Bu kısma misal olarak '*Yeryüzünde bozgunculuk yapacak birisini mi yaratacaksın?*'[122] dediklerinde melekleri verebiliriz. Âdem ile meleklerin kıssasında bu durum zikredilmiştir. Bu nedenle onlardan gerçek gizlenmiştir. Melekler kaza ve kaderin gereği olarak tecelli ve müşahedeye sahip oldukları halde asi olsalardı, büyük bir saygısızlık ve hayâsızlık ortaya çıkar, şiddetle cezalandırılırlar, böyle bir durumda rahmet hiçbir zaman onlara

ulaşmazdı. Melekler hakikat kendilerinden örtünmüş olduğu halde asi olunca, mazeretleri olabilmiştir. Bu nedenle gaflet, Allah'ın rahmetinin gereği olmuştur. Bu itibarla Allah, itiraz edildiğinde delil getirebilsinler diye, gafleti ve unutmayı kulları için bir rahmet olarak yarattı. Bu nedenle Allah, yaratıkları arasından sadece melekleri, insanları ve cinleri yükümlü tuttu, çünkü onların dışındakilerde tecellinin sürekliliği, kendilerine sürekli ve zatî hayatı vermiştir. Tespihleriyle onların ilişkisi, nefeslerimizle bizim ilişkimiz gibidir. Biz nefes alırken herhangi bir güçlük çekmeksizin peş peşe nefes alırız. Hatta nefes rahatlamamızın sebebidir. Öyle ki, nefes olmasaydı, hemen ölürdük. Bakınız! Boğulan insan nefesinin dışarı çıkması engellenince, ölür ve acı duyar. İşte her şeyin tespihi -gerçeği anladıysan- böyledir. O halde Hak gerçekte âlemi yönetendir. Nitekim Allah Teâlâ '*O işi yönetir, ayetleri tafsil eder*'[123] buyurur. Burada ayetler, birliğine delil olan şeyler demektir. Allah yaratılmış her şeye yaratıcısının birliğine özgü bir delil vermiştir. Şair şöyle der:

Her şeyde bir ayet var
O'nun/onun bir olduğunu gösterir

Bunlar, Allah'ın tafsil ettiği ve kendilerini yarattığı özelliğe göre yaratıklarına böldüğü ayetlerdir. Binaenaleyh Allah, âlemin ruhu, duyması ve görmesi ve dilidir. Âlem O'nun vasıtasıyla duyar, O'nunla tutar, O'nunla konuşur, O'nunla yürür. Çünkü yüce ve azim Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur. Bu durumu sadece nafile ibadetlerle Allah'a yaklaşan bilebilir. Nitekim sahih-kutsi hadislerde bu durum şöyle belirtilir: 'Kul nafile ibadetlerle Allah'a yaklaştığında, Allah onu sever. Onu sevince, görmesi, duyması ve eli olur.' Başka bir rivayette 'Onun için duyma, görme ve desteklenmiş el olurum' denilir. Burada 'küntü (oldum)', gerçeğin öyle olduğunu, kulun ise bunun farkında olmadığını gösterir. Öyleyse bu yakınlığın kula verdiği keramet, Allah'ın onun duyması ve görmesi olduğunu bilmek ve keşfettirmektir. Kul kendi gücüyle duyduğunu zannediyordu, halbuki Rabbi vasıtasıyla duyar. Nitekim insan hayattayken -kendi zannınca- ruhu nedeniyle duyar. Bunun nedeni, insanın bilgisizliğidir. Gerçekte insan, sadece Rabbi vasıtasıyla duyar. Bakınız! Hz. Peygamber kabirdeki insanlar hakkında şöyle demişti: 'Siz onlardan daha iyi duyan değilsiniz.' (Sonra kabirde-

kilere hitaben) 'Rabbinizin vaat ettiği şeyin gerçek olduğunu gördünüz mü?' demiştir. Halbuki onlar gömülmüşlerdi. Her bir yaratılmış duyar, fakat onlar, bildikleri ve duydukları şeyi aktaramama özelliğinde yaratılmışlardır. Bu hayat, ölülerin diriltilmesinde, alışkanlıkların aşılması vesilesiyle yaratıklara gözüken hayattır. Misal olarak Hz. Musa'nın ineğini vb. şeyleri verebiliriz. Öyleyse Hak için ez-Zâhir ismi -ki âlem demektir-, ruh ve el-Bâtın ismi karşısındaki beden gibidir. Halbuki hayat ve canlılığın onlarla ilişkisi, varlıklardan gizlenmiştir. Hepsiyle birlikte, insan meydana gelir. İnsanın tanımı, 'düşünen canlı' demektir. Öyleyse canlılık, onun görünür suretidir. Çünkü canlılık, besleme ve duyumsayan cisme karşılık gelir. Fakat o, ibare âleminde veciz anlatmak üzere, daha sınırlı bir şey anlamında kullanılmıştır. Çünkü o, delil olma ona denktir. İnsan anlamı yönünden konuşan iken manası zikrettiğimizdir. Öyleyse bize göre bütün âlem -ki o Allah'ın dışındaki her şeydir- canlı ve konuşandır. Fakat cisimleri, gıdaları ve duyuları birbirinden farklıdır. Öyleyse insan, hayvani sureti yönünden gözükürken, zati hayatı bakımından gizli ve bâtındır. Bu hayat, varlığı sürekli ilahi tecelliden meydana gelir. Öyleyse varlıkta Allah, isimleri ve O'nun fiillerinden başka bir şey yok! 'O, Evveldir (İlk).' Bu, ez-Zâhir isminden kaynaklanır. '*Ahir'dir.*'[124] Bu da el-Bâtın isminden kaynaklanır. Bütün varlık, haktır ve varlıkta batıldan bir şey bulunmaz. Çünkü 'batıl' sözünden anlaşılan, yokluktur ve sahibinin iddia edeceği bir varlık yoktur. Böyle olmasaydı, yaratıklar kendi başlarına fiil sahibi olabilir ve ilahi iktidar bütün mümkünleri içermez, imkân özelliklerini kaybederlerdi. Gizlenmeyen ve hep zuhur eden Allah, münezzehtir! Zuhur etmeyen gizli Allah da münezzehtir! Yaratıkları kendisiyle kendini bilmekten perdelemiş, zuhurunun şiddetiyle onları köreltmiştir. Onlar, inkâr eden, kabul eden, gidip gelen, şaşıran, doğru yapan ve yanılanlardır. Hamd bize böyle bir müşahedeyi ihsan eden Allah'adır. O, bu hakikatleri bizim gözlerimize göstermiştir. Bizim gözümüz sadece Allah'ı görür. Biz O'na dayanırız. '*Allah'tan başka ilah yoktur. O, aziz ve hakimdir.*'[125]

Bu hususta ima ettiğim hususun gerçeğini öğrenmek isteyen kimse, gölge oyununa ve onun suretlerine bakmalıdır. Küçük çocuklara göre, o suretlerde konuşan kimdir? Onlar, önlerine konulmuş gölge perdesiyle o şahısları oynatandan uzaktırlar. İşte âlemin suretlerindeki durum da öyledir. İnsanların çoğu bizim var saydığımız küçük çocuklar

gibidir. Böyle yaparsan, onlara kimin geldiğini öğrenirsin. Gölge oyununda küçük çocuklar sevinir ve neşelenir. Gafiller ise, onu bir oyun ve eğlence edinirken alimler ondan ibret alarak Allah'ın o oyunu bir misal olarak ortaya koyduğunu bilirler. Bu nedenle işin başında 'vassaf (anlatan)' diye isimlendirilen şahıs ortaya çıkarak bir konuşma yapar. Konuşmasında Allah'ı yüceltir ve över, sonra perdenin ardından gözükecek her suretteki sınıflar hakkında konuşur. Böylelikle oradakiler Allah'ın bu örneği kulları için ortaya koyduğunu öğrenir. Allah Teâlâ söz konusu örneği kulları ibret alsın ve şunu öğrensinler diye ortaya koymuştur: Âlemin Allah karşısındaki durumu, kendilerini hareket ettiren karşısındaki bu suretlerin durumu gibidir. Perde ise, yaratıklarda hüküm sahibi kader sırrının perdesidir. Bütün bunlara rağmen gafiller onu bir oyun ve eğlence edinir. Bu durum '*Dinlerini oyun ve eğlence edinenler...*'[126] ayetinde belirtilir. Sonra anlatıcı kaybolur ki o, aramızda var olan ilk kimse gibidir. Anlatıcı (vassaf), Âdem'dir. Onun kaybolması ve gizlenmesi, Rabbinin katmda perdenin çekilmesi gibidir.

'Allah, doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Muhammedî Şeriat veya Muhammedî Olmayan Şeriatın Nefsanî Gayelerle Geçersiz Kılınması Menzilinin Bilinmesi

-Allah ihsanıyla bizi ve sizi böyle davranışlardan korusun.-

Nefsimden ayrıldığımda, var olur
Güzellikte bir benzeri, maddesiz

Güzellik, yücelik ve paha sahibi
Şeriat deliliyle, ondan kötülük meydana gelmez

Sanki güneş o yücelikte
Sanki görme o eserde

Şibli'yi yanında aslanla gören
Geniş çenesinden dişleri görünmekteydi

Ondan çekinir, korkar ve kaçar
Her tür kötülüğü ve hainliği arar

Razı olduğu işlerde azap çekmeye başlar
Sabır için sabır ve haz alır bundan

Güzel bir sözle ifade etmelidir
Böyle olup sonra kötülerden olma

Kullar Hakkı görmez
Harften bir anlamı görmedikçe

Onu gördüğünde onunla var olur
Âlemi yoksul görür

Allah'ın rahmeti âlemlerine
Yarattıkları kendisine çağırır ve toplar

Ey samimi dost, bilmelisin ki: Abdullah b. Abbas'tan şöyle bir hadis aktarılır: Adamın biri iffeti hususunda bir sıkıntıya düşmüş, Abbas'a gelerek, kendisini bu sıkıntıdan kurtarmasını isteyerek şöyle demiş: 'İbn Abbas! Sana geldim ki, beni bu dertten kurtarasın.' Abbas şöyle demiş: 'Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helal yapmaktan Allah'a sığınırım. Allah Müslümanların ırzlarını haram kıldı, onları helal yapamam. Fakat Allah seni bağışlayabilir.' Bu tasarrufun ne kadar sırh ve bu bilginin ne kadar güzel olduğuna bakınız! İnsanın yapılması mubah bir konuda yapmamaya veya yapmaya yemin etmesi de, bu konuyla ilgilidir. Allah yemin etmeyi şeriatta zikretmiştir. Fakat bu, bir aldatma ve Hakkın tuzağıdır. Allah'ın kendilerini uyararak koruduğu kimseler ise, bu aldatmadan uzaktır. Binaenaleyh Allah'tan başka Şâri yoktur. Allah peygamberine şöyle der: *'İnsanların arasında Allah'ın sana gösterdiği şeye göre hüküm ver.'*[127] 'Kendi görüşüne göre' dememiştir. Aksine Allah, Hz. Aişe ve

Hz. Hafsa'nın tartışması nedeniyle kendisine yasaklama getirdiğinde, peygamberini uyarmış ve şöyle demiştir: *'Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi için haram yaparsın? Bununla eşlerini memnun etmek istersin.'*[128] Bu davranış, Peygambere nefsinin gösterdiği davranıştı. Öyleyse bu durum, *'Allah'ın sana gösterdiği şeye göre...'*[129] ayetiyle kast edilenin kendi görüşü değil, Allah'ın ona vahyettiği bilgi olduğunu gösterir. Din görüşe bağlı olsaydı, peygamberin görüşü bütün görüş sahiplerinden üstün olurdu. Nefs kaynaklı düşüncesinde peygamberin durumu böyleyse, masum olmayan insanın görüşü nasıl olabilir ki? Böyle biri, doğrudan daha çok hataya yakındır. Öte yandan bu durum, Hz. Peygamber'in zikrettiği içtihadın, gerçekleşen bir meselede hükmü belirlemek için (şeriattan) 'delil aramak' anlamına geldiğini gösterir. Yoksa içtihat, bir konuda hüküm koymak amacıyla yapılmaz. Çünkü öyle bir hüküm koymak, Allah'ın izin vermediği bir teşri salahiyetidir (yasa koyuculuk).

Kadı Abdulvahhab el-Ezdi İskenderi Mekke'de 599'da bana şöyle demişti: 'Ölümünden sonra bir insanı rüyamda görmüştüm. Ona neyle karşılaştığını sorduğumda, bana bazı şeyler anlattı. Birisi de şuydu: 'Ortaya konulan ve kaldırılan kitaplar gördüm. Bunların ne olduğunu sordum. 'Hadis kitaplarıdır' denildi. Ortaya konulanların ne olduğunu sorunca, 'Onlar da düşünce kitaplarıdır, ta ki mensupları onlardan sorguya çekilsin' denildi. Bu konudaki hesabın güç olduğunu gördüm.'

Allah razı olduğu işleri yapmayı sana nasip etsin, bilmelisin ki: Şeriat, beyaz yol, mutluların yolu ve mutluluk caddesi demektir. Onun üzerinde yürüyen kurtulurken onu terk eden helak olur. Hz. Peygamber'e *'Bu benim doğru yolumdur'*[130] ayeti indiğinde, toprağın üzerine bir çizgi, sağına ve soluna da pek çok çizgi çizmiş, sonra parmaklarını çizginin üzerine koyarak şu ayeti okumuştu: *'İşte benim doğru yolum! Ona uyun başka yolara uymayın.'*[131] Hz. Peygamber, çizginin sağında ve solunda bulunan diğer çizgilerin üzerine elini koyarak, *'O yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır'*[132] ayetini okumuş, 'O'nun yolu' ifadesiyle doğru yola işaret etmiştir.

Mağrib'te Bahr-ı muhit'in kenarında Sela şehrinde -ki oraya karanın bittiği yer denilir ve ardında kara yoktur- insanların genelinden salih ve büyük bir insan gelerek şöyle demişti: 'Rüyamda beyaz yolu (şeriat) gördüm. Üzerine bir ışık vuruyordu. Yolun sağından ve solun-

dan bir takım bahçeler, yollar ve vadiler gördüm. Hepsi darlıkları, bozukluğu, dikenlerinin çokluğu ve karanlıkları nedeniyle yürünmeyecek durumdaydı. Bütün insanların o yollara üşüştüklerini, beyaz ve açık yolu terk ettiklerini gördüm. Beyaz yol üzerindeyse, Hz. Peygamber ve yanındaki azınlık bir grup vardı ve ardında bulunanlara bakıyordu. Bir anda cemaatin gerisinde kaldı. Fakat cemaatte şeyh Ebu İshak İbrahim b. Karkur -ki muhaddistir ve hadiste fazilet sahibi bir üstat idi, ben oğluyla bir araya gelmiştim- Hz. Peygamber'in şöyle dediğini anlamış: 'İnsanlara yola dönsünler diye bağır.' İbn Karkur yüksek sesle insanlara bağırmış. Fakat ne davetçi ne davete uyan vardı. 'Yola gelin.' Aktaran şöyle demiş: 'Kimse ona karşılık vermemiş, bir kişi bile yola dönmemişti.'

Bilmelisin ki, arzular nefislere baskın gelmiş, alimler nefisler üzerinde hüküm sahibi olmak istemiş, beyaz yolu terk etmiş, uzak tevillere saparak, hükümdarların arzularına uymuşlardır. Hükümdarlar arzularına uyarken şer'î bir delile dayanmak istemişlerdir. Kendisine şer'î fetvayı veren fakih ise, hükümdarın görüşüne inanmaz ve o fikri kabul etmediği halde, (fetva verir). Onların arasında kadı ve fakihlerinden böyle davrandığı bir grup görmüşüm. Bana, aramızda böyle bir hususta konuşmanın geçtiği hükümdar Gazi b. Melik en-Nasır Salahaddin Yusuf b. Eyyub bildirdi: Bir kölesini çağırıp şöyle demişti: 'Bana Harmadan'ı çağır.' Ben de 'Niye çağırıyorsun?' dediğimde, şöyle cevap verdi: 'Sen benim ülkemde ve memleketimdeki yanlışlıkları ve haksızlıklara tepki gösteriyorsun. Allah'a yemin olsun ki, ben de senin inandığın gibi inanıyorum. İnanıyorum ki, bunların hepsi yanlış! Fakat Allah'a yemin olsun ki, bu konudaki yanlışların her birine bir fakih fetva vermiştir.' Sonra elini üzerine koyarak, 'Allah'ın laneti böylelerinin üzerine olsun, bana böyle fakih fetva verdi' diyerek, kendi görüşünce dini konularda ve zahitlikte şehrindeki en değerli fakihin adını verdi. O fakih, orucun bizzat Ramazan ayında farz olmadığını, farz olanın herhangi bir ayda orucun tutulması olduğunu ileri sürmüştü. Hükümdar şöyle dedi: 'İçimden onu lanetledim, fakat kendisine söylemedim. Bahsettiğim kişi falandır' diyerek adını verdi. Allah hepsine merhamet etsin!

Bilmelisin ki, Allah şeytana hayal mertebesine girme gücü vermiş, hayal mertebesinde kendisine bir otorite vermiştir. Şeytan bir fakihin arzusuna uyarak, Allah nezdinde nahoş bir işe yöneldiğini görünce, ona

garip bir teville amelini süsler. Bu sayede kendi aklınca güzel bulacağı bir yönü o fiilde fakihe gösterir ve şöyle der: 'Birinci nesil kendi görüşleriyle Allah'a ibadet etmiş, alimler hükümlerde kıyas yapmış, eşyanın illetlerini çıkartmışlar, onları elemişler ve hakkında susulan konularda nas bulunan hususlarda verilen hükme göre hüküm vermişlerdir. Bunu ise, her ikisini birleştiren illete göre yapmışlardır. İllet, onun istinbatının bir neticesidir.' Şeytan fakihe yolu hazırladığında, fakih arzusuna ve şehvetine -kendi inancına göre- şeri bir yoldan yönelir. İşte fakih, kendisinin veya hükümdarın nefsanî arzusunun bulunduğu bütün konularda böyle hareket ederek, peygamberin hadislerini reddeder ve şöyle der: 'Keşke bu hadis sahih olsaydı!' Hadis sahih ise, bu kez şöyle der: 'Keşke onunla çelişen başka bir rivayet bulunmasaydı. O rivayet bu sahih hadisi nesheder. Nitekim Şafiî bunu nesheden hadisi benimsemiştir. Onu nesheden başka bir rivayet olmasaydı, Şafiî onu kabul ederdi.' -Ya da Hanefî ise- 'Ebu Hanife onu kabul ederdi.' Bütün bu imamların tabilerinin görüşleri böyledir. Onlar, hadisi kabul etmenin ve ona bağlanmanın saptırıcı olduğunu, zorunlu olanın verdikleri hükümlerde bu ve benzeri imamları taklit etmek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onların görüşleri hadislerle çeliştiğinde ise, yapılması gereken iş, onların görüşüne dönmektir.' Bu insanlara şöyle denilir: İmam Şafiî'nin şöyle değdi aktarılır: 'Benim sözümle çelişen bir hadis gelirse, benim sözümü duvara atın ve hadisi alın. Benim yolum, hadise uymaktır.' Ebu Hanife'nin arkadaşlarına şöyle dediği aktarılır: 'Delilimi bilmeden sözüme göre fetva vermek, haramdır.' Bu rivayetler bize Hanefilerin rivayet yolundan veya -Şafiî'yle ilgili rivayetler- onların rivayet yolundan ulaşmıştır. Aynı şey, Maliki ve Hanbelîler için söylenebilir. Öyleyse konuşma alanında onlarla tartıştığımızda, susar ve kaçarlar. Mağrib'te ve Maşrık'ta defalarca bu hadiseyi yaşadık. Gerçekte onlardan hiç birisi, mezhebine bağlı olduğunu iddia ettiği İmam'ın mezhebine bağlı değildir. Binaenaleyh (taklitçilik yaparken) şeriat, arzular nedeniyle geçersizleştirilmiştir.

Rivayetler güvenilir kitaplarda yazılmış, bu rivayetler, tarih kitaplarında eleştiri süzgecinden (cerh ve tadil) geçirilmiş bir halde bulunmuş, isnatları başkalaşma ve değişmeden korunmuştur. Bununla birlikte onlarla amel terk edilmiş, insanlar kendi görüşleriyle ilgilenerek, güvenilir haberlerle çeliştiği halde önceki insanların fetvalarıyla ibadete yönelmişlerdir. Böyle bir durumda, hadislerin varlığıyla yokluğu arasında bir

fark kalmamıştır. Çünkü hadisler hükümsüz bırakılmıştır. Bundan daha büyük nesih olabilir mi? Bu konuda onlardan birisine söz söylersen, şöyle diyecektir: 'Mezhebimiz böyle diyor!' Allah'a yemin olsun ki, bu görüşteki bir insan yalancının tekidir! Çünkü mezhep sahibi 'Benim sözüm hadisle çelişirse, hadisi al ve sözümü duvara at' demiş, 'benim yolum hadistir' diye eklemiştir. Taklitçi insan insafla davransaydı, kendisiyle çelişen bir hadisin varlığı nedeniyle İmam Şafii'nin mezhebini terk eden kimse, gerçekte onun mezhebinde sayılırdı. Allah hepsinin elinden tutsun!

Bu mesele anlaşıldıktan sonra, bilinmelidir ki: İnsan maksadını küçümseyip kendinden yüz çevirir ve Rabbini (nefsine) tercih ederse, Allah onun için ilahi hidayet sureti tarzında (kendi görüşüne karşı) bedel verir. Böylelikle insan, nur yollarında yürür. Bu bedel, peygamberin getirdiği şeriat ve resulünün resullüğüdür. Peygamber, Rabbinden ona mutluluğunun bulunduğu şeyi ulaştırır. İnsanların bir kısmı onu peygamberi suretinde görürken, bir kısmı halinin suretine göre görür. Peygamberinin suretinde ona gözükürse, insanın anlayışı bu suretin getirdiği şeye yönelmiş olmalıdır. Çünkü şeytan hiçbir şekilde bir peygamberin suretinde gözükemez. İşte bu, peygamberin hakikati ruhu veya onun kendisi gibi bir meleğin suretidir. Bu melek, Allah'tan onun şeriatını öğrenmiş kimsedir ve ona her ne söylese, o da böyledir. Biz öyle bir suretten pek çok şer'î hükmü almışızdır ki, daha önceden onları -bilginlerin bilgi aldıkları yoldan- bilmiyorduk veya onları kitaplardan da öğrenmemiştik. Bu suretin bize ulaştırdığı dini hükümleri şehrimizde bulunan ve hadis ile mezhepler konusunu bilen birine aktardığımızda, bana kendisine söylediğim bütün rivayetleri peygamberden gelen sahih hadislerde yer aldığını söylemişti. Benim söylediklerim bir harf bile farklı değildi. O kişi benim bu sözüm karşısında şaşırmıştı. Bu rivayetlerden birisi, namazda her eğilmeden ve kalkıştan sonra elleri kaldırmaktır. Şehrimizdeki insanlar genellikle bunu yapmıyordu. Bizim yanımızda onu yapan kimse olmadığı gibi bu (sünnetin uygulandığı) bir şehir de görmemiştim. Ben bu hadisi Muhammed b. Ali el-Hacc'a söylediğimde -ki muhaddislerdendir- bana bu konuda Müslim'in aktardığı Hz. Peygamber'den gelen sahih bir hadis söyledi. Ben de daha sonra rivayetleri incelerken, Müslim'in es-Sahih'inde hadisi görmüştüm. Ardından aynı konuda Malik b. Enes'in bir rivayetinin olduğunu ve

onu İbn Vehb'in rivayet ettiğini gördüm. Ebu İsa Tirmizi hadisi aktararak, şöyle der: 'Malik ve Şafiî bu hadisi kabul eder.' Aynı şekilde, Peygamberimizin suretinde bana söylenen ve daha önce bilgim olmadığı başka hükümleri de almıştım. Bazen kişiye peygamberin suretinden başka bir suret görünür. Söz konusu suret o kişinin haline veya şeriatın o vakitte ve kendisini gören şahıstaki konumuna döner. Bu durumda insan onu uyanıkken görse bile, uykuda görmüş gibidir. Sıradan insanlar ise, onu uykuda görür. Bu konumda suret kendisine göründüğünde, o suretten meşru hükümlerden herhangi birisi alınmaz. Ona gelen bilgi ve sırlardan helal ve haram kılmanın dışındaki şeyleri ise alması yasaklanmamıştır. Bu durum inançlarla ilgili değildir. Çünkü ilahi mertebe -şirkin dışında- bütün inançları kabul eder. Şirki ise kabul etmez. Çünkü ortak koşulan şey, salt yokluktur ve salt-mutlak varlık yokluğu kabul etmez. Ortak, nitelenenin kendisiyle nitelendiği inançtan farklı olarak, hiç kuşkusuz ortağın dışındadır. Bu nedenle şöyle dedik: 'İlahi mertebe ortağı kabul etmez.' Çünkü kabul edeceği bir ortak yoktur. '*Allah ile birlikte hakkında delili yokken, başka bir ilaha dua eden kimse*'[133] ayetinde şirkten söz edilmiştir denilebilir. Bu işareti anlamalısın. Çünkü kuşku, burhan suretinde gelebilir. Ayette kastedilen, hata etseler bile, nazar ehline dönük değil, taklitçilere yöneliktir.

Sonra bilmelisin ki, amaç (garaz), iradenin kendisidir, fakat nefse ait bir iradedir. Bu iradeyle nefis âşık olur, heva gücü ortaya çıkar. Direnç kazandığında ise, 'garaz' haline gelir. Çünkü 'garaz' (kelime anlamıyla) taş atıcıların diktiği nişangâh demektir. İradenin böyle isimlendirilmesinin nedeni, bir şeye bağlanması nedeniyle, bulunduğu kimsenin nefsinde yerleşmiş ve sabit olmasıdır. İnsanların onun hakkındaki sözlerinin övülen veya kınanan bir şey olması durumu değiştirmez. Fakat nefsanî gaye olduğunu söylediklerinde ise kötü olması anlamıyla garaz kelimesini nefse nispet etmişlerdir. Bu nispetten soyutladıklarında ise, garaz övülen bir şey olabileceği gibi kınanmış da olabilir. Bu nedenle Hak, kendisini irade sahibi olmakla nitelemiş, 'garaz sahibi' diye nitelememiştir. Çünkü garazda hakim özellik, kınanmaya konu olmaktır. Bu ise, nefse ilişen bir şeydir. Kaza ve kader de onu belirlemiştir. Bu nedenle gerçekleştirmede ısrar bulunduğu için, onu garaz diye isimlendirdi. Bu, kendisinden dolayı bir fiilin veya terkinin gerçekleştiği -amaç onu terk ise- illettir. İllet hastalık demektir. Öyleyse garazlar, nefislerin

hastalıklarıdır. Biz onun nefse ilişen bir şey olduğunu söyledik. Çünkü nefs için iradenin yaratılmasının maksadı, Şâri'nin onun adına belirlediği duruma göre, 'yapmak' veya 'terk' etmesi üzere kendisine gelen işlerde Allah'ın irade ettiklerini dilemesini sağlamaktır.

Öyleyse esas, zikrettiğimizdir. Bu iradeye bu konuyla ilgili nefsanî bir tutku ilişebilir ve yapmak veya terk etmek hususunda şeriatın hükmüne ilgi göstermeyebilir. Öyle ki, o işi yapmakla dini emre uyması tesadüf etse bile, bu durum, onun iradesiyle değil, Şâri'nin kendisine o işi emretmesi itibarıyla tesadüf yoluyla gerçekleşir. Bu nitelikteki insan, Şâri'nin hükmü nedeniyle değil, kendi amacıyla onu yapar ve bu nedenle Allah, o fiili nedeniyle kendisini övmez. Şu var ki insan, amacını gerçekleştirmezden önce şeriatın bu konuda bir hükmünün bulunup bulunmadığını sorabilir. Müftü o konuda Şâri'nin mubahlık veya mendupluk veya vacip şeklinde bir hükmünün bulunduğunu fetvayla bildirir de, kişi de bu fiili yerine getirirse, yaptığı iş, 'şeri' bir hüküm olurken aynı zamanda nefsin arzusuna uymuş olur. Bu durumda, sevap kazanır. Birinci kişi ise böyle değildir. Çünkü birinci durum, nefsin arzusu ve şeriatın övülmüş bir hükmüne denk düşen gayesinden ibaretti. O kişi, bu fiili Allah'a yaklaşmak arzusuyla şeriat için yerine getirmiş değildir ve bu nedenle hüsrana uğrar.

Dostum! Sana gelen arzuların şeriattaki hükmünün ne olduğunu iyice incelemelisin! Şeriat 'yapmak' şeklinde bir hüküm verirse, onu yap! 'Terk' etmeni gerektiren bir hüküm verirse, onu yapma. Şeriatın bu konudaki 'terk' hükmünü öğrendikten sonra, o işi terk etmezsen, hatalı olduğuna inandığın takdirde bir yönden sevap alırsın. Bu sevap, o fiili yapmazdan önce, şeriatın o konudaki hükmünü incelemen ve araştırmandan kaynaklanır. Bunun öncesinde ise, şeriata dair inancından kaynaklanır. Bunun için şeriatın o konudaki hükmünü araştırdın. Haram olduğunu öğrendikten sonra ise, onu terk etmenin zorunluluğuna inanırsın. Bu da bir sevaptır. Allah'ın bağışlayan ve merhamet eden olduğunu bilmen, Allah'a hüsnü zan göstermekle O'nun bağışlayan ve affeden olduğuna inanman, kasıtlı olarak Allah'ın yasakladığı bir şeyi işlememen, bu işi yapıp yapmamada Allah'ın seninle ilgili kaza ve kaderine inanmış olman, sevaptır. Misal olarak Hz. Musa'nın Hz. Âdem'e sorusunu zikredebiliriz. Bunlar, işlediğin günah nedeniyle, sevap kazandığın çeşitli yönlerdir. Halbuki sadece bir açıdan, yani nef-

sinin arzusunu yerine getirmen nedeniyle günah kazanırsın. Bu yönlere bir de fiilin seni üzmesini ekleyebilirsin. Nitekim Hz. Peygamber şöyle der: 'Mümin iyiliğin sevindirdiği, kötülüğün üzdüğü insandır. Ne güzel, ne güzel!' Bütün bunları Allah, mümine şeytanın burnunu sürtmek üzere ihsan etmiştir. O, şeytan insana kötü amelini süsler, taşkınlığı emrederken Allah bağışlamayı vaat eder. Bağışlama Allah'ın mümin günahkâr ile kâfir ve küfür arasına yerleştirdiği bir perdedir. O perde, günahın gerçekleşmesi esnasında (kişiyi günahın kendisine ulaşmasından) örter. Böylelikle mümin o davranışın 'günah' olduğuna inanır, o perdenin bereketiyle Allah'ın haram kıldığı bir şeyi mubah saymaz. Sonra başka bir mağfiret daha vardır. O ise, iki örtü ardındaki diğer örtüdür. Birincisi dünya hayatında o kimsenin üzerindeki örtüdür. Bu sayede Allah'ın o günaha karşılık belirlemiş olduğu meşru ceza, o kişide uygulanmaz. Ahirette kendisini örter ise, bu kez o fiilden dolayı kendisini cezalandırmaz. Öyleyse birinci örtü, günahın işlenme vaktinde gerçekleşmiştir. Allah şöyle der: '*Allah size kendinden bir mağfiret ve ihsan vaat eder.*'[134] Bu mağfiret, şeytanın taşkınlığı emretmesine karşılıktır. İhsan ise, şeytanın yoksullukla korkutmasına karşılıktır. Allah '*Şeytan sizi fakirlikle korkutur, taşkınlığı size emreder*'[135] buyurur. Allah, şeytanın müminde gerçekleştirmek istediği fiile karşılık kendisini savunmak için müminin vekili olsun diye mümini rahatlatmak istemiştir. Böylelikle Allah mümin kulunu ilahi bir vaat olarak savunmuş, bu sayede şeytanın vaadini uzaklaştırmıştır. Allah'a karşı konulamaz ve Allah yenilmez! Öyleyse mağfiret gerçekleşmiş olduğu gibi ihsan da gerçekleşmiştir. Şeytan ise apaçık bir zararı satın almıştır. Bu hakikat nedeniyle Allah işlerimizde kendisini vekil edinmemizi emretti. Böylelikle Hak, bu işleri müminlerden uzaklaştırma işini bizzat üstlenir. Şeytanın günahtaki amacı, günahın kendisi değildir; onun gayesi, kulun şeytana itaati alışkanlık haline getirmesini sağlamaktır. Böylelikle onu derece derece yoldan çıkarıp ebedi bedbahtlığın bulunduğu şirki telkin eder. Bu ise, kul ile şirk koşmak arasında engel teşkil eden (nassa) bağlılık perdesinin ortadan kalkmasıyla gerçekleşebilir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Nefsin Şeriatın Yönlerinden Birisinin Kaydından Başka Bir Tarzda Kurtulma Menzilinin Bilinmesi

Tevekkül amacıyla, rızkı sağlayan sebebi terkin, rızkı sağlayan sebep olması ve onunla nitelenecek kimsenin sebepler bağından çıkmadığı, 'rızık' olması yönüyle Allah karşısında oturan kimsenin malûl (illetli) olduğu hakkındadır.

Gök ve yer arasında Allah'ın tenzili var
Bu tenzilde O'nun emriyle değişme ve başkalaşma var

Dürülüşünde suretlerden suretler çekilir
Bu suretlerle benzerleri olan suretler silinir

Hakkın ondaki sureti
Hakkın olduğu hal üzeredir

Böyle bilinmezse, sapıtılır
Hüviyet Hakkın suretlerdeki tecellisine eşlik eder

Bu yanlışsız bir doğru
İbn Abbas'ın ve amcamızın makamı bu

Kuran ve tenzil gelmiştir
Bilmediğin bir durum, zinhar seni aldatmasın

Çünkü on senin için tespih ve tehlil
Söyle onu ve bağlan ona; o bir senet!

En güçlü senet hem de! Şeriat ve akıl destekler onu
Tertemiz sayfaların hükmü bu

Zebur, Tevrat, İncil onlardan
Şahit ol! Öğrenilmesi çetin bilgileri hediye ettim

Akıllar bilemez o bilgileri, Hakkın vechi makbul
Aklın niteliğini kavramak isterse, hayrete düşer

Çünkü akıl duyunun baskısı altında ezilmiş
Duyu verilen ikramların en faziletlisi
Fikir sahibi ise ya yardım görür veya başarısızdır

Ey samimi dost, Allah seni başarıya erdirsin ve rahmetiyle senin işini üstlensin, anlayış gözünü açsın, bilmelisin ki: Hakikati 'sınırlanmışlık' olan birinin hakikati ve kendisi var olduğu sürece, herhangi bir şekilde mutlak!:ğı mümkün değildir, çünkü sınırlılık, onun zatî özelliğidir. Hakikati mutlaklık olanın ise, genel olarak, sınırlılığı kabulü mümkün değildir, çünkü onun zati niteliği, mutlaklıktır. Fakat sınırlı (mukayyet), mutlaklığı kabul edecek güce sahip değildir, çünkü onun özelliği acizliktir. İlahi koruma hakikatini sürdürmesi için kendisine eşlik etse bile, muhtaçlık onun ayrılmaz özelliğidir. Fakat mutlak, dilerse, kendisini sınırlayabilir, dilerse sınırlamaz. Bu da onun mutlaklığının bir yönüdür ki bu, 'meşiyet mutlaklığıdır.' İşte Hak buradan kendisi için 'zorunluluk' ifadesini kullanmış, kulu karşısında söz yükümlülüğü altına girmiştir. Bu bağlamda Allah zorunluluk rahmeti hakkında '*Kendisine rahmeti yazdı*'[136] buyurur. Yani Allah bunu vacip yaptı. Binaenaleyh Allah, kendisine bir şeyi zorunlu kılandır, yoksa başkası bir şeyi Allah'a zorunlu kılamaz. Öyle olsaydı Allah, başkası nedeniyle 'sınırlanan' olurdu. Allah kendisini kullarına merhamet etmek, gizli ihsanlar vermek özelliğiyle sınırlamış, sözleşme hakkında '*Sizinle yaptığım sözleşmeye uyun*'[137] demiştir. Böylelikle, insanları yükümlü tuttuğu gibi, kendisini yükümlü tutmuştur. İnsanlar bilir ki, Allah doğru sözlüdür ve bu nedenle Allah onları alıştırmak ve ısındırmak üzere böyle demiştir. Fakat bütün bunlar, yani Allah'ın kulları karşısında sınırlanması, O'nun zatı yönünden değil, 'ilah' olması yönünden gerçekleşir. Çünkü ilahi zat, âlemlerle ilişkisiz ve müstağnidir. Hükümdar ise hükmettiği mülkünden müstağni değildir. Yönettiği mülk olmasaydı, hükümdar adı onun için geçerli olmazdı. Öyleyse sınırlılığı veren şey, Hakkın zatı değildir. Hakkın zatı böyle bir şeyden münezzehtir! Sınırlanmayı gerektiren, (ilahlık) mertebesidir. O halde yaratılmış 'yaratılmış olmak' yönünden Yaratanı talep ederken, Yaratan da yaratılmışı talep eder. Bakınız! Âlem kendisi nedeniyle yok olduğu için, yaratanı ya da yokluğu talep etmemiştir. Çünkü onun yokluğu, zatındandır. Yok olan, 'yaratılan' olması yönüyle Yaratanı talep eder. Buradan Allah, kendisine vacip yaptığı

üzere, sözleri yerine getirmekle kendisini sınırlamıştır. Yaratılmış da, bu konumda olduğu için, sebeplere bağlanmış, doğası gereği sebeplere zorunlulukla yönelmiştir. Çünkü yaratılmış, bir sebepten var olmuştur ki, o da, Allah'tır. Bu nedenle Allah âleme sebepleri yerleştirmiştir. Çünkü Allah varlık ve takdir bakımından 'yaratan' isminin ancak varlığı ve takdir edilmesi yönüyle yaratılan vasıtasıyla geçerli olabileceğini bilir. Aynı şey, oluşu ve âlemi talep eden bütün ilahi isimler için geçerlidir. Misal olarak, el-Gafur, el-Malik, eş-Şekûr, er-Rahim gibi ilahi isimleri verebiliriz. Buradan Allah, (âlemde) sebepleri koymuş, âlem de birbirine bağlı bir halde ortaya çıkmıştır. Her başak, çiftçi, toprak ve yağmur vasıtasıyla yeşerir. Allah yağmur olmadığında, yağmur duası yapılmasını emretti. Yağmur duasının emredilmesi, sebeplerin varlığı nedeniyle, Allah'ın kulların kalplerini sabit kılma iradesinden kaynaklanır. Bu nedenle Allah kullarını hiçbir şekilde sebeplerin dışına çıkmakla yükümlü tutmamıştır, çünkü kulun hakikati, sebebin dışına çıkmayı gerektirmez. Allah kulu için müteselsil sebepler belirlemiş ve en sonunda kendisine şöyle demiştir: 'Senin sebebin Benim! Bana itimat ve tevekkül et.' Bir ayette '*Allah'a tevekkül edin, mümin iseniz*'[138] buyurulur. Öyleyse 'adam', sebepleri kabul edendir. Çünkü sebepleri reddeden bir insan, Allah'ı bilemeyeceği gibi, kendisini de bilemez. Halbuki Hz. Peygamber 'Kendini bilen, rabbini bilir' buyurur. Fakat burada 'Rabbinin zatını bilir' demedi. Çünkü rabbin zatı, kayıtsız anlamda, âlemden müstağnidir. Sınırlı Mutlak'ı nasıl bilebilir ki? Rab, hiç kuşkusuz merbubu talep eder ve böylelikle onda 'sınırlılık' kokusu bulunur. Bu sayede yaratılmış rabbini bilir. Bunun için Allah peygambere Allah'tan başka 'ilah olmadığını' bilmesini emretti. Bu ifade, 'ilah' olması yönünden söylenmiştir. Çünkü ilah, meluhu talep eder. Hakkın zatı ise tamlama ve izafetten müstağnidir ve dolayısıyla sınırlanmaz.

Öyleyse sebeplerin varlığını kabul etmek, Rabbi bilmenin en sağlam delilidir. Sebepleri reddeden ise, âlemden kaldırılması mümkün olmayan bir şeyi kaldırmaya (çalışmıştır). Halbuki insanın (sebepleri kabul etmekle birlikte) İlk Sebebin bilgisine yükselmeye çalışması gerekir. İlk Sebep, bütün sebepleri yaratan ve onları âleme yerleştirendir. İşret ettiğimiz konuda bilgisi olmayan, Hakkın öğrettiği edebe göre, Rabbinin bilgisine ulaştıran yolu nasıl yürüyeceğini bilemez. Çünkü sebepleri reddeden, Allah'a karşı saygısızlık yapmış demektir. Allah'ın gö-

revlendirdiği bir valiyi azletmeye kalkan, (Allah'a karşı) saygısızlık yapmış ve valiyi azletme (iddiasında) yalancı olmuştur. Bakınız! Sebepleri örten (inkâr eden) ve onları terk etmeyi savunan kimse, ne kadar da cahildir! Hakkın onayladığı bir şeyi terk eden, kul değil, tartışan; alim değil, bilgisizdir. Dostum! Gafil ve cahillerden olmamanı tavsiye ederim. Sebepleri terk etmeyi savunurken bile kendini yalanladığını görüyorum. Çünkü sebepleri terk, onları reddetmek, sebeplere yönelmemek ve onları kullanmamaktan söz ederken bile -söz gelişi- susadığını görüyorum. Bu kez benimle sohbeti bırakıp, su içmeye gidiyor, susuzluk acısını dindirmek üzere su içiyorsun. Acıktığında ise ekmek alıyor ve yiyorsun. Gayen ekmeği uzanıp onu ağzına koymaktır. Ağzına koyduğunda ekmeği çiğner ve parçalarsın. Daha benim önümdeyken bile, kendini ne kadar hızla yalanlıyorsun! Bakmak isteyince gözlerini açmaya muhtaç değil misin? Onları açman bir sebep değil midir? Bir arkadaşını ziyaret etmek isteyince, yürüyerek gitmiyor musun? Yürümek ona ulaşmanın sebebidir. Nasıl olur da sebepleri sebepler vasıtasıyla reddedebilirsin ki? Böyle bir bilgisizliği kendine reva mı görüyorsun? Hakkın öğrettiği edeple hareket eden bilgili insan, Allah'ın bir yerde sabit kıldığını sabit kılan ve Allah onu nasıl sabit kılmışsa, öyle sabit kılan kimsedir. Böyle bir insan Allah'ın bir yerden kaldırdığını -Allah'ın kaldırdığı şekilde-kaldırır. Sonra (sebepleri reddeden) sen! Salih bir kul isen, Rabbine ibadet ederken de kendini yalanlarsın. Yoksa ibadetin mutluluğuna (vesile olacak) bir 'sebep' değil midir? Sebepleri reddetmeyi savunuyorsun, peki niçin ameli ve ibadeti bırakmıyor musun? Peygamber, nebi, veli, mümin, kâfir, bedbaht veya mutlu hiçbir insanın mutlak anlamda sebepler boyunduruğundan çıktığını görmedim. Sebeplerin en küçüğü, teneffüstür. Ey sebebi terk eden insan! Bir an nefes alma, bakalım! Nefes alıp vermek, yaşamanın sebebidir. Nefesini ölene kadar tut bakalım! Böyle bir durumda, kendi katilin olursun ve cennet sana haram olur. Bunu yaptığında da sebebin altındasındır. Çünkü nefes alıp vermeyi terk, ölmenin sebebidir. Bu tarz ölmek bedbahtlığın sebebidir. Öyleyse yine sebepten uzaklaşamadın! Allah'ın ortaya koyduğu bir şeyi kaldırmayı iddia ediyorsan, akıllı olduğunu zannetmiyorum. Allah onu müşahede edilmiş bir bilgiye göre ortaya koymuştur. Allah ehlinin sözlerinden duyduklarını da bir yana bırak. Çünkü onlar, böyle bir söz söylerken, zannettiğini kastetmezler. Sen 'sebeplerin aşılması'ndan söz

ederken onların neyi kast ettiğini bilmediğin gibi Allah'ın sebepleri koymadaki iradesini de bilmiyorsun. İşte seni Hakkın yoluna yönlendirdim ve Allah'ın kulları için koyduğu yolu açıkladım. Allah kullarına o yolda yürümeyi emretmiştir. Sen de o yolu takip et. Yolların en doğrusunu Allah öğretir. Allah dilerse hepinize hidayet eder.

Bundan sonra bilmelisin ki: Allah kula bazen günah, bazen itaat yaptırtır. Şimdi kulun bu iki zıt durumu hangi özelliğinden dolayı kabul edebildiğini açıklayayım. Sonra insanın âlemdeki yerini açıklayacağım: İnsanın hemcinslerinden benzerleri varken âlemin genel olarak benzeri yoktur. Konuyla ilgili hakikat ve sırları açıklayacağım. Fakat önce ayrıntılı olarak açıklamak istediğimiz hususları bir şiirde özetleyelim. Bu şiir, bütün ana konuları içeren özet ve genel bir ilke olacaktır. Başkalarına onları açıklamak istersen, bu şiir konuyla ilgili bilgilerin kaynaklarına dikkatini çeker. Kuldan kinaye yoluyla şöyle deriz:

Kul Allah'a asi olursa, hakikatine uymuş
İtaat ederse, kendi yoluna uymuş

'Kabul' özelliği olmasaydı, varlığı da olmazdı
Yaratılan manasıyla yaratılmayı ister

İmkânsız, düşünürsen, bir delil
Delil olmaktan çıkartma ki, hakikatini öğren

İmkânsız olmayı kabul etmez, imkân kabul eder
Her bir şey, kendi gereğine uymuştur

Bu nedenle en yüceden O'nun suretini elde ettik
Allah'ın inayetidir bu, yarattığı kimseye vermiş

Âlemin bir benzeri olsaydı akika kurbanı gerekirdi
Hemcinslerine bir cömertlik ve ikram olsun diye

Fakat âlem benzersiz biriciktir
Hak ise beslenmez! Bunun için âleme suretini vermedi

Ey samimi dost, Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki: Âlem mümkündür, imkânsız değildir. Bu nedenle âlem, var olmayı kabul et-

miştir. İmkânsız varlığı kabul etmez. Böylelikle varlığı kabul etmeyle mümkünün hakikati, onu kabul etmeyen imkânsızın hakikatinden ayrışmış ve farklılaşmıştır. Allah âlemi 'büyük insan', Âdem'i ve oğullarını ise âlemin 'özeti' olarak yaratmış, bu nedenle de ona esma-i hüsna'yı (güzel isimleri) vermiştir. Başka bir ifadeyle âlemi var etmeye yönelen tüm ilahi isimleri Âdem'e vermiştir. Bunlar, âlemin özü gereği talep ettiği -çünkü âlem onlardan var olmuştur- ilahi isimlerdir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah âlemi kendi suretine göre yarattı.' Çünkü isimler, 'Allah' ismine aittir ve âlem o isimlerden var olmuştur. Öyleyse âlem, bütün olarak büyük insandır. Allah ilahi sureti (kendisine vermekle) insanı şereflendirdiğinde, âlem ve (insanın hemcinsleri anlamında) benzerler, insandan buna şükür talep etmiştir. Akîka kurbanı -ki Allah her insan için onu belirlemiştir- Allah'ın varlıkta kendisine tahsis ettiği bu özel duruma karşılık bir şükür ifadesi olmuş ve doğumdan sonraki yedinci günde kesilmesi istenmiştir. Bu esnada insan, akika kurbanının etinden beslenecek bir durumda değildir ve kendisi adına bir iş yapmamış olur. Hemcinsleri akika kurbanını yer. Her insan, kendi akika kurbanıyla rehindir ve büyüdüğünde kendi akikasını kestiğinde de ondan bir şey yememesi ve onu insanlara yedirmesi gerekir. Bu nedenle kendisi de ilahi surete göre yaratılmış iken âlemdeki varlıklar için akika kurbanı yoktur, çünkü onun akikasını yiyecek hemcinsi yoktur. Çünkü Allah'tan başkası yoktur. Âlem kendi akika kurbanından yiyemezken Hak beslenmeden ve yemekten münezzehtir. Bu mertebe, sadece Allah'a aittir. Öyleyse âlem için akika kurbanı, anlamsız bir işe döner. Allah Teâlâ akikadan ibaret olan bu şükre bir bedel belirlemiştir: Âlem için söz konusu bedel, Allah'ı övmek ve tespih etmektir. Bu tespih, Allah'ın âleme ihsan ettiği suretine göre kendisini var etme nimetine bir karşılıktır. Allah şöyle der: *'Her bir şey O'nun övgüsünü tespih eder. Fakat siz onların tespihini anlayamazsınız. Allah bağışlayan ve hilim sahibidir.'*[139] Allah ezeli inayetiyle, ilahi surete göre var olmayı bize ihsan etmiş, kendi mertebesi olan sureti ise vermemiştir. Çünkü O'nun mertebesi rablik iken bizimki merbub olmaktır. Bu nedenle şöyle dedik: Âlem için akika yoktur. Çünkü âlem, akikadan yiyemezken Hak için böyle bir şey söz konusu değildir ve böyle bir şey O'na yaraşmaz. Âlem için akika, Allah'ın övgüsünü tespih olmuştur. Çünkü ona yaraşan şey, tespihtir.

Mümkünün doğası, varlığı kabul etmektir. Bu sayede mümkün daha önce yokken dışta var olmuştur. Allah mümkünü 'halika' kelimesinden hareketle 'halk' diye isimlendirdi. Halika işin tabiatı ve hakikati demektir. Başka bir ifadeyle mümkün, surete göre tabiat kazanmıştır ve onun halikası budur. Allah mümkünü suretine göre var etmiş ve sonra da onu kendisine ibadet etmek üzere yaratmıştır. Bu durumda sahip olduğu özellik (ilahi suret), yaratılış sebebine (ibadet) aykırı düşmüştür. Allah *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım, onlardan rızık istemiyorum, beni doyurmalarını da istemiyorum'*[140] buyurur. Akika'dan söz ederken, Allah'ın akikadan yemeyeceği ifadesiyle işaret ettiğimiz husus buydu. Cin var olma nedeninde -yoksa yaratılış özelliğinde değil- insanlarla ortaktır.

Hakkın sureti (veya ilahi suret), emir veya yasakla muhatap olmamayı gerektirir. Bunun nedeni, ilahi suretin azizliğidir. Söz konusu izzet, doğası gereği insana yayılmış, insan (üzerinde yaratılmış olduğu) sureti yönünden içinde ve dışında günahkâr ve asi olmuştur. Çünkü insan, emir, yasaklama ve zorlamayı kabul etmeyenin suretine göre yaratılmıştır. Bakınız! İblis ilahi surete göre yaratılmadığı için, içinden günahkâr ve asi olmamış, insana 'kâfir ol' demiş, insan küfre düştüğünde *'Ben âlemlerin rabbi Allah'tan korkarım'*[141] demiştir. İblis insana sadece dışta büyüklenerek şöyle demiştir: *'Topraktan yarattığına mı secde edeyim.'*[142] Başka bir ayette ise *'Ben ondan daha iyiyim, beni ateşten yarattın'*[143] demiştir. Ateş aydınlanmaya yakın iken, nuranilik nura yakındır. Nur Allah'ın isimlerinden biridir. Toprak ise tamamen karanlıktır. İblis 'Ben ondan daha iyiyim' derken 'Topraktan yarattığından sana daha yakınım' demek istemiştir. Halbuki İblis, Allah'ın Âdem'i yaratırken -Âdem'in kendisine göre yaratıldığı ilahi suretin kemali nedeniyle- iki elini kullandığını bilmiyordu ve İbliste veya meleklerde bu konuda bilgi yoktu. Bu nedenle hepsi itiraz etmiş, melekler ve İblis kendilerinden aktarılan sözleri söylemişlerdir. O halde insanın günahkâr olması yaratılış özelliğinden kaynaklanırken itaatkârlığı yaratılış gayesinden kaynaklanır. *'Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[144] Yani onlar, benim izzetimin karşısında zelil olsunlar ve kendi mertebeleri karşısındaki benim mertebemin yerini öğrensinler! İnsanın yolu ibadettir. Çünkü insan bir kuldur ve kul efendiyle sınırlanmıştır. Efendi de bir yönüyle kuluyla sınırlanmıştır, çünkü kul, kendisine efendi olunandır. *'Allah âlem-*

lerden müstağnidir.'[145] Burada mümkün, imkânsıza katılmamış, ilahi bir nitelik olan varlığı kabul etmekle Allah kendisine ihsanda bulunmuştur. Bununla birlikte mümkün, mutlak varlığın derecesine de katılmamıştır, çünkü varlığı kazanılmış ve sınırlıdır. Bu durumda mümkün imkânsıza ve onun derecesine bakar, Rabbinden kazandığı varlığı görür, varlığı kabul edişine bakar ve imkânsızdan ayrıştığını görür. Bu durumda büyüklüğe kapılır ve günahkâr olarak şöyle der: '*Sizin en büyük rabbinizim ben.*'[146] Böylelikle insan ilahlık iddiasında bulunmuştur, halbuki herhangi bir cin böyle bir iddiada bulunmamıştır.

İnsan varlığı zorunlu olana muhtaçlığını ve varlığını O'ndan ve O'nun ihsanından kazandığını gördüğünde, şükretmesi borç olur. Bu durumda zelilleşir ve Rabbine itaat eder. Öyleyse insanın Allah'a itaat etmesi yaratılış gayesinden kaynaklanırken, günahkârlığı yaratılış özelliğinden ve aynı mertebeye sahip olmayan imkânsızı görmesinden kaynaklanır. İmkânsız üçüncü mertebede olmasaydı, mümkün kendisine karşı büyükleneceği kimse bulamazdı. Bir şey kendine karşı büyüklenmez. Muhtaç ise, muhtaç olduğu varlığa büyüklenmez. Böyle bir durumda mümkünden günah meydana gelmezdi. Hakikatlerin verdiği hükümlerin ne kadar garip olduğuna bakınız! Bilmediğimiz şeyleri bize öğrettiği için Allah'a hamd olsun. O, bize anlamadıklarımızı anlaşılır yapmıştır. Allah'ın üzerimizdeki ihsanı ne büyüktür. Bu konuyla ilgili bu kadar açıklama yeterlidir.

Bu menzil dua bilgisini, nebilik bilgisini, birde bütünün hitabının bilgisini, zamanın bilgisini, takvanın bilgisini, haddi aşmanın bilgisini, burhan ve oluşturulmasının bilgisini, güzel ahlakın bilgisini, insan nefsinin Allah nezdindeki değerinin bilgisini, acizlik ve imanın bilgisini, nefesleri ve tevekkül ilmini, gayb bilgisini, terazinin bilgisini, takdisin bilgisini, kuşkular mertebesinin bilgisini, kirlendikten sonra temizlenenin bilgisini, tekvinin bilgisini, talimin bilgisini, ahiret hayatının bilgisini, kiralamanın başkasından farklılaşmasının bilgisini, rahmetin ve şiddetin bilgisini, kazanç ve hüsranın bilgisini, akılların idraklerinin bilgisini, talebin sonunun bilgisini, ilahi emrin bilgisini, âlemin bilgisini, ilahi iktidarın bilgisini, ihatanın bilgisini, Allah'ın âlemdeki bilgisinin sona erip ermeyeceğinin bilgisini içerir. Bu hususta Mekke'de karşılaştığım birisinden başka kimsenin söz ettiğini görmedim. O adam bu görüşteydi ve bu bilinen bir görüştür. Fakat ben, her görüşü benimseyen

kimseleri gördüğüm halde, bu görüşü dile getiren kimse görmemiştim. Allah bizi doğru yola ulaştırsın. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ YİRMİNCİ BÖLÜM

İki Kabzanın Tespih Menzilinin Bilinmesi ve Birbirlerinden Ayrışmaları

Hak karşısında ihlas ile amel eden kazandı
Şirk bile olsa amelinde, müsamaha görür

Bilgi ikidir: verilen ve kazanılan bilgi
Kulun ulaştığı en hayırlı bilgi, verilen bilgi

Bilinir ki, kazanılan bilginin terazide bir payı yok
Çünkü kul (yeterli) gayret göstermedi

Ölçülerin hafif olursa kalbin hüzünlenir
Ağır bastığında sevindiğin gibi

Zünnarı kes, tembel olma
Onu kestiğinden başka, Hakka gidenin bir değeri yok

Hiçbir şeyin benzemediği zat hakkında düşünmek
Bilgisizlik! Aklın peşinden koşma

Kalbi boşaltma kapısından gir
Müşahede bilgisini görürsün, kapısı açık olursa şayet

Bilmelisin ki, bedbahtlar diyarı ve azap melekleri, Allah'ı tazim eder ve över. Nimet melekleri de nimet diyarında (Allah'ı tazim eder) ve bunların arasında fark yoktur. Hepsi bir olana itaat eden kullardır. Bir kısmı Allah için nimet verirken, diğerleri Allah adına intikam alır.

İşte iki kabza böyledir. Onlar, iki âlemdir: mutluluk ve bedbahtlık âlemi. Onlardaki her bir organ veya cevher-i ferd, Allah'ın celalini takdis ve tespih eder. Ancak her parça ve organ, kendisini yöneten yükümlü nefsin kendisinde nasıl tasarrufta bulunduğunu bilmez. Allah söz konusu nefsi kendisine ibadet etmek ve organlar ile dış âlemini belirlediği işlerle yönetmekle yükümlü tutmuştur. Organlar yükümlü nefs gibi günahın veya itaatin ne olduğunu bilselerdi, kesinlikle itaatsizlikte ona uymazlardı. Çünkü onlar, her varlığın Allah'ı tespih ve şanını takdis ettiğini görürler. Bununla birlikte organlara büyük bir koruma gücü verilmiştir. Dolayısıyla nefs organları bir işte kullandığında, o işe hakimdirler ve onu bilirler. Nefs ise, organları kullandığı işin itaat veya günah olduğunu bilir. Kıyamet günü yükümlü nefs (-i natıka) sorguya çekilirken inkâr etmesi söz konusu olduğunda, Allah kendisine şöyle der: 'Sana kendinden olan şahit gönderiyorum.' Nefs içinden şöyle der: 'Bana karşı kim şahitlik yapacaktır ki?' Allah nefsin kendilerini kullandığı ve fiilleri yapan organlara sorar. Söz gelişi göze şöyle der: 'Nefsin seni hangi işte kullandığını söyle!' Göz cevap verir: 'Rabbim! Benimle şöyle bir şeye baktı.' Kulak 'Benimle şunu dinledi', el 'Benimle şunu tuttu' der vs. Aynı şeyi ayak ve diğer organlar söyler. Diller de öyle konuşur. Allah nefse şöyle der: 'Herhangi birini inkâr ediyor musun?' Nefs hayrete düşer ve şöyle der: 'Hayır.' Organlar günahın veya itaatin ne olduğunu bilmez. Allah onlara şöyle der: 'Ben size peygamberimin diliyle ve kitaplarımda 'şuna bakmayın, şunu dinlemeyin, şuraya gitmeyin' demedim mi?' Böylece duyularla ilgili bütün yükümlülükleri bir bir sayar. Aynı şeyi insanın içine yasaklanan kötü zan ve benzeri fiiller için yapar. Ardından yükümlü nefs, bedbahtlık diyarında ateş vb. türlü azaplar görürken organlar kendilerine ilişen azap türlerinden haz alır. Bu nedenle azap 'azap' (tat) diye isimlendirildi. Çünkü söz konusu azap Allah adına intikam alan cehennem bekçisine haz verdiği kadar organlara da bir haz verir. Organlar da cehennem bekçisi gibidir. Çünkü Allah onları üzerlerinde hüküm sahibi nefsten intikam aldığı bir araç yapmıştır.

Nefsin çektiği acılar, mülkünde gördüğü şeylere ve hayvani ruhun kendisine taşıdıklarına göre değişir. Duyu nefse acı veren o fiillerde elem ve üzüntü getirir. Bu esnada organlar ise cehennemde sürekli nimettedir. Bu nimet cehennem bekçilerinin içinde bulunduğu nimete benzer. Onlar, sürekli, Allah'ı tespih eder, över, yerine getirdikleri fiille-

re karşılık haz alırlar. Nitekim dünya hayatında da öyle yapmışlardı. İnsan organın acıyı duyması nedeniyle acı duyacağını zannederken gerçek öyle değildir. Organın taşıdığı şeye göre acıyı duyan natık nefsin kendisidir. Hasta uyurken, hiç kuşkusuz, canlıdır ve duyularına sahiptir, uyanıkken acı duymasına yol açan yara da onula birliktedir. Bununla birlikte uyku esnasında organ acı duymaz. Çünkü acıyı duyan nefs, yüzünü duyulur âlemden berzaha çevirmiştir. Bu nedenle bir bilgiye sahip değildir. Böylelikle duyusal acılar ondan uzaklaşmış, bulunduğu halde berzahta kalmıştır. Fakat rüyada kâbus gören acı duyabilir. Ya da güzel bir rüya gören insan ondan haz alabilir. Bu durumda acı veya nimet, her nereye giderse gitsin, onunla birlikte hareket eder. Hasta uyandığında -ki bu nefsinin şehadet âlemine dönmesidir- acı ve korkular da onda bulunmayı sürdürür. İyi düşünürsen, sende acıyı kimin taşıdığını, kimin hissettiğini ve kimin hissetmediği açıklanmış oldu. Organlar acı duysaydı, nefs inkâr ettiği gibi onlar da inkâr eder ve nefsin aleyhine şahitlik etmezlerdi. Allah şöyle der: '*Siz kulağınızın gözlerinizin ve derilerinizin aleyhinize şahitlik ettiğini görmez misiniz?*'[147] Başka bir ayette '*Kulak, göz, kalp; hepsi mesuldür*'[148] denilir. Öyleyse 'nefis' denilen bir isim, daha önce belirttiğimiz gibi, nefse kulağından, gözünden ve kalbinden dolayı soru soracak ve şöyle diyecektir: 'Yönettiklerine karşı nasıl davrandın?' Bakınız! Zalim bir vali hükümdar tarafından görevinden alınıp halkı rahatlatmak üzere cezalandırıldığında, validen alınan intikamla halk nasıl sevinir? Aynı şey organlar için geçerlidir. Oranlar kıyamet günü kendilerini yöneten nefsin acı çektiğini gördüklerinde sevinç ve nimetlerini gösterirler. Çünkü Allah'ın yasaklarını gözetmek, organlar için (kendilerini yöneten) nefsten daha önemlidir.

Bakınız! Allah mümin günahkârları cehennem ateşinde nasıl öldürür? Bu ölüm, cehennemde kalıcı olmayanlara dönük bir iyilik ve inayettir. Söz konusu kimseler kızardıklarında, oradan çıkartılırlar. Organlar acı duysaydı, Allah onları o esnada acı duymak özelliğiyle nitelerdi. Halbuki Kitap veya Sünnet böyle bir şey zikretmemiştir. Şöyle diyebilirsin: 'Onların yanıp kızarmalarında ne fayda vardır ki?' Şöyle deriz: 'Her yer kendi hakikatini verir. Dolayısıyla cehennem, suretlerde böyle bir etki oluşturur. İnsan güneşte oturduğunda, yüzü ve bedeni kararır. Çamaşır güneşe serildiğinde ve suyla ıslatıldığında beyazlamaya başlar. Acaba özel bir yer ve özel bir mizaçtan başkası bunu sağlar mı? Öyleyse

maksat, azap değildir; azap olsaydı, Allah onları orada öldürmezdi. Çünkü nefislerdeki canlılık, nimet ve elem verici sebeplere göre, acıyı ve nimeti arar. Öyleyse zikrettiğimiz şeyle nitelenen, kabiliyetlerdir. Allah onlara hayat vererek, kendilerini ateşten çıkarttığında, renklerinin başkalaştığına bakarlar. Kızardıklarını görünce, bu durum onları üzer. Bunun üzerine Allah, beğenecekleri bir sureti onlara nimet olarak verir ve bu surette onları yeniden yaratır. Onlar da, kendilerini üzen bir halden sevindiren bir hale taşıyan Allah'ın nimetini ve ihsanını öğrenirler.

Kardeşim! Senden kimin azap gördüğünü, kimin nimet gördüğünü öğrendin. Sen, kendinden başkası değilsin. Öyleyse yönettiğin organlarını aleyhine şahit haline getirme, yoksa hüsrana uğrarsın. Allah seni görevlendirmiş, sana kendi isimlerinden birini vererek, 'itaat edilen hükümdar' demiştir. Zalim olma ve korkma! Çünkü zulüm, seni görevlendirenin niteliği değildir. Allah sana kendisine davrandığı gibi davranmış, sana zorunlu kıldığı gibi bunu kendisine zorunlu yapmış, senin için sözleşme altına girmiş, seni de söz altına almıştır. Allah sana her neyi emrederse, kendisine benzerini yapmıştır. Çünkü kesin delil O'na aittir. O kendisine zorunlu kıldığı her şeyi yerine getirmiş ve senden sana zorunlu kıldığı şeylere vefa göstermeni istemiştir. Allah'ın böyle yapmasının amacı şunu demeni engellemektir: 'Ben kendisine şunların zorunlu kılındığı bir köleyim. Beni kendime bırakmadın ki? Beni söz ve zorunluluk altına soktun.' Böyle diyen bir kula Allah şöyle der: 'Ben seni kendimi sokmadığım bir yükümlülüğün altına mı soktum? Ben kendime zorunlu yapmadığım bir işi mi sana zorunlu kıldım? Biz karşılıklı sözleşme yapmadık mı? Sana şöyle dedim: 'Bana verdiğin sözü yerine getirirsen, ben de verdiğim sözü yerine getiririm.' Allah Peygamberine *'Kesin delil, Allah'a aittir'*[149] demesini emreder. İşte bu *'Rabbim! Hak ile hüküm ver'*[150] ayetinin anlamıdır. Allah haktan başka bir şekilde hüküm verir mi ki? Fakat Allah bu ayette kendisini peygamberin memuru yapmıştır. Çünkü 'hüküm ver' ifadesi, emirdir. Allah ise peygamberine bunu söylemesini emredip 'Ya Muhammed söyle' diyerek *'Rabbim! Hak ile hüküm ver'*[151] demiştir. Allah'ın kullarına daha büyük bir tenezzülü olamaz.

Ey Kul! Bu tenezzül Allah'ın kereminden değil midir? O'nun ihsanından değil midir? Allah kendisine zorunlu yaptığı her yükümlülüğü yerine getirmedi mi? Allah'a verdiği sözü tutan herkese verdiği sözünü

tutmadı mı? Dileseydi cezalandırabileceği kullarının çoğunu bağışlayıp affetmedi mi? Peki sen neredesin? Güçlü, kahredici, kadir Rabbinin büyük ihsanına nasıl bakmaktasın? Kimse O'na karşı koyamaz ve kimse O'nu yenemez.

Bilmelisin ki: İki kabzanın tespih etmek özelliğiyle nitelenmesinin nedeni, her ikisinin Hak için açılmış olmasıdır. Allah iki kabzayı eline alarak şöyle demiştir: 'Bunlar cennete, onlara değer vermem. Bunlar, cehennemlik, onlara değer vermem.' Onlar ise sadece Allah'ı biliyordu. Binaenaleyh onlar, Allah'ı tespih ve tazim etmişlerdir. Çünkü onlar henüz kabzanın dışına çıkmamışlardı. Sonra Allah keremiyle 'Bunlar azap için onlara değer vermem, bunlar nimet için onlarla ilgilenmem' dememiş, onları sadece kendilerini doldursunlar diye iki diyara izafe etmiştir. Sahih hadiste şöyle denilir: 'Allah cennet ve cehennemi yarattığında, sizi oldurmak benim işim demiştir.' Yani onları sakinleriyle dolduracağım. Çünkü bir yer ancak kendi sakiniyle mamur olabilir. Nitekim şair şöyle der:

Vatanlar sakinleriyle mamurdur

Çünkü vatan bir yerdir ve kendisine yerleşen olmaksızın mahal ve yer olamaz. Allah cehenneme *'Doldun mu?' diye sorar, o da daha var mı der.'*[152] el-Cebbar ayağını cehenneme koyduğunda cehennem şöyle der: 'Yeter, yeter.' Başka bir rivayette 'tamam, tamam', yani doldum der. Cehennemi kendi bilgisine göre ayağıyla Allah doldurmuştur. Bunun için Allah orayı dolduran kimseler yaratır. Allah şöyle der: *'Onların doğru bir ayakları vardır.'*[153] Yani ezeli emriyle, Allah bu durumu onlara vermezden önce, bildirmiştir. Sonra onlara vermiş, kendilerine yaptığı vaadinde sözünü tutmuştur. Allah cehenneme kendisini doldurmak üzere söz vermiştir. Onu ayağıyla doldurduğunda ise, söz yerine gelmiştir. Başka bir ifadeyle Allah, ezeli sözüyle cehennemi dolduracağını söylemiş, cehennemi dolduran bir halk yaratmakla da sözünü doğrulamış, onu dolduran ayakları el-Cebbar'a izafe etmiştir. Çünkü bu isim, azamet içindir. Ateş azametten meydana gelmişken cennet keremden meydana gelmiştir. Bu nedenle ayağın izafe edildiği el-Cebbar cehenneme tahsis edilmiş, onu kendisine izafe etmiştir. Buradan, rahmetin iki diyara da yayıldığı ortaya çıkar. Rahmet o ikisini zikrettiğinde, kendilerini kuşatmış, acılar ise zikredilmemiştir. Onları doldurmaktan söz et-

miş, yine acılardan söz etmemiştir. Bütün bunlar, Allah'ın kullarına söylediği rahmetinin gazabını geçtiğiyle ilgilidir. Önde olan, sürekli hüküm sahibidir. Şöyle denilir: 'Falanın bu işte öne geçmiş (sabık) kademi vardır.' Allah dilerse, bu, bir müjdedir. Cehennemi ateşle dolduracak kimseler ise, oradan çıkmaz. Nitekim *'Orada kalıcıdırlar'*[154] buyurur. Kastedilen yer, ateştir. Başka bir ayette *'Orada kalıcıdırlar'*[155] denilir. Burada cennet kastedilir. Halbuki onun içinde diyerek, azabı kast etmemiştir. Allah azabı zikrederken 'Orada kalıcıdırlar' deseydi, iş belirsizleşirdi. Zamir yere irca edilince, azap zorunlu olmamıştır. Birisi şöyle diyebilir: 'Azap zorunlu olmadığı gibi nimet de zorunlu değildir.' Biz de böyle deriz. Fakat Allah Teâlâ cennet nimetinin *'sınırsız bir ihsan olduğunu'*,[156] başka bir ifadeyle, kesintisiz bir ihsan olduğunu söylemiş, bir ayette de *'Ne engellenir ne kesilir'*[157] buyurmuştur. Bu nedenle nimette ve diyarda kalıcılığı kabul ettik. Benzer bir ifade ateşin azabı hakkında gelmemiş, bu nedenle biz de onu dile getirmedik. Şöyle diyebilirsin: 'Allah *'Orada kalıcıdırlar, kıyamet günü ne kötüdür onlar için'*[158] buyurdu.' Şöyle deriz: 'Bu ahiret yerlerinden birisinde böyledir. Zamir azaba değil, günaha döner. Yükleri taşımaya yerleştiklerinde -ki yükler günahlardır- onları taşırlar. Allah *'Onlar kendi günahlarını ve başka günahları taşır'*[159] buyurur. Başka bir ayette ise *'Kıyamette yaptıkları iftiradan sorguya çekileceklerdir'*[160] denilir. Allah Teâlâ 'Kalıcıdırlar' der. Yani orada, başka bir ifadeyle kabirlerinden çıktıkları yerde yüklendikleri günahı cehenneme ulaşana kadar taşımakta kalıcıdırlar. Sonra ateşe girerler. Onlar, o süre zarfında o yük altında kalıcıdırlar. Ara verilmediği gibi sırtlarındaki yükü başkası da taşımaz. Allah şöyle der: *'Ondan yüz çeviren kimse kıyamette bir yük taşır. Orada kalıcıdırlar.'*[161] 'Orada' zamiri yüke dönmüş, onu kıyamete ait olarak, taşıma yapmıştır. Kıyametin müddeti, insanların kabirlerinden çıkarak, cennet veya cehennemdeki yerlerine yerleşme müddetidir. Ardından kıyamet sona erdiği gibi orada bulunan her şey de sona erer. Onda bulunanlardan bir tanesi de, yüklerin taşınmasındaki kalıcılıktır. Gün bitince, kalıcılığın bulunacağı yer kalmaz. Bu durumda hüküm, ateş ile cennetlere ve o ikisine özgü azap ve nimete döner. Azap hakkında ateşte olduğu gibi kalıcılığı gösteren bir ifade gelmemiştir. Fakat azabın ateşte olması kaçınılmazdır. Bu konudaki süre, bize meçhuldür ve naslarda bu konuda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Şu var ki deliller, burada bir süre (ecel) olduğunu gösterir. Fakat

onun ne kadar olacağı nasta geçmediği için meçhuldür. Bütün keşif ehli, zahir ifadeler karşısında eşit iken keşifleri bakımından kesin kanaate sahiptir. Binaenaleyh çelişen bir nas olmadığında, keşifleri kabul edilir. Biz de *'Rabbin dilediğini yapandır'*[162] ayetine göre hareket ederiz. Allah her neyi irade ederse, o bu şeydir. İman edenlere daha fazlası gerekmez. Bununla birlikte bilgi ifade etmek üzere, mütevatir nas gelebilir. Bu esnada mümin zorunlu olarak kesin kanaate ulaşır. Her dille tespih edilen, her delille gösterilen Allah münezzehtir!

Bu menzil pek çok bilgi içerir. Bunlardan birisi, her âleme layık tenzih ilmidir, çünkü tenzih, âlemlerin değişmesiyle değişir. Bir âlem Hakkı kendisini bilmesine göre tenzih edebilir ve bu durumda sahip olduğu bütün özelliklerden Hakkı tenzih eder. Çünkü âlemin sahip olduğu özellikler, sonradan yaratılmıştır. Bu durumda tenzih, Hakkı sonradan var olanların kendisiyle var olmasından tenzih eder. Burada âleme özgü sonradan olanları kastetmekteyim. Bu nedenle Hakkın tenzihi, tenzih edenlerin değişmesiyle değişir. Söz gelişi araz 'varlığında zuhur etmek üzere bir yere muhtaç olmayanı tenzih ederim' derken cevher 'varlığında kendisini var eden bir yaratıcıya muhtaç olmayanı tenzih ederim' diyebilir. Cisim 'varlığında kendisini tutacak bir araca muhtaç olmayanı tenzih ederim' diye tenzih yapar. Ana ilkeleriyle tenzihin tasnifi böyledir. Çünkü varlıklar, cevher, araz ve cisimden ibarettir. Sonra her sınıfın kendine özgü nitelikleri vardır ve bunlar başka bir türe ait değildir. Her tür kendi niteliklerinden ve kendi makamından Allah'ı tenzih eder. İnsan-ı kâmil ise, Allah'ı âlemin bütün tespihleriyle birlikte tenzih eder, çünkü insan âlemin bir suretidir ve bu durum ona gösterilmiştir.

Bu menzil eşyanın tenzih bilgisini, yaratmada vasıta olan Hakkın bilgisini içerir. Abdusselam ya da Hakem b. Berracan konuşmalarında bu terime sıkça işaret etmiştir. Sehl b. Abdullah et-Tüsteri de bu terime işaret ederdi. Sehl onu 'el-Adl' (adalet) diye isimlendirmişken Ebu'l-Hakem ise 'el-Hak el-mahlûk bihi' diye isimlendirmiş, bu terimi *'Gökleri, yeri ve ikisinin arasında olanları hak ile yarattı'*[163] ayetinden çıkartmış, terim hakkında pek çok açıklama yapmıştır. Bu menzil, suret ilmini içerir. Suret araz mıdır cevher midir? İnsanlar bu konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Dönüş ilmi bu menzilden öğrenilir. Bilginin bilinmesi de bu menzilden öğrenilir. Başka bir ifadeyle, bilgi neye göre öğrenilir.

Gayb ve şehadet bu menzilden öğrenilir. Geliş ve ortaya çıkış bu menzilden öğrenilir. İtibar ilmi ve tanımı bu menzilden öğrenilir. Zevkler (tatlar) bu menzilden öğrenilir. Bunlar, tecellinin ilk ilkeleridir. İlletlerin ilmi ve mertebeleri, kimin onlarla niteleneceği ve kimin nitelenmeyeceği bu menzilden öğrenilir. Önderlik tecellisinin ilmi bu menzilden öğrenilir. Onun medlulü bilgi midir, değil midir? Hz. Peygamber'in 'Önder borçludur' hadisi bu menzilden öğrenilir. Kavmin önderi kimdir, onun mertebesi ne demektir? Niçin böyle isimlendirilmiştir? İmanın bilgisi bu menzilden öğrenilir. Nurun bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Kastedilen, indirilen nurdur. Tecrübeyle gerçekleşen bilgi ve bu bilginin edinilmesi bu menzilden öğrenilir. Kazanan tacir ve onun kazancı ile zararı bu menzilden öğrenilir. Tehdit ve vaat, bu menzilden öğrenilir. İlahi izin ve neyle ilgili olduğu, bu menzilden öğrenilir. Genel midir, özel midir? Emir ve izin arasındaki fark nedir? İzinde emirdeki gibi günahkâr olunur mu, olunmaz mı? Bilginin kapsayıcılıkla nitelenmesi bu menzille ilgilidir. Tevhit ilmi neye döner? Tevekkül ilmi, bu menzilden öğrenilir. Yaratıkların dostluk ve düşmanlıktaki mertebeleri, bu menzilden öğrenilir. Korkutma ve sakınma, bu menzilden öğrenilir: Kimden ve niçin sakınılır? Güç yetirme ve hak arasındaki fark bu menzilden öğrenilir. Kerem sıfatının üstünlüğü bu menzilden öğrenilir. Kullardan olan ilahi talebin neticeleri, bu menzilden öğrenilir. Hilim ve bağışlama farkı, eşyanın tertibi, bu menzilden öğrenilir. En korunmuş ilahi yer, bu menzilden öğrenilir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Şehadet Âlemi ile Gayb Âlemi Arasındaki Farkın Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Aklın bir nuru varken imanın nurları var
Basiretler gözler için gözdür

Göz, kulak ve ihsan, hepsini bir araya getirir
Akıl bilgilerini yardımcı ve destekçileriyle kazanır

Göz gayb âlemini görür
Vehimler ve fikir, seni perdelemesin

Gayb bilgilerini gözden elde etmeyen kimse
Onlar korunmuş perdelerin ardında ve ulaşılmazdır

Dediler ki, varlıklarda bir bilgi var, ibret al
Sahibini tanımayan eve ev denir mi?

Samimi dost, bilmelisin ki: Varlık, ibadet eden abid ile mabut olmak üzere ikiye taksim edilmiştir. Abid Allah dışındaki her şeydir ve 'kul' diye isimlendirilen âlemdir. Mabud ise, Allah diye isimlendirilendir. Varlıkta sadece bu zikrettiğimiz vardır. Allah'ın dışındaki her şey, yaratılmış olanlar ve olacaklar Allah'ın kuludur. Zikrettiğimiz meselede büyük sırlar vardır. Bunlar, Allah'ı bilme, O'nu birleme, âlemi ve mertebesini bilmekle ilgili sırlardır. Bu konuda alimler arasında ortadan hiç kalkmayacak görüş ayrılıkları vardır ve güvenilebilecek kesin bir ilkeye ulaşılamaz. Bu nedenle Allah kulları için mutluluğu, iman etmeye ve bilhassa Allah'ı birlemedeki bilgiye bağlamıştır. Bu ikisinin dışında mutluluğa götüren bir yol yoktur. İman, peygamberlerin Allah katından getirdikleri haberle ilgilidir ve bu yönüyle iman, haberi bilelim veya bilmeyelim, mutlak bir taklittir. Bilgi ise, ya teorik araştırma veya Hakkın ihsan ettiği keşif yoluyla elde edilir. Bu bilgi, kendisini bilende kuşku bulunmayacak şekilde zorunlu olarak gerçekleşmelidir. Böyle olmayan bir bilgi, bilgi değildir.

Sonra şöyle deriz: Âlem, üçüncüsü olmayan iki kısma ayrılır. Birinci kısım, duyuyla algılanan şehadet âlemi iken duyunun algılamadığı diğeri ise, gayb âlemidir. Bu âlem, belli bir vakit gayb olup sonra duyuya gözükebilir. Böyle bir âlem, 'gayb âlemi' diye isimlendirilmez. Gayb duyunun algılaması mümkün olmayan şeydir. Fakat gayb (âlemi), ya kesin delil veya doğru haber vasıtasıyla akıl tarafından öğrenilir. Bu, imanın idrakidir. Öyleyse şehadet duyuyla algılanır. Bu, âlemin kendisi değil, bilgiye götüren bir yoldur. Böyle bir bilgi yolu, Allah'ın dışında,

duyu idrakine sahip herkese özgüdür. Gayb ise, bilgiyle idrak edilir. Zikrettiğimiz konuda akıllar şaşırmış, akıl sahipleri hayrete düşmüştür.

İnsan ele aldığımız bu yola girip yolun alimleri ve efendileri arasında temayüz etmek istediğinde, kendisini sadece Allah'a bağlamalıdır. Bu bağlılık, genel olarak kendisinden ayrılmanın doğru olmayacağı zati bağlılıktır. Başka bir ifadeyle bu bağlılık, herhangi bir şekilde hürriyet kabul etmeyen kölelik, zevali olmayan mülktür. İnsan kendisini gerçekte kendisiyle sınırlandığı kimseyle sınırlar -ki o daha önce söylediğimiz gibi insanın kendisini Allah'a bağlamasıdır. *'O Allah, insanı yaratmış, takdir etmiş, sonra yolu göstermiştir.'*[164] İnsan böyle bir mertebeye sahip olunca, artık sadece berzahta bulunması uygun düşebilir. Berzah şehadet ile gayb âlemi arasında bulunan ve sadece vehimde varlığı olabilen bir şeydir. Öyle ki belirli bir vakitte görülür hale gelen gaybten bir şey çıktığında -yoksa herhangi bir şekilde gayb özelliğini yitirmeyen mertebeden söz etmiyoruz-, o kişi onu bilir. Şehadet âlemine çıktığında ve onu algıladığında, ya şehadet âleminde kalır veya araz olarak kalır. Şehadet âleminden ayrılırsa, hiçbir şekilde idrak edilmesi mümkün olmayan gaybe döner. Çıktığı gaybe döndükten sonra, bir daha (şehadete) dönmesi mümkün değildir. Çünkü kendinden çıktığı gayb makamı, imkân gaybıdır. Şehadette bulunduktan sonra intikal ettiği gayb ise, imkânsız gayb makamıdır. Bu imkânsız gayb makamından hiçbir şey, şehadet (âlemindeki şeylerin) özelliğiyle nitelenmez. İntikal ettiği gayb belirli bir vakitte veya belirli bir halde görünme özelliğiyle nitelenmediği için, bu gaybe girmiş, kendisinden çıktığı gaybe dönmemiştir. İnsan bu makamı öğrenip ona yerleştiğinde, Hak kendisini alarak kendisiyle onun dışındaki şeyler önüne yerleştirir. Burada, kulun kendisinden başkalarını kast etmekteyim. Bu esnada kul, kendisini ve aynını görür. O, Hakkın kendisini yerleştirdiği makamda o gaybın dışındadır ve onu kendinden başka âlemle birlikte görür. Bu esnada yine kendisidir. Nitekim Âdem kendisini ve zürriyetini Hakkın kabzasında görmüştü. Halbuki Âdem, kendisini içinde gördüğü kabzanın dışındaydı. Nitekim kutsi bir hadiste böyle denilmiştir.

İnsanın ulaştığı bu makam, keşiflerin en üstünüdür ve bütün makamlar onun altındadır. Söz konusu makam, Ebu Bekir es-Sıddîk'in makamıdır. Hz. Ebu Bekir, bu makam nedeniyle -Peygamberin tanıklığına göre- ya döneminde yaşayanlar veya ümmet içinde en faziletli kim-

seydi. Hz. Peygamber'in hangisini kastettiği bilinmez. Keşfinde doğru haberin geldiği kimse bunu bilebilir. İnsan bu makama ulaştığında, iki gaybı birden öğrenir. Birincisi varlıkların kendisinden meydana geldiği gayb, diğeri şehadet özelliğiyle nitelendikten sonra bazı varlıkların döndüğü gaybtir. Bu konu insanların çoğunun bildiği değerli bir meseledir. Gaybten şehadete çıkıp da sonra gaybe dönen şeyleri kastetmekteyim. Sözünü ettiğimiz şeyler var olan arazlardır. Acaba arazlar dışta var olan şeyler midir, yoksa varlık ve yoklukla nitelenmeyen akledilir haller midir? Bu durumda onlar nispetlerdir. Bunlar, haklarında yaratılmışların hayrete düştüğü sırlardandır. Çünkü onlar Allah olmadığı gibi onların gerçek varlıkları da yoktur ki, âlemin bir parçası veya Allah'ın dışındaki şeylerden olsunlar. Öyleyse onlar, akledilir (makul) hakikatlerdir. Arazları Allah'a nispet edersen, Allah onları kabul eder ve O'nun hakkında imkânsız değillerdir; âleme nispet edersen, âlem onları kabul eder ve bu durum da imkânsız değildir.

Arazlar Allah hakkında iki kısma ayrılır. Bir kısmının Allah'a nispeti imkânsızdır. Bunlar O'na nispet edilemez. Bir kısmının Allah'a nispeti imkânsız değildir. İmkânsız olmayan kısmı, bütün âlem kabul eder. Bunun istisnası, mutlaklıktır. Çünkü âlem mutlaklık nispetini kabul etmez. Buna karşılık 'sınırlılık' nispetini âlem kabul ederken Allah kabul etmez. Akledilir hakikatler kendilerinde başkası için var olmayan mutlaklığı kabul eder. Böylelikle o nispetleri Hak ve âlem kabul eder. Halbuki onlar ne Haktan ne de âlemdendir. Onlar mevcut da değildir. Onları bilen akıllının kendilerini inkârı mümkün değildir. Buradan hayret ortaya çıkmış, konuşmalar artmış, insanlar görüş ayrılığına düşmüş, hayret gerçekleşmiştir. Öyleyse bu meseleyi ancak Allah ve Allah'm bildirdikleri bilebilir. İşte bu, kendisinden bir şeyin meydana gelmediği gerçek gaybtir. Ondan bir şey meydana gelseydi, şehadet haline gelir, şehadet haline geldikten sonra ona bir şey intikal etmezdi. Bu âlem imkânsız gayb da değildir. Yoksa 'sırf yokluk' olurdu. Ya da o, varlığı zorunlu değildir, öyle olsaydı 'sırf varlık' olurdu. O, varlık ile yokluk arasında iki ucu eşit bir mümkün de değildir. Ya da o bilinmeyen de değildir. Aksine makul ve malum bir şeydir. Öyleyse onun bir tanımı olmadığı gibi ibadet eden ve ibadet edilen de değildir. Gayb adının ona verilmesi şehadet adının verilmesinden uygundur. Çünkü onun belli bir vakitte görülebilecek bir varlığı yoktur. Bu, Hakka özgü gayb'tir. Allah

'Gaybı bilendir'[165] buyurmuş, bu ismi şehadete bitiştirmemiştir. Bu nedenle O'nun gaybını kimse bilemez. Şehadete bitiştirdiği gayb ise, şehadetin mukabilidir. Böylelikle Hak, kendisini iki zıt şeyi bilmekle nitelenerek, şöyle demiş: *'Gaybı ve şehadeti bilendir.'*[166] Her ne kadar isimde diğer gayb ile ortak olsa bile, burada kastedilen budur.

Şöyle diyebilirsin: (Gaybı bilmekle ilgili ayette geçen) 'Razı olduğu peygamberleri hariç' ayetinde geçen istisnanın yararı nedir? Şöyle deriz: Peygamberlerin öğrendikleri gaybın mahiyetini düşün! Acaba o neye bağlanmıştır? Kast edilenin kullardan gizlenen yükümlülük bilgisi olduğunu öğrenirsin. Bu nedenle melekler peygamber için bir korunak yaparak, insanlara ulaştıracağı veya kendi başına yerine getireceği amellere şeytanların vesvese vermesinden onu korumuşlardır. Allah bu yükümlülüğü emir ve yasaklarda kulların mutluluğuna giden bir yol yapmıştır. *'Rablerinin risaletini ulaştırdıklarını öğrensinler diye...'*[167] Öyleyse buradaki istisna munkati istisna gibidir. Başka bir ifadeyle bu gayb, o gaybten gerçek bir şekilde kopmuştur. Yoksa o, gayb lafzında ortaklık gerçekleştiği için, parçanın bütünden kopması gibi değildir. Bu nedenle istisna olduğunu söyledik. Gerçekte ondan farklı olduğu için de, munkati olduğunu söyledik. Muttasıl istisna ise öyle değildir. Çünkü o da munkati olsa bile, özü gereği değil, hal ile munkatidir. Muttasıl istisna hakkında şöyle misal verilebilir: 'Ma-fi'd-dari insanun ille Zeyd/Zeyd'den başka evde kimse yok.' Bu muttasıl (bitişik) bir istisnadır. Çünkü burada Zeyd hakikatiyle değil, evde bulunma haliyle diğer insanlardan farklılaşmış biridir. Evde ondan başka bir insan yoktur. Öyleyse burada farklılaşma sadece halle ilgilidir. Fakat 'Ma fi'd-dari insanun illa himarun/Evde eşekten başka insan yoktur' dersen, burada hal ile değil gerçekte bir farklılık vardır. Peygamberlerin meleklerin gözetiminde öğrendikleri -ki bunun amacı şeytanların kovulmasıdır- gayb, Allah'tan tebliğ edecekleri risaletle ilgilidir. Bu nedenle Allah, 'Rablerinin risaletlerini tebliğ ettiklerinde bilsinler' demiştir. Allah risaleti rableri kelimesine izafe etmiştir. Çünkü onlar, şeytanların peygamberlere herhangi bir vesvese veremeyeceklerini öğrenmişlerdir. Böylelikle peygamberler, bu risaletin -başkasından değil- Allah'tan gelen bir risalet olduğundan emin olmuşladır. Bu ayette, yani *'Razı olduğu peygamberler müstesna'*[168] ifadesi, acaba peygambere meleğin vasıtasıyla gerçekleşen bir bildirim midir? Yoksa bu özel vahiyde melek yok mudur? İkincisi,

daha açık ve daha uygun ve doğru olandır. Melekler nurlarını Allah'ın elçisine -tıpkı ayın etrafındaki bir hale gibi- yayarlar. Şeytanlar ise, nurların ardından peygambere ulaşmaya yol bulamaz. Böylelikle Allah, peygambere dilediğini vahyeder. Fakat bu vahiy, peygamberden ve kullarından bilgisi gizlenmiş yükümlülükle ilgilidir. Bu yaklaşımı, hakikat ehlinden farklı düşünen kimselerin görüşüne aykırıdır. Onlar, kulun Allah'a yaklaştıran ibadetlerin -bütününü değil- bir kısmını aklıyla bilebileceğini zannederler. Böyle bir iddia doğru olamaz. Kula ebedi mutluluk sağlayan Allah'a yakınlığı, sadece Hakkın içinde neyin bunduğunu bilen bilebilir. Böyle bir bilgiye ise, Allah'ın bildirmesi olmaksızın, herhangi bir yaratılmış ulaşamaz. Nitekim Allah *'O'nun dilediğinden başka kimse bilgisini ihata edemez'*[169] buyurur. Bu ve benzeri konularda bütün gruplar için bundan daha çetin bir mesele yoktur.

Bilmelisin ki, Allah kulunu kendisiyle kulun dışındaki her şeyin arasına yerleştirir. Nitekim daha önce bunu belirtmiştik. Bu, ilah ile kul arasındaki bir aralıktır, yoksa bir tanım aralığı değildir. Çünkü Allah tanımdan münezzehtir. Kul bu makama yerleşince, Allah'ın ona inayet ettiği bilinir. Çünkü Allah, kendisinden meydana gelen şeyler, varlıkların ilahi kudretten yaratılışını ve onların imkân halinde oldukları halde varlıkla nitelenmelerini ona göstermekle meşgul etmiştir. Söz konusu varlıklar imkân halinden çıkmadıkları gibi onlar ile mertebeleri arasında da bir engel yoktur. Allah onlara sadece varlık elbisesi giydirmiştir. Böylelikle onlar, daha önce yoklukla nitelenmişken, bu kez varlıkla nitelenmişlerdir. Her iki durumda da hakikatleri sabittir. Öyleyse konuşulması gereken, Hakkın mümküne -onu kendi mertebesinden çıkartmadan- giydirdiği varlıktır. Bu varlığın mahiyeti nedir? Yok idi (madum) de, var mı olmuştur? Varlık yokluk olmayacağı gibi mevcut da olmaz (totoloji). Yok ise, mertebesi nedir? Mertebesi imkân ise, onun ile varlığın giydirildiği bu hakikat (ayn) arasında fark kalmaz. Çünkü varlık yok oluşu bakımından o mertebede varlığa muhtaçtır. Böyle bir durumda teselsüle varır ve (zihni) imkânsızlığa ulaştırır. İmkânsızlık, var olmuş iken bir hakikatin tekrar var olmasıdır. Bu hakikat (ayn), imkân halinin dışına çıkmış da değildir. Peki iş nasıl açıklanacaktır?

Bilmelisin ki, bu hakikate (ayn) ait varlık, aynadaki surete benzer: Suret, ne görenin aynıdır ne ondan başkadır! Fakat kendisinde ve kendisiyle görülen yer ile o yere bakan ve ona yansıyan şey sayesinde ayna-

daki suret ortaya çıkar. Öyleyse ayna zatı bakımından ayna iken bakan da kendisi bakımından bakandır. Aynada gözüken suret ise, kendisinde ortaya çıkan şeyin değişmesiyle değişir. Söz gelişi ayna boydan alınırsa, ondaki suret boyuna göre gözükür. Aynaya bakan kimse, bir yönden aynadaki suretin aynıyken bir yandan ondan başkadır. Aynanın özü gereği kendisindeki surete böyle bir etki yaptığını ve (fakat) aynaya bakanın bir açıdan ondaki suretten farklı olduğunu gördüğümüzde, aynanın bakana gerçekte bir etki etmediğini gördük. Aynaya bakan kişi, (bir açıdan) aynadan etkilenmemiş ve aynadaki suret aynanın kendisi veya bakanın kendisi değildir. Aynadaki suret sadece aynaya yansımaktan ortaya çıkmıştır. Buradan, aynaya bakan ile ayna ve aynada gözüken suret arasındaki farkı öğrendik. Bu nedenle aynaya bakan insanın aynadan uzaklaştığı görülünce, suretin de aynanın içinde uzaklaştığı görülür. Buna karşılık, bakan kişi aynaya yaklaştığında ise, suret de yaklaşır. Aynanın yüzeyinde itidal varsa ve bakan kişi sağ elini yukarı kaldırırsa, aynadaki suret sol elini kaldırır. Böylece aynadaki suret ona şu bilgiyi verir: Ben senin tecellinden meydana gelmiş ve senin suretine göre var olsam bile, sen ben olmadığın gibi ben de sen değilim! Dikkatini çektiğimiz hususu anladıysan, hiç kuşkusuz, kulun varlıkla nasıl nitelendiğini, var olanın kim olduğun, yoklukla nereden nitelendiğini, yok olanın kim olduğunu, kimin konuştuğunu, kimin duyduğunu, kimin iş yaptığını, kimin yükümlü olduğunu öğrenmiş olursun. Bunun yanı sıra kendinin kim olduğunu, Rabbini, mertebeni, Allah'a muhtaç oluşunu öğrenirsin. Sen O'na muhtaç iken, Allah özü gereği sana muhtaç değildir (müstağni). Bir adam şöyle demiş: 'Cübbede Allah'tan başkası yok!' Bu sözüyle de bu makamı kasteder. Başka bir ifadeyle, varlıkta Allah'tan başkası yok demek istemiştir. Şöyle diyebilirsin: 'Aynada aynaya yansıyandan başkası yok.' Böyle dersen, doğru söylemiş olursun. Bilirsin ki gerçekte aynada bir şey yoktur veya aynaya bakan kimsede aynadan bir şey yoktur. Bununla birlikte aynadaki suretten etkilenme ve değişimi de anlarsın. Aynaya bakan kimse ise, bulunduğu hal üzere etkiye konu olmaz. Örnekleri veren ve varlıkları hiçbir şeyin kendisine O'nun da hiç kimseye benzemediğini gösteren delil olarak ortaya koyan Allah münezzehtir. O'ndan başka yoktur. Varlık O'ndan kazanılır. Herhangi bir varlığın hakikati O'nun tecellisinden gerçekleşir. Öyleyse ayna imkân mertebesiyken Hak aynaya bakandır. Aynadaki suret ise, mümkün ol-

man yönüyle, sensin! O suret, ya melektir veya felektir veya attır. Başka bir ifadeyle aynanın uzunluk, genişlik, yuvarlaklık ve -her durumda ayna olarak kalmasına rağmen- şekillerinin değişmesiyle aynanın zatına göre meydana gelen suretlerdir. Mümkünler de imkân halindeki şekillerdir. İlahi tecelli o mümkünlere varlık giydirirken ayna onlara şekilleri giydirir. Böylelikle melek, cevher, cisim, araz ortaya çıkar. Bununla birlikte kendisi olmak bakımından imkân, kendi hakikatinin dışına çıkmaz.

Böyle bir meselede daha açık bir izah tarzı olamaz, belki tasrih yapılabilir. Öyleyse âlem hakkında dilediğini söyle ve onu -bu hakikati keşif ve bilgi yoluyla öğrendikten sonra- dilediğine nispet et! Hakikatin verisine göre, bir şeyi (Allah'a) izafe edersen, Allah karşısında dinin öğrettiği edebin gereğiyle onu yapmalısın. Yasaklamayı koyan, Allah'tır. İlahi edebe sarıl ve sana yaklaşmayı emrettiği şeyle Allah'a yaklaş ki, sana keşif versin. Bu durumda kendini tanır, dolayısıyla Rabbini tanırsın. Senin kim olduğunu ve O'nun kim olduğunu öğrenirsin. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Bu mertebede iki yönün bilgisi, doğruluğun yanlıştan meydana geldiği mertebenin bilgisi, kulun bedbahtlığının bulunduğu şeyden gizlenmesinin bilgisi, hallerin değişmesinin bilgisi, hatem (mühür, son) bilgisi, sayı ve özellikleri, teşbih, insanın -başka bir yönden değil- doğası yönünden bilinmesi, öne geçen ve sonraya kalanların bilgisi, rızık ve hazinelerin bilgisi, engelleyici perdelerin bilgisi, sahip olmanın bilgisi, (âlemi var etmeye) yönelen cömertliğin bilgisi, vekilin kendisini vekil yapanın malından harcaması ve onda mal -kendisine ait değilken- sahip gibi tasarruf etmesi, temenni ve kaza bilgisi bulunur.

'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a aittir.' Allah'ım münezzehsin. Senin övgüsünü söyler dilim. Senden başka ilah yoktur. Bağışlanma dilerim ve sadece Sana yönelirim!

ÜÇ YÜZ YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Hakkı Halk Karşılığında Satan Kimsenin Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Bütün yaratıkların bir önder etrafında toplanması
Tek ilah'ın varlığına bir delil

İlah'tan başkası O'nun makamını elde etmek istemesi
Hayalin bozukluğunu gösteren bir delil

Heyhat! Tek bilgi nerede!
Görünendeki nispetleri kabul etmeyen

Doğru akıl kabul etmez
Zait varlığında şeriatın verdiğini

Fikrin girdiği konu bunun dışında
Çekimserler benzer inkârcıya

İnsanlar akıllarından başkasına ibadet etmez
İnsanlar müslüman ve inatçı diye ayrılmış

Allah Teâlâ şöyle buyurur: '*İlahınız tek ilahtır.*'[170] Başka bir ayette '*Yerde ve gökte Allah'tan başka ilah olsaydı, bozulurlardı*',[171] başka bir ayette '*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*'[172] buyurdu. Hz. Peygamber, 'İki halifeye biat edilirse, diğerini öldürün' demiştir. Başka bir hadiste 'Halife Kureyş'tendir' buyurdu. Kureyşlilik, birleşme ve toplanma demektir. Bu kabile bütün kabileleri bir araya getirdiği için, 'Kureyş (birleştiren)' diye isimlendirilir. Başka bir ifadeyle Kureyş, bir kabileler topluluğudur. Buradan hareketle *kırş* (bir köpek balığı türü) denilen bir deniz hayvanı vardır. Onu görmüştüm, toplu ve etli bir balıktı. İmam da öyledir. İmam ve önder, kendisini halife atayanın tüm özellikleriyle nitelenmemişse -ki bu özelliklere üzerlerine halife olarak görevlendirildiği kimseler muhtaçtır-, onun halifeliği geçerli değildir. Öyleyse halife, bir toplanan birdir ve onun birliği, çokluk birliğidir. Ona ait gün, Cuma'dır. Cuma şehirde tek bir imamın etrafında toplanma günüdür. Ona

ait hal, namazdır. Namazı cemaat içinden bir imam kıldırır. İmam onların 'en karii' olmalıdır. Yani Kuran-ı Kerîm'i kendinde en fazla 'toplayan' olmalıdır. Yükseklik mertebelerinden ona ait olan, nur ilimleridir. Bununla birlikte makamı sır ilimlerini kendisine vermez, fakat bu durum ona zarar vermez. Çünkü namaz nurdur ve nur sayesinde doğru yol bulunur. İmam'ın da nur ve ışık sahibi olması gerekir. İmam bu nur vasıtasıyla karanlığı açar ve Allah'ın kendisini görevlendirdiği âlemde bu nur vasıtasıyla yürür. Köylerde ve şehirlerde âlemin himmetleri ya da cemaatin himmeti, bir başkanları olması hususunda birleşir. Hepsi o başkana yönelir ve onun emri altında bulunurlar. Hz. Peygamber bir savaşçı bölüğü gönderdiğinde, iki adamdan oluşsa bile birisini başkan yapardı. Bu, özel bir bilgiye sahip değerli bir makamdır. Bu bilgi her kimde bulunursa, onun imam ve önder olması gerekir.

Bakınız! Sahabe Usame b. Zeyd'in komutan olmasını kınamıştı. Hz. Peygamber, onu ordunun başına komutan yapmış, ordu şehrin dışına çıkmış, Hz. Peygamber ordusuyla birlikte orada beklemesini emretmişti. Bölge Bizans toprağıydı. Ordu içinde ise Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de vardı. Hz. Peygamber, Üsame'nin komutanlığını eleştirenlere şöyle demişti: 'Artık söz uzamıştır. Allah'a yemin olsun ki, siz daha önce de onun babasının komutanlığını eleştirmiştiniz. Usame bu işe layıktır.' Melekler Âdem'in halife olmasını eleştirdiğinde Allah bu konuda onlara cevap verdiği gibi Hz. Peygamber de Usame'nin komutanlığıyla ilgili olarak sahabesine cevap vererek, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmıştı.

Bir imam ve önder edinmek, âlemin doğasında bulunmakla birlikte, dinî bir zorunluluktur. Başka bir ifadeyle bir imam belirlemek, insanların genel özelliğidir. Şöyle diyebilirsin: 'Peki imam edinmede Şari'nin emir vermiş olmasını sebebi nedir? Niçin vacip olsun?' Şöyle deriz: Allah dinin ayakta tutulmasını emretti. Dinin ayakta tutulması, insanların canları, malları ve aileleri hakkında güvende olmalarına bağlıdır. Onlar, birbirlerinin saldırılarından güvende olmalıdırlar. Böyle bir güvenlik, imam olmadan gerçekleşmez. Sonra, otoritesinden korkulan ve bağışlaması umulan kişiye insanlar işlerini havale eder, onun etrafında toplanırlar. Daha önce kalpleri malları, canları ve aileleri hakkındaki korkuyla doluyken, imamın etrafında birleştiklerinde, kendilerini Allah'ın yapmakla yükümlü tuttuğu dini (yükümlülükleri) yerine getir-

meye adarlar. Bir vacibin kendisiyle gerçekleştiği şey de vaciptir. Binaenaleyh imam edinmek, dinî bir zorunluluktur.

İmam (devlet başkanı) bir kişi olmalıdır ki ayrılık çıkmasın. Çünkü ayrılık ve ihtilaf, maslahatın gerçekleşmesini imkânsızlaştırdığı gibi bozulmaya da yol açar. Allah'ın bize öğrenmemizi emrettiği ilahlığın birlenmesiyle -ki O'ndan başka ilah yoktur- neyin amaçlandığını öğrenmiş oldun. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *'Allah'tan başka ilah olmadığını bil.'*[173] Halbuki Allah, zatının bölünmediğini bil veya O'nun bileşik olmadığını veya bir şeyden oluşmadığını veya cisim olmadığını bil dememiş, sadece niteliği hakkında *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[174] buyurmuştur. Allah Teâlâ kullarına akıllarıyla inceledikleri meseleleri bildirmeye kalkmamış, kitabında teorik düşünmeyi sadece O'nun tek ilah olduğuna delil getirmek üzere yapmalarını emretmiştir. Başka bir ifadeyle deliller, mertebedeki birliği gösterebilir. Dolayısıyla *'İki ilah edinmeyin, o bir ilahtır'*[175] buyrulur. İnsanlar ise teorik araştırmayı sürdürmüş, yükümlü oldukları maksadın dışına çıkmışlar, Allah adına bir takım nitelikler belirlemişlerdir. Halbuki Allah onları kendisi için tespit etmemiştir. Bu kez başka bir grup çıkmış, o nitelikleri Allah'tan olumsuzlamıştır. Halbuki Allah onları olumsuzlamadığı gibi Kitabında veya peygamberlerinin dilinde bu konuda bir ifade zikredilmemiştir. Sonra akılcılar, Allah'a isim verme hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir kısmı Allah'ın kendisine vermediği isimleri O'na isim yapmıştır. Bu isimler tenzih anlamı taşısa bile, böyle bir isimlendirme, isimlendirmeyi yapanın ve teorik aklıyla hareket edenin yetkisiz tasarrufudur. Sonra insanlar Allah'ın zatı hakkında konuşmaya başlamışlardır. Halbuki şeriat onlara Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi etmeyi yasaklamıştı. Allah Teâlâ *'Allah sizi kendinden sakındırır'*[176] buyurdu. Yani Allah'ın kendisi hakkında tefekküre kalkışmayın. Böyle yaparlarsa, onların yetkisiz tasarruflarına yasaklanan bir şeye dalmaya şeriata karşı çıkma eylemi de eklenir. Bir kısmı 'O cisimdir' demiş, bir kısmı 'cisim değildir' demiş, bir kısmı 'cevherdir' demiş, bir kısmı 'cevher değildir' demiş, bir kısmı 'yöndedir' demiş, bir kısmı 'yönde değildir' demiştir. Halbuki Allah, genel olarak, herhangi bir yaratılmışın bu konuyu incelemesini emretmemiş, ne olumlayana ne olumsuzlayana bunu emretmiştir. Onlara âlemdeki bir varlığın zatının gerçek bilgisi sorulsaydı, onu bile bilemezlerdi. Bu konuyu inceleyen bir insana şöyle sorulabilir: 'Nefsin bedenini nasıl yönetmektedir? İçin-

de midir, dışında mıdır? Yoksa ne içinde ne dışında mıdır? Aklınla bunu düşün.' Acaba hayvani cismin hareket ilkesi olan bu ilave kısım, gören, tahayyül eden, düşünen ve duyan bu kısım, neye racidir? Bire mi, çoğa mı? Araza mı cevhere mi yoksa cisme mi döner? Şeriat delili olmadan akli deliler ile bu konu araştırılsaydı, kesinlikle delil bulunamazdı. Akıl yoluyla ruhların süreklilikleri ve ölümden sonra varlıkları bilinemezdi. Bu konuda benimsenen bütün deliller, dayanaksız ve tartışılabilen delillerdir. Bu konudaki ileri sürülen her görüş imkan dahilindedir. Mümkün ise, varlığının veya yokluğunun zorunluluğunda akli delile dayanmaz. Böyle olsaydı, onun 'imkân' olan hakikati başkalaşırdı. Öyleyse (bu konularda) şeriatın nasla belirlediğinden başka bilgi imkânımız yoktur. Akıllı insan, kendisini sadece zorunlu işiyle meşgul eder ve (akıl için belirlenmiş) sınırı aşmaz. Süre kısa, nefesler az! Geçen nefes ise geri dönmez.

Bilmelisin ki, Allah tek ilahtır, O'ndan başka ilah yoktur. O, anlamlı isimlerle isimlendirilendir. O isimlerin anlamlarının bir kısmı, sadece O'na ve bu mertebenin sahibine aittir. Dostum! Bunların mahiyetine, niceliğine ve niteliğine dalma! Çünkü öyle bir araştırma, yükümlülük alanının dışına çıkartır. İman yolunu ve Allah'ın sana farz kıldığı şeyleri yapma yolunu tutarak *'Gece ve gündüz Rabbini zikret'*.[177] Kastedilen, sana emredilen tehlil, tespih ve hamd türündeki zikirlerdir. Ve Allah'tan çekin. Allah bilgisinden dilediklerini sana öğretirse, aklını ve sırrını sana vereceği ve ihsan edeceği kendisi hakkındaki bilgiye tahsis et. Faydalı iş, budur. Bu bilgi, kalbinin hayat bulmasını sağlayacak ve dünyada onunla yürüyeceğin nurdur. Bu nur içindeyken kuşku ve şüphe karanlıklarından güvende kalırsın. Onlar, fikrin sonucu olan bilgilere ilişen kuşkulardır. Çünkü ışık kaçırtan demektir. Öyleyse ışık veya nur, göründüğü yerden karanlıkları kovar. Allah hakkındaki tefekkürün verdiği bilgi iddia edildiği üzere ışık ve nur olsaydı, bilginin bulunduğu yere kuşku veya şüphe karanlığı hiçbir şekilde giremezdi. Halbuki bu karanlıklar orada bulunur. Karanlık, ışığı kaçırma özelliğine sahip olmadığı gibi üzerinde otoritesi de yoktur. Otorite, karanlığı kaçırtan ışığındır. Bu durum, kelamcıların ve konuyu ele alanların Allah'ın zatı hakkındaki bilgisinin nur olmadığını gösterir. Onlar, kuşku gelmezden önce bir bilgiye ve Rablerinden gelen bu konudaki bir kesinliğe sahip olduklarını zanneder. Halbuki kuşku kendilerine gelene kadar eksiklikleri onlara

görünmez. Nereden bileceksin ki? Belki 'şüphe' olduğunu iddia ettikleri kuşku, gerçek ve bilgidir. Çünkü kesin olarak şunu bilirsin: Eşari'nin Mutezile'nin olumsuzladığı bir konuyu kabul etmesi, (kendisine göre) gerçektir. Bu gerçek Mutezile'ye göre ise kuşkudur. Ya da Eşari'nin olumladığı bir konuda Mutezile'nin olumsuzladığı delil, Eşari'ye göre kuşkudur. Her mezhebin imamları vardır ve imamlar o mezhebi ayakta tutar. Onlar -söz gelişi Eşariler- ortak bir ad altında toplansalar bile, kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ebu'l-Meali, Kadı'dan, Kadı ise, üstadının vardığı görüşten farklı görüşlere varmıştır. Üstad bir meselede şeyhten farklı düşünceye varmıştır. Bununla birlikte hepsi Eşari olduğunu iddia eder. Aynı şey Mutezile için geçerli olduğu gibi Allah hakkında ve inanç konularında ileri sürdükleri görüşlerde filozoflar için geçerlidir. Her grubu bir makam ve bir ad birleştirse bile, görüş ayrılıklarını sürdürürler. Onlar, kendilerini bir araya getiren mezhebin esaslarında -çünkü feri konular, bu noktada dikkate alınmaz- görüş ayrılığı içindedir. Halbuki Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar ve onların arasında gelmiş geçmiş resul, nebi diye isimlendirilenlerin Allah'ın mertebesi hakkındaki inanç esaslarında görüş ayrılığına düşmediklerine tanığız. Her biri ötekini doğrular. Onlardan birisinin inancında bir kuşkunun bulunduğunu veya Rabbi hakkındaki bilgisinde şüphenin ortaya çıkıp bir delil vasıtasıyla onu giderdiğini duymadık. Böyle bir şey olsaydı aktarılır, yazılır, kitaplar onu söylerdi. Nitekim kitaplar bu konu söz söyleyen başka insanların (çelişkili) görüşlerini aktarmıştır. Nebiler insanların canları, malları ve aileleri hakkında konuşmuş, bazı şeyleri yasaklamış, mubah kılmış ve onlara yükümlülük yüklemişlerdir. Başka insanlar ise, böyle bir otoriteye sahip değildi. Bu nedenle Allah hakkında peygamberlerde ortaya çıkan görüş ayılıklarını nakletmek üzere amiller çoğalırdı. Çünkü nebiler Allah'a dayanmakta ve Allah'ın onları peygamber olarak gönderdiğini söylemektedirler. Bu konuda mucizelerden ibaret olan bir takım deliler de getirmişlerdir. Bütün bu şartlara rağmen, onlardan hiç birinden Rabbi hakkındaki bilgisine kuşkunun bulaştığı aktarılmadığı gibi herhangi birisi bu konuda diğer peygamberle görüş ayrılığına da düşmemiştir. Aynı şey, görüş birliği içindeki peygamber takipçisi keşif sahipleri için geçerlidir. Onlar da, Allah'ı bilme hakkında görüş ayrılığına düşmemiş, herhangi birisinden keşfinde veya haber verişinde başkasıyla çelişecek bilgi aktarılmamıştır. Fakat kendi dü-

şünceleri söz konusu olduğunda durum farklıdır. Çünkü fikirde insan diğer fikir sahipleriyle aynı konumdadır. Veliler arasında çelişkinin bulunmayışı, onların bilgilerinin nur olduğunu ve kuşkunun onlara ilişme imkânı bulamayacağını gösteren delillerdendir. Öyleyse nurun nur ehline tahsis edildiğini örendin. Onlar nebiler, resuller ile onların şeriatlarını takip edip belirledikleri sınırları aşmayan, Allah'tan korkan, Allah karşısında edebe sarılanlardır. Onlar Rablerinden bir nura sahip olanlardır. Bu nur, nur üstüne nurdur. '*Allah'tan başkasından gelseydi, onda pek çok çelişki bulurlardı.*'[178] Yani Hakkın niteliği ve sahip olması gereken özelliklerde görüş ayrılığı ortaya çıkardı. Çünkü inancını fikriyle araştıran kimse, bir durumda sürekli kalamaz. Aksine düşünceyle hareket eden insan, her vakit ve halde, delil olduğunu zannettiği şeyin verisine göre hareket ederek, bir hükümden o hükmün zıddı başka bir hükme çıkar.

Kardeşim! Sana yararlı bilginin nereden elde edileceğini gösterdik. O'nun doğru yolu üzerinde yürürsen, bilmelisin ki, Allah senin elinden tutar, sana inayet eder, seni kendisine seçer. Allah bizim ile hakkında düşünmeyi emretmediği konularda fikirlerimizin otoritesi arasına perde çeksin! Zikrettiklerimizle insanların karşılaştıkları kuşkuların gereksiz işlerle uğraşmalarından kaynaklandığını öğrenmiş olmalısın. Görüş ayrılıkları bu nedenle ortaya çıkmış, fikir ve arzuları insanlarla oynamıştır. Şari'nin öğrenmelerini mubah kıldığı hususlarda, iki insan görüş ayrılığına düşmemiştir. Allah onlardan görüş ayrılığına düştükleri konularda bir şey talep etseydi, o konuda görüş ayrılığına düşmezlerdi. İnsanların (ilahiyat bahislerinde) görüş ayrılığına düşmüş olmaları, Hakkın onlardan böyle bir şey talep etmediğini gösterir. Şöyle diyebilirsin: Görüş birliğine vardıkları şey nedir ki? Şöyle deriz: Her grubun aklî delilleri başka bir ifadeyle, aklın zorunlu delili, bir yaratıcının var olduğunda görüş birliği içindedir. Bu yaratıcı onları var etmiş, varlıklarında ona dayanmışlar, o ise kendilerine muhtaç değildir. Bu konuda insanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. İşte Allah'ın kullarından 'akıl yoluyla' ispatlamalarını istediği bilgi budur (yaratıcının varlığı). İnsanlar bu sınırda durmuş olsalardı ve Hak onlara peygamberinin diliyle kendisine izafe edilip isim yapılması uygun şeyleri öğretseydi, kurtulurlardı. Halbuki insan aceleci yaratılmıştır: O, kendinde bir düşünce gücü görmüş, bu gücü yerli yerinin dışında kullanmış, Allah hakkında teorik düşüncenin

verisine göre konuşmuştur. İnsanların mizaçları birbirinden farklıdır ve düşünme gücü mizaçtan doğmuştur. Bu nedenle teorik araştırma, mizaçların değişmesiyle değişmiş, onun algısı ve algıladığı şey hakkındaki hükmü de değişmiştir. Allah bizi doğru yola ulaştırsın. Hakkı imam edinen ve O'nun belirlediği şeriata sarılarak o şeriat üzere yürüyenlerden etsin! Bunu ihsan edecek, Allah'tır. O'ndan başka Rab yoktur.

Dostum! Bilmelisin ki, Allah peygamberleri boş yere göndermedi. Akıllar, tek başlarına mutluluğu sağlayacak hususları bilselerdi, peygamberlere gerek kalmaz ve peygamberlerin varlığı anlamsızlaşırdı. Fakat kendisine dayandığımız Varlık bize benzemediği gibi biz de O'na benzemeyiz. Benzeseydik, O'na dayanmamız O'nun bize dayanmasından öncelikli olmazdı. Buradan kesin olarak şunu öğrendik: Bu makamda Yaratıcının bizim gibi olmadığı ve bir hakikatin bizi birleştirmediği kesindir. Öyleyse insan zorunlu olarak nereye varacağını, nereye ulaşacağını bilemeyecektir. Dayandığı kimsenin katında mutlu olursa, mutluluk nedeni nedir? Bedbaht olursa, bedbahtlık nedeni nedir? Çünkü insan Allah'ın bu konudaki bilgisinden bihaberdir. Allah'ı onun hakkındaki iradesini ve kendisini niçin yarattığını (kendi aklıyla) bilmez ve bu konuda mutlaka Allah'ın öğretmesine muhtaçtır. Allah dileseydi, her şahsa mutluluğun sebeplerini öğretir ve ona hangi yolda yürümesi gerektiğini açıklardı. Fakat böyle bir şey dilemedi. Her topluma kendi cinsinden -başkalarından değil- peygamber göndermiş, onların başına geçirmiş, insanlara ise peygamberin emrine girmelerini emretmiştir. Allah'ın böyle yapması, bu konudaki ezeli bilgisine göre, onlara karşı delil getirmek üzere bir sınamadır. Allah peygamber olduğu iddiasında doğruluğunu gösteren mucize ve deliller ile peygamberini destekler ki ümmetine karşı delili olsun. Peygamberin 'ümmetin hemcinsi' olduğunu söyledik, çünkü vakıa böyledir. Allah şöyle der: *'Onu melek yapsaydık, yine insan yapardık.'*[179] Yani insanlara gelen peygamber melek olsaydı, yine de bir adam suretinde inerdi kl, melek olduğunu bilmesinler. Çünkü (nebilik) mertebesine karşı haset, aynı cins arasında olabilir. Allah şöyle der: *'Yeryüzünde yürüyen mutmain melekler bulunsaydı, onlara gökten melek peygamber indirirdik.'*[180]

Kavmin halifesi kendi oğullarından
Bu onların nefislerine daha ağır gelir

Onlardan olmasaydı, doğrularlardı onu
Hemcinslerinden başkasına haset etmezlerdi

İnsan bütün canlıların ve hayvanların kendisinden daha aşağı bir mertebede olduklarını bilir. Bununla birlikte bir hayvan -velev ki pislik böceği olsun- dile gelse ve 'Size Allah'tan gelen bir elçiyim, şunu yapın, şundan uzak durun' deseydi, sıradan insanlar kendisine uymak, saygı göstermek ve bereketinden yararlanmak üzere bütün güçlerini sarf eder, hükümdarlar o hayvana itaat eder, doğruluğuna bir delil istemez, konuşmasını doğruluğunun delili sayarlardı. Halbuki gerçek öyle değildir, sadece nebilik mertebesine hemcinsleri olmayan birisi ulaştığında, haset ortaya çıkmamıştır. Allah'ın yaratıklarını sınadığı ilk şey, onlara başkalarından değil, içlerinden bir peygamber göndermesidir. Allah'ın peygamberlerin doğruluklarını kanıtlamak üzere verdiği mucizelere rağmen, insanlara hakim olan haset duygusu, doğruluğunu bildikleri ve kesin olarak inandıkları bir şeyi taşkınlık ve büyüklenme nedeniyle onları inkara zorlamıştır. Allah şöyle der: *'Onu inkâr ettiler, halbuki içlerinden kabul etmişlerdi.'*[181] Yani kendilerine zulüm yapmışlardır. *'Büyüklük taslayarak.'*[182] Bu ise, kendilerine gönderilen peygambere karşıdır. Allah'a karşı büyüklenme duyguları da buna dahildir. Böyle birine 'Be adam! Seni yaratana karşı nasıl büyüklenirsin?' denilse, böyle bir davranıştan Allah'a sığınarak şöyle derdi: 'Allah katından görevlendirildiğini iddia eden bu insan yalan söylemektedir. Allah'ın böyle birini bize göndermesi mümkün değildir. *'Kuran o iki yerden büyük bir adama indirilseydi ya derler.'*[183] Ona 'Bu peygamber Allah'tan size gönderilen elçi olduğunu ispatlayan delil ve alamet getirmiştir' denilse, bu kez şöyle derdi: 'Sihrin gerçek olduğunu bilmiyor musun? Onun gösterdiği 'mucize' de bu kabildendir.' Sıradan bir insana böyle denilir. Bilgin, filozof ve seçkinlere gelirsek, onlara şöyle denilir: 'Siz bu mucizeleri onun iddiasının doğruluk delili saymıyor musunuz?' Nefisleri ve onların güçlerini bilenler şöyle cevap verir: 'Nefsin güçlerinin âlemin cisimlerine etki edecek bir mertebeye ulaşacağını biliyoruz. Peygamberin gösterdiği de bu kabilden olmalıdır.' Bu hususta 'nazar' gücüne sahip insanlardan veya zecr vb. sihir sanatına benzeyen örneklerden delil getirirler. Yıldızların hareketlerini bilen ve onların güçlerini gören bu gücün unsurdan oluşan âleme belirli ölçülerde yayıldığını gören birisi şöyle der: *Tali* ona bu

imkânı vermiş, yıldızların ruhaniliği ona yardım etmiştir. O bu talide meninin rahme düşmesi esnasında bulunmuş, ondan şereflenmiş ve bu güçler ona değerli bir nefis kazandırmıştır. O da bu nefis vasıtasıyla ilahiyat bahislerinde yüce mertebelere ulaşmıştır.' Gök bilimcinin söylediği doğrudur. Fakat Allah, bütün bunları kendisini yaratırken ulvi âleme yerleştirmiştir. Bu durum, Allah'ın kendisiyle kullarını sınadığı bir imtihanıdır. Onlar, bu özeliği o ruhani güçlere izafe ederek Allah'ın bu konuda peygambere olan bakışından soyutlayınca, bu davranışlarıyla 'kâfir' (gerçeği örten) diye isimlendirilmişlerdir. Halbuki onlar, doğru söylemişlerdi, fakat Allah âlemi böyle düzenlemiş, bilgilerindeki bilgisizlikleri yönünden (bu inançsızlık) onlara gelmiştir. Bu bağlamda bir grup şöyle demiştir: 'Bilgi bir perdedir.' Gerçek öyle değildir, çünkü onların bu konudaki bilgileri, Allah'ın yıldızların ruhaniliklerine yerleştirdiği özellikleri ortadan kaldırmaz. Onların içine düştükleri yanlışlık, bilgilerinden değil, bilgisizliklerinden kaynaklanmıştı. Peygamberlerin sayesinde mutluluk yolları ortaya çıkınca, Allah şöyle der: *'Ona yolu açıkladık, şükreden veya kâfir olur.'*[184] Geride Allah'ı kullarına amel nasip etmesi kalmıştır. Bu amel, kendilerine emrettiği şekilde, peygamberine uyarak yapılır. Onlar, emir ve yasaklarında peygambere uyar, onun belirlediği sınır ve esaslarda durur. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Bu menzil, tenzil ilmini, isimler ilmini, imtihan etme ilmini, illetler, nispetler ve haberler ilmini, delillerin kaynağının ilmini, onların medlûl hakkında çoğalmasının bilgisini, ihtisas ilmini, mertebeler, nitelikler ve kaza ilmini, imamlık ilmini, şeriatlar, intikaller, umut, feyiz ve beka sebeplerinin ilmini, tercih ilmini içerir. Bu ilimden insanlar arzularına uyar, hakikati bırakır ve onu göz ardı ederler. Allah bu niteliğin bulunmasından bizi korusun. Allah'ım! Seni tenzih eder ve seni överiz. Senden başka ilah yok. Bağışlanma diler, sana dönerim.

ÜÇ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Muhammedî Mertebeden, Müjdelenene Gelen Müjdenin Bilinmesi

Bir müjdeci risaleti getirdi
Ödül gerekir ona, gönderen Kerim'den

Hatmü'l-velayet de getirdi onu
Tıpkı gönderilmiş nebinin getirdiği gibi

İki hatemlikten de payımız çok
Bu bir veraset, indirilmiş kitapta bize gelen

Son mısrada şair '*Bana ve Yakup oğullarına varistir*'[185] ayetine işaret etmektedir. Bilmelisin ki, ilahi meşiyetin fiilde bir etkisi vardır. Bu nedenle tercih edeninde -kendiliğinde değil- edilgenliği kabul etmeyene ilişmesi olumsuzlanmıştır. Bu durum, kulun dilemesinden ve iradesinden farklıdır. Çünkü kul bir şey diler ve iradesi dilediğine ilişirse, o şey bazen meydana gelirken bazen gelmez. Bunun için Allah bir şey yapmak istediğimizde, 'Allah dilerse' dememizi emretti. Böylece Allah'ın iradesine bağladığımız fiil gerçekleştiğinde, asıl itibarıyla Allah'ın hükmüyle ve O'nun meşiyetinden meydana gelir. Bizim meşiyetimizin ise, onun var oluşunda etkisi yoktur, fakat bir hükmü vardır. Bu hüküm, Hakkın söz konusu şeyi bizim meşiyet ve irademizin varlığıyla dilemiş olmasıdır. Dilediğimiz şeyin varlığı ise, Allah'ın meşiyetinden meydana gelmiştir. Öyleyse bizim meşiyetimizin de bulunup fiile ilişmesi gerekir. Bu durum '*Siz, Allah dilemeden dileyemezsiniz*'[186] ayetinde belirtilir. Kast edilen, bir şey dilediğinizde demektir. Bununla birlikte akla göre gerçekleşmesi imkânsız bir şeyi -ilahi meşiyet ona ilişmemiştir- Allah'ın 'dileseydi yapardı' diye bize bildirilmesinin faydası, şunu öğretmektir: İlahi meşiyetin varlığına ilişmesi olumsuzlanan o şey, mümkün olması nedeniyle, kendisine göre imkânsız değildir. Çünkü söz konusu şeyin kendiliğinde iki durumdan (olmak ve olmamak) birisini kabul etmesi gerekir: Bu durumda mümkün, bir tercih edene muhtaçtır. Halbuki özü gereği imkansız öyle değildir. Çünkü onun varlığına meşiyetin

ilişmemesinin olumsuzlanması imkânsızdır. O kendisi nedeniyle var olamaz.

Bazı insanlara göre, Allah Teâlâ kendisi nedeniyle varlığı imkânsız bir şeyi var etmek dileseydi, onu var ederdi. Allah'ın imkânsızı var etmeyişinin nedeni, varlığını dilememiş olmasıdır. Böyle bir görüş sahibi şöyle iddia etmiştir: Allah imkânsıza imkânsızlığı, vacibe zorunluluğu ve mümküne imkânı vermiştir. Böyle bir görüş sahibi ne dediğini bilmiyordur. Çünkü Allah, kendisi nedeniyle varlığı zorunlu olandır ve kendisi nedeniyle zorunluluğu verenin kendisi olması, gerekirdi. Bu durumda ise dileseydi, varlığı zorunlu olmazdı sonucu çıkar, bu durumda Hakkın varlığı, kendisi nedeniyle tercih eden olurdu. Bu durumda o adeta şairin dediği gibidir:

Kendisini Araplaştırmak istedi de
Böylece acem oldu

Çünkü bu görüşü ileri süren insanlar Allah'a iktidarının nüfuzu özelliğini nispet etmek istemiş, halbuki iktidarın ve kudretinin neyle ilgili olduğunu anlamamış, gerekli olmayan bir şeye ilahi iktidarı bağlamış, Hakkı ise farkında olmadan mümkünlerden birisine çevirmiştir. Öyleyse gerçekleşmeyen bir konuda 'Allah dileseydi' demenin yararı, zatına göre o şeyin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu bildirme amacı taşır. Öyleyse Allah'ın gerçekleşmeyen bir konuda 'dileseydi' (gerçekleşirdi) diye bildirmesinin yararı, söz konusu şeyin kendisine göre gerçekleşmesi mümkün bir şey olduğunu bildirmektir. Böylelikle Allah bizim için mümkün olan ile mümkün olmayanı ayırt etmiş, meşiyet ve iradesinin imkânsıza ilişmesini olumsuzlamıştır. Allah'ın irade ve meşiyetini ilginin olumsuzlanması yoluyla imkânsıza bağlamasına misal olarak, *'Allah dileseydi, çocuk edinirdi'*,[187] *'Eğlence isteseydik, katımızdan edinirdik'*[188] ayetlerini verebiliriz. Böyle bir şey imkânsızdır. Nasıl olur da Allah'ı iradenin olumsuzlanması altına sokar? Böyle bir özellik, mümküne aittir. Cahil saydığımız ve görüşünü yanlış bulduğumuz kimsenin işaret ettiği husus budur.

Bilmelisin ki, ezeli bilgisinde böyle bir şahsın yaratılmış olmasını belirlemiş olması, ilahi cömertliğin zirvesidir. O şahıs bozuk aklıyla O'nun hakkında hüküm vermiştir. Böyle bir hüküm verince, aklının

böyle bir şeye inandığı hükmü verilir. Böyle bir hüküm, Allah hakkında bilgisizliğin son kertesidir. Allah Teâlâ iradesinin kendisi nedeniyle gerçekleşmesi imkânsız olana ilişmeyeceğini bildirmiştir. Yetkin akıl sahibi buradan iradenin ilişmesinin doğru olmadığı şeye ilişmesinin reddini kabul eder. Zayıf akıllıysa, bu ifadeden şunu anlar: Allah Teâlâ 'şayet (lev)' dememiş olsaydı, mutlaka onu yapardı. Bu kanaate aklı yatar ve kalbi kırılmaz, çünkü bu düşüncesiyle ilahi iktidarın her şeye nüfuz ettiğini söylemek istemiş ve Allah hakkında iyi bir şey söylemek istemiştir. Kamil akıl sahibiyse, Allah'ın kendisine olan ihsanını bilir, aklını öyle eksik akıl yapmadığı için Allah'a şükreder. Bilir ki, Allah kendisine böyle kıt akıllının ulaşamayacağı bir derece vererek üstün kılmıştır.

Bir topuluk, Allah'ın imkânsıza da güç yetirebileceğini ileri sürmüştür. Söylenmesi gereken şudur: Allah -kendisinin de söylediği gibi- her şeye güç yetirir. Kudret ilişeceği mahallini talep ettiği gibi irade de ilişeceği mahalli talep eder. Allah'ın bilgisi de -ister olumlama ister olumsuzlama veya varlık veya yokluğunu bilme şeklinde olsun- ilişeceği mahalli talep eder. Duyma, görme ve Hakka kendisini nedeniyle nispet edilen her nitelikte durum böyledir. Aklı bol ve bilgili insan, bütün nispetlerin neyle ilgili olduğunu bilerek nispeti ilgili olduğu şeye bağlar. İşleri böyle bilen insan, Allah'ın ilahi meşiyete (Allah dilerse sözüyle!) kendisini bağlamadan yapmayacağı işleri söyleyene vereceği cezayı da bilir. İnsan fiilini Allah'ın iradesine bağlarsa, o davranış (yapılmadığında) Allah'ın cezalandırması söz konusu olmaz. Çünkü Hak yaratıklarının elleriyle ortaya çıkan amellerde gerçek yaratıcı olarak gizlenmiştir. Hiç kimsenin -yaratma yönünden- fiillerde etkisi yoktur; fiillerde hükmü ortaya çıksa bile, bu, bir etki değildir. İnsanlar, etki ile hükmü ayırt edemez. Allah bir hareketi veya varlığı maddelerde bulunacak herhangi bir anlamı var etmek dilediğinde -ki o kendi başına var olamaz-, kendi başına var olmayan o şeyin yaratılışının kendisinde ortaya çıkacağı bir yer bulunmalıdır. Yer ve mahal, mümkünün varlığında hüküm sahibidir, fakat bir etkisi yoktur. İşte iyice incelersen, etki ve hüküm arasında böyle bir fark vardır. Böyleyken kul 'yaparız', 'işleriz' nasıl der ki? Halbuki onun fiilde genel olarak bir etkisi yoktur. İşte Allah bu nedenle onu cezalandırır.

Allah kullarının böyle yapacağını ve onların böyle sözler söyleyeceğini bildiği için, cezalandırmadan kurtulsunlar diye, istisnayı (Allah di-

lerse) söylemelerini emretmiştir. Bunun için gelecekteki bir davranıştan vazgeçince, öncesinde 'istisna yapan' suçlanmaz. Çünkü böyle bir insan fiili kendine değil, Allah'a izafe etmişti. Fiili Allah'ın iradesine bağlamak, yaratıklara fiilleri izafe etmekle çelişmez, çünkü onlar, ilahi fiillerin zuhur ettiği yerdir. Bu ölçüdeki bilgiyle akıl sahiplerinin dereceleri farklılaşır. Bakınız! Hak şöyle der: 'Ey iman edenler.' Halbuki akıl veya bilgi sahipleri dememiştir. *'Niçin yapmadıklarınızı söylüyorsunuz.'*[189] Çünkü bilgili ve akıllı insan, Allah dilerse şeklinde istisna yapmaksızın, yapmayacağı bir şeyi söylemez. Çünkü bilir ki, fiil, -kendisine değil- sadece Allah'a aittir. Böylelikle Allah, bir kısmının diğerlerinden üstün olduğu öğrenilsin diye, âlemin tabakalarını ayırt etmiştir. Öyleyse akıllı alimler, bütün genel hitaplarda Hakkın dikkate aldığı kimselerdir, çünkü onlar, sözün bağlamlarını bilenlerdir. Böylelikle onlar, bu hitap vasıtasıyla âlemde hangi sınıfın amaçlandığını da bilirler. Bu nedenle 'tefekkür edenler', 'bilenler', 'akıllılar', 'ince akıl sahipleri' için değişen ayetler nedeniyle sınıflar farklılaşmıştır. Allah Kuran'da 'insanlara ulaştır' buyurur. Burada, tebliğ olmanın dışında başka bir şey anlamayacak özel bir grup kastedilmiştir. 'Onunla korkutsunlar diye.' Bu hitap ise, belirlenen başka bir grup hakkındadır. 'Bilsinler ki, O tek ilahtır.' Bu ise, bu hitapla yükümlü belirlenen başka bir gruptur. *'İnce akıl sahipleri öğüt alsın.'*[190] Bu ise başka bir grup için söylenmiştir. Kuran-ı Kerîm kendiliğinde tektir, fakat ondan bir ayet lüb sahibi için 'öğüt', birliği öğrenmek isteyen için 'tevhit', çekinen için 'korkutma', dinleyen için ise sevap alsın diye 'tebliğ' olur. Bu kısma misal olarak, dili bilmeyen yabancıyı verebiliriz. Böyle insanlara Allah'ın kelamı -Allah'a nispet edilmesi yönüyle- öğüt verir. Onlar ise, kendi dillerine tercüme edilip de açıklanana kadar, sözün anlamını bilemezler.

İlahi hitaplar arasında yer alan hususlardan birisi de, müjdelerdir. Bunlar, iki kısma ayrılır. Bir kısmı üzüntüyle müjdelemektir: *'Onları acı azapla müjdele.'*[191] Bir kısmı ise *'Onu mağfiret ve büyük bir ecirle müjdele'*[192] geçtiği üzere, sevindirici şeylerle müjdelemektir. Gelişi insanın görünen derisini etkileyen her haber, müjdedir. Bu ise, iki adamda meydana gelebilir: Birincisi nefsi öyle bir güce sahiptir ki, varlığındaki kemal nedeniyle derisi başkalaşmayacak durumdadır. İkinci kişi ise, haberi verenin sözünü doğrulamayandır. Geride şu kalır: Acaba haber o kişinin içine etki etmiş midir, etmemiş midir? Verilen haber insanın içine

etki ederse, böyle bir insan iki kişiden biridir: ya verilen haberin gerçekleşeceğini kesin olarak bilen biridir veya bunu imkan dahilinde kabul edendir. Onun nefsine etki etmezse, bilen olmadığı gibi doğrulayan da değildir. Bu durumda birinci kişi için bu haber, onun nefsindeki hayali suretlerle -ki bu suretler haberin sonucunda meydana gelmiştir- ilgilidir. O insanın hayalinde duyusal surete benzeyen ve (haberin sonucunda meydana gelen) suret meydana gelmeseydi, haber onun hakkında bir müjde olmaz ve dışında gözükmese bile, batınında sevinç ve üzüntü meydana getirmezdi. Ruhlar maddelerden soyutlanmış olsaydı, onlar hakkında müjde geçerli olmaz, sevinç ve hüzün meydana gelmez, bu durumda iş, onların hakkında 'soyut bilgi' olarak kalırdı. Çünkü ruhani hazzın sebebi, müşterek duyudur. Müşterek duyu ise, mizacın kendisine uygun veya uygun olmayan ve benzeri şeylerden etkilenmesinden duyum alır. Soyut ruhların ne hazzı ne elemi vardır! Bu durum, tasavvuf yolunda ariflerin bir kısmı için gerçekleşir. Ebu Yezid şöyle der: 'Bir vakit güldüm, bir vakit ağladım. Artık ne gülüyorum ne ağlıyorum.' İşte bu durum, söylediğimizin ta kendisidir. Çünkü Ebu Yezid, doğasına bakmaksızın, mücerret ruhuyla kalmış, 'sırf bilgi'yi müşahede etmiş, Hakkın ilahlık yönünden olan tevhidini düşünmekten zatının tevhidini düşünmeye doğru yükselmiştir. Yöneldiği tevhit, mümkünün ilgili olduğu mertebe yönünden olan tevhit değil, Hakkın zatı nedeniyle sahip olduğu tevhittir. Bu tevhitte Hakkı nispet ve izafetlerden soyutlanmış Bir olarak değil, Bir olarak müşahede eder. Bu tevhitte Hak, mümkünler için bilinmezdir, O'na 'kendisi nedeniyle bilendir' özelliği nispet edilmez. Öyleyse O, bu tevhitte kendisinin aynıdır; yoksa 'ne aynı ne gayrı' olması yönüyle tevhitten söz etmiyoruz. Bu, kendisine ilişme yönünden âlemin tecridindeki en üstün mertebedir. Binaenaleyh bu, (niteliklerin birliği anlamındaki) vahdaniyetin değil, (zat'a özgü salt birlik anlamındaki) ahadiyetin kemalidir. Vahdaniyetin kemali, birliğinin inançlara nüfuz etmesinden ortaya çıkar, çünkü vahdaniyete göre bir olan, O'nu birleyenleri talep eder. Ahadiyet ise, bunu talep etmez. Misal olarak cismaniyi verebiliriz. Cismani, hükmünün ortaya çıkması için, cisimleri talep eder.

Öyleyse sevindirici ve üzücü sebeplerle karşılaştığı halde haz almayan ve üzülmeyen ya da haz verici bilgileri elde edişte maddi ve manevi şeylerle haz almayan arifi gördüğünde, onun içinde bulunduğu halinin

'doğadan tam soyutlanma' olduğunu bilmelisin. Allah'ı bilen alimlerin peşinden koştuğu fakat azınlığın kendisini bulduğu 'Allah'a benzerliğin en güçlüsü budur. Onu bulan azınlığa, bu vecd nadiren eşlik eder. Allah onu dilediği kullarının bazı düşüncelerine ihsan eder ve bu ihsan sonucunda arif, zikrettiğimiz zati tevhidi öğrenir. Akıllılardan bir grup, kemal ile haz almayı ve sevinmeyi bu mertebeye nispet etmiştir. el-Ahad böyle bir nitelikten münezzehtir. Fakat ilahi vahdaniyet (niteliklerin birliği), bu sözü benimseyenlerin kendisine bakıp da farkına varmadıkları şeydir. Allah şöyle der: *'Farkında değillerken onları yanıltacağım, onlara mühlet vereceğim, benim tuzağım güçlüdür.'*[193] Zatı yönünden Hakkı düşünen kimse, söylediğimizi bilir. İlahlığı yönünden O'nu düşünen de söylediğimizi bilir. Bakınız! Peygambere gelen ilahi vahyin başlangıcı rüyalardan ibaretti. Bunlar, ümmet içinde nebiliğin kesilmesinden sonra kalan şeylerdir. Gerçeği olduğu hal üzere bilmeyenler, bu durumun bu ümmet için bir eksiklik olduğunu zannetmiştir ki gerçek, vahyin taksimini bilmeyenlerin zannettiği gibi değildir. Çünkü sahih rüyalar, Haktan kullarına dönük doğrudan bazen de vasıtalı olan en genel vahiydir. Nebiliğin özelliği, zorunlu olarak vasıtalı olmaktır. Binaenaleyh melek, bu vahiyde bulunmalıdır. Rüyalar ise öyle değildir. Arif kul, sahih rüyalar devam ederken, nebilikten kaçırdığına üzülmez. Bununla birlikte insanlar, bu rüyalarda derece derecedir: Bir kısmı rüyasında vasıtadan ayrılmazken bir kısmında vasıta kalkar. Misal olarak Fertleri ve Hızır'ı verebiliriz. Onlar, vasıtaların ortadan kalkmasıyla, rüya görür ve onların nebilikleri böyledir. Bu nedenle onların hüküm koyabileceğini reddederiz. Binaenaleyh sahih rüyalardan ortaya çıkan herhangi bir hüküm, rüyadan vasıtayla meydana gelir. Söz konusu hüküm, peygamberin getirdiği vahyin özel bir (yönünü) açıklamakla sınırlıdır. Hükmün bulunmadığı kısım ise, zatının kemale erdirmek üzere, soyut bilgi olmak üzere vasıtanın ortadan kalkmasıyla gerçekleşir. Peygamberler vahyin rüyalar ile onun dışındaki farklı türlerini elde etmekle, diğer insanlardan üstündür. Bu diğer kısma misal olarak, meleklerin kalplerine veya duyularına gelmesini verebiliriz. Onlar sahih rüyalar da görürler. Onlar kutuplar-teklerdir. Biz ise, sadece tekleriz, kutup değiliz. Burada 'kutup' derken, mucize ve ayetlerle desteklenip âlemin maslahatlarını şamil idari kanun merdivenin etrafında döndüğü kimseyi kastet-

mekteyim. Allah bizi verdiği müjdelerle sonsuza kadar uyuyup bir daha uyanmayanlardan etsin!

Sehl b. Abdullah, Abadanlı bir adama kalbin secdesini sormuş. Sehl kalbinin secde ettiğini görmüş, zamanındaki şeyhlerden bir gruba bunu arz etmiş, onlar ise aynı hali tatmadıkları için ne söylediğini anlamamışlardı. Bunun üzerine Sehl konuyu bilen birini bulmak üzere yola çıkmış. Abadan'a gelince, bir şeyhin huzuruna girmiş ve 'Üstat! Kalp secde eder mi?' demiş. Bunun üzerine şeyh 'Eder, sonsuzluğa secde eder' demiş. Yani secdeden başını kaldırmaz. Bu sorusuyla Sehl, Allah'ın kendisini kalbinin secdesine muttali ettiğini anlamış, onun gereğine uymuş, dünyada başını secdeden kaldırmamış, ahirette de kaldırmayacaktır. Bu nedenle Sehl, bir daha bir şeyin gerçekleşmesi veya gerçekleşmiş olanın kaldırılması için dua etmemişti. İşte bu, ariflerin bile bilmediği meçhul bir makamdır. Bu makamda tekler (Efrad) sabit durabilir.

Nebilere seçkin ve sıradan insanlar için hüküm koyma yetkisi verilip (ahlakta uyulan) 'örnek' haline getirilmeselerdi, onların durumu zikrettiğimiz gibi olurdu. Fakat nebiler, şeriat getirme esnasında kalp secdesinde huzuru esas almışladır. Bu hal, hiçbir zaman ortadan kalkmayacak şekilde, eşlik eden halin hükmünün verdiği gücün zirvesidir. Nebi olmayan bu hali bilince, zorlanır. Pek çok yerde eşyada ilk olanın Allah'a nispet edilmeye daha uygun olduğunu söylemiştik. İlkler, kuşkunun girmeyeceği doğrulardır. Aynı zamanda ilk düşünme, ilk bakış, ilk duyuş, ilk hareket ve ilk sözde zafiyetin giremeyeceği bir güç vardır. Sadece Allah için olabilecek bütün ilklerde şirk bulunmaz. İlkten sonra ise, ona girenler girebilir ve girenlerin bir kısmı doğru bir kısmı yanlış olabilir. Peygambere ilk gelen vahyin sahih rüya oluşuna bakınız! Böylelikle sahih rüyalar, vahiyde ilklik mertebesini kazanmıştır. Hz. Peygamber'in gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi gerçekleşirdi, çünkü sabah aydınlığı, rüya gören insanın uykudan uyanması gibi, geceden ortaya çıkıştır. Validemiz Hz. Aişe'nin yaptığı benzetmenin güzelliğine bakınız! Böylelikle Allah, bu ümmetin ricali için hiçbir zaman yanılmayan vahyin başlangıcı olan rüyaları geride bırakmıştır. Zikrettiğimiz ve dikkatini çektiğimiz hususu anlarsan, Allah'ın bu ümmete inayetini de öğrenirsin. Allah vahyin özeti olan şeyi onlar için geride bırakmıştır. Bu menzille ilgili bu kadar açıklama yeterlidir.

Bu menzil ilimler arasından tenzih ilmini, ilahi tevhit ilmini (ulûhiyetin birliği), ulvi ve süfli âlemin tenzihini, meşiyetin ve kelamın bilgisini, ameller ve tafsillerinin bilgisini, ilahi muhabbet bilgisini -bütün yönlerden değil- özel bir yönden içerir. 'Özel yönden' derken, Allah'ın tövbe edenleri, temizlenenleri ve müminleri sevmesini kastetmekteyim. Sevgi yönleri, bu tabakaların denk olmayışı nedeniyle, birbirinden farklıdır. Öyle olmasaydı, bu konuda ayrıntının faydası ne olurdu ki? İlahi yolların bilgisi, nefislerin riyazet ve mücahedelerinin bilgisi, varidatta sebatın bilgisi, cinse uygun şeyle desteklenme bilgisi, azarlama bilgisi, dünyadaki cezanın bilgisi, inayetin bilgisi, başarısızlığın bilgisi, yaratıkların mertebelerinin bilgisi bu menzilden öğrenilir. Gerçek bilginin hayalî olandan ayrılması, tamamlık bilgisi, nurlar bilgisi, kınanan ve övülen şirkin bilgisi, iman mağfiret ve varlıklarla ilgili sevginin bilgisi, bunlardan övülenlerin bilgisi, müjdelerin bilgisi, karşısında dürüst davrandıklarında Allah ehlinin desteklenmesinin bilgisi, bu menzilden öğrenilir.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.' Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

ÜÇ YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bazı İlahi Mertebelerde Kadınların Adamlarla Bir Araya Gelmesinin Asımiyye Mertebesinden Bilinmesi

Nisa (kadınlar) erkeklerin yarısı
Ruhlar ve bedenler âleminde

İkisi hakkındaki hüküm bir
İnsan diye ifade edilendir o

Kadın geçici olarak ayrılmış erkekten
Bu geçicilikle kadın ayrıldı erkekten

Birleşme mertebesinden, hüküm o ikisi hakkında verilir
Dışta birlik hakikatiyle (ikisi insandır)

Göğe ve yere bakınca
Ayırırsın, gerçek bir fark yokken, ikisini

İhsana tek hakikat olarak bak
Onun ihsandan hükümle çıkışını gör

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, 'insanlık' kadın ile erkeği birleştiren bir hakikattir. Bu nedenle erkeklerin kadınlar üzerinde insanlık yönünden üstünlükleri yoktur. Nitekim insan, âlem olmada da büyük âlem ile ortaktır ve âlemin insan üzerinde bu yönden bir üstünlüğü yoktur. Bununla birlikte ayette, erkeklerin kadınlardan bir derece üstün olduğu belirtildiği gibi göklerin ve yerin yaratılışının insanın yaratılışından daha büyük olduğu da belirtilmiştir. İnsanların çoğu ise bunu bilmez. Yine de (varlıklarını yokluklarına) tercih edenin varlığına delil ve alamet olmada gök ve insan oraktır: '*Siz mi zor yaratıldınız, yoksa gök mü? Onu inşa etti.*'[194] Allah göğe özgü şeyleri, sonra yeryüzünü zikretmiş, yuvarlak oluşundan ve başka özelliklerinden söz etmiştir. Bütün bunlar, göğün (yaratılış itibarıyla) insandan üstünlüğünü belirtmek üzere zikredilmiştir. Gök ve yerin insandan üstün olmasını sağlayan derecenin erkeğin kadından üstün olmasını sağlayan derece olduğunu gördük. Başka bir ifadeyle söz konusu derece, insanın göğün ve yerin edilgeni olması ve o ikisinin arasında meydana gelmesinden ibarettir. Edilgen, edilgeni olduğu failin gücüne sahip değildir. Havva'nın Âdem'in edilgeni olduğunu ve onun sol kaburgasından yaratıldığını gördük. Böylelikle Havva, kendisinden meydana geldiği erkeğin derecesine katılmayacak derecede eksik kalmıştır. Erkeğin mertebesini ise, kendisinden yaratıldığı şey kadar bilebilir ki o da kaburgadır. Böylelikle kadın erkeğin hakikatini algılamaktan eksik kalmıştır. İnsan âlemi ancak kendi varlığına âlemden alınarak (yerleştirilen unsurlar) ölçüsünce bilebilir, başkasını bilemez. İnsan, onun değerli bir özeti olsa bile, bütün olarak âlemin derecesine katılamaz. Kadın da bu özetin bir özü olsa bile erkeğin derecesine katılamaz. Öyleyse kadın edilgenlik mahalli olması itibarıyla doğaya benzer. Erkek ise öyle değildir, çünkü erkek sadece suyu rahme bırakır. Rahim, yaratma ve meydana getirmenin gerçekleş-

tiği yerdir ve bu sayede türün bireyleri, rahmin düzgün bir insan haline gelene kadar yaratılış sürecinde edilgenlik ve yaratma özelliğini kabul etmesiyle kadında meydana gelir. Bu ölçüyle erkekler kadınlardan ayrışmış ve yine bu nedenle kadınların akılları erkeklerin akıllarından eksik kalmıştır. Çünkü kadın aklı, yaratılışı aslında erkekten aldığı kadarını bilebilir. Kadınlardaki din eksikliğine gelirsek, bu bağlamda karşılık, amel ölçüsündeyken amel bilgiden meydana gelir. Bilgi, bilenin kabiliyetine, onun kabiliyeti ise yaratılış esnasındaki istidadına bağlıdır. Kadının istidadı, erkeğinkinden eksiktir, çünkü kadın, erkeğin parçasıdır. Dolayısıyla kadın dini kabulde erkekten eksik olmuştur.

Bu bölüm, kadın ile erkeğin kendisinde birleştiği niteliği ele almayı gerektirir. Bu nitelik, hakikatler yönüyle, zikredilen hususta her ikisinin 'edilgenlik' makamında bulunmasıdır. Kadın ve erkeğin ortak davranışları nedeniyle gerçekleşen birliğe gelirsek, misal olarak '*Müslüman erkek ve müslüman kadınlar... Allah'ı çok zikreden erkek ve kadınlar*',[195] '*Tövbe eden, hamd eden, tespih eden erkek-kadınlar*',[196] '*Tövbe eden, tespih eden kadınlar*'[197] ayetlerinde geçen ortak zikredilmeyi verebiliriz. Allah'ın peygamberi, şöyle buyurur: 'Erkeklerden pek çok kimse, kadınlardan ise İmran kızı Meryem ile Firavun'un eşi Asiye kemale erdi.' Erkek ve kadın kemalde birleşmiş, erkekler ise -kemalde değil- mükemmellikte kadından üstün olmuşlardır. Çünkü erkek ve kadın nebilik derecesine ulaşmakla kemale ermişken, erkekler resullük ve gönderilmeyle kadınlardan üstün olmuş, kadın ise gönderilme ve resullük derecesine ulaşmamıştır. Bununla birlikte söz konusu ortak makam (nebilik) mensupları arasında bir kemal derecelenmesi vardır. Allah şöyle der: '*Peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün yaptık.*'[198] Başka bir ayette '*Bir kısmını diğerlerinden üstün yaptık*'[199] denilir. Allah erkek ve kadınları yükümlülükte ortak tutarak erkekleri olduğu gibi kadınları da yükümlü saymıştır. Bununla birlikte kadınlar, erkeklerde bulunmayan bir hükme tahsis edilmiştir. Bazen erkek kadınla ilgisi olmayan bir hükme tahsis edilebilir. Bununla birlikte kadınlar, erkeklerin yarısıdır.

Bilmelisin ki, yaratılış aslı itibarıyla erkek karşısında kadının konumu, Rahman karşısındaki Rahim'in konumu gibidir. Çünkü rahim Rahman'dan bir daldır ve bu sayede onun suretine göre ortaya çıkmıştır. Bir rivayette denilir: 'Allah Âdem'i Rahman'ın suretine göre yarattı.' İnsandaki rahmin de Rahman'ın bir dalı olduğu sabittir ve böylece

Rahman karşısında Âdem karşısındaki Havva gibi olduk. Havva çoğalma yeridir ve çocuklar onda var olur. Biz de, fiillerin ortaya çıktığı bir yeriz. Öyleyse fiil Allah'a ait olsa bile, bizim elimizde ortaya çıkar ve duyuda sadece bize aittir. Rahman'dan bir dal olmasaydık, Allah ile aramızdaki bağ (neseb-i ilahi) geçerli olmazdı. Bu bağ, O'nun kulu olmamız demektir ve 'kavmin kölesi, onlardandır.' Öyleyse bizim Allah'a muhtaç olmamız, parçanın bütüne muhtaçlığıdır. Bu ölçüde bir ilişki olmasaydı, ilahi izzetin ve mutlak müstağniliğin bize yönelmesi veya bize bakması mümkün olmazdı. Bu bağ sayesinde O'nun tecelli ettiği yer haline geldik. Binaenaleyh Allah'ın zatı bizde müşahede edilir, çünkü bizi ilahi surete göre yaratmış, bu sayede bütün ilahi isimlere sahip olduk. Bizde her ilahi isimden bir pay vardır ve bizde bulunan herhangi bir şeyin hükmü esasa dayanır. Hz. Peygamber bu isimle ilgili olarak insanın organları hakkında şöyle der: 'Bir organ acı hissettiğinde, bedenin bütün organları onu hisseder.' Özel bir organdaki acı diğer organlara yayılır ve böylelikle bütün organlar acı duyar. Bu esnada '*güvenilir bir şehir*'[200] sayılan bedenin sultanı olan nefs-i natıka (düşünen nefs) hakkında ne düşünürsün? O belirli organda hastalığı taşıyan hayvani nefistir ve natık nefs karşısında o mülkünde bozulmanın gerçekleştiği bir hükümdara benzer. Böyle bir hükümdarın sıkıntısı daha çoktur. Bakınız! Hak kendisini öfke, rahmet, kabul, duaya icabet vb. özeliklere nitelemiş, bunları bizden meydana gelen sebeplere bağlamıştır. Allah'a açıkça asi olursak, O'nu kızdırırız. Razı olacağı söz söylersek, razı ederiz. Hz. Peygamber şöyle der: 'Rabbimizi razı edecek, söz söyleriz.' Tövbe ettiğimizde, O'nun nezdinde kabul gerçekleşir. Günahlarımız olmasaydı, bizi cezalandırmaz veya bağışlamazdı. Bütün bunlar, (Allah ile kulu arasında) bağı meydana getirir, nispetleri sabit kılar ve sebebin sonuçlarını güçlendirir. Öyleyse biz, bir annenin ve farklı babaların çocuklarıyız. O ise, müşahedeye göre değil, (aklî) delilin bildirdiğine göre İlk Sebeptir.

Zikrettiğimiz husus sabit olduğuna göre, Hz. Peygamber şu hadisiyle nispetleri tespit etmiştir: 'Rahmi birleştireni, Allah kavuştursun, keseni Allah kessin.' Bu hükmün ne kadar garip olduğuna bakınız! Onu Rahman'dan kesmiş, bizim mutluluğumuzu ve ona ulaşmamızı kestiği şeyi birleştirmeye bağlamıştır. Öyleyse (insanın üzerinde yaratıldığı) suret kavga edici bir surettir ve ilahi yakınlık ondadır. Bu sayede, kavuşma

ve vuslat imkânı buluruz. Vasıl, yolcuyu ailesine döndürmek demektir ve ilahi hikmetin teşbihi reddetmekten başka bir hükmü yoktur. Çünkü Allah şöyle der: *'O'nun benzeri bir şey yoktur.'*[201] Rahmi kestiğimizde, kesmede O'na benzeriz, Çünkü O, rahmi Rahman'dan dal yapmıştır. Her kim onu keserse, Allah'a benzemiş olur. Allah ise bir şeye benzemez ya da esasta bir şey O'na benzemez. Böylelikle Allah, rahmi keseni -kendisinden değil- rahmetinden uzaklaşmayla tehdit ederek bize 'sıla-ı rahmi' emretmiştir. Bu davranış, rahmi kendisinden kesildiği asla döndürmektir. Allah şöyle der: *'Bütün iş O'na döner, O'na ibadet ve tevekkül et. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.'*[202] Allah bilgiyi sana izafe ederek, kendisini O'nun üzerinde gözetmen ve şahit yapmıştır. O gaflete düşmeyen ve unutmayan şahittir. Sen de seni yükümlü tuttuğu işlerde O'na uyarsan, gafil olmaz ve unutmazsın. Çünkü sen, bu niteliğe daha layıksın. Sen O'na muhtaç iken, O sana muhtaç değildir.

Havva Âdem'den bir parça olunca, Allah aralarına sevgi ve merhamet yerleştirmiş, bu sayede Rahim ile Rahman arasında sevgi ve merhamet olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle rahmi kopartıldığı kimseye bağlaman emredildi. Bu durumda kopartılma Allah'a birleştirme sana düşer ve sayesinde âlemin diğer kısımlarından üstün olacağın bu işte bir payın olur. Öyleyse iki çift arasına yerleştirilen sevgi, üremeyi gerektiren cinsel ilişki üzerinde ısrar demektir. Yaratılan merhamet ise çiftlerden birinin ötekine duyduğu sevgidir. Çiftlerden birisi ötekine arzu duyar ve onunla dinginlik kazanır. Kadının ilgisi parçanın bütününe veya dalın köke, gurbettekinin vatanına olan ilgisidir. Erkeğin kadına ilgisi ise, bütünün parçaya ilgisidir, çünkü 'bütün' adını onun sayesinde elde edebilir. Parça yoksa bütün adı gerçekleşmez. Kökün sevgisi aynı zamanda bu kökün parçaya dönük sevgisidir. Çünkü ona yardım etmektedir. Böyle olmasaydı, yardım rabbaniliği onun adına ortaya çıkmazdı. Nitekim âlem olmasaydı, Allah'ın kendisine rab olması mümkün olmazdı. Allah Rabdir, dolayısıyla âlem olmalıdır. O, sürekli Rabdir, dolayısıyla ayan-ı sabite, kendilerine varlık adı verilsin diye, sürekli O'na bakmalıdır. Allah da, sürekli dua ettikleri için, rahmet gözüyle onlara bakar. Böylece Allah, yokluk halimizde olduğu gibi varlık halimizde de sürekli Rabdir. İmkân özelliği bize ait olduğu gibi zorunluluk O'na aittir. Şair şöyle der:

Kaynağımızı düşünürsen, aklınla iyice
Olumsuzu olumsuzlayarak, ispatı ispatlayarak

Ezelde ezeli olmamdan daha garibi yok ki
Ben yine de zatı zamanda var olanım

Rabbimiz mevcuttu, yoktu O'nunla bir şey
Ne mazi ne gelecek zaman vardı

Sevgi ve merhamet, bütüne parçayı parçaya bütünü istetir. Bu sayede ikisi kaynaşır ve kaynaşmadan çocuklar doğar, kendilerine de 'ebeveyn' denilir. Çocukların varlığı babalar için daha önce olmayan yeni bir hüküm ortaya çıkartır ki, o da babalıktır. Rab ise, öyle değildir. Allah ezelde Rabdir, çünkü mümkün imkân halinde ezeli olarak imkânla nitelenmiştir. Mümkünün var olması veya yoklukla nitelenmesi birdir. Çünkü (Hak) yokluk halinde de sürekli ona bakar. Yokluğun mümkünün varlığını öncelemesi, ezeli bir niteliktir. Dolayısıyla mümkün, ezelde merbub'tur. Allah hakkında zorunlu özellikle kul adına isim ve mertebe yönünden meydana gelen özellik arasındaki fark, çocuğun varlığıyla ortaya çıkar. Böylelikle kadınlar babalıkta erkeklere katılır, hatta bazı yerlerde iki erkeğin yerini almıştır. Hakim iki erkeğin şahitliğiyle hüküm verirken, kadın bazı yerlerde iki şahidin yerini alır. Bu durum, hakimin iddet hayızı hakkında tek kadının şahitliğini kabul etmesi, kocanın -ihtimale açık olmasına rağmen- kadının 'bu senin çocuğundur' sözünü kabul etmesidir. Koca kadının hayızlı olduğu şahitliğini de kabul eder. Demek ki burada kadın, iki güvenilir şahidin yerini alır. Erkek ise dindeki şahitlikte iki kadının yerini almış, hükümde bir olmuşlardır.

Çok azın yerini alır
Az çoğun yerini alır

Şüphe eden, onu toprağa katar
Kim dilerse, onu esir'e katar

İnsan, noksanlığı olmayan ilahi surete göre yaratılmamış olsaydı, Hakka halife olamazdı. Kim halife olmak isterse, kendi başına bırakılırken kime halifelik talebi olmadan gelirse, ona yardım edilir. Talep eden,

talep ettiği şeyin hakkını yerine getirmeyi iddia ediyor demektir. Kim halife olmak isterse, onda tek başına bırakılır. Çünkü halifelik, göklere ve yere ağır gelmiş bir emanettir. Her iddiacı imtihan edilir. Kimde bu nitelik bulunursa, durumu aynıdır ve bu konuda kimseyi istisna etmiyorum. Herkesin imtihanı iddia ettiği tarza göre değişir. '*Doğduğu, öldüğü ve diri olarak diriltileceği gün ona selam olsun.*'[203] Bu, kesin-ilahi bir şahitliktir ve halifeliğin -kendi talebi ve çalışma olmadan- inayetle geldiği kimsenin mertebesidir. '*Doğduğum, öldüğüm ve diriltileceğim gün bana selam olsun.*'[204] Bu ise, sınanacak bir iddiadır. Aklı henüz kemale ermediği için beşikteki hali şefaatçi olmasaydı, onun (Yahya as.) gibi olurdu ki, ilk ayette belirtilmiştir. Bu durum, söylediği sözü bilmediği halde konuşabilen birisiyse böyledir. Ne söylediğini biliyor ve aklı oturmuş, idrak araçları kendiliğinde ve -görenin gözünde- güçlenmişse, böyle bir konuşma 'âdetin aşılması' demektir. Söylediği söz ona emredilmişse, Allah'ın söylediğini bildirmiş ve haber vermesi emredileni getirmiştir. Böyle biri, iddiacı olmadığı gibi, övünmeyi talep eden birisi de değildir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Ben Âdemoğulların efendisiyim, bu bir iftihar değil.' Kastedilen, haksız yere övünmektir. Bu, ilahi bildirimden kaynaklanır ve öyle biri imtihan edilmez ve sınanmaz, çünkü iddiası yoktur. Bütün bunlar, erkek ve kadınların ortak olduğu hallerdir. O ikisi kutupluk dahil, bütün mertebelerde ortaktır. Hz. Peygamber'in 'Başlarına kadını geçiren bir topluluk, kurtuluşa ermez' hadisi seni perdelemesin. Biz Allah'ın görevlendirmesinden söz ediyoruz, hadis ise insanların görevlendirdiği kimseden söz ediyor. 'Kadınlar erkeklerin ikiz kardeşidir (aynı özelliktedir)' anlamındaki hadisten başka bir hadis bulunmasaydı bile, bu hadis yeterli olurdu. Başka bir ifadeyle erkeğin ulaşabileceği ve Allah'ın dilediklerinin ulaştığı bütün makam, mertebe ve niteliklere Allah'ın dilediği kadınlar ulaşabilir. Allah'ın erkeğe göre kadının isminde yaptığı ilavedeki hikmeti görün! Erkek için 'merü' denilirken dişiye 'meratü' denilir. Birleştirirken 'te', dururken 'he' erkeğin ismine eklenmiştir. Bu makamda kadın erkeğe karşı bir derece sahibidir. Halbuki '*Erkeklerin onlar üzerinde derecesi vardır*'[205] ayetinin mukabilinde erkeğin bir üstünlüğü yoktur. Böylelikle kadındaki bu eksikliği (ismindeki) ilave gidermiştir. Aynı şey, habla'daki elif ile hamra kelimelerindeki hemze için geçerlidir. Hakkın iki kadını şahitlikte bir adam yerine yerleştirmesi unutmayla ilgilidir. Bu durum '*Birisi yanılırsa diğeri*

hatırlatsın'[206] ayetinde belirtilir. Hatırlatma, unutmadan kaynaklanır. Allah Âdem'in unuttuğunu bildirmiş, Hz. Peygamber ise 'Âdem unuttu, zürriyeti de unuttu' demiştir. Âdemoğullarının unutmuş olması, Âdem'in unutmasını soncudur. Biz de onun zürriyetiyiz. Öyleyse unutma âlemde ortaya çıkan ilahi bir niteliktir. Allah şöyle der: '*Allah onları, onlar Allah'ı unuttu.*'[207] Bu durum, Hakkın iki kadından birisini şahitlik ettiği hususta -unutmayla değil- hayretle nitelemesi demektir. Hayret unutmanın bütünü değil, yarısıdır. Unutma kemal üzere erkeğe nispetle şöyle demiştir: '*O unuttu. Biz onu azimli bulmadık.*'[208] Erkek şahitliği tek başına unutabilir ve onu hatırlamayız. Kadınlardan birisinin unutması ise mümkün değildir. O tam olarak hatırlatıcıdır. Böylece şahitlikte unuttuğumuz hususları yoldan çıkana hatırlatır. Çünkü Allah'ın verdiği haber doğrudur ve bu ayette kadınlardan birisinin ötekine hatırlatması şeklinde yer almıştır. Öyleyse kadınlardan birisinin şahitlikten ayrılmaması ve unutmaması gerekir. Tek bir kadın şahitlikte -Hakkın haberine göre- ilahi nitelikle nitelenmiştir. Bu durum '*Rabbin yoldan çıkmaz ve unutmaz*'[209] ayetinde belirtildiği üzere Hz. Musa'nın sözüdür.

Dişiliğin yegâne üstünlüğü zat ve nitelik (sıfat) lafzının -ki her ikisi de dişidir- Allah'a verilmesi olsaydı, bu durum, gerçeği bilmeyen erkeklerin kendilerini kırmasına karşı, kadınların kalbini onarmak için (yeterli olurdu). Şâri Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi bize yasaklamışken, birliği hakkında düşünmeyi yasaklamamış, aksine onu emrederek '*Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur, günahın için bağışlanma dile*'[210] buyurmuştur. Bağışlama, Allah'ın birliği hakkında düşünenin aklına gelen 'mahiyeti ve hakikatini araştırma günahıdır.' O, bilinemeyecek olan zatın bilgisidir Allah şanının büyüklüğü nedeniyle, bu konunun düşünülmesini yasaklamıştır. Başka bir neden ise, O'nun zatı ile delil olduğu zannedilen şey arasında bir ilişkinin bulunmayışıdır. Dolayısıyla vehim O'nu tasavvur edemez, akıl sınırlayamaz. Celal ve tazim O'na aittir. Hatta bu bilginin talebi de mümkün değildir. Nitekim Firavun bu bilgiyi öğrenmek istemiş ve yanlış soru sormuş, Hz. Musa da sorusuna cevap vermemişti. Soru hatalıysa, cevap vermek lazım gelmez. Halbuki meclis genel bir meclisti. Bu netlenle Hz. Musa söyleyeceğini söylemiş, Firavun ise sorduğu tarzda kendisine cevap verilmediğini görmüştü. Çünkü o sorusunun doğru olduğunu zannetmiş, halbuki Hakkın zatının herhangi bir edatın altına girmeyeceğini anlamamıştı. Hakkın zatı hakkında sadece

'(var) mıdır' sorusu sorulabilir. Bu edat, sorulan şeyin var olup olmamasıyla sınırlıdır. Bunun üzerine Firavun, (Musa'nın cevabından dolayı) bilgisizliğini anlayarak, orada bulunanları meşgul edip bilgisizliğini fark etmesinler diye şöyle demişti: '*Size gönderilmiş olan elçiniz bir deli (mecnun, gizli).*'[211] Hak Firavun'a öğretmeseydi, bu sözünde ifade ettiği üzere Hakkın bir elçi gönderdiğini ve Musa'nın kendiliğinden elçi olmadığını söylemezdi. Çünkü Musa başkasına (Hakka) davet etmiştir. Aynı şekilde Firavun, Musa'yı bulunduğu durumla ilişkilendirmiş, onu 'mecnun', yani 'sizden saklı' diye nitelemişti. Dolayısıyla siz onu tanımazsınız. Hz. Musa da verdiği cevapla Firavun'u bilgilendirmiş, fakat orada bulunanlar ise kendisini (peygamber olarak) anlamamıştı. Nitekim daha sonra da sihirbazlar kendisini tanımış fakat sihri bilmeyenler onu tanımamıştı. Böylelikle bu 'hamur, Firavun'da baki kalmış, onunla tıynetinin hamurunu yoğurmuştu.' Bu tıynetin ve hamurun etkisi ancak 'İsrail oğullarının inandığına iman ettim' dediğinde ortaya çıkmıştı. Halbuki 'Allah'a inandım' demedi. Bunun nedeni, kuşku ve belirsizliği ortadan kaldırma arzusudur. Çünkü orada bulunanlar, İsrail oğullarının Musa'nın ve Harun'un Allah katından (bir görevle) kendilerine getirdiği İlah'a inandıklarını biliyorlardı. Dolaysıyla Firavun 'Allah'a iman ettim' deseydi -ki kavminin kendinden başka ilahları olmadığını iddia etmişti-, insanlar 'Firavun Musa'nın bize getirdiğine değil, kendi ilahlığına şahitlik etti' diyeceklerdi. Nitekim Allah da kendi ilahlığına şahitlik yapmıştır. İşte, Firavun böyle diyerek bu belirsizliği kaldırmıştır.

Bu meselenin gerçek açıklamasına gelirsek, bu konuyu ilahi emir karşısında doğanın yerini bilmeyen anlayamaz. Erkek karşısında kadın, ilahi emir karşısında doğa gibidir. Kadın çocukların varlığının gerçekleştiği bir yerdir. İlahi emir karşısında doğa ise, cisimlerin ortaya çıktığı yerdir. Cisimler onda ve ondan meydana gelirler. Doğa olmaksızın, tek başına emirden bir şey meydana gelmeyeceği gibi emir olmaksızın doğadan bir şey meydana gelmez. O halde oluş (yaratma), iki şeye bağlıdır. Allah'ın başka bir şeyin edilgenliği olmaksızın bir şey yaratmaya güç yetirebileceğini söyleme! Çünkü böyle bir söze karşılık Allah '*Bizim irade ettiğimizde bir şeye sözümüz 'ol' demektir, o da olur*'[212] ayetiyle cevap verir. Öyleyse 'genel şeylik' her şey adına özeldir. Başka bir ifadeyle genel şeylik, kendisinde ortaklığın gerçekleştiği ve bizim ortaya koyduğumuz husustur. İlahi emir bu mutlak şeylikte özel bir şeyin ortaya

çıkması için kendisine yönelir. Cisimler ve bedenler ortaya çıkınca, şekiller, suretler ve arazlar, ruhani ve maddi bütün güçler ortaya çıkar. Şeriatın diliyle, 'Amâ' denilen şey odur, denilebilir. Amâ Hak karşısında yaratıkları yaratmazdan önce altında ve üstünde hava bulunmayan şeydir. Şâri, bunu zikretmiş ve suret ve şekiller kabul eden bir varlık adıyla onu isimlendirmiştir.

Doğanın mertebesini -ki o mutlak şeyliktir- Nikah-ı evvel (ilk nikah) kitabında zikretmiştik. Ulvi ve süfli âlem ondan ortaya çıkar. Allah'ın dışındaki her şey, kesif veya latif, akledilir veya duyulur her şey, varlıkla nitelenmiştir. Ondan sadece bize gözüken kadarını bilebileceğimiz gibi ilahi isimlerden de bize ulaşanları bilebiliriz. Doğanın mertebesini bilen kimse, kadının yerini bilirken ilahi emri bilen, erkeğin mertebesini bilir, Allah'ın dışındaki varlıkların bu iki hakikate dayandığını anlar. Şu var ki hakikat gizlidir ve oğulları olan akılların bilemeyeceği kadar incedir. Dolayısıyla basit âlemde onu kabul etmezken bileşik âlemde kabul eder. Bu ise, akılların doğanın mertebesini bilmemesinden kaynaklanır. Nitekim Şâri 'Kadınlar erkeklerin ikizidir' sözüyle konumlarına dikkat çekmiş olsa bile, kadının yeri ve mertebesi de bilinmemiştir. O halde ulvi ve süfli emir, o ikisinin arasında meydana gelir. Bakınız! Tecelliler ve bedenlenen ruhaniler, doğal suretlerin dışında bir şeyde gözükür mü? Bu bedenler süratle başkalaşsa bile, niçin onlardan çıkarlar? Bu konu, hakkında uzun konuşmanın gerektiği bir bölümdür. Şimdilik ayrıntıya girmeden içerdiği ana konuları zikredelim:

Bunlardan birisi, mümine hangi makamdan nida edildiğidir. Acaba nida edenin değişmesiyle nida değişir mi, değişmez mi? Bu menzilde Allah ve yaratıkları arasındaki düşmanlığın nedeni öğrenilir. Acaba düşmanlığın olabilmesi, iki tarafta bulunmak şartına mı bağlıdır, yoksa bir tarafta mı bulunur? Birisi başka biri nedeniyle düşmanlık yapar mı? Düşmanlık kendi adına mı yapılır, yoksa başkası için de yapılır mı? Kalplere sevginin aktarılması ve yerleşmesi buradan öğrenilir. Sevginin aktarılması varlık intikali midir veya mahalde yaratılan bir şey midir? Sevginin şartı münasebet midir, değil midir? Zıtlığa yol açan vatandan uzaklaşma buradan öğrenilir. İlahi yolların güçlükleri, sevimli ve sevimsiz konularda rızayı talebin bilgisi, gizli ve aleni olanın bilgisi, -özel yoldan- hayretin bilgisi, tecellinin üzerindeki örtünün sevilmesinin bilgisi, buradan öğrenilir. Allah'ın birleştirdiğini emrettiğini kesmeyi ge-

rektiren sebebin sabit olması, buradan öğrenilir. Bu durumda onun kesilmesi yakınlık iken birleştirilmesi uzaklıktır. Mertebeler buradan öğrenilir. İşler hükümlerine nasıl gelir? Kevnî işlerde ve ilahi hükümlerde nasıl etki ederler? Bu, geniş bir bilgidir. Amellerin -kevnî arazlar olmalarına rağmen- görülmeleri buradan öğrenilir? Kevnî arazların kendileri değil hükümleri görülür. Halbuki renklerle ilgili arazlar böyle değildir. Onların hem kendileri ve hem hükümleri görülür. Öncekilere uyma, üstün olanın aşağıdakine uyması, çokluktan uzak durmak, bu menzilden öğrenilir. Çokluğun ve toplamın birliğinin perdesi, bu menzilden öğrenilir. Şartlı sevgi ve nefret, buradan öğrenilir. Gerçekte böyle bir şey mümkün müdür, değil midir? Sevgide istisna mümkün müdür, değil midir? Kulun tevekkülde ve diğer hallerinde -ilahi isimlerin hepsine değil de- özel bir isme yönelmesi, ilahi bilgiye zarar verir mi, vermez mi? Ret ve dönüş ve bu ikisinin arasındaki farkta başkalaşma, buradan öğrenilir. İhtiyar nerede övülür ve kınanır? İzzetin hikmeti içermesi, ortak umut, Haktan mutlak ve sınırlı olarak yüz çevirmenin neticesi, buradan öğrenilir. Yüz çevrilen bu esnada etkilenir mi etkilenmez mi? Hak bir şeye yaklaşmak özelliğiyle nitelenir mi, nitelenmez mi? Rahmetin varlığının örtülü ve örtüsüz olması, nasıl bilinir? Kerim'in ikramının sebebi, soysuzun cezalandırılması, buradan öğrenilir? Acaba ona ceza, kendi tarzında mı verilir? Böyle bir durumda, birisi ceza olsa bile, ikisi ortaktır. Yoksa onu ihsan yoluyla mı cezalandırır? Acaba cezanın kötülüğü gerçekte bir kötülük müdür, yoksa kötünün bir niteliğidir de başkasında ortaya çıkmadan ona mı dönmüştür? Bu durumda o kişi, kendi kötülüğünü böyle görerek nahoş bulmuştur. Buradan onun insanın kendi niteliği olduğu ve karşılık verende arızî bir durum olarak bulunduğu anlaşılır. Onu öğretmek amacıyla ortaya çıkartmıştır. Bu yararlı bir bilgidir, amellerine karşılık Allah'ın kullarını cezalandırması buradan öğrenilir. Bununla birlikte Allah kendiliğinde müstağnidir ve (kulların yaptığından) bir zarar görmez.

Yaratıklar bir günahkârı cezalandırılırken, onu cezalandırmada kendisiyle aynı konumda mıdırlar, değiller midir? İddia sahiplerine nasıl davranılacağı buradan öğrenilir. Bilgiyle hüküm buradan öğrenilir. Zan din tarafından bazen bilgi diye isimlendirilmiştir. Niçin zan -onun zıtı iken- 'bilgi' diye isimlendirilmiştir? Acaba bilgi, kendisiyle hüküm veren zan sahibinin nefsinde zannın meydana geldiği alamet midir? Bu

durumda bilgi, kişinin alamet sayesinde -ona hakim olan zannın bilgi kokusu taşıması nedeniyle- o hükmü gerektirmesidir. Çünkü bilgi alametten başka bir şey değildir ve bu nedenle 'bilgi' diye isimlendirilmiştir. Diğer bilinenler olduğu gibi, bilgi de bilgiyle öğrenilir. Öyleyse onların hepsi, alamet demektir. Bu nedenle Allah *'İşte onların erişebilecekleri bilgi budur'*[213] buyurur. Halbuki bilgi değildir. Sanki alametin bu şeyde verdiği hükmü söylemiştir. Aklî ve dinî helal ve haram buradan öğrenilir. Üçten dokuza kadar olan şeylerde bedeller buradan öğrenilir. Bu garip bir bilgidir. Çünkü bu konuda özel olarak yararlanmanın dışında müşterinin bir ilişkisi yoktur. Sanki o yararlanma müşterisidir. İlahi hükümde adalet ve naiplik, buradan öğrenilir. İlim ve hikmet arasındaki fark, buradan öğrenilir. Allah'ın neye karşı siper edinildiği, buradan öğrenilir. Acaba bu bilgi mi, yoksa iman mertebesinden mi gerçekleşir? Uyan ve uyulanın hükümleri, bu menzilden öğrenilir. O ikisi tek bir hususta bir araya gelir mi, gelmez mi? Hükümdardan ibaret olan imama biat, buradan öğrenilir. Acaba onun hükmüyle alışveriş hükmü bir midir? Bu durumda alış veriş yapılan ve satın alınan şey belirlenir. Nefislerin satılması da bunun içine girer mi -bu, ölüme karşı yapılan biatleşmedir-, girmez mi? Teşbih bu menzilden öğrenilir.

Bu menzilin içerdiği (ana) ilimler bunlardır. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Kuran Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Cem' (toplam) her bir işte muteber
Çoklukta teklik birdeki sayılar gibi

Bu ilah isimleri tekleştirdi
Doksan dokuz isim, eksik veya fazla değil

Hakikat isimlerin toplamı onlarda yok teklik
Zikrettiğimiz sayılardan başka

Bizzat tekten başkası yok
Çokluğun hakikati bir'e

Allah tektir çoğaltmaz onu bir şey
Sana bilgilerin verdiği hükme göre

Öyleyse Allah'tan başka etkin yok
Başkası da yok, beldenin sakinine yönel

Sana iyilikle ihsanda bulunur
O dilerse bulunmaz

Allah sana anlayış versin bilmelisin ki, Allah'ın dışındaki şeyler, yaratıcılarını ve var edenlerini tenzih eden temiz ruhlardır. Bunlar, mekân ve mekâna yerleşen, olmak üzere iki kısma ayrılır. Mekân, iki kısma ayrılır: Birincisi 'gök' diye isimlendirilirken diğeri yerdir. Bu ikisine yerleşenler de iki kısma ayrılır. Birincisi onun 'içine', diğeri 'üzerine' yerleşir. Mekânın içine yerleşen, mekânın bulunduğu yerdedir. Üzerine yerleşen ise, mekânın bulunduğu yerde değildir. Allah'ın dışındaki şeylerin tasnifi böyledir. Bütün bunlar, gerçekte ruhlar, cisimler ve yaratmada vasıta olan Hakta bulunan cevherlerdir. Bu ruhlar, 'mekanet (manevi mertebe)' diye isimlendirilen tenzihte mertebe mertebedir. Allah'ı tenzih eden herkesin tenzihi, kendi mertebesi kadardır Çünkü her şey sadece kendisini bilebileceği için, yaratıcısını kendisi yönünden tenzih eder. Bu durumda bu tenzih, Allah katında onun adına bir mertebe belirler ve o mertebe sayesinde her varlık, ötekinden ayrışır.

Bu menzil -mekânda bulunan değil- mekân üzerindeki ruhların tenzihini içerir. Bu menzil içerisinde bir menzil gelecektir, onda mekân ve mekânlının birlikte tenzihini zikredeceğiz. Bu menzil âlemin tenzih edici olmak bakımından yarısını içerir. Sonra Allah, Hakkın onun tecelligâhı olması itibarıyla, bu mekanet ile tenzih yapana döner. Böylelikle tenzih yapan, kendisini ve mertebesini görmüş, o ölçüde de tenzih etmiştir. Meğerse tenzih ettiği başkası değil, kendisi imiş! Allah kendisiyle kulları arasına izzet perdesi çekmiş, tenzih onun ardında kalmıştır.

Buradan Hakka yaratıkların tenzihinin layık olmadığı ve izzet perdesinin onu engellediği ve ortadan kaldırdığı ve hakim olduğu anlaşılır. Sonra Allah'ı bilen başka insanları görür. Onlar, selbî niteliklerle Allah'ı tenzih eden farklı mertebelerdeki insanlardır. Onların hepsi tenzih yaparken hatada ortaktır. Onların tenzihi de kendilerinin dışına çıkmamıştır. Bu durum, yaratılmışlara yayılan bir hikmetten kaynaklanır. Böylelikle tenzih -başka bir şey değil- hikmet tenzihi olur. İzzet perdesi örtü olmasaydı, bunu bilemezlerdi. Bu perde nedeniyle âlemde inançsızlık ortaya çıkmış, marifet perdenin ardındakinden haber vermek haline gelmiştir. Böylelikle âlemde iman, örtü ve mümin arasında ortaya çıkmıştır. Kâfir 'örten' demektir ve küfrü nedeniyle daha yakındır. Çünkü perde, örttüğünü olduğu kadar örtüleni de görür. Bu, kâfirin niteliğidir. Mümin ise perdenin gerisindedir. Öyleyse onun makamı perdedir. Allah şöyle der: *'Hiçbir insan vahiy veya perde ardından olmadan kendisiyle konuşamaz.'*[214] İman haberle ilgilidir ve haber sözün kısımlarındandır.

Allah, iki durumu birleştirme makamını elde etsinler diye, perde ehlini gaybten şehadet âlemine çıkarttı. Böylelikle perdeliler, iki dille O'nu tenzih eder, iki nitelik O'nun adına sabit olur. Halbuki perde ehli, Hakkın kendisine yaptığı şeyin farkında değildi. Aksine gaybın şehadet mertebesinde olamayacağını zannediyordu. Çünkü gaybın ulaşılmaz bir koru olduğunu ve onda bulunan hiçbir şeyin bilinmediğini ve kendisine ulaşılamayacağını zannediyordu. Onun makamı, neyin fark edildiği hissedilmeden, fark edilmekten ibarettir. Söz konusu insanlar, Allah'ın dilediğini yapan olduğunu ve O'nun hakkında 'gayb' bulunmadığından habersizdi. Gayb, sadece göreli olabilir. Bu kişiye Allah'tan hesap etmediği bilgi gözükünce, işlerin Allah'ın elinde bulunduğunu ve kendisi adına hüküm istihkak eden hiç kimsenin olmadığını anlar. Her şeye yaratılışını veren, Allah'tır. Böylece her şey, kendinden bir şeye sahip olmadığını ve her şeyin yaratıcısının zatının gerektirdiği durumda bulunduğunu, -dayandıkları hakikatlerin (ilahi isimler) taleplerine göre- hallerin sürekli üzerlerinde değiştiğini öğrenir. Onların dayandığı, Allah'tır. Böyle bir durumda eşya, gelecekte Allah'ın bilgisinde kendileri hakkında neyin bulunduğunu bilemedikleri için korkar ve dayandıkları her şeyi terk ederler. Başka bir ifadeyle dayandıkları her şeyi, yaratıcılarının nezdinde bulunan şey adına terk ederler ve Allah'ı yeni bir yaratı-

lışia yeni bir şekilde tespih ederler. Eşya, kendisine bakmaktan 'her şeyin melekûtunu elinde tutan' Hakka bakmaya geçer. Allah'ın eşyayı yerleştirdiği ve kendilerini yakından döndüğü bu makam olmasaydı, onları 'uzaktan' çağırırdı. Bu durumda mesafe uzar, afet ve yoldaki engeller ortaya çıkardı. Çünkü yolcu ve malı tehlike altındadır. Sonra eşya bu makamda bulununca, marifet alametlerinden bir alamet onlar adına yükseltilir. Bu bilgi onlara yarım olduklarını ve varlığın yarısına sahip olduklarını öğretir. Varlığın kemali, onlara bağlıdır. Binaenaleyh onlar olmasaydı, varlıkta ve bilgide kemal ortaya çıkmayacaktı. Bu durumda eşya böbürlenir ve kendi gözlerinde değerleri artar. Fakat eşya, varlıkta kendilerine hangi kısmın ait olduğunu bilmez. Sonra bu bilgi namaz ibadetinde onlara görünür. Allah namazı kendisiyle kulu arasında ikiye bölmüştür. Bu durumda eşyanın hayreti daha artar ve ardından rivayetin son kısmının hallerine uygun olduğunu işitirler. Halbuki daha önce 'yarısı benimdir' ifadesinde bunun farkında değillerdi. Burada Allah belirlememiştir. Kula ait yarım hakkında ise 'yarısı kuluma aittir, istediği verilecektir' demiştir. İstek insanı zelilleştirirken aynı zamanda yoksulluk, ihtiyaç ve miskinlik demektir. Kula bu perdenin ardından, bilmediği bir bilgi açılır. Bu ise, Hakkın kulun gerisinde bulunduğu bir menzilde bulunmasıdır. Bunun bir benzeri '*Allah onların ardından ihata edendir*'[215] ayetinde belirtilir. Allah'ın ardında bulunması, kulun taşıma gücüne sahip olmadığı şeyin karşısına çıktığında kaçma (ihtimalinden kaynaklanır). Bunun üzerine Allah, ardından kendisini ihata ettiği gibi önünde bulunan olduğunu bildirmiştir. Böylece kul O'ndan kaçmaya yeltenirse, farkında olmadan, yine O'na doğru kaçar. Başka bir menzilde ise '*Hiçbir canlı yoktur ki, onun perçeminden tutmuş olmasın*'[216] denilir. Allah kendisini 'hidayet eden, rehber' diye nitelemiştir. Rehber toplumun önünde bulunan kimsedir ki, onlara yolu göstersin. Bu durum '*Rabbim doğru yoldadır*'[217] ayetinde belirtilir. Başka bir ayette ise '*Sen kitap ve iman nedir bilmezdin (Allah hidayet etti)*'[218] buyrulur. Eşya Hak karşısında bir topluluk haline gelmiş, Allah ise, mutluluklarını sağlayacak işe yönlendirmek üzere onların önünde durur. Bununla birlikte kendilerini tehdit eden şeye karşı onları korumak üzere arkalarında da bulunur. Onları tehdit eden, yokluktur. Çünkü yokluk, tıpkı varlık kendilerini talep ettiği gibi, kendilerini arar. Onlar (mümkün) iki hükmü kabul eden

bir mahaldir. Binaenaleyh onlar, el-Latif'in hükmü olmadan, bu iki hükümden yüz çevirme gücüne sahip değillerdir.

Allah onlara bunu öğretince, Allah'ın şanı hakkındaki bilgiden bir takım isimler öğrenmişler, o isimlerle Allah'ı tespih etmiş, O'na hamd etmiş, daha önce müşahede etmedikleri bu isimlere göre O'nu övmüşlerdir. Hz. Peygamber kıyamet günü makam-ı mahmûd'da şöyle der: 'Ben o gün Allah'ı şimdi bilmediğim hamdlerle överim.' O hamdleri kendisine bulunduğu makam verecektir ve Allah'ın kendisine ilham ettiği ilhamla onları alıp Allah'ı över. Dünya ve ahirette bütün menzil ve mertebeler, böyledir. Sonsuza varana kadar, her bir menzil ve mertebenin özel bir övgüsü vardır. İnsan bu tespihi yaptığında, tespih kendisine daha önce sahip olmadığı ilahi izin hakkında bir bilgi kazandırır. Allah bu izinden İsa'nın eliyle kuşu yaratmış, İsa ondan kuşa üflemiş, kuş uçmuştur. Öte yandan Hz. İsa, şaşıları ve körleri bu izinle iyileştirmiş, ölüleri diriltmiştir. Söz konusu bilgi (ilahi izin bilgisi), değerli bir bilgidir ve Ebu Yezid Bestami ile Zünnun el-Mısrî ona ulaşmıştı. Ebu Yezid istemeden bir karınca öldürmüş, sonra ona üflemiş, karınca Allah'ın izniyle canlanmıştı. Zünnun'a ise oğlunu timsahın kaptığı yaşlı bir kadın gelmiş, birlikte Nil nehrine gitmişler, Zünnun timsahı çağırmış, timsah o çocuğu -tıpkı balığın Yunus'u dışarı atması gibi- karnından dışarı atmıştı. Bu bilgi kendisine keşfolununca, bunun için layık olduğu hamdler ile Allah'a hamd etmiştir. Bunlar bu makamın gerektirdiği övgülerdir.

Bu menzilde insan, bu makamın dışındaki kimseler hakkında bilgi elde eder ve dışında kalanların halini öğrenir. Çünkü bu menzil, birleştirici bir menzildir ve bu nedenle 'Kuran menzili' diye de isimlendirilmiştir. Bu menzil sahibi, bu makamdan âleme çıktığında ise, askerleriyle birlikte düşman kendisine sataşır. Düşman özü gereği ona, özellikle de Âdemoğullarına düşmanlık eden İblis'tir. Çünkü İblis, Âdem'e düşmanlığından farklı olarak, bütün yönlerden oğullarına düşmandır. Çünkü onu ve Âdem'i birleştiren ortak yön, kuruluktur. Bunun nedeni (Âdem'in kendisinden yaratıldığı) toprak ile (İblis'in kendisinden yaratıldığı) ateş arasında birleştirici unsurun kuruluk olmasıdır. Bu birleştirici özellik nedeniyle İblis Âdem'e karşı 'samimi' olduğu hususunda yemin ettiğinde kendisini doğrulamış, çocukları ise onu doğrulamamıştı. Çünkü İblis çocuklara bütün yönlerden zıttır. Bu durum, onlar hak-

kında söylediği gibi, Âdemoğullarının sudan yaratılmış olmasından kaynaklanır. Su ise (bütün yönleriyle) ateşe zıttır. Binaenaleyh İblis'in çocuklara olan düşmanlığı, babalarına olan düşmanlıktan daha güçlüdür. Allah bu düşmanı gözlerden perdelemiş, onun adına -şeriat yoluyla- kalpte bazı alametler belirlemiştir ki, bunlar vasıtasıyla kendisi tanınır. Bu tanıma, gözün onu idrakinin yerini alır ve yine bu alametler vasıtasıyla onun vesvesesinden korunmak mümkün olur. Allah insana İblis'in mukabilinde yarattığı ve onun gibi görünmez olan bir melekle yardım eder. İblis insanın zahirine etki edemediğinde, melek kendisine hakim olur ve nefse yardım eder. Bu durumda nefs hem kendi ücretini hem ona yardım edenin -ki melektir- ücretini kazanır. Çünkü melek, karşılık beklemez veya makamında artış ve eksiklik olmaz. İblis insanın zahirine etki ederse, melek bundan üzülür ve kul adına mağfiret diler. Melek gerçekte üzülecek bir varlık değildir. Bu nedenle günahın cezası insana döner. Öyleyse melek, her iki durumda, yani itaat ve günahta da kârdadır. İman ise, melekle güçlenir. Bu nedenle melek onun adına bağışlanma diler.

Bilmelisin ki, Kuran, kuşatıcı olduğu için, bütün hakikatleri içermiştir. Bu nedenle onda eğrilik ve tahrif bulunmadığı gibi yine bu sebeple onun menzili itidaldir. İtidal, varlığın bekasını koruyan menzil demektir, yoksa var etme menzili değildir. Çünkü var etme ancak bir sapma ve meyilden meydana gelir ki, Hak için bu sapma ve meyil, 'iradi yönelme' diye isimlendirilir '*Bir şeyi irade ettiğimizde...*'[219] ayetinde belirtilen iradeyi kast etmekteyiz. Kuran'ın menzili 'itidal' olunca, süreklilik ve beka özelliğinde olmuştur. Bu nedenle, tekvinin bekası ve var olanın sürekliliği bu menzile aittir. Menzilinden inmiş olsaydı, itidalden sapmaya inmiş demek olurdu ki, '*Kuran ile dağlar yürütülseydi*'[220] ayetinde bu husus belirtilir. Başka bir ayette ise '*Bu Kuran'ı indirseydik bir dağın üzerine, onun korkmuş ve parçalanmış olduğunu görürdün*'[221] denilir. Kastedilen, dağdır. Yani menzilinden aşağı indiği için, onun sureti korunmazdı. Kuran'ın menzili bu olup hakikatler eşit ölçüde onu kendisine çekince, indirildiği kimsenin bütün âlemlere rahmet olması gerekmiştir. Çünkü rahmet her şeyi kuşatmış, her şey zorunlu bir şekilde onu talep etmiştir. Hz. Peygamber, Kunut dualarında beddua edince kınanmış ve kendisine şöyle bir hatırlatma yapılmıştır:'*Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.*'[222] Yani onlara merhamet et diye gönderdik. Çünkü sen Ku-

ran sahibisin ve Kuran 'seni rahmet olarak gönderdik' der. Bunun yanı sıra, rahmetin her şeyi kuşattığını söyler. Rahmet, bir minnet rahmeti ile zorunluluk arasındadır. Rahmet kulların bir kısmını zorunluluk yoluyla kuşatırken bir kısmını ihsan yoluyla kuşatır. Esas olan, ilahi ihsan ve nimettir. Oluş (âlem) var olmadığı için, hak edeceği bir şey de yoktur. Âlem ihsandan dolayı zuhur edebilir. Aynı şey, sayesinde varlığın rahmeti hak ettiği durum için geçerlidir. O da, ihsandan olabilir. Kuran kendi menzilinden indiğinde -ki O'nun sözüdür ve söz bölünebilse de O'nun sözü tek bir nispete sahiptir-, onu kendisi indirmiştir. Nispetlerdeki itidal onda bulunur. Kuran, okuyan herkes için sürekli yenilenir. Dolayısıyla Kuran'ın inişi, itidalde kendisine denk olanı kabul eder. Kuran'ın ineceği kimsede itidal hali, arzudan soyutlanmış olmaktır ve bu nedenle peygamber için *'O arzusundan konuşmaz'*[223] denilmiş, başka peygamber ve halifeler de arzuya uymaktan alıkonmuştur. Bu nedenle mertebe itibarıyla -haber verdiği kimse gibi- arzudan konuşmayan derecesine inmiştir. Her okuyan, ruhunun doğasıyla meşgul olması nedeniyle, onu hissedemez ve bu durumda doğa perdesinin ardından ona iner ve ona haz vermez. Bu durum bir grup hakkında Hz. Peygamberin dediği 'Kuran'ı okurlar da okudukları boğazlarını geçmez' hadisinde belirtilir. Böyle bir durumda Kuran, kalplere değil, dillere indirilen Kuran'dır. Zevk hakkında ise, 'Ruh-ı emin (Cebrail) onu senin kalbine indirdi' denilir. Bu, üzerine indirilmiş olmasından bir haz duyulan şeydir. Bu hazzın her hazdan daha üstün olan kadri takdir edilemez. Bu hazzı bulan insan, okunan yeni Kuran'ın indiği kimsedir. İki inişi ayıran özellik şudur: Kuran kalbe inerse, anlayış getirir. Bu durumda insan okuduğunu bilir, kendi dilinde olmasa bile, okunan sözlerin anlamını bilir. Bununla birlikte Kuran'ın dışında o sözlerini anlamını bilemez, çünkü onlar, kendi dilinde değildir. Halbuki okurken Kuran kalbine inenlerden ise, okurken sözlerin anlamını bilir. Kuran'ın makamı ve mertebesi zikrettiğimiz gibi olunca, her varlık onda dilediğini bulabilmiştir. Bu nedenle Şeyh Ebu Medyen şöyle derdi: 'Mürid Kuran'da dilediği her şeyi bulmadan, mürit olamaz.' Bu genelliğe sahip olmayan bir söz de, Kuran değildir.

Kuran kalbe inmiştir ve o, nitelenenden ayrılmayan ilahi bir niteliktir (kelam). Bu nedenle kelamı olduğu kimseden başkasının onu indirmesi mümkün değildir. Hak, mümin kulunun kalbinin kendisini

sığdırdığını söylemiştir. Öyleyse Kuran'ın bir müminin kalbine inmesi, Hakkın o kalbe inmesi demektir. Böylelikle Hak, o kulu 'sırrından sırrına' konuşturur. Sûfilerin 'kalbim vasıta olmaksızın Rabbimden bana haber verdi ki' derken kast ettikleri budur. Okuyucu -kelam birbirini takip eden sözlerden oluştuğu için- 'tali' diye isimlendirilmiştir. Kuran'ın bu ardışıklığı, iki bitiş harfiyle onun hakkında hüküm vermeyi gerektirir. Bu iki bitiş harfi, 'min (*den*)' ve 'ila *e*, *a*)'dır. Böylelikle Kuran 'Hak'*tan* kul*a* iner. Kalp, en üst âlemden iken dil en aşağı âlemdendir. Hakkın menzili kulun kalbidir ve O konuşandır. Hak kalpte bir hakikat olarak bulunurken harfler dil âlemindendir. Dil, ayetleri tafsil eder, onları parçalayarak okur. Böylelikle insan dili bakımından 'okuyucu' diye isimlendirilir ve genel olarak indirileni tafsil eder. Kuran, indirilmiş kitap ve sahifeler arasında âlemde insan gibidir. Başka bir ifadeyle Kuran, kitapların toplamı gibidir ve insan âlemin bir toplamıdır Öyleyse Kuran ve insan -ki insan-ı kâmili kast ediyoruz- iki kardeştir. Bu durum, Kuran'ın bütün yönlerinden ve nispetlerinden indirildiği peygamber hakkında böyledir. Onun dışındaki varislerine ise, omuzları arasından indirilir ve ezberden onu sadra yerleşir, İşte bu, 'kâmil varislik' demektir. Ebu Yezid'in Kuran'ı 'istizhar (tam olarak ezberlemek)' etmeden ölmediği aktarılır. Hz. Peygamber, Kuran verilen biri hakkında 'Nebilik onun iki yanı arasına sokulmuştur' demiştir. Nebiler ve onlara uyan veliler arasındaki fark budur.

Fakat nebiliğin 'iki yanı arasına sokulduğu' ve Kuran'ı ezberleyen kimseye, önünden olduğu gibi ardından görme gücü verilir. Çünkü Kuran ancak yüz yüze iken (müvacehe) iner. Bu bağlamda Kuran, peygamber için iki yüzden (ve yönden) inmiştir. Birincisi bilinen yüz iken diğeri bilinmeyen yüzdür. Varis için ise, bilinen yüzün/yönün dışındaki yüzden iner ve bu nedenle asla göre 'sırt' diye isimlendirilmiştir. Ferin hükmüne göre ise, yüzdür. Biz bu makamı tattığımızda, kendi adımıza herhangi bir yüzü ayırt edemedik. Bu durum bize ansızın gelmişti ve işin nasıl olduğunu bunun ardından anlayabilmiştik. 'Kuran' oluşu bakımından onun karşısında duranın, 'çokluğun birliğine' sahip bir gözü vardır. Toplam olması itibarıyla Kuran'a vakıf olan hakkında Kuran furkan'dır. Bu durumda o, zahiri, batını, haddi ve matlaı müşahede ederek her ayetin bir zahiri, batını ve matlaı olduğunu söyler. Öteki ise, bunu söylemez ve (ikisinin Kuran'ın inişiyle ilgili) zevki birbirinden

farklıdır. Biz bu diğer durumu tattığımızda, iniş furkanî (ayrıştırıcı) olmuştu ve 'şu helaldir, şu haramdır' dedik. Bu (furkanîlik) nedeniyle mezhepler değişmiş, dinler ve inançlar farklılaşmış, mertebeler ayrışmış, ilahi ve kevni eserler ortaya çıkmış, âlemde ilahi isimler çoğalmış, meleklere, yıldızlara, doğaya, unsurlara, rükünlere, hayvanlara, bitkilere, taşlara, insanlara ve cinlere tapılmıştır. Öyle ki, içlerinden bir (peygamber) birliği getirdiğinde, şöyle karşı çıkmışlar: *'Ilahları bir ilah mı yapacak?'*[224] Gerçekte birleştiren (tevhit) kimsenin işinde şaşılacak bir şey yoktur. Şaşılacak olan, bir delil olmadan, çoğaltanın işidir. Bu nedenle *'Allah ile birlikte başka ilaha dua edenin delili yoktur'*[225] buyurur. İşte bu, çokluğu kabul ederken şüpheye kapılana dönen Allah'ın rahmetidir. Böylelikle o, Allah'ın kendisini bağışlayacağı hakkında kesin bir delil olduğuna inanmıştır. Çünkü bu kişi, bütün gayretini harcamış ve inceleme gücü kendisine bu sonucu vermiştir. Bir araştırma sonucu Allah'a şirk koşmuş müşriklerin bu ayetten daha çok Allah'ın affını ümit edecekleri bir dayanakları yoktur.

Şöyle dedik: Âlemdeki her eser, ilahi bir hakikate dayanır. Öyleyse ilahlar nereden çoğalmıştır da ilahi hakikatlere ibadet edilmiştir? Bunlar, isimlerden kaynaklanır. Çünkü Allah ismi onları kuşattığında şöyle buyurmuştur: *'Allah'a ibadet edin.'*[226] Başka bir ayette *'Rabbinizden korkun'*[227] denilir. *'Rahman'a secde edin'*[228] Başka bir ayette *'En güzel isimler O'na aittir'*[229] buyrulur. Burada iş daha belirsizleşir. Çünkü ayet 'Allah'a ya da Rahman'a dua edin' demekle (kalmamış), 'hangisine dua ederseniz hakikat tektir' demiştir. Bu iki isim de O'na aittir. Bu, sorunu çözecek bir nastır. Binaenaleyh Allah'ın bu sorunu yerinde bırakması, müşriklere, başka bir ifadeyle bir kuşkuyla şirk koşan araştırıcılara (ehl-i nazar) dönük bir rahmettir. Tehdit ise, kendilerine inceleme imkânı verdiği halde taklit eden insanlara dönük olarak kalmıştır. Onlar (bu yeteneklerine rağmen) düşünmemiş, tefekkür etmemiş ve yorum yapmamışlardır. Çünkü o bir taklit bilgisi değildir. Bu konuda araştırarak yanılan insan, isabet edene göre daha üstün ve doğrudur. Taklit yoluyla doğruyu bulan ise, sadece Hakkın zatı hakkındaki bilgide doğru yapabilir. Çünkü bir yaratılmışın o konuda nazari düşüncesiyle hüküm vermesi mümkün değildir. İnsan, kendisinden haber verdiği hususlarda, ilahi habere göre davranmalıdır. Ona kıyas veya ekleme veya çıkartma yapılmaz, tevil edilmez, o söz belli bir yöne çekilmez. Aksine anlam bili-

nir ve nispet bilinmez. Nispetin bilgisi Allah'ın o konudaki bilgisine bırakılır. İşi böyle inceleyen kimse için mazeret belirtmiş, (bu bilgiyi getiren peygamber) âlemlere rahmet olmuştur.

Bilmelisin ki, Allah kitabı kadir gecesinde -ki o Şaban'ın ortasıdır- 'furkan' olarak indirmiş, Ramazan ayında ise 'Kuran' olarak indirmiştir. Her ikisi de yakın göğe indirilmiştir. Buradan ise, yirmi üç senede parça-parça, ayet-ayet ve sureler şeklinde inmiştir. Bu tedriciliğin maksadı, menzillerin bilinmesini ve mertebelerin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Öyleyse yeryüzüne Şaban ayında inmiş olması itibarıyla Kuran 'Furkan' olarak okunur. Ramazan ayındaki inişi itibarıyla ise 'Kuran' olarak okunur. Öte yandan bir kısmımız, onu Allah ile okur, bu, Kuran'dır; bir kısmımız ise, kendi nefsiyle okur, bu ise, 'furkandır.' Kuran, bir hakikatte ve halde bu ikisiyle birlikte okunamaz. Sen O'nun katındaysan aynı zamanda kendi yanındasın demektir; halbuki kendinde birlikte isen, O'nun yanında değilsin. Her şey O'nun katında bir ölçüyle bulunurken O böyle değildir. Çünkü O, her şey ile beraber olduğu gibi kendisini zikredenle beraberdir. Çünkü onlarla oturur.

FASIL

Kuran'ın Niteliklerinin Açıklanması

Bilmelisin ki, Allah Kuran'ı ikiden beş harfe kadar kelimelerle indirmiş, kelimeler, ayetler, sureler, hidayet, aydınlık, şifa, rahmet, zikir yapmıştır. Bunun yanı sıra Allah onu 'açık bir Arapça' ile 'hak kitap', muhkem, müteşabih ve mufassal olarak indirdi. Her ismin ve niteliğinin kendine özgü bir anlamı vardır ve hepsi Allah kelamıdır. Kuran bu ve benzeri hakikatleri kendinde topladığı için, 'Kuran' adını hak etti. Allah ehli menzilini öğrensin diye, bazı niteliklerini söyleyelim.

VASIL

Kuran Harflerdir

'Harf' isminden iki şey anlaşılır: Birincisi, söz, kelam ve lafız diye isimlendirilen şey iken diğeri çizgi, rakam ve yazı diye isimlendirilen şeydir. Kuran çizgidir, dolayısıyla rakam harfleri ona aittir. Kuran söylenir, bu nedenle harfler ona aittir. Söylenen harfler olması, Allah'ın kelamına mı, yoksa söyleyene mi döner? Allah'ın peygamberi bize Hakkın kıyamette farklı suretlerde tecelli edeceğini, bir kısmında bilinip bir kısmında inkâr edileceğini bildirmiştir. Farklı suretlerde tecelliyi kabul eden bir hakikat için, söylenen harflerle gerçekleşen kelamın -şanına layık tarzda kendisinde tecelli ettiği bazı suretler sayılarak- 'Allah kelamı' diye isimlendirilmesi uzak görülemez. Buradan hareketle 'Allah şanına layık tarzda bir surette tecelli etti' dediğimiz gibi 'Allah ses ve harf ile şanına layık tarzda konuştu' deriz. Biz bunu da sevinç, gülme, göz, ayak, sağ el gibi Kitap ve Sünnette yer alan ve -herhangi bir nitelik ve benzetme olmaksızın- makul anlamı üzere kendisine inanmanın zorunlu olduğu hususlarla bir sayarız. Çünkü Allah *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[230] buyurur. Burada Allah bir şeye benzemekten tenzih edilmiştir. Bununla birlikte anlam bilinirken nispet bilinmez. Harfler düzenlendiğinde, kelime, kelimeler düzenlenince, ayet, onlar düzenlenince sure diye isimlendirilir. Allah kendisini -şanına layık tarzda- nefs sahibi olmakla nitelemiş, onu ise ses ve söz ile niteleyerek *'Allah'ın kelamını duyana kadar komşuluk et'*[231] demiştir. Burada nefes, ses denilen şeydir. Onun seste kesintiye uğraması ise, 'harf' diye isimlendirilir. Bütün bunlar, ilahi haberlerde bize bildirildiği şekilde bilinen ve anlaşılan hususlardır. Bununla birlikte diğer niteliklerde olduğu gibi benzerlik ve teşbih söz konusu değildir.

Allah kendisini suret sahibi olmakla nitelemiştir. Buradan O'nun *'Zâhir ve Bâtın'*[232] olduğunu öğrendik. Bâtın, Zâhir için gayb iken zâhir bâtın için şehadettir. Allah bir nefesi olduğunu bildirmiştir. Bu, onun gaybten çıkmasıdır. Harflerin ortaya çıkması ise, şehadettir. Harfler onların ruhları olan manaların zarflarıdır ve 'tevatü' yoluyla göstermek üzere konulmuşlardır. Allah şöyle der: *'Her peygamberi kavminin diliyle*

gönderdik ki, onlara açıklasın."[233] Allah'ın kullarına dönük bundan daha açık bir izah olamaz. Binaenaleyh Kuran'da kullanılan kelimeler, Arapça'da o sözlerin bildirdiği anlamlara göre anlaşılması gerekir. Sözün dilde gösterdiği anlam bilindiği gibi bu anlamın yaratılmışla ilişkisi de bilinir. Aynı kelime Allah'tan bir şeyi bildirdiğinde ise, sözün gösterdiği anlam bilinir, fakat akli delil ve şer'i delil (Allah ile yaratılmış arasındaki) benzerliği reddettiği için, anlamın (Allah ile ilişkisi, yani) nispet bilinemez.

Ortaya koyduğumuz husus tam öğrenilince, Allah kelamının bu okunan, duyulan ve söylenen Kuran, Tevrat, Zebur ve İncil diye isimlendirilen şey olduğu anlaşılır. Onun harfleri, kelimelerin tekil olarak mertebelerinin belirlenmesidir. Sonra kelimelerin çoğul iken başka bir anlamı vardır ki, bunlar, tekil olarak kelimeye ait değildir. Kelimenin duyanın nefsinde bir etkisi vardır ve bu nedenle 'kelime' Arapça'da yara anlamındaki kelem'den türetilmiştir. Kelem, yaralanın cismindeki etkidir. Nitekim kelimenin de duyanın nefsinde bir etkisi vardır. Bu etki ona duyma istidadı kazandırır ki, anlama yoluyla kelamı kabul edebilsin. Bu zorunludur. İki veya daha çok kelime birleştiğinde, toplam, ayet diye isimlendirilir. Bu, tek başına her bir kelimenin vermeyeceği bir anlamı gösteren 'alamet' demektir. Bu durum, kelime karşısında harflerin durumuna benzer. Çünkü açıktır ki, toplamın bir hükmü vardır ve bu hüküm toplamın tekillerinde bulunmaz. Ayetler konuşanın dilediği ölçüde bir araya geldiğinde ise, bu toplam 'sure' diye isimlendirilir. Sure 'menzil' demektir ve bu ayetlerin toplamından ortaya çıkar. Menzil, ayetlerden her birinin tek tek verdiği şeylerin bir toplamıdır. Kuran, söylediğimiz şekilde, sure, ayet, kelime ve harflerden başka bir şey değildir.

Kuran ve menzilleri hakkında genel bir ilke verdik. Kuran ayetleri değişir, kelimeleri de değişir ve bu nedenle harflerin sıralanışı da değişir. Kuran büyük ve çoktur. İma ettiğimiz hususları ayrıntılı açıklamaya kalksaydık, bir ömür yetmezdi. Kuran içindeki hazineleri ortaya çıkartmak üzere, seni kendine yönlendiriyoruz. Bu durum, onu 'kelam' kabul ettiğimizde böyledir. Kitap konumuna getirdiğimizde ise, kitap, harflerin kelimeleri oluşturmak üzere bir araya geldiği şeydir. Bunun amacı, sureleri meydana getirmek üzere, kelimeleri oluşturmaktır. Bunlar, yazarın elinde gerçekleşir. Söz de Rahman'ın nefesinden gelir ve

böylelikle -haller başkalaşsa da- iş tek tarz üzerinde kalır. Çünkü söz söylemek, yazı değildir. Elin niteliği nefesin niteliğiyle bir değildir. Öyleyse onun 'kitap' olması, zahirin ve şehadetin sureti olmaktır. 'Söz' olması ise, gaybın ve bâtının sureti gibidir. Öyleyse sen, kesif ve latif arasında bulunmaktasın. Harfler ise her tarzda kendisi için konulmuş anlamı göstermek üzere hamd edilen nispete göre kesiftir. Mana latif olabileceği gibi kesif de olabilir. Fakat delalet, yani harfin taşıdığı ve harfin ruhu ise, her bakımdan latiftir. Çünkü ruh suretten latiftir.

Allah Kuran'daki surelerden birini kalp yapmış, o surenin Kuran'a on kez bedel olduğunu söylemiştir. Kuran ayetleri için bir ayet belirlemiş, ona bütün Kuran ayetlerinin efendiliğini vermiş. Surelerinden birini belirlemiş, onun Kuran'ın 'üçte biri' veya yarısına veya çeyreğine denk geldiğini söylemiştir. Bunu o surenin mertebesi sağlar. Hepsi de Allah kelamıdır ve bu yönüyle Kuran'da bir derecelenme yoktur. Kendisini telaffuz etmesi itibarıyla ise, dizilişin değişmesi nedeniyle, bir derecelenme gerçekleşir. Allah'a dua et ki, işaret ettiğimiz hususu sana açıklasın. Çünkü nimet veren ve ihsan eden Allah'tır.

VASIL

Kuran Nurdur

Kuran'ın nur olması, saptırıcı kuşkuları ortadan kaldıran ayetlerinden kaynaklanır. Bu durum *'Yerde ve gökte ilahlar bulunsaydı bozgun ortaya çıkardı'*,[234] *'Batanları sevmem'*,[235] *'Konuşuyorlarsa putlara sor'*,[236] *'Sen güneşi batıdan getir'*,[237] *'Arş sahibine bir yol bulursa'*,[238] *'Onda pek çok ihtilaf bulurlardı'*,[239] *'Onun gibi bir sure getirin'*[240] gibi ayetlerden ortaya çıkar. Kuran'da delil olarak zikredilen bütün ayetler, onun nur olmasından kaynaklanır. Nur karanlıkları kaçırtan şeydir ve bu nedenle nur diye isimlendirilmiştir. Nur, kaçırtan demektir.

VASIL

Kuran Ziyadır

Kuran'ın ziya olması, işleri ve hakikatleri açıklayan ayetlerin onda bulunması demektir. *'Her gün bir iştedir'*,[241] *'Sizin için fariğ kalacağız'*,[242] *'Peygambere itaat eden'*,[243], *'Bana şunların isimlerini bildirin'*[244] *'İki elimle yarattığım'*,[245] *'Allah dilemeden siz dileyemezsiniz'*,[246] *'Hepsi Allah'tandır'*,[247] *'Ona fücur ve takva ilham etti'*[248] gibi ayetler bu kapsamda değerlendirilebilir. Hakikatlere işaret eden bütün ayetler, bu kapsamdadır.

VASIL

Kuran Şifadır

Kuran'ın şifa olması, ondaki Fatiha suresi ile dua ayetleriyle ilgilidir.

VASIL

Kuran Rahmettir

Kuran'ın rahmet olması, Allah'ın kullarına dönük iyilik ve müjdelerle kendisine zorunlu kıldığı vaatlerin onda bulunmasıdır. Misal olarak *'Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin, Allah kendisine rahmeti yazdı'*,[249] *'Benim rahmetin her şeyi içerdi'*[250] gibi umut ayetlerini verebiliriz.

VASIL

Kuran Hidayettir

Onun hidayet olması, sarih ve yoruma kapalı ayetlerinden kaynaklanır. İhtimale kapalı ve ilk bakışta zahirinden anlaşılan her ayet, Kuran'ın hidayet olmasından kaynaklanır. Misal olarak, *'Cin ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım'*,[251] *'Kısasta sizin için hayat vardır'*,[252] *'İyilik getiren onun on katıyla, kötülük getiren misliyle cezalandırılır'*,[253] *'Kim affeder ve barışa yanaşırsa, ücreti Allah'a kalmıştır'*[254] ayetlerini verebiliriz. Bunlar çoktur.

VASIL

Kuran zikirdir

Kuran'ın zikir olması, içerdiği ibret alma ve inançsızlıkları nedeniyle yok alan toplumların öykülerinden kaynaklanır. Nuh kavminin, Ad, Semud, Lut, Eykeliler ve Res kavminin durumunu anlatan ayetleri misal verebiliriz.

VASIL

Kuran Arapçadır

Kuran'ın Arapça olması, nazmının güzelliği, muhkem ayetlerinin müteşabihten farklılığı, kıssaların lafza ekleme ve eksiltme yoluyla değiştirilmesiyle tekrarı gibi hususlarla ilgilidir. Bununla birlikte, lafız veciz olsa bile, verilen bilgi ve açıklamada mana tam ifade edilir. Misal olarak *'Her çığlığı aleyhlerine zannedeler'*,[255] *'Sana onu cedel diye misal verirler'*,[256], *'Ey yer, suyunu tut, ey gök suyunu çek'*[257] gibi ayetleri verebiliriz.

Başka bir ayette '*Musa'nın annesine onu emzir diye vahyettik, hakkında korkunca onu sandala koy, korkma ve üzülme, onu sana döndüreceğiz, onu peygamberlerden yapacağız*'[258] denilir. Bütün bunlar, bir ayette iki müjdeyi ve yararlı bir bilgiyle iki durumu içeren ayetlerdir ve Allah'tan bir müjdedir.

VASIL

Kuran Mübindir

Kuran'ın 'mübin' olması, mutlu ve bedbahtların özelliklerini açıklayan ayetleriyle ilgilidir. Kuran sevinenlerin niteliklerini diğerlerinden ayırır. Misal olarak '*Müminler sevinmiştir*'[259] ayetini verebiliriz. Başka bir ayet ise '*Allah müminlerden canlarını satın aldı*'[260] ayetidir. Hüküm ayetleri ve öğrenilmesi için bir durumu açıklayan bütün ayetler, Kuran'ın açıklayıcı olmasını sağlar. Bu nedenle Allah onu bütün isimlerle isimlendirmiş, onu 'Kuran', yani sadece kendisinde bulunan anlamları toplayan kitap yapmıştır.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirmi Birinci Sifir bu bölümle sona ermiştir.

YİRMİ İKİNCİ SİFİR

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

ÜÇ YÜZ YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Konuşma ve Tartışma Menzilinin Muhammedî-Musevî Mertebeden Bilinmesi

Her neredeysek, Allah orada
Zatına has güzel isimleri olmadan

O nurdur, nur O'nun mazharı
Bu nedenle O'nu bizden uzaklaştırdı

Varlıkların zatları kapkaranlık
Onlar aşağı değil, aşağının aşağısında

Sonra şeref veren bir suret kazandık
İşin bütününü! Ne güzel şey elde ettik

Allah dua edenin sesini duydu
Bizden olan iradesiyle birlikte

Bu nedenle her daim var ederiz onu
Bu nedenle bize görünmez

Bizi meydana getirmek irade ederse
Varlığının heyulasında, güven içinde

Akıl bülbülü fenlerin zirvesinde
Her şakımasıyla neşelenir

Kendimiz için O'nunla zuhur ettik, O kabul etmedi
Kendimizden ve bize yerleşen şeylerden geçtik

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, bu menzil, âlemde ve oluşta kendisinden bir bilginin ortaya çıkmadığı veya hakikatinde, isminde veya hükmünde kendini gösteren delilin bulunmadığı bir menzildir. Bu menzilde âlemde bir bilgi ortaya çıkar ya da varlığında, isminde veya hükmünde onu gösteren delil bulunursa, bu delil, Allah'ın hükmünden kaynaklanır. 'Allah' ismi, ilahlığın tüm mertebelerini birleştiren isimdir. Ona, yani söz konusu bilgiye, bir yönden, iki yönden üç yönden ve dört veya daha fazla yönlerden bakılabilir. Böyle bir özellik, başka menzillerde bulunmaz. Onda kaç bilgi bulunduğunu sordum. Bunun üzerine, kemaliyle birlikte, menzili bana yükseltti. Yirmi üç bilginin bulunduğunu gördüm. Bütün bu işaretlerde ilahlığa baktım, kırk yönden onun kendisine baktığımı gördüm. Bana şöyle denildi: 'Onları sadece Allah peygamberi kendinde toplar.' Hz. Peygamber bütün âleme bu menzilden efendi olmuştur. Aynı şekilde, ümmetinden ona varis olanlar için de onun bu toplayıcılıktaki payına göre, efendilik gerçekleşti. Bu menzilden, kırk sabah Allah için ihlas ile ibadet edene hikmet verilir. Böyle biri, bütün hallerinde Allah'ı müşahede eder. Nitekim Allah peygamberi de, tüm hallerinde Allah'ı zikrederdi. Bu menziller, sonuç elde etmek üzere öncüllerin bir araya getirilmesinin bilgisini içerir. İnsanların peygamber olduğuna ve Allah'tan getirdiği şeye inandıkları halde peygamberle tartışmalarının sebebi, bu menzilden öğrenilir. Böylelikle o kişi, bu menzilden peygamberin karşısında hasım haline gelir. Allah ise, peygamber ile gönderildiği kimseler arasında hakemlik işini üstlenir. Bununla birlikte o kişi, peygamberin arzusundan konuşmadığını ve getirdiği (bilgiyi ve kitabı) Allah katından getirdiğini bilir. Her şeye rağmen, getirdiği şey hakkında peygambere karşı çıkar. İş Allah'a havale edilir ve Allah ikisinin arasında hüküm verir. Bu mesele, hasmın imanının ve tasdikinin varlığı nedeniyle, en çetin anlaşılan konulardandır. Şeriatın önünde olmasını istediği şeyi ardına atan kimsenin durumu bu menzilden öğrenilir.

İntisap bilgisi bu menzilden öğrenilir. 'İntisap' derken, ferlerin asıllarına (dalların köklerine) nispetini kastediyoruz. Herhangi bir feri başka bir asla katanın durumu hakkında keşf yoluyla Allah'ın hükmü nedir? Batılın hakikat suretiyle ortaya çıkması, bu menzilden öğrenilir. Batıl yokluk ve varlığı olmayan demektir. Suret ise mevcuttur ve gerçektir. O halde ortaya çıkan batılın hakikati nedir? Suret ise Hakka ait-

tir. Akıl ve Hak arasındaki perde nedir ki, batıl onu hakikat suretiyle örtebiliyor? Birinci düşünceyle ikincisi arasındaki fark nedir? Kişi birinci düşünce nedeniyle hesaba çekilmezken, ikinci düşünce nedeniyle niçin hesaba çekilir? Halbuki ikinci birinci suretin aynıdır. Niçin bazı konular birincide doğruyken ikincide doğru değildir. Bu durum, ikinci mertebeden mi kaynaklanır? Çünkü iki, sayı mertebelerine ilave şeylerdendir ve aslı yokluktur. Birinci ise onun varlığıdır. Ortaya çıkan bütün sayılar ve mertebeleri, bir vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Benzerlik perdesinin köleleştirdiği kimselerin hürriyete katılması, bu menzilden öğrenilir. Bu duruma misal olarak, kendi düşüncesine göre, hakikatleri değiştirip varlıkları kendi mertebelerinden başkasına, ferleri başka asıllara katan kimse verilebilir. Buna yol açan ilahi sebep bu menzilden öğrenilir. Zevk bilgisinin Allah'a izafe edilmesi, bu menzilden öğrenilir. Bu, bir zevk olmaksızın, zevk hakkında bir şuurdur. İlahi bilgide böyle bir hükmü veren ilahi nispet nedir? Misal olarak '*Ta ki bilelim*'[261] ayetini verebiliriz. Halbuki Allah zaten biliyordur. Ayette kastedilen, 'zevk' ilmidir. Yerli yerinde değil iken arkada bulunanı öndeki imamın yerine koymaya yol açan bir değerlendirmenin ortadan kaldırılması için, kula benzerliği kabul etmeyen niteliğin ikamesinin ölçüsü bu menzilden öğrenilir. Böyle yapmakla kişi hakikatleri karıştırmıştır. Bu kişi, Hz. Peygamber'in 'Sizi ardımdan da görürüm' hadisine bakarak, ardından görmesi nedeniyle imam olduğunu zannetmiştir. Halbuki ön (taraf) görme özelliğine sahip olduğu gibi Peygambere de bakma özelliği verilmiştir. Gerçekte ön öndür, arka arkadır. Bu benzersizlik niteliğinin hükmü altında bekleyemezse, yaptığı hata ortaya çıkmaz, nefsinden fani olduğu bu süre ölçüsünce beklemekten aciz kaldığı için Hakkı göremez. Bu durumda söz konusu menzilde ona komşu başka bir bilgi elde eder. Bu bilgiyi insan, kendisinde nefsinden fani olduğu nitelikle kendisine uygun ve sayılan nefislerin hayatlarıyla talep eder. Böylelikle nefsinin başkasına karşı üstünlüğü, ortaya çıkar. Çünkü benzerlerinden bir grup, suret, makam ve halde kendisine ortak olarak onun yerini almıştır. Allah o ikisinin arasındaki farkı açıklamış, nefsini kendi üzerindeki hakkının -benzerlerinin sayısı ne kadar olursa olsun- haklarından daha büyük olduğunu söylemiştir. Bu nedenle Şâri, cezalandıracağı kesin olmamakla birlikte, başkasını öldürenin bu fiilini meşiyetine katmıştır. Başkasını öldüren insan, öldürdüğü kimsenin (ve varislerinin) hakları üzerindeyken, cezalandır-

ma ve bağışlama arasındadır. İntihar edeni ise cenneti haram kılacak şekilde cehenneme katmıştır. Bunun nedeni nefsinin üzerindeki hakkının büyüklüğüdür. Bir rivayette 'Allah hakkı yerine getirilme hususunda başkasından önceliklidir' denilir. Bu bağlamda Allah, nefsin hakkını kendi hakkı saymıştır.

Hakların bu şekilde düzenlenmesi ve onlara böyle cezaların belirlenmiş olmasının sebebi, bu menzilden öğrenilir. Hakkı ehlinden veya - Hakkın belirlediği bir yükümlülükle açıklama imkânı olduğu halde- ehlinden hakkı gizleyenin nasıl bir azap göreceği, bu menzilden öğrenilir. Hakkında kesin delil ortaya koyduktan sonra hakikatten yüz çevirenin durumu, bu menzilden öğrenilir. Acaba Haktan yüz çevirmesinin nedeni nedir? Allah katında 'yüz çevirme' fiilinin hükmü nedir? Perdelilerin azabının nasıl olacağı, bu menzilden öğrenilir. Onların azabı perdeleriyle mi olacaktır, başka bir şekilde mi olacaktır? Onların katında unutulan ameller ile unutulmamış olanların bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Bu işi üstlenen ilahi isim hangisidir? Varlıkların kendisini algılayamadığı Allah'ın bilgisinin müşahede ve karşılıklı oturma yolundan âlemdeki şeylere ilişmesi, bu menzilden öğrenilir. Sonra varlıkların yaptıkları amelleri bildirmenin Allah katında belli bir zamana ertelenmesi gelir. Dünya ve ahiretteki sohbet adabı, bu menzilden öğrenilir. Münacat adabı, Rabbine münacat edenin veya Allah ehlinden birisinin münacata nasıl başlayacağı bu menzilden öğrenilir. Allah'ı zikredenlerin meclislerin genişlemesi, bu menzilden öğrenilir. Bu genişlemenin nedeni, Allah'ın el-Vasi ismiyle onlarla birlikte oturmasıdır. İmanın mertebelerinin bilgi karşısındaki durumu, bu menzilden öğrenilir. En üstün derece hangisidir? İflas edenlerin bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Sahip oldukları varlığa rağmen, onları iflas ettiren nedir? Allah'ın kula dönmesinin bilgisi buradan öğrenilir. Allah'ın kula döneceği zaman değişir mi değişmez mi? Farklılık neyle ilgilidir? Farlılık olursa, dönene mi, dönülenin haline mi aittir? Zikirden yüz çevirmenin meydana getireceği ilahi öfke buradan öğrenilir. Müstağni olunan ve olunmayan şeyler buradan öğrenilir. Grupların ayrışmasının hangi ilahi hakikatten kaynaklandığı bu menzilden öğrenilir. İlahi zorunluluğun neyle ilgili olduğu bu menzilden öğrenilir. Sevdiklerini terk edenin onları niçin terk ettiği bu menzilden öğrenilir? Onların özellik ve nitelikleri nedir? Beka, başarı ve necat bu menzilden öğrenilir. Bu ilahi ilimlerden her birisi, -

diğerlerinden değil- bilhassa Allah isminden ve bu menzilden meydana gelir. Çünkü bu menzil, diğer ilahi isimlere değil, Allah ismine özgüdür. Bununla birlikte bazı isimler, onda ortaktır. Menzilin içerdiği ilimlerin bir kısmı bunlardır. Himmetin kendilerine yükselsin diye, Allah'ın verdiği keşif ile, onları sana açıkladık.

Menzilin içerdiği konulara dönersek, şöyle deriz: Allah Teâlâ, kitabında duyulur ve görülür bir tarzda adaleti gerçekleştirmek amacıyla, âleme teraziyi yerleştirdiğini belirtir. Bu sayede kavga edenler arasında çatışma ortadan kalkar. Terazide iki hasma benzer iki kefe ortadadır. Terazinin dili, hüküm verendir. Öyleyse terazi hangi tarafa yönelirse, hakikat o yöndedir. Terazinin kefelerinden birisinde meyil olmazsa, bilinir ki, tartışanların her biri iddiasında haklıdır. Bu durumda terazinin dilinden ibaret olan hakimin tanıklığı nedeniyle onların arasında taksim gerçekleşir. Hüküm veren hiçbir zaman taraf olmaz. Bir nizalaşma olursa, sadece onu azleden veya hakim olduğunu bilmeyen niza eder. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle der: 'Bir peygamber katında tartışmak uygun değildir.' Yani onun huzurunda tartışmak uygun değildir veya (tartışmanın) onun yanına taşınması uygun değildir. Hakem bulunmadığında ise, tartışma ve niza ortaya çıkar, her hasım kendisinin haklı olduğunu iddia eder. Allah gerçeği görsünler diye hasımların kalp gözlerini açmış olsaydı ve Allah'ın 'gözetleyen' hakim olduğunu, terazinin O'nun elinde bulunduğunu, yükselten ve alçaltan olduğunu görselerdi, tartışma ve niza olmazdı. Öyleyse âlemde tartışmanın gerçekleşmiş olması, herkesin hüküm sahibi olan terazi ve ölçüyü elinde tutandan perdelenmiş olduğunu gösterir. Âlemde bir insanın tartıştığını gördüğünde, onun Allah'tan perdelenmiş olduğunu bilmelisin! Birisi tartışma yapar ve diğeri susarsa, susanın ya müşahede sahibi veya ahlaklı olduğunu bilmelisin. Tartışma ilahi bir sınırın aşılmasıyla ilgiliyse, tartışan kişi ilahi ahlak sahibi ya da ilahi edep sahibinin suretini taşımış kimsedir. Fakat o bütünüyle iyidir. Öyleyse ilahi edep taşıyan insan, tartışan biri değil, sadece tartışanın mütercimidir. Bu durumda tartışan, ilahi isimlerdir. Binaenaleyh ilahi isimler, âlemdeki tartışmanın kaynağıdır. Onlardan dolayı dünyada tartışma ortaya çıkar. Çünkü el-Muiz ve el-Müzil isimleri birbirine hasım olduğu gibi ed-Dar ve en-Nafi isimleri ve el-Muhyi ile el-Mümit, el-Mu'ti ve el-Mani isimleri birbirlerine hasımdır. Öyleyse her ismin hükümde ve terazide mukabili olan bir isim vardır.

Bu isimler arasına yerleştirilen terazi ise, el-Hakem ismidir ve terazi hükümdeki adalettir. el-Hakem ismi, bulunduğu yerin ve mahallin istidadına bakarak hakkı -istidada göre- iki zıt ve çelişen isimden birinin tarafına yerleştirir. Öyleyse manada ve duyuda farklı tarzlarına göre ortaya konulmuş terazileri öğrenince, sen de onlara göre hüküm verirsin ve bu konuda Allah'ın âlemdeki vekili olabilirsin! Böyle bir durumda terazi senin elindedir ve 'haklı' ve 'haksız' hükmünü verirsin.

Bununla birlikte teraziyle tartarken Allah ile senin aranda bir fark vardır: Allah meşiyeti vasıtasıyla yükseltir ve alçaltır. Senin terazinde ise meşiyetin etkisi yoktur. Kimin elinde hakkı görürsen, onun lehine hüküm verirsin. Öyleyse sen bir alamete göre hareket eder, hak sahibini bilerek onun adına tartarsın. Hak ise, meşiyet sahibidir. Burada bazı alimlerden gizlenmiş bir sır vardır: Meşiyet teraziyle belli olur. Allah yükselttiğinde veya alçalttığında, bu durum, mahallin istidadından kaynaklanır. Nitekim hakkın varlığı da, alametle hareket eden kimseye kendisine göre tartması hükmünü vermiştir. Çünkü tartan insan, bu hakkın o kimseye ait olduğunu bilir. Nitekim Allah Teâlâ da o mahallin istidadının kendisi adına tartmayı gerektirdiğini bilir. Meşiyetin mahiyeti bakımından istidada etkisi yoktur. Etki, o özel istidadı belirli bir mahalle tahsis etmeyle sınırlıdır, çünkü başkasının olması da mümkündür. Fakat istidadın hakikatinin ortadan kalkması veya o hakikatin başkalaşması ise mümkün değildir. Doğa biliminde söylediğimiz gibi, 'Sıcaklık soğukluğa dönüşmez, fakat sıcak şey, bir yer ve varlık olması yönüyle -yoksa sıcak veya soğuk olması yönüyle değil- soğuk olabilir.' İşte istidat da öyledir. Belirli istidadı kabul eden mahal, diğerini de kabul edebilir. O halde meşiyet onu diğerine değil, bu istidada tahsis etmiştir. Yoksa o istidadı tahsis etmemiştir. Bununla birlikte arkadaşlarımızdan bir grubun bu konuda yanıldığını gördüm. Onlara göre meşiyet, yerin istidadı kendisini verdiği için, bu mahal ve yerde bir etkiye sahip değildir. Çünkü (onlara göre) meşiyetin istidatta etkisi yoktur. Halbuki gerçek, iyi düşünürsen, söylediğimiz gibidir.

Bu bölümdeki konulardan biri şudur: Doğa terazisi, terazisinin bir yaratıcının yaratmasıyla var olmadığını öğrendiğinde, ilahi-ruhani teraziyle didişir. Buradan hareketle kendi terazisinin belli bir şeyde gözükmesinin, bir yaratıcının bunu sağlamasına bağlı olduğunu zanneder. Bu, ilahi terazidir. Doğa terazisiyle ilahi-ruhani terazi arasında bir ça-

tışma olduğunda -ki ilahi terazi daha güçlüdür ve hüküm sahibidir- hasımlaşma doğa yönünden gerçekleşir. Çünkü doğa bu teraziden ve ölçüden memnun olmamıştır. Bunun üzerine doğa, Allah'a başvurur kendisiyle ruhani terazi arasında hakem olmasını ister. Allah, doğa ile ruhani-nurani bir birleşine ve nikâh yoluyla doğaya yönelen (ilahi) ruh arasında hüküm verir. Bu bağlamda söz konusu yönelmenin maksadı, doğal cisimler ile insani olan ve olmayan tikel ruhların ortaya çıkmasını sağlamaktır, çünkü âlemdeki her cisim, ilahi bir ruh suretiyle sınırlanmıştır ve suret, onun ayrılmaz parçasıdır. Bu sayede her şey, Allah'ı tespih eder. Ruhlarm bir kısmı, sureti yönetir, çünkü suret, ruhların yönetmesine elverişlidir. Bunlar, gözüken bir hayat ve ölümle nitelenen suretlerdir. Gözüken bir hayat ve ölümle nitelenmemiş olanların ruhu ise, yönetme ve tedbir ruhu değil, tespih ruhudur. Yönetilmeye elverişli doğal suret ortaya çıktığında, onu yöneten tikel bir nefis meydana gelir. Bu durumda suret dişi, yönetici ruh, onun karşısında erkektir. Başka bir ifadeyle suret onun karısı, ruh suretin kocasıdır. Bu tikel ruhlar, eşyayı bilmede derece derecedir. Bir kısmı, pek çok şeyi bilirken, bir kısmı azını bilir. Yönetme özelliğine sahip olmayan -çünkü onların suretleri yönetilmeye elverişli değildir- suretlerin ruhlarından daha çok Allah'ı bilen bir varlık yoktur. Bunlar, donukların ruhlarıdır. Allah'ı bilmede onların aşağısında bitkilerin ruhları varken onların aşağısında hayvanların ruhları gelir. Bu sınıfların her birinin fıtratı, Allah'ı bilme ve tanıma özelliğine sahiptir. Bu nedenle Allah'ın övgüsünü ve hamdini tespih etmekten başka bir niyetleri yoktur. Allah'ı bilmede daha aşağıda ise, insanların ruhları bulunur.

Meleklere gelirsek, onlar ve donuklar, Allah'ı bilme fıtratında yaratılmıştır. Onların akılları ve şehvetleri yoktur. Hayvan ise, Allah'ı bilme ve şehvet fıtratında yaratılmışken insan ve cinler marifet ve şehvet fıtratında yaratılmıştır. Fakat bu durum, onların ruhları yönünden değil, suretleri yönünden böyledir. Allah onlar için akıl yaratmıştır ki, şehveti şer'î ölçüye uydursunlar. Bu durumda şehvet, kendisi için belirlenen yerin dışında onları zorlamaz. Allah onlar için aklı, bilgileri elde etsinler diye yaratmadı, bunun için onlara 'müfekkire' gücünü verdi. Bu nedenle onların ruhları, marifet üzere yaratılmamıştır. Halbuki meleklerin ruhları ile insanların ve cinlerin dışındaki varlıkların ruhları bu özellikte yaratılmıştır. İnsanların eşyayı bilme dereceleri farklılaşınca, bazı ruhlar

kendisini yöneten suretin hükmünü söz konusu suretin kendisinden var olduğu doğanın hükmüne katmak istemiştir. Suret kendi yerini doğaya bırakmak istemiş, doğa ise sürekli kendi mertebesindedir. Bunun üzerine muallim kendisine şöyle der: 'Arzuladığın şeyin gerçekleşmesi imkânsızdır. Çünkü suret, doğa gibi fail değil, sadece doğanın edilgenidir. Fail nerede, edilgen nerede! İlk Aklın karısı konumundaki tümel nefse bakınız. Allah âlem ortaya çıksın diye o ikisini çiftleştirdiğinde, tümel nefisten ilk doğan şey, tümel doğa idi. Böylelikle doğa, eşyada tümel nefsin etkisine sahip olmamıştır, çünkü parça, bütünle aynı hükme sahip olmadığı gibi bütün parçanın hükmüne sahiptir. Çünkü o içerdiği parçalarla birlikte 'bütün' olmuştur.

Bilgisiz ruh sureti doğaya -ki onun annesidir- katmaktan aciz kalınca, şöyle der: Bunu yapamamam, belki de acizliğim ve bu konudaki bilgiyi idrak edemeyişimdendir. Böylelikle onun bilgisini kendisinden öğrenmek amacıyla Allah'a döner. Allah'tan doğanın edilgeni olan şeyin suretin de edilgeni olmasını ister. Bunun üzerine suretlerin etki ettiği kabiliyetlerin doğanın etkisini kabul eden suretlerin kabul ettiği şeyleri kabule elverişli olmadıklarını görür. Hak ise, daha önce zikredildiği gibi, eşyayı ancak verilenin istidadına göre verir. Çünkü o şey, istidadının gerektirmediği bir şeyi kabul etmez. Bu ruh, hata ettiğini ve boş bir iş peşinde koştuğunu öğrenince, istidadının verdiği bilgiye göre suretini tanımaya yönelir. Böylelikle ruh, O'ndan kendisine aktarılan şeyi suretlere izhar etmeyi kabul eder. Bunun amacı, maddi-manevi veya hayali mümkün varlıklardan birisinin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bu esnada mükaşefe fethinde -yoksa halâvet veya ibare fethinde değil- kendisine üç şey gözükür:

Birincisi, hürriyet mertebesidir. Daha önce bu konudan söz edilmişti. Hürriyet, ruhu varlıkların boyunduruğundan çıkartan şeydir. Çünkü ruhun hakikatleri bilmemesinden kaynaklanan talebi, onu köleleştirmişti. Allah ise, böyle bir talebin gerçekleşemeyeceğini bildirerek, Allah'ın bilgisinde veya gerçeğin kendiliğinde bulunduğu hal hakkında bir bilgisi olmadığını ona öğretmişti. Ruh bu makamla nitelenip bu halle ortaya çıkarsa, Allah ona muradını verir ve var etme gücünü ve kuvveti ihsan eder. Bu makamla nitelenmekten aciz kalan ise, haliyle nitelenmekten daha da acizdir. Çünkü hal ilahi vergi iken makam kazanılmıştır. Bu durumda ruh, ikinci mertebeye yönelir. İkinci mertebe,

hüküm ve müşahededе tertip sahibi olmaktır. Hak onun karşısında 'samedanilik' özelliğiyle tecelli eder. Ruh o tecellide Hakka bakabilip tecellisi karşısında sabit durur da dağ gibi parçalanmaz veya Musa gibi bayılmazsa, Allah'tan talep ettiği bilgi onun adına gerçekleşir. Başka bir ifadeyle Allah, ona kendisinde hüküm sahibi olma imkânı verirse, istidanın gereğine göre suretinden edilgen (olmanın bilgisini) kazanır. Dağ gibi (parçalanır) veya Musa gibi (bayılan) olursa, istidadıyla fenayı talep edeni fani kılan veya istidadıyla helak olmayı talep edeni helak eden tecelli karşısında sabit duramaz. Bu durumda onun adına ölümlü âlem hakkında hayatı tutma mertebesi ortaya çıkar. Böylelikle onu samedanî tecellinin sayısı üzere mertebelerde bulur, çünkü o, ölüm veya hayatın tutulmasıdır. Allah kendisine inayet ederse, kendisine dilediği şekilde suretinde tasarruf imkânı verir. Allah ona güç vermez de kişi aciz kalırsa, acizliği ilahi müşahededen olursa, ona suretinde tasarruf gücü verir. Acizliği nefsinin perdesi ardından gerçekleşirse, tasarruftan engellenir, çünkü tasarruf edebileceği ilahi bir gücü yoktur.

Bu menzilde bulunan adamların zevklerini zikretmiş olduk, fakat açıklamadık. Çünkü her menzilin içerdiği hususları açıklamak, sözü uzatır. Bu menzil, menziller arasında benzeri ve dengi olmayan ve menzillerin en güçlüsü olan menzildir. Allah'ın kulları arasından kırk gün boyunca ihlas üzere ibadet edenlerin hikmet söylemeleri bu menzilden gerçekleşir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Med ve Nasif Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

İyi adet çıkarmak, meşru bir yol
Allah'ın kitabında övülmüştür

Hakikate dayanmadan onu adet yapmak
Sünnet yolu onun tevilinden

Riayete daha uygundur; kadri de bilinir
İşin ayrıntısından bilinen bu

Bilmelisin ki, Allah sana yardım etsin, bu menzilin ilimlerinden biri, mufadala ilmidir. Mufadala çeşitli türlerde gerçekleşir. Birincisi bilgiyle gerçekleşirken diğeri amelle gerçekleşir. Bilgiyle gerçekleşende üstünlük bazen bilinenlerin değerinden bazen bilinene ulaştıran yöntemden kaynaklanır. Söz gelişi bir insan bilgisini Allah'tan, diğeri bir varlıktan alır. Bilgisini Allah'tan alan, daha üstündür. Bir insan bilgisini -muttakinin bilgisini takva vasıtasıyla alması gibi- bir sebep vesilesiyle alırken bir kısmı bir sebep olmaksızın doğrudan Allah'tan alır. Sebeplerden birisi bilginin artışı için duadır. Bazen üstünlük bilinende olur. Bazı bilgiler fiillerle ilgiliyken bir kısmı isimlerle, bir kısmı zat ile ilgilidir. Öte yandan alimler arasındaki üstünlük, bilgilerin ilgili oldukları şeylerin üstünlüğüne bağlıdır. Hepsi de ilahi bilgidir. Amellerdeki üstünlük ise, bazen amellerin kendisine, bazen zamana, bazen mekâna, bazen hale bağlıdır. Her şeyde üstünlük, üstünlük ölçütüne göre değerlendirilir. Bazı şeyler vardır ki, onlarda ölçme tartı ve teraziyle gerçekleşir. Bu o şeyin infak olması veya infaka benzeme durumunda böyledir. Misal olarak aklı verebiliriz. Allah onu insanlar arasında ölçüyle bölmüş, bir kişiye bir miktar, diğerine onun iki katı vermiştir. Bazen akıldaki bölümleme, mertebe ve derecelere göre değişebilir. Derecelenme bölümünü özetleyecek husus, sayıdır. Acaba sayının mahiyeti neye göre ortaya çıkar da onu ortaya koyana veya haber verenin iradesine göre şöyle diyebiliyoruz: *'Allah iman edenlerin ve ilim verilenlerin derecelerini yükseltti.'*[262] Söz gelişi Mekkeliler için, hicretten önce verilen sadaka, hicretten sonra verilen sadakanın ecrine ulaşamaz (amelde derecelenme). Aynı şey, kulun başka bir yere hicret ederek, iyilik yapacağı ve vatan edindiği her yerde böyledir. Oraya hicret ettikten sonra daha iyi işler yapar. Böyle bir iyilik, çekilen güçlüğe göre derece derecedir.

Bilmelisin ki, bu menzil, çeşitli ilimleri içerir. Onları öğrenmek üzere araman için bölümün sonunda isimlerini zikredeceğiz. Bu menzil, menzillerden birisini zikrederken kitabın başında değindiğimiz, tenzih

menzillerindendir. Bu, âlemin yarısının tenzihidir ve hepsi üzerinde kahır ve nihai gayeye ulaşmalarını engelleyen izzet makamından âlemdeki varlıkların ortaya çıktığı mahallin yarısıdır. Bu gaye, Hz. Peygamberin bir hadisinde 'Senin övgünü yerine getiremem' dediği gibi, Allah'ı övme gayesidir ve insanlar bu konuda eksik kalır. Hz. Peygamber bu sözünü nefsinde talep ettiği gayeye ulaşmaktan aciz kalınca söylemiştir. Kendisi bunu istese bile, organları veya bildiği ilahi isimler o övgüyü yerine getirmede yeterli değildi. Allah esma-i hüsna (güzel isimleri) ile övülebilir ve onlardan Allah'ın izhar ettikleri bilinir. Allah isimlerin söylenmesiyle -ki zikir- demektir övülebilir. İsimler ise, bizim tarafımızdan değil, O'nun tarafından belirlenir. Çünkü bize göre Allah'ı ancak Allah isimlendirebilir. Dolayısıyla Allah'ı kendisinin kendisini övdüğü isimlerle övebiliriz. Kadı Ebu Bekir et-Tayyib bu konuda farklı düşünür. O, Allah'ın yaratılmışlara özgü bir anlam vermeyen bütün isimlerle isimlenebileceğini ileri sürmüştür. Bütün âlem, Allah'ın kabzası ve kahrı altındadır. O'nu müşahede edene ve dilediği kimseye tecellisiyle hayat (bilgi) verir. Allah dilediğinde ve dilediği kimseden tecellisini perdeleyerek ve örterek onu öldürür. Bir şahsa tecelli olmadığında, onun sınırlı olmadığı öğrenilir. Böyle bir durumda tecelli ettiğinde, tecelliden sonra bir daha perde yoktur. Böyle bir şahıs, Hakkı müşahede etmek nedeniyle zatî hayat kazanarak 'perde ve örtü ölümü' ile ölmez. Allah o kişiye tecelli etmediğinde -ki Allah sürekli tecelli edendir, fakat bilinmez-perdeli tecelliyi bilmediği için ölüdür. Çünkü bilgi hayatı (bilgiyle hayat bulmak), bilgisizlik ölümünün mukabilidir. Bilgi nur vasıtasıyla gerçekleşirken, karanlık vasıtasıyla o kişi hakkında bilgisizlik gerçekleşir. Allah şöyle der: 'Ölü olup da hayat verdiğimiz kimse yok mu?' Burada onu 'ölüm' ile nitelemiş, sonra hayat verdiğini 'hayat' ile niteleyerek, şöyle demiş: 'Nur verdiğimiz kimse...' Bu nur vasıtasıyla Allah'ı müşahede eder. '*Böyle biri, karanlıklarda bulunan kimse gibi değildir.*'[263] Böyle biri hayat sahibi ise -ki öyledir- gaybı gayb içinde bilir. Bu gayb hakkında el-Bâtın ismiyle hüküm verir. Bilen ve hayat sahibi değilse, bu durum, mutlak karanlık ve 'sırf yokluk' demektir. Bütün bu zikrettiklerimiz hususunda kudret Allah'a aittir.

Kalbime gelen varid -kalbimden olan şahit doğruluğuna tanıklık ettikten sonra- bana bildirmiştir. Daha önce de bu konuda Rabbimden açık bir delile sahiptim ve varlıktan kendisini kalbime aktardığında (il-

ham) kendisini müşahede etmiştim. (Kısaca) varid şöyle bildirdi. Her surenin başında besmelenin bulunması, ilahi rahmet ile onu taçlandırmak demektir. Bu sayede ilahi rahmet, surede zikredilen bütün hususlara ulaşır. Çünkü her sure üzerinde besmele, Allah'ın alametidir. Bu alamet, surenin Allah'tan geldiğini gösterir ve hükümdarın fermanı üzerindeki alamet gibidir. Varide dedim ki: 'Peki Tevbe suresinin durumu nasıldır?' Dedi ki: 'Tevbe ve Enfal suresi, bir suredir ve Allah onları ikiye ayırdı. Allah o iki sureyi ayırıp, ayrılma hükmü verdiğinde, onu 'tevbe', yani Allah'ın öfkelendiği kullarına rahmetiyle 'dönmesi' diye isimlendirdi. Öyleyse Allah'ın öfkesi ebedi bir öfke değil, zamanlıdır. Allah et-Tevvab'tır (tövbeleri kabul eden ve kullarına rahmet etmek üzere dönen). Allah'ın et-Tevvab ismine er-Rahim ismi bitişmiştir, bunun nedeni, gazaba uğrayanın ilahi rahmete dönmesini sağlamaktır. Ya da mesele, gazaptaki süre ile ve onun hükmünün süreyle sınırlı olmasıyla ilgilidir. Ardından sürenin tamamlanmasıyla azap görenin durumu rahmete döner.

et-Tevvab'ın nitelendiği isme baktığında, onun hükmünün söylediğimiz gibi olduğunu göreceksin. Kuran razı olunan ile gazap edileni birlikte zikreder. Onun menzilleri ise, er-Rahman ve er-Rahim ile taçlanmış, hüküm ise taçlandırmaya aittir. Çünkü kabul edilmesi buna bağlıdır ve Kuran'ın Allah katından olduğu böyle öğrenilmiştir. Varidin bize söylediği budur. Biz de müşahede ediyor, duyuyor ve Allah için düşünüyoruz. Bu konuda Allah'a hamd ederiz, O'nun ihsanını biliriz. Allah'a yemin olsun ki, ben, sadece ilahi ve kutsi ruhtan sırrıma gelen üflemede (nefes/noktalı 'se') hareketle konuşuyor ve hüküm veriyorum. Onu el-Bâtın velilik ve resullük arasındaki fark nedeniyle ez-Zâhirden perdelendiğinde bildirdi. Velilik öncelikli olandır. İkinci olarak (her zaman) eşlik eder, sabittir ve kaybolmaz. Onun derecelerinden birisi nebilik ve resullüktür. İnsanların bir kısmı ona ulaşır ve kavuşurken bazı insanlar ulaşamaz. Günümüzde teşrîî nebiliğe kimse ulaşamaz, çünkü kapısı kapalıdır. Velilik, dünya ve ahirette ortadan kalkmaz. Öyleyse velilik, ilktir, sondur, görünendir, gizli kalandır (Evvel, Ahir, Zahir, Bâtın). Bu durum, genel ve özel nebiliği içermesi yönüyle böyle olduğu gibi nebilik söz konusu değilken de böyledir. Allah'ın isimlerinden birisi el-Veli'dir. O'nun Nebi veya Resul diye bir ismi yoktur. Bu

nedenle nebilik ve resullük kesilmiştir, çünkü ilahi isimlerde dayanakları yoktur. Velilik ise, kesilmemiştir, çünkü el-Veli onu korur.

Allah eşyayı bilgisiyle takdir etmiş, hikmetiyle var etmiş, onları iki uç olarak yaratmıştır. Bununla birlikte iki ucu birleştiren bir orta ve vasıta yaratmıştır. Bu ortanın her yöne dönük bir ucu vardır. İşte bu ara yerde insan-ı kâmil yaratıldı. Böylelikle o takdir etmek ile -ki geneldir- yaratmayı -ki özeldir- kendinde birleştirdi. Bu durum *'Ona üfler, ta ki, iznimle bir kuş olur'*[264] ayetinde belirtilir. Binaenaleyh Allah, hem takdir hem var etme yönüyle, 'yaratıcıların en güzelidir.' Bu, teorik düşünce sahiplerinin hakkında görüş birliğine varamadıkları bir konudur. Çünkü fiili sadece Allah'a ait görüp sonra Hak ile yaratılmışı ayırarak, yaratılmış adına varlık Hak için de varlık kabul eden kimse *'yaratanların en güzelidir'*[265] ancak 'takdir etme' anlamında söyleyebilir, var etme anlamında söyleyemez. Allah ehlinin bir kısmı da böyle düşünür. Fakat onlar varlıkta Allah'tan başkasını görmezler. Mümkünlerin varlıklarının hükümleri ise O'nun varlığındadır. Bu düşünceyle ulaşılamayacak eksiksiz düşünmedir, fakat müşahede yoluyla ulaşılabilir. 'Kendini bilen, rabbini bilir' hadisinde bu durum belirtilir. Her kim mümkün iken sürekli imkân halinde bulunduğunu bilirse, mevcut olanın Rabbi olduğunu bilir. Varlıkta gerçekleşen başkalaşmaların mümkünlerin istidatların hükümleri olduğunu bilen kimse, onları izhar edenin Rabbi olduğunu da bilir. İnsanlar hatta alimler bu konuda mertebe mertebedir. Allah âlemi iki uç ve vasıtadan ibaret olmak üzere yarattığında, ucun birisini dairenin noktası, diğerini çemberi yapmıştır. Âlem bu iki uç arasında mertebe ve daireler arasında yaratılmıştır (inşa). Böylelikle çevre Arş, nokta yer, ikisinin arasındakiler ise daireler, rükünler ve felekler diye isimlendirilmiş, onları Allah'ın âlemde yarattığı cinslerin ve türlerin bireylerinin bulunduğu yer yapmıştır. Allah biri genel ve kuşatıcı, diğeri ise özel-bireysel olacak şekilde tecelli etmiştir. Genel tecelli Rahman isminin tecellisidir. Bu durum, *'Rahman Arş üzenine istiva etti'*[266] ayetinde belirtilir. Özel tecelli ise, her şahsın Allah hakkındaki özel bilgisi demektir. Bu tecelli sayesinde girme, çıkma, inme, yükselme, hareket, durağanlık, bir araya gelme, ayrılma, haddi aşma vs. gerçekleşir. Âlemdeki şeyler birbirlerinden mekân, mertebe, suret ve araz sayesinde ayrılır. Allah âlemi ancak kendisiyle ayrıştırmıştır. Dolayısıyla O, ayrışanın kendisi olduğu kadar aynı zamanda ayrışmayı sağlayan şeyin kendisidir. O,

her nerede bulunursa varlığın zahiri suretiyle birlikte o şeyle beraberdir. Bütün bunları Allah'ı bilenler müşahede ve varlık yoluyla bilir. Öyleyse gayb şehadetten ayrışmamıştır. Allah şehadeti tecellisinin kendisi, gaybı ise, ona perde yapmıştır. Öyleyse o, perdelenenin değil, perde için şehadetidir. Kimin perdesi sureti olursa -ki perde ardında bulunan şeyi görür-, suret onu görür. Suretiyle Hakkın varlığından perdelenen, perdelenmiştir. Böyle biri sureti bakımından Rabbini bilir ve O'nun övgüsünü tespih eder. Suretinden başka bir yönden veya suretin ardından perdelenen ise, ya suret veya kendisini görmeyle perdelenmiştir. Allah bir insana nefsini gösterirse, o kişi kendini tanımış olur ve dolayısıyla Rabbini de tanımış demektir. Böyle bir insan 'sudur ehlidir.' Onlar, Allah'ın kendisini göstermekle kendilerini görmekten körelttiği kimselerdir. Nitekim Allah şöyle der: '*Fakat kalpler körelir.*'[267] Bunlar, basiretlerdir. '*Gönüllerde bulunan.*'[268] Yani geldikten sonra dönüşte demektir ki sena demektir. Çünkü Allah'ın kendisine verdiği ilahi güç nedeniyle sadece gelişinde gördüğü şey ortaya çıkar. Öyleyse iki bilgiyi bir araya getiren ve iki suret ile ortaya çıkan kimse, gaybı ve şehadeti bilenlerdendir. 'O her şeyi bilendir.'

VASIL

el-Varis ilahi isminin hükmü, bu menzildendir ve garip bir hükümdür. Çünkü bu ismin hükmü göklere ve yere nüfuz eder. Bu durum, göklerin ve yerin yok alacağına bir işarettir. Nitekim '*O gün yer ve gökler değiştirilir*'[269] ayetinde belirtilen husus budur. İlk yaratılışında yeryüzü gökten önce yaratıldığı gibi -ki âlemin yaratılış aşamalarından söz ederken bunu dile getirmiştik- değiştirilirken de göklerden önce yer ile başlanacaktır. Bu esnada yaratıklar, köprü üzerinde duracak, yeryüzü başka bir yerle değiştirilecektir. Bu farklılık nitelikte değildir, çünkü niteliği farklı olsaydı, kendisi zikredilmezdi. Başka bir delil ise şudur: Varis önceki bir sahibe varis olabilir ve böyle bir durumda mal, yeni kişinin mülkü haline gelerek ilk sahibinin elinden çıkar. Varis ise veraset hükmüyle o mülkü alır. Allah göklerin ve yerin mirasının kendisine ait olduğunu söylemiştir. Göklere ve yere el-Varis ismi varis olabilir, başka

bir isim o hakka sahip değildir. Bununla birlikte onların sahibi, kendilerinde tasarruf eden ilahi isimlerdir ve onlar tasarruf yetkisine sahiptir. Yeryüzü bu surette ve özel yapıda kaldığı sürece, ilahi isimler onun üzerinde tasarruf ederek onu yönetirler. Yönetimin tamamlanıp yönetmeyi kabul süresinin bitmesiyle isimlerin hükümleri tamamlanmasıyla gerçekleşen 'ayrılma', 'ölüm' diye isimlendirilir. Yönetilen varlıklar ise, miras haline gelerek el-Varis ismi o mirası alır. Böylelikle sahip olduğu halin hükmünün kalkmasıyla yeryüzü başka bir yer ve gök ile değiştirilir. Öyle ki yeryüzü ve gök kendilerini var eden olarak ancak bu ismi bilirler. Yer ve göğün ayn'ı kalsaydı, yemin ederek daha önce hangi ismin mülkü olduklarını söylerlerdi. Belki de onların sahibi kendisine bağlı oldukları bir isimdir. İlahi isimler kıskançtır. Çünkü isimlerle isimlendirilen Allah, kendisini gayret ve kıskançlık özelliğiyle nitelemiş, O'nun hükmü, -isimlendirilenle ilgili oldukları için- isimlenene ulaşmıştır. Gayret 'başkaları' görmek anlamından türetilmiştir. Her ilahi isim, hükmün kendisine ait olmasını ve hükme konu olan şeyin başkasına yönelmeden kendisine dönmesini ister. Böylelikle yeryüzü ve gök, aynı hakikatte değişmiştir. Halbuki yer ve gök, özel olarak sadece el-Varis ismini tanımış, ibadette ortaklık ortadan kalkmış, tevhit ortaya çıkmıştır. Mirasta varis ile sahibin hükmü bir değildir. Çünkü varis, 'veren' hükmündeyken miras olunan malın asıl sahibi, kazanandır. Bu durumda zevkler değişir ve dolayısıyla hüküm ve tasarruf değişir. Kazananın hali dilediği gibi indirir, çünkü o yükümlülük yerindedir ve sorgu, hesap ve cezalandırmayı bekler. Öyleyse kazanan, zorunlu olarak, bütün mertebeleri gözetir. el-Varis hesapsız verir ve bir miktar olmaksızın indirir, çünkü ahiretin süresinin bitimi yoktur ki orada eşya belli bir süreye kadar devam etsin. Bu nedenle o sürenin gerektirdiği kadar indirir. Dünyadaki şeyler ise belli bir süreye kadar devam eder ve süreleri biter. Bu nedenle sahibi de, belli bir ölçüyle onlara iner. Hesap olmaksızın verirse, süreyi uzatır veya eksiltir. Bu durumda hikmet geçersizleşir. Öyleyse varis, veren hükmündeyken kendisinden mirasın alındığı sahip ise, takdir eden ve belirleyendir.

Bakınız! Allah Teâlâ yerin ilk yaratılışı hakkında ne diyor: '*Orada besinleri takdir etti.*'[270] Böylelikle yeryüzünü miktar sahibi yapmıştır. Dolayısıyla rızkı tamamlanmadan kimse ölmez. Rızkı tamamlanınca er-Rezzak'ın hükmü, bu özel sürede 'rızık veren' olması yönüyle tamamla-

narak er-Rezzak, el-Varis'in onun için vereceği hükme bakar. el-Varis ona 'miktar ve müddet olmaksızın rızık ver' der. Allah Teâlâ'nın kaleme söylediğine bakınız: 'Kıyamete kadar yaratıklarım hakkındaki bilgimi Levha'ya yaz!' Böylece Allah onun için dünyanın ömrünün tamamlanması ve sona ermesi nedeniyle bir süre belirler. Kalem'in ahiretteki yaratıklar hakkındaki bilgiyi yazması doğru değildir, çünkü süresi olmayan şey, varlığı ve yazmayı kabul etmez. Dolayısıyla tafsiliyle onu sınırlamak mümkün değildir. Çünkü böyle yapmak, sonsuzu sonlandırmaktır ki, bu bir çelişkidir. (Dünya hayatında) eşya üzerinde hüküm sahibi olan ilahi isimler, ahirette de el-Varis isminin belirleyeceği şekilde, hüküm sahibi olurlar. Öyleyse ilahi isimlerin bilgisini elde eden kimse, hiç kuşkusuz, Allah hakkında eksiksiz bilgi sahibidir.

Bu menzil pek çok bilgiyi içerir. Bunların arasında ulvi âlemin tenzihinin neyle sınırlı olduğunun bilgisi vardır. Süfli âlemin tenzihinin nerede olduğu ve -tenzihi olmaksızın- yeri de bu menzilden öğrenilir. Tertip ve menzillerde zevk ve haliyle ulaşılması mümkün olmayan mertebeler, bu menzilden öğrenilir. Hayatın sınıfları, duyusal ve manevi ölümün türleri, ölümü kabul eden ve etmeyen şeyler, bu menzilden öğrenilir. Zıtlar bu menzilden öğrenilir. Acaba onları bir varlık bir araya getirir de bir varlık haline gelirler mi? Yoksa nispetlerin gerektirdiği tek hakikate ait hükümler midir? Zamanın ilahi yaratmadaki hükmü nedir? Bu hüküm zamanın kendisinden mi kaynaklanır, görevinden alınması mümkün olacak şekilde, bir görevlendirmeyle mi gerçekleşir? ed-Dehr ismi, bu menzilden öğrenilir. Mühleti gerektiren ölümler ile mühletin olmayışı bu menzilden öğrenilir. Böylece eşya hakkında vasıtaya göre hüküm verilir. Vasıta öne almayı gerektiriyorsa öne alınır, gerektirmiyorsa ertelenir. İhata yoluyla sahiplik bu menzilden öğrenilir. Kendisinden türemenin meydana geldiği cinsel ilişkiyle doğumun gerçekleşmediği salt şehvet amaçlı cinsel ilişki, bu menzilden öğrenilir. Hakkın bizi görmesi, bu menzilden öğrenilir. Zatıyla mı görür, yoksa kendindeki bir nitelikle mi görür? Gayb'ten şehadete gözüken ve görünmeyen şeyler bu menzilden öğrenilir. Şehadet 'şehadet' haline geldikten sonra tahayyül gücü olan kimseler için hayalde bir misali kalmayacak şekilde gaybe dönmesi, bu menzilden öğrenilir. Doğa karanlığına inen nur bu menzilden öğrenilir. Acaba o, duruluğu üzerinde kalır mı ya da doğa karanlığı ona etki eder mi? Bu durumda karanlık aydınlık haline gelir.

Genel itibarıyla iman bu menzilden öğrenilir. İman artar mı, artmaz mı? Farklılık ve çokluklarına göre, dereceli üstünlük bu menzilden öğrenilir. Övülen ve muamelelerde şart koşulan riba, bu menzilden öğrenilir. Hz. Peygamber'in 'Allah size ribayı yasaklar da, sizden almaz' hadisinin anlamı bu menzilden öğrenilir.

Bilmelisin ki, Allah onu bizden almasa bile, bize verebilir. Hak ile ilişkide -yoksa insanlarla olan muamelede değil- belli bir zamanda onun şart koşulması mümkündür. Yürüme özelliğiyle nitelenmeden, yürüme fiilinin nispet edildiği kimse bu menzilden öğrenilir. Duyuda konuşma özelliğinde olmayanın konuşması bu menzilden öğrenilir. Amellerin sahiplerine döndürülmesi, bu menzilden öğrenilir. Rahmet ve ilahi gazap arasındaki berzah, bu menzilden öğrenilir. Bu sayede herhangi birinin varlıkta müstakil hükmü kalmaz. Bu berzahın hükmü nedir? Bir hakikati var mıdır, yoksa hükümde iki yöne sahip bir nispet midir? Allah kendisinden haber veren peygamberlerin diliyle mutluluk yolunu açıkladıktan sonra, insan ve cinleri mutluluklarının bulunduğu işlere yönelmekten geride tutan şey nedir? Bedelin bedeli olduğu kimsenin yerini aldığı mertebe ile özü gereği bunu kabul etmesine rağmen bedeli (bir nedenle kabul etmeyen) mertebe arasındaki fark nedir? Süre bu menzilden öğrenilir? Acaba onun miktarı, hükme konu olan şeyde neyle ilgilidir? Acaba müddetin kendisine mi döner de sayıyı kabul eder. Söz gelişi bir tür içindeki şahıslar gibi. Yoksa süre onların zatları gereği değişir mi? Sürenin hükmü altında bulunan kimselerde meydana gelen sürenin uzunluğu veya kısalığı bu menzilden öğrenilir. Varlıklarda hükümlerin değişmesi, bu menzilden öğrenilir. Onlar, vakitlerin değişmesi nedeniyle istidatlarının değişmesine göre mi değişir, yoksa hüküm sahibi olan ilahi isimlerin değişmesiyle mi değişir? Hür kulların sınıfları bu menzilden öğrenilir. Her birisinin Allah katındaki nasipleri bu menzilden öğrenilir. Sıddıklık ve şehitlik arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Ebu Bekir'in diğer insanlardan üstün olmasını sağlayan sırra nasıl ulaştığı bu menzilden öğrenilir. Ateş mertebeleri bu menzilden öğrenilir. Ateşin isimleri niçin değişmiştir? Ateşe girecek her sınıfa hangi sınıf tahsis edilmiştir? İki yaratılış ve hayat arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Bir grubu ağırlaştıran, ötekini hızlandıran sebep bu menzilden öğrenilir. Hız ve yavaşlıktaki fark, bu menzilden öğrenilir. Bir kişinin çoğun yerini aldığı mertebe, bu menzilden öğrenilir. Tertiple

gerçekleşen hüküm hakkındaki takdir, bu menzilden öğrenilir. Hakkın - güçlük olmaksızın- kolaylık özelliğiyle nitelenmesi, O'nun katında kolay ve gücün ne olduğu bu menzilden öğrenilir. Her ikisini de yapan Allah'tır. Kulun iki zıt niteliğin hükmünden uzaklaşması, bu menzilden öğrenilir. Böyle bir durumda kulun bir niteliği kalmaz. Bu hale misal olarak, Ebu Yezid'i verebiliriz. Sevmekle nitelenirken, neyi müşahede etmek bir şeyin kendisini sevmeyişine yol açar? Hakkın engellemesi neyle ilgilidir? Maddi ve manevi zarar ve faydalar buradan öğrenilir. Resullük ve resuller, yaratma ve tedbir, her şeyden iki çift olanın kim olduğu, bu menzilden öğrenilir. İlahi inayetin asılda olduğu gibi ferde hükmü var mıdır, yok mudur? Bu menzilin içerdiği ilimler böyle tasnif edilebilir. Her ilim içinde de başka ilimler vardır.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ BİRİNCİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Ayrıştırma Halinde Bileşiklerin Basitlere Dönüşmesi Menzili'nin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Bu menzil, içinde bulunulduğu sürece, ölümden koruyan şaşırtıcı bir menzildir.

Hakka yaklaşan, ruh ve rahatlık sahibi
Huld (kalıcılık) cennetinde, nimet ve ihsan içinde

Ateş azabıyla nimet verir görürsün onu
Allah'ı tespih eder bilgi ve imanla

Sınırı olmayan bir yaratılışla
Hükmü eksiklik ve üstünlükten münezzeh

Bu menzilden sûfiler için (fukara, fakirler) vakıalar gerçekleşir. Onlar, doğru rüyalar ve müjdelerdir, karışık rüyalar değildir. Bu rüyalar,

nebiliğin bir parçasıdır. Bu menzilde keşif sahibine Hakkın -ki Hak onunla yükseltir ve alçaltır- elindeki terazi gösterilir.

Bilmelisin ki, bileşikler basit unsurlarına ayrıştırıldığında, suretin kendisi ortadan kalkarken cevher ortadan kalkmaz. Bu durumu Allah, kendisini bilenlere bir misal yapmıştır. Bu misal, Hak ile zuhur eden mümkünlerin varlıklarının terkibiyle ilgilidir. Zuhur eden suretler, Hakta zuhur eder. Hak ile halk arasında ilişki ortadan kalktığındaysa, suretlerin varlıkları da ortadan kalkarken mümkünlerin hakikatleri geride kalır. Hak ise, âlemlerden müstağni olmakla nitelenmesi yönüyle bakidir. Dolayısıyla duyuda görünen suretlerin ortadan kalkması nedeniyle, mümkünlerin hakikatleri (cevherler) yok olmaz.

Bilmelisin ki, Haktan zuhur eden suretler, üç mertebede zuhur eder. Çünkü Hakkın âlemde üç yönü vardır. Allah kendisini iki el sahibi olmakla nitelemiştir. Allah âlemi bu iki eliyle tutar ve dürer. Hz. Peygamber ise bu durumu sahabesine getirdiği iki defterde ortaya koymuştur. Defterlerin birisinde cennetliklerin isimleri, babalarının isimleri, kabile ve aşiretlerinin isimleri vardı. Diğerindeyse, cehennemliklerin isimleri, babalarının, kabile ve aşiretlerinin isimleri vardı. Hz. Peygamber Allah ehli ve seçkinleri için ise, üçüncü bir defter ve kitap çıkartmamıştır, çünkü onların kitabı, Kuran-ı Kerîmdi. 'Kuran-ı Kerîm ehli, Allah ehli ve O'nun seçkinleridir.' O'nun menzili, iki menzil arasındaki yerdir. Dolayısıyla Allah ehli, kalp ve sadr (göğüs) ehlidir. Sadr Kuran'ın yeri ve mertebesidir. Mutlular içerisindeki seçkinlerden ibaret olan yakınların makamı budur. Ölçü üzere iyilik peşinde koşmak, onlara bu makamı kazandırmıştır. Ölçü ve iktisat, herkese hakkını vermekle ilgilidir. Böylelikle âlem, (Hak ile âlem arasındaki) bu yönlerin üçe bölünmesi nedeniyle, üçe bölünür. Her elin de kendine özgü bir sınıfı vardır. İkisinin arasında ise, özel bir sınıf vardır. Ellerin sınıfları, azamet ve heybet mertebesinin sahibidir. Bu bağlamda birinci ele gelirsek, ona nispet edilen sınıf, özü gereği yüce bir sınıftır. Diğer sınıf ise, yüksek mertebe sahibidir, fakat azameti, kendinden kaynaklanmaz. Bu nedenle -kendinden dolayı değil- mertebesi nedeniyle yüceltilir. Bunlar, söz gelişi, makam sahiplerine benzer. Onların kendilerinde bir üstünlükleri yoktur, sadece makamları nedeniyle saygı görürler. Makamlarından ayrıldıklarında, insanların kalplerindeki saygınlığı yitirirler. İki grup arasındaki farz budur. Allah ehlinden bir sınıf, 'Allah'ı' bilende gözükürler.

Bir kısmı, 'Allah için' bilende ortaya çıkar. İki el arasındaki sınıf ise, bu ikisi ve ona ilave bir özellikle ortaya çıkar. İlave özellik, onların iki eli birleştiren zat ile gözükmeleridir. Onlar, hallerinde 'ilahi hervele' sahibi olanlardır ve onunla yükümlülük diyarında koşarlar. İki el sahibi olanlar ise, ilahi arşın ve kulaç sahipleridir. Onlar, ilahi hitap ortaya çıktığında, karış ve zir'a ile yükümlülük diyarında gözükenlerdir. Böylelikle mertebede farklılaşma gerçekleşsin diye, derecelenme meydana gelmiştir. İki el arasındaki bir sınıf şöyle der:

İsteyen ben
İstenilen de ben

Bu şiir, zevkleri değişse bile mertebeleri kesilmeyen sürekli bir müşahededе söylenmiştir. Çünkü Allah arş sahibidir ve bu süreklilikte sadece Arş sahiplerine tecelli eder. Onlar, Arş ehli olduğu kadar 'yüz' (veya özel yön) ehlidir. Bu tecellide onlar birbirlerine bakarlar ve tecelli ile bakma arasında bulunurlarken sahip oldukları nurları giydirirler. Hakkın tecellisi ile yaratıkların aynı anda görülmesini hayal ve misal mertebesinin dışında bir araya getiren başka bir mertebe yoktur. Bunun tek istisnası ise yüz sahiplerinin mertebesidir ve bu durumu onlara, kendilerini Hakkın yerleştirdiği yerin gücü kazandırmıştır. Bu makam, 'mukame' mahallidir ve Hz. Peygamber'e gece yolculuklarının (isra) birisinde gözüken makamdır. Hz. Peygamber yaklaştığında onu yakut ve inci refrefi diye isimlendirmiş, yolculuğunda burak'tan refref'e geçmiştir. Bu makamdaki insanın müşahedesi süreklidir ve müşahede onu kendinden veya mülkünden alı koymaz. O birde çoğu, toplamda ayrımı görür. Bu sınıf için bu yüzden (ve özel yönden) taşınan bilgileri taşıyan suretler ortaya çıkar. Bu suretlerin bir kısmı ile onların arasında amelî bir alaka ve ilişki varken bir kısmıyla aralarında ilişki yoktur. Aksine onlar, Allah'ın ihsanından olan bir ilavedir. Onlar, ihsan kaynağından rızıklanırlar ve bu ilimlere o (özel) yönden gerçekleşen (amelî) suretlerden ulaşabilirler. Bu yön onları, sureti ve taşıdıklarını görmekten perdelemediği gibi, suretler de taşıdıklarını ve bu ilimleri zevk etmedeki yönü (görmekten) onları perdelemez. Mutlular için en üstün mertebe budur.

Bu insanlar o suretlerden ulaştıkları bilgilerden elde ettiklerini, el sahiplerine yayarlar. El sahipleri o ilimleri ancak özel yön (ve yüz) sa-

hipleri vasıtasıyla elde edebilir. Nitekim özel yön sahipleri de onları o suretlerden elde edebilir, yoksa özel yönden kendilerine ulaşamazlar. Bunun nedeni, o ilimlerin zevklerinin birbirinden farklı olmasıdır. Özel yönde ise farklılık bulunmaz ve dolayısıyla mertebelerin farklılığının suretlerin varlığıyla ortaya çıkması gerekir ki, (onları tadanların) meşreplerin nasıl değiştiği öğrenilsin. Öyleyse çeşitliliğin ilgisinden meydana gelen, karış, arşın ve yürüme gibi hallerinin çeşitlenmesinden kaynaklanır. Bu durumda içilen şey de (öğrenilen bilgi), (kendisini elde edenin ona) arşın veya kulaç kadar yaklaşmasına veya koşarak gitmesine göre değişir. İçilen şeylerden (öğrenilen bilgiler) ile amel sahiplerinin arasında ilişkinin bulunmadığı kısım ise, yaratılıştaki istidatlarından kaynaklanır. Bu istidat, karış ve arşın gibi (yaklaşmayı anlatan) ölçülerle ifade edilen amelî istidattan başka bir istidattır. Öyleyse ilahi hibeler, bu nedenle farklılaşmıştır. Bu tarz bilgilerden herhangi birisi akılları nedeniyle kaybolmayacağı gibi hakikatlerinin nasiplerinin mertebeleri de o ilimlerden bir şey de eksiltmez. Böylelikle, içinde bulundukları tek bir anda, her organla ve sahip oldukları hakikat vasıtasıyla bu ilimlerden nasiplenirler. Bir nimet başka bir nimetten onları perdelemez. Bunu bilen, ahiret yaratılışının tarzını ve onun bir örneğe göre gerçekleşmediğini de bilir. Nitekim dünya hayatı da bir örneğe göre değildi. Bu sınıf için bu makamda gerçekleşebilecek en garip durum şudur: Onlara özel yönden (bilgi taşıyan) suretler tecelli ettiğinde, 'içilen şeylerde' o bilgileri elde ederler. Onlar, bu esnada öyle hakikatlere sahiptirler ki, her neyi getirirlerse, onu seçmeyi gerektirir. Bununla birlikte bu bilgiler onlara aittir ve böyle olmalıdır.

Bunun sebebini açıklayalım: Onlar için seçim ve ihtiyar, aralarında alaka ve ilginin bulunduğu hususlarda gerçekleşebilir, yoksa Allah'ın verdiği bilgilerde bir seçim olamaz. Çünkü onlar sülûk esnasında amellerini işlerken, bazı amelleri diğerlerine tercih etmiş, zaman ve mekân veya halin gereğine göre onları öncelemişlerdir. Tecellide amellerin sonuçları (olan bilgiler) ortaya çıktığında, amellerini işlerkenki sıralamaya bağlı olarak, bir kısmını diğerlerinin önüne alma iradeleri ortaya çıkar. 'Mutlular ahirette nefislerinin arzu duydukları şeyleri elde ederler' denilmiş olmasının hikmetine bakınız! Burada Şârî 'nefislerinin irade ettiği' dememiştir. Şehvet bir iradededir. Fakat irade edilen her şey arzulanmadığı için her irade şehvet değildir. Çünkü irade haz alınan veya

alınmayan şeylerle ilgiliyken şehvet bilhassa haz alınan şeylerle ilgilidir. Böylelikle amellerini iradeyle ve kasıtla almışlarken neticeleri arzuyla ve şehvetle almışlardır. Bir insana ameli işlerken (amelden haz alma anlamında) arzu duygusu eşlik eder ve amelden haz alırsa, bu haz amelin neticesinden meydana gelmiştir ve ona nimeti önceden verilmiştir. Bir iş yaparken -şehvet olmaksızın- iradeyle hareket eden insan ise (arzusuna direnerek) mücahede ederek amel yapar ve amelin neticesine şehvetle ulaşır. Böyle biri, ilkinden daha aşağı bir mertebedir.

Bu haldeki insanlar için Hak kahır ve (ulaşılması mümkün olmayan şeylere) ulaşma imkânı verir. Artık o engellenmez. Bunun nedeni, Hakkın o şeyi indirmeye gücü olduğunu bilmesidir. Bu durum, güçlüklere katlanma ve ruhsatları bırakmasına yol açar. Özel yön sahiplerinin hallerinin bir kısmı bunlardır.

Diğer iki sınıfa gelirsek, onlardan birincisinin özelliği tekvin (var etme) iken diğeri teslimdir. Bu iki sınıftan tekvin ehli olanlar, hallerinde ve ulvi âlemdeki yerlerinde farklılaşırlar. Ölümle bedenlerinden ayrıldıklarında, kendilerine gök kapıları açılır, ruhlarıyla Sidre-i münteha'daki yerlerine yükselerek diriliş gününe kadar oradan bir daha ayrılmazlar. Çünkü onlar, yükümlü oldukları amellerini yaparken gayretlerini bütünüyle harcayarak ölmüşlerdir. Hatta her biri, geride hiçbir gücü kalmayacak şekilde gayretini harcamıştı. Onların arasında yüz bin dinar sadaka veren ile başka parası kalmadığı için bir kuruş sadaka veren arasında fark yoktur. Her iki grubun ortak özelliği, güçlerini harcamaktır ve bir mekânda toplanmaları bu nedenle mümkün olmuştur. Sidre-i münteha'yı Allah'ın nuru bütünüyle kaplamıştı ve kimse onu betimleyemez. Şâri'nin bir dirhemin bin dirhemi geçmesi ifadesiyle, buna bir açıklama vardır, çünkü bir dirhem sahibinin başka parası yoktur, onu harcar ve Allah'a döner. Çünkü dönebileceği başka bir dayanağı yoktur. Bin dinarı olan ise, sahip olduğu paranın bir kısmını verirken geride harcayabileceği bir miktarı bırakır. Böyle biri Allah'a dönmez. Öyleyse bir dirhemi olan kişi, Allah yolunda onu geçmiş demektir ve bu anlaşılır bir durumdur. Bin dinarı olan da tek dirhemi olan gibi bütün malını harcasaydı, makamları eşitlenirdi. Şâri verilenin değerini dikkate almamış, verdikten sonra verenin neye dayanacağını dikkate almıştır. Allah'a dönenler, Allah'ın dışındaki her şeyi tüketenlerdir (müflis). Gayret eden insan her surette Hakkı görenlerden olabilir, fa-

kat böyle biri 'la-şeyde' (yoklukta) Allah'ı görenin mertebesine ulaşamaz. Çünkü ikinci kişi, nispetlerin ortadan kalkışı ve mutlaklık ve sınırlanmayışta Allah'ı görmüştür. Hak tecelli ettiğinde, surette sınırlanır, çünkü suret göreni sınırlar. Allah, gören herkes için başka birinin algılamayacağı bir surettedir. Salt varlığı ise bütün suretlerin gözünden kaybolduğu kimse algılayabilir. Nitekim Allah susayanın serapla ilişkisi hakkında böyle demiştir. Seraba geldiğinde, orada su bulamaz ve elde etmek istediğinin 'şeyliği' ortadan kalkarak Allah'ı onun nezdinde bulunur. Başka bir ifadeyle 'la-şeyde' (yoklukta) Allah'ı bulur. Çünkü '*O'nun benzeri bir şey yoktur.*'[271] '*Allah âlemlerden müstağnidir.*'[272] O'nu sadece âlemleri tüketen (müflis) bilebilir. Âlemi kaybeden ise, âlemlerden büsbütün müstağnidir. Sebeplerin ortadan kalkması onu Hakka yönlendirir ve kime ve neyle döndüğünü anlar. Böyle bir insan iflas ederek (ve âlemi tüketerek) mutlak zenginliğin sahibine dönerek Hakkı 'Hak' olarak bilir ve O'na uyar. Kendisinin hakkı yokluk ve müşahede iken Rabbinin hakkı, varlık ve müşahededir. Hz. Peygamber en yetkin keşif sahibi olarak şöyle der: 'Ciddi olanlar hapistedir.' Hapiste olan, sınırlanmıştır. İflas edenin ise, kendisini sınırlayan veya onu hapseden bir fiili yoktur ve ciddi olanın sınırlılığından kurtulmuştur. Böyle biri, kendilerini sınırlayan ciddi insanlardan daha çok mutlaklık özelliğindeki (ilahi) surete yakındır. Ciddiyet sahipleri, eşyada Hakkı görenlerin mertebesinde bulunur ve Hakkı zorunlu olarak eşya ile sınırlarlar. Çünkü içinde bulundukları makam, hüküm sahibidir. İflas eden, Muhammedî'dir ve makamsızdır. Ona şöyle denilir: 'Hiçbir şeye sahip değilsin ki, onu yitiresin.' Ciddi ise, emir sahibidir ve emir yetkisi olan herkes, ciddidir. Çünkü emir tekvine aittir. O neyi irade ederse, gerçekleşir. Böyle biri, müflis değildir. Hakikatinden çıkan kimse, yolundan sapmış demektir ve dolayısıyla yaratma ve tekvin ona ait değildir. Hakkın adını anarak söyler veya emir verirse, tekvin kendisine değil, Hakka ait olur. Nitekim tekvin özelliğine sahip kimse hakkında Allah, '*Benim iznimle kuş olur*'[273] demiştir. Başka bir ayette '*Allah'ın izniyle kuş olur*'[274] demiştir. Böylelikle ona bu özelliği vermiş, sonra kendisini soyutlamıştır. Asıl üzere kalmak, daha doğrudur. Bu durum, insanların en keremlisi ve en yetkin müşahedeye ve en yüksek vecde sahip olan Hz. Peygamber'e söylenen 'Sen emirden bir şeye sahip değilsin' şeklindeki hitapta belirtilir. Burada Allah Hz. Peygamber'i müflis yapmıştır. '*Ey Yesribliler! Ma-*

kamınız yoktur, dönün."[275] Çünkü '*Allah bilmediğiniz işte sizi inşa eder.*"[276] '*İlk yaratılışı öğrendiğiniz.*"[277] Onun bilinmeyen bir şekilde olduğunu öğrendiniz. '*Öğüt almaz mısınız?*"[278] Allah ehli, 'iflas' mertebesinde bakidir ve her nefes bir delile sahiptir, yoksa onlar, sahip olmadıkları yeni bir bilgiden dolayı işi karıştırmazlar. Çünkü Allah onu bilmediği konuda sürekli inşa eder. Böyle biri, nazari gücüyle hareket eden veya işin başını sonunu düşünerek veya ön düşünceden hareket eden birisi değildir. Nazari araştırma var olan maddelerde olabilir. Bunlar ise, kendilerini Allah'ı bilmekten sınırlayan tanımlardır. '*Onlar yeniden yaratmadan kuşku içindedir.*"[279] Onlar kuşku içindedir, '*farkında değillerdir.*"[280] Kıyamette cennete girdiklerinde, orada gözün görmediği, kulağın duymadığı hiçbir insanın kalbine gelmeyen mekânlara yerleşirler. Bir yerin düşüncesi sürekli başkalaşma özelliğindeki kalbe gelmemişse, başkalaşma özelliğinde olmayan akıl onu nereden bilsin ki? Allah bizi 'iflas edenlerden' etsin, bizimle kendilerini hapseden ciddilerin makamı arasına perde koysun.

Varlıkları meydana getirmede ilahi güç sahibi olan 'tekvin' mensupları, âlemin olgunluğunu, tertibini, bir şey yaratmaya kalksalardı onun dolduracağı bir boşluğun bulunmadığını gördüklerinde, Allah'ın kendileriyle var olmayan bir şeyi yaratma arasına perde çektiğini anlarlar. Gerçek yaratma budur. Öyleyse onların yaratmadaki payları, halleri başkalaştırmaktan ibarettir ki, bu hal, sıradan insanlarda da mevcuttur. İnsan ayakta durur, sonra oturur, kalkar, oturur veya durağanlaşır, hareket eder, hareketliyse durağanlaşır. Başka bir gücü kalmaz. Çünkü yok olanın (madum) var edilmesi anlamındaki 'tekvin' için âlemde boş bir mekân kalmamış, âlemin suretlerinin ve varlıkların cevherlerinin doldurmasıyla boşluk ortadan kalkmıştır. Geride hallerin başkalaşmasının ortaya çıktığı 'imkânsız' kalmıştır. Öyleyse 'tekvin' sahipleri adına geride kalan şey, avam mertebeleridir. Bununla birlikte onlar ile avam arasında bir fark vardır: Avam aşıla gelmiş tarzda bir yaratma özelliğine sahiptir. Bunlar ise, farklı bir yaratma tarzına sahiptir. Fakat bu farklı tarz, onlar için 'alışagelmiş' bir şeydir. Böyle bir insan, alışkanlıklarında sıradan insanlar gibidir. Vücud (vecd) ve müşahede sahipleri, sürekli 'Emirden sana ait bir şey yoktur' makamındadır. Tekvin ehli, söylediğimiz gibi, mekânların dolululuğunu, âlemin olgunluğunu ve bir ilaveyi veya eksilmeyi kabul etmeyeceğini, âlemin en yetkin şekilde yaratılmış

olduğunu, kendileri için sadece imkânsızda ve durumları var etmede tasarruf imkânı olabileceğini görürler. Bu durum, suretlerde gerçekleşen Hakkın tecellisine benzer. Bunun üzerine, kalpleri kırılır ve acizliklerini görerek, yaratmada sınırlı ve eksik olduklarını anlarlar. Bu kez 'yaratma' yorgunluğundan çıkarak, rahatlamak isterler. Bunun üzerine, sırlarına şu ilahi hitap gelir: *'Rabbinizi görmez mi, gölgeyi nasıl uzatır?'*[281] Bu, rahatlık içindir. Uzayan gölgeyle ilgili hitabı duyduklarında, rahata ererler. Bir şeyin gölgesi, o şeyin suretine göre ortaya çıkar. Böylelikle Allah, onların rahatlığını -kendisine değil- âleme bağlamıştır. Müflis ise, sadece Allah vasıtasıyla rahatlar, çünkü o, âlemi tüketmiştir, gölgede rahatlaması mümkün değildir. Artık âlemin onun üzerinde bir yetkisi ve hükmü olmadığı gibi o, Allah için vardır ve O'nunla beraberdir. Allah bu müflisi rahatlatmak isteyince, gölgeyi 'kendisine kolayca çeker.' Bu durumda, bir yerden müflisin rahatlığı ortaya çıkar. Çünkü gölge çekildiğinde, ışık çekilmiş olan gölgenin yerini doldurur. O yer müflisin rahatlayacağı yerdir. Çünkü ihtiyacı karşısında müflis, ışıkta rahat edeceği için güneşi arayan üşüyen gibidir. Tekvin ehlinin rahatlaması ise, *'Rabbini görmez mi, gölgeyi nasıl uzatır?'*[282] ayetindedir. Müflis bu ayetten *'Rabbini görmez mi?'*[283] ayetine dönerek, işinin başlangıç ve sonunda *'Sonra onu kendimize çektik'*[284] ayetine yönelir. Öyleyse müflis, işin başında ve sonunda sadece Rabbini görür. Bu itibarla Allah, müflisin müşahedesinde Evvel (İlk), vecdinin sonunda ise Ahir'dir (Son). Tekvin ehli ise, işin keyfiyetinde değil, gölgenin uzamasının bilgisinde kalır. Müflis olanlar gölgeye sadece Hakkın kendisine hitap etmesi yönünden bakar. Bu durum, *'Gölgeyi nasıl uzatır?'*[285] ayetinde belirtilir. Böylelikle keyfiyet ile birlikte dururlar ki, keyfiyet ilahidir. Öyleyse onlar, gölge karşısında değil, Allah karşısında durmuşlardır. Çünkü keyfiyet, uzatılan şeyin görülmesi değil, onu uzatan sebebin görülmesidir.

Hak onları bu makama yerleştirdiğinde, onlar da tekvin ehlinin kalplerine, kalplere hayat veren 'hayat bilgileri' ulaştırırlar (feyiz). Tekvin ehli kendilerine bu yardımın geldiğini gördüklerinde, hangi yönden yardımın geldiğine bakarlar ve Allah adamları arasından kâmil olanların yönünden geldiğini görürler. Böylelikle Allah'ın onların üzerindeki (mertebeye yerleşmiş) adamları olduğunu öğrenirler. Onlar, Allah katında takdir edilmiş bilgiye göre, Hakka yakın kimselerdir. Onlar, öne geçen ve ölçüyle iyiliklere koşanlardan olurlar. Söz konusu kimseler, Al-

lah her şeye yaratılışını verdiği gibi, her hak sahibine hakkını verirler. Arş bu insanlara ait iken tekvin ehli, ferş'in sahibidir. İstiva, onlara ait iken tekvin ehline ait olan, yaslanmadır. İnme onlara ait iken tekvin ehline ait olan yükselme ve yukarı çıkmadır. Tenzih isimlerinin nitelikleri onların iken tekvin ehline ait olan, teşbih isimlerinin hakikatleridir. Çünkü onlar vasıtasıyla imkânsızda halleri başkalaştırırlar. Tekvin ehli ile iki el arasında bulunan şeylere sahip olan özel yön sahiplerinin özelliklerinin bir kısmı bunlardır.

Teslim ehline gelirsek, onlar, mücahede ve riyazet ateşinde meşakkat ve gayret içinde bulunurlar. Yakînin serinliğini veya belirlemeye dönük arzunun hararetini bilemezler. Çünkü arzu ve şevk, ancak bilinenle ilgilidir ve ancak 'harf' sahipleri için meydana gelebilir. Onlar, anlamı nedeniyle bir harf üzere, ibadet edenlerdir. Bir iyilik isabet ederse, onunla, yani harften kendisine ilişen iyilik nedeniyle mutmain olur. Söz konusu iyilik, o kişi tarafından bilinen sınırlı bir iyiliktir ve ondan dolayı (ilgili olduğu) harfe bağlanmıştır. Çünkü harfler pek çoktur. Bu kişi, evini bir uçurum kenarına inşa edene benzer. Bununla birlikte, Allah'ın rahmeti kapsayıcıdır ve nimeti boldur. Âlemdeki her varlığın iki yönü vardır: Birincisi rahmetin bulunduğu bâtınî yönüyken ikincisi dıştan azap olan zâhirî yönüdür. Bu durum, cennet ile cehennem arasındaki sura benzer. Kulun hali, her varlıktan kendisine bakılan yöne göre değişir. Çünkü Hak kendisini gazap ve rıza özelliğiyle nitelemiştir. Âlem ise O'nun suretine göre var olmuştur. Binaenaleyh zikrettiklerimiz nedeniyle, âlemin O'nun suretine göre olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla âlemde iki kabza, iki el, iki yer, iki şey arasında bir berzah bulunmalıdır: *'Her şeyi çift yarattık.'*[286] Çünkü âlem, iki nitelikten yaratılmıştır: irade ve söz. Bu iki nitelik, her varlığın Haktan müşahede ettiği şeylerdir. Âlem bir neticedir ve netice iki öncülden meydana gelebilir. İlahi çoğalma ve 'üreme' denilen şey budur. Bu nedenle Allah, âlemi kendi suretine göre yarattı. Bu durum bütün cinslerde çocuğun babasının suretine göre var olmasına benzer. Öyleyse âlem, parçaları ve ayrıntıları yönünden ez-Zâhir ismi karşısında organlara benzer. Mana ve mertebelerin ayrıntısı yönünden el-Bâtın karşısında ise, sadece etkileriyle bilinen bâtınî ve ruhanî güçlere benzer. Böylelikle âlemin yapısı, zâhir ve bâtın olmak üzere ortaya çıkmıştır. *'O her şeyi bilendir.'*[287] *'O'ndan başka ilah yoktur, Alim ve Hakimdir.'*[288]

Bu menzilde üç ilahi yönün ve üç mertebenin gerektirdiği hususları açıkladık. Bu mertebelerde âlemde derecelenme ortaya çıkar. Şimdi menzilin içerdiği ilimleri zikredelim. Bunların ilki, rüyalar ilmidir. Başka bir ilim ise, nebevi bir hadiste geçen, alçaltma ve yükseltmenin elinde bulunduğu ilahi terazinin bilgisidir. O teraziyi Hak göstermiştir. Özel olarak doğal hareketler, bu menzilden öğrenilir. Bileşiklerin ayrıştırılması, bu menzilden öğrenilir. Keşif sahibinin heba'yı görmesi, bu menzilden öğrenilir. Filozoflar âlemin suretleri tüm cisimde ortaya çıkmazdan önceki bu varlığı 'heyula' diye isimlendirmişlerdir. İlk ferdiyet (teklik) bilgisi, bu menzilden öğrenilir. İlahi-ruhani doğal netice, onun vasıtasıyla gerçekleşir. Bu değerli bir bilgidir. İlahi iktidar kime işler, kime işlemez? Bazı mümkünlere niçin işlemez ve onu engelleyen nedir? Acaba iki zıddı bir araya getirmek mi onu imkânsızlaşmıştır? Asıl iki zıddı bir araya getiren, hatta onun kendisidir. Güzellik ve çirkinliğin bilgisi bu menzilden öğrenilir. İlki yaratılışın bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Bütün varlıklara yayılan hayatın bilgisi bu menzilden öğrenilir. Böylelikle onlar Allah'ın övgüsünü tespih edebilmiştir. Doğal ve unsuri maddeler bu menzilden öğrenilir. Mebde ve mead ile bunların döndüğü ilke bu menzilden öğrenilir. Unsurlar bu menzilden öğrenilir. İlimlerin mertebeleri ile bileşik olmaları yönüyle ilahi kelimeleri, bu menzilden öğrenilir. Rakk-ı menşur'da yazılan kitap, bu menzilden öğrenilir. Sayfaların tenzihi ve kitaplar karşısındaki yerleri, onları taşıyanların bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Tanımlarla gerçekleşen farkların bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Varlıkta birden başkası yokken, bu farklar hangi varlıkta gerçekleşmiştir ve neyle farklılaşmışlardır? Yoklukla beslenmek bu menzilden öğrenilir. Hakkın dirilere yakınlığı ile ölülere yakınlığı arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Geri dönüş ilmi, bu menzilden öğrenilir. Her sınıftaki sevap, bu menzilden öğrenilir. Kastettiğim onların sevabının tespitidir. Işık sahipleri ile karanlık sahipleri arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Kul kölesi olduğu kimsenin -mükatip ve ya müdebbir köle olmaksızın- ne zaman ücretlisi haline gelir? Hakkın büyüklüğünü varlıklarda bulunmaktan tenzih, bu menzilden öğrenilir. Kendisini bilenin o bilgiye sahip olduğu sürece ölmemesini sağlayan sebep bu menzilden öğrenilir.

Bunlar, bu menzilin içerdiği temel ilimlerdir ve sonsuz sayıda alt bölümleri vardır. 'Allah doğruyu söyler ve doğruya ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Nimetler ve Belaya Yönelme Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Âlemleri Rahman (ismiyle) var etti
Kulların rabbi; Rahman için var oldu her şey

Söylediğimi ayetler dile getirdi
Sağlam kitapta ve peygamberler şahittir

Acı duymak olmasaydı, kimse inkâr etmezdi
Yücelik sahibi Rabbe yemin olsun ki, nimetleri inkâr etmezdi kimse

Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı.' Âlem de insan nedeniyle O'nun suretine göre yaratılmıştır. İnsan kendisinde bulunmasaydı, âlem ilahi surete göre var olmazdı. Halbuki âlem bulunmayıp geride insan kalsaydı, yine o surete göre var olurdu. Bu nedenle Allah *'Her nefis ölümü tadar'*[289] buyurur. Ölüm nefsin dünya hayatında kendisinde bulunurken yönettiği doğal bedeni yönetmekten uzaklaşmasıdır. Allah *'Yeryüzü üzerindeki herkes fani, celal ve ikram sahibi Rabbinin yüzü baki'*[290] buyurur. 'Onun içindeki herkes fanidir' demedi. Çünkü insan âlemde bulunsaydı, âlemi korurdu. Üzerinde bulununca, ondan soyutlanabilmiştir. Bu durum, ilahi tecellinin yeryüzünün üzerinde bulunan herkesi kuşattığını gösterir. Çünkü fena, kevnî olmayan bir surette gerçekleşen ilahi tecelliden meydana gelebilir. Çünkü tecelli benzer suretlerde de gerçekleşebilir. Bu suretin (ortadan kalkan) suretin aynı olduğu bilinence, tecelli edilen, 'fena' özelliğiyle değil, 'huşu' duyma özelliğiyle nitelenir. Hz. Peygamber'e güneşin tutulması sorulunca, 'Allah bir şeye tecelli edince, o şey huşu duyar' demiştir. 'Huşu' dedik, 'fena' demedik, bunun nedeni, duyu ile hayal arasındaki ilişkidir. Bu nedenle hayal, 'ortak duyu' diye isimlendirildi. Suretin (o suretin benzeri olduğu) bilinmediğinde ise, o olduğunun bilinmesiyle meydana gelecek huşuyu meydana getirmez. Fakat tecelliye mazhar olanda bir huşu meydana getirmesi gerekir. Fakat tecelli edilen, onun o olduğunu bilemez, bilhassa fikirden hareket edenler onu bilemez. Bu, zuhur ve gizli-

lik bilgisinin bir yönüdür. Böylelikle onun o olduğu ortaya çıkmış, zuhurunda sınırlılık ile gizlenmiştir, dolayısıyla onun o olduğu bilinmez. Allah hakkındaki bilgisi tam olan arif insan, Hakkın varlıkla nitelenen olduğunu ve âlemdeki varlıkların hükümlerinin bu hakikatte ortaya çıktığını bilir. Ya da Hak, onlarla zuhur etmiştir. Böyle bir arif, neyi gördüğünü bilir. Bulunduğu mertebe onaylamayı gerektirirse, O olduğunu iddia ederken, onaylar; reddetmeyi gerektirirse, arif susar ve inkâr veya onaylama sözü söylemez. Bunun nedeni, Hakkın o mertebede irade ettiği şeyi bilmesidir.

İlahi tecelli, ilahi suret üzerindeki kimseyi kendinden siler (fena). Buradan, hakikatin ortadan kalkmadığını, sadece bir soyutlanma ve -mülkü yönetmekten uzaklaşma olmaksızın- (beden elbisesini) çıkarma söz konusu olduğunu anladık. Bu durum 'onun üzerinde' kelimesindeki zamirin yeryüzüne dönmesine bağlıdır. Bu durumda fena, Allah'ı yönetimini kendisine bağladığı bedeni idare etmekten nefsin uzaklaşmasıdır. Bu gizlenme ve ortaya çıkma, başkasına değil, Rab ismine ait iken hükmü de kendisine döner ve üç kısma ayrılır. Bu zuhur ve gizlenme, iki mertebede ortaya çıkar. Bunun amacı, mal sahibi sahip olduğu hususta kendisini vekil edinebilsin. Böylelikle kullanım vekile ait olur. Kul ise, uyku ve uyanıklık gibi bütün hallerinde rahata erer.

Bu hükümdeki diğer kısım, nimetlendirilmesi için, âlemin genişliği ve uzunluğunda dört mertebede zuhurun ona ait olmasıdır. Nitekim Allah *'Size zahirde ve batında nimetlerini bolca vermiştir.'*[291] Bu iki hüküm ona âlemin genişliğinde ait iken bir o kadarı da âlemin batınında uzunluğunda ona aittir. Bu bağlamda âlemin uzunluğu ruhlar âlemi demek iken âlemin genişliği ise cisimlerin suretleri âlemidir. 'Cisimlerin suretleri' dedik, sadece cisimler demedik, bunun nedeni hayali cisimlerin varlığıdır. Hayali cisimler, kendi mertebelerinde gerçek cisimler olsalar bile, süratle başkalaşmaları ve cisimlikleri -kendiliklerinde değil- onlara bakanın gözüne raci olmaları nedeniyle, herkese göre cisim değillerdir. Gerçek cisimler ise bakanın gözü nedeniyle değil kendiliklerinde cisimdir. Bakanların mevcut olup olmaması durumu değiştirmez: Onlar, kendiliklerinde mevcuttur. Nitekim hayali cisim hakkında Allah, *'Musa yaptıkları sihirden dolayı onun koştuğunu zannetmişti.'*[292] Demiştir. Hayali cisimler kendiliklerinde cisimdi ve onların koşmada bir hükümleri yok-

tu. Musa'nın gözünde ise koşma özelliğine sahip cisim suretinde gözükmüştü. Gerçek ise böyle değildi.

Bu zuhur ve gizlenmenin üçüncü hükmü, yedi yüz yirmi mertebede ortaya çıkar. Bu sayı, dünya âleminin ilahi iktidardan kabul ettiği sınırı bildirir, yoksa ilahi iktidar, eksik veya aciz değildir. Kabul edenin hükmü bunu gerektirir ve varlık ona göre gerçekleşir. Allah'ın ezeli bilgisinden habersiz fikir sahipleri, bunun tersini mümkün görür. İmkân, var olanlara Allah'ın onların hakkındaki bilgisinden soyutlanmış bir düşünceyle bakıldığında vardır ve onlar ise gerçekleşmeyle bilinirler. Bu durumda zuhur ve gizlilik mertebeleri, ilahi tecelli ile farklı hükümlerle ortaya çıkan örtünme ve gizlilik arasında yedi yüz yirmi mertebede sınırlanmıştır. Zuhur ve gizlilik şeklindeki her iki mertebe arasında bir berzah tecellisi gerçekleşir. Bu durum *'Rahman Arş üstüne istiva etti'*[293] ayetinde belirtilir. Bu sayede berzah, iki ucun varlığını korur ve her bir uç ötekinin hükmünü göremez. Berzah iki uçta hükümrandır: kesifi eritir, eriyeni kesifleştirir. Her mertebede kendisiyle başka bir mertebede gözükmediği bir hükmü vardır. Âlemdeki hükümlerin kendisine göre gerçekleştiği ilke budur. En sonunda el-Varis Allah, yeryüzüne ve üzerinde bulunanlara varis olur.

Bu mertebenin gereğiyle âlem dünyada gözükecek şekilde ortaya çıktığı gibi -ki bu duyunun algıladığı kısımdır- gizlenme şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu kısım, duyunun algılamadığı anlamlar ile gözlerden gizlenmiş melek ve cinlerdir. Allah şöyle der: *'Gördüklerinize yemin ederim.'*[294] Kastedilen, bize gözükenlerdir. *'Ve görmediklerinize.'*[295] Bunlar, bize gizli kalanlardır. Öyleyse âlem, ebediyet ile ezel arasındaki bir berzah gibidir ve onun sayesinde ebed ezelden ayrılır. Âlem olmasaydı, ikisinin hükmü ortaya çıkmaz, iş -birbirinden ayrışmadan- tek olarak kalırdı. Bu durumda âlem, geçmiş ile gelecek arasındaki 'şimdiki zaman' gibidir. Şimdiki zaman olmasaydı, gelecek yokluktan ayrılmazdı. İşte berzah bu etkiye sahiptir ve sürekli âlemde bulunur. Berzah iki öncül arasındaki rabıtadır. Bu rabıta olmasaydı, sahih bilgi ortaya çıkmazdı. Allah er-Rahman ismini bütün memleketin yönetimiyle görevlendirmiş, Rab ismini ise, birinci ve genel koruyucu yapmış, ona yaratma, tekvin, iniş ve yükseliş kilidini vermiştir. Rab süvarileri karşılar, onları Rahman'a indirir. Rahman ise, en yüce tahtında (Arş) oturmuştur ve

bütün kelimelerinin âlemde nereden ortaya çıktığını bilir. Bu duruma şu mısralarla işaret etmiştik:

Kuran ilmi nasıl da indirir
Rahman ismini, amel ettiklerinde

Öyle ki onlara hikmet verir
O Amel edendir ve de amel

Allah adamları geçmemiştir
Allah'a itimat etmişler, kendilerine değil

Talep edilen onlardır, başkası değil!
O'nunla kendilerinden O'na erdiler

Kastedilen, '*Rahman Kuran'ı(a) öğretti*'[296] ayetidir. Kuran kelimesi burada mansup gelmiş (Kuran'a öğretti), sonra şöyle demiştir: '*İnsanı yarattı ve ona beyanı öğretti.*'[297] Kuran insana indirilmiştir ki, Allah'ın kendisine öğrettiği beyanı ifade edebilsin. Bu beyanı ancak insan kabul edebilir. Kuran'a ayırt etme bilgisi verilmiştir ve âlemde indiği kimsenin yerini bilir. Böylelikle Kuran, Hz. Muhammed'in kalbine inmiş -ki onu Cebrail indirdi-, kıyamete kadar ümmetindeki insanların kalplerine inmeye devam eder. Kuran'ın kalplere inmesi yenidir, eskimez. Bu yönüyle Kuran, sürekli bir vahiydir. Peygamber ise bu konuda öncelik sahibidir ve insanların kulaklarına ulaştırma görevi onundur. Kuran'ın kalbine indiği ilk kimse de peygamberdir. Kuran insan ile Hak arasında bir berzah haline gelmiş, peygamberin dilinde daha önce ortaya çıkmadığı bir surette ortaya çıkmıştır. Çünkü Allah, her mertebe için başkasına ait olmayan bir hüküm belirlemiştir. Kuran-ı Kerîm Hz. Peygamber'in kalbinde 'tek bir hakikat olarak ortaya çıkmış, hayal onu bedenleştirmiş ve taksim etmiş, dil onu almış, harfe ve sese dönüştürmüş, kulağın duymasını onunla sınırlamış ve -Rahman'dan değil- Allah'tan aktaran olduğunu açıklamıştır. Çünkü Kuran'da rahmet bulunduğu gibi kahır ve otorite de vardır. Allah '*Onu komşu edin ki, Allah'ın kelamını duysun*'[298] buyurur. Peygamber Kuran'ı kendi diliyle harf ve ses olarak okumuş, bedevi Arap ise kulağıyla peygamberin aktarması esnasında onu duymuştur. Bu durumda kelam, hiç kuşkusuz ki, Allah'a aittir. Ak-

tarma (tercüme) -her kim olursa olsun- konuşana aittir. Dolayısıyla Allah kelamı, zihinlerden (ezber) kalkana ve Mushaflardan silinene kadar, inişinden itibaren harf ve ses şeklinde okunmayı sürdürmüştür. Böyle olduğunda, Kuran'ın inişini kabul edecek bir aktarıcı kalmaz. Bunun anlamı, ilahi surete göre yaratılmış bir insanın geride kalmayışıdır. İnsan bedeni havyan suretinde kalıp ilahi suret soyutlanarak ortadan kalktığında, sura üflenir, göklerde ve yerdeki herkes kıyamet vaktine kadar bayılıp düşer. İşte bu, zıddı olmayan zuhurdur ve onun mukabili gizliliktir. Öyleyse insanların bir kısmı, ilahi isimlerin hakkında verdiği hükme göre, belli bir süreye kadar sınanan ve affedilendir. Bu sürenin sonunda ise ilahi rahmet, Arş'a yerleşen Rahman'dan gelerek her şeyi kuşatır. Nimetler bütün âlemi kuşatır, isimlerin hükümleri izafet ve ilişkilerle -yoksa karşıtlık yoluyla değil- âleme yayılır. Bu durumda iş bir sözde söylenilen 'Ebrar'ın (iyi insanlar) iyiliği Hakka yakınların kötülüğüdür' gibi olur. Daha yakın olanın nimeti en üst nimeti tattıktan sonra yukarı mertebede bulunana verilseydi, düşük bir nimet kendisinde bulunduğu için razı olmayarak değil, büyük nimeti kaçırdığı için acı duyardı. Bu, ilahi isimlerin hükümlerinin sürekli kalması için, karşılık ilişki ve izafet azabıdır. Yüksek konum sahibi birini düşün. Söz gelişi başka bir hükümdarın yönetimden uzaklaştırıp bir vali olarak görevlendirdiği ve kendisine emir ve yasaklar verdiği bir hükümdarı düşün. Onun bu yeni valilik görevini önceki göreviyle karşılaştırırsan, belayla karşılaştığını söylersin. Bununla birlikte emir verme ve yasaklama yetkisine sahip bir vali olması itibarıyla mertebe ve rütbe sahibidir. İsimlerin hükümlerinden bu kadarı, ahiret hayatında bakidir. Çünkü isimlerin varlıktan kalkması mümkün değildir. İlahi isimler, isimlendirilenin beka sahibi olması nedeniyle kalıcıdırlar.

Bilmelisin ki, ele aldığımız zuhur bahsinde, zuhur eden varlık iki kısma ayrılır: Birinci kısmın zuhuru özeldir. Hak yönünden, onun zuhurunun dayanacağı bir durum yoktur. Diğerinin ise, Hak yönünden kendisine dayanılan bir durumu vardır. Bu ise bilhassa insan-ı kâmil adına geçerlidir, çünkü ilahi suret bulunduğu her yerde kendisini koruduğu için, onun zuhur ve itimat imkânı vardır. İnsan-ı kâmilin dışındaki insan veya felek, melek, bitki gibi varlıklar ise sadece zuhur edebilir. Bütün bunlar, Hakkın insan-ı kâmile verdiği nimetlerdir. Dolayısıyla insan-ı kâmil olmayanların zuhur imkânı vardır, itimatları yoktur. Çün-

kü onlar, özü gereği gaye değillerdir. İnsan-ı kâmil ise, bizzat maksattır, çünkü o, ilahi suretin zahiridir. Allah ise, Zâhir ve Bâtın'dır. Dolayısıyla zuhur eden bâtın olandan başkası değildir. Öyleyse insan-ı kâmil, Allah'ın baki olması nedeniyle baki iken onun dışındakiler Allah'ın 'baki kılması' nedeniyle bakidir. Baki kılman bir varlığın durumu baki olan varlığın durumundan farklıdır! Baki olanın varlığı sürekliyken Allah'ın baki kıldığı -kendisi değil- benzerlerin yenilenmesiyle süreklidir. Böylece nimet gören nimet görme halindedir. Nimetler de sürekli ve daimi olarak ona gelir.

Allah'ın her şeyi çift yaratması, âleme insan-ı kâmilin yaratılışının üstünlüğünü bildirme amacı taşır. Bu sayede onun üstünlüğünün yaratılışa bağlı olmadığı öğrenilir. Çünkü insan-ı kâmil olan ile özü gereği çift kabul etmeyen ve yaratılmayan zuhur etmiştir. Böylelikle varlık, Hakkın suretiyle zuhur eden insan-ı kâmili içermiş, ilahi suret için (o surete göre yaratılan insan-ı kâmil) çift haline gelmiştir. Nitekim Allah, Âdem'i kendi suretine göre yaratmış, bu durumda varlıkta iki benzer suret olmuştur. Bu durum, aynaya bakan insanın sureti gibidir. Aynadaki suret, ne bakan insanın suretinin aynı ne ondan başkadır. Fakat parlak cisim, kendisine bakan insanın bakışıyla ortaya çıkan sureti yansıtır. Bu nedenle suret -bakan nedeniyle değil- aynanın değişmesiyle değişir. Öyleyse hüküm -tecelli edene değil- tecelli edilen yere aittir: Aynı şey, insanın mertebesi hakkında geçerlidir. İnsan ilahi sureti kabul edince, insanın sureti, bütün yönlerden tecelli eden Hakkın hükmüne sahip olarak ortaya çıkmamış, tecelli edilen yerin mertebesinin hükmünü kazanmıştır ki, o da, imkândır. Bu durumda (insanın kazandığı ilahi suretin durumu), kendisi nedeniyle zorunlu olan varlığın mertebesinden farklıdır. Böylelikle insanın sureti için miktar ve de Zorunlu'nun kabul etmediği şekil vb. durumlar ortaya çıkar. Binaenaleyh Hak, (insanın mertebesi anlamındaki bu) aynaya bakandır. Öyleyse o, bütün hakikatleri bakımından O'dur. Fakat miktarı ve şekli yönünden O değildir. İmkân mertebesinin etkisi yönüyle, suretin aynadaki şekli, büyüklüğü ve küçüklüğü değişir.

Suret ile zuhur eden, (aynaya) bakan kimsenin -ki tecelli edilendir- bakış yerinde bulunur. Bu nedenle suret, zuhur yerine ve bakışa nispet edilir. Böylece zuhur eden suret, bakan kimse ile mahal (ayna) arasında bir berzahtır ve o ikisinden her birisinin kendisine etkisi vardır. 'O iki-

sinden inci çıkar.' Bu, büyük cevherdir. 'Ve mercan çıkar.' Mercan, küçüğüdür ve mertebenin etkisidir. İnsan-ı kâmil'in zuhurunun çift olması hakkında Allah *'O'nun benzerinin benzeri bir şey yoktur'*[299] demiştir. Yani O'nun (Hak) benzerinin (insan-ı kâmil) benzeri bir şey yoktur. Başka bir ifadeyle, O'nun suretinde var olması nedeniyle kendisine benzeyen varlık, benzer kabul etmez. Başka bir yorumda ise ilahi surete göre var olan, misal kabul etmez. Birinci anlama göre ayet, benzerliği bütün yönlerden Hak'tan olumsuzlamıştır. Bunun nedeni, (tecelli edilen) mahallin kendisinde meydana gelen surete etkisidir. Bu mahal tecelliye şekil ve miktar gibi tecelli eden Hakkın zatında kabul etmeyeceği bir takım etkiler yapar. Tecelli eden (Hak) bu özelliklerle zuhur ederse, bu durum, mümkünün hakikatinin ona kazandırdığı hükümlerden kaynaklanır. Diğer yorumda ise ayet, benzerliği zuhur eden suretten olumsuzlamış, âlemde herhangi şey, herhangi bir benzerlik yönüyle (ilahi) surete benzememiştir. Bir surette iki çift bulunduğunda, bu durum, *'Her bir şeyden iki çift yarattık'*[300] ayetinde belirtildiği üzere 'yaratmayla' olabilir. Çünkü asıl olan, çifti kabul etmiş, onun sonucu fer'de ortaya çıkmıştır. Fakat asıldaki hüküm, fer'deki hükümden başkadır. Bu menzilin hükümlerinden biri budur.

Şimdi ise, kitapta daha önceki menzillerde yaptığımız gibi menzilin içerdiği ilimleri zikredelim: Birincisi, isimlerin mertebesinin bilgisidir. Kuran hakkında anlayış bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Her şeyin konuşması ve kendisini açıklama mertebeleri, bu menzilden öğrenilir. Sayı ilmi, bu menzilden öğrenilir Âlemin ortak olduğu nitelik ve mertebeler, bu menzilden öğrenilir Âlemler arasındaki farklar, mertebelerin ve zamanların değişmesi nedeniyle hükümlerin değişmesi, bu menzilden öğrenilir. Bir şeriatta hakikat olan, öteki şeriatta geçici nesih nedeniyle batıl olabilir. Bunun hakikatine inanmak zorunludur. Haktan Hakka dönmek ve bu konuyla ilgili kınama ve övgü, bu menzilden öğrenilir. Analardan ibaret olan türeyenlerin âleme niçin yerleştirildiği, varlıkların anaların ve babaların çocukları olmaksızın niçin meydana gelmediği, anaların taşıdığı ve çocukların yararına olan hususlar, bu menzilden öğrenilir. Zâhirî ve bâtınî nimetlerin ortaya konulması bu menzilden öğrenilir. Niçin nimet nankörlük halinde kaybolmaz, fakat şükür nedeniyle artar? Diğer canlılardan başka cin ve insanların yaratılışı, bu menzilden öğrenilir. Örtü ve tecelli, bu menzilden öğrenilir. Bu tecelli nede-

niyle âlemden daha mükemmeli mümkün olmamıştır, çünkü tecelli, tüm mertebeleri kuşatır. Dolayısıyla sadece benzerler var olabilir ve ilkeleri koruyan varlık kemaline bir ekleme olamaz. Eşya arasındaki ayrımlar ve makul veya duyulur iki şey arasındaki ayrım, bu menzilden öğrenilir. Bu, gölge ve güneşi ayıran çizgi gibidir. Bu ayırıcılar neye dayanır? Ayrılan iki şeyin varlığına mı, başka bir şeye mi? Varlık harflerinin içerdiği anlamlar, bu menzilden öğrenilir. Alamet olan şeylerin neye alamet oldukları, bu menzilden öğrenilir. Fena ve beka bu menzilden öğrenilir. Hakkın şimdiki zamanda zuhur eden şeylerdeki fiili, bu menzilden öğrenilir. Aklın Hakka izafe etmeyi reddettiği niteliklerin Hakka nasıl izafe edileceği bu menzilden öğrenilir? İlahi çadırlar ve bunların içerdiği kapılar, bu kapıların kendisinden çıkmak isteyenlere açacakları şeyler, o kimselerin niçin çıkacakları, bu menzilden öğrenilir? Çıktıklarında neyi göreceklerdir ve onları çıkartan sebep nedir? Cezalandırma ve azap, bu menzilden öğrenilir. Niçin 'ikab' ve 'azap' diye isimlendirilmiştir? Mele-i ala'nın, hatta Mele-i evsat'ın yerinin kendisine döndüğü şey, bu menzilden öğrenilir. Dilsizlik, âlemdeki susma ve sebebi, bu menzilden öğrenilir. Alametler konuşan için söz ve ifade yerini alır mı, almaz mı? Söz gelişi, harflerin ve kelimelerin belirli bir düzenlemeyle ifadesi olmasa bile, mucizeler ve hal karinesinden bilinen konuşma gibi. Alametlerin eşyaya verdikleri hükümler, bu menzilden öğrenilir. Eşyanın eşya arasında gidip gelmesi, makam ve hallerin neticeleri, uhrevi âlemde çift olmanın hükmü, sebepten sonuca ulaştıran sebeplerin bilinmesi, zevk ve fikir ilmi bu menzilden öğrenilir. Haktan insana çift olması yönünden, yani ilahi sureti çift yapması yönünden -yoksa âleme benzer olması yönünden değil- gelen şeylerle haz almak, bu menzilden öğrenilir. Hakkın tecellisiyle başkasına bakmaktan engellediği kimsenin durumu buradan öğrenilir; halbuki ona güç yetirebilir ve o fena halinde değildir. Gayret ve ilahi koruma perdesinin ardındaki sırların makamı, bu menzilden öğrenilir. Teşbih ve tenzihin bilgisi bu menzilden öğrenilir. Benzerlerle cezalandırma - altını altınla kıyas etmek gibi- ilmi, bu menzilden öğrenilir. Dünyada böyle bir şey, faiz diye isimlendirilir. Karşılaştırma ilmi, bu menzilden öğrenilir. Benzerler arasında kıyaslama neye göre gerçekleşir? Buraklar, refrefler, ağaçlardaki yuvalar ile isralar arasındaki farklar, bu menzilden öğrenilir. Hakkın kabzasında genişletme, genişletirken daraltma, bu menzilden öğrenilir. Bu hallerin

sahibinde meydana gelen artışın niçin meydana geldiği, bu menzilden öğrenilir.

Bunlar, bu menzilin içerdiği bazı ilimlerdir. Bunların alt bölümleri ise, sonsuza değin çoğalır. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ OTUZUNCU BÖLÜM

Hilal Karşısında Kamer, Onun Dolunay Karşısındaki Yerinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Nuh'a bak, Ad'a bak da bir
Salih'ten ibret al, sonra Lut'a ve düşün

Onlara şefkatle ve samimi söz söyle,
Onları çağır, 'Sizde öğütçü var mı?' diye

Varlıkta O'ndan başkası yok
'Yoklukta' sabit bir varlık yok

Varlık O'nun, bizim değil, bir yönüyle de O bizim
O'nun değil bir yönüyle

Bize tecelli eden suretler nerde?
Onlar gitmiş, başka suretler yerlerini almış

Gaybte gitseydi, aynı yok olurdu
Fakat baş gözüyle görülürdü

Ya da yok olur da yokluktan göremezdin
Oluş fiilen var oldu ve O'nun zahiridir

Yokluktan çıkan şeydir o
Fakat o Hakkın varlığından zahir oldu, perdelenmez

Bilmelisin ki, Allah sana yardım etsin, kamer (ay), ışığın artması ve eksilmesi esnasında 'hilal' ve 'dolunay' diye isimlendirilen şeyler arasında ara ve berzah makamıdır. İki uçta kendisini görmek nedeniyle sesler yükseldiğinde, 'hilal' diye isimlendirilmişken dolunay diye isimlendirilmesi, görenin gözüne ışığın yayılmasından kaynaklanır. Kamerin bu iki hükmün dışında bir yeri yoktur. Bunun istisnası, güneşin ışınları altında gözlerin algısından gizlendiğinde gerçekleşen dolunay halidir. Bu ışınlar, gözler ile ay arasına girerek 'mahk' diye isimlendirilir. Bununla birlikte güneşe bakan yönden, dolunaydır. Nitekim güneşin kendisini silecek şekilde gözükmediği durumda bize bakan yönü dolunay diye isimlendirilir. Bu iki makam arasında kendisinde ortaya çıkan ışığa göre diğer yönde eksilme gerçekleşir. İki yönden birisiyle gizlenmesi ölçüsünde, diğer yönden ışık vasıtasıyla gözükür. Aydaki bu durum, felek kavisinin eğikliğinden kaynaklanır. Dolayısıyla ay (bir yanıyla) sürekli dolunay ve (bir yanıyla) sürekli tutulma halindedir. Bu, Allah'ın kendisini bilenlere öğretmek istediği sırdan kaynaklanır. Allah onlara bu örneği verdi ki, buradan insan-ı kâmili ve Allah'ı bilmeye koyduğu alametlere geçebilsinler. Çünkü insan-ı kâmil, O'nun suretine göre yaratılmıştır. Onun hallerinin bu surette başkalaşması, kendisinde gözüktüğü mertebelerin başkalaşmasından kaynaklanır. Allah şöyle der: *'Aya menziller takdir etti.'*[301] Halbuki onu dolunay veya hilal diye isimlendirmedi, çünkü bu iki halde onun bir, daha doğrusu ikiden fazla menzili yoktur. Dolayısıyla 'menziller' kamer (ay) hakkında geçerli olabilir. Bu bağlamda kamer için 'sarkma' ve 'yaklaşma' derecesinden söz edilebilir. Kamer, gayb (gizlenme) mertebesine girerken ve oradan görülür hale gelirken, (ışıktaki) artışı ve eksilmeyi kabul eder.

Allah kamer'i 'bölünme' ve 'parçalanma' özelliğiyle nitelemiştir. Bu ise, insan-ı kâmilin ilahi surete göre zuhur etmesi demektir. Bu suretle zuhur ederek insan, ilahi sureti ikiye bölmüştür. Onun sureti, iki şekildedir: Birincisi, kamerin iki parçaya bölünmesidir. Bu durum, sahabeden gelen rivayette yer alır. Rivayete göre, Arapların bir grubunun doğruluğuna mucize istemesi üzerine kamer parçalanmış, Hz. Peygamber oradakilere 'şahit olun' demişti. Allah ise *'Kıyamet yaklaştı, Kamer parçalandı'*[302] buyurur. Ayette Arapların talep ettiği parçalanma mı gerçekleşti? Bilinmez. Gerçi gayetin zahirinden anlaşılan budur. Çünkü parçalanmanın ardından *'Her ayet gördüklerinde, yüz çevirir ve sürekli bir*

sihirdir o derler"[303] denilir. Ayın parçalanmasını gördüklerinde de aynı davranış ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Allah peygamberi oradakilere 'şahit olun' demişti. Bu, 'talebinizin gerçekleşmesine şahit olun' demektir. Onlar gözükene şahitlik edebilirlerdi. Acaba vuku bulan hadise gerçekte de öyle miydi yoksa bakanların gözüne mi öyle görünmüştü? Bu durumun kesin olarak bilinmesi mümkün değildir. Çünkü ihtimal, gözün görmesinde olduğu gibi, gerçekte de gerçekleştiğinin haber verilmesiyle ortadan kalkabilir. Haber verenin sözü, tartışmaya açıktır. (Peygamberden ayı bölmesini isteyen) Araplar talepleri gerçekleştiğinde itiraz etmeyeceklerini şart koşmamışlardı ve dolayısıyla Hz. Peygamber'den talebin gerçekleşmesinden daha çoğunu yapması beklenemezdi. Sonra, insanlar farklı bölgelerden gelerek ayın o gece parçalanmış olduğunu bildirdiler. Bu nedenle Allah, kâfirlerin bu mucizenin 'devam eden bir sihir' olduğunu söylediklerini aktararak '*Sabit bir iş*"[304] demiştir. Öyleyse kamer (ay), berzahta bulunmasaydı, hilal veya dolunay haline gelmeyeceği gibi tutulma ve açığa çıkma özelliğini de kabul etmezdi. Sürekli sihir, yerleşik olan her işin hükmü altına girer. 'Hak ile bölünme' ve bilgideki bilgisizlik, budur. Bu durum ayette '*Onların bilgideki derecesi bu kadardır*"[305] ayetinde belirtilir. Ayette onu bilgi olarak ifade etmiştir.

Bilmelisin ki, 'nazar' ve itibar, ortaya çıkan sır ve bilgilerle ilgilidir. Allah bu makamı zikrettiğinde, '*basiret sahipleri ibret alın*"[306] demiştir. Yani göz nurunun verileri olan algılardan ve hükümlerden kalp gözlerinizin müşahede yoluyla algıladığı şeylere geçiniz. Kalp gözleri daha yetkin ve güçlüdür. Ya da fikirden ona geçin. Bu ise, yüce mertebeden daha aşağıdaki görmedir. Her ikisi de görünenden gizli kalana ve bâtın olana geçmek demektir. Bunlar '*tefekkür eden toplum için ayetlerdir.*"[307] Aynı zamanda onlar 'takva sahipleri için ayettir.' Takva sahibi, öğretim işini Allah'ın üstlendiği kimsedir ve onun bilgisine kuşku giremez. Tefekkür yolunu kullanan ise, yaratılmış bir güce bakar; bazen doğruyu bulur, bazen yanılır. Doğruyu bulsa, ona doğruyu veren gücün kullandığı yöntemlerdeki farklılık nedeniyle yine kuşkuya düşebilir. Takva sahibi, basiretlidir. Tefekkür eden ise göz ve basiret sahibi arasında durur; yalnız başına gözle yetinmezken, basirete de ulaşamaz.

Bu menzilden, tıpkı kardeşleri olan diğer menzillerde yaptığımız gibi, bir meseleyi zikredelim. Bu, değerli ve üstün bir menzildir ve bu yolda nur menzili diye isimlendirilir. Çünkü Allah onu nur yapmıştır,

fakat ışığının sürmesi için yağın yardımına muhtaç olan 'sirac (kandil)' yapmamıştır. Hz. Peygamber *'aydınlatıcı bir sirac idi.'*[308] Bunun anlamı, yardıma muhtaçlıktır ki, yardım vahiydir. Allah onu aydınlatıcı yapmıştır, yani yardımı kabul istidadına sahip olması nedeniyle 'ışık sahibi' yapmıştır. Bu yönüyle, o fitilin başındaki ateşe benzer. Fitilden duman yayılır ve ışık kandilden fitilin başına doğru iner ve onun gibi bir kandil ortaya çıkar. en-Nur ilahi isimlerden biriyken Allah'ın 'sirac' şeklinde bir adı yoktur. Çünkü O'nun nuru bir şeyden yardım almaz. Bu bakış açısıyla, güneş karşısında ayın yerini öğrendin. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *'Kameri onların içinde nur yaptı, güneşi sirac yaptı.'*[309] Siracın nuru sınırlıyken kamerin nuru sınırsızdır. Bu nedenle bütün ışıkları içersin diye, belirsiz gelmiştir. Her kandil (sirac) nur iken her nur sirac değildir.

Bilmelisin ki, ilahi sureti hakka'l-yakin bilmenin (tahakkuk) bir yönü şudur: Mutlak bilgi, bilinenlerle ilgisi yönüyle iki kısma ayrılır. Birincisi, âlemin takva yoluyla Allah'tan aldığı bilgidir. Bu durum *'Allah'tan korkarsanız, size bir furkan verir'*[310] ayeti ile Hızır hakkında söylediği *'Ona katımızdan bilgi öğrettik'*[311] ayetinde belirtilir. Diğeri ise, Allah kendisini yükümlülükle sınadığında, yaratılmıştan aldığı bilgidir. *'Sizi deneyeceğiz, ta ki, öğrenelim.'*[312] (Allah ile yaratıkları arasında) surette bir ortaklık olmasaydı, yaratıklarının bilgisinin yaratılmış olması gibi bir hükmü, kendisi hakkında vermezdi. İnsan Hakkın suretiyle ortaya çıkarsa, Hakkın hükmünü kazanır. Bu durumda Hak, onun duyması ve görmesi olur. Artık kul Hak vasıtasıyla duyar ve hiçbir sesi kaçırmaz; Hak vasıtasıyla görür, hiç bir şeyi gözden kaçırmaz. Görülen veya duyulan şey, var veya yok olabilir. İnsan Hakkın suretinde olmadan Hak insanın suretiyle gözükseydi, Allah hakkındaki hüküm insanın sureti -ki Hakkın sureti onda tecelli etmiştir-hakkındaki hükümle bir olurdu. Bu durumda Allah'a insana nispet edilen hareket, yer değiştirme, yaşlanma, gençlik, sevinmek, öfkelenmek, razı olmak gibi fiiller izafe edilirdi. Bu iki bilgi türü hakkındaki söylediklerimiz nedeniyle Allah varlıkta iki kitap yaratmıştır: Birincisi 'ana' diye isimlendirdiği kitaptır. Onda varlığı kabul eden ve var olan şeyleri el-Mukit isminin hükmüyle yazar. Bu kitap, takdir (özelliğine) sahiptir ve onda mümkün varlıklar ve onlardan meydana gelen şeyler bulunur. Diğerinde ise yükümlülerden meydana gelen şeyler bulunur. Yükümlülük devam ettiği sürece, yazı da sürer ve yükümlülere karşı Allah'ın delili ortaya çıkar. Allah onları bu kitap saye-

sinde sorgular, yoksa 'ana' diye isimlendirilen diğer kitap vasıtasıyla sorgulamaz. İşte bu, Hak ve Mübin (açıklayıcı) olan önderdir. Allah onunla hüküm vermiş, kitabında peygamberin Rabbine şöyle demesini emrettiğini bildirmiştir: *'Hak ile hüküm ver.'*[313] Burada o kitabı kast eder ve o sayım kitabıdır. *'Küçük-büyük her şey, onda sayılmıştır.'*[314] *'Küçük büyük her şey yazılmıştır.'*[315] Bu ana kitapta -ki Zebur'dur ve anlamı yazı demektir- hakkında hüküm verilen şeydir.

Kitapların türleri çok olsa bile, *Mevakiü'n-nücum*'da onları sınıfladık. Bu türler, iki kitapla sınırlıdır. İki kitabın var edilmesi, her şeyin çift yaratılmasından kaynaklanır ve bu nedenle Allah iki kitap belirlemiştir. Allah ikinci kitap nedeniyle el-Habir, 'ana kitap' nedeniyle el-Alim diye isimlendirilir. Öyleyse Allah, birinciyle el-Alim ikinci nedeniyle el-Habir'dir. İşlerde hüküm sahibi olan kaza, eşya hakkında 'şöyle olsun' diye hüküm veren 'ilahi hüküm' demektir. Kader ise, sayesinde herhangi bir varlıktan başkasına ulaşan bir maslahatın meydana geldiği şeydir. Misal olarak Allah *'Kulları için rızkı yaysaydı, yeryüzünde taşkınlık yaparlardı'*[316] ayetini verebiliriz. Taşkınlık bolluktan meydana gelmişse, onlara karşı delil ortaya çıkmaz. Fakat Allah dilediği miktara göre onu indirir. Binaenaleyh Allah indirdiği her şeyi, dilediği belli bir ölçüye göre indirir ve her şeyi bir ölçüyle yaratır. Taşkınlık kudret var iken gerçekleşirse, yaratıklara karşı delil meydana gelir. Çünkü onlar, yeterli ölçüde yararlandığı halde, başkasının sahip olduklarından yararlanmasını engeller. İlavede başkasının yarar ve maslahatının bulunduğu bilinmelidir ve Allah ihsanı nedeniyle onu 'borç' saymıştır. Borç, varlığının bağlı olduğu kendi rızkında olamaz. Allah, bu sadaka fiilini kullarının genel maslahatlarından biri saymış, bu bağlamda 'bir kısmını diğerlerinden üstün yapmıştır ki, birbirlerine hizmet etsinler.'

Allah kendisini kulların mertebesine indirince, onların hükümlerini kendisine uygulamıştır. Bu bağlamda Allah onlar hakkında ancak kendilerine göre hüküm vermiştir ve bu durum Allah'ın kullarına karşı kesin delilinin bir tezahürüdür. Bu durum *'Uygun bir karşılık'*,[317] *'Yaptıklarına karşılık...'*[318] ve *'İşlediklerine karşılık'*[319] gibi ayetlerde belirtilir. Öyleyse yaratılmışlara kendi amelleri azap etmiş olduğu kadar nimete (vesile) olan da kendi amelleridir. Öyleyse onlarda kendilerinden başkası hüküm vermemiştir ve bu nedenle sadece 'kendilerini kınamalıdırlar.' Allah şeytanın sözünü aktarırken şöyle der: 'Hüküm verildiğinde, Allah

size vaatte bulundu, ben de size vaatte bulundum, siz verdiğiniz sözden döndünüz, sizin üzerinizde bir otoritem yoktur.' Yani bir delilim, burhanım ve gücüm yoktur. '*Sizi davet ettim, siz de bana uydunuz.*'[320] Her davetçiye uyulması gerekmez. Bu nedenle peygamberin davetinin doğruluğu hakkındaki mucizeler, davetin Allah'm daveti olduğunu ispat eder. Şeytan ise, kendilerini davet ettiğinde insanlara delil gösteremez. Bu durum '*Sizin üzerinizde otoritem yoktur*'[321] ayetinde belirtilir. Şaşılır şey! İnsanlar burhan açıkça ortadayken, Hakkın davetini inkâr etmiş, onu reddetmiş, burhanı olmayan şeytanın davetini kabul etmişlerdir. Şeytan olara '*Beni değil, kendinizi kınayın*'[322] demiştir. Bu, onun ikinci kitaba bakarak söylenmiş bir sözüdür ve o kitap sayesinde insanlara karşı delil ortaya çıkar. Şeytan Ana kitaba ve ilk Zebur'a baksaydı, 'kendinizi kınayın' demezdi. Hüküm birinci kitaba aittir, ikinci kitabın hükmü onu talep eder. Kader ise, ikinci kitaba aittir. Her ikisi de sınırlıdır, çünkü mevcuttur. Allah'ın eşya hakkındaki bilgisini, yazılı bir kitap sığdıramaz veya rakk-ı menşur veya Levh-i mahfuz onu içeremez. Onu yüce bir kalem de yazamaz. Öyleyse '*başta ve sonda hamd ve hüküm, Allah'a aittir. O'na döneceksiniz.*'[323] Yani hükme döneceksiniz ve kaza, bu demektir. 'Ona' zamiri hükme gider. Çünkü hüküm, zikredilen en yakın şeydir ve zamir uzağa gitmez. Bazen hal karinesiyle yakındakini aşabilir. Kuran'ın kendisiyle indiği Arapça dili bu bilgiyi verir. Öyleyse kaza kader üzerinde hüküm sahibiyken kazanın kader üzerinde hükmü yoktur. Onun hükmü takdir edilendedir ve o kazanın hükmüne bağlıdır. Öyleyse kaza, hakim iken kader vakti belirleyendir. Kader, el-Mukit isminden hareketle eşya hakkındaki vaktin belirlenmesidir. Allah şöyle der: '*Allah her şeyi mukit'tir.*'[324]

Bu menzili Konya'da geçirdiğim bir gecede müşahede etmiştim. Ondan daha çetin bir gece yaşamamıştım. Bunun nedeni, menzilin hükmünün, gücünün otoritesinin etkisiydi. O gecedeki eksiklik nedeniyle Allah'a hamd ettim. Bir sürekliliği olmamıştı, sadece takdir edilmiş bir işin gerçekleşmesiydi. Kendime döndüğümde, elime düşmüştü. Allah'ın bana indirdiği ve benim için takdir ettiği şeyi gördüm, eşya hakkındaki kaderini ayırt ettim. Onu Allah yolundaki kardeşime yazdım ve yaşadığım macerayı anlattım. Zaten böyle yapmak, kardeşler arasındaki bir alışkanlıktır. Daha önce bana durumumu kendisine ayrıntılı an-

latmamı isteyen bir mektup yazmıştı. Böylece benim anlatma arzum ile onun talebi kesişti ve kendisine durumu bildiren bir mektup yazdım:

'Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Dostun, dostunun hallerini soran mektubu geldi!'

Ey efendilerin efendisi Şihabüddin
İlgiyle halimi açıklamamı istedin ya

Ben köleler arasından kovuldum
Ben vuslattan engellenen biriyim

Kadehine asi oldum kadrimi bilemedim
Ben taşkın haddinde bir itaatkârım artık

Onların üzüntüsünü hicrana attım ta ki
İşler birbirine karıştı

Bana oklarını atar, ben de ona
Adamların yaptığı gibi davranırım

Kapıda durdum, şikâyet ediyor ve ağlıyorum
Dostlarını kaybetmiş biri gibi

Rabbimin hakkını zayi eden bir kulum
Ya ze'l-celal! Beni nasıl zayi edersin

Güzel ahlak göstermek senin işin
Af da keremin bir parçası!

Galen'in kitapları başka bir şey için mi yazılmış?
Ağır hastalıklar tedavi etmekten gayri?

Mukavvim oklarını biriktirir
Çatışma gününde korunmak için

Kul/köle kötü bir kul olunca
Artık fazilet efendilerin düsturu

Benim sözüm, kendimi cezalandırmam
Nasıl sensiz dalalette kalırım ki?

Acizliğimi ve zayıflığımı sorsaydın
'İmkânsız saydınız' diye bir söz söylerdim

Acizlik halinde duruyorum işte
Mahcup ve utangaç bir biçare

Hüsnü zan istedim ondan kendim için
Dilek ve ricada ısrar ederek

Doğa kötü bir doğa olunca
Hüsnü zan iyi hasletlerden sayılır

Senin varlığınla umudum birleşti
Artık onunla bir olunca, önemi yok bir şeyin

Bilirim ki, günahım yükselseydi
Yine de affının karşısında değersizleşirdi

Bilgimden önce ihsanınla yükselmiştim
Gerçek bilgiden sonra ise zelil oldum

Beni destekledin, kolaylaştırdın işimi
Tevhit bilgisiyle, ki söze gelmez

Bir çocuğun sığınmasıyla, Rabbim'den temenni ettim
Davranışlarımdaki kötülüğü kovayım onun vikayesiyle

Müşahede ettiğim güzelliği müşahede edeyim
Hayalin görmesinden münezzeh bir güzellik

Sınırlı suretlerden münezzeh
Gerçek bir benzerden münezzeh

Onu görürüm, beni de görür O, ve fani olurum
Kemal içinde kemal onun içinde kemal!

Beni müşahededе rahatlık tutar
Esaret bağından kurtulan köle gibi

Benden başkası güzellikten haz almaz
İnayetin ve iyi halin güzelliği o

Hilaller gördüm, güneş gibi doğan
Güneş nerede, hilalin ışığı nerede!

Karanlıklar kaçtı, yok artık karanlık
Ayrılık vaktine kadar, gece de yok

Cismimin gecesinden kurtuldum, inayetiyle
Gündüz gecelerden sıyrılır gibi

Mahv ayrılığın ispatı oldu
Nur ise vuslatın delili

Vuslattan sonra; sözümü dinleyin
Beni gölgeyle birlikte secdeye davet etti

Dostun yolunda harekete geçmek isteyip hakka'l-yakin ulaştığı şeylere (tekrar) nüfuz etmek istediğinde, güçlükler ona direndi, araştırma güçlüğü işini zorlaştırdı. Bu güçlük, kendisiyle müşahede ve gayeye ulaşma arasında, varlığın hakikatlerini kesin olarak öğrenme arasında perde oldu. Bunun üzerine bu güçlüğün, kılıcı keskin kaderin güçlüğü olmasından korktum ve onu kurtulması güç bir iş olarak görerek kavuşmak istediğim gaye arasında bir engel saydım. Bu nedenle, fecri olmayan ve içinde neler barındırdığını bilmediğim bir gecede gayenin aşağısında kaldım. Bu nedenle bağlılık ipini talep ettim, sağlam ipe sarılmak istedim -ki o ip İslam (teslimiyet) ipidir. Bunun üzerine bana şöyle nida edildi: 'Var olduğun sürece, talebine devam et.' Bu talep üzerine anladım ki, ben, bir misal suretinde bulunuyorum ve hayali bir mertebede görünmekteyim. Bedeni yönetmem henüz kesilmemiştir, ruhumun ondaki hükmü, ortadan kalkmamıştır. Bu nedenle, hisse döndüğümde, iflasımın ortadan kalkmasıyla sevindim. Gördüğüm şeyi şiire çevirdim ve kalbimde bulduğum bazı halleri dostuma hitap etmek üzere yazdım. Dostum söylediklerime baktığında, onlara güvenmelidir. Allah'ın tuzağından, güvenmekten de sakınmak gerekir. Çünkü Allah'ın tuzağından ancak hüsrana uğrayan bir toplum güvende kalabilir. Öyleyse dinle ve benim dilimde söylenen söze kulak ver! Şöyle denildi:

Bir güçlük karşıma dikildi
Seferde yolun ortasında

Güçlüklerden sefer ettim
Taşkınlığa giden veya kâfir olan kimsede

Onun aşağısında, cehennem var
Karanlık ve ateşle dolu

Öfkeden atılır yüzlerine
Günahkârların kötülükler

Sıcakları kaynamış,
Çatısı ise parçalanmış

Güneşi dürülmüş
Yıldızları dökülmüş

Geldim ki, size haber vereyim
Haberin anlamını öğrenin diye

Demeyin o kimseler gibi
'Korkutmak fayda vermedi' diyenler

Onların işi nasıldı dersen
'Duymuşlardı fakat öğüt almadılar'

Dediler ki, bir davetçi çağırdı size
Bilinmeyen bir şeye

Korkuyla çıkarsınız
Yayılmış çekirgeler gibi

Saçı başı birbirine karışmış bir halde
Sürekli puslu bir günde

Bir azaba çıkarsınız
Ateş içinde kalmaktır o

Peygamberlerini görseydin
Kendilerine ısrarla davet ederken

Peygamberi şöyle nida etti
'Ben zayıfım, yardım et'

Dedi ki, ey yağmur dökül
Ve sen! Ey yerdeki pınar, fışkır

Ki sular hikmetli bir işte birleşsin
Takdir edilen bir işti o

Dalgaları yoğunlaştı
Bir büyük deniz haline geldi

Hüküm, ayırma hükmüydü
Emir ise değişmeyecek bir emir

O'nun işi tek
Göz açıp kapatmak gibi

Levhalardan yapılmış bir gemi
Kurtuluş ve necat gemisiydi

Gözetim altında yürüyor
İnkâr edene tehdit olarak

Ruhlar onu sevk ediyordu
Muktedir hükümdarın emriyle

Cömertlik Cudi dağına indirdi gemiyi
Dediler: 'Artık korku yok, bugün'

Hak nida etti, çıkın gemiden
Ben vezirin kendisiyim

Yola dökülün, dediler: 'Ey Rabbimiz!
En güvenli yer, senin katın

Ey gök! Tut suyunu
Akmasın artık, sen yeryüzü!

Çek suyunu, gizle ve ört onu artık
Emir sahibi hüküm vermiştir:

Düşman bozguna uğrayacak
Onu öğüt olarak bıraktım

Öğüttür size o, yok mu öğüt alan
Var olmuş ve sizden meydana gelecek

Her şey yazılmıştır
Âlemde yapılacak bütün işler

İyi ve kötü fiiller
Takdir edilmiş ve vakti belirlenmiştir

Zebur'da (birinci kitap) bize böyle geldi
Ölüm acı bir zehir

Haşır ise ondan daha da acı
Geminiz bedenleriniz

Dünya denizinde akar durur
Ve siz o geminin yolcuları

Bir tehlikedesiniz siz
Sahiliniz bile yok

Kaza ve kaderden başka
Süre isteyin ve gayret edin

Allah'tan kaçacak yer yok
Müşahede ettiğim buydu

Seher vaktine kadar o gecemde
Zorlayın ve ibret alın

Boğulan kimseden öğüt alın
Öyleyse hepsi -yemin olsun ki-

Bir sefer üzerindedir
Bana bir iş göstermeden önce

Onda başka bir sır daha var
Dinleyin sözümü ve ibret alın

Tatlı sözümden
Hamd olsun o Allah'a ki

İhsanıyla insanlara verdi
Sizin ondan haberiniz yok

Belki bizdedir onun haberi
Dedim ki: 'Ne dersin nerededir?'

Dedi ki: İhtiyacı karşılamaya gitti
Dedim ki: Onu beslerken görür müsün?

'Evet', dedi, 'Seher vaktinde'
Dedim, 'Tanır mısın?'

Dedi 'Evet tanırım'
Ayın kız kardeşidir o

Dedim kime iner o?
Dedi ki, 'insanların babasının üstüne iner'

Dedim ki, 'Ne istiyor?'
Dedi ki, 'öğüt olmak'

Bu sırrı başka bilen yok
Annem beşerin annesinden başka

Ey genç! Diyorsun ki, daha çok bilgi ver
Ne güzel haber veriyorsun

Onu öptüm ve sarıldım
Etek uçlarını toplamıştı

Bir hedefe ta'n ettim
Şiiri soyutladım ondan

Onu tarif etti sanki o
Lavanta kokusu gibiydi

Onu bir ateşe benzer buldum
Sürekli yanan Mecusi ateşiydi sanki

Redifleri öyleydi ki
Sarkmış bir hurmanın dalları

Ey bakış! İzhar ettin
Varlıktan zuhur eden şeyleri

Netice olmasaydı, yine olmazdı
Sırrın beşerde anlamı

Sır bize, 'kün (ol)' O'na ait
Sürekli bir yaratılış var

Sır ile 'ol' bir araya geldiğinde
İbretler gözlere görülür

Misal veren kimse
Gözü olan için onu verdi

Ortaya çıktığında bize verildi misal
Dileyen kimse için, ibret al!

'Evet' dedim ve sonra
Başka şeylere aittir o

Burada, ötede ve her neredeysek, ibret al
Dediler ki, 'iş nasıldır, söyle'

Dedim ki: Peki, gizli değildir
Dost eşine yönelmiştir

Mutluluk ve sevinçle
Ona aktarmıştır

Taşıdığı suretleri
Eşiyle ilişkiye girince

Suretleri tasavvur ederek
Doğdukları takdirde çocuklar

Aynı cinsten olan suretlerdi
Kim ki hakim imam sahibidir

Veya huri ve işveli sevgilisi vardır
Dişi olurlarsa, onlardır

O olurlarsa, erkektir
Tıpkı tecellisi gibi, eşittir hem
Başkalaşmaksızın halden hale girmiştir

Dostum! Yazdıklarımı iyice düşün, sana söylediklerime aklını ver. Gördüklerini kalp gözünle değerlendirmek üzere alarak, sırr'ından iç güçlerine geç. Mihnet zamanı yakındır. Allah'ın seni niçin var ettiğini ve sana gösterdiği kemali biliyorsun. Allah senden sadece varlığının gereği olan ve müşahedenin (varlık sebebin hakkında) hüküm verdiği şeyi talep etmiştir. İnsaflı davranırsan, marifete ulaşırsın. Gördüklerimi sana açıkladıktan sonra kör davranırsan, ziyan olursun. Sözün en doğrusu, 'ikale' sualidir. Vesselam!

Mektubun ulaşmasıyla dostum sevindi ve konu üzerinde derinden düşündü. Bu düşünme onu hasta etti. İrtihalinin ve hızla göç etmesinin nedeni bu hastalıktı. Birkaç gün ve saat kalabilmiş, sonra en yüce miracında maksada doğru yükselmişti. Vakti tamam oluncaya kadar, dürr-i beyza'da can çekişmesine şahit oldum. O gün arkadaşlarımın acele ettirmesiyle yola çıkmıştım. Bu menzilin içerdiği güçlük ve korkuların bir kısmı budur. Onların suretlerini görmek, ağır gelir.

Bilmelisin ki, geçmiş toplumların haberlerinin zikredilmesi, Allah'ın kendilerinden dolayı onları cezalandırdığı sebepler hakkında uyanık olmamızı sağlama amacı taşır. Allah, bu sebeplerden dolayı o toplumları şiddetle cezalandırmıştır. Ölüme gelirsek, hayat, sınırlı nefeslerle belirlenmiş ömürlerdir. Korku, Allah'ın cezalandırmasından ve öfkesinden kaynaklanabilir, yoksa O'na kavuşmaktan dolayı korkulmaz. Çünkü O'na kavuşmak, dostu sevindirir. Ölüm ise, kavuşmanın sebebidir. Öyleyse ölüm, müminin alabileceği en güzel hediyedir. Üstelik mümin onu biliyorsa, ölüm başka bir güzeldir!

Bu menzil bir takım ilimleri içerir. Bunların arasında iki rahmet ilmi, koşma yakınlığının karış ve kulaç yakınlığıyla ilişkisinin bilgisi zikredilebilir. Bu, sınırlı bir yakınlıktır. Dürülme ve parçalanma da bu menzilden öğrenilir. Bu menzil müteşabih ile muhkemi, ebedilik ilmini, deliller ilmini, uyma ve bundan dolayı mutlu ve bedbaht olanların bilgisini içerir. İşlerin sabit olması, hüküm ve hikmetlerin mertebesi, uygun cezanın mertebesi, -İsa'nın annesinin icabeti gibi- nahoş şeylere icabetin bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Karıştırma, bu menzilden öğrenilir. Seni şaşırtmak üzere malın olduğu bildirilen yönün dışındaki bir yönden mal ihsan edilir. Perde ortadan kalktığında ve göz keskinleşince bilirsin ki, sana verdiği şey, senin elinde olandır. Dolayısıyla sana kendi katından ilave bir şey vermemiş veya O'nun katında olan şeylerden bir şey vermemiş, sadece suretler değişmiştir. Bu bilgiyi öğrenen, içtiği şeyden kanma fikrini kabul eder. Bu bilgiden mahrum kalan, sürekli susuzdur. Onu doyuran su, kendi yanındadır. O ise, yanında olduğunun farkında değildir. Bu, Allah'ı bilenlere verilen en yüce bilgilerdendir. Bu bilgi, yeryüzü için yağmur gibidir. Toprağın kanmak dediği şey, onun buharlarıdır. Bunlar, yeryüzünden yükselir ve yağmur olarak tekrar ona iner. Böylelikle yerin değişmesiyle suyun sureti de değişir. Dolayısıyla yeryüzü kendi suyundan içmiş, onunla kanmıştır. Yeryüzü ve toprak bu durumu bilseydi, bulutlar onu perdelemezdi. Böyle bir bilgiyi Allah hakkındaki bilgide iyice araştırmalısın! Allah'ın sana verdiği bilgi, sendendir ve bulunduğun hale göre vermiştir onu sana. Bulunduğu hal üzere Allah'ı ancak Allah bilebilir. Öyleyse bilen herkes, bilgisini kendinden almıştır. Bu nedenle Allah ehli şöyle der: 'Allah'ı Allah, peygamberi peygamber, veliyi veli bilebilir.' Bu menzil, kurtuluş ve mutluluk vesilelerinin bilgisini içerir. Sabreden ve şükreden için güçlük ve kolaylık im-

tihanlarını ve karşılıklı ilişkiler bilgisini bu menzil içerir. Bu ilişkiler nedeniyle emrine karşı gelen kimse Allah'ın emrine bağlanmaz. Emrine bağlanan kimse, acaba uygun bir nedenle mi bağlanmıştır, yoksa bir uygunluk yok mudur? Aşağıda olanın üsttekine etkisinin nedeni, bu menzilden öğrenilir. Hayvanların insanlara musallat olması bu konuyla ilgilidir. Allah şöyle der: *'Bana dua edince, dua edenin duasına karşılık veririm.'*[325] Hayvanların tecelli kaynaklı bilgide insana ortaklığı, bu menzilden öğrenilir. Haktan gelen her şeyin nereye döndürüleceği, bu menzilden öğrenilir. Bir kısmını reddeden onu niçin reddetmiştir? İlahi hüküm bu kimseler arasında bir midir, değil midir? Huneyn günü sahabenin niçin bozguna uğradığı, bu menzilden öğrenilir. Herhangi birisi tarafından delil olarak konulduğunda, daha üsttekinin aşağıdaki ile cezalandırılması, bu menzilden öğrenilir. Öne geçenler ve geride kalanlar, bu menzilden öğrenilir. Çokluktaki birlik bu menzilden öğrenilir. Mertebe ve derecelerdeki bilgi, bu menzilden öğrenilir. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

Görme ve Onun Üzerindeki Kuvvet, Sarkma, Yükselme, Telakki ve Tedelli Menzilinin Muhammedî-Âdemî Mertebeden Bilinmesi

Şaştım bir göze, nasıl kendini görür?
Onu söyleyeni idrakten ise acizdir

Ondan başkasına görünmez
Onun görülmesi gaybın ondan ortaya çıkmasıdır

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, bu menzille önceki menzil arasında bir karışıklık vardır. Bunun nedeni, Hz. Peygamber'in Allah'ı görmemiz ile dolunay halinde ayı veya önünde bulut yokken güneşi görmemiz arasında benzetme yapmış olmasıdır. Hadiste, Allah'ı görür-

ken bir sıkışıklık veya başkasından bize gelecek bir zarar veya sıkıntı olmayacağı belirtilmiştir. Hz. Peygamber ümmetine Hakkın kullarına tecelli ediş tarzını daha önce herhangi bir peygamberin söylemediği şekilde açıklamış, bu nedenle Allah kendisini överek şöyle demiştir: '*Müminlere karşı rauf ve rahimdir.*'[326] Başka bir ayette, '*Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik*'[327] buyurur. Mümin ile kâfiri ayırt etmeden, ilahlık iddiasında bulunan Deccal'den sakındırmak üzere de şöyle demiştir: 'Size öyle bir söz söylüyorum ki, benden önce hiçbir peygamber ümmetine bu sözü söylememiştir. Halbuki her peygamber, ümmetini deccal'e karşı uyarmıştır. Bakınız! Deccal'in sağ gözü şaşıdır, Rabbiniz ise şaşı değildir.' Buradan rabbimizi hangi suretle göreceğimizi öğrendik. Burada Hz. Peygamber'in şaşılık kabul etmeyen sureti kastettiği söylenemez. Böyle olsaydı, verilen haberin faydası ortadan kalkardı. Çünkü bu suret, özü gereği şaşılığın ondan olumsuzlanmasını gerektirirdi. Suret şaşılığı kabul etmeyen bir suret olunca, Hz. Peygamber bize durumun böyle olmadığını söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber kendisinde sağlamlığın eksiklikten ayrışmış olduğu benzerliğin gerçekleşmesini bildirir. Deccal şaşıdır, çünkü o suretin yarısına sahiptir. Çünkü deccal, Allah adamlarının büyük kısmının sahip olduğu üzere, kemal mertebesini elde etmemiştir.

Konumuza dönerek, deriz ki: Hz. Musa Rabbiyle konuştuğunda, tamahkâr davranarak şöyle demişti: '*Rabbim bana kendini göster de, sana bakayım.*'[328] Hz. Musa talep edilebilecek bir şeyi istemiştir, çünkü peygamberler Allah'ı en iyi bilenlerdir ve Musa kendisiyle idrak ettiği bir idrake sahiptir. Peygamber bir idrakle idrak eder, fakat o herhangi bir idrak değildir. Çünkü peygamber Allah'ı gözlerin idrak edemeyeceğini bilir. Gözler sadece idrak araçlarıdır. Hz. Musa'ya göremeyeceği söylendi. Bunun nedeni, bu konuda vahiyle gelen ilahi emir olmaksızın, onu istemesiydi. Peygamberler edepli insanlardır ve ancak kendilerine vahyedilen şeyin peşinden koşarlar. Bu durum, bilhassa ilahi mertebeyle ilgili hususlarda böyledir ve bu nedenle ona '*beni göremeyeceksin*'[329] denildi. Sonra lütufkâr Hakkın kuluna merhameti yetişir. Çünkü Hakkı görme arzusu -ilahi emir olmadan- kendiliğinden Hz. Musa'yı böyle bir talebe yöneltmiş, bu durum ise edebi göz ardı etmeye yol açmış, buna karşılık da cezalandırılmıştı. Hz. Musa bu arzuyla adeta sarhoştu. Allah talebinin gerçekleşmesiyle ilgili bir umutsuzluğun Musa'ya yerleştiğini

bilince, onu tecelli ederken sabit durup durmadığı hususunda dağa bakmaya yöneltmiştir. Dağ ise, mümkün bir şeydir. Allah dağa tecelli etmiş, dağ tecelli nedeniyle parçalanmıştı. Çünkü Allah onun ruhuna -bedenleri yöneten ruhlar gibi- dağın suretini koruyacak bir özellikte yaratmamış olmasıdır. Allah dağın ruhunu, dağ Hakkı tespih etsin diye var etmiş, bu nedenle dağın ruhu korunmamış, tecelli kendisine etki etmişti. Hz. Musa'nın ruhu ise, dağın gördüğü şeyi -ki o yaratılışının sureti onun üzerinde bir perde idi- görüp bayıldığında, Musa'da korunmuştu. Hz. Musa ayıldığında, 'Musa' olarak geri dönmüşken, dağ 'dağ' olarak geri dönmemişti. Buradan Hz. Musa, ilahi bir emirle gerçekleşebilecek bir şeyi istediğini anlayarak, '*Sana tövbe ettim*'[330] demiştir. Çünkü biliyordu ki Allah, tövbekârları sever. 'Ben müminlerin ilkiyim.' Kastedilen, bu mümkün şeyin gerçekleşmesiydi. Çünkü insan türünden herhangi birinin rabbini görmek istediği veya onu gördüğü zikredilmemiştir. Bu nedenle Hz. Musa, 'müminlerin ilki' olduğunu söylemiş, sonra Hz. Peygamber her birimizin rabbini göreceğini ve O'nunla karşılıklı konuşacağını bildirmiştir. Bütün bunlar, Hakkın bize tecelli edeceği sureti bildirme amacı taşır ki Hakkın bizi kendisine göre yarattığı surettir o. Biz ise, kesin olarak, peygamberlerinin zevkinin karşılaştırılmayacak ölçüde bağlılarının zevklerinden üstün olduğunu biliriz. Dolayısıyla Hz. Musa'nın Rabbini görme isteğinin başarısız kaldığını zannetme! Hakkı görme hakkında Hz. Ebu Bekir'in durumu bir sözünde şöyle zikredilmiştir: 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm.' Bu görme Hz. Musa'nın rabbinden talep ettiği görme değildi, çünkü mertebesinin yüksekliği nedeniyle, bu görme onun adına gerçekleşmişti. Çünkü doğru sözlünün (sadık) zevki sıddîk (Ebu Bekir) olanın zevkiyle bir değildir. Öyleyse Allah'ı görmek -aklen olmasa bile- zevk ve rivayet yoluyla gerçekleşmiştir. Çünkü Allah'ın görülmesi aklı hayrete düşürüp onu tereddütte bırakan hususlardandır. Allah'ı görmek, aklın üç hükmünden (zorunlu, mümkün ve imkânsız) birisiyle kesin olarak hüküm verebileceği bir mesele değildir. Çünkü nebilerin, velilerin ve Allah ehlinin Allah hakkındaki bilgileri, nazarî düşünceye dayanmaz. Allah onları böyle bir halden temizlemiştir. Onların bilgileri, Hakka dair 'mükaşefe fetihleridir.' O'nu görenlerin bir kısmı görür ve sınırlamaz, bir kısmı ise O'nu kendisiyle görür, bir kısmı Hakkı kendi nefsiyle görür, bir kısmı O'nu kendi katında görmez. Bu sınıf Hakkı görür, fakat

gördüğünü bilmez. Çünkü onlar, Hakka dair bir alamete sahip olmadığı gibi O'nun varlıkta zuhur tarzını bilmez. Bir kısmı, O'nu görmez, çünkü Hakkın burada âleme zuhur etmeyeceğini düşünür. Hak, sadece âlemdeki varlıkların hükümleri ve suretleriyle zuhur edebilir. Âlem O'nun tecelli ettiği yerdir. Dolayısıyla gören, tecellinin suretini idrak eder, hakikati idrak etmez. Böyle biri Hakkı görmediğini bilir. *'En üstün misal Allah'a aittir.'*[331] Allah, hüviyeti yönünden görülmeyen Aziz, tecellisinde hikmet sahibi olandır. Öyle ki, gördüğü söylenir. Parlak bir cisimde göze görünen surete bak da, neyi gördüğünü iyi düşün! Cisimdeki suretin seninle parlak cismi algılaman arasında bir engel olduğunu görürsün. Cisim suretin yansıdığı yerdir. Dolayısıyla onu hiç bir şekilde göremezsin. Hak ise, mümkünlerin suretlerinin tecelli ettiği yerdir. Binaenaleyh âlem ancak âlemi fakat Hakta görmüştür, yoksa Hakkı veya Hak ile görmüş değildir.

Bilmelisin ki, görülen şey -ki Haktır- nur olduğu gibi görmeyi mümkün kılan şey de nurdur. Öyleyse nur nura girmiş, sanki kendisinden çıktığı aslına dönmüştür. O halde O'nu kendinden başkası görmemiştir. Sen -kendi yönünden- gölgesin, nur değilsin. Nur ile her şey idrak edilir ve nur eşyadan biridir. Dolayısıyla sen, gölgende nuru taşıman yönünden O'nu idrak edebilirsin. Gölge rahatlık, karanlık ise perdedir. Hakkın yıldızı doğup kulun kalbine yerleştiğinde, kalp aydınlanır ve ışıldar, o nur sahibinden hayreti ve korkuyu giderir. Bu durumda kul, açıklayarak, imayla ve diğer haber yollarıyla Rabbinden haber verir.

Bilmelisin ki, peygamberlerin sırt üstü uyumayı tercih etmelerinin nedeni, yüzün karşısında bulunan her şeyin onun ufku olduğunu bilmeleridir. Yüzün karşısında sadece ufuk bulunabilir. Bu bağlamda yeryüzüne yakın olan ufuk vardır, yüzün mukabilinde bulunan daha yüksek ufuklar vardır. Bu ufuk, sırt üstü uzandığında yüzünün mukabilindeki yerdir. Suretlerde tecelli gerçekleştiğinde, tecelli sınırlanır ve niceliği belirlenir. Bu konudaki en büyük yakınlık, dairenin iki yarımının ortaya çıkması için, dairenin bölünmesini sağlayan çizgidir. İki dairenin birbirine yakınlığı, birinci yakınlıktır. İkinci yakınlık ise, şah damarından daha yakın olan çizgi yakınlığıdır. Hak, miraç ve iniş 'münazelesi'nde (Hakkın inişi ile kulun yükselişinin kesişmesi) görülebilir. Bu esnada biz yükseliriz, O iner. Başka bir ifadeyle 'tedani' bizden, 'tedelli (sarkma)' O'ndandır. Tedelli, üstte bulunandan gerçekleşir. Biz ise, yükselir

ve terakki ederiz. Allah kendisine gelen konukları karşılar. Bütün bunlar, Hakkın kendisinde tecelli ettiği sureti tanıtır. Bu suret, Hak kullarıyla birlikte *'Onu belli bir miktarla indirir'*[332] ayetinin hükmü altına girsin diye, bir sınır ve miktara sahiptir. Yaratılan her şey, yani miktarı olan her şey, bu hükme girer. Görme yaratılmış bir şeydir, dolayısıyla miktara bağlıdır. Tecellideki çeşitlenme, tecelli edilenden kaynaklanan bir zuhurdur ve o da bir ölçüye göre meydana gelir. Hakkın ilah edinilen varlıklar hakkındaki hükmüne bakınız. Allah -ilahi kıskançlık nedeniyle- kendisinden başkasına ibadet edilmeyeceğine hüküm vermiş, bunu takdir etmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Rabbin sadece kendisine ibadet edilmesine hükmetti.'*[333] Şekilci alimler ayette geçen 'kaza (hükmetti)' kelimesinin 'emretti' anlamında yorumlamıştır. Biz ise, onu keşiften hareketle, 'hüküm' anlamında yorumlarız ki, doğrusu budur. Çünkü onlar, eşyaya sadece *'Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ettiklerini'*[334] kabul etmiş, onları vekil atayanın suretiyle gözüken vekillerin konumuna yerleştirmişlerdi. Onlar, her surete ilahlığı nispet etmişlerdir. Bu nedenle Allah, o suretlerle Hakka yaklaşmaya çalıştıklarında makamın saygınlığı korunsun duyarlılığıyla onların ihtiyaçlarını karşılar. İnsanlar ise, nispette yanılmış olsalar bile, makamda yanılmaz. Bu nedenle Allah *'Bunlar ancak isimlendirdiğiniz isimlerdir'*[335] demiştir. Yani siz onların 'ilah' olduğunu söylediniz ve onları isimlendirdiniz. Böyle değilse, onları isimlendirin. Onları isimlendirselerdi, hiç kuşkusuz, 'şu taştır' veya 'ağaçtır' diyecek, söz konusu eşya isimleriyle ayrışacaktı. Çünkü her taşa ibadet edilmemiş veya ilah edinilmemiştir. Ya da her ağaca ve her aydınlık cisme veya canlıya ibadet edilmemişti. *'De ki onları isimlendirin'*[336] ayetiyle, insanlara karşı *'Kesin delil Allah'a aittir.'*[337] Bilmelisin ki, heva gücü olmasaydı, başka varlıklarda Allah'a ibadet edilmezdi. Heva, bir kulun edindiği en büyük ilahtır, çünkü heva özü gereği hükümrandır ve ibadet edilen her şeyi ortaya koyan odur. Bu konuda şu mısrayı söylemiştim:

Heva hakkı kendi sebebi olması
Kalpte heva olmasaydı, ibadet olmazdı hevaya

Allah şöyle der: *'Hevasını ilah edineni gördün mü, onu bir bilgi üzerinde saptırdı.'*[338] Heva gücünün insan üzerinde otoritesi olmasaydı, tap-

tığı şeyin ilah olmadığını bilen kimsede böyle bir etkisi gerçekleşmezdi. Kıyamet günü ise, Allah ölümü kesilmek üzere bedenlendirdiği gibi, hevayı bedenlendirir. Allah onu bedenlendirdiğinde, bulunduğu kimsedeki hükmüne göre onu ortaya koyar. O kişi hayrete düşer ve onun suretinde azap görür. Mahal ondan boşaltılır ve nimete ulaşır. Anlamların bedenlenmesi, bize ve şekilci alimler tarafından inkar edilemez. Öyleyse onun buradaki hükmü de şu hadisteki durumun aynıdır: 'Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse, cennete giremez.' Şeyhimiz Ebu Medyen -ki sözü doğrudur- şöyle derdi: 'Onun sahibi cennete girer de, kendisi bedenlenmiş bir suret olarak ateşte kalır.' Ya da kibir, sahibine döner ve her hak sahibi hakkını alır.

Bilmelisin ki, Allah'ın dışında edinilen ilahlar, iki gruptur. Bir kısmı, ilah olduklarını iddia eden fakat ilah olmadıklarını bilen kimselerdir. Onlar, sadece önderliği sevmiş ve insanları saptırmak istemişlerdi. Bu kısma misal olarak Firavun'u vb. verebiliriz. Bunlar, tövbe etmedikçe bedbaht olacak kimselerdir. Dilleri de, söylemiş olduğu bu iddiayla onların aleyhine şahitlik yapacaktır. Bunların aşağısında, kendisinden istenilip de talebi reddedenler vardır. Bir kısmı, bu iddiayı basiretle, ayık ve -bulundukları yerin gerektirdiği hal karinesiyle- kesin bilgiye sahip olarak iddia ederler. Çünkü onlar, Hakkın güçleri ve sahip oldukları şeyin aynısı olduğunu görürler. Söyledikleri sözleri ise, güçleriyle söylerler. Öyleyse söyleyen -onlar değil- güçleridir ve söz konusu güçler, (kutsi hadiste) bildirildiği üzere, Hakkın aynıdır. Nitekim söz söylediklerinde 'âdetin aşılması' ile gerçekleşen müşahede de bu bilgiyi verir. Bu insanlar, 'Ene Allah', 'Ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur, bana ibadet edin gibi' sözler söyler. Ebu Yezid ve kendisinden ayık, sebat ve temkin halindeyken böyle sözler aktarılan bazı kimseleri misal olarak verebiliriz. Bununla birlikte bu sözü söyleyen kişi, Hakkın fiilleriyle mümkünlerin varlıklarında zuhur eden olduğunu ve bazı varlıkların ise O olduğu hakkında hüküm verdiğini bilir. Bazı varlıkların O olduğunu ise zikretmemiştir. Bu nedenle bir arif Allah vasıtasıyla -kendi iddiasınca- Ebu Yezid'i görmekten müstağni kalan bir talebeden söz etmiştir. Bu talebe, Ebu Yezid'i bir kere görmenin Allah'ı bin kere görmekten daha hayırlı olduğunu iddia etmişti. Ebu Yezid oradan geçerken, müride 'Bu kişi Ebu Yezid'dir' denilmiş, kendisini görür görmez düşüp ölmüştü. Ölümünün nedeni Ebu Yezid'e sorulunca şöyle demişti: 'O güç

yetiremeyeceği bir şeyi gördü. Çünkü Allah ona benim yönümden tecelli etmiş, o ise buna güç yetirememiştir. Nitekim Hz. Musa da bayılmıştı. Benim tecelli yeri olmam itibarıyla Allah'ı (müşahede), müridin kendisinde O'nu gördüğü tecelligâh yönünden Allah'ı (müşahede etmekten) daha yücedir.' Bir kısmı ise, bunu sarhoşluk halinde iddia etmiştir. Hallac sarhoşça sözler söylemiş, (ameli) boşa çıkmış, sarhoşluğun etkisiyle (gerçeği) karıştırmış ve kurtulamamıştır.

Gözledim acaba
Kalbim fuad'a karşı sabredecek mi?

Ruhum ruhuna karıştı
Yakınlığımda ve uzaklığımda

Ben senim sen de ben!
Ve Sen, benim muradım

Bu kişi mutludur. Başkaları onun nedeniyle bedbaht olsa bile, onun günahı ve yükümlülüğü yoktur. Çünkü o, sarhoş, onun nedeniyle bedbaht olanlar yükümlüdür. Böyle birisi, mutlulara katılabilir. Bütün âlem, kendisi nedeniyle sapmış olsa bile, onların sapmış olması, onun maksadı değildir.

Öyleyse bunlar, kendileri adına ilahlık iddia eden üç sınıftır. Bu üç sınıftan biri bedbaht (Firavun vb.), diğer ikisi ise, mutludur. Diğer grup ise, haklarında ilahlık iddiası yapılmış, fakat kendileri böyle bir iddiada bulunmamıştır. Taşlar, bitkiler, hayvanlar, bazı insanlar, melekler, yıldızlar, ışıklar gibi kendisinin bir iddiası olmaksızın ilah edinilen bütün varlıklar, bu kısma girer. Bütün bunlar, mutludur, fakat onları ilah edinenler bu inanç üzere ölürlerse bedbahttırlar. Kıyamet günü bu ilahlar, kendilerini ilah edinen ve tövbe etmeden ölen insanlardan uzaklaşır. Tövbe ancak cin ve insan türü için geçerlidir. İlah edinilen kimse bu durumu bilip samimi davranmaz veya -kendisi iddia etmezse bile- bu iddiadan yüz çevirmek yerine susarsa, yarın Allah kıyamette kendilerini bağışlamayacağını söylediği müşriklere azap ederken onlara da kendilerine karşı zalim oldukları için azap eder. Onlar, kötü bir söz ve iddiayla yaratıkların haklarına tecavüz etmiş, onların kendi üzerlerinde hakları ortaya çıkmıştır. Onlar bunları talep eder. Öyleyse müşriklerin cezalan-

dırılması, Hak adına değil, başkalarının hakkından dolayıdır. Onların kendilerine zulüm yapması, Allah katında, başkasına zulüm yapmaktan daha büyük bir günahtır. Bunun nedeni, canına kıyana cennetin haram kılınmasıyla zikredilen delildir. Bu ceza, onun hakkında büyük bir tehdit olmuştur. Kıyamette müşrikler bedbahtlık yerine girdiklerinde - cehennem- taptıkları da onlarla birlikte girer. Cennetlikler ve orayı dolduranlar ise cehenneme girmezler. Çünkü onlar onlarla birlikte ateşe girmez. Fakat dünyada tasvir ettikleri ve ibadet ettikleri suretler kendileriyle birlikte ateşe girer. İbadet etmelerinin nedeni, ilah olduğuna inandıkları kimsenin suretine göre olmalarıdır. Öyleyse onlar, cezalandırılmak ve intikam alınmak amacıyla cehenneme girerler. İbadet edilenler ise, kendilerinden intikam alınsın diye cehenneme girmez, çünkü onlar böyle bir iddiada bulunmamıştı. Onlar sadece ibadet edenlere ibret olsun diye ateşe girer. Allah kendilerine taptıkları şeylerin Allah karşısında onlara bir fayda vermediğini onlara göstermekle kendilerine azap eder, çünkü onlar haklarında iddia edildiği gibi ilah değillerdir. Allah şöyle der: '*Siz ve ibadet ettikleriniz, cehennem odunusunuz. Oraya girin.*'[339] Başka bir ayette '*Yakıtı insan ve taş olan ateş...*'[340] denilir. Başka bir ayette '*İlah olsalardı, oraya girmezlerdi*'[341] denilir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber, Hz. İsa, peygamberden sonra gelen halifeler veya daha önce zikrettiğimiz ayık veya sarhoşken iddiada bulunan mutlu insanlardan ibadet edilenler hakkında şöyle der: '*Bizim tarafımızdan onlar için iyilik öne geçmiştir. Onlar bundan uzaktır. Onlar çirkin söz duymaz, diledikleri yerde kalıcıdırlar.*'[342] Kimin arzusu Rabbi olursa, onun niteliği ayette belirtilenlerdir. Allah şöyle der: '*Onlar orada kalıcıdır.*'[343] Ayette 'hasis' kelimesinin zikredilmiş olması, duymanın sahibinde gerçekleştirdiği korkudan kaynaklanır. Çünkü bu esnada Allah öfkeli değildir ki, intikamdan haz alsın! Çünkü Allah'a ait gazap yükümlülük diyarında gerçekleşir. Ahirette gazabın mutlularda bir etkisi yoktur. Burası, şefaat, şefkat ve mutlulara merhamet yeridir. Orada Allah'tan başkası gazap edemez. Mutlular ise, çeşitli davranış türleriyle, ilahi gazabı teskin etmek üzere Allah ile meşguldürler. Hz. Peygamber bir yerde şöyle der: 'Yazık yazık!' Burada gazabı teskin etmek ve Hakka muvafakat göstermek istemiştir. Sonra bizzat o gruba şefaat eder. Bunun nedeni, Hakkın o yerde kendisiyle gözüktüğü (niteliğin) değişmiş olmasıdır. Mutlular arasından büyüklerden cehennemin 'hasisi'ni duyana bu duyma bir korku getirir.

Bu korku, kendileri hakkında değil, ümmetleri hakkındadır. Ceza sınıra ulaştığında ve adalet müddetini tamamladığında, Allah'tan başkalarına 'ilah' olarak inanmalarını sağlayan arzuları bedenlenir. Onlar 'ilah' olduklarına inandıkları bu suretlere içlerinden ibadet etmekteydi. Böylece azap, isimlerin hükmü daimi kalsın diye, bedenlenmiş suretlerde gerçekleşir. Bir diyarın sakini olan insanlar ise, nerede bulunurlarsa, nimette bulunurlar. Bu nimet sayesinde arzuların suretlerinin azap çektiğine bakarlar ve ondan nimetlenirler. Çünkü orası, gözün görebileceği şekilde, manaların fiilî suretler olarak bedenleneceği bir yerdir. Misal olarak, ölümün parlak bir koç suretinde bedenlenmesini verebiliriz. Yahya Peygamber, cehennem ve cennet arasında ölümü kurban eder. Çünkü hayat (Yahya), ölümün zıddıdır ve ölüm hayatın varlığıyla ortadan kalkabilir. Yaratılmış suretler, cehenneme ve cennete dolar. Çünkü Allah onlardan her birisini dolduracağını ve o ikisine 'Her birinizi ben dolduracağım' dediği bildirilmiştir. Sakinleri oraya yerleşip ehlinin dolduramayacağı boş mekânlar kaldığında, Allah iki diyarın iradelerini 'suretler' olarak yaratır ve bu suretlerle o yerleri doldurur. İki fırkadan meydana getirilen bu suretler, (bir hadiste cehennemi dolduracağı söylenen) 'iki ayak' diye ifade edilen şeydir. Mutlular hakkında 'Rablerinin katında doğruluk kademi vardır' denilir. Başka bir ifadeyle, Allah'a itaat iradelerinin ve ibadetlerinin 'bedenlenmiş suretler' olarak yaratılacağı ezeli inayetle sabittir. Kulların amellerinin kabirlerinde kendilerine aşina oldukları güzel suretlerle veya onları ürküten çirkin suretlerle geleceği zikredilmiştir. Bu suretler ile mutluluk ve bedbahtlık diyarına girerler ve o iki yer bu suretlerle dolar. Bedbahtlık diyarı Allah'tan kendisini doldurmasını isteyince, el-Cebbar ayağını oraya koyar. Öyleyse bedbahtların da -tıpkı mutlular gibi- bir ayağı vardır. Başka bir ifadeyle onlara dönük ezeli bir inayet vardır ve azap o ayakta ortaya çıkar. Bu, onların arzularıdır (heva).

O halde mutluların yeri -ki cennettir- bütünüyle nimettir ve orada nimetle çelişen bir şey yoktur. Bedbahtların yeri ise, nimet ile azap arasında karışıktır, çünkü orada azap melekleri vardır. Onlar, Allah'ın kendilerini musallat ettiği kimselere azap ederken nimet görürler. Onların nimetleri, Allah adına intikam almayla gerçekleşir. Onlar, yasaklamayla değil, emretmeyle muhataptırlar. Onlar, Allah'ın emrine koşanlardır. '*Emrettiği hususta Allah'a asi olmaz ve emredileni yaparlar.*'[344] Binaenaleyh

müddeti dolduktan sonra ateşte sadece hayal mertebesinde tahayyül edilen misale benzeyen bir azap kalabilir. Bunun nedeni ise isimlerin hükümlerinin sürekliliğidir. Her ismin hakikati, hükmünün ortaya çıkmasını talep eder ve bir mertebeyi veya şahsı belirlemez. Bu durum, el-Alim ve el-Mürid ismine bağlıdır. Öyleyse el-Muntakim isminin hükmü -beden veya cisim- her nerede ortaya çıkarsa, hüküm ve tesirinin ortaya çıkmasıyla hakkını yerine getirmiş demektir. Dolayısıyla ilahi isimler, ebedi olarak iki yerde de etkin ve hakim olduğu için o iki yerin ehli olan kimseler de yerlerinden çıkmayacaktır.

Hakkı görmek, cennetliklere ait bir nimettir ve bu nedenle önüne cehennemliklere karşı perde çekilmiştir. Onların perdesi, azaplarının süresidir. Öyle ki, görme onların azaplarını artırmaz. Nitekim dünyada da Kuran suresi onların kötülüklerine kötülük, hastalıklarına hastalık katar. Süre sona erdiğinde, perde önlerine çekilmiş olarak kalır ki, nimetlensinler. Çünkü daha önceki üzüntü ve cezaya rağmen orada Allah kendilerine tecelli etseydi, bu ihsan tecellisi onların Allah karşısında yaptıkları nedeniyle utanmalarına yol açardı. Utanma ise, bir azaptır. Halbuki azabın süresi dolmuştur. Onlar, müşahede hazzını ve görme hazzını bilmez. Öyleyse onların payı, perdeyle nimetlenmektir. Esas nimet ise, gerçekleşmiştir. Fakat kim adına? Allah'ı görmek nimeti nerede, perdeyle nimetlenmek nerede! 'Onlar, rablerinden o gün perdelenmiştir.'

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.' Allah dilediklerini doğru yola ulaştırır.

ÜÇ YÜZ OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

Muhammedî Makam Sahipleri İçin İlahi Koruma Menzilinin Musevî Mertebeden Bilinmesi

Her kim meylederse, oluş daire olduğu için meyletti
O bir tavırdır, çoğulu 'etvar'

İlahın sevgisidir, başkası değil
O varlığımızdaki müstear sır

Varlığımız zorunlu olarak O'nunla başladı
Akıl bu konuda zorunluluk hükmü verdi

Varlık sona erseydi, daire olmazdı
Bunun için akıllı hayrete düşer

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, Allah bize bildirmek üzere, Hz. Musa'ya şöyle der: *'Ona Tur'un sağ yönünden nida ettik.'*[345] Allah 'Tur' yönünden nida etti, bunun nedeni onun huni tarzında eğikliğidir. Hz. Musa, kendisine duyduğu şefkatle, ailesine/eşine ateş aramak üzere yola çıkmış, bu şefkat onun bir yaratılmışa, yani eşine 'eğilmesine' yol açmıştı. Çünkü ailesi (eşi), esas itibarıyla, sol kaburgadan yaratılmıştı ve kaburga 'eğiktir.' Kaburgadaki eğiklik, yaratılıştaki yapının 'düzgün' olmasından kaynaklanır. Bu sayede eğikliğiyle bütün şeyleri kapsar ve parçaları kendisini korumak üzere eşitlenir. Yaratılışın yapısı dairesel olmasaydı, onda boş kenarlar bulunacak, yaratılış gayesini teşkil eden korumadan uzaklaşacaktı. Musa'ya ihtiyaç duyduğu şeyde tecelli gerçekleşmiş ve ateş görmüştür; çünkü ateş yola çıkmasının nedeniydi. Bu nedenle Rabbi ona ateşten nida etmişti. Onun ise bu konuda bilgisi yoktu. Çünkü kendisini bütünüyle aradığı şeye vermişti. Bir kasidemizin zeyniyyat kısmında söylediğimiz şu mısra bu konuyla ilgilidir.

Musa'nın kendi ihtiyacı olarak gördüğü ateş gibi
O ilahtır, fakat Musa bilmiyor

Bilmelisin ki, Allah herhangi bir varlığı daireselliğe dönük bir meyil bulunmaksızın çizgisel bir şekilde yaratmadı. Bu durum, anlamlar veya cisimler âlemindeki bütün varlıklar için geçerlidir. Allah şöyle der: 'Göklerde' -yüksek kısımdır- 've yerde' bu ise süfli kısımdır, çünkü yeryüzünde ondan daha süfli kısım yoktur. *'Onun korumasını üstlenir.'*[346] Burada Allah, kendisini her şeyi korumuş olmakla niteler. Koruma, korunana dönük bir ilgi ve eğilmedir. Böylelikle cisimlerin her bir suretinin şeklinde bir hunilik (eğiklik, ilgi) bulunur. Anlam ve ruhlarda da eğiklik bulunur. Şimdi cisimlerin daireselliği yönelmesinin nedenini

zikredelim: Cismin kabul ettiği ilk şekil, dairedir, o ise, felek, yani daire diye isimlendirilir. Onun hareketinden, cisimler âlemi ortaya çıkmıştır. Bir kısmı, aslın suretiyle ortaya çıkmıştır: Bu kısım, daireselliğini kendinde tamamlandığı ve iki ucun bir araya geldiği cisimlerdir. Bir kısmı ise, bu suretten yoksundur. Bu durumda onda daireselliğe dönük bir meyil bulunmalıdır. Bu meyil, duyusal olarak, cisimlerde ortaya çıkar. Öyle ki, ağaçların yapraklarında, taşlarda, dağlarda, dallarda bu durum görünür. Cisimler âleminde meyilsiz çizgi, sadece varsayımsal olarak ve vehimde bulunabilir, yoksa fiilen böyle bir şey olamaz. Cisim, dairesel bir surette ortaya çıkmıştır ki, ilk şekille ortaya çıkan tümel cismi kastediyorum. Çünkü Allah onunla boşluğu doldurmak istemiştir. Şekli dairesel olmasaydı, doluluğun bulunmadığı boşlukta kalırdı. Boşluk, cisimde olmaksızın, mevhum bir dairedir. İş böyle gerçekleşmiştir: Bunun nedeni, eşyanın Allah'tan çıkması ve tekrar kendisine dönmesidir. Her şey, O'ndan var olmuş ve O'na döner. Bu durum, şekiller âleminde dairesel bir tarzda olmalıdır. Çünkü bir varlığın kendisinden çıktığı yoldan O'na dönmesi mümkün değildir. Onun uzaması, başlangıcına bitişmesini sağlar. Bu ise, çizgisel şekilde gerçekleşmez. Çünkü çizgi olsaydı, hiçbir zaman başladığı yere dönmezdi, halbuki her varlık, başladığı yere döner. Öyleyse varlıkta manevi ve duyusal olarak bir daireselik bulunmalıdır. Âlemin surete göre yaratılmış olmasının bir yönü de, onun dairesel şekilde yaratılmış olmasıdır. Allah'ın hikmetine bakınız!

Dönülen yer ilahidir, bunun nedeni, sureti eğiklik olan ilginin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bu sayede merhameti kendisine dönen her şeye ulaşır. Allah'ın rahmeti, bütün varlıkları içermiş, Allah her şeyi rahmeti ve bilgisiyle kuşattığı gibi kuşatmıştır. Gazap için, bu ilahi ve rahmanî genişlik zikredilmemiştir. Öyleyse âlemin rahmete varması kaçınılmazdır, çünkü onun Allah'a dönmesi zorunludur. Çünkü *'İş bütünüyle O'na döner'*[347] diyen Allah'tır. İş Allah'a dönünce, başlangıcına dönmüş demektir. Başlangıç, (yani ilke) başta gelen demektir ve her şeyi kuşatan rahmettir o. Başlangıç, başlatan ve ilke, her şeyi kuştan rahmettir. Mübdi ise her şeyi bilgi ve rahmetiyle kuşatmıştır. Böylece iş rahmete döner. Bu durumda Allah'ın yaratıkları hakkında azabın ezeliliğinden emin olunur. Bu müşahede karşısında senin yerin neresidir? Kuşatıcı ve genel rahmetin öne geçmemiş olsaydı, Allah'ın rahmetini zikredilen bu genişlikten olumsuzlayan hakkında azap ebediyen sürerdi.

Fakat rahmetin öne geçmesi, Allah'tan böyle birine karşı bir rahmet ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sayede o insan, rahmetin bu kadar geniş olduğuna inanmayışına rağmen, hesap etmediği bir yönden rahmetten payını alır. Allah onu bilgisizliği nedeniyle cezalandırmamıştır, çünkü o anlayışında bir şüphe sahibidir. Onun basiret gözü körelmiş, aklı bilgisizlik bağında hapistir.

Hayvanlar arasında evini âlemin şekli gibi yapan ve onu imar eden yegâne hayvan, arıdır. Arı evini altıgen yapar ve onda bir boşluk kalmaz. Bu yönüyle altıgen, küresel şekil gibidir. Küre de boşluğu engeller ve bir boşluk bırakmaz. Arı evini balla doldurur. Bal, varlığı kuşatan ve onu içeren ilahi rahmetin bir benzeri olarak, haz veren bir besindir. Arı peteği başkası için balla doldurmamıştır, onu kendisi için balla doldurmuştur. Âlem de bu surette ortaya çıkmıştır. Âlemdeki her şey, O'nun övgüsünü ve hamdini tespih eder. Öyleyse Allah her şeyi kendisi için var etti, çünkü her şeyi sadece kendisiyle meşgul etmiştir. Allah kendisinde hem başkası için hem Allah için çalışabilecek bir istidat yarattığı varlıklardan (insan ve cin) söz etmiş, onları sadece kendisine ibadet etsinler diye yarattığına dikkat çekmiştir: *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[348] Onların bir kısmının yaratılış gayelerini yerine getirmemiş olması, onların zikredilen maksatla yaptıkları iş için yaratılmış olmalarını gerektirmez. Bu nedenle insan ve cinler, (ibadeti yerine getirmediklerinde) hesaba ve sorguya çekileceklerdir. Bu durum, arının haline benzer: Arı kendisi için sakladığı balın bir kısmını varlığını sürdürmek üzere ortaya çıkartır. Onu alan alır ve kendisi için yaratıldığı gayeden başka bir amaçla onu kullanır. Hayvanlar arasında sadece arıda durum zikrettiğimiz gibi olunca, Allah bize -diğer hayvanlara değil- arıya vahyettiğini bildirmiştir. Arının karnından çıkan balın insanlar için şifa olduğunu bildirmiş, onu her şeyi kuşatan rahmet konumuna yerleştirmiştir. Bazı mizaçlar balı yemekten zarar görse bile, Allah balın zararından söz etmemiştir, çünkü bal zararı nedeniyle yenilmemiştir. Başka bir ifadeyle baldaki gaye, varlığa şifadır. Nitekim yağmurun gayesi de, birincil olarak, yağmasıyla meydana gelen rızkı var etmektir. Yağmur yaşlı bir yoksulun evini yıkabilir. Bu durumda yağmur, onun adına bu özel yönden bir rahmet değildir. Fakat evin yıkılması, yağmurun yağma nedeni olan genel amaçla ilgili değildir. Evin yıkılması, yapının zayıflığı nedeniyle, yıkılmaya elverişli olan istidattan kaynaklan-

mıştır. Aynı şekilde, bal yiyen insanın gördüğü zarar da, onun mizacının istidadından kaynaklanır, yoksa bu zarar, genel maksatla (şifa) ilgili değildir.

Bilmelisin ki, Allah'ın âlemi koruması, yaratılmışların diliyle kendisini övmenin sürekliliğini sağlama amacı taşır. Onlar, sahip oldukları muhtaçlık özelliğinden Allah'ı tenzih ederler. Bu nedenle bu koruma, âleme özen gösterme veya ona inayet amacı taşımaz. Aksine O'nun tecelligâhı olsun, isimlerinin hükümleri ortaya çıksın diye âlem korunur. İnsan Allah'ın suretine göre yaratılmıştır ve Allah *'İnsan için çalıştığı vardır'*[349] buyurur. Burada Allah insanı sadece kendisi için çalışan saymıştır. Bu nedenle kendisi için çalışmasını teşvik etmek amacıyla onun çalışmasına ücret bitiştirmiştir. Yüce ve aşağı âlemlerden ücreti olmayanların durumu böyle değildir. Peygamberlerden sonra ve onların Allah'ı bilme mertebesinin ardında mertebe yoktur. Onlar, uyaran ve ikaz edenlerdir. Bununla birlikte her peygambere ümmetine *'Size tebliğ ettiğime karşılık ücret istemiyorum. Ücretim Allah'a kalmıştır'*[350] demesi emredilmiştir. Çünkü peygambere ücretini, onu görevlendiren ve gönderenin vermesi gerekir. Öyleyse peygamberler kendi haklarına çalışmış ve tebliğ etmişlerdir. Fakat Allah ehlinden alimler ile sıradan insanlar arasındaki fark şudur: Onlar, ücretin ne olduğunu ona neyin eşlik ettiğini, kimden istediklerini, kimden talep edilmediğini ve hükmünün kime döneceğini bilir. Öyleyse herhangi bir konuda çalışan herkes, sadece kendisi için çalışmıştır. Çalışan kim olursa olsun, bu konuda bir istisna yoktur. Bütün iş, Allah'a aittir. Ücretler ise, maksatlara göre, değişir. En üstünü, methedilmeyi ve övgüyü sevmektir. Çünkü bu, ilahi bir niteliktir ve Allah âlemi kendi övgüsünü dile getirsin diye var etti. Bunun aşağısında ise, varlıklar hakkında bilginin artışını talep gelir. Onun aşağısındaki ücret, doğanın -kendisinden edilgenliğin var olması için- ruhani güçlerden talep ettiği şey gelir. Onun aşağısında, doğanın -hayvani ruha özgü olan- salt hazzı edinmek için duyusal güçlerden talep ettiği şey gelir. Bunun ardından, talep edilen bir ücret yoktur. Öyleyse 'çalışma' diye söylediğimiz şey, çalışanın payından ibarettir. Allah'ın âlemi nasıl koruduğunu öğrenince, *'Gözlerimizin önünde akar'*[351] ayetinin anlamını da öğrenirsin. Burada Allah göz kelimesini çoğul söylemiştir. Binaenaleyh âlemde herhangi bir şeyi koruyan herkes, Allah'ın gözüdür. Çünkü koruma, koruduğu şeye hakim olanın ve korumasına karşı

konulamayanın yapabileceği bir iştir. Sen de beraber olduğun şeyin koruyucusu ol ki, onun varlığında Hakkın gözü olasın! O halde âlemin koruyucuları, bu menzilin sahibidir. Onlar ise, Hakkın gözleri olduklarını bilmezler. Bunun amacı, müşahede ve vecd (ehl-i vücûd) ehlinin diğerlerinden üstünlüğünün öğrenilmesini sağlamaktır. Nitelikte ortaklık gerçekleşse bile, Hakkın mertebesi karşısında kendi menzilini bilen ile bunu bilmeyen bir değildir: *'Bilenlerle bilmeyenler bir midir? Lüb sahipleri öğüt alır.'*[352] Bu ayet, onların bildiklerine ve sonra bir kısmının unuttuğunu gösterir. Bir kısmının unutması süreklidir. *'Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu.'*[353] Bir kısmına söylenmiş, o da hatırlamıştır. *'Onlar, lüb (akıl) sahibidir.'*[354] Aklın lübbü, sayesinde akıl sahiplerinin beslendiği şeydir. Onlar, kullanılması geren yerde aklı kullananlardır. Akıl sahipleri ise öyle değildir, onlar, lübbü yitirmiş kabuk ehlidir. Lüb sahipleri onların yitirdiği lübbü almıştır. Bu nedenle akılcılar, akletmişler, fakat kullanmaları gereken yerde aklı kullanamamışlardır. Çünkü akıl lüb üzerinde kabuk iken kullanılabilir. Öyleyse aklın kullanılması, içerdiği 'kabul' özelliğine bağlıdır. Bu sayede akıl, Allah'tan kendisine gelen ve lübbü olmayan aklın fikir gücüyle reddedeceği şeyleri kabul eder. Bu nedenle Allah ehli, 'lüb ehlidir', çünkü onlar için 'lüb' gıda demektir. Onlar, varlıklarını sürdürmeyi sağlayan şeyi kullanırlar. Akıl ehli ise, gerçeği -imkân ölçüsünde- bulunduğu hal üzere bilenler ve delili inceleyenlerdir. Delili öğrendiklerinde, akıl sahibidirler. O ma'kulü gerektiği gibi kullandıklarında ise, lüb sahibi olurlar.

Lübde -şayet bilirsen- yağın lübbü var
Yağda ise -anlayan kimse için- yardım var

Bir yaratılmışa anlayış ihsan edilirse, bilgiyle rızıklandığı gibi bilgiyle rızıklanan da anlayış sahibi demektir. Anlamak, yaratıklar içinde yüce bir mertebedir ve Hakkın bilgisi o sayede yaratıkların bilgisinden ayrışır. Çünkü Allah bilgi sahibidir, fakat O'nun için anlama söz konusu değildir. Yaratılmış ise, hem bilgi hem anlamak özelliğiyle nitelenir. (Hakikatleri) Allah'tan anlamada ise, Allah'ı bilenler arasında bir derecelenme vardır. Anlamak, özel olarak, ilahi-surî yardımla ilgilidir. Yardım suretin dışında bir şeyde gerçekleşirse, bilgidir ve anlamın onda hükmü yoktur, çünkü anlama bu mertebede söz konusudur. Bu neden-

le bu mertebede bilgiyi anlayışından elde ettiği için 'müstefid' diye isimlendirilir. Çünkü istifade, intikal ve yer değiştirme olmaksızın gerçekleşmez. Bu intikal, öğretenin idrak mahallinden öğrenin idrak aracına doğru gerçekleşir. Öyleyse istifade, bir anlayıştan meydana gelebilir. O halde, bilgi öğrenciye ve öğretilmek istenilen suretlerin inşasını sağlarken, istifade eden ondan 'anlar'. Anlayış gücü olmasaydı, istifade olmazdı. Karanlıklar ile ışık, gölge ve sıcaklık, ölü ve diri bir olmayacağı gibi, *'kör ile gören de bir değildir.'*[355] Kastedilen anlamayan, dolayısıyla öğrenemeyendir. Gören ise, bilen ve anlayandır. İyilik ve kötülük de bir değildir. Dolayısıyla Hak ve halk da bir değildir. Çünkü Allah'ın *'benzeri bir şey yoktur.'*[356] Bunu bilmelisin! *'O duyan ve görendir.'*[357] Burada belirsiz bırakmış, akılları ve anlayışları bilgi ve belirsizlik arasında hayrete düşürmüştür. Ancak rahmet genel olduğu için, Hak vardıkları içtihatlara göre insanlara davranmış, gerçeğe ulaştıran yola isabet etmeleri veya yanlış yapmaları bir sayılmıştır. Çünkü bu yönden âlemde ortaya çıkan hata, daha önce söylediğimiz gibi, bir şeyin gerçekte izafe edilmemesi gereken bir şeye izafesinden ortaya çıkar. Söz gelişi bir şeyi var olduğu sebepten başka bir şeyden talep etmek gibi. Böyle bir talep sahibi, elde etme ücreti değil, talep ücreti kazanır. Öyle biri suda ateş koru arayan insana benzer. Öyleyse bu belirsizlikte ilahi bir tuzak vardır. Alim ise, ferleri basiret ve keşif üzere, köklerine katarken hayrete düşen ferleri (dallar) köklerine katar. Bu köklere isabet etmesi, tesadüf yoluyla gerçekleşebilir ve o kökün bu dalın kökü olduğunu zanneder. Tesadüf gerçekleşirse, bu, doğru hayal diye isimlendirilirken tesadüf etmezse, 'bozuk hayal' diye isimlendirilir. Belirsizlik olmasaydı, anlayış gerekmezdi. Öyleyse anlama, mümkün belirsizliklerde ve kapalı işlerde tasarruf edebilen bir güçtür.

Anlayış sahibi, mertebelerin bilgisine muhtaçtır. Elinde ilahi terazi bulunduğunda, Allah'ın tuzağını tanır, ayırt eder. Gelecekte ise, tuzaktan emin değildir. Çünkü o, gaflet ve unutma özelliğine sahiptir. Söz konusu kimse, her vakit bir şey hakkında kesin bilgiye sahip değildir. Öyleyse ferlerin köklere katılmasının yegâne yararı, ferlerin köklerin ve asılların hükmüne sahip olmasıdır. Âlemin varlığının aslı, Hakkın varlığıdır. Bu nedenle âlem Hakkın varlığının hükmüne sahiptir ki o da vacip olmadır. Bu vaciplik, özü gereği vaciplik ile başkası nedeniyle vacip olmak diye iki kısma ayrılır. Bu ise, başka bir konudur. Allah'ı bilmenin

aslı ise nefsi bilmektir. Öyleyse Allah'ı bilmek, O'nun aslı olan nefsi bilmenin bir neticesidir. Nefsi bilmek ise, nefsi bilenlere göre, sahilsiz bir deryadır. Dolayısıyla nefse dair bilgi, sona ermez. Nefsi bilmenin gereği budur.

Allah'ı bilmek -ki bu aslın feridir- hüküm itibarıyla nefsi bilmeye katılır. Dolayısıyla Allah'ı bilmek de bir sona varmaz. Bu nedenle insan her durumda şöyle der: '*Rabbim! Bilgimi artır.*'[358] Allah ise, insanın Rabbi hakkındaki bilgisinin artması için, nefs hakkındaki bilgisini artırır. Bu, ilahi keşfin verisidir. Bu nedenle bazı akılcılar, Allah'ı bilmenin nefsi bilmek için asıl ve ilke olduğunu zannetmiştir. Bu görüş, yaratıkların Allah'ı bilmesinde kesinlikle doğru değilse bile, özel olarak Hakkı bilmede doğru olabilir. Daha önce geçtiği üzere, Hak varlık itibarıyla değil, mertebe itibarıyla asıldır. Varlık itibarıyla Allah'ın kendisini bilmesi, âlemi bilmesidir. Mertebe bakımından asıl olsaydı, illet ve malul hakkında nazarî akılla söylendiği üzere, asıl olmak, varlıktan kaynaklanmazdı. Bu ikisi varlıkta eş zamanlı olsa bile, böyle olabilirdi. O halde, illetin mertebesinin malulünün mertebesinden -varlıkta değil- aklen geçtiği açıktır. Aynı şekilde, göreli iki şey de böyledir ki bu, anlatmak istediğimiz konuya daha uygun bir örnektir. İki göreliden birisi illet, -göreliliğin meydana gelebilmesi için- diğeri maluldür. Öyleyse iki göreli, birbirleri için hem illet hem maluldür. Oğulluk illeti babalıkta onun malulü olmayı gerektirmiştir. Babalık illeti ise, oğulluğun onun malulü olmasını gerektirmiştir. Kendileri açısından ise, bir illet veya malul yoktur.

Bilmelisin ki, bu konuyla ilgili hususlardan birisi, âlemin Allah'a muhtaç olmasıdır. Allah, onların bir kısmını kendisine ehil seçmiştir. Hz. Peygamber bir hadiste şöyle der: 'Yaratıklar Allah'ın yakınlarıdır.' Başka bir rivayette 'Kuran ehli, Allah'ın ehli ve seçkinleridir' denilir. Ehliyet, özel bir mertebedir ve genel arasından seçilmedir. Allah rahmi -ki ulu'l-erham ondan çıkmıştır- Rahman'ın dalı yapmıştır. Çocuk ebeveyninin bir dalıdır. Allah kendisiyle kulları arasında bir nesep yaratmıştır. Bu nesep ise, takvadır. Böylelikle Allah kıyamet günü âlemde ortaya çıkmış bağ ve nesepleri alçaltırken, (kullarıyla arasındaki) kendi nesebini yükseltir ve o genelleşir, çünkü sadece takva sahibi vardır! Allah'a karşı haddi aşan kimse, O'nun kendisini günahları bağışlama, hoş görme, mağfiret etme, rahmetinin genelliği hakkında zikrettiği özellikleri

nedeniyle kulunu kışkırtmasıyla haddi aşmıştır. Bu nitelikler, bütün nazar sahipleri için, sadece günahkârlarda etkili olabilir. Bu durum, özellikle el-Afuvv ismi için geçerlidir. Öyleyse bütün günahkârlar Allah'a ancak O'nun nedeniyle asi olmuş iken kendisi yönünden 'takva sahibidir.' Çünkü (Allah ile kul arasında) nesep sahih olunca, haller kendisine etki edemez. Allah, dini nesebi dikkate alır ve insanlar arasında miras ilişkisi bu nesep yoluyla gerçekleşir. Bir şahısta din ve kan nesebi bir araya gelince, nesep ve kan nesebinin perdelediği şey perdelenir. Kan bağı ve nesebi olmayıp din nesebi olursa, o kişi kan nesebiyle dini nesepten olan varisliği elde eder. Böylelikle Müslümanlar ona varis olur. Ya da kâfir olur ve kâfirler kendisine varis olur. Kan bağı olur ve dini nesebi olmazsa, Allah'ın dininden çıktığı hususlarda Müslümanlar ona varis olur. Takva nesebi, -şayet anladıysan- bütün dinleri ve mezhepleri içerir. Öyleyse Allah'ın yakınları olmaları yönüyle Allah bütün âlemi rızıklandırmıştır. Ehlinin âlemde bulunması yönüyle ise, Allah onlara inayet ve şefkat göstermiştir. İlahi surete kâmil bir şekilde yaratılmış olmaları yönüyle onları vekil edinmiş; bir kısmının diğerlerinin suretinde olması yönüyle onlara yumuşak davranmıştır. Zikredilen nesep yönüyle ise er-Rahman ismi vuslat ve toplayıcılık özelliğiyle onlara bakmıştır. Allah her yönden âleme ihsanla bakar ve bu nedenle de el-Birr - ki ihsan eden demektir- ve er-Rahim diye isimlendirilir.

Bu bölümle ilgili bu kadar açıklama yeterlidir. Şimdi bölümün içerdiği ilimleri zikredelim. Bunlardan birisi, şekillerin en üstününün bilgisidir. Başka bir konu, kitapların mertebelerinin ve onları açıklayanların ilmidir. Münir'in Hakim ile, onun Muhsi, onun Kerim karşısındaki yeri bu menzilden öğrenilir. Yazılı olanın rakamlı olandan farkı, onun manevi olandan, onun maddi olandan, ananın imamdan vb. farkı bu menzilden öğrenilir. Bütün bunlar, kitapların ve kitabın sınıflarıdır. Çünkü Allah Tevrat'ı eliyle yazmış, kaleme kendi nefsiyle Rabbinin Levh-i mahfuza olan emrini yazdırmıştır. Her kâtibin mertebesi ve rahimlere yazılan şeyler bu menzilden öğrenilir. Onlar, yaratıkların ve rızkın kâtipleridir. Ecel, bedbahtlık, mutluluk, kiramen kâtibin melekleri bu menzilden öğrenilir. Levh-i mahfuzda yazılan ile korunmayan levhalara yazılanlar, buradan öğrenilir. Bunlar, ilahi yazım türleridir. Bütün bunlar, bu menzilden öğrenilir ve menzile giren, bunları müşahede eder. Âlemde mamur olan yerler ile olmayan yerler, bu menzilden

öğrenilir. Mamur olmayan kısım görmediğimiz bir şekilde mamur mudur, yoksa mamur değil midir? Mekânların kendilerinde oluşan bitki veya hayvan veya onlara yerleşen cin, melek gibi varlıkla dolması, bu menzilden öğrenilir. er-Refi (yükselten) ve el-Ali isimleri arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Er-Refi ismi niçin (refiü'd-derecat şeklinde) tamlama halinde gelmişken, el-Âli ismi genel zikredilmiştir? Bir şey haddini aştığında niçin zıddına döner? Acaba cevheri bakımından mı, yoksa suretinin cevheri yönünden mi zıddına döner? Allah'ın kendisine, varlıklara ve var olmayanlara yemini, bu menzilden öğrenilir. Geçmiş zamanla -ki gerçekleşen demektir- sınırlanarak hakkında yemin edilen şeyler, bu menzilden öğrenilir. Gerçekleşmesi hükmü yönüyle veya dıştaki varlığı bakımından zorunlu olan geleceğe yemin, bu menzilden öğrenilir? Niçin hakkında yemin edilen şey -başkası değil de- belirli bir yemine tahsis edilmiştir? Bu mesele, âlemin bir olması yönünden böyledir. Kaza geri çevrilir mi, çevrilmez mi? Çeviren kişi kazanın bir parçası mıdır veya kaldırılmasını veya sübutunu gerektiren başka bir şey midir? Niteliklerin değişmesi, bu menzilden öğrenilir. Başkalaşma herkesin zatında mı bulunur veya zatında veya nitelik sahibiyse niteliğinde değil de hükmünde mi gerçekleşir? Bilgi varken, inkâra yol açan sebep, bu menzilden öğrenilir? Böyle bir inkârcı, hüküm bakımından bilgisizin konumunda değildir. Cahil mazur mudur, değil midir? İyi bilginin kötülenmiş bilgiden ayrılması, bu menzilden öğrenilir. Acaba bilginin kınanması, bilinen nedeniyle ona ilişen geçici bir durumdan mı kaynaklanır? Yoksa ne geçici ne zati bir hükme göre ona bir etki etmez mi? Bilginin nefs veya histe duyulur bir etkisi var mıdır, yoksa onun sadece nefiste mi etkisi vardır? Nefis ile isabetin gerçekleştiğini düşünen, böyle zanneder ve onun mizacı, rengi ve hareketi değişir, dili karışır, ne söyleyeceğini bilemez. Çünkü bilgi nefiste korku meydana getiren bir etkiye sahiptir. Bu etkiler, korkunun onda bulunmasından kaynaklanır, yoksa bilginin etkileri değildir. Çünkü bilgi bazen kendine hakim güçlünün nefsinde bulunur ve onda korku oluşturmaz. Dolayısıyla bilgi var olsa bile, başkalaşma olmaz. Kendisiyle yalancıya azap edilecek şey, bu menzilden öğrenilir. Acaba yalanla ilgisine göre var olmayan bir şeyle mi azap edilir? Ya da yalanın zihni varlıkta mertebesi olması nedeniyle, var olan bir şeyle mi azap görür? Onun cezası duyuya nispetiyle bir midir? Bu durumda var olmayan bir şeyle azap gerçekleşir. Ya da hayale

mi benzer. Bu durumda hayalde var olan bir şeyle azap görür. Bunlar, müşahedelerdeki garip bilgilerdir. Şekilci ve konuları akılla inceleyenlerin bunlar hakkında bilgisi yoktur. Çünkü onlar, Allah'ın koyduğu teraziyi bilmezler. Allah o teraziyi göğü yükseltirken ve yeri yayarken gök ile yer arasına yerleştirmiştir. Bu terazi, oraya konulmuş olsa bile, gerçekte ed-Dehr diye isimlendirilen Hakkın elinde bulunur. Allah, onunla yükseltir ve alçaltır. Sihir bilgisi neyle ilgilidir? Onda övgüye layık bir kısım var mıdır? Onun fiilde etkisi nedir? *'Onları korkutsan da, korkutmasan da iman etmezler'*[359] ayetinde geçen 'birdir, eşittir' ifadesi ne demektir? Bu kelimeyle *'Bağışlasan da bağışlamasan da birdir'*[360] veya *'Onlar için yetmiş kere bağışlama istesen de, Allah onları bağışlamayacaktır'*[361] veya *'Sabretseniz veya sabretmeseniz, birdir'*[362] ayetlerinde geçen 'birdir/eşittir' kelimesi ne demektir? Bağışlanma isteği, dünyada yapıldığında ahiret hayatından farklı olarak kabul edilmeyi gerektirir. Onlara göre korkutma ile korkutmama bir ise ve bundan dolayı iman etmezlerse, ahiret hayatında onlarda sabrın var olup olmaması birdir. Binaenaleyh uygun ceza, cezanın onlarda uygulanmasına etki etmez. Allah'ın kendisini övdüğü üzere, Allah'tan başkasına dayanma, bu menzilden öğrenilir. Onun ahiret hayatında uygun cezadaki etkisi nedir? Türün bekası için çoğalmanın kendisinden meydana gelmediği cinsel ilişkinin sebebi, bu menzilden öğrenilir. Bir ihtiyaç olmaksızın, birbirine bir şey vermenin sebebi bu menzilden öğrenilir. Çünkü bir şey alıp vermek ancak ihtiyaç esnasında olabilir. Alış verişte -hibelerde değil- bir karşılık olmasına rağmen ihsan, bu menzilden öğrenilir. Hibelerde ihsan ise, bilinen bir şeydir ve bu nedenle ihsanın otoritesi artsın diye mükâfat belirlenmiştir. Âlemde ihsanı ortadan kaldıran şey, bu menzilden öğrenilir. Bedel ödemesine rağmen ihsan kim adına gereklidir? Kehanet ve bedel arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Heva, akıl -ki onun mukabilidir-, bu menzilden öğrenilir. Âlemin nereden yaratıldığı, bir şeyden mi, yoksa 'la-şeyden' (yokluk) mi yaratıldığı, bu menzilden öğrenilir. Ruhlar güçlerde derecelenir mi? Öyleyse cisimsel güçler gibi birbirlerine etki ederler. İlahi hazineler ve onlarda saklanan şeyler, bu menzilden öğrenilir. Hakkın mekânı bir nispet mi yoksa var olan bir zarf mıdır? Doğal âlem, herhangi bir miraçta yükselir mi? Acaba o, doğal mıdır? Bu durumda miraca muhtaçtır. Yoksa doğal değil midir? Latif anlamların kesif cisimlere etkisi, bu menzilden öğrenilir? Niyetin fiillerdeki etkisi, bu

menzilden öğrenilir. İlah'ta bulunması gereken nitelikler, bu menzilden öğrenilir. Zanların belirli vakitlerde boş çıkması bu menzilden öğrenilir. Tenzih hallerinin ilmi, bu menzilden öğrenilir.

Bunlar, bu menzilin içerdiği ilimlerin bir kısmıdır. Bu bilgileri, talibin himmeti, Allah'tan veya kendilerini bilenden öğrenmeye yükselsin diye zikrettik.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

'Eşyayı senin için, seni kendim için yarattım; kendim için yarattığımı kendisi için yarattığım yoldan çıkarmasın' Menzilinin Musevî Mertebeden Bilinmesi

Nefisler kazandıklarına göre karşılık bulur
Her türlü iyilikle, (kötülükte) kazandığıyla cezalandırılmaz

Kazanmaya bağlı olduğunu bilirsen
Din günü diktiğin şeyin iyiliğini devşirirsin

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, Allah yaratığı her şeyi, zillet ve muhtaçlık özelliğinde ve onun için belirlediği makamda yaratmıştır. Bu nedenle Allah'ın yaratıklarından hiçbir şey, yaratıldığı makamı aşamaz. Bunun istisnası, insan ve cinlerdir. Allah, onları 'izzet' makamında ve dünya hayatındaki nefeslerinin sona ermesiyle ulaşacakları makamlarının dışında yaratmıştır. Bu nedenle onlar, müşahedenin kendilerine kazandırdığı makamlarına 'yükselme' ve perdenin ardında bulunmanın yol açtığı 'makamlara inme' imkânına sahiptir. Dolayısıyla onlar, iki grup arasında berzahtadırlar: *'Ya şükrederler, ya inkâr ederler.'*[363] Şükrederlerse yükselirler, inkâr edince, aşağı düşerler. Allah şöyle der: *'İnsan ve cinleri bana ibadet etsinler diye yaratım.'*[364] Burada ibadeti söylemiştir. İbadet onların ellerine bırakılınca ve Allah onu onların yaratılış sebebi

yapınca, bir kısmı yaratılış amacına uymuştur. Bunlar, Allah'ın emrine itaat eden ve ibadet ve amelle O'na gelenlerdir. Allah Teâlâ şöyle der: 'Bana ibadet edin.' Nitekim bir ayette *'Ben kendinden başka ilah olmayanım, bana ibadet edin'*[365] buyurur. Bu, ibadeti emretmektir. *'Beni zikretmek üzere namaz kıl.'*[366] Bu ise, amel emridir. Amel, ibadet değildir. Amel, bir suret iken ibadet onun ruhudur. O halde ibadet, amele bitişse de bitişmese de, Allah nezdinde her durumda makbuldür. İbadetten başka bir şeye ait olan amel ise, onun gerçekleşmesini amaçlayan -ki yükümlü nefistir- niyet sahibi yönünden, her yönden makbul değildir. Amelin organlardan veya belli bir organdan meydana gelmesi yönüyle ise, amelin kendisinden meydana geldiği organ amel karşılığında ödüllendirilir. Böylelikle amel, kimden ortaya çıkarsa çıksın makbuldür, fakat ondan (ibadet olarak yapılmamışsa) kendisini organlara emreden nefse bir karşılık dönmez. Bu durum, amel sureti itibarıyla iyi olduğunda, böyledir. Misal olarak, münafık ve riyakârın namazını verebiliriz. Yükümlünün organlarında ortaya çıkan ve nefsin 'ibadet' niyetiyle yapmadığı bütün iyi ameller böyledir. Yasaklanmış kötü amellere gelirsek, (natık) nefis, niyeti edeniyle onlardan dolayı cezalandırılırken organlar cezalandırılmaz. Çünkü onlar, nefsin kendilerinden istediği hareketleri engelleme gücüne sahip değildir. Organlar, sadece kendisini dinlemeye ve nefse itaate mecburdur. Nefis haksızlık yaparsa, bu onun aleyhinedir. Organlar ise, yükümlülükten kurtulmuştur. Hatta onlar, tam bir iyilik sahibidir. Nefislerin adil olması, hem onların ve hem organların lehinedir. Çünkü nefisler, Hakkın organların üzerindeki valileridir. Onlar ise, memur ve mecburdur ve fiillerinde bir iradeleri yoktur. Öyleyse organlar, her bakımdan itaatkârdır. Nefisler ise, öyle değildir. Onların bir kısmı yaratılışı gayesini yerine getirmez, Allah'ın emrettiği amel ve ibadetlere karşı gelerek günahkâr olur. İtaatkâr olandan ise, itaat zorunluluk ve iradeli olarak meydana gelebilir. Böyle birisi, ameli emretmek yönünden itaatkâr olmasa bile, böyledir. İtaatkâr ve gönüllü olursa, hiç kuşkusuz, yaratılış ve emirde kendisinden amaçlanan şey gerçekleşmiştir. Çünkü yaratma ve emir, Allah'a aittir. Âlemlerin Rabbi Allah münezzehtir! Günahkâra gelirsek, ondan ibadet, -iradesiyle değil- zorunlulukla meydana gelebilir. Bu durumda ondan amelin süreti meydana gelir, yoksa emredilen amel değil! O, Allah'ın emrine aykırı hareket eder ve bu nedenle yaratma ve emirdeki maksadı yerine getirmemiş

olur. Allah, insan ve cinleri yaratılış gayelerini belirleyen bu makamda yaratmıştır. Bunun anlamı 'Hak için yaratılmak' demektir. Böylece insan ve cinleri bu gayeye tahsis etmiştir ki, bekalarının bağlı olduğu şeylerle ilgilenerek, (maksada uymadıklarında) bir mazeretleri olmasın. Allah, özel olarak varlıklarının bağlı olduğu eşyayı onlardan dolayı yaratmıştır. Bunun amacı, onları bütünüyle yaratılış gayelerine yönlendirmektir. Yaratılış gayelerini yerine getirmediklerinde, Allah'ın onlara karşı delili olur.

Allah onların bir kısmının -başkası hakkında çalışırken- yaratıldığı şey hakkında bir kuşkunun bulunacağını bilir. Bu kuşku, Allah'ın şu sözüyle ilgilidir: 'Acıktım, beni yedirmedin.' Kul şöyle der: 'Rabbim! Seni nasıl yedirebilirim ki, sen âlemlerin Rabbisin.' Allah şöyle der: 'Falan kulum senden yemek istedi, sen ona yemek vermedin. Yemek verseydin, onu benim nezdimde bulurdun.' Böylece Allah kendisini aç kulun konumuna indirir. Bu kuşku kendisine aydınlanınca, kul şöyle der: 'Biz başkası adına gayret gösterelim ve gayretimizle dolaylı olarak yararlanalım.' Allah şöyle der: 'Beni anlamadın! Ben kullarımdan rızık istemem veya beni doyurmalarını istemem. Rızık veren, siz değilsiniz, güç ve kuvvet sahibi Allah'tır.' Onların ayetin tamamıyla geride delilleri kalmaz.

Bu rivayetten hareketle de onların bu konuda bir delilleri olamaz. Çünkü Allah, varlığının bağlı olduğu eşyayı senin için yaratınca, onları sana vermiş, varlığının devam etmesi için onları sana ulaştırmıştır. Sonra insanların bir kısmına, muhtaç olduklarından daha fazlasını vermiştir ki, onu başkasına ulaştırsınlar ve o da verilenle varlığını sürdürsün. Bundan dolayı veren, emaneti sahibine ulaştırma sevabı kazanır. Emaneti ona yükleyen Allah'tır. İşte bir kul yemek isteyince, muhtaç olduğundan fazlasına sahip olduğu halde istediğini vermeyen kulun azarlanmasının sebebi budur. Yoksa bu rivayetten kişinin başkası için gayret göstermesi sonucu çıkmaz. Ayetin devamındaki *'Onlardan rızık istemiyorum veya beni doyurmalarını istemiyorum'*[367] derken kast edilen budur.

Allah insanı yaratmış, ona cedel gücü vermiştir. Bu gücü kullanan bir insan şöyle der: 'Falan benden yemek isteyip de ihtiyaçtan fazla yemeğe sahip olduğum yemek o kişi adına bende emanet ise, onu engelleyemem. Bu nedenle, ona yemek vermedim.' Böyle bir cedelciye İblis'e

söylenen söylenir: 'Ne zaman ona ait olmadığını anladın ki? Yemeği isteyene vermedikten sonra mı anladın bunu? Yoksa daha önce Allah sana o yemeğin o kişiye ait olmadığını mı göstermişti? Yoksa sana o yemeğin sahibini mi gösterdi? Yoksa yemeğin ona ait olmadığını, vermedikten veya adam yanından ayrıldıktan sonra mı öğrendin? 'Vermedikten sonra öğrendim' demesi gerekir. Bu durumda ona şöyle denilir: 'İşte bunun için cezalandırıldın. Çünkü İblis Allah'a şöyle demişti: 'Benden meydana gelmesini istemediğin bir şeyi bana emrettin. Âdem'e secde etmemi dileseydin, ben secde ederdim.' Allah ona şöyle der: 'Senin secde etmeni irade etmediğimi ne zaman öğrendin? Senden direnme gerçekleştikten veya emir zamanından sonra veya daha önce mi?' İblis şöyle der: 'Direnme meydana geldikten sonra, secde etmemi isteseydin, secde etmiş olacağımı anladım.' Bunun üzerine Allah ona şöyle der: 'Seni cezalandırdım. Herkes sadece bilgisizliği nedeniyle cezalandırılır.' Çünkü Allah'ın yaratıklarında var edeceği hadiseleri gerçekleşmezden önce öğrettiği bilgi sahipleri, kendileri vasıtayla meydana gelmek üzere emredilen işler meydana gelmedi diye cezalandırılmaz. Çünkü onlar, bilgiyle yakınlık mertebesindedirler. Emre bağlanmadaki maksat, yakınlıktır ve yakınlık mertebesi, yükümlülük yeri değildir. Hakka yakın insanlardan itaatler meydana geldiğinde, bu durum, müşahede yoluyla gerçekleşir, çünkü onlar, Rablerinden açık bir delile sahiptir. Dolayısıyla onlar, kendisini getiren bir vasıtadan olmaksızın, ilahi emri müşahede etmeleri itibarıyla amel sahibidirler. Öyleyse onlar, zâhirde görünüş bakımından vasıtalı emri yerine getirirken bâtında tâbi değil, hakikat ehlidirler.

Buradan şu sonuç ortaya çıkar: Bütün hallerinde Allah'a kulluktan perdelenmeyen kimse, yaratılış gayesini yerine getirmiştir ve itaatkârdır. Böyle birisinin itaatkâr veya muhalif olması, durumu değiştirmez. Çünkü köleyi kaçmış olmak kölelikten çıkartmaz. Böyle bir davranış onu sadece efendinin emirlerine ve kurallarına uymak üzere önünde durmak şeklindeki köleliğin gereğinin dışına çıkartır. Bakınız! Kölelik adı -ister itaatkâr ister muhalif olsun- onda kalıcıdır. Nitekim ister iyi ister kötü evlat olsun, çocuk 'evlat' adını korur. Öyleyse yaratılış gayesini yerine getiren kul, kendiliğinde iki halden birisindedir: ya değerini müşahede ediyordur. Böyle bir durumda kul, değerinin makamında bulunur ve kırılma, teslim olma ve korku kendisine eşlik eder. Ya da bu

kişi, efendisiyle gururlanma halindedir ve bundan dolayı kendini beğenme hali ortaya çıkar. Misal olarak, hükümdarın kölesini verebiliriz. O, böbürlendiğinde bunun nedeni kendisine sorulmuş ve şöyle demişti: 'Nasıl böbürlenmeyeyim ki? Bir efendim var, ben onun kölesiyim.' Nitekim gerçek öyledir. Fakat buradaki fazilet, bu işin farkında olmaktır. Öyleyse bu iki hal, övülen hallerdir ve her birisi, yaratılış gayesini yerine getirmiş olmakla, kula ait görülür. Geride hangi halin kula daha layık olduğu kalmıştır. Acaba değerini görmek mi, ya da efendisiyle gururlanmak mı? Bir kısmı, birini, bir kısmı ötekini üstün saymıştır. Bana göre, doğrusu zikrettiğimiz nedenle, bir tercih yapmamaktır. Çünkü makam ve mertebeler değişir. Çünkü 'Allah ile iftihar' halinin ortaya çıkmasını gerektiren bir mertebede kulun Allah ile iftihar haliyle gözükmesi gerekir. Kulun kendi kıymetini müşahede etmesini gerektiren ve bunu talep eden mertebede ise, kıymetini görmekle gözükür. Efendiyle gururlanma hakkında bazı kimseler *'Sizden korkunca, sizden kaçtım'*[368] ayetini delil getirir. Başka bir delil *'Allah'a kaçın'*[369] şeklindeki emirdir. Bu ayet, iki grubun da delilidir. Çünkü bazen Allah'a kendisiyle izzet bulmak amacıyla kaçılırken bazen O'nun karşısında zelilleşmek ve sadece O'na muhtaç olmak nedeniyle kaçılır. Çünkü insan muhtaçlık ve yoksulluk özelliğinde yaratılmıştır. Bu nedenle Allah'a kaçma emrinden sonra *'Allah ile birlikte başka ilah edinmeyin'*[370] buyurur. Kastedilen, muhtaç olacağınız ilahlardır. Aksine yaratılış özelliğiniz olan muhtaçlığınızı gidermek üzere sadece Allah'a kaçın.

Kaçma gerekçesi olarak Firavun'dan ve kavminden korkmasını gösteren Hz. Musa'nın kaçmasına gelirsek, onun korkusu, Allah'ın onları kendisine musallat kılmasıydı. Bunu yapacak olan Allah'tır ve Musa Allah'ın bilgisinde neyin bulunduğunu bilmiyordu. Bu nedenle onun kaçması, kendisinden güç almak üzere, Allah'a kaçmaktı. Allah da kendisine hikmet ve bilgi vermiş, Allah ile iftihar ederek onlardan korkanlara peygamber olarak göndermiş, açık mucizelerle kendisini desteklemişti. Bunun amacı, bu dünya hayatında doğanın hükmünün gerektirdiği üzere, zayıf kaldığı konuda kendisini desteklemedir. Çünkü doğanın büyük bir otoritesi vardır. Onunla kuvvet ve otorite sahibi ruhlar arasında bir vasıta ve perde yoktur. Bu nedenle korku şahsın gölgesini takip etmesi gibi kendisine eşlik eder. Dolayısıyla doğa sahibi, ruh ile desteklenmişken güçlenebilir ve böyle bir durumda doğa kendisine etki

edemez. Çünkü onda yaygın olan şey, doğanın uygulanmasıdır. Onun ruhaniyeti de -ki bedeni yöneten nefsidir- doğadan meydana gelmiştir. Öyleyse doğa o nefsin annesiyken babası ruhtur. Anne çocukta etkindir, çünkü çocuk, onun rahminde ve annenin beslenmesine göre oluşur. Nefs ancak Allah kendisine bakan kutsi ruh vasıtasıyla onu desteklediğinde babasından yardım alabilir ve bu durumda doğanın etkisine karşı bir güç kazanarak, doğanın genel etkisi ona işlemez. Bununla birlikte, onda bir etki geride kalır, çünkü etkinin bütünüyle ortadan kalkması mümkün değildir.

Bilmelisin ki, doğa doğurgandır, onda kısırlık bulunmaz; sevecendir, eşine, doğurmak arzusuyla sevgi duyar. Çünkü doğa çocukları sever ve evlatlarına karşı büyük bir sevgisi vardır ve bu sevgi nedeniyle onları kendisine çeker. Çünkü çocukların terbiyesi ona aittir, çocuklar doğadan başkasını tanımaz. Bu nedenle çocukların çoğu, doğanın kulu kölesidir; onların pek azının dışındakiler, doğal ve duyulur hazlardan uzaklaşamaz. Azınlık ise, babalarına bakar. Onlar, ruhanileşen kimselerdir ve onarın alameti suretlerde değişmemek değildir. Çünkü suretten surete girmek, onların olduğu kadar, doğanın özelliğidir. Ruhanileşenlerin alameti, babalarının oğulları olmakla sınırlıdır. Bu durum, onları doğal şehvetlerden uzaklaştırmış, varlıklarının bağlı olduğu şeyleri almakla sınırlı kalmışlardır. Hz. Peygamber 'Âdemoğluna belini doğrultacak lokmalar yeter' demişti. Böylelerin himmeti, ilahi ruhtan ibaret olan babalarına katılmaya yönelir. Bu yaî (bana ait olan anlamında) ruhtur, yoksa emirle ilgili ruh değildir. (Ona kendi ruhumdan üfledim ayetinde geçen 'benim' ifadesi.) Burada Allah, ruhu kendisine ait saymıştır, çünkü Allah, emir ruhuyla kendisine izafe ettiği ruhu ayırt etmiş, emir ruhunu destekleme ruhu yapmış, kendisine izafe ettiği ruhu doğaya üflenen Hakkın kelimesinden ibaret ruhun varlık sebebi yapmıştır. Böylece çocuğun babasına duyduğu sevgi gibi sevgi duymuştur. Bu arzunun nedeni, talep ettiği Hakkı müşahede konusunda ondan yardım almak arzusudur. Hak ruhun ve doğanın dışındadır. Bu durum, o ikisi yönünden veya o ikisine göre veya o ikisinde çocuklara tecelli eden olması yönünden değil, doğa ve ruhtan müstağni olması yönünden Hakkı müşahededir. Bütün bunlar Hakka aittir ve bu çetin bir konudur. İnsan buna ulaşıp onunla güçlendiğinde, bir ihsan olmak üzere, arzular ruhtan kendisine iner. İnsan da bu arzulara göre arzu duyduğu şeylerde

hüküm sahibi olur, şehvet onu etkisi altına almaz. Böyle birisi, şehveti yönlendirenken, başkası şehvetin hükmü altındadır. Bu makam sahibi, şehveti bir kaza ve kendine özgü parçaların isteklerine karşılık vermek üzere, kendinde meydana getirir. Böylelikle söz konusu kısımlar, bu şehvet sayesinde dileklerine ulaşırlar ve hayvani ruh nimete erer. Böyle bir nefis, Rabbine bakıyordur ve O'ndan perdelenmemiştir Allah el-Hallak (yaratan) isminde kendisine tecelli etmiş, kendi istediğini değil, Hakkın irade ettiği meydana gelsin diye bu ismi ona giydirmiştir (Hallak ismiyle ahlaklanmak). Bunlar, kendisine ait olduğu kimseye benzeyen değerli ve erdemli nefislerdir. Bu nefisler, doğaya iyi çocuğun annesine baktığı gibi, bakar. Bununla birlikte çocuk, ona muhtaç değildir. Fakat onun hakkını yerine getirmek için kendisine bakar.

İnsanlar bu konuda kısımlara ayrılır. Bir kısmı Allah'a kulluk hakkını yerine getirmek üzere ibadet eder ve kulluğunu kemaliyle yaparak ona yaratılışını verir. Bir kısmı, Allah'a Rabliğin hakkını yerine getirmek üzere ibadet eder. Allah bu kul hakkında Rabliği hak edendir. Böylece kul yaratıcısının kendi üzerindeki efendiliğini tam olarak idrak eder ve ona kendisine bakmaksızın yaratılışını verir. Birinci de, efendisinin efendiliğine bakmaksızın, -gerçekteki duruma göre değil- her yaratılışta ortaya çıkan şeye göre kulluğunu yerine getirmişti. Çünkü kul, işlerin kendiliklerinde gerektirdiği durumlara göre amel etmez. Onların bir kısmı ise, iki yapıyı inşa etmek amacıyla Allah'a kulluk eder. Böylece her iki yapıya yaratılışını verir ve kulluğu ile efendisinin efendiliğini kendi varlığında ve hakikatinde ortaya koyar. Çünkü kul, bu yaratılışın ve yapının zuhur ettiği bir yerdir. Bir kısmı Allah'a ibadetle memur olması nedeniyle ibadet eder. Bu kulun söz konusu yapıları yerine getirmekten bir haberi yoktur, sadece kulluğun gereğiyle Allah'a ibadet eder. Bu kimselerin ibadeti, zati değil, ilahi emirden kaynaklanır. Bir kısmını Allah zati ibadetine yerleştirir. Böyle birinin işi, amelde gerçekleşir, ibadette değil! Bir kısmı ise, Allah'a bütün yönlerle ibadet eder. Bu kimse, ibadette kavmin en güçlüsü olduğu kadar böyle bir kuldan meydana gelen ibadetin yapısı, en yetkin yaratılışa sahiptir. Çünkü bir yaratılışı meydana getirmek zorunludur. Bu yapı kulun maksadı ise, kendisine izafe edilir ve bundan dolayı kul övülür. İbadet eden kul onu amaçlamamışsa, Hak onu kendisine yerleştirir ve bu fiil Allah'a izafe edilir, kuldan ortaya çıkmış olmasına rağmen Allah övülür. Onu yarat-

maya yönelmek, kendisinden gafil olmaktan veya onu bilmemekten daha üstündür. İnsanların bir kısmı, inşa edilen şeyi müşahede ederken, bir kısmı inşa edileni görmez, çünkü bir şey inşa ettiğini bilmiyordur. Bu durumda Allah, kendisinin bilgisi olmaksızın, o fiili inşa işini üstlenir ve ta ki yapının sureti meydana gelir. Bu durumda kul, kendisinden ortaya çıkması halinde o yapıyı müşahede edip böyle bir yapı kendisinden ortaya çıktığı için Allah'a hamd eder.

Öyleyse insanlar ibadette derece derecedir. Zâhirî ve bâtınî amellerin suretlerini meydana getirirken insanların durumları da böyledir. Onlar, bu amellerde derece derecedir. Bir kısmı, hepsini ihata ederken bir kısmı daha aşağı derecede bulunur.

FASIL

'Sayıların ilki, ikidir' İfadesinin Açıklanması

Bilmelisin ki, birden bir şey meydana gelmez ve ilk sayı, ikidir. İkiden de bir şey meydana gelmez. Fakat ikiyi üçüncü bir şey tek sayı yapıp birbirine bağlayarak onların arasında orta terim haline gelirse, ikiden -kendi özelliklerine göre- bir şey oluşabilir. Bu iki şey ilahi isimlerden ikisi olabileceği gibi, manevi varlıklardan veya duyulur herhangi bir varlık türünden iki şey olabilir. İşin bu tarzda olması gerekir. İşte el-Ferd isminin gereği budur. O halde üç, teklerin ilkidir ve bu isimden mümkünler ortaya çıkmıştır. Hiçbir mümkün birden var olmamıştır. Her mümkün bir toplamdan/çokluk meydana gelmiştir. Çokluğun ilki ise, üçtür ve tek sayıdır. Böylelikle her mümkün, el-Ferd ismine muhtaçtır. El-Ferd isminin hükmü üçlü olunca, var ettiği mümküne üç durum kazandırmıştır ki bunların dikkate alınması zorunludur ve böyle bir durumda onu var edebilir. Toplamın varacağı sayı, üçtür ve üç tek sayıların ilki ve toplamın en azıdır. Bu sayede maksat, onun vasıtasıyla gerçekleşir ve dördüncü bir şeyin kendilerine izafe edilmesi gereksizleşir. Bu nedenle Allah'a ortak koşanın nihai gücü üç olmuş ve 'Allah üçün üçüncüsüdür' demiş, üçe ekleme yapmamıştır. Allah'a şirk koşan bir insandan Allah hakkında 'üçün üçüncüsü' demekten başka bir ifade

aktarılmamıştır. Dördün dördüncüsü veya sekizin sekizincisi gibi bir ifade gelmemiştir. Aynı şekilde besmelede üç isim ortaya çıkmıştır, çünkü kendisine yaratma özelliği verilen kimse, 'Rahman ve Rahim Allah adıyla' der. Hakkın yaratması 'ol' sözünden meydana gelir. O da, üç harftir: kef, vav ve nun. Vav ,kef ile nun arasındadır ve geçici bir nedenle gözükmez. Onu nun ile vav harfinin sükûnu gerektirmiştir. Nun'a ait sükûn, emir bildirir. İlk tekliğin varlığa nasıl yayıldığını ve varlıkların ortaya çıkışında nasıl kendini gösterdiğine bakınız! Allah - kendisinden üç şeyin meydana geldiği şeyi dikkate alarak- bu üç şeyi haklar haline getirmiştir. Amellerinin suretlerini yapan yükümlüler, söz konusu hakların farkında olur ve işi yaparken her hak sahibine hakkını verirlerse, böyle insanlar, Allah katında böyle bir maksat taşımayandan daha üstün ve daha yetkindirler. Yaratılan surette üç hak bulunur. Bunlar, el-Ferd ve Hak olan Allah'ın maksadı olan haklardır. Birincisi yaratıklardan talep ettiği tenzih ve övgüsünü tespihtir. İkinci hak, suretin kendi hakkıdır. Bu hak, suretin el-Ferd isminden talep ettiği haktır ve daha önce yokken kendisini var etmesinden ibarettir. Bu sayede suret, varlık mertebesinde ayrışır, varlıkla boyanır, yaratıcısının niteliği olan varlığa katılır. Onun yaratıcısı Allah'tır. Bu, varlıkta zuhur etmek ve onunla boyanmak üzere, Hakka benzeme derecelerinin ilkidir. Üçüncü hak, varlığında başkasına ait maslahata göre, başkasının hakkıdır. Böylelikle ibadetin yapısı, ona başkasının hakkını verir ve bu da yaratıcısının amacıdır. 'Başkası' ise, iki kısma ayrılır: Birincisi, ilahi isimlerdir. Bu sayede zuhurları söz konusu hakikatin varlığına bağlı olan eserler ortaya çıkar. Diğeri ise, var edilen suretin varlığıyla gerçekleşebilecek mümkünlerin haklarıdır. Onu var eden, var ederken bütün bu durumları amaçlar. Kulun Allah tarafından övülmesi de bunları aklına getirmesi ve bu konudaki maksadına göre gerçekleşir. Bazı insanlar bütün bunları ibadetin ve amelin suretinde bir araya getirir. Böylelikle üçleme (teslis), bütün işlere yayılır. Bunun nedeni, üçlemenin ilk yaratılışta bulunmasıdır. Bu nedenle üçlemeyi benimseyen kimsenin kâfir olduğunu söyleyerek '*Allah üçün üçüncüsüdür diyenler kâfir oldu*'[371] denilmiş, halbuki onu 'müşrik' diye isimlendirmemiştir. Çünkü böyle diyen insan, bir şeyin suretini açıklamak istediğinde açıklaması gereken şeyi 'örtmüştür'. Onun suretini açıklamış oysaydı, söylediğimizi söyleyecek ve bu konuda dinleyene gerçeği açıklayacak, açıklamayı örtmeyecekti. Allah onu

'kâfir' diye isimlendirdi, çünkü tek ilahtan başka ilah yoktur, bununla birlikte O'nun farklı hükümleri vardır ki, böyle olması zorunludur. Bu 'kâfir' gerçeği örtmemiş ve açıklamış olsaydı, gerçeği söyleyecekti. İlahların üç olduğunu iddia eden ise, bilgisiz bir müşriktir. Müşrikler arasında bilgili bir insanın olabileceğini söylemekten Allah'a sığınırız. Öyleyse sayı, birin hükümleridir. Bu bağlamda sayı, Esma-i Hüsna (güzel isimler) arasında gelmiş ve şöyle denilmiştir: *'De ki, ister Allah'a dua edin, ister Rahman'a dua edin, hangisine dua ederseniz, en güzel isimler O'nundur.'*[372] Kastedilen, aynı isimlendirilene delil olması yönünden her isimdir. Allah ve Rahman ismi de isim olmak bakımından o isimler arasındadır. Fakat anlayışlar, hangi dilde olursa olsun, Allah'ın hitabında kastettiğini anlamaktan acizdir. Böylece bu menzildeki bazı konuları zikretmiş olduk.

Şimdi bu menzilin içerdiği faydalı ilimlerin bir kısmını -öğüt vermek üzere- zikredelim: *'Öğüt müminlere fayda verir.'*[373] *'Allah doğruyu söyler ve dilediklerini doğru yola ulaştırır.'*[374] Bu menzilin içerdiği ilimlerden birisi, tekvin isimlerinin ilmidir. Tekvin harflerinin ilmi, -birleştirici değil- ayırıcı ruhların ilmi, eşyayı taşıyan varlıkların ilmi, onların taşınma maksadı, nereye taşınacakları, bu menzilden öğrenilir. Koşmaların nerede sonlanacağı bu menzilden öğrenilir. Bundaki maksat nedir? Sahip olmadıkları bir şeye ulaşmak mı, yoksa sahip oldukları bir şeyi kendilerine ulaştırmak mı? Bu ise, ya özü gereğidir ki, 'zati talep' demektir. Veya o kişinin isteğiyle gerçekleşir. Bu durumda koşuşturan, işini kolaylaştırarak istediğini ona verir, onu koşmaktan ve yorularak sıkıntı çekmekten kurtarır. İşlerin tafsillerinin ilmi, bu menzilden öğrenilir. Tafsil ve taksimler neye döner? Asla mı döner? Asıl ilahi isimlerdir. Yoksa kabiliyetlere mi döner? Kabiliyetler mümkünlerin sabit hakikatleridir. Yoksa hangi iş olursa olsun, taksimi ve tafsilin talep ettiği şey ikisine birden mi döner? Cezanın bilgisi, vaadin doğruluğunun bilgisi, meleklerin ve bedensel suretlerde taşınan ayrık ruhların ve meleklerin dereceleri, bu menzilden öğrenilir. Hilaf ilmi ile ittifak ilmi arasındaki ilişki, hangi konuda ittifakın gerektiği hangi konuda ihtilafın gerektiği, bu menzilden öğrenilir. İhtilafın uyuma uygun düşen bir yönü var mıdır, yok mudur? Peygamberlik iddiasında bulunan kimse -nebi olmadığı halde- haber verebilmesinin sebebi buradan öğrenilir. Âlemdeki unutmanın sebebi bu menzilden öğrenilir. Fitne ve melahim, buradan

öğrenilir. Allah'tan bilginin nasıl alındığı ve bunun keşfe göre nasıl gerçekleştiği, yükümlülük zamanında amellerinden dolayı bilgi alanların hangi sonuçlara ulaştığı, bu menzilden öğrenilir. Hakları yerine getirdikten sonra, müsamere ilmi bu menzilden öğrenilir. Örtmenin ve bazı yerlerde açığa çıkartmanın bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Hakları yerine getirmek bu menzilden öğrenilir? Hak sahibi hakkını istedikten sonra kim hakkı yerine getirir ve bu konuda kim acele eder? Yakinin alametleri bu menzilden öğrenilir. Eşyanın mekânları ve her bir mekânın talep ettiği şeylikten ayrışması, bu menzilden öğrenilir. Eşya arasında bağlar nedeniyle gerçekleşen benzerliğin nedenleri, buradan öğrenilir. Onları bazı yönler bir araya getirirken, başka bazı yönler ayrıştırır. Birleştirenin hükmü sürekliyken ayrıştıranın hükmü de süreklidir. Çünkü o bir şeyin zatını var eden hükümdür. Ziyaret edenlerin haklarının bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Konuk olan misafire yemek takdim etmeden önce selam vermenin nedeni, yemeği bütün sözlerden öne almanın nedeni, misafire söylenmesi gereken şeyin bilinmesi, bu menzilden öğrenilir. Ev sahibinin misafire bildireceği şey veya üstüne vazife olmayan işler, bu menzilden öğrenilir. Resullük ve onu yerine getirme esnasında beşer suretinde meleğin gözükmesi, bazı hallerde bunun sebebi, bu menzilden öğrenilir. Beşerî resullük bu menzilden öğrenilir. İlahi cezalandırmalar ve kuvvetin güçlüde mi ya da mutlak anlamda zayıfta veya göreli zayıfta mı etkin olacağı bu menzilden öğrenilir. Giriş, siyasetler, yasa ve şeriatlar bu menzilden öğrenilir. Neticeler ve iki çift arasındaki sonuç çıkartma, bu menzilden öğrenilir. Hakkın kullarından genel, mutlak ve sınırlı anlamda talepleri bu menzilden öğrenilir.

ÜÇ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Madum'un Yenilenme Menzilinin Musevî Mertebeden Bilinmesi

Işık kaydı ve pek çok akıl geri döndü
Haktan ayrıldı, hevayı öğrendiğinde

Duru ve temiz bir sevgi getirdi
İmkân mertebesinde onu körleştiren kirden arınmış

Özü gereği el-Vedud niteliğini ortaya koydu
Mertlik ve duruluk arasında hatip olarak ayağa kalkarak dedi ki:

Ben kendisine secde edilen aşkım
Âşıklar ona yönelmiş, kendisi ulvidir

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, yok olanın (madum) yenilenmesi, göreli yok olanda mümkündür. Göreli yokluğa misal olarak, evde bulunan Zeyd'in yokluğunu verebiliriz. Zeyd çarşıdayken bulunmamış olduğu eve geri döner. Allah bu makamda şöyle der: *'Onlara rablerinden hâdis bir söz geldiğinde...'*[375] Böylece söz -kendiliğinde değil- onlarda 'hâdis' olmuştur. Arazlara gelirsek, acaba onlar yok olduktan sonra bizzat kendileri mi yenilenir? Yoksa kendileri değil de benzerleri mi yenilenir? Nazarî aklın kabulüne göre, onlar yok olduktan sonra geri dönmeleri imkânsız değildir. Hareketliden gerçekleşen bir hareket yokluğa katıldığında, sonra onu durağanlık takip eder. Sonra o durağan şey başka bir zamanda yeniden hareket eder. Onun hareket etmesi, o hareketin hükmünün kendisi olabilir. Hak, yok olduktan sonra ya da yokluk zamanında kendisini başka bir yerde başka bir hareketlide yaratmakla var eder ve varlık onun üzerinde yenilenmiş olur. Böylelikle o şey, iki veya daha fazla varlıkla nitelenir. Keşfe göre, böyle bir şey doğru olamaz. Bunun nedeni ilahi genişliktir. Keşfe göre, hiçbir şey, tekrarlanmaz. Her şey bir -yenilenme değil-, yeniden yaratma halindedir. Yeniye 'yenilenme' adı verilirse, bunun nedeni, aradaki güçlü benzerliktir. Benzerliğin ayrıştırılması ve tefriki güçtür. Bu durumda nazari düşüncenin bunu mümkün görmesi nedeniyle, Allah varlığını yenilediğinde, yenilenenin yok olanın aynısı olduğu zannedilir. Gece ve gündüz hakkında 'yenilenen' değil, iki yeni şey denilir. Bu bağlamda Cumartesi günü Pazar günü değildir, ya da diğer haftanın cumartesi günü veya ayın başka bir günü veya diğer yılın cumartesi günü değildir. Ya da on ve birden bileşik on birdeki bir, sayıların ilki olan bir ve sayının kendisinde sona erdiği on aynı değildir. Sayı ona ulaştığında, bileşik sayılar ortaya çıkar. Aksine o bir ötekinin misli olan bir birdir, on da öteki on'un misli olan bir ondur. İkisinin bir hakikati vardır, o da, on birin hakikatidir. Yirmi

bir, otuz bir de böyledir. Bileşik olarak, birden ortaya çıkan her şey, diğer bileşik birin aynı değildir. Ya da basit birin bileşik olan aynı da değildir. Aksine kendi başına on bir tek bir hakikat olduğu gibi yirmi bir, yüz bir, bin bir de böyledir. Her bir, tamlama yapıldığı şeyle birlikte bir hakikattir; yoksa o iki durumdan bileşik bir şey değildir. Bu, metafizik bahsinde yararlı bir bilgidir, çünkü bu konuda isimler ve zata yüklem olan nitelikler vardır. 'Zatın şöyle olması, böyle olmasından farklıdır' bilgisi, bu niteliklerden öğrenilir. Bu durumda her tecellide neyin tecelli ettiğini öğrenirsin. Bu nedenle zevk ehli sûfiler şöyle demiştir: 'Allah bir surette iki kere veya iki şahsa bir surette tecelli etmemiştir.' Allah günlerin en küçüğü olan nefeslerin her bir gününde bir işte, hatta işlerde bulunur. Allah'ın genişliğini bilen kimse, O'nun rahmetinin genişliğini bilir. Bu nedenle O'nu sınırlama altına sokmaz veya herhangi bir varlığa kendisini tahsis etmez.

Allah bize ve sana yardım etsin, bilmelisin ki, Kuran'ın kendisini okuyanların kalplerine indirilmesi sürekli yenilenen bir iştir. Onu okuyan herkes, yeni bir şekilde okur. O, Hakim ve Hamid'in indirdiği Kuran'dır. Okuyanların kalpleri ise Kuran-ı Kerîm'in inmesi için Arş gibidir. Kuran, yerleşmesi için Arş edinilen o kalbin niteliğine göre kendisine iner ve inerken kalbin niteliğiyle ortaya çıkar. Kendisini okuyan bir grup hakkında durum böyleyken başka bir grup hakkında nitelik Kuran'a aittir. Böylece kalbin arşı, o nitelikle kendisine inerken ortaya çıkar. Cüneyd'e marifet ve arifin ne olduğu sorulunca 'Suyun rengi, kabının rengidir' demiştir. Arife Kuran ve kendisine indirildiği kalbin durumu sorulsaydı, yine böyle cevap verirdi.

Bilmelisin ki, Allah Arşı Kuran'ı nasıl nitelemişse öyle nitelemiştir. Kuran -herhangi bir sınırlama olmaksızın- mutlak zikredilirken, Arş da öyle zikredilir. Mutlak anlamda Kuran, mutlak anlamıyla Arş'a veya mutlak anlamıyla Arş mutlak anlamıyla Kuran'a aittir. Bu durum, tesir eden ve edilenin müşahedesine göre değişir. Sınırlı Arş, Kuran'ın sınırlandığı şeye bağlıdır. Yüce Kuran, yüce Arş'a, kerim Kuran kerim Arş'a, mecid Kuran mecid Arş'a aittir. Her Kuran kendi Arş'ının üzerine ikisini birleştiren nitelikle yerleşir. Her kalbin bir Kuran'ı vardır. Bu durumda Kuran, hakikatin yenilenmesi yoluyla değil, indirmenin yenilenmesi yönüyle kalbin niteliğidir. Arş sahibine ait yüksek dereceler, Kuran için ayet ve sureler gibi şeylerdir. Mutlak anlamda Kuran '*Rama-*

zan ayı ki onda Kuran indirildi'[376] ayetinde zikredilir. Mutlak anlamıyla Arş ise '*Dereceleri yükseltendir, Arş sahibidir*'[377] ayetinde geçer. Kalbin dereceleri, Kuran ayetlerinin derecelerinin yükselmesiyle yükselir. Bu nedenle Kuran okuyucusuna kıyamet günü 'daha önce okuduğun gibi oku ve yüksel' denilir. O da okumaya başlar ve son ayete varana kadar yükselir. Buradaki dereceler, menzillerdir. Kuran bir kulun kalbine iner ve hükmü onda ortaya çıkıp genel olarak bütün özellikleriyle onda yerleşir ve o kalbin ahlakı haline gelir. İşte böyle bir kalp, Kuran'ın Arş'ıdır. Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber'in ahlakı sorulunca, şöyle demişti: 'Ahlakı Kuran'dı.' Kuran'daki her bir ayetin o kulun kalbinde bir hükmü vardır, çünkü Kuran, hüküm vermek üzere inmiştir, yoksa hükme konu olmak için değil! Böylelikle kalp, mutlak anlamıyla, Kuran-ı Kerîm için bir arş haline gelmiştir. Hz. Peygamber Kuran'ı okuduğunda, nimet ayetine rastlarsa, bu ayet onun üzerinde hüküm sahibi olur, Hz. Peygamber Allah'ın ihsanını ister ve onun iyiliğini talep ederdi. Azap veya tehdit ayeti okuduğunda, bu ayet peygamberin Allah'a sığınmasını sağlar, o da Allah'a sığınırdı. Allah'ın yüceltileceği ayetin okunması, peygamberin Allah'ı yüceltmesini ve o ayette geçtiği tarzda O'nu tespih etmesini sağlardı. Bir kıssa ayeti geldiğinde veya önceki toplumlarla ilgili bir hükmü anlatan bir ayet gelince, ayet peygamberin ibret almasını sağlar, o da ibret alırdı. Herhangi bir fiili yapması gereken bir hüküm ayeti okuyunca, ayet o hükmü yerine getirmesini sağlardı. Böylece her ayet peygamber üzerinde hüküm verir, o da o işi yapardı. Kuran ayetlerini düşünmek ve Kuran hakkında anlayış sahibi olmak tam da bu demektir. Kuran okurken söylediğimiz halde olmayan okuyucunun kalbine Kuran inmediği gibi onun kalbi Kuran'ın istiva edeceği bir arş da olmaz. Çünkü bu ikisi, bu hükümlerle onun yerine istiva etmiştir. Kuran'ın inişi onun hayalinde misali bulunan harflerle gerçekleşir. Bu harfler, -öğrenme yoluyla almışsa- hocanın sözlerinden ya da -bir Mushaf'tan okumuşsa- yazı harflerinden meydana gelmiştir. Okuyan, bu harfleri hayalinde canlandırır ve hayal gözüyle onlara bakarsa, dil onları aktarır. Bu durumda derinden düşünme veya basiret olmadan onları okur. Hatta harfler hayal mertebesinde kalsın diye okur. Böyle biri Kuran (okuma) sevabı değil, aktarma sevabı kazanır. Bu kişinin kalbine Kuran'dan bir şey inmez. Hz. Peygamber harflerini ezberleyerek, Kuran okuyup okudukları boğazlarını geçmeyen bir topluluk-

tan söz etmiştir. Kuran onların dimağlarının önünde bulunan hayalden dile iner, dil onu söyler. Okudukları ise, boğazı geçerek göğüsteki kalbe inmez. Dolayısıyla herhangi bir ayet kişinin kalbine ulaşmaz. Hz. Peygamber böyle insanların dinden, okun yaydan çıkması gibi çıkacaklarını söylemiştir. Bu esnada okta kanın izi görülmez.

Bizim bu nitelikteki okuyuculara söyleyeceğimiz bir söz yok! Kuran okuyucusu, Kuran-ı Kerîm'i kalbinden okuyandır. Kuran, Rabbinin niteliği ve zatının niteliğidir. Ona iman eden takva ve vera (şüphelilerden sakınmak) sahibi kalp, Hakkı sığdıran yerdir. Böyle bir kalp, Arş'ın sahibi ve dereceleri yükselten Hakkın yerleştiği Arş'tır. Allah kalbini zevk ve tecelli yoluyla Kuran-ı Kerîm için Arş haline getiren bu kimsenin makamına ne güzel dikkat çekmiştir! O kişi zevki ve tecrübesi nedeniyle Rahman'ın Arş'a istiva etmesinin ne anlama geldiğini bilir. Allah bunu bilmeyene, -onu bilenden taklit yoluyla değil- kendinden tecrübe ederek öğrenmesini emrederek, şöyle demiştir: *'Sonra Arş'a istiva etti, ondan haberdar olarak sor.'*[378] Yani böyle bir tecrübesi olan kimse, istivanın ne anlama geldiğini bilebileceği gibi Rahman'ın istiva ettiği Arş da onu bilir. Böyle bir insanın kalbi, daha önce söylediğimiz gibi, Kuran'ın yerleşmesi için Arş olmuştur. Allah'ın takva sahibi kullarına öğretmesinin ne güzel olduğuna bakınız! Allah onlar hakkında şöyle der: *'Allah'tan sakınırsanız, size furkan verir.'*[379] Başka bir ayette *'Allah'tan korkun, size öğretir'*[380] buyurur. Bunun anlamı, Allah'ın size Kuran'ın anlamlarını açıklaması demektir ki siz de onu söyleyenin maksadını kavrarsınız. Çünkü konuşanın sözünü anlamak, kelimenin bütün yönlerini kuşatmak demek değildir. Başka bir ifadeyle kişi, o dilde kullanılan bütün anlamları sınırlayacak şekilde, sözü anlamaz. Anlayış, konuşanın o sözle neyi kastettiğini anlamak demektir. Acaba sözün içerdiği bütün yönleri kastetmiş midir, yoksa bir kısmını mı kast etmiştir? Binaenaleyh sözü anlamak ile konuşandan anlamayı -ki gaye budur- ayırt etmen gerekir. Konuşanın (tam olarak neyi kast ettiğini) kendisinden anlamak, onun bildiğini anlamak demektir. Kuran'ın kalbine indiği kimse böyle değildir. Sözü anlamak genelin işidir. Arifler içinde, konuşandan anlayan herkes, sözü de anlamış demektir. Sözü anlayan herkes ise, konuşanın sözüyle tam olarak ya bütün yönleri veya bir kısmıyla neyi kast ettiğini anlamış değildir. Öyle bir konuya dikkatini çektim ki, Allah'tan bilgi edinirken bu bilgiyi kullanırsan, pek çok iyilik elde etmiş olursun.

Böyle bir durumda sana hikmet verilmiş demektir. Allah, bizi kendisinden anlamakla rızıklandırdığı kimselerden etsin! Bu özel anlayışa göre, Kuran'ın kalbe inmesi, Hakkın kuluna okumasıdır. Allah'tan Kuran hakkında bir anlayış ise, kulun Hakka okuması demektir. Kulun Hakka okuması ve tilaveti, Haktan anladığını O'na arzı demektir. Bunun amacı, kulun Hakkın onaylamasına göre, basiret sahibi olup olmadığını öğrenmesidir. Ardından kul, onu başkasına öğretmek veya sevap kazanmak veya başka bir anlama daha meydana getirmek amacıyla, dille okur. Allah, bize kendinden anlamayla rızıklandırdığı kimselerden etsin. Çünkü basireti aydınlanmış kul -ki o Rabbinden bir nura sahiptir- her okumada ayet hakkında bir anlayış kazanır. Aynı anlayışa daha önceki okumada sahip değildi veya bir sonraki okumada sahip olmayacaktır. Bu kişi, '*Rabbim! Benim bilgimi artır*'[381] ayetinde belirtildiği üzere, Allah'ın duasına karşılık verdiği kimsedir. İki okumada anlayışı eşit olan ise, aldanmıştır. Her okumada bir anlayış sahibi olan kimse, kazançlıdır ve merhamete nail olmuştur. Anlayışı olmadan okuyan ise, mahrumdur. Böyle birinin zihninde ayet sabittir ve ezberlenmiştir. Ayet hakkında Allah'tan anlayışı yenilenen kimse için bu yenilenme ancak 'indirme' ile mümkün olabilir. Bazen onun inişi, mutlak rablik mertebesinden değil, özel olarak kula bakan Rab'den inerek yenilenir. Bazen ise mutlak anlamda Rahman'dan inmesi yenilenir. Çünkü Rahman kuşatıcı Arş üzerine genel anlamıyla istiva edendir. Her şeyi kuşatan rahmet, bu isme aittir ve onun için sınırlanmaz. Rab ise, öyle değildir, çünkü Kuran'da Rab, gaib veya muhatap veya belirli bir yön veya belirli bir varlığa izafe edilerek veya özel bir duayla belirlenmiş bir şekilde zikredilmiş, Rahman ismi gibi kayıtsız ve mutlak olarak yer almamıştır. Allah ismi ise, Rahman ve Rab ismi gibidir. Bu nedenle bazen tamlamalı bazen yalnız zikredilir. '*Allah diye veya Rahman diye dua edin*'[382] ayeti buna misaldir. Burada 'Allah' ismi kayıtsız gelmiştir. Başka bir misal '*Sizin ilahınız*'[383] ayetidir. Burada ise, tamlama yapılarak sınırlı gelmiş, fakat Allah lafzı değil, ilah lafzı zikredilmiştir. Bildirme niyetini dikkate alan kimse, Allah ile ilahı ayırt etmez. İsmi ve onun saygınlığını korumayı dikkate alan -ki bu isimle başka kimse isimlenmemişken ilah ismiyle isimlenmiştir- iki lafzı ayırt eder. Ayırt ettiğinde ise, Allah lafzının hükmü sınırlanmaz. Kuran-ı Kerîm'in kalbe inmesi Rab isminden gerçekleşirse, sınırlı iner ve bu durum, kaçınılmazdır. Bu esnada 'kerim' veya 'mecid'

veya 'azim' Kuran diye nitelenir. İndiği kalp ise, Kuran'ın indiği özelliğe göre, 'kerim', 'azim', 'mecid' arş haline gelir. Kuran kalbe Rahman isminden inerse, özel bir duruma tamlamayla sınırlanmadığı gibi kalp de Kuran karşısında özel bir nitelikle nitelenmeyen 'arş' haline gelir. Böyle bir kalp, bütün nitelik ve isimleri kendinde toplar. Rahman ismi, esma-i hüsna'nın sahibi olduğu kadar, bu arş da bütün yüce nitelikleri kendinde toplar.

Bunu söylememizin nedeni şudur: Kuran'ı Allah'tan anlamak hakkında bize onun bir yerde kayıtsız (mutlak), bir yerde büyüklük özelliğiyle sınırlanarak zikredilmesidir. Misal olarak *'Sana seb-i mesaniyi ve azim Kuran'ı verdik'*[384] buyrulur. Başka bir yerde Allah, Kuran'ı mecid olma özelliğiyle niteleyerek *'O, mecid Kuran'dır'*[385] demiştir. Başa bir ayette *'Mecid Kuran'a yemin olsun'*[386] buyrulur. Başka bir ayette Allah Kuran'ı 'kerim' diye niteleyerek, şöyle der: *'O kerim Kuran'dır.'*[387] Bu belirli özelliklerle Kuran'ı niteliğinde veya onu niteliksiz yaptığında, kalbi de onun istiva ettiği yer yapmış, kalbe Kuran'ın mutlaklık veya sınırlılık gibi özelliklerini giydirmiştir. Böylelikle kalb arşını bir yerde *'Arş'a istiva etti'*[388] ayetinde olduğu gibi mutlaklık özelliğiyle nitelemiştir. Allah Rahman'ı nitelemediği gibi Arş'ı da herhangi bir nitelikle nitelememiştir. Arş'ı sınırladığında ise, onu Kuran'ın kendisiyle nitelediği özelliklerle nitelemiş ve söz gelişi azamet hakkında *'Azim Arş'ın Rabbi'*[389] demiştir. Bu niteliği 'azim Kuran' ifadesinden almıştır. Kerem hakkında ise şöyle demiştir: *'Kerim Arş'ın Rabbi.'*[390] Onun üzerine kerim Kuran istiva etmiş ve inmiştir. Başka bir yerde *'Mecid Arş sahibi'*[391] demiştir. Bu okuma, kelimeyi Arş'ın niteliği yapan için böyledir. Mecid Kuran, onun üzerine istiva eder. Burada kalp arşı yüceltilmiş, mecd edilmiş ve kerem özelliğiyle nitelenmiştir. Bunun nedeni, Kuran'ın azameti, keremi ve mecd sahibi olmasıdır. Böylece Kuran'ın üç özelliği burada zikredilmiştir. Bunun nedeni, işin kendiliğinde bulunduğu üçleme halidir. Başka bir bölümde el-Ferd isminden söz ederken bu husus zikredilmişti. Üçün mertebesinin kendisinde ortaya çıktığı ilk mertebe, ona aittir. Öyleyse üç, tek sayıların ilkidir. Âlemde üçleme mertebesine bakmalısın! Üçleme hakkında bu anlama işaret eden bazı mısralarımız vardır. O mısralar *Tercümanü'l-eşvak* adlı divan'dadır ve girişi şöyledir:

Felekleri gözet, biatle hizmete gel
İlkbaharda bir bahçeyi gözet

Bazen adım kırda ceylan çobanı
Bazen adım rahip ve müneccim

Konuyla ilgili şiir, kasidenin sonuna kadar devam eder ki, *Tercümanü'l-eşvak* şerhinde onu açıklamıştık.

Dostum! Sınırlanmamış-mutlak Kuran'ın sınırlama bulunmayan kalbe inişinin zamana bağlı oluşunu (hâdislik) öğrendin! Bu yönüyle Kuran, Rahman'dan gelen zikirdir. Fakat bu kalp, zikrinden yüz çeviren gibi, ondan yüz çeviremez. Aksine kabul ederek ve 'merhaba' diyerek onu karşılar, şöyle der: 'Hoş geldin, merhaba!' Kuran da kendisine 'hoş bulduk' diye karşılık verir. Bu kişi, kalbini Kuran için bir arş yapar ve Kuran da hikmetleriyle o kalbe yerleşir. Rabbinden gelen ise, zikrettiğimiz niteliklerle sınırlı Kuran'dır. Kul da onu Rahman'dan gelirken 'hoş geldin, merhaba' diyerek karşılar ve kalbini o belirli nitelik yönünden Kuran'ın arşı yapar; Kuran da beraberinde getirdiği azamet, mecd ve kerem niteliğini kalbe giydirir. Kuran'ın sureti, o kalbin aynasında ortaya çıkar. Kalp ise, Kuran'ın niteliğiyle nitelenir. Kuran kalbe azamet niteliğiyle inerse, ona heybet, celal, hayâ, murakabe, huzur, korkma, kırılma, zillet, yoksunluk, daralma, muhafaza, gözetme ve Allah'ın şiarını yüceltme duygusu kazandırır. Kuran da o kalpte bütün bu niteliklerle bezenmişti. Bu durum kişiye Allah ehlinin nezdinde saygınlık kazandırır. Bazı insan ve cinlerin dışında, yaratılmışlardan herhangi birisi, o şahsın büyüklüğünü bilemez. Çünkü onlar, Hakkın kendisini tanıtan nidasını duymamışlardır. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: 'Allah bir kulunu sevdiğinde, Cebrail'e 'falan kulumu sevdim' der ve Cebrail de onu sever. Sonra ona bu sevgiyi göktekilere bildirmesini emreder. Cebrail şöyle der: 'Bakınız! Allah falan kulunu sevmiştir. Siz de onu sevin.' Göktekiler de onu sever.' Sonra yeryüzünde o kişinin kabul görmesini sağlar. Fakat kimin nezdinde? Peygamberlerin öldürülmesiyle bu kabul arasında nasıl bir ilişki vardır?

Arkadaşımız Musa Sedrani -ki tecrübeli ve taşınan birisiydi- bize şöyle demişti: 'Kaf dağına vardım. Kaf dağı, Allah'ın kendisiyle yeryüzünü çevrelediği büyük bir dağdır. O büyük dağı ise büyük bir yılanla

çevrelemiştir. Allah, dağı tam olarak çevreledikten sonra, o yılanın başını kuyruğuna bitiştirmiştir. Onun büyüklüğünü yadırgadığımda, beni taşıyan arkadaşım şöyle dedi. 'Ona selam ver, selamını alacaktır.' Ben de öyle yaptım. Selamımı aldı ve şöyle dedi: 'Şeyh Ebu Medyen'in hali nasıldır?' Ben de 'Onu nereden tanıyorsun?' dediğimde, şöyle cevap verdi: 'Yeryüzünde Ebu Medyen'i tanımayan biri var mıdır ki?' Ben de şöyle dedim: 'İnsanların büyük kısmı onu tanımaz, yadırgar ve hafife alır.' Dağ şöyle dedi: 'Âdemoğluna şaşılır! Allah sevgisini yeryüzündekilere ve yere indirdiğinde, bütün bitkiler ve hayvanlar onu tanır. Ben de onların tanıdıkları içerisinde kendisini tanımıştım. Zannediyordum ki, yeryüzünde ondan nefret eden veya onun değerini bilmeyen kimse yoktur. Allah'ın sevdiği birisi hakkında gök ehlinin durumu böyledir.'

Hikâyeyi duyduğumda, şöyle dedim: Allah'ın kitabında bu meselenin yeri nedir?' 'Bilmiyorum' deyince, şöyle dedim: 'Allah Âdem'i, yani insan-ı kâmil'i suretine göre yaratınca, ona âlemdeki hükmünü vermiş, bu sayede nispet ve bağlar geçerli olmuştur. Allah şöyle der: *'Allah için gökteki ve yerdeki herkesin secde ettiğini görmez misin?'*[392] Burada Allah, genel ifade kullanmıştır. 'Güneş, ay, yıldızlar, otlar ve hayvanlar.' Burada türeyenleri zikretmiş, yaratılmış sınıflarından birini geride bırakmamıştır. Allah, ayrıntıya girdiğinde ise, insanlara gelerek 'insanların ise çoğu' demiş, 'hepsi' dememiştir. Allah sevilen salih kulunu hükümde kendisi gibi yapmış, gökte ve yerdeki herkes Allah'ın sevmesi nedeniyle insan-ı kâmili sevmiştir. İnsanların ise çoğunluğu onu severken bir kısmı -Allah'ı da inkâr ettikleri ve yalanlayıp kınadıkları gibi- insan-ı kâmili inkâr eder, yalanlar ve kınarlar. Kutsi sahih bir hadiste şöyle denilir: 'Âdemoğlu beni yalanladı. Böyle yapmak yakışmazdı. Beni kınadı, böyle yapmak ona yakışmazdı.'

İnsan zikrettiğimiz bu niteliği okuma esnasında veya Kuran'ı aklına getirdiğinde kendinde bulursa, azim Kuran'ın kendisine o vakitte Rabbinden geldiğini anlar. Allah tecellisiyle insana kendisini Rabbinin suretinde yaratması ve ilahi isimlerle zuhur etmesi gibi ihsanlarını bildirerek nefsinin değerini ona gösterebilir. Bunun yanı sıra onu varlıktaki gaye yapmış, kalbinin kendisine tecelli edeni bilecek kadar geniş olduğunu göstermiş ve kendi mertebesindeki değerini açıklamıştır. Bu kalp, sürekli olarak, Allah hakkında daha çok bilgiyi kabule ve bu konuda dünya ve ahirette sonsuza dek yükselmeye ehliyetlidir. Bunun yanı sıra,

göklerde ve yerdeki her şeyi insana amade kılmıştır. Âlemdeki her cüzi varlık, kendisine tazim ve saygı duyarak bakar, âlemdeki her şeyi hizmetinde görür. Nitekim her şey, insan Rabbinin suretinde onlarda gözüksün diye, rabbini tespih eder. Bütün bunlar, Kuran'ı tilavet ederken bu şahsa göründüğünde, o kişi, mecid Kuran'ı okumuş olduğunu ve bu Kuran'ın kendisine indiğini ve Rabbinden geldiğini anlar, onun şerefi ve mecdi keşf olunur. Böyle bir durumda mecid Kuran, mecid kalbe yerleşir.

Allah kula tecelli ederek, ona nefsinin keremini çeşitli yönlerde ona gösterebilir. Misal olarak, ihtiyacı olduğu halde kişi Hakkı kendisine tercih eder, mümin olan ve olmayan bütün insanların ihtiyaçlarını karşılamak için emek harcar, tüm âleme rahmet gözüyle bakarak onlara merhamet eder, herhangi bir şahsı veya âlemi ayırt etmeden bütün gayretini merhametini onlara ulaştırmak için harcar, onların mazeretlerini kabul ederek kabalıklarına, bilgisizliklerine, eziyetlerine tahammül eder, kötülüğe iyilikle, günaha affetmeyle, hataya bağışlamayla karşılık verir. Bütün bu hususlarda -her kim için çalışırsa çalışsın- herkesin rahatı için çalışır. Bütün bunları tilavet esnasında gördüğünde, 'kerim' Kuran'ı okuduğunu anlar, çünkü onun niteliği budur ve bu Kuran ona Rabbinden gelmiş, Allah kendisine kendisinin insanlara davrandığı gibi davranmıştır. Kulun 'kerim' niteliğini kazanabileceği en etkili davranış, Hakkın emrine bağlanmak ve O'na itaat gibi keremli davranışlardır. Çünkü Allah kulunun tövbesiyle sevinir. İnsan tövbe ederek Allah'a karşı kerem gösterirse, Allah düşmanlarını öfkelendirir. Keremin en büyüğü de budur. Çünkü kul iyi ahlakı ortaya koyduğumuz bu yolla elde edebilir. Öyleyse ortaya konulduğu tarzda ahlakı alan insan, güzel ahlakı tamamlayan ve onlarla nitelenendir. Bu ise, Allah'a karşı kerem göstermekle mümkün olabilir. Çünkü insanın bütün yaratılmışlara iyi davranarak, herkesin beğenisini kazanmasının mümkün olmadığını anladık. Âlem düşmanlık ve farklılık özeliğine sahiptir. Bir insan Ali'yi razı ederse, onun düşmanı Ömer'i kızdırabilir. Bu nedenle insan, ahlakıyla bütün âlemi kuşatamaz. Kuşatmanın mümkün olmadığını görünce, Allah karşısında ahlaklı olmayı hedefler. Böylece Allah'ı razı eden işleri gözetir, onları yerine getirir, O'nu kızdıracak şeylere bakar ve onlardan uzaklaşır. Bu ahlakın insanların amaçlarına uyup uymadığına değer vermez.

İnsan Kuran okurken bu bakışa sahip olduğunda, 'kerim' Kuran'ın kendisine indiğini öğrenir ve Kuran kendi suretini ve niteliğini indiği kalbe verir. Çünkü Allah âlemde ancak insana bakar, yoksa insan suretindeki hayvana bakmaz. İnsana bakar ve ona keremiyle davranır ve nimet verir. İnsan ise '*Rabbim bana ikram etti*'[393] der. Kuran'ı böyle okuyan insan, âleme Hakkın âleme davrandığı gibi davranır, onun gibi merhamet eder, rızkı -dosta, düşmana, nefret edilen ve sevilenlere- herkese yayar. Allah da bazı kullarına yardımını tahsis etmiş, rızıktaki gibi onu genelleştirmemiştir. Okuma ve tilavet esnasmda böyle bir özelliğe sahip kimse, 'gizli kitapta' bulunan kerim Kuran'ı okur. Kast edilen, okuyucunun kalbidir. '*Âlemlerin rabbinden indirilmiştir.*'[394] Halbuki, rızık ve dünya hayatında keremin genelliği nedeniyle, 'müminlerin rabbi' dememiştir.

Dostum! Ne okuduğunu, kime okuduğunu ve okurken kimin dinlediğini, Hak sana okuduğunda kimin duyduğunu bilmelisin! Bu kadar açıklama, bu mertebenin şerefine dikkat çekmek için yeterlidir. Şimdi menzilin içerdiği ilimleri zikredelim. Bunlardan birisi, Kuran menzillerinin ilmidir Dört direğin ilmi bu menzilden öğrenilir. İmam eş-Şafii'nin onlardan biri olduğu söylenir. Hakkın şaşırması bu menzilden öğrenilir. Halbuki şaşılan her iş, O'nun ahlakıdır. Senden alınan şey ve sende bırakılan şey bu menzilden öğrenilir. Onu senden alan kimdir? Onu ikramın olarak mı, yoksa zorla mı almıştır? O'nun katında bulunup bize inmemiş ilahi kitap mertebelerinin bir kısmı, bu menzilden öğrenilir. Bizim ile Allah arasına giren şeylerin bir kısmı, bu menzilden öğrenilir. Hz. Peygamber'in sahih hadiste keşif hakkında söylediği 'Konuşmalarınızda dikkatsizliğiniz ve kalplerinizdeki eğrilik bulunmasaydı, gördüğümü görür ve duyduğumu duyardınız' hadisi, bu konuyla ilgilidir. Hz. Peygamber, gördüğünü kendisinden gördüğü ve duyduğunu kendinden duyduğu bu makama ulaştıran yolu açıklamıştır. Acaba bu engelin kalktığı kimse var mıdır ki, söz konusu kişi o makama ulaşabilsin? Yoksa öyle biri yok mudur? Bize göre bu perde, kalkabilir, çünkü Allah peygamberine insanlara kendilerine indirilen şeyi açıklamasını emretmiştir. Hz. Peygamber yüce bir mertebeye yükselmeyi engelleyen bir engeli açıklamışsa, onun amacı onun ortadan kalkmasını sağlamaktır. Ya da bir değerli mertebe zikretmişse, ona ulaşılsın diye zikretmiştir. Öyleyse kim ciddi olursa, onu bulur; kim eksik kalırsa, kendini kı-

namalıdır. İtibar ilmi, peygamberlerin sahip olmak istedikleri iyilik makamının ilmi, bu menzilden öğrenilir. Bedenî amellerin meydana getirdiği ilahi bilgiler, keşif yoluyla, bu menzilden öğrenilir. Bilginin inmesi, âlemin kalplerindeki hükümleri, bu makama sahip olmayana göre faziletinin artması, bu menzilden öğrenilir. Bilinenin yenilenmesi, -başkasına değil- bu insana tahsis edilen nefeslerin sayısının bilgisi, bu menzilden öğrenilir. İçilen şeyde sarhoşluğun kısımları, kendisine üflenen suretlerin sayısı, bu menzilden öğrenilir. Böylece üflemeden bayılma veya süratle ayılma gerçekleşir. Hakkın bir süreye ulaşıp sonra ortadan kaybolmak üzere kullarına yönelttiği vekâlet ilmi, bu menzilden öğrenilir. Mutmainlikte görme derecesine ulaşan bilgi, bu menzilden öğrenilir. Onun hakkında Hz Ali şöyle der: 'Perde kalksaydı, inancımdaki kesinlik artmazdı.' Farklar arasında temyiz, bu menzilden öğrenilir. Ahiret hayatında çatışma mahalli, bu menzilden öğrenilir. Öne geçenler ve hükümleri, âlemdeki eksikliğin âlemin kemalinden olması, bu menzilden öğrenilir. Mutluların varacağı yer ve mutluluktaki tabakaları, bu menzilden öğrenilir. Hazinelerin çıkartılması, varlıkla nitelenenlerin sınıflarının hükümleri, bu menzilden öğrenilir. Sınırlı zikir ve sınırlı olmayan zikir, bu konuda vakit belirlemenin yararı, bu menzilden öğrenilir. Varidin kolay olanı ve olmayanı, bu menzilden öğrenilir. Âlemin mertebeleri, bu menzilden öğrenilir.

Dostum! Hangi ilmi istiyorsan ona bak, kendisine ulaştıracak yolu öğrenmeye veya onu sana indirecek nitelikle bezenerek, onu elde etmek üzere çalış! Çünkü sen, bedenî amellerin yapılacağı yerde bulunmaktasın. Bunlar, amellerle süluku sağlayan şeylerdir. Çünkü sen beden amelleriyle -ki bunlar amellerle süluk yoludur- ruhani ahlak ve manevi nitelikler arasında bulunmaktasın. Onlara sahip olunca, seni mertebelere ulaştırır ve zatından sana tecelli ederek, kendileri için seni talep ederler. Bir delil sahibi olunca, onun gayesine de ulaşırsın. Talep eden ile talep edilen, irade eden ile edilen arasında fark vardır.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

Kardeşlik Mertebesinin Muhammedî-Musevî Mertebeden Bilinmesi

Amâ ve istiva arasında
Üstün akıllar hayrete düştü

İnişi esnasında da
İstiva yerinden göğe inerken

O yerinde bulunurken
Ve kalbimizde ve her neredeysek

Bütün bu alametler
Körlük ve sınırlama bildirir

Onlar yönler gibi altı tanedir
Allah zatıyla münezzehtir Her türlü nitelikten

Allah Teâlâ şöyle der: *'İyilik ve takva hakkında yardımlaşın.'*[395] Bir rivayette 'Mümin, mümin kardeşinin aynasıdır' denilir. Mümin, Allah'ın isimlerinden biridir. Allah âlemi kendi suretine göre yarattı ve bu nedenle âlem Mümin ismiyle ahlaklanma imkânına sahiptir. Hz. Peygamber Hicret sonrasında Medine'de sahabe arasında kardeşlik kurarken, kendisi de Hz. Ali'nin elini tutarak şöyle demişti: 'Benim kardeşim de Ali'dir.' Allah *'Müminler kardeştir'*[396] demiş, imanı onların babası yapmıştır. Onlar, tek babadan olma kardeşlerdir. Hz. Musa kendisini Firavun'a gönderen rabbine şöyle demişti: *'Rabbim! Gönlümü aç, işimi kolaylaştır, dilimdeki düğümü çöz, sözümü anlaşılır yap, kardeşimi bana yardımcı yap, onu işimde ortağım yap.'*[397] Allah da kendisine dilediğini vermişti.

Dostum! Bilmelisin ki, mümkünlerde etki sahibi olan tüm ilahi isimleri birleştiren makam (ulûhiyet) ile mümkünlerin kabiliyetlerine ait istidatları kendinde toplayan makamla (a'yân-ı sâbite mertebesi) arasında sahih ve geçerli bir kardeşlik vardır. Bu iki makam, bir babadan olma iki kardeştir ve her biri ötekini destekler. Fakat isimler istidatlar vasıtasıyla Allah'ın onların 'gediklerini kapatmasını' diler, bunu anla! Bu

mesele, sır ilimlerinden biridir ve makamı, gizlilik ve açıklık arasındadır ve anlama bakımından en güç ilimlerdendir. Öyle ki iktidarın nüfuzu, iki kardeşte tesadüf yoluyla gerçekleşebilir, yoksa onlardan birisinde gerçekleşmez. O ikisiyle birlikte mümkünlerin varlıkları ortaya çıkarak, var olanların Allah'ı tanıması mümkündür. Bu zamana bağlı bilginin varlığıyla ise, Hakk'ın (âlemi yaratmadaki) gayesine ulaşır. Çünkü Allah âlemi ancak âlem kendisini bilsin diye yarattı. Âlem ise, sonradan var olmuştur ve onda ancak hâdis (zamanda var olan) bir bilgi bulunabilir. Öyleyse âlemin Allah hakkındaki bilgiyi ya Allah'ın bildirmesiyle elde edebilir veya kuvve halinde ona sahiptir. Bu gücü onda Allah yaratmıştır ve onun sayesinde Allah'ı sadece özel bir yönden bilebilir. Öyleyse kuvve halindeki bilgiyle Allah'ı tenzih eden, hiç kuşkusuz, O'nu bilmiş (olduğunu zanneder) ve O'nu teşbih edeni tekfir etmiştir. Aynı güçten hareketle Allah'ı teşbih ederek bilen ise, O'nu bilmiş, Allah'ı tenzih edeni bilgisiz kabul etmiş, hatta tekfir etmiştir. İlahi bildirim yoluyla Allah'ı bilen ise, teşbih edeceği yerde teşbih eder, tenzih edeceği yerde tenzih ederek, her iki yolla Allah'ı bilir. Bunlardan her biri, Allah hakkında bir bilgiye sahiptir. Öyleyse bu kişi, Allah'ın yaratıklarından herhangi birisi tarafından cahil kabul edilmez. Dolayısıyla Allah'ı yaratıklarından herhangi birisi (bütünüyle) bilmiyor değildir, çünkü Allah onları sadece kendisini bilsinler diye yaratmıştır. Bu güç vasıtasıyla -ki bu güç fikirdir- veya ilahi bildirim yoluyla Allah onlara kendini bildirmese, yaratıklar O'nu bilemez, varlıkta âlemin yaratılış gayesi gerçekleşmezdi. Bütün inançları kuşatan bu makamla ilgili bir şiirimiz vardır:

İnsanlar Allah hakkında inançlar söyledi
Onların inandıklarının hepsine inandım

Suretler onlara başkalaşmış gözükünce
İnkâr etmeden gördüklerini söylediler

Onların yaratılışının verdiği bilgidir bu
Söyledikleri her şeyi ve inandıklarını

O'nu ortaktan ayırırlarsa, mülkünde gördükleri gibi rab edinirler
Şeriat sadece muvahhidi mazur sayar

Müşrikler O'na ibadet etseler de, bedbaht
Kuşku ehli onlardan beter

Yaratanlarını inkâr edenler daha kötü
O'nu nefy edenler bedbaht

Tıpkı üç gibi, O'nu bulamadıklarında
Teellüh eden onlara karşı çıkar

Mutlular ise hidayet üzere O'na ibadet eder
İnsanlar kendilerini yoldan çıkacağına uysalardı keşke
Saptırmadan uzak kalsalardı

Kamil arif, Allah'ı tecelli ettiği ve indiği bütün suretlerde bilendir (marifet). Arif olmayan ise, Allah'ı sadece inandığı surette tanırken, başka bir surette tecelli ettiğinde O'nu inkâr eder. Bununla birlikte o, kendini Allah hakkındaki inancına bağlamayı sürdürür ve başkasının inancını inkâr eder. Allah'ı bilme hakkında en müşkül meselelerden birisi, suretlerdeki farklılaşmanın neyle ilgili olduğunu bilmektir. Acaba bu başkalaşma, O'na mı dayanır? İlahi haberler, bunu bildirmiştir. Müfekkire gücünün verisi olan aklî delil ise bunu imkânsız saymıştır. İş ilahi haberin söylediği gibiyse, hiç kimse Allah'tan başkasını görmemiştir. Böyle bir yorumda farklı suretlerde görülen, Allah'ın kendisidir ve O bütün suretlerin aynıdır. (İnanç) suretlerinin farklılığı inançların farklılığından kaynaklanmış ise ve suretler -bilinmek istenilen Hak değil de- inançların kendisi ise, bütün suretlerde Hakkı tanıyan (kamil bir arif bile olsa), herkes kendi inancını görmüş demektir. Çünkü böyle bir arifin inancına göre de Allah, her surette tecelli ve zuhur edebilendir. Ya da O'nu sınırlı bir surette tanımıştır, başka bir surette tanımamıştır. Böyle bir bilgi ilahi bildirim ve hal karinesiyle öğrenilebilir. Bu bağlamda ilahi bildirime gelirsek, Hz. Peygamber sahih-kutsi bir hadiste Allah'ın suretten surete gireceğini bildirmiştir. Hal karinesi ise, Allah'ın yaratıklarını kendisini bilsinler diye yaratmış olmasıdır. Binaenaleyh insanların keşif veya akıl yoluyla veya bu ikisine sahip olanı taklit ederek Allah'ı bilmeleri gerekir: Görme marifete tabidir. Öyleyse marifet kendisine ilişip Allah bilindiği (maruf) gibi aynı zamanda görme kendisine ilişir ve Allah görülen olur. Allah'ın bilinmesini ve görülmesini inkâr eden ise, Allah'ı

bilmenin nazari düşünceden hareket eden insanın O'nu bilmekten acizliğe düşmesi olduğunu ileri sürer. Böyle bir dereceye ulaşan insan, bu nitelikteki birinin Allah olabileceğini öğrenir. Bu görüş sahibi Allah hakkındaki bilgiyi, O'nu bilmemede ve bilmeden acizlikte elde etmiştir. Bazı insanların 'İdrake ulaşmaktan acizlik, bir idraktir' şeklindeki sözlerinde bu durum belirtilir ve böyle bir bilgi, 'Allah'ı bilmek' diye isimlendirilir. Böyle bir görüş sahibi sözünün karşılığını bulursa, hiç kuşkusuz, Allah'ı bilemeyeceği gibi O'nu göremez de. Bununla birlikte Allah, bu sözü nedeniyle onu cezalandırmaz ve hesap etmediği bir ihsan ona gelir ve ikinci durumda Allah'tan öğrendiği şeyin zıddını öğrenir. Çünkü Allah'ı görür ve (gördüğünün) O olduğunu bilir. Bu konuda doğru görüş, Allah'ın bilinebileceği ve görülebileceğidir, çünkü Allah, marifet ve varlık mertebesinin kemale ermesini sağlamak için kendisi hakkında zamana bağlı bilgiyi yaratmıştır. Varlık ve marifet mertebesi ise, Allah hakkındaki zamana bağlı bilginin -kadim bilginin kendisine iliştiği tarzda- Allah'a ilişmesiyle kemale erebilir. Kadime bilgiden acizlik ilişmediği gibi, zamana bağlı bilgi de Allah'a O'nun bulunduğu hale göre ilişir. Kendiliğinde bulunduğu durum, Hakkın bütün suretlerin aynı olmasıdır. Öyleyse O, bütün suretlerdir. Öyleyse kulda acizlik, Hakkı bir surette sınırlamasında ortaya çıkabilir ve o tek suret, kendi inancının suretidir. Acizlik, kendisine yaraşan şekilde Allah hakkında hüküm verememekten ibarettir. Dolayısıyla Allah'ı bilmekten acizlik özelliğiyle bilgiyi aklının delilinden alan kimse nitelenebilir. Allah hakkındaki bilgiyi delilinden ya da nazari gücünden değil de, Allah'tan alan ise, Allah hakkındaki bilgiye ulaşmaktan aciz değildir. Böyle biri, kendisini aciz bırakacak bir işe kalkışmamıştır ki, acizliği itiraf etsin! O, aklının delilinde nazar gücüyle talep ettiği değildir. Bu durumda kişi Allah'ı Allah'ın bildirmesi ve tecelli yoluyla öğrenir. Bu yol, hakim ve Hamid'in ihsan ettiği bilgi yoludur. Öyleyse 'Kendisini bilmekten acizlikten başka bilgi yolu olmayanı tenzih ederim' diyen kimse, Hakkın kendisini bildirdiği kimse değil, nazari düşüncesinden hareketle Allah'ı bilmek isteyendir. Allah'ın övgüsünü saymaktan acizliğin itirafı ise, gerçek kâmilin sözüdür Çünkü Allah'ın övgüsünü saymaktan acizlik, övülenin kim olduğunu öğrendikten sonra itiraf edilebilir. Bu durumda insan, Allah'ın bir övgüyle ihata edilemeyecek ve nihai özelliğine ulaşılamayacak kadar yüce olduğunu öğrenir. Nitekim bir insan hakkında şöyle denilir:

Seni 'salih' diye övdüğümüze bakma!
Sen bizim övgümüzden yükseksin

Bu ifade, bir yaratılmış hakkında söylenmiştir ve doğrudur! Peki Allah'ı övmek nasıl olabilir? Bu şairin bu yaratık hakkındaki ifadesini doğru kabul ettik. Bununla birlikte, akıl kendi düşüncesiyle yaratılmışı övmeyi ihatanın mümkün olduğunu zanneder. Gerçek öyle değildir ve şair -ya tesadüfen veya o konudaki kesin bilgisiyle- doğru söylemiştir. Kast ettiğim 'Sen bizim övgümüzden yükseksin' ifadesidir. Başka bir ifadeyle övülen insan, o esnada gerçekte övgüden daha yüksek bir konumdadır. Çünkü onun bulunduğu yer, Allah'ın kendisinde yaratacağı övgü niteliklerini kabul edecek bir yerdir ve bu niteliklerle övülür. Ondaki bu niteliklerin bir nihayeti yoktur. Yani bu kendilerinden dolayı kişinin övüldüğü nitelikler sürekli olarak yaratılmaktadır. Bu övgü Hakka yönelik olduğunda ise, övgüye sebep olan nitelikler, özü gereği yokluk kabul etmeyecek şekilde varlıkta süreklidir. Bizim Allah'ı övmemiz, yenilenir, çünkü içinde bulunduğumuz her an, Allah hakkındaki bilgimiz yenilenir ve Allah'ı yeni bilgiyle överiz. Ya da sahip olmadığımız bir bilgi ediniriz ve o bilgiyle O'nu överiz. Şu mısrai, önceki şair gibi söylemedik, kendi söylediğimiz anlamda söyledik. Bunu bize Allah hakkındaki bilgi vermiştir: Şöyle deriz:

Biz seni 'salih' diye översek
Öven sensin, biz değiliz.

Bizim ifademiz, şairin söylediğinin bir yönden üzerindeyken bir yönden ona denktir. Bunu kesin bilgiyle veya tesadüf yoluyla bilmeden söylemesi durumu değiştirmez. Böyle bir durumda Allah, kendisinin farkında olmadığı yönden hakikati söyletmiştir. Nitekim kul farkında olmadan 'istidrac' gösterebileceği gibi yine farkında olmadan tuzağa düşer. Hak ise, kendiliğinde malum ve bilinendir. O'nu bilen, kendisine layık tarzda övmekten acizdir ve öyle bir şeyin gerçekleşme imkânı yoktur. Herhangi bir mümkünün istidadı buna imkân vermez. İstidatların ile ilahi isimler arasındaki kardeşliğin verdiği bilgi budur ve ulaşılabilecek en üst kardeşlik budur. Ardından onun aşağısındaki kardeşlik gelir. Bu ise, '*Müminler kardeştir, onların arasını ıslah edin*'[398] ayetinde belirti-

len kardeşliktir. Allah'ın isimlerinden birisi, el-Mümin'dir. Allah'ın kendinden haber verdiği hususlarda onların arasında tartışma meydana gelir. Allah bir meselenin 'şu tarzda' olduğunu bildirmiş, yaratılmış mümin ise -ki imanda kendisiyle bir araya gelmiş ve bu iman nedeniyle kardeşlik gerçekleşmiştir- O'na karşı gelmiş, aklının deliline göre itiraz etmiştir. Aklın delili, vahyi tasdik etse bile tevile kalkarak, Allah'ın kendisinden bildirdiği şeyin aksini söyler. Mümin Hak ile yaratılan mümin (insan) arasında böyle bir tartışma ortaya çıktığında, Allah keşif sahibi bilginlere şöyle emreder: 'Kardeşlerinizin arasını bulun (ıslah).' Bunun üzerine alim ve keşif sahibi müminler, arayı bulmak üzere kardeşlerin arasına girerler. Bu ise, Mümin Hakk'ın kardeşi olan müminin karşısında bulunup ona kuvvetini ulaştırması demektir. Çünkü yaratılmış, her durumda yaratılmıştır. Gücü ona kâmil keşf vermemiş, bu keşfe göre kendisine gözükmemiştir. Öyleyse mertebesinin gereğine göre onunla birlikte olmalıdır. Bu durumda Mümin Hak, kendisinden tebliğ eden peygambere itirazcı mümine şöyle demesini söyler: '*Ben Allah olanım.*'[399] '*O'nun benzeri bir şey yoktur.*'[400] '*Gözler O'nu idrak edemez.*'[401] 'Allah kendisini niteleyenlerin nitelemesinden münezzehtir.' Peygamber de tartışan mümine Allah'ın görevlendirmesiyle gelerek, ona şöyle der: '*O'nun benzeri bir şey yoktur.*'[402] '*Rabbin onların nitelemesinden münezzehtir.*'[403] Nazari akıl delilinin gereği olan tenzihi söyler. İnsan peygamberden bu ayetleri duyunca, kalbi rahatlar, O'na yönelir ve tartışma biter. Bu kez alimler, barış yapmak üzere, bu yönden mümin insana gelerek şöyle derler: 'Sen Mümin Hakkın kendisini senden daha iyi bildiğini biliyor olmalısın. O seni bile kendinden daha iyi bilir. Halbuki sen, Allah'ın sanki senin benzerin bir yaratılmış olduğu gibi bir hüküm vermektesin. Halbuki böyle bir hüküm, aklının ve delilinindir. Bu durumda seninle herhangi bir yaratılmışın Hakkın aciz kalmadığı bir şeyi idrak etmede aciz kalması arasında fark yoktur. Öyleyse Allah karşısında (kendisi hakkındaki bilgiyi O'na havale etmek şeklinde) teslim olarak durmalısın. Allah Mümin, sen de mümin olsan bile, kendine layık mertebede bulunduğun gibi O da kendisine layık mertebededir. Biliyorsun ki, O'nun benzeri değilsin. İman sizi birleştirmiş olsa bile, imanını Allah ile ilişkisi seninle ilişkisi gibi değildir, çünkü O'nun benzeri değilsin. (İman nedeniyle ortaya çıkan) Benzeşme, seni aldatmamalıdır ve değerini bilmelisin. (Metafizikte aklıyla hareket eden ve tartışmaya giren)

İnsan, böyle bir sözü duyunca, barış talep ederek yol açtığı tartışmadan uzaklaşmak ister. Hak Mümin ise, tenzih hakkındaki duyarlılığına göre, kuluna ihsan eder. Zaten tartışma (kulun aklıyla tenzihi savunması nedeniyle) tenzihten kaynaklanmıştı. Bu sayede bilgili müminler, Hak Mümin ile yaratılmış müminin arasını bulur. Kullarına peygamberlerinin dileriyle vahyettiği ve kitaplarında indirdiği hususa göre, Allah'tan anlamak böyle olmalıdır.

İman kardeşliğinde -keşif dereceleri içerisinde- başka bir derece vardır. O ise Hakkın kendisini Mümin diye isimlendirdikten sonraki şu ifadesidir: '*Müminler kardeştir.*'[404] Bu kardeşler, iman babasının kardeşleridir. Mümin kardeşinin aynasıdır. Bunu söyleyen -ki peygamberdir- arzusundan konuşmaz. Burada kardeşlik, müminler arasında tesis edilmiştir ve Allah müminlerden her birini kardeşinin aynası yapmıştır. Bir mümin aynaya bakarsa, aynada -hangi surette olursa olsun- kendisini görür. Her iki mümin de aynı konumdadır. Öyleyse Hak Mümin de, yaratılmış müminin (insan) aynasıdır. Böylelikle insanı görür ve onun da kendisini gördüğünü bilir. Nitekim ayna sahibi bir aynası olduğunu bilir, sonra aynaya baktığında, aynanın suretini ve aynanın kendisine yansıttığı şeyin suretini görür. Bu nedenle Allah, insana iki göz yaratmıştır ki, birinci gözüyle kendisini, diğeriyle aynanın onun suretinde yaptığı etkiyi görebilir. Çünkü gerçekte insan, aynanın kendisine yansıyan surette meydana getirdiği büyüklük, küçüklük, uzunluk, genişlik, doğruluk veya -aynanın şekline göre olan- yansıma özelliğine sahip değildir. Bütün bu etkileri aynaya bakan insan, aynadaki suretinde görebilir ve aynanın ona doğrudan bir etkisinin olduğunu, kendisini aynada sadece 'aynaya göre' görebileceğini anlar. İnsan mümin, Hak Mümin'in aynası olunca, Hak ona bakar. Ayna ise, kendiliğinde özel bir istidada sahiptir ve dolayısıyla Haktan ona istidadı ölçüsünde tecelli gerçekleşir. Hak kendini bu özel aynada aynaya göre görür ve ayna görülen hakkında bir eksiklik meydana getirir. Bu eksiklik, aynadaki istidadın etkisidir. Bu yönüyle ayna ona benzer ve bu makam, 'kardeşlik' diye ifade edilir. Çünkü iki şey arasında karşılıklı ilişki bulunmasaydı, birisi öteki kardeşinin aynası olmazdı. Allah bu misali vermiştir. Aynaları ise, kendilerine bakarak suretlerimizdeki bozuklukları, onlarla ilgili yanlışlıkları düzeltelim diye yaratmıştır. Bu sayede, onları görerek düzeltiriz. Öyleyse aynalar, ayıpları ve eksiklikleri gidermek için vardır. Bu durum, ay-

naya bakan insanın daha önce sahip olmadığı bir bilgi kazandığını gösterir. Yaratılmış müminde, bu durum daha anlaşılır ve daha doğrudur. Hak Mümin'de ise böyle bir şeyi anlamak çetindir. Bu durum *'Öğrenelim diye, sizi sınayalım'*[405] ayetinde belirtilen (yaratılmıştan) bilgi alma konusuyla ilgilidir. Hak kendisini yaratılmış müminin aynasında gördüğünde, aynanın istidadına göre gördüğünü bilir, aynada başka bir şey görmez. Bir aynadan ortaya çıkan hüküm farklı aynalara baktığında ise, ortadan kalkar. Böylelikle farklı aynalar nedeniyle bir surette -istidat değişikliği nedeniyle- farklılaşma meydana gelir. Hak ise değişmemiştir, O'dur. Bu durumda (değişikliğin nedeni) istidadın kendi hükmünü ortaya çıkartması olduğu bilinir. Allah ise bulunduğu halde kalmıştır. Bu durumda O'nun hakkında (belli bir suretle) 'sınırlılık eziyeti' ortadan kalktığı gibi kulların sınanması da 'tereddüt eziyetini' ve Hak galip olsun diye 'delil getirme' talebini ortadan kaldırır. Allah 'Ta ki, bilelim' demiş, burada sınamayı o bilginin (zamana bağlı bilgi) gerçekleşmesinin sebebi yapmıştır. Halbuki o, bilginin gerçekleşmesinin değil, suçlanan kendisini savunacak delil bulamasın diye delil ortaya koyma sebebidir.

Suretin Hakka benzemesine gelirsek, suret, (insanın âlemde Hakka) vekil ve halife olmasını sağlar, yoksa kardeşliği temin etmez. Çünkü insan, bedeni yöneten ruh bedenden olduğu gibi, âlemin sureti itibarıyla, âlemdendir. (Kendisine göre yaratıldığı) Hakkın sureti yönüyle de, âlemin kendisiyle zuhur ettiği ve âlemle ilgili ilahi isimlerin hükümleridir. Dolayısıyla suret, bazılarının zannettiği gibi, kardeşliğin (nedeni) değildir. Bu nedenle kardeşliğin özel bir durumda olabileceğini söyledik. Allah, Mümin'dir. Şu var ki (insanın kendisine göre yaratıldığı) suret, iman kardeşliğinin açığını sebeplilik yoluyla kapatabilir, çünkü sebeplerin sebeplide etkisi olmasaydı, Allah onları var etmezdi. Onların sebeplideki hükmü zati olmasaydı, sebep olamaz ve böyle bir şey geçerlilik kazanmazdı. Bu durum, varlığı ancak belli bir mahalde kabul eden hakkında doğrudur ve orada bir mahal yoktur ki, var eden onu var etmek istesin. O halde, mahal, varlığı irade edilen o şey nedeniyle var olmalıdır. Bu durumda mahallin varlığı, iradenin kendisiyle ve var edilmesiyle ilgili olduğu bu şeyin varlık sebebidir. Buradan sebeplerin sebeplilerde bir hükmünün bulunduğu öğrenilir. Öyleyse sebepler, yaratan için araç gibidir. Yaratma ve yaratılan şey bu nedenle yapana izafe

edilir, araca değil. Bunun sebebi şudur: Araç kullanıcısının içinde kendisiyle ne yapacağı hakkında bir bilgiye sahip değildir, aksine o -hakikatinin gereğine göre- bir yapım aracı olduğunu bilir. Yapıcı ise araç ve alet vasıtasıyla bilinir. Bu durumda aracın iş görmesi özü gereğidir. Onu kullanana ait olan iş ise iradedir. Bu durum *'Kendisini irade ettiğimizde, ona 'ol' deriz'*[406] ayetinde belirtilir. 'Ol' sözü bir araçtır Hak onun vasıtasıyla var etmiştir. Kelamın Hakkın zatı olması veya ilave bir şey olması, başka bir bilgiyi gerektiren (başka bir bahistir). Kastedilen, bu mananın anlaşılmasıdır, çünkü bir söz olmaksızın, sadece iradeyle yaratmayı gerçekleşmeyeceği gibi irade eden veya söz söyleyen olmaksızın da yaratma gerçekleşmez. Bu durumda sebeplerin hükmü sebeplilerde ortaya çıkar. Sebeplerin etkisini sadece onların konulma nedenini ve hakikatlerin gereğini bilmeyen, reddedebilir. *'Dikkat edin! Yaratma ve emir O'na aittir. Âlemlerin rabbi Allah münezzehtir.'*[407] Bu nedenle Hz. Musa *'Onu işinde ortak yap demiştir'*[408] Başka bir ayette *'Onunla gediğimi kapat'*[409] demiştir. Bu ifade, benim sözümden daha iyi bir açıklamadır ve Musa ne dediğini biliyordu. Biz ise onun işaretle anlattığı meseleden anlayış sahibinin kavrayabileceği hususu anladık. Yardımlaşma bu demektir ve *'Allah'tan yardım isteyin'*[410] ve *'Ancak senden yardım isteriz'*[411] ayetlerinde belirtilen husus budur. Kul kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da kulun yardımındadır.

Kendisinden yardım istenilen ile arada bir varlık ortaklığı bulunmasaydı, yardım isteyen doğru söylemiş olamazdı. Yardım isteyen, kendisine hiç muhtaç olmadığı halde, sırf onu şereflendirmek amacıyla yardım isteyebilir (Allah'ın kuldan yardım istemesi gibi). Bununla birlikte bir sebep gerekebilir ya da -sebep olmaksızın- kendi başına müstakil olarak o işi yapabilir. Bu durumda yardım istenilen kimsenin sebep yapılması, başkasından üstünlüğünü belirtmek amacı taşır ve böylelikle insan, Allah katındaki değerini öğrenir. Çünkü Allah âlemde bir derecelenme yaratmıştır. İlahi isimler arasındaki kardeşlik, özü gereği birbirini itmeyen isimler arasında olabilir, çünkü Allah, müminleri kardeş yapmış, mümin ve kâfir arasında kardeşlik kurmamıştır. İman kardeşliği yoksa, nesep kardeşliğinde de miras hakkı vermemiştir. Öyleyse davet edilen şey, iman kardeşliğidir. Bakınız! Kendi dininde olmayan bir kardeş vefat ettiğinde, nesep kardeşi ona varis olamaz, din kardeşi ona varis olabilir. Bizim ile Hak arasındaki suret (kardeşlik bağı), nesep ve din

bağıdır. Bu nedenle Allah Teâlâ yeryüzüne (son) insan-ı kâmil'in ölümünden sonra varis olacaktır ki, miras hak sahibini bulsun. Gökler de kendilerindeki peygamberlerin ruhlarının hükmü nedeniyle -yoksa meleklerin bulunduğu bir yer olması nedeniyle değil- varis olmuştur. Melekler üflemeyle bayıldıklarında, Allah göğe de varis olur. Böylece el-Varis ismi, melekleri gökten indirir, yeryüzünü ve gökleri başka bir yerle ve gökle değiştirir. Nitekim kitabın başka bölümlerinde bunu söylemiştik. Öyleyse 'mümin için mümin, birbirini tutan bir duvara benzer.' Mümin müminden nefret etmez, mümin mümini öldürmez, çünkü o iman sahibidir. Mümin, mümin olmayan nesep kardeşini (meşru bir durum olduğunda) öldürebilir. Konuyla ilgili bu kadar açıklama yeterlidir. Şimdi bu menzilin içerdiği ilimleri zikredelim.

Bunlardan birisi, Hakkın kullarına nidasının bilinmesidir. Hak, onlara nereden nida eder? Meşiyetinin hükmüyle mi, yoksa bulundukları hale göre mi? Kim çağrılır? Yüz çeviren mi, yönelen mi, yoksa her ikisi birlikte mi? İlahi adabın bilgisi, yaratıkların menzillerinin bilgisi, her yaratılmışa hatta her varlığa nasıl davranılması gerektiğinin bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Bu bilgi sahibi, istenilen şeyi yerine getirirken, sadece kendisinin veya başkasının yararının bulunduğu şeyi yapar. Böyle biri yaptığı işlerde arzusunun dışına çıkmıştır. Her işte maslahatı gözetir ve -hiçbir şeyin aleyhine değil- her şeyin lehine göre davranır. Her sözü anlama bilgisi, bu menzilden öğrenilir ve insan buradan nereden konuştuğunu öğrenir. Meseleyi bilmeyen ise, hatayla suçladığı kişi adına mazeret getirmeyi bilir. Bu, değerli bir bilgidir ve ehlinin bu konuda insaf göstermesi az iken bilmeyen ise nasıl insaf göstersin ki? Böyle bir bilgiyle amel etmemek kişide nasıl bir hüsran ve -bilgiyi kullanmadığı için- pişmanlık meydana getirir? Unutur gibi yapmak, görmezden gelmedeki hikmet, bu menzilden öğrenilir. Bu, Hakkın mühlet vermesi veya kudreti yetenin mühlet vermesidir. Bu sayede görmezden gelinen kimse, yapması uygun olmayan veya sahip olması yakışmayan davranıştan uzaklaşır. Eşyanın Allah'ın elinde olmasının bilgisi, bu menzilden öğrenilir. Yaratıkların elinde bu konuda bir yetki ve güç yoktur. Fiillerin görünüşte onların elinde ortaya çıkmış olması, sahiplik anlamına gelmez, bu sadece geçici bir durumdur. Allah'ın zahirde ve batında kullarına bolca verdiği ilahi ihsanlar, bu menzilden öğrenilir. Yardım alınması mümkün şeyler, bu menzilden öğrenilir. Birbiriyle çatışan iki şe-

yin berzahı, bu menzilden öğrenilir ve tartışmanın ortadan kalkmasını isteyen kimse, berzahta bulunur. İsimler ve onların değerleri aralarındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Bunların hangisi özel isimdir, hangisi övgü veya kınama için konulmuştur? Kul ile bilginin gerçekleşmesi arasına giren 'yoldan uzaklaşmak', bu menzilden öğrenilir. Bilgi, talep edilen en üstün şey, elde edilecek en faziletli iş, kendisiyle iftihar edilebilecek en büyük özellik, sayılacak ve saklanacak en sağlam araçtır. Allah onunla kendisini 'yetkin delil sahibi' olmakla övmüştür. Kast ettiğimiz, bilgidir. İnsanların yaratılış dereceleri, bu menzilden öğrenilir, çünkü onlar, bu konuda derece derecedir. Acaba bir insanın yarattığı ve 'insan' denilen varlık, insan mıdır, yoksa beden yapısı itibarıyla insan suretindeki bir hayvan mıdır o? Düşünen (natık) nefsin böyle bir yaratılmışta ortaya çıkmasından aciz bırakan şey nedir? Acaba bunun nedeni, istidadın olmayışı mıdır? Bu durumda o sureti inşa eden, düşünen nefsin tümel nefsten kabul edebileceği bir şeyle hüküm verir. Veya buna imkân vermeyen Allah'ın iradesi midir? Çünkü bu önemli bir meseledir ve onun fiilen gerçekleştiği söylenmiştir. *el-Fellahatü'n-nebtıyye*'de söylendiğine göre, bazı doğa bilimciler, insan menisinin özel bir ölçüyle ve belirli bir zaman ve mekanda kokuşturulmasıyla, sureti itibarıyla insan meydana getirmişlerdir. Bir sene yaşamış, gözlerini açıp kapatabiliyordu, fakat konuşamıyor, beslendiği şeye bir şey ekleyemiyordu. Bir sene yaşamış, sonra ölmüştü. Onun dilsiz hükmündeki bir insan mı, yoksa insan suretinde bir insan olup olmadığı bilinmiyor. Hasep-nesep ilmi, bu menzilden öğrenilir. Allah yükümlüde neyi dikkate alır? Acaba zâhirini mi, yoksa bâtınını mı dikkate alır yoksa yükümlülükten sonra kendisinden gelen şeyi kabul etmede her ikisini birden mi dikkate alır? Yükümlülük çağından önce ise, bir sınırlama yoktur. İnsan herhangi bir sorumluluk olmaksızın doğasına göre hareket eder. Bu durum '*Biz peygamber göndermeden azap edici değiliz*'[412] ayetinde belirtilir. Hal böyle iken, küçük çocuğun acı duyması nereden kaynaklanır ki duyduğu acı nedeniyle ağlar? Cahilin bilgiye döndürülmesi, bu menzilden öğrenilir. İşlerin münezzehliği (mertebesinde) Allah'a döndürülmesi hangi tarzda gerçekleşir? Acaba irca ve döndürme, Allah'ın onları yaratmış olmasıyla mı ilgilidir, yoksa onların gayesi olmasından mı kaynaklanır? Bu konunun mahiyeti nedir?

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ OTUZ ALTINCA BÖLÜM

Bitkilerin Bütün Zamanlarda Vaktin Sahibi Olan Kutub'a Biat Etmelerinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Yemin ettim Allah'a ki O da yemin etmiş kendine
Rabbe yemin olsun, Vallahi ve billahi diye

O, birleyen olmadan Bir
Yeryüzünde ve her neredeyse yaratıklarıyla

O Arşından iner
Arşına ise Amâ'dan inmişti

Keyfiyetsiz ve ayrım olmaksızın
Çünkü her ikisinden münezzehtir Allah

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki, genel biatleşme, bilhassa zamanın tekine (vahidu'z-zaman) yapılabilir. Çünkü zamanın teki, varlıklarda ilahi suretle ortaya çıkan kimsedir ve onun kendiliğindeki alameti budur. Bunun amacı, hükmün uygulanmasında veya uygulanmamasında veya o şeyle başkasında gözükmede irade ve seçimin kendisine ait olduğunun öğrenilmesidir. Onlarm bir kısmı zahir iken bir kısmı görünmez ve Hak kendisine gözükmeyi emretmedikçe kul olarak kalır. Hak ona görünmesini emretmedikçe, ilahi emrin kendisiyle gerçekleştiği ölçüde, ortaya çıkar ve ona bir şey eklemez. Bu yolda itimat edilen yüce makam, budur. Çünkü kul asıl itibarıyla sadece Allah'a ait olsun diye yaratılmıştır ve sürekli kuldur, 'rab' olarak yaratılmamıştır. Allah ona efendilik elbisesi giydirip elbise ile yaratıklarında gözükmesini emrettiğinde, kendiliğinde kul, kendisini görene 'efendi' olarak görünür. Bu, Rabbinin süsü ve üzerindeki hilatidir. Ebu Yezid el-Bestami'ye insanların kendisine 'teberrük' niyetiyle el sürmeleri sorulmuş, o da şöyle cevap vermiş: 'Onlar bana el sürmüyor, Rabbimin beni kendisiyle süslediği bir süse el sürüyor. O süs bana ait değilken, onları bundan engelleyeyim mi?' İnsanların teberrük niyetiyle kendisine ellerini süren ve böyle yapmalarına müsaade eden Ebu Medyen'e 'İçinden etkileniyor

musun?' diye sorulunca, şöyle demişti: 'Hacer-i esved peygamberler, nebiler ve Allah'ın velileri tarafından öpülürken, onu Allah'ın sağ eli olan bir taş olma halinden çıkartacak bir duyguya kapılmış mıdır?' 'Hayır' denilince, şöyle demiştir: 'İşte ben o taşın kendisiyim.' Allah şöyle der: '*Sana biat edenler, Allah'a biat etmiştir.*'[413] Böylelikle suret itibarıyla kendisini olumladıktan sonra, olumsuzlamıştır. Aynı şeyi taş atmayla ilgili bir ayette yaparak, şöyle buyurur: '*Atmadın sen attığında, fakat Allah attı.*'[414] Allah, biatleşmede elini biat edenlerin ellerinin üzerine koymuştur.

Biatleşme adabı şöyledir: Biat edenler, öpmek üzere biat ettikleri kimsenin elini tutarken, ellerini onun elinin altına, biat ettikleri kimsenin elini ellerinin üzerine koyarlar. Rahman sadaka verenin elinden sadakayı sağ eliyle alır. Sadaka veren insanda bulunması gereken edep, sadakayı 'nefsinin' avucuna koyup onu aşağı indirmektir. Bu sayede sadaka alanın eli, sadakayı alırken yukarıda kalır ki, üstteki el, aşağıdaki elden üstündür. Üstteki el, nafaka verendir. Rahman sadakayı alır ve bir ticaret olmak üzere kendisine geri öder. Bu ticaret gelişir. Kıyamette sadaka veren kimse sadakanın bereketlendiğini ve arttığını görür. Sûfilerin görüşü budur.

Keşfin verdiği bilgiye göre, bizim görüşümüz böyle değildir: Dilenci elini sadaka verenden sadaka almak üzere açtığında, Hak kendi elini dilencinin elinin üzerine koyar. Bu durumda sadaka, dilencinin eline düşmezden önce -sadaka verene bir ikram olmak üzere- Rahman'ın eline düşer. Rahman sadakanın bir benzerini kendisiyle yararlanması için dilencinin elinde yaratırken sadakanın kendisini alıp onu nemalandırır ve büyüklükte Uhud dağı kadar olancaya kadar artırır. Bu durum, sadaka vermenin sırf Allah için olması hususundaki ilahi gayretin sonucudur. Çünkü Allah görür ki, insan arzusundan dolayı hediye verirken değerli malından verir, Allah'tan dolayı bir şey verdiğinde ise, değersiz malından verir. İnsanlara hakim duygu budur. Bu nedenle Allah, kendi mertebesine karşı gayrete gelerek, mertebenin küçümsenmesini istememiştir. Bu nedenle o sadaka artar ve büyür. Onu böyle büyük bir şekilde gösterdiğinde ise, maksat gerçekleşir. Veren el, alan elin üzerindedir ve bu nedenle hadiste 'düşer' denilmiştir. Düşme üsttekinden olabilir. Hz. Peygamber 'İp sarkıtsaydınız, Allah'ın üzerine düşerdi' der. Yani Allah Arş üzerine istiva ederken yüksek yönüne nispet edildiği

gibi aşağıda da bulunur. Allah her şeyi korumak üzere ihata edendir. Dairenin çevresi varlığı korur. Varlığın çıktığı noktayla ilişkisi, ihata eden dairenin varlığıyla ihatanın ilişkisi gibidir. Üst O'na aitken alt da O'na aittir. Bâtın O'na ait olduğu kadar zâhir de O'na aittir. Biat edilen ve eden O'dur, çünkü dinlemek ve uymak üzere biat edilir. Duyan O olabilir. İtaati yerine getirmek, O'nun için yapılabilir. Öyleyse O, duyan ve yapılmasını emrettiği işi yapandır.

Biatin tarzını zikredelim: Bu konuda *Mübayaatü'l-kutub* diye isimlendirdiğimiz ve önemli bilgiler içeren müstakil bir risalemiz vardır. Bildiğim kadarıyla, bu konuda ilk yazan benim. Allah ehli arifler ise, bu konuyu müşahede etmiş ve bilmiş olsalar bile, kendilerine göre daha mühim işlerle ilgilenmeleri, bu konuyu insanlara açıklamaktan onları alıkoymuştur. Bizim için en önemli iş de o meseleyi insanlara açıklamaktır. Sûfilerin düsturu, 'daha mühim' işlerle ilgilenmektir. Bu durum, ilahi kuvvetle gözükmediklerinde böyledir. İlahi güçle ortaya çıkılınca, bir iş ötekinden alı koymaz. Çünkü iş bütünüyle Haktır, bunu bilmelisin.

Biatleşmenin Tarzını İzah ve Açıklama: Bilmelisin ki, Allah, kutup, zamanın teki, gavs ve halife diye ifade edilen âlemi gözetmekle birisini görevlendirdiğinde, misal mertebesinde onun adına bir döşek yerleştirir ve onu bu döşeğin üzerine oturtur. O mekânın sureti, onun mertebenin suretini bildirecek tarzdadır. Nitekim Arş'a istiva etmek, her şeyi bilgi bakımından kuşatmayı anlatır. Allah bu kişi için bir döşek koyduğunda, talep ettiği bütün ilahi isimleri kendisine giydirir. O da, söz konusu isimlerle süslenmiş, taçlanmış bir halde gözükür. Bu sayede ilahi isimlerin ona kazandırdığı ziynet ve süs, onun üstünü altını, ortasını, içini dışını ve her yanını kaplar. İlahi suret ile o döşek üzerine oturunca, Allah âleme 'sevinçte ve kederde, sözünü dinleyeceğiz ve itaat edeceğiz' diye ona biat etmesini emreder. Bu durumda yukarıda ve aşağı âlemdeki herkes, ona biat eder. En yüce olanlar, biatin dışındadır, çünkü onlar, özü gereği -yoksa emirle değil- kendilerini bütünüyle ibadete veren meleklerdir. Meclise ilk giren, kendi mertebelerine göre Mele-i ala'dır, sonra sırayla girerler. Onlar 'sözünü dinleyeceğiz ve itaat edeceğiz' diyerek, Kutub'un elini tutar, fakat biatlerini sevinç ve kederle sınırlamazlar. Çünkü onlar, bu iki niteliği tanımazlar, bu iki nitelik, ötekini tadarak öğrenilen karşıt niteliklerdir. Mele-i a'la, sürekli sevinç halindedir ve

kederin tadını bilmezler, çünkü nahoşu tatmamışlardır. Her ruh biat etmek üzere huzuruna girerken, Kutub Allah hakkında bir meseleyi ona sorar ve şöyle der: 'Sen şöyle mi diyorsun?' O da 'evet' deyince, Kutup herkesin sorusuna Allah hakkındaki bilginin bir yönünü bildirerek cevap verir. Kutub'un cevap verdiği yön, o şahsın sahip olduğu bilgiden üstündür. Bu sayede biat eden herkes, Kutup'tan yararlanarak huzurundan çıkarlar. Bu Kutub'un durumu böyledir. Bu konuda yazdığım kitapta devrimizdeki Kutub'un kendisine biat edenlere sorduğu soruları zikrettim. Sorular, her zaman tekrarlanan belirli sorular değildir. Her Kutub Allah'ın o esnada aklına getirdiği şeyleri sorar. Bunlar, kendisine biat eden ruhların hakkında görüş belirtmiş olduğu meselelerdir.

Kutub'a önce ilk akıl, sonra (tümel) nefs, sonra gök ve yerde amel sahibi öncü ve amade melekler, sonra bedenleri yöneten ve ölümle bedenlerinden ayrılan yönetici ruhlar, sonra cinler, sonra türeyenler biat eder. Böylelikle Allah'ı tespih eden mekân-mekânlı, yer-yerleşen her şey, Kutub'a biat eder. Bunun istisnası, kendilerini bütünüyle ibadete adamış büyük melekler ile insanlardan Efrad'dır. Onlar, Kutub'un tesir dairesinin altında değillerdir. Kutub'un tasarrufunun dışındaki kimseler de biat etmez. Onlar Kutub gibidir ve onun kutuplukta elde ettiği şeylere ehildir. Fakat hakikat bir zamanda bir kişinin Kutub olmasını ve bu görevi üstlenmesini gerektirir. Onun belirlenmesi, bir önceliğe göre gerçekleşmez. Fakat ilahi takdir, onun görevli olmasını belirler. Bununla birlikte o esnada Fertler (tekler) içinde Allah'ı bilmede ondan daha bilgili kimseler bulunabilir.

Bu menzil, türeyenlerden bitkilerin (kutub'a) biat etmesini içerir. İnsan cisimleri hakkındaki *'Sizi yeryüzünden bitirdi'*[415] ayeti, bu konuyla ilgilidir. Siz yeryüzünden biterek çıktınız. Onlardan söz edilirken, 'bitirmek' (inbat) fiili zikredilmiş, mastarla desteklemek yerine başka bir mastar getirmiştir (nebat). Bu sayede onların yeryüzünden (bir bitki gibi) bittikleri öğrenilir. Bu durumda, kendisiyle yaratıkları arasında ortaklık gerçekleşir ve bitmeye istidatlı olmasalardı, kendilerine isimlerin etki etmeyeceğini gösterir. Onlar, isimlerden ve istidattan (birlikte) ortaya çıkmışlardır. O halde isimlere ait olan, *'Sizi yeryüzünde bitirmiştir'*[416] ayetidir. İstidatla ilgili olan, 'nebat (bitki)' ifadesidir. Nebat 'nebete (bitti)' fiilinin mastarıdır, enbete'nin (bitirdi, yetiştirdi) değil, onun mastarı 'inbat' kelimesidir. Bakınız! Kuran'ın bağlamları ne kadar sırlı-

dır ve hakikatler nasıl ortaya çıkartılır. Allah, verdiği haberlerde işleri bulunduğu hale göre nasıl öğretir ve her hak sahibine hakkını verir. İlahi iktidar, kendisine nüfuz edilme istidadına sahip kimseye işler. Böyle bir istidat ise mümkünlerde olabilir. İlahi iktidarın kendisi nedeniyle varlığı zorunlu olana etkisi olamayacağı gibi varlığı imkânsız olana da nüfuz edemez. Alim ve Hakim Allah'ı tenzih ederim.

Bilmelisin ki, insan bir ağaçtır. Allah onu 'ot' olarak değil, bir ağaç olarak yarattı, çünkü ağacın kökleri vardır. Allah, zıtlardan yaratıldığı için insanı 'teşacür', yani çatışma anlamı taşıyan 'ağaç (şecer)' yapmıştır. Zıtlar çatışma ve tartışmayı talep eder, bu nedenle Mele-i a'la da hasımlaşır. İnsanın âlemdeki varlık aslı, hükümde birbirinden farklı olan ilahi isimlerdir ve onun başka bir dayanağı yoktur. Allah Hz. Peygamber için şöyle demiştir: *'Mele-i ala hasımlaştığında, onlar hakkında bilgim yoktur.'*[417] Allah onu bildirene kadar, peygamberin o konuda bilgisi yoktu. Böylece peygamber doğanın onlarda bir etkisinin olduğunu öğrenmiştir. Bu durum, türeyenlerin cisimlerinde rükünlerin etkisi olmasına benzer. İnsanlar ağaç oldukları için, hasımlaştıklarında ve tartıştıklarında aralarında hüküm verip çatışmayı (teşacür) ortadan kaldırsın diye 'valiler' görevlendirilmiştir. Allah bu valilerin kendisine dayandığı bir devlet başkanı (imam) belirlemiştir. Dinin bekası için, herkes ona döner. Allah kullarına devlet başkanına karşı gelmemelerini ve başkaldıranı öldürmemizi emretmiştir. Çünkü Allah devlet başkanıyla tartışmanın dinde bozulmaya yol açacağını bilir. Halbuki dini ayakta tutmayı emretmiştir. Bu düşüncenin kaynağı, *'O ikisinde Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, bozulma ortaya çıkardı'*[418] ayetidir. Devlet başkanı edinmek ve onun -zahirde- hükümdarlığı kılıca bağlı bir kişi olmasının gerekliliği, buradan ortaya çıkmıştır. Vaktin kutbu, bazen bizzat imam olabilir. Misal olarak Hz. Ebu Bekir ve kendi devrinde başka isimleri verebiliriz. Bazen vaktin kutbu devlet başkanı değildir. Bu durumda halife, adalet özelliğiyle ortaya çıkan vaktin kutbu iken zahirdeki halife -kendisi farkında değilken- bâtındaki o kutub'un vekillerinden biridir. Öyleyse haksızlık ve adalet, zahirdeki devlet başkanlarından ortaya çıkabilir, kutup adil olmaz. Onun bazen görünmesi bazen gizlenmesinin sebebi, Allah'ın herhangi bir insanı halifelik makamında bulunmaya zorlamamasıdır. Allah ona bu makama ehliyet vermiş, kılıç kullanarak makamın gerektirdiği görevi ona teklif etmiştir. Görevi kabul eden, kılıçla ortaya

çıkar ve zahirde ve batında halife olur. Bu durumda başka devlet başkanı yoktur. Uygun gördüğü bir maslahat nedeniyle gözükmemeyi yeğlerse, Allah onu gizler ve onun yerine birisini görevlendirir. Bu kişi, halife diye isimlendirilir, haksızlık yapar veya adil davranır. Bazen Allah'ın kendisini başarıya erdirdiği ölçüde adil hareket eder. Böyle bir halifenin hükmü, zalim bile olsa, adil devlet başkanının hükmüyle aynıdır. Ona karşı gelen öldürülür. Fakat 'öteki' öldürülür, çünkü karşı çıkan odur. Allah bize kimsenin ona itaatsizlik yapmamasını emretmiş, hükümdarlardan adil olanın hem kendine ve hem bize yarar sağladığını, zalim olanların ise, kendi aleyhine çalışırken bizim lehimizde davrandığını bildirmiştir.

İnsan, daha önce de söylediğimiz gibi, bir ağaçtır. Bu nedenle Allah, ilk insana -diğer ağaçlardan farklı olarak- belirlediği bir ağaca yaklaşmayı yasakladı. Nitekim insan da -diğer ağaçlardan farklı olarak- halifelikle belirli bir ağaçtır. Allah belirlenen ağaca yaklaşmamakla onun dikkatini kendi nefsine çekmiştir. Bu durum Davud peygambere yapılan tavsiyede ortaya çıkar: *'Hevaya uyma.'*[419] Kastedilen, nefsin arzusu ve hevadır. Öyleyse yaklaşılması yasaklanan ağaç, hevadır. Başka bir ifadeyle ayet, çatışma ve muhalefet bölgesine yaklaşma demektir. Böyle yaparsan, unsurdan oluşan doğal bedeninin yapısı, sana etki eder. Allah bu emri bedeni yöneten düşünen nefse (nefs-i natıka) söyler. Çünkü insan ver emirde veya yasaklarında Allah'a bu nefs sayesinde karşı gelebilir. *'Bu ağaç'*[420] ifadesinde, belli bir ağacı belirlemek üzere, işaret zamiri kullanılmıştır. Devlet başkanlığı ve imamlık, tıpkı emanetin teklif ve arz olması gibi, bir tekliftir. Bu nedenle devlet başkanlığı, bir 'emanet' sayılmıştır ve bazı kutuplar zahirde başkanlık yaparken bir kısmı gizlenmeyi tercih etmiştir. Hak Kutub'un ehliyetine bakar. Allah bu zahirdeki devlet başkanına da bu gözle bakmış olsaydı, İmamîler'in masum imam hakkında ileri sürdükleri gibi, hiçbir devlet başkanı zalim olamazdı. Çünkü bâtında imam olmanın şartı, masumiyettir. Zahirdeki devlet başkanlığı ise, başkası ise, masumluğa sahip değildir. İşte İmamîler burada yanılmıştır. Zahirdeki devlet başkanlığı Kutub'un istemediği bir iş olsa ve Allah ona bu görevi yapmayı emretseydi, hiç kuşkusuz, bize göre Allah onu korurdu. Nitekim Hz. Peygamber, bu hususlara dikkat çekerek, kendi uygulamasıyla başkanlığın teklifle olduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber kimseyi bir göreve zorlamamış,

görevi kabul etmeyen insan için bu davranışın daha hayırlı olduğunu ve kıyamet günü görev almanın bir pişmanlık ve zarar olduğuna dikkat çekmiştir. Görevini adil bir şekilde yerine getiren ise kıyamette pişman olmaz. Hz. Peygamber görevin verildiği kimsenin korunacağına da dikkat çekmiştir: 'Kim bir göreve talip olursa, onunla baş başa kalır. Kime istemeden görev gelirse, Allah onun için kendisine yardım eden bir melek görevlendirir.' Korumak da bu demektir. Burada istemek, görevden razı olmak ve onu sevmek demektir. Böylece göreve talip olan insan, içinden onu ister. Ehl-i hal ve akd'in bu görevi almaya zorladığı öteki kimse ise, görevi yerine getirmesinin ve onu üstlenmesinin bir gereklilik olduğunu görür. Görevden yüz çevirmek, bozulmaya yol açacaktır. Böyle bir durumda zahirde başkalarının onu bu göreve zorlaması, Hakkın o görevi üstlenmesini emretmesinin yerini alır. Bu şartlarda görevini yapar ve masum kalır. Öyle bir insan adil olur, çünkü ona yardım eden melek, ona iyi işler tavsiye eder. O melek, Hz. Peygamber'in söylediği gibi, bir dosttur. Hz. Peygamber (içindeki şeytana karşı) Allah'ın ona yardım ettiğini, kendisinden selamette olduğunu - veya bir rivayette Müslüman olduğunu- söylemiş, 'bana sadece iyiliği emreder' demiştir.

Bitkiler bu Kutub'a kendilerine emrettiği Allah'a itaatle ilgili hükümlerde -sevinçte ve tasada- karşı gelmemek üzere biat eder. Allah her nefsin yükümlülüğünü sahibinin eline vermiş, ona emrederek şöyle demiştir: '*Rabbinin makamından korunan ve nefsi arzudan uzak tutan kimse!*'[421] Aynı şey Davud'a da '*Arzuna uyma*'[422] şeklinde söylenmişti. Kastedilen, nefsi olduğu gibi, birinci ayette nefs kastedilmiştir. Allah başkasının arzusuna uymayı yasaklayıp; ona uyulmuş olsaydı, kişi yine nefsinin arzusuyla ona uyar, bu konuda kendi nefsini memnun ederdi. Bu nedenle ayette 'heva' derken, insanın nefsini kastettiği ve başkasını kastetmediği anlaşılır. Heva, Allah'ın yapılmasını veya yasaklanmasını istediği konularda karşı çıkmayı insana emreder. Nefs arzusuna uymak üzere biat ettiğinde, 'ağaç olmak' özelliğinden Allah'ın emrine karşı çıkanlardaki 'çatışma' özelliğine geçer ve onun hakikati, Allah'ın emrine karşı çıkanların arasında kalır. Çünkü Allah muhalefetin sürekli olacağını bilir, çünkü nefs, özü gereği bir ağaçtır (şecere, çatışma özelliğine sahiptir). Çatışma ve muhalefet ortadan kalksaydı, nefsin varlığı ortadan kalkardı. Bu nedenle Allah mutluluğunun bulunacağı özel bir yer

belirlemiştir. Binaenaleyh insanlardan Kutub'u tanıyan herkesin ona biat etmesi gerekir. Ona biat ettiklerinde ise, biat kendilerini bağlar. Bitkilerin biatinin bir yönü budur, çünkü o zahirî biattir. Kutub da (bu biat nedeniyle) onun zahirinde dilediği şekilde hüküm verme hakkına sahip iken öteki ona itaat etmelidir. Bunun bir benzeri, şeriatın zahirinde ortaya çıkar: Kavgalı iki insan tartıştıkları konunda bir hükümde birleştiklerinde, görüş birliğine vardıkları hükme uymaları ve bu konuda tartışmaya düşmemeleri gerekir. Hak yönünden görevlendirilen Kutub, onun bâtındaki imamlığını bilenlerin gözünde, hüküm vermeye daha layıktır. Bu nedenle kendisine biat edenlerin zahirinde olduğunu söylediğimiz biatleşmeyi bitkilerin biatleşmesine kattık. Hatta işi incelersen ve bu konuda asla katılırsan, düşünen-tikel neftse bitkilik özelliğini bulursun, çünkü o, ancak düzenlenmiş ve itidale kavuşmuş bedende ve onun mizacına göre ortaya çıkar. Öyleyse suretin mizacı, nefs-i natıka'nın (düşünen nefs) kendisinden bittiği bir topraktır. Allah onu o cisme üfleyerek oradan bitirmiştir. Unsurlardan oluşan bedeni yöneten bütün ruhlar böyledir. Böyle biri vaktinin imamını tanıyıp ona biat eden, onun canı, ailesi ve malı hakkındaki hükmünü kabul eden kimsedir. Hz. Peygamber kendisi için şöyle demişti: 'Bir kula ben ailesi, malı ve bütün insanlardan daha sevimli gelmedikçe kâmil mümin olamaz.' Bu nedenle, biatte 'sevinçte ve tasada' şartı koşulmuştur. Çünkü insan, nefsinin arzusu Allah'a uyduğunda mutlu olabilir. Mutlu olmadığı işler ise, nefsinin arzusu Allah'ın emriyle çeliştiğinde ortaya çıkar ve isteksizce o işi yapar. İsteksizce bile olsa onu yapmasının nedeni, (verdiği söz nedeniyle) insaflı olması ve biatin gereğine uymasıdır, çünkü Kutub'a biat ederken, gerçekte Allah'a biat etmişti. Gözleriyle biat ettikleri insanın elini görseler bile, *'Allah'ın eli onların ellerinin üzeridedir.'*[423] Nefis genellikle mizacının hükmü altında bulunur. Bununla birlikte insanların pek azının nefsi, doğasına ve mizacına hakimdir, çünkü annelik, düzenlenmiş bedene ait bir özellikken babalık nefse ait bir özelliktir. Allah insana babasına ve annesine iyilik yapmayı, onların emirlerine uymayı emretmiştir. Bu durum, anne ve babadan birisinin Hakkın emrine aykırı davranmayı emretmesiyle sınırlıdır. Böyle bir durumda insan, anne babasına itaat etmez. Allah *'Seni bana şirk koşmaya zorlarlarsa, onlara itaat etme, dünyada kendilerine karşı iyi davran. Bana uyanların yoluna yönel'*[424] buyurur. Allah, kendisine yönelen kimselere uymayı ve direnç

gösterdikleri takdirde nefislere karşı çıkmayı emretmiştir. Öyleyse imam (devlet başkanı), kendisine uyulmaya hak sahibi olan kimsedir. Allah şöyle der: '*Iman edenler, Allah'a emir sahiplerine ve peygambere itaat edin...*'[425] Emir sahipleri, kutub, halife ve valilerdir. Onların vereceği hüküm, tasarrufun serbest olduğu konularda olabilir, çünkü vacip ve haram Allah'a ve peygamberine itaatin bir parçasıdır. O halde devlet başkanlarına (imamlar) itaat, karşılığında bir sevabın ve yükümlüğün olmadığı mubah alanıyla sınırlıdır.

Başkanın olup da sözünü dinlemek ve itaat etmek üzere biat ettiğin bir devlet başkanı (imam) herhangi bir mubahla ilgili bir emir verirse, ona uyman zorunludur ve emrine karşı çıkman haramdır. Böyle bir durumda mubah fiilin hükmü, vacip haline gelir. Böyle bir durumda insan, hükümdarın (daha önce mubah olan ve sevabı olmayan bir konuda) emrini yerine getirmekle vacip sevabı kazanır ve biat ettiği kimsenin hükmüyle mubahlık ortadan kalkar. Bu meseleyi ve imamın mubahı emretmesi hakkında dikkat çektiğimiz hususu iyi düşün ve incele. Biat etmenin mertebesini, onun meydana getirdiği neticeyi ve tesiri öğrenmelisin! Mubah olan bir iş -Hakkın (mubah hususlarda başkanlara itaatle ilgili) emri nedeniyle vacibe dönüşmekle nasıl ortadan kalkmış, devlet başkanı olan imam, -Şâri'nin emriyle- Şâri konumuna geçmiştir. Hükme konu olan şeyin durumu, imam'ın verdiği hükümden önce şeriatta başka (mubah) iken, imam'ın emriyle değişerek başka bir hale dönmüştür (vacip veya haram). Hak bir insanı kendi yerine koyarsa, ona uymak gerekir.

Bilmelisin ki, bitkiler, maden ile hayvan arasındaki orta âlemdir ve 'berzah' hükmüne sahiptir. Dolayısıyla bitkilerin iki yönü vardır. Berzah özelliğine sahip bir şey, özü gereği, kendini keşfeden insana sahip olduğu yönlerin hakikatinin bilgisini verir. Çünkü berzahlarda kemal, başka yerlerdekinden daha barizdir. Berzah, hem kendisi hem başkası hakkında bilgi verebilirken berzah ve 'ortada olma' özelliğine sahip olmayan, sadece kendisi hakkında bilgi verebilir, başkası hakkında bilgi veremez. Berzah, iki ucun aynasıdır; kim berzahı görürse, iki ucu görür ve bu durum kaçınılmazdır. Bitkilerde berzah sırrı vardır, başkasında o sır yoktur. Çünkü o, '*nebat olarak*'[426] ayetine göre, kendisiyle '*sizi bitirmiştir*'[427] ayetine göre, rabbi arasında bir berzahtır. Adil ve insaflı insan, kendisi ve Rabbi arasında hüküm verendir. Bir insan nefsi rabbinin

(hükmüyle) çatışıyor iken hakem olamaz. Adil insan, Hakkın lehine ve nefsinin aleyhine hüküm verir. Çünkü bilir ki, her yönüyle ve her durumda hak, Allah'ındır. Nefsin didişmesinin nedeni ise, ilahi surete göre yaratılmış olmasıdır. Benzerlerin zıtlığı -zıtların zıtlığı değil- ilahi surettedir. Böylelikle insan rabbiyle nefsi arasında 'hakem' olarak ortaya çıkar. Bakınız! İnsana nefsini arzusundan uzaklaştırması emredildi ve Şâri nefsini bir yabancı konumuna yerleştirdi. Halbuki nefsi denilen şey, insanın kendisidir ve nefis, insanın hakkında otorite sahibi olmayı iddia ettiği şeydir. İş bedenin büyümeyen kısımlarıyla cisimle sınırlı kalsaydı, tartışma ortaya çıkmazdı, çünkü bu yönüyle beden, Allah'ın hamdini tespih etmek özelliğinde yaratılmıştır. İnsan bedeni, köksüz otlara benzer ve ancak kendisine üflenen ruhun varlığıyla 'ağaç' (köklü, yani çatışma özelliğine sahip olan) haline gelebilir. Bu üflemeyle insan, hayvanî ruh kendilerine üflenmeden kökleriyle ayakta duran ağaçlardan farklı olarak, köklerine dayanır. Öyleyse insan, esas itibarıyla köksüz bir 'ot', fakat 'hayvanî ruhun üflenmesi' nedeniyle köklü olan bir bitkidir. Onun Allah'a secdesi, gölgenin secdesine benzerken ağaçların Allah'a secdesi köklü şahısların secdesidir.

Bitkiler, berzah özelliğine sahip olunca, berzahı olduğu şeylerin suretlerini kabul eder. Bunlar, hayvan ve madendir. Bitkiler (Kutub'a) biat ettiğinde, kendilerinde gözüken ve aralarında berzah olduğu iki şeyin suretleri nedeniyle biat eder. Bunlar, kendisine tabidir ve böylelikle bitkilerin biati, hayvan ve madenlerin biatlerini içerir. Çünkü bu imam zahiri suretleri 'berzah' aynasında müşahede eder. Bu, garip bir bilgidir. (Berzahın durumuna misal olarak) Aynaya bakan insan, kendinden başka bir suret görür ve ayna kendisine yansıyan sureti şekilden şekle sokar. Böylece aynada şahıslar, gerçekte kendisine bilinseler bile, olduklarından farklı bir surette algılanır. Öyleyse insan onu ancak parlak bir cisimde görebilir. Bu suret kendisine bakılmadan başka bir bilgi verirse, bu durum, biat edenin biat ettiği kimseye 'söz dinlemek' ve itaatten başka verdiği şeye benzer. Bilgi vermezse, onunla ilgili değil, aynaya bakan insanla ilgilidir. Böyle biri imam veya halife olmadığı gibi hiçbir şekilde biati de yoktur. Bu sayede imam başkasından ayrışır ve onun imam olduğu öğrenilir. Surete bakan ise, tefekkür veya itibar yoluyla bilgi alırsa, onun vaktinin imamı olduğu zannedilir. Bunun böyle olması, suretlerin kendiliklerinde bir fikir ve itibar olmaksızın, keşif yoluyla

bilgi vermesine bağlıdır. Keşif kaynaklı bilgisinde fikirden hareket eden insan kendisine denk ise, böyle birisi de -(keşf ve fikir) yolun farklılığı nedeniyle- imam değildir. Çünkü imam, bilgilerini fikir gücünden elde etmez, aksine kendi düşüncesine başvurursa yanılır. Onun nefsi, bilgiyi Allah'tan almaya alışıktır. Allah'ın ona bir şey göstermesi, kendisine dönük inayetinden kaynaklanır. Allah ona bazen fikir yolundan bilgi almayı ihsan edebilir, fakat bu durum, onu Rabbinden perdeler. Hak, her durumda sadece O'ndan bilgi almasını irade etmiş, o da Hakkın bulunduğu her işte Haktan bilgi alır. Kutub'un boş kalması veya başkasına yönelmesi, mümkün değildir. Akıllı insan, fiilî delili iyice incelediğinde, zikrettiğimizin doğruluğunu görür: Hz. Peygamber hurmaların aşılanmasına engel olunca hurmalar ürün vermemişti. Çünkü peygamber, bu sözünü vahiyden hareketle söylememişti. Bedir savaşında suyun olmadığı yere konaklaması da öyleydi. Ardından Hz. Peygamber, sahabesinin görüşüne uymuştu. Çünkü peygamber bilgilerini Allah'tan almaya aşinadır ve onun nefsine dönmek gibi bir alışkanlığı yoktu. Peygamber, en kâmil nisandır ve ondan daha kâmili yokken, onun aşağısındakiler hakkında ne düşünülür? Allah'ı bilenlerin fikir yoluyla bilgi edinme tarzıyla alakaları yoktur. Bir şahıs bilgilerini Hakkı keşif yoluyla Allah'tan alırsa, o zaman 'ilahi' diye isimlendirilir. Ebu Yezid el-Bestami şöyle der: 'Siz bilgilerinizi ölülerden alıyorsunuz ve 'falan, falandan aktardı' diyorsunuz? O neredeydi: Öldü. 'O da falandan aktardı.' Peki o nerede? O da ölmüş.' Ebu Yezid şöyle devam eder: 'Biz bilgimizi Ölümsüz Diri'den almaktayız.' Allah ile kul arasındaki en büyük perde, kulun bilgisinin nefs kaynaklı olması ve bilgisini fikir ve nazari gücünden almasıdır. Bu güçlerden aldığı bilgi gerçek bilgiye uysa bile, bilgiyi Allah'tan almak daha üstündür. Aklın zorunlu bilgileri, Allah'tandır, çünkü onlar, fikir ve tümevarım (istidlal) yoluyla elde edilemez. Bu nedenle zorunlu bilgiler, insan akıl sahibiyse, kuşku ve tereddüt kabul etmez. Kendisiyle aklı arasında perde olan kimseden söz etmiyoruz.

Bitkilerin biatini ve mertebesini, senin ve hemcinslerinin birer bitki olduğunu açıklamış olduk. Şimdi bu menzilin içerdiği bilgileri zikredelim ki, himmetin onlara yükselip kendileriyle bezenmeye yükselebilsin. Bunlardan birisi, rahmût ilmidir. Hakk'a dair mükaşefenin bilinmesi, bâtındaki halâvet fetihlerinin bilinmesi, Allah'tan aktarmada ibare fetihleri ilminin bilinmesi ve Hz. Peygamber'den sonra -bizzat peygamberin

emriyle- hükümlerin neshinin bilinmesi, bu menzilden öğrenilir. Hz. Peygamber, delillerin çelişmesi durumunda, müçtehidin vereceği hükmü onaylamıştır ve bu konuda irade ona aittir. Bazı kullara dönük ilahi inayetin bilgisi, işaretler bilgisi, tamlık, kemal, tamlığın yapıya kemalin mertebeye ait olması, beyan ve açıklama ilmi, istikamet ilmi, Hz. Peygamberin Hud suresi nedeniyle yaşlanması, bu menzilden öğrenilir. İlahi nas makamlarını keşf, bu makamdan öğrenilir: Acaba varlıklar onda etkin midir, değil midir? Mutmainlik, yakin ve bilgiyle arasındaki fark buradan öğrenilir. Âlemin Allah'a mülk olması, bu konuda kendisiyle tartışanın kim olduğu ve niçin tartıştığı, bu menzilden öğrenilir. Allah 'hükümdar' olması yönüyle orduları olduğunu zikretti. Bu ordular nedir ve sayılarak bilinebilirler mi? Yoksa ayrıntısına girmeden genel olarak mı bilinirler? Acaba herhangi birisi onları tafsili olarak bilir mi, bilemez mi? Âlemdeki ilahi sebepler, bu menzilden öğrenilir. Kullara Hakkın dönmesi, neyle döneceği ve niçin döneceği, bu menzilden öğrenilir. Allah *'Bütün iş O'na döner'*[428] buyurur. Acaba Hak, dönen o şeyin kendisi midir, değil midir? Bu, değerli bir bilgidir. İlahi tazimi hak eden ile hak etmeyenin mertebesi, bu menzilden öğrenilir. Allah karşısında verilen söze -sözü bozma iradesi var iken- vefa göstermek, bu menzilden öğrenilir. Bizim bu konudaki görüşümüz, vefa göstermenin gerekliliğidir. Fakat muteber bir şeyhin veya önceliği olduğuna inanılan bir insanın emriyle söz bozulabilir. Böyle bir şeyh veya insan, Allah karşısında verilen ve bozma iradesi kişiye bırakılan o sözü bozabilir. Böyle yapmazsa, o da kabul edilir. Böyle bir durum olmadığı sürece, öyle bir söze vefa göstermek, bizim ve seçkinlerin görüşüdür. İki yaratılış arasındaki eşitlik, bu menzilden öğrenilir. Bu sayede zahir, bâtının suretiyle ortaya çıkar ve bu durum (zahirdeki ile bâtındakinin örtüşmesi nedeniyle) 'doğruluk' denilen şeydir. Hakikati kaybolur endişesiyle, tecelli esnasında gizlenme talebi, bu menzilden öğrenilir. Değiştirme ve değişmeye konu olacak ve -değişmesi mümkün iken- olmayacak şeyler, bu menzilden öğrenilir. Yönelme ve ardışık gelme, bu menzilden öğrenilir. Yönelme bir 'tevelli' midir, peş peşe olmaksızın bir yönelme midir? Âlemden güçlüğün kalkması, bu menzilden öğrenilir. Hakkında güçlüğün kalktığı kimseden güçlük nasıl kalkar? Rıza, bu menzilden öğrenilir. Rızanın yeri ve Allah katındaki değeri nedir? İyi işleri acele yapmanın sonuçları, bu menzilden öğrenilir. İlahi iktidar karşısında varlıkların

kudreti, bu menzilden öğrenilir. Âlemin birbirine etkisi, bu menzilden öğrenilir. Bu bir nedensellik tesiri midir, değil midir? Âlemde asabiyet (dayanışma) hangi sınıfta ortaya çıkar. Yüce melekler, bu özellikle nitelenir mi, nitelenmez mi? Yükümlülerin fiillerinin kendilerinde ortaya çıktığı varlıkların hallerine etkin ilahi isimlerde 'dayanışma'nın bir dayanağı var mıdır, yok mudur? Söz gelişi günahkâra el-Muntakim ve el-Afuvv isminin yönelmesindeki durum gibi. Böyle bir durumda et-Tevvab, el-Halim ve el-Gafur isimleri günahkârı koruma altına alır. 'İlahi dayanak' derken bunu kastediyorum. Yükümlü mümkünlerin varlıklarında gözüken şeyler hak ediş yoluyla mı, yoksa ilahi meşiyet yoluyla mı ortaya çıkar? Peygamberlerin birleştikleri ve ayrıştıkları özellikler, bu menzilden öğrenilir. Geçmiş üç asrın bir tarzdaki menzilleri, dört asrın menzilleri, bu menzilden öğrenilir. Onlara ait 'dört haram ay', bu menzilden öğrenilir. Bunlar, üç tanesi ardışık, biri tektir. Allah'tan secdeyle talep edilen şey ve secde mertebeleri, bu menzilden öğrenilir. Kendisinden kalkılabilen secde ile bir kez gerçekleştiğinde kendisinden kalmanın mümkün olmadığı (kalbin secdesi) secde, bu menzilden öğrenilir. Âlem secde halinde mi yaratılmış, yoksa ayakta yaratılmış ve sonra secdeye mi davet edilmiştir? Yoksa bir kısmı ayakta, bir kısmı secdede mi yaratılmıştır? Bu iki sınıf nasıl veya secde edenler ile etmeyenler nasıl ayrıştırılır? Eşyadaki ilahi alametler, kulun mutluluk veya bedbahtlığını gösteren hususlar, bu menzilden öğrenilir. İlahi vaadin ayrıntıları, bu menzilden öğrenilir. Bu vaat niçin her yönüyle etkindir? Halbuki tehdit edilenlerin hepsinde 'tehdit' etkin değildir. Halbuki her ikisi ilahi haberle sabittir. Bunlar, bu menzilin içerdiği ilimlerin bir kısmıdır ve ilimlerin bir kısmını özetlemeyi amaçladığımız için zikretmedik. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.' Mağrip şehirlerinden Fas'ta bu menzile ulaştığımızda, beş yüz doksan bir yılında henüz gerçekleşmemişken müminlerin kâfirlere karşı muzaffer olacağını öğrendik.

ÜÇ YÜZ OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

Âlemin Bir kısmının Karşısında Hz. Peygamber'in Durumunun Musevî Mertebeden Bilinmesi

Bakınız! Allah'ın varlıklardaki hükmüne:
Varlıkta tenakuz esastır

Bir kısmı itaatkâr, bir kısmı günahkâr ve bir kısmı bilgin
Bir kısmı iniş ve çıkışı bilmeyen

Bir kısmı bilinmez mertebelerde öğrenmiş
Bir kısmı görünür âlemde hakikate ulaşmış

Çokluk çıkmış ortaya, ondaki hakikat
Söz ve delillerle yegâne

Her nitelikle irade edilen münezzehtir
İlahlık ve kulların özelliklerinden

Her şeyi ihata eden münezzeh
Bilgilerle artışla nitelenir O

Hz. Peygamber 'Kıyamet günü ben insanların efendisiyim' der ve bunun sebebi olarak da şeriatının kapsamlı olması nedeniyle, kemalini gösterir. Hz Peygambere, kendisinden önce kimseye verilmeyen bazı özellikler verilmiştir. Halbuki önceki peygamberlerden birisine herhangi bir özellik verilmişse, aynı özellik kendisine tahsis edilmiştir. Hz. Peygamber'e 'cevamiü'l-kelim' verilmiştir, şöyle der: 'Âdem henüz su ve toprak arasındayken ben peygamberdim.' Diğer peygamberler ise, gönderildiklerinde peygamber olmuştu. Bu bölümde onun menzil ve mertebesini açıklayalım! Hz. Peygamber'in menzili, Hakkın yaygısında ortaya çıkar ve genel tecelli ile genel ziyaret günündeki doğruluk makamıdır. Onun mertebesi, gözle ve müşahedeyle öğrenilir. Onun mertebesi, Hakkın bilgisindeki konumu ve O'nun katındaki yeridir ki, bu, Allah'ın bildirmesiyle öğrenilebilir. Hz. Peygamber, makam-ı mahmûd'un sahibidir. Makam-ı mahmûd, melekler için ve onların dı-

şındakiler için şefaat kapısını açmak demektir. İlk şefaat edecek kimse, peygamberdir. Vesile (cenneti) onundur. Vesile, Hz. Peygamber'in ümmetinin duasıyla ulaşabileceği en yüksek mertebedir. Onlar bu duayı kendisine uyduklarında mutluluğa ulaşacakları yolları açıklamasına karşılık yaparlar.

Bilmelisin ki, bu menzile giren insan, başkasında görünmeyen garip sırlar görür. Bunlardan birisi, bedbahtların amellerinin bedenlenmiş halde görünmesidir. Mutluların amelleri de bedenlenmiş ve yaratanlarının varlığını bilen suretler olarak oradadır. Allah o suretlere kendilerinden var oldukları nefislere talep arzusu yerleştirir. Onlar, kendilerini yapanlardır ve onları arar ve bulurlar. Mutluların amelleri ise, sağ yanlarında yürüyecekleri bir yol görür. Bu yol, onları sahiplerini -ki mutlulardır- müşahedeye ulaştırır. Böylelikle birbirlerinden ayrışır ve birbirlerine soru sorarlar. Amel sahipleri bu amelleri başarı binekleri ve kurtuluş binekleri edinir. Bu binekler onları rahmetin yerleşik olduğu yere götürür. Bedbahtların amelleri ise, onlar adına farklı, çelişkili birbirine karışan yollar meydana getirir ve hangi yolun kendilerini sahiplerine ulaştıracağını bilemezler. Bu nedenle hayrete düşer ve doğruyu bulamazlar. Bu durum, Allah'ın bedbahtlara dönük bir rahmetidir. Amelleri şaşkınlığa düştüğünde, onlar zikirle Allah'a döner ve bu yolda birbirlerinden ayrışırlar. Bir kısmı, hiçbir şekilde sahibine ulaşamazken bir kısmı sahibine ulaşır, onu görür ve tanır, sahibi de kendisini tanır. Bu amelin onu bulması tesadüfidir. Böylelikle ona bağlanır, kendisine, 'seni ararken beni yordun, şimdi beni taşı' der. Böylelikle amel sahibi, amelini Allah'ın rahmetine ulaştırana kadar taşımaya mecbur kalır.

Amel suretlerinin bulunduğu yerde iki açık yol vardır: Birincisinin sonu, Hakkın varlığıyken ötekinin bir gayesi yoktur, çünkü o yol, kendisinde yürüyeni yokluğa çıkartır ve yokluk bir gaye ve sonda durmaz. Çünkü yokluk bir tanımla kontrol edilemeyeceği gibi -gerçek varlığın aksine- onunla sınırlanmaz. Gerçek varlık, sınırlanır, kendisi mutlak olsa bile, mutlaklığı gerçekte sınırlama demektir. Gerçek Varlık, mutlaklıkta da sınırlı varlıktan farklılaşmıştır. Öyleyse o mutlaklığındadır. Bu iki yol arasında berzah olan üçüncü bir yol vardır. Onun gayesi varlık veya yoklukla nitelenmez. Bu durum kelamcıların bilgisinde hallere benzer.

Sonu ve gayesi varlık olan yolda Allah'ı birleyenler, müminler, müşrikler kâfirler ve olumlayıcı (vücûdî) inanç sahipleri yürürken diğer yolda deistler (Tanrı'nın niteliklerini kabul etmeyen, olumsuzlayanlar) yürür. Bu yol, onları bir gayeye ve sona vardırmaz. Berzah yolunda ise, özellikle Allah'ı bilenler yürür. Onları Hak ispatlamış ve ispatlarında silmiş, fena hallerinde kendilerini baki kılmıştır. Onlar ölmeyen ve -Allah kulları arasında hüküm verene kadar- yaşamayan kimselerdir. Böylece onlar, sağ yönü Hakkın varlığına götüren bir yol olarak alırlar. Söz konusu insanlar bu yolun hakikatinden bir nitelik kazandıkları gibi ondan varlık menzilinde üzerlerinde gözüken niteliği kazanırlar ve bu sayede birbirlerini tanırlar. İki yol ehli ise, onları tanımaz. Bu, Allah'ın ehline verdiği bir misaldir. Bu sayede onlar, hidayete eren, sapan ve hayrete düşünlerin mertebelerini öğrenir. Allah onlar adına bir nur, hatta nurlar yaratmıştır. Bu sayede doğalarının karasından ortaya çıkan karanlıklarda ve fikirlerinin denizinin karanlıklarında yürürler. Bunun yanı sıra, nefislerinin kendiliğinde bulunduğu halde, düşünen nefislerinin karalarında ve denizlerinde doğru yolu o nurlar vasıtasıyla bulurlar. Nefis saf nur ile unsurdan oluşan saf doğa arasında oluşmuştur. Onlarda yaratılan bu nurlar ise, ilahi isimlerdedir. Bu nurları bilen ve kendisi için var olmaları yönüyle onlara bakan, bu nurlar vasıtasıyla işlerin bilgisine ve keşfine ulaşır. Onları 'nur' olarak alan kimse, onların doğru yolu bulmak üzere konulduklarını bilemez, onları -sıradan insanların göğün yıldızlarını süs zannetmesi gibi- süs sayar, bu konuda gördüğünden daha fazlasını elde edemez. Yıldızların yürüyüşlerini menzillerini ve feleklerindeki hareketlerini bilen insan, onların doğru yolu bulmak üzere konulduğunu anlar ve Hakkın kendilerini davet ettiği yola ulaşmak üzere, yolda yürürken maksatlarına ulaşmak üzere kılavuz edinirler. Hak, onları kendisini bilmeye veya özel olarak kurtuluş anlamındaki mutluluğa çağırmıştır:

Hz. Peygamber'e Verilen Altı Özellik

Bilmelisin ki, Allah, Hz. Peygamberin mertebesini efendilik yapmıştır. O, efendi, diğerleri tebadır. Buradan ona kimsenin karşı koyamayacağını öğrendik, çünkü teba, sahibine ve efendisine karşı koyamaz. Dolayısıyla onun özel bir menzili varken kölelerin de bir yeri vardır. Hz. Peygambere bu mertebe 'Âdem su ve toprak arasındayken' verildi. Buradan şunu öğrendik: Hz. Peygamber, ilahi bir yasa getirmek veya

hikmet kaynaklı bir yasa ortaya koymak (özelliğiyle) nitelenen tüm kâmillere yardım edendir. Bu yardımın ilk zuhur ettiği yer ise, Âdem idi. Allah onu Hz. Peygamber'in halifesi yapmış, ona Hz. Muhammed'e ait cevamiü'l-kelim makamından tüm isimlerle yardım etmiştir. Âdem de, ilahi isimlerin bilgisiyle, Âdem'in varlığı hakkında Allah'a itiraz edip kendisini üstün sayanlardan üstün oldu. Sonra yeryüzünde peş peşe halifeler gelmiştir. En sonunda, iki yaratılışının bir araya gelerek mertebesinin hükmünü izhar amacıyla, Hz. Muhammed'in bedeni ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in zuhuru, bir güneş gibiydi: Bütün ışıklar, onun ışığında dürülmüştü. Hz. Peygamber, önceki peygamberlerin şeriatlarından -ki onlar ile vekilleri gönderilmişti- onayladıklarını onaylamış, neshettiklerini neshetmiş, ümmetine olan inayeti ve onların arasında bulunmasıyla tebarüz etmişti. İnsanlar ve ateşten yaratılanların hepsi, onun ümmetiydi. Fakat bunların özel bir niteliği vardı ve Allah onları *'insanlar için çıkartılan en hayırlı ümmet'*[429] yapmıştı. Bu ihsanı ona iki yapıyla birden zuhur etmesi kazandırmıştı. Bu ümmetin diğer ümmetlerden üstünlüklerinden birisi, Hz. Peygamber'den önce âlemde halife ve vekilleri olarak gelen nebilerin konumuna yerleştirilmesiydi. Çünkü Allah onlara teşri yetkisi vermişken Hz. Peygamberin ümmetine hükümleri belirlemede 'içtihat yetkisi' vermiş, onlara içtihatlarının kendilerini ulaştırdığı sonuca göre, hüküm verme hakkı tanımıştı. Bu sayede onlara da teşri yetkisi vermiş, İslam ümmetinin müçtehitleri bu konuda peygamberlerle bir olmuş, fakat onlar daha önce geldikleri için peygamberlerin varisleri olmuştur: Sonra gelen, zorunlu olarak, öncekine varistir. Bütün peygamberler, Hz. Muhammed'e çağırdığı gibi onlar basiret üzere Allah'a çağırır. Allah da bu konuda onların masumluğunu bildirmiştir. Müçtehitlerin bir kısmı, başka müçtehitlerin verdiği hükmü yanlış bulur. Fakat böyle birisi doğrudan ayrılmış değildir, çünkü onun verdiği hüküm de gerçektir. Bir müçtehit Hz. Muhammed'in hakkında hüküm verdiği fakat bu hükmün (hadis) kendisine ulaşmayışı nedeniyle bir hükümde içtihadıyla yanılırsa, bu yanlış içtihat nedeniyle ona bir sevap verilir. Bu, 'içtihat sevabıdır.' İçtihadı peygamberin verdiği hükme isabet ederse, iki sevap kazanır: Birincisi içtihat sevabıyken diğeri isabet sevabıdır. Müçtehitler arasında hangisinin isabet ettiği bilinmese bile, Allah katında meçhul değildir. Peygamberden sonra ümmetin zamanı içine giren nebiler ve ilk halifeler, âlemde Hz. Peygam-

ber'in şeriatıyla hüküm verebilir ve müçtehitler arasında belirginleşir. Böyle bir nebi, ilk mertebesi korunmuş olmakla birlikte, Muhammed ümmetine dahildir ve onun iki hükmü vardır. Kıyamette gözükür bu iki hükümle (nebilik ve Hz. Peygamber'in ümmetinden olmak) gözükür, burada (nebilik hükmüyle) gözükme imkânı yoktur. Hz. Muhammed'in büyük ziyaret günü mertebesi, Arş'ta tecelli eden sureti bakımından, Rahman'ın sağındadır. Kıyamet günündeki yeri ise, Rahman'ın sağında değil, ilahi emirleri ve hükümleri âlemde uygulamak için el-Hakem ve ed-Adl'in önündedir. Öyleyse Hz. peygamber kendisinden (bilgi) alan herkes için bütünüyle yüzdür ve bütün yönlerden görür. Bütün yönlerinden Allah hakkında bilgi verir ve anlayışı O'ndandır. Ondan bilgi alanlar, dilleriyle ondan aktarır, ses ve harf olarak duyarlar. Cennetteki menzili ise, Vesiledir. Bütün cennetler oradan çıkar. Adn cenneti ise 'mukame' yeridir. Bu cennetlerden her birinin cennette bir şubesi vardır ve Hz. Peygamber cennetliklere orada görülür. Söz konusu şube, her cennetin en büyük yeridir. Bütün bunlar, manevi değil, duyusal menzillerdir. Onun sadece yaratıcısının -ki Allah'tır- nefsindeki mertebesi manevidir. Bu durum ise, peygambere özgü değil, aksine Allah'ın nefesindeki -ki Rahman'ın nefesidir- bütün menziller, böyledir. Menziller (menazil) duyulur ve sınırlıdır; menazil, menzilin çoğuludur, menzile kelimesinin çoğulu değildir. Her şeyin mertebesinin O'nun katında manevi olarak bulunması, zatında münezzeh Allah hakkındaki bilginin özüdür.

Hz. Peygamber'in bilgilerdeki menzili ise, kendisinden önce veya sonra gelip de Allah'ı bilen bütün alimlerin bilgisini ihata etmektir. Hz. Peygamber'e ve tabilerine ait olan her menzilin bir kokusu vardır. Bu koku, varlıkların ellerinin kullanılmadığı ve kendisine müdahale edemedikleri bir kokudur. Bilmelisin ki, Hz. Peygamberin kemalinin bir yönü, daha önce başka peygambere verilmemiş altı özelliğin tahsisidir. Altı, sayıların en yetkinidir. Açısı olan şekillere benzerleri eklendiğinde ulaşılan şekillerde boşluksuz olanı altı(gendir). Bu nedenle Allah arıya vahyederek, '*dağlardan ve ağaçlardan evler edin*'[430] demiştir. Allah arıya amelinin niteliğini vahyetmiş, o da peteğini altıgen yapmıştır. Hz. Peygamber kendisine hazinelerin anahtarlarının verildiğini bildirdi. Bunlar, efendi olduğunu öğrendiğimizde (anladık ki), zatlarının talep ettiği ölçüsünde kendilerine çıkartsın diye âlemdeki cinslerin hazineleridir.

Birinci Özellik

Hz. Muhammed'e yeryüzü hazinelerinin anahtarları verildi. Yeryüzünde, maden ve bitki hazineleri vardır -çünkü hayvan da gelişmesi yönüyle bir bitkidir-. Allah Teâlâ *'Sizi yeryüzünde bitki olarak yetiştirdi'*[431] buyurmuş, bizim de yeryüzü bitkilerinden birisi olduğumuzu bildirmiştir. Hz. Peygamber'e bu özelliğin verilmiş olmasının nedeni, kendisiyle onu hak edecek bir niteliğe sahip olmasıdır. Nitekim Yusuf peygamber, Mısır valisinden kendisini yeryüzü hazineleri üzerinde görevlendirmesini istemişti, çünkü 'bilgili bir koruyucuydu.' Bu sayede her şey kendisine muhtaç kalır, o da onların üzerinde efendi olabilirdi. Bu nedenle Yusuf Peygamber o makamın gereği olan özelliği bildirerek, şöyle demiştir: *'Ben bilgili bir koruyucuyum.'*[432] Kastedilen, hazineleri korumak ve onları belli bir ölçüyle ortaya çıkartmaktır. Allah şöyle der: *'Her şeyin hazinesi katımızdadır, onu belli bir ölçüyle indiririz.'*[433] Bu nitelik kimde bulunursa, hazinelerin kilitleri onun elindedir. Ardından *'bilgili koruyucu'*[434] demiştir. Burada hazinelere muhtaç insanların ihtiyacını bildiğini söylemiştir. Hazinelerde ihtiyaç ölçüsünde onların varlığını sürdürmesini sağlayan şeyler vardır. Hz. Peygamber'e yeryüzü hazineleri verilince, onun 'bilgili koruyucu' olduğunu anladık. Âlemde ortaya çıkan her rızkı, o rızkın dayandığı ilahi isim, anahtarları elinde tutan Hz. Muhammed'in emrinden verir. Nitekim gaybın anahtarları da Allah'a mahsustur onu sadece kendisi bilir. Bu efendiye ise, hazinelerin anahtarlarını vererek, ihtisas mertebesini tahsis etmiştir.

İkinci Özellik

Hz. Peygamber'e cevamiü'l-kelim verilmiştir. Kelim, kelime'nin çoğuludur ve 'Allah'ın kelimeleri tükenmezdir.' Öyleyse Hz. Peygamber'e sonsuz olanın bilgisi verilmiş, varlığın sınırlamasıyla sonluyu ve varlığa girmemiş sonsuzu bilmiş, bilinenlerin hakikatlerini 'bilgi' yönüyle ihata etmiştir. Bu, başkasına ait olmayan ilahi bir niteliktir ve onun söylediği bir kelime kelimeler haline gelir. Bu durum, 'göz açıp kapatmak' gibi, bir kelime olan ilahi emre benzer. Mahsus âlemde bundan daha değerli ve göz açıp kapatmaktan kendisine daha uygun bir benzetme olamaz. Hz. Peygamber, cevamiü'l-kelim'i bilince, ona Allah'ın kelimesi olan Kuran'da 'icaz' özelliği verilmiştir. Hz. Peygamber, Kuran vasıtasıyla Allah'tan aktarandır. Böylelikle kendisine ait aktarım-

da da 'icaz' özelliği ortaya çıkmıştır, çünkü maddelerden soyut manalarda 'icaz' özelliği anlaşılmaz. İcaz manaların harflerin düzenlenmesinden ibaret olan kelimelere bağlanmasıyla anlaşılabilir. Hz. Peygamber, Hakkın gözü, kulağıdır ve bu ilahi mertebelerin en üstünüdür. Bunun aşağısında ise Hakkın gözü, kulağı ve dili olduğu kimselerin mertebesi gelir. Bu durumda Allah, kulunun mütercimi olur. Nitekim Allah Kuran'da önceki toplumların hallerini ve sözlerini aktarır. Bu kısımda diğer üstünlük yoktur. Çünkü Allah, kendi ehli ve melekler gibi O'na yakın kimselerin sözlerini aktardığı kadar söylediği söz nedeniyle kovulan, Haktan uzaklaşan ve gerçeği karıştıran İblis'in sözünü de aktarır. Halbuki Allah'tan söz aktarmak, kendisinden büyük bir ayrıcalığın ve tahsisin olmadığı bir özelliğe sahip kimsenin işidir.

Üçüncü Özellik

Hz. Peygamber, bütün insanlara (kâffeten) gönderilmiştir. 'Kâffe' toplam anlamındaki 'kefet'ten gelir. *'Yeryüzünü toplanma yeri (kifat) yapmadı mı?'*[435] Yani üzerinde yaşayan dirilerle içindeki ölüler birbirine katılır. Hz. Peygamber'in şeriatı bütün şeriatları içerir, dolayısıyla onu duyan herkes iman etmelidir. Cinler Kuran'ın okunduğunu duyduklarında, kavimlerine şöyle demişti: *'Kavmimiz! Biz Allah'a çağıran birisinin davetini kabul ettik, siz de iman edin ki, Allah günahlarınızı bağışlasın ve büyük azaptan kurtarsın. Allah'a çağıran peygambere icabet etmeyen kimse, yeryüzünde aciz bırakmaz. O'nun Allah'a karşı dostu da yoktur. Onlar açık dalalet içindedir.'*[436] Allah 'yeryüzünde aciz bırakıcı değildir' derken cinleri kast edilmiştir. Ayetin devamı da cinlerle ilgilidir. Hz. Muhammed'in şeriatı, cinleri ve insanları içermiş, şeriatını insanlara ve cinlere getirmiş, getirdiği rahmeti Bütün âlemi kuşatmıştır. Allah şöyle buyurur: *'Seni âlemlere rahmet diye gönderdik.'*[437] Allah peygamberini âleme merhamet etsin diye gönderdik demiştir ve herhangi bir ameli ayırt etmemiştir. Binaenaleyh Hz. Peygamber, şeriatıyla yükümlü bazı insanların dışında, âlemdeki tüm sınıfları memnun edecek şeyleri getirse, onlara merhamet etmiş ve getirdiği rahmetin hakkını yerine getirmiş olurdu. Hatta şöyle deriz: Hz. Peygamber Allah'ın hükmünü getirmiştir. Onun hükmüyle âlemdeki sınıflar, hiç kuşkusuz, memnundur. Çünkü bütün âlem, Allah'ın hamdini tespih eder. Âlemdeki her şey, daveti genel olan ve rahmeti bütün âleme yayan bu peygamberin getirdiği hükümden razıdır. Fakat insanların bir kısmı, verilen hükümden razı değildir. Hükümden

razı olsa, hiç kuşkusuz, Hz. Peygamber'in getirdiği Allah'ın rahmetinden -peygamberin verdiği özel hükümden razı olduğu ölçüde- nasiplenir. Bu durum özellikle insanlar arasında gerçekleşir. Cinlerin arasında şeytan olan ve olmayanlar vardır. Allah şeytanlarda saptırma özelliği yaratmış, uzaklık perdesinin vesvese vermek ardından mallara ve çocuklara ortak olmalarını emretmiştir. Bu, onlar için bir imtihan ve sınamadır. Bu bağlamda şeytan insana 'kâfir ol' der, kâfir olduğunda '*Ben senden uzağım, ben âlemlerin rabbi Allah'tan korkarım*'[438] der. Allah'ın ondan böyle haber verir. Sonra şöyle der: O ikisinin akıbeti, yani bu davranıştan sonra başlarına gelen, ateşe girmektir. Şeytanın sonu, aslına dönmektir, çünkü şeytan, ateşten yaratılmıştır ve vatanına dönmüştür. İnsan ise, peygamberin sözünü kabul etmek yerine şeytanın sözünü kabul edip zalim olduğu için, kâfirliği nedeniyle cezalandırılmıştır. Allah '*Orada kalıcıdırlar*'[439] der. Şeytan evinde ve yurdunda kalıcıyken, insan kâfir olduğu için bir ceza olarak orada kalır. Bunun için akıbetlerinde aralarındaki farklılık nedeniyle şeytan insandan uzaklaşır. '*İşte o (insan)*'[440] Burada Allah tekil zamir kullanmış, cezayı iki kişinin çektiğini söylememiştir. Çünkü şeytan ve insan cezada ortak değildir. Günahının ardından insanın başına gelen, azap iken fiilinden ve sözünden sonra şeytana isabet eden, kendisinden yaratılmış olduğu aslına dönmektir. Akıllı insan, aldanmaz. Cennette Âdem'in hikâyesini düşünün! Âdem ağaca yaklaşınca, Allah onu cennetten yeryüzüne indirmekle cezalandırmış, Havva'yı da ve İblis'i de indirmiştir. Bunu anlatmak için de '*inin*'[441] diyerek çoğul kullanmıştır. Emir çoğul yapılmış, tekil veya iki kişi zamiri kullanılmamıştır. Âdem bu esnada yaratıldığı asla (toprak) dönmüştür. Âdem topraktan yaratılmış, Allah onu '*Ben yeryüzünde halife yaratacağım*'[442] buyurduğu için, halife olarak yeryüzüne indirmiştir. Âdem'in yeryüzüne inmesi, kendinden gerçekleşen davranışı nedeniyle, bir cezalandırma amacı taşımaz. Bu inme, kendinden meydana gelen fiilin ardından gerçekleşen bir inişti. Havva ise, çoğalma amacıyla indirilmişken İblis -aslına dönsün diye değil- cezalandırılma amacıyla indirilmişti. Çünkü indiği yer onun vatanı olmadığı gibi ondan yaratılmış değildi. Bu nedenle şeytan, kendisini yeryüzüne indirerek nahoş bir biçimde cezalandırdığı için, Âdem'in zürriyetine sürekli vesvese vermesi için Allah'tan dilekte bulunmuştur. Çünkü asıl itibarıyla onun cezalandırılmasının sebebi, Âdem'in varlığıydı, çünkü Âdemin varlığıyla secde

emri gerçekleşmiş, İblis'ten ortaya çıkan davranış ortaya çıkmış, bu konuda gerçekleşen hadise gerçekleşmişti. Buradan Allah'ın Hz. Peygamber'i merhametle gönderdiği ve âlemlere rahmet yaptığını anladık. Herhangi bir insana Allah'ın rahmetinin ulaşmaması peygamber cihetinden kaynaklanmaz. Bu, kabul eden yönünden olabilir. Hz. Peygamber, güneş ışığı gibidir: Güneş ışınlarını yeryüzüne yayar. Bir duvar gölgesinde veya saklı yerde kalıp ışınlardan gizlenen kimse, ışığın üzerine yayılmasını kabul etmeyen ve ondan yüz çeviren kimsedir. Onu güneş engellemiş değildir. Hz. Peygamber kızıl veya siyah renkli insanlara peygamber olarak gönderildiğini söylemiş, renklerin var olduğu cisimleri zikretmiş, böylelikle kendisini kabul eden herkese genel rahmetle ve inanan herkese genel şeriatıyla gönderildiğine dikkat çekmiştir. Onun ümmeti, şeriatı öğretmek üzere gönderildiği herkestir. Bununla birlikte ümmetinin bir kısmı iman ederken bir kısmı inkâr eder. Fakat bu durum onları Hz. Peygamber'in ümmeti olmaktan çıkartmaz.

Dördüncü Özellik

Hz. Peygamber'e tahsis edilen dördüncü özellik, bir aylık yoldan düşmanlarına korku salmakla desteklenmesidir. Ay, Kamer'in kuşatıcı feleğin derecelerini kat etme ölçüsüdür ve onu en hızla kat eden gök cismidir. Araplar takvimlerini Ay'a göre hesaplar. Hz. Peygamber -ayın hareketine göre- bir aylık mesafeden düşmanın kalbine korku salmak özelliğiyle desteklenmişti. Peygamber ayı zikretmiş, başka bir şey zikretmemiştir. Arapça konuşan insanlar, bundan Kamer'in hareketini anlar. Hz. Peygamberin korkutma özelliğiyle desteklenmiş olması, kamer'in bir ayda kat ettiği mesafeye içerir. Böylelikle oluş ve bozuluş âlemini etkileyen yakın feleğin her derecesini kamer'in kendisini kat etmesiyle kuşatır. Hz. Peygamber, kendisini övmek amacıyla bunu söylemişti ve dolayısıyla daha kısa sürede feleği kat eden bir cisim olsaydı, onu söyler, o cismin seyrinin kuşatıcılığı feleğin bütün derecelerini kat ederek daha süratle gerçekleşirdi. Hz. Peygamberin düşmanların kalplerine saldığı korkunun genelliği, rahmetinin genelliğidir. Korkuyu kendisine yönelen düşman hisseder ve savaşmak üzere karşısına çıkan herkesin kalbinde bu korku bulunur. Fakat mutlu bedbahttan ayrılsın diye, Allah'ın kendisini 'bedbaht' yaptığı ölçüde peygambere karşı kahramanlık taslar. Böylece korku, düşmanın kahramanlık taslaması nedeniyle Al-

lah'ın irade etiği ölçüde hafifler. Düşmanın cesaretteki eksikliği ölçüsünde ise, Allah'ın yardımı gerçekleşir.

Beşinci Özellik

Hz. Peygambere tahsis edilen beşinci özellik, önceki peygamberlere helal kılınmayan ganimetlerin ona helal kılınmasıdır. Böylece Hz. Peygambere, ümmetinin şehvetine uygun bir şey verilmiştir. Şehvet, insanın içinde bulunup arzu duyduğunu talep eden bir ateştir. Bu durum, özellikle ganimetler için böyledir, çünkü nefis, meşakkatle çalışarak ve galip gelerek elde ettiği ganimetlerle haz duyar. Dolayısıyla elde ederken karşılaştığı güçlük ve şiddetin karşılığında, ganimet nimetinden mahrum kalmak istemez. Ganimetler en çok istediği şeydir. Gerçi ganimet diğer peygamberlerde de vardı: Savaş bitince, geride bir şey kalmayacak şekilde bütün ganimetler toplanır ve havadan bir ateş inerek bütün ganimetleri yakardı. Bir insan hileyle ganimetten bir şey çalsa, ateş geri döner, alınanı da yakardı. Ateşin inmesi, Allah'm onların davranışlarını kabul etmesinin alametiydi. Halbuki ganimetler, peygambere helal kılınmış, o da bunları sahabesine paylaştırmış, peygambere olan ikramından kaynaklanan Allah'ın inayetiyle, şehvet ateşleri ganimetlere ulaşmıştır. Böylece Allah, peygamberine başka peygambere yapmadığı ikramda bulunduğu gibi ona iman edenlere başka peygambere iman edenlere yapmadığı ikramda bulunmuştur.

Altıncı Özellik

Allah, onun için yeryüzünü temizlemiş, bütün yeryüzünü mescit yapmıştır. Hz. Peygamber veya ümmeti her nerede namaz vaktine erişirlerse, namazlarını orada kılarlar. Mescitler Allah'ın evidir ve Allah'ın evleri en saygın evlerdir, çünkü onlar, Allah'a izafe edilmiştir. Bütün yeryüzü mescit olduğuna göre, aynı zamanda Allah'ın evi haline gelir. Sürekli mescide giden insanın Allah katındaki kıymeti bildirilmiştir. Onun ümmeti, sürekli mescittedir. Çünkü onlar, hayatta ve ölümde yeryüzünden ayrılmaz; ölüm, yeryüzünün sırtından içine göçmektir. Mescitlerde oturan kimse, Allah ile oturan kimsedir. Öyleyse bu ümmet, ölüyken ve diriyken Allah ile oturanlardır. Çünkü onlar, mescit olan yeryüzündedir. Allah yeryüzü toprağını temiz yapmış, su bulunmadığında veya bir engel nedeniyle kullanılmadığında, toprak su yerine temizlenmek için kullanılır. Böylelikle Allah, Muhammed ümmetine

yeryüzü toprağını ve yeri temiz yapmıştır. Yeryüzünden herhangi bir şey kendisinden ayrıldığında, temizlenmek için kullanılmazken toprak öyle değildir. Maden, kiremit, tuğla gibi herhangi bir şey yerde iken 'toprak' diye isimlendirilir, çünkü yeryüzü bütün bunları içerir. Yerden ayrıldığında, kendi adına kavuşur ve 'yeryüzü' adını yitirir. Bu nedenle toprağın dışındaki şeylerde temizleyicilik özelliği kalkar. Toprağın yerden ayrılıp ayrılmaması birdir, çünkü toprak temizdir ve onu temizlikte kullanan insan ondan yaratılmıştır. Toprak, Âdem'i şereflendirmek üzere, özü gereği temizdir. Bu nedenle Allah, yerden başka adı olan şeyleri değil, sadece toprak hakkında temizlikle ilgili hüküm vermiştir. O (arz) yerden ayrılınca, yer adını yitirir ve bu kez toprak adı verilir. Tuğla da yerden ayrılınca yer adını yitirir ve tuğla adı kendisine verilir ve yerden ayrıldıktan sonra onunla temizlenilmez. Çünkü Allah insanı ondan değil, topraktan yarattı. Hz. Peygamber yer hakkında şöyle der: 'Allah onu mescit ve temiz yapmıştır.' Burada genel ifade kullanmıştır. Başka bir yerde 'Yeryüzü toprağı bizim için temiz kılınmıştır' der. Böylece toprak, yeryüzünden ayrıldığında adını yitiren ve başka bir ad kazanan diğer nesnelerden nalsa ayrılmıştır.

Bunlar, Hz. Peygamber'e tahsis edilen altı özelliktir ve bunlar, başka kimsenin ulaşamayacağı ve hükmü bütün menzillerde ortaya çıkan bir mertebe olmuştur. Onun mertebesinin hükmü dünyada -ki zikrettiğimizdir- berzahta, cennette, kıyamette, kesib'teki menzillerde ortaya çıkar. O menzillerin her birisinde, Hz. Peygamberin üstünlüğü ve Allah'ın ona ihsan ettiği niteliklerin belli olması için, Hakkın tahsisinin hükmü ortaya çıkar. Bununla birlikte diğer peygamberlerin birbirlerinden üstün olmasını sağlayan özellikler de ona verilmiştir.

Dostum, bilmesin ki: Allah'ın Hz. Peygamber'i gönderildiği merhametin bir yönü, Allah'ın onun diliyle bize açıkladığı ve bildirmesini emredip de onun bize bildirdiği üzere, peygamberliğin şartının doğruluğunu gösteren alametlerin olmayışıdır. Peygamber sadece bir korkutucu ve tebliğ etmesi emredilen şeyleri tebliğ edendir. Onun görevi budur ve başka bir yükümlülüğü yoktur. Doğruluğunu gösteren bir mucize gösterse, bu, onun gücündeki bir şey değil, Allah'ın ihsanıdır. Bu nedenle bütün peygamberler adına mazereti ortaya koymuş, bütün peygamberlere bu konuda rahmet olmuştur. Kuran'da şöyle denilir: '*Keşke ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya derler.*'[443] Bu söz Arap ol-

mayan birinin sözüdür, çünkü peygamber, Araplar için Kuran'ı (Allah'ın ihsanıyla) bir mucize olarak getirmiştir. Arap olmayanlardan başkası, Kuran'ın mucize ve ayet olmasını anlayamaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den Arapların dışında -Yahudiler veya Hıristiyanlar ve Mecusiler gibi- davet ettiği herkes adına bir mucize göstermesi istenmemiştir. Fakat herhangi bir mucize getirirse, bu, onun veya diğer peygamberlerin bir yükümlülüğü değil, Allah'ın ihsan ettiği bir mucizedir. Bunun üzerine ona şöyle denilir: *'Onlara de ki, mucizeler Allah katındandır.'*[444] Sonra şöyle der: *'Sana kendilerine okunan bir kitap getirmiş olmamız yetmez mi? Bunda onlara rahmet vardır.'*[445] *'Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.'*[446] Kuran bütün toplumların bir peygamberin doğruluğuna mucize sayabileceği bütün özelikleri içermiştir. (Arap olan ve olmayan bütün) toplumlar, hal karinesiyle, peygamberin okur-yazar, mütalaa eden, tecrübeli veya şehrinden ayrılan birisi olmayıp bütün ümmiler gibi bir ümmi olduğunu bilir. Halbuki Hz. Peygamber onlara böyle niteliklere sahip birisinin -ki Hz. Muhammed o niteliklere sahipti- kendiliğinden bilemeyeceği ve sadece Allah'ın bildirdiği birinin bilebileceği bilgiler getirmiştir. Böylece Kuran, onların söylediği ve talep ettiği şekilde, bir mucizeydi. Kuran'ın mucize olması, özellikle kendi dilerinde indiği Araplar için geçerlidir ve bu nedenle onlar Kuran'a meydana okumaktan vazgeçmiş -veya vazgeçme olmaksızın- bu güce sahip olmamışlardı. Kuran önceki kitapların getirdiği bilgileri getirmişti ve Peygamberin o kitapların muhtevası hakkında bir bilgisi yoktu. Onları sadece Kuran'dan öğrenmişti. Yahudiler, Hıristiyanlar ve önceki kitap mensupları da onları öğrenmişti. Böylelikle Allah katından mucize gerçekleşmiştir, çünkü Kuran, Allah katından gelmiştir.

Hz. Peygamberin diğer peygamberlerin karşısındaki yeri açıklanmış oldu. Allah ona başka peygamberlerde bulunmayan bilgiler vermiştir. Bunlardan birisi, bütün vahiy türlerini ona tahsis etmesidir. Sadık rüya, kalbe ve kulağa aktarma, yükselme halinde veya yükselmeksizin vahiy almak gibi, bütün vahiy türleriyle ona vahyetmiştir. Allah ona bütün hallerin bilgilerini tahsis etmiş, bütün hal ve durumlarla ilgili bilgiyi 'zevk' yoluyla vermiştir. Çünkü Allah onu halleri birbirinden farklı olan bütün insanlara gönderdi. Bu nedenle Peygamberin resullüğü, tüm hallerin bilgisini içerir. Allah ona manevi ve duyusal olarak ölüleri diriltme bilgisi vermiş, manevi hayat hakkında ve maddi hayat hakkında bilgi

elde etmiştir. Birincisi bilgiyle hayat bulmaktır. Diğeri ise Hz. İbrahim'in kısasında yer alan ve Allah peygamberine bildirmek üzere zikredilen hikâyede geçer. '*Sana peygamberlerin haberlerinden aktaracağız, onlarla kalbini sabit kılacaksın*'[447] denilir. Hz. Peygambere bütün şeriatların bilgisi tahsis edildi, önceki peygamberlerin şeriatlarını açıklamış, fakat onların hidayetine uymak kendisine emredilmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'e diğer peygamberlere verilmeyen altı özellikle birlikte bir şeriat tahsis edilmiştir. Bunlar, önceki peygamberlerin kendisine yerleşmediği dört menzildir.

Hz. Peygamberin menzili budur ve ondan anlatılabilecekleri anlattım. Şimdi menzilin içerdiği ilimleri zikredelim: Bunlardan birisi, perde ilmidir. Kast ettiğim, inkâr ve hikmet ilmidir. Biri de, yolların kendisiyle belli olduğu ayrımın ilmidir. '*Her biriniz için bir şeriat ve yöntem belirledik, dileseydi hepinizi tek ümmet yapardı*'[448] ayeti bu konuyla ilgilidir. Hz. peygamberin herkese gönderilmesi nedeniyle, bütün insanlar bir ümmet midir, değil midir? Allah'ın önceki kitapların mensuplarına cizye hükmünü verip kendilerini dinlerinde bırakması, Allah'tan peygamber diliyle gelen bir şeriat mıdır? Onlar, alanın gücü ve kendilerinin aşağılanması halinde, cizye vermiş, bu verdikleri kendilerine bir fayda sağlamıştır. Bu sayede onlar, yükümlü oldukları şeyi yerine getirmişlerdir. Cizye şeriattan onların payıdır. O insanların kendi dinlerinde bırakılması, Muhammedî şeriatın bir yönüdür ve bu sayede onlar mutlu olur. Böylelikle kendi şeriatlarında aşırı kaçanlar, tıpkı diğer günahkârlar gibi cezalandırılır. Bunlar, iman ettikleri halde şeriatlarının içerdiği bütün konuları bilmeyenlerdir. Bu, garip bir bilgidir ve onu mükaşefe fetihlerinden zevk edeni tanımıyorum. Bu ilim, Allah ehlinin hakkında gayrete geldikleri ve kendisini gizledikleri sır ilimlerindendir. Varlıkların -her ne olursa olsun- hakkında muhayyer oldukları husus, bu menzilden öğrenilir. Sınırlı ve sınırsız iman, bu menzilden öğrenilir. Meşru ilmi bozan ve düzelten şeyler, bu menzilden öğrenilir. Hakkın farklı türleriyle hükümlere nüfuzu ve hepsinin -Haktan gelmeleri nedeniyle- hakikat olması, bu menzilden öğrenilir. Kefaretler, bu menzilden öğrenilir. Yaratıkların hallerini düzelten hususlar, bu menzilden öğrenilir. Batıl, hak bu menzilden öğrenilir? Bu ikisi var olan şeyler midir, öyle değil midir? Tabi olanlarda ortaklık bu menzilden öğrenilir. Ortaklar neye döner, tek bir şeye mi, yoksa farklı şeylere mi döner? Misal veri-

lenler ve verilmeyenler, bu menzilden öğrenilir. Varlıklar eliyle gerçekleşen ilahi kahır, bu menzilden öğrenilir. Ebu Yezid şöyle der: 'Benim tutuşum daha güçlüdür.' Güçlükten sonra gelen kolaylık, bu menzilden öğrenilir. Kolaylığın özelliği şiddetten sonra gelmek midir, değil midir? Sınanma türleri bu menzilden öğrenilir. Hayreti sahibinden yok eden nitelik, bu menzilden öğrenilir ve açıklanır. İlahi nefesler, seferlerin neticelerinden tekrar sefere çıkmak, vaazlar, ilahi yardım yok iken, galip gelmek ve niçin galip gelindiği, bu menzilden öğrenilir. Görme ve delil ilmi arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Bu görme makamının yerini alır mı almaz mı? Ziynet türleri, bu menzilden öğrenilir. İlim menzilleri ve ayrıntıları, bu menzilden öğrenilir. Kaderin reddedilmesi karşısında ezeli kaza, bu menzilden öğrenilir. Tab', mühür, kilit vs. bu menzilden öğrenilir. Baş gözlerinin körlüğüyle basiret körlüğü, bu menzilden öğrenilir. Niçin kalp körlüğü sadırlara tahsis edilir? O, Haktan ayrılmak demek midir? Kastedilen önceki bir gelişten sudûr mudur, yoksa zorunludan mümkünün oluşması tarzında sudûr mudur? Yoksa o niteliğin değil, mahallin sudûr etmesi midir? Bu durumda onun körlüğü, mahalde bulunmasından kaynaklanır. Kendi düşüncesiyle mahalden ayrıldığında ve bir rahatlık ortaya çıktığında, körlüğünün kaybolmasına bakar. Artan ilimlerin belirlenmesi, bu menzilden öğrenilir. Çünkü onlar, ilavenin gerçekleştiği şeye göre, birbirinden farklıdır. Ayetler ve varlıklar üzerindeki alametler, bu menzilden öğrenilir. İlahi mertebenin tevhidini bir kişinin elde edebileceği, bu menzilden öğrenilir. Örtüler ve başkasını idrakten gizlenmemizi saklamak üzere üzerimize çekilen örtü türleri, bu menzilden öğrenilir. Bizimle kendisini görmemiz arasına çekilen ve onu göremediğimiz örtüler nelerdir? Menzilde yerleşmek bu menzilden öğrenilir. Menzilde başkalaşma, buradan öğrenilir. Bir kavme inayet edilirken başka bir kavimde inayetin olmayışı, bu menzilden öğrenilir. İyilik ve kötülükte azimetlerin neticeleri, bu menzilden öğrenilir. İyilik ve kötülükler, bu menzilden öğrenilir. Rahmanî nispetler, imandan fayda veren ve vermeyen hususlar bu menzilden öğrenilir. Allah şöyle der: *'Onlar gerçek kâfirlerdir.'*[449] Hakkın uzaklık ve yakınlığı, bu menzilden öğrenilir. Tefekkürün insanı ulaştıracağı yer, bu menzilden öğrenilir. Neyden dönüleceği ve kime dönüleceği, bu menzilden öğrenilir. Zanda etkin olan ve olmayan hususlar, bu menzilden öğrenilir. Müşahede bilgisi ve kendisini kabul etmek üzere olan istidadıyla bir-

likte ilişmesi, bu menzilden öğrenilir. Burada bir engelleme yoktur ve mahal alıcıdır. Engelleyici meşiyet nedir? Cezalandırmada insaf ve vasiyet, bu menzilden öğrenilir. Zıtlar ve benzerlerle benzer olmayanlar arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Başka ilimler de vardır. Burada -bilsem bile- bütün ilimleri zikretmiyorum, sadece bu menzilin içerdiği bazı yönlere veya imkân ölçüsünde bazı bilgilerine dikkat çekiyorum. Bazen bu ilimleri bütünüyle zikrediyorum. Öyle ki, o menzilde benim dikkat çektiğimin dışında bir ilim kalmaz. Bazen bundan geri kalıyorum. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Sevîk Akabeleri Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Fetih iki türdür: hem anlamda hem kelimede
Kim kemale ererse, hikmetleri toplar

Varlıklarda menzili aşağı inse bile
Yükseklik kelimeler mertebesinde ona aittir

O manada rütbesiyle önde olandır
Nur âleminde öyledir, karanlık âleminde değil

Allah'ın kullarını küçümseme, çünkü onların
Nimet ve ikram sahibi Allah'tan payları var

Âlemi yüceltmelisin, medlul onu talep eder
O afet ve ithamlardan münezzeh

Bilmelisin ki, Allah'ın kıyamette el-Hamid ismiyle Allah'ın peygamberini yerleştireceği makam-ı mahmûd'un üç sancağı vardır. Bunlar, 'hamd sancağı' diye isimlendirilir. Allah peygamberine ve sancaklar içerisinde Muhammedî varislerine Allah'ın isimleri verilir. Onlar, bu

isimlerle kıyamet günü makam-ı mahmûd'a yerleştiklerinde, Rablerini överler. Bu durum, Hz. Peygambere şefaat sorulduğunda şu hadisinde dile getirilmiştir: 'O gün Allah'ı, bugün bilmediğim isimlerle överim.' Kast edilen o yerin gerektirdiği isimlerle Allah'ın övülmesidir. Çünkü Allah güzel isimleriyle övülür ve bu isimler tam olarak bilinemez. Çünkü cennette gözün görmediği kulağın duymadığı ve kalbe gelmeyen şeylerin bulunduğunu biliriz. Yine biliriz ki, bizim için göz aydınlığı nimetler, orada saklanmıştır. Bunlardan her biri, kendisini izhar ettiğinde onunla ortaya çıkacak ilahi bir isme dayanır. Başka bir ifadeyle bilmediğimiz her nimet, bizim için kendisini izhar ederken, ilahi bir ismine dayanır. Öyleyse biz o ismi biliriz ve o nimet vasıtasıyla Allah'ı över veya tespih veya ispat övgüsü şeklinde hamd ve tespih ederiz. Bunu öğrenince, bu isimlerin belirlenmesini sordum. Bu isimlerle Allah, kıyamette makam-ı mahmûd'da övülür. Biliyordum ki, o esnada bu isimleri bilmiyordum ve Allah bana onları henüz öğretmemişti. Çünkü onlar, kıyamette Hz. Peygambere tahsis edilecek övgülerdi. Hz. Peygamber, bu övgülerle makam-ı mahmûd'da Allah'ı övmeye başlar ve üzerlerine hamdlerin yazılı olduğu hamd sancakları açılır. Bu mertebede onları biliriz. Bunun üzerine bana şöyle denildi. 'Bu isimler bin altı yüz kırk altı isimdir. Her sancağa doksan dokuz isim yazılmıştır. Onları ezberleyen cennete girer.' Sancaklardan birisi böyle değildi. Onda yedi yüz yetmiş isim yazılmıştı. Hz. Peygamber hepsinde Allah'tan şefaat talebi içeren bütün bu övgülerle Allah'ı över.

Bu menzilin gereklerinden birisi, kendisine yerleşenin o sancaklardan her birisini müşahede etmesi ve içerdiği isimleri bilmesidir. Böylelikle peygamber varisi de orada söz konusu isimlerle Allah'ı över. Her sancağın Hz. Peygamberin ve tabilerinden kâmil varislerin ulaştığı bir menzili vardır. Bu menzil ulaşılması çetin, yüksek bir menzildir. Bu nedenle 'akabe' diye, ayaklar üzerinde sabit kalmadığı için 'sevik' diye isimlendirilmiştir, çünkü orası ayakları kaydıran bir yerdir ve ancak peygamber, nebi ve kâmil varis gibi kendi döneminde perdeli olan insanlar ulaşabilir. Abdülcabbar en-Nifferi'nin el-Mevakıf'ında 'seva mekıfi' diye isimlendirdiği mertebe budur. Bunun nedeni, Hakkın onda kulun suretiyle gözükmesidir. Bu menzilde Hak kulunu korumalı ve ihsanıyla muhafaza etmelidir. Kulun ayağı bu menzildeyken, kulluğu gözlerinin önüne dikilmeli ve sürekli onu müşahede etmelidir. Bir insanın

hali böyle değilse, ayakları kayar ve -nefsini Hakkın suretinde görmesi nedeniyle- kulluğunu görme arasında engel ortaya çıkar. Böyle bir kul, Hakkı kul suretinde gördüğü gibi iş tersine de döner. Bu, çetin bir müşahededir, çünkü Allah âlemlerden müstağnilik makamından kullarından borç isteme makamına inmiştir. Buradan bazı insanlar, 'Allah fakirdir' demiştir. Halbuki Allah zengindir. 'Biz ise zenginiz.' Halbuki onlar fakirdir. Böylece hüküm onlarda tersine dönmüştür. İşte bu, farkına varılmayan ilahi tuzaktır ve ondan kurtulmaya götüren yolu öğrenmek isteyen, her durumda kulluğa ve gereklerine sarılmalıdır. Bu davranış, insanın Allah'ın tuzağından kurtulduğuna delildir. Geride gelecekte tuzaktan güvende olmayışı kalır. Yani insan, tevilin giremeyeceği veya özet bilginin hüküm veremeyeceği bir açıklıkla, Hakkın bildirmesi olmadan ilahi tuzaktan emin değildir. Böyle bir menzilde '*Fakat Allah attı*'[450] ayeti müşahede edilir. Göz, taşı atanın peygamber olduğunu görür. Allah bu menzilde onun yerini almıştır. '*Allah sizi ve amellerinizi yarattı.*'[451]

Bilmelisin ki, eşitlik (seva), iki yol arasındadır. Çünkü varlık kul ile Rab arasında sınırlıdır. Rabbin bir yolu olduğu gibi kulun bir yolu vardır. Kul Rabbin yoludur ve gayesi O'na varır. Rab de kulun yoludur ve gayesi ona varır. Öyleyse bütün yaratıklardaki genel-birinci yol, Hakkın yaratıkların niteliklerinin hükümleriyle zuhurudur. Bu, genel nezdinde, yaratıkların niteliklerinin hükümleridir. Bize göre ise, yaratıkların değil, Hakkın özellikleridir ve eşitliğin anlamı da bu demektir. Diğer yol yaratıkların -genele göre- 'Hakkın nitelikleri' diye ayrışan niteliklerle zuhurudur. Esma-i Hüsna ve benzerleri gibi. Bu genelin, bilgisinin ulaştığı son yerdir. Bize ve seçkinlere göre, bunların hepsi asalet yoluyla Hakkın nitelikleridir. Yaratıklara bu niteliklerden izafe edilen ve sıradan insanların 'Allah'ın tenezzülü' diye isimlendirdiği nitelikler, bize göre, Hakkın nitelikleridir. Kulun mertebesi Allah nezdinde yükselerek onlarla süslenme imkânı bulur. Bu nitelikler, sıradan insanlar nezdinde 'eksiklik isimleri' iken bize göre 'kemal isimleridir.' Çünkü asıl anlamıyla Allah'tan başka isimlendirilen yoktur. Allah âlemi izhar ettiğinde, ona dilediği isimlerini vermiş, varlıkları bu isimleri onlara öğretmiştir. Yaratıklar -mümkün olmaları nedeniyle- eksiklik makamındadır ve onlar kendilerini tercih eden birisine muhtaçtır. Bu nedenle asıl olduğu ve O'na ait bir hak olduğu zannettikleri şeyi, hükümde kendisine katmış-

lar, yaratıklara ait isimlerin eksik olduğu hükmünü vermişlerdir. Hakkın bunlarla isimlendiği ve kendisini bunlarla nitelendiğini gördüklerinde de, bunu onların nitelikleriyle Hakkın tenezzülü kabul etmiş, o niteliklerin asıl itibarıyla Hakkın isimleri olabileceğini bilememişlerdir. Bizim mezhebimize göre, Hakkın nitelikleriyle zuhur ederken bütün yaratıklar o isimleri kuşatır. Onlara ait her isim Hak için gerçek ve asıl, yaratıklar için ödünçtür. Sûfi topluluğuna göre, böyle bir şey seçkinler için olabilir. Başka bir ifadeyle, esma-i hüsna bilhassa seçkinler için (bir nitelik) olabilir. Bize göre isimleri bilmek Allah ehlinden seçkinlerin işi olabilir (yoksa ilahi isimlerin nitelikleri olması onlara özgü değildir). 'Böyle bir şey olmaz' demek ile 'bunu bilmek mümkün değildir' dememiz arasında büyük fark vardır. Çünkü gerçekte her gözle görülen Haktır. Allah ehlinden olan kimseler bunu müşahede edebilir. 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm ve bildim' diyen Ebu Bekir'in sözü buna benzer. Bir şey sınırlı varlığıyla ortaya çıktığında, arif, Allah'ı ondan görür ve o şeyde Allah'ı temyiz eder. Bu kişi, o şeyin Hakkın örtülerinden birisi olduğunu ve süslenmek üzere Hakkın kendisinde gözüktüğünü bilir. Bu, Allah'ın kulları için süslendiği ziynetidir. Ebu Bekir es-Sıddık'ın makamı buydu. Allah ehli başka insanlardan sadece bu konudaki bilgileriyle ayrışırlar. Çünkü gerçek, kendiliğinde bu haldedir. Sıradan inanlara göre böyle bir şey Hakkı hakka'l-yakin bilen inayet ehlinde mümkündür. Başkalarına göre ise, (niteliklerde) Hak olmaksızın halk (halk olmaksızın Hak) vardır.

Allah bu menzil için 'rahmet kapısı' diye isimlendirdiği bir kapı yarattı. Bu kapıdan içeri girilir ve içeri gireni Allah -daha önce işaret ettiğimiz- eşitlik hükmünden ortaya çıkan tehlikeli afetlerden korur. Çünkü bu menzil için o kapı, bilgide niyet gibidir. Amelde gaflet, unutma gibi amelin sağlığına etki etmeyen bir gedik oluşturduğunda, niyet gediği kapatır. Çünkü niyet o bilgiyi inşada eşittir. Öyleyse niyet, ameli korur. Aynı şeyi Allah Kuran'daki her surenin başındaki besmeleyle yaptı. Sure için besmele, amel için niyettir. Bir surede zikredilen her türlü tehdit veya mutsuzluğu gerektiren nitelik söz konusu olunca, besmele içerdiği genel ve özel rahmet -Rahman ve Rahim- vasıtasıyla o surenin içerdiği bütün konularda hüküm sahibidir. Bunlar, söz gelişi, insana mutsuzluk sağlayacak (tehdit gibi) konulardır. Allah ya özel veya genel rahmetiyle o kula merhamet eder. İşte ihsan rahmeti bu demektir.

O halde herkes, besmele nedeniyle rahmete kavuşur: Besmele, bir müjdedir.

Tevbe suresini Anlamı

Tevbe suresini Enfal suresinden ayrı bağımsız bir sure kabul ederek, onu 'tevbe' diye isimlendirenler vardır. Bu bağlamda tevbe, Allah'ın merhamet ve sevgisiyle kullarına dönmesi demektir, çünkü kendilerine haksızlık yapan kullarına Allah, herhangi birisini ayırt etmeden, şöyle der: '*Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar.*'[452] Allah ayette Rahman ismini kullanmış olsaydı, haddi aşanlardan kimseye azap etmezdi. Fakat 'Allah' ismini kullanmıştır. Mağfiret cezalandırmadan önce veya sonra olabilir. Bu nedenle ayet 'O Gafur ve rahimdir' şeklinde biter ve Rahim sonda gelir. Yani onlar cezalandırılsa bile, sonuçta varacakları yer rahmettir. İlahi dönüş rahmetle dönmektir: Allah kullarına başka bir şeyle dönmez. Bununla birlikte dünyada dönüş, onların mağfiretle kendilerine dönmesidir. Bu durum '*Sonra tövbe etsinler diye, onlara döner*'[453] ayetinde belirtilir. Ahirette onların dönüşü O'nun dönüşünü önceler, çünkü ahiret hayatı bunu gerektirir. Yaratıklardan bu menzilde bulunan herkes, O'nun önüne düşer ve zorunlu olarak Rabbine döner, Allah da onlara döner. Onların bir kısmına Allah, kıyamette ve oranın menzillerinde rahmetiyle döner. Bir kısmına ise, cehenneme girdikten sonra merhametiyle döner. Bu değişiklik, hallere, duyusal-manevi olarak müşahede edilene ve gerçeğe göre meydana gelir. Âlem bir anlam için konulan harftir. Harfin manası, Allah'tır. Orada O'nun hükümleri ortaya çıkar, çünkü O'nun nefsinde hükümlerin ortaya çıkacağı bir yer yoktur. Dolayısıyla mana, her zaman harfe bağlıdır. Allah âlemle beraberdir. Allah Teâlâ '*Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir*'[454] buyurur.' Ayağını koyduğu ilk anda bu menzile giren için Allah'tan doksan dokuz tecelli gerçekleşir. Tecellilerden birisinde kendi suretini görür ve onun hakikatini öğrenir. Ardından doksana yerleştirilir. Burada toplama mertebesinden ve engelleme, karşı koyandan yükseklik makamından olmayan şeyleri öğrenir. Böylelikle Hak kendisine kendi katından bilgi öğretmek üzere ona iner. Bu menzile girerken rahmet onun adına öne geçmişti. İşte Musa'nın arkadaşı Hızır'ın menzili budur.

Bilmelisin ki, bir şeyin bir duruma uygunluğu ve ehliyeti, onun için zatî bir niteliktir. Bu nitelikte başkasıyla uzak bir nispet ortaklığı olabilir. Bunu tam öğrenirsen, ayağın sabit olmaz ve ayağın kayar. Hz. Peygamber sahih bir hadiste şöyle demiştir: 'Cehennemlikler oradan çıkamazlar. Çünkü onlar cehennemliktir. Onlar orada ne ölür ne diri kalır.' Hz. Peygamber onlarm niteliğini ölüm ve hayatı kendilerinden olumsuzlaştırmak yapmıştır. Sonra cehenneme girip onun ehli olmayanlara sözü getirip şöyle demiştir: 'Fakat insanların bir kısmına ateş günahları nedeniyle ilişir. Allah onları cehennemde öldürür.' Onları ölmekle nitelemiştir. Bu, cehenneme ehil olanların özelliğinden başkadır. Hz. Peygamber o insanların cehennemden çıkmasından söz etmiş, Hakkın bütün âlemi övgüsünü tespih etmek üzere konuşturduğuna dikkat çekmiştir. Tespih müspet bir durumu övmek değil, tenzih etmektir. Çünkü Allah ancak kendisine ehil olan şeyle övülebilir. O'na ehil olanda ise ortaklık olamaz. Allah isimleriyle övülebilir ve tarafımızdan bilinen Allah'ın her ismiyle kul ahlaklanabileceği gibi kendisine yaraşan şekilde onunla nitelenebilir. Allah'ın âlemde kendisine ehil olacak şeylerle övülmesi mümkün olmayınca, O'nu övmek, kendisini her şeyden tespih etmek şeklinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle hamdi kendisine izafe ederek *'O'nun hamdi'*[455] demiştir. Yani, (her şey) hak ettiği övgüyle O'nu över ve bu O'na aittir. Kast edilen, tespihtir. Allah *'İzzet sahibi Rabbin onların nitelemesinden münezzehtir'*[456] buyurur. İzzet, herhangi bir övgü türüyle kendisine ulaşılmayı engellemek demektir. O'nun övülmesi, onlarm nitelemelerinden (tenzih) olabilir. Her öven, bir niteleyendir. Allah ise her durumda kendi tespihini zikretmiş, her varlıkta tenzihini dile getirip şöyle demiştir: *'Yedi gökler, yer ve içindekiler O'nu tespih eder.'*[457] Varlıklar bunlardır. Peygamberliği ve şeriatı tamamlandığında, Hz. Muhammed'e kendisini övmek üzere şöyle demesini emretti: *'Rabbinin adını tespih et ve bağışlanma dile.'*[458] Hz. Peygamber ise 'Sen kendini övdüğün gibisin' demiştir. Allah'ı kendi hamdiyle tespih etmek bu demektir.

Allah'ı övmede durum ifade ettiğimiz gibi olunca, O'nun için bir övgü tespit etmemiz mümkün olmamıştır. Biz sadece Allah'ın kitaplarında bize zikrettiği övgüleri -O'nun bildiği anlamıyla- zikrederiz, bizim anladığımız anlamıyla zikretmeyiz. Bu durumda Allah'ı överken, sadece aktaran ve okuyan oluruz. Çünkü bu durumda övdüğümüz varlığın za-

tını bilmiyoruz. O'nun zatı tanım ve tarif kabul etmez veya nicelikle sınırlanmaz veya bulunduğu durumu bilinemez. O, âlemlerden müstağnidir. Dolayısıyla O'nu bilmeye götürecek bir delil olmaz. Sadece bize benzemeyişi veya niteliğimizi kabul etmeyişi yönüyle kendisine dayanmış olmamıza delil getirebiliriz. Her ilahi isimle biz de niteleniriz. Dolayısıyla böyle bir bilgi, Hakkın kendisini bildiği tarzda, amaçlanmış marifet değildir. Bunun için tespih farz kılınmış, her şey bu tespihi yerine getirmek üzere yaratılmıştır. Tespih, bütün niteliklerden Hakkın olumsuzlanmasıdır, olumlama değildir. Bu nedenle bazı akılcılar, alimler onların varlıkları görüşü beğenmemiş olsa bile, tespihin bir yönüne dikkat çekmişlerdir. Gerçekte onların söylediği, ince bir yönden doğrudur: Onlar yaratılmış ile Allah arasında kendisine verilen lafızlarda da olmak üzere ortaklığın geçerli olamayacağını düşünmüştü.

Onlara 'Allah mevcuttur' denildiğinde, 'yok (madum) değildir' derler. Çünkü zamanda var olan şey, varlıkla nitelenmiştir ve (Allah ile onun arasında) ortaklık yoktur. 'Allah hayydır' denilince, 'ölü değildir' derler. 'Allah alimdir' denildiğinde ise 'cahil değildir' derler. 'Allah kadirdir' denilince, 'aciz değildir', 'Mürid'dir' denilince, 'iradesiz değildir' derler. Böylelikle bütün bu durumlarda olumsuz nitelikleri kullanırlar. Tespih, tenzih ve -olumlama değil- olumsuzlama demektir. Böylelikle onlar, Allah'ın her varlığa söylettiği esasa göre hareket etmiş, akılcılar arasında garip bir yol takip etmişlerdi. Allah'ı tespih ederek övmek dillerin kaldırabileceği bir iş değildir. İsimlerle övmek böyle değildir. Çünkü diller yorulur, kalır ve o sınırda dururlar. Bu nedenle Allah'ı övmesi emredilen biri, kavrayış ve sınırlamanın son noktasında şöyle demiştir: 'Ben seni övemem, sen kendini övdüğün gibisin.' Allah'ın kitaplarında kendisi adına bir nitelik zikretmeyişindeki hikmete bakınız. Allah kendisini nitelikten tenzih ederek *'Güzel isimler O'na aittir'*[459] demiş, onları -sıfat veya nitelik yapmayarak- isim yapmış, *'bu isimlerle O'na dua edin'*[460] demiştir. Allah'a övgü, isimlerle gerçekleşir. İsim övmeyi gerektirmez, övgüyü nitelik ve sıfat gerektirir. Çünkü Allah kendisi adına yaratıklarında bir nitelik zikretmemiş, özel isimler belirlemiştir. Bunlar, övgü için değil, delil olsun diye gelmiş isimlerdir. Güzel-ilahi isimler, bizim için övgüdür. Onlarla biz övülürüz ve bu isimlerle kendimizi överiz. Allah da (biz onları bu anlamda kabul ettiğimiz için) kendisini bu isimlerle över. Çünkü daha önce şunu belirttik: Âlemde

şeriatlar, dil ehlinin aşina olduğu anlamlara göre, Allah'tan inmiştir. Onların bu konuda gerçeğe isabet edip etmemeleri birdir. İnsanlar Hakkın kendileriyle kendisini isimlendirdiği bu isimlerin yaratıklarda da övgü anlamında kullanıldığını bilir. Bu nitelikler kimde bir nitelik veya sıfat olarak bulunursa, Allah onlarla kendisini över ve onların nitelik değil, isimler olduğuna dikkat çeker. Zeki-anlayışlı dinleyici, bunun durumun bir gereği değil, tevatü hükmü olduğunu anlar. Şeriatın delili *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[46] der. Kastedilen, bütün yönlerden benzerliktir: Allah mekânda bulunmayı kabul etmez; kabul etseydi, 'benzeri yoktur' ifadesi genel olarak doğru olmazdı. Çünkü mekânda olmayı kabul etmek, bir benzemedir. Aklî delil ise, bunu kabul etmez. Bununla birlikte hüküm tevatü yoluyla verilir. Hz. Peygamber dilsiz cariyeye 'Allah nerededir?' diye sormuş, mekân lafzını genel kullanmıştı. Çünkü Hz. Peygamber Allah hakkında mekânın -nitelik değil- isim anlamında olabileceğini biliyordu. Cariye işaretle 'Göktedir' deyince, onun işaretini kabul etmiş, onu mümin saymıştı. Çünkü Allah kendisinin gökte olduğunu bildirmiştir. Cariye de Allah'ı tasdik etmiş, bu nedenle mümin sayılmıştır. Fakat Hz. Peygamber cariyenin bilgili olduğunu söylememiş, onun serbest bırakılmasını emretmişti. Azat etmek, kölelik bağından kurtarmak demektir. Hz. Peygamber kadının kölelik bağından azat edilmesiyle 'Allah'ın benzeri bir şey yoktur' ifadesine dikkat çekmiştir ki, O'nu mekân bağından azat etmektir. Bu sayede cariyenin cevabında söylediği mekâna da hakkını vermiştir. Allah'ı bilen Şâri'nin ne güzel söylediğine bakınız! Bütün bunlar, tenzihtir. Allah olumlu niteliklerle övülünce, bu nitelikleri isim yapmışken yaratıklar onları -kendilerine ait olduğu tarzda- nitelik kabul etmiştir. Kuldan böyle bir övgü meydana gelip o suretin ruhu tespih yoluyla 'O'nun benzeri bir şey yoktur' ifadesi değilse, böyle bir övgü Hakkın layık olduğu özelliği bilmemek demektir. Çünkü kul, övüleni sınırlamış ve daraltmıştır. Övgünün isim olması ise farklıdır. Dostum! Tespih (ve tenzih), Allah hakkındaki övgünden genel olarak ayrışmasın. Çünkü böyle yaparsan, inşa ettiğin övgünün suretine ruh üflemiş olursun. Kıyamette 'yarattığınız şeylere hayat verin' denilip de (bunu başaramadıkları için) azap gören suret yapanlardan olma! Onların hayat verme gücü yoktur ve kıyamette iddiada bulunmak mümkün değildir. Çünkü orada her şey, dünyadan farklı olarak, gerçeğe uygundur.

Hamdin suretini inşa etmek hakkında zikrettiğimiz meseleyi iyice incelemelisin. Ona tespih ruhu üflenmemiş olduğunda, durum nasıldır? Allah Teâlâ bir grup hakkında *'Allah'tan başka dua ettiklerinize bakın! Onlar yeryüzünde neyi yaratır, bana gösterin?'*[462] demiştir. Şöyle diyebilirler: 'Hz. İsa da Allah'tan başka dua edilen birisidir. O yeryüzünde topraktan bir şey yaratmıştır. Toprağı çamur yaptığında, sudaki yaşlık ve topraktaki kuruluğa göre bir takım cüzi (varlıklar) meydana getirmiştir. Toprağın soğukluğunun niceliğini artırmış ve ayrışmayacak ve düzeni bozulmayacak şekilde toprak ağırlaşmış, sonra yaşlığı ve kuruluğu ortadan kaldırmış, kuşun sureti ortaya çıksın diye parçaları kaynaşmıştır.' Böyle bir itirazı (bildiği için) Hak, önceden Hz. İsa'nın kuş yaratmasının Allah'ın izniyle gerçekleştiğini belirtir. Onun kuşu yaratması, Allah'a yaklaşmasını sağlayan bir ibadetti ve bu konuda ona izin verilmişti. Allah şöyle der: *'Topraktan kuş şeklinde benim iznimle bir şey yaratınca, ona üfler, benim iznimle kuş olur.'*[463] Allah kuşu yaratmasını kendi izniyle İsa'ya emretmiştir. Emredilen kuldur ve kul ilah değildir. Bu misali vermemizin nedeni, ayette geçen 'ma' edatının genelliğidir. Ma (o şey ki) akıllı veya akılsız her şey için kullanılan bir edattır. Dilde otorite olan Sibeveyh böyle demiştir. Çünkü bu sanatı takip eden bazı kimseler (dilciler), şöyle derler: Ma edatı, akılsızlar için kullanılırken men (ki o) akıllılar için kullanılır. Bu görüş, doğru değildir. Araplar, bütün akıllı ve akılsızları bir araya getirerek, ma edatını akıllılar için de kullanmışlardır. Böyle söylememizin nedeni, Allah'ın *'Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeyler ayetinde...'*[464] kastedilenin akılsızlar olduğunun, Hz. İsa'nın ise akıllı olması nedeniyle hitabın içine girmeyeceğinin ileri sürülmesidir. Sibeveyh'in görüşü doğrudur.

Geniş bir muhtevaya sahip olan ve sürekli murakabe halinde değilse, kendisini bilenden gizli kalan bu menzil hakkında yeterli açıklama yaptık. Bu menzil, çeşitli ilimleri içerir. Bunların arasında Allah'ın hamd sancaklarına tahsis ettiği rahmet ilmi vardır. Allah ona genel rahmeti mi, yoksa özel rahmeti mi tahsis etti? Zorunlu rahmetin komşu olduğu şey -ki genel rahmetin bir parçasıdır- hamd sancağı mıdır ve onunla sınırlı mıdır? Bunun anlamı, Allah'ın ancak örfte bilinen güzel isimleriyle övmektir. Ya da onları geçerek, Allah'a bütün isimleri ve zamirleri vererek, genel rahmete mi ulaşılır? Çünkü bir sınırlama olmaksızın, mutlak fiil Allah'a aittir. Fiilin talep ettiği her isim O'na ve-

rilmese bile O'nundur. İlahi ve genel rahmet, övgünün kendisine verilmemesi şeklinde cereyan eden bütün isimleri içerir. Bu isimlere merhamet ederek, onlar Allah'a verilir. Onların sancakta yazılı olduğunu görürsün. Bu, hakkında müstakil kitap yazma niyetinde olduğumuz ve *Marifetü'l-medhal ile'l-esma ve kinayat* adlı küçük bir kitap yazmakla yetindiğimiz bir konudur. Onun üslubu alışılagelmiş bir üslup değildir. Konuyu bilseler bile, öncekilerden ona dikkat çeken kimse görmedik.

Bu menzilin ilimlerinden birisi de -tehir olmaksızın- tafsilin kendisini takip ettiği icmal ilmidir. Kitapların nereden indirildiği, ilahi isimlerden onların mertebeleri, bu menzilden öğrenilir. İndirilmiş bütün kitaplar isimlerden olan bir mertebeden mi iner? İniş sebeplerinin değişmesine göre, mertebeleri de değişir mi? Tevrat'ı Allah eliyle yazsa bile, karşı koymak isteyenleri 'aciz bırakmak' (i'caz) özelliğiyle inmemiştir. Kuran ise, icaz özelliğiyle inmiştir. Öyleyse Allah'ın isimlerinin mertebesinin değişmesi zorunludur. Her isim, ilahi isimlerden kendisine özgü isme tahsis edilir. Yaratmada vasıta Hakkın bilinmesi, bu menzilden öğrenilir. Bu terim, Sehl b. Abdullah tarafından 'Adl' diye isimlendirilir. Hakkın davetinden yüz çevirirken, perdeli kimseler bu menzilden öğrenilir. Acaba yüz çevirmeleri, bilgisizlik mi, inkâr mı, inat mıydı? Allah'ın haklarında ilahlık iddiasında bulunulup da bu niteliğe sahip olmayanlardan ayrışmasını sağlayan şey bu menzilden öğrenilir. Aklın fikir gücüyle elde ettiği delillerin kaynakları, bu menzilden öğrenilir. Dua esnasında gecikmesinin sebebi, bu menzilden öğrenilir. Dostun düşmana dönüşmesinin sebebi, bu menzilden öğrenilir. Allah'tan anlamadaki derecelenme, bu menzilden öğrenilir. Bu istidada mı, meşiyete mi dayanır? Lehinde ve aleyhinde tanıklık yapılan kimse adına ilahi tanıklık, bu menzilden öğrenilir? Lehinde ve aleyhinde olan tanıklıklar, haklarını yerine getirdikten sonra rahmette bir araya gelir. Daha önce barış yolu ve bir iddiayla veya tanıklığa gerek olmaz. Şahit olan Hak ise, O'nun katında şahitlik yapılacak şekilde hüküm veren kimdir? Kendi bilgisiyle hüküm verirse, şahit olmaz. Şahitlik bilgisi, şahitlerin ve bu konuda şahitliklerin mertebelerinin bilgisi bu konuyla ilgilidir. Hüküm veren kendi bilgisiyle mi hüküm verir? Ya da -şahitler yalancı şahit olmadığı takdirde- bilgisini şahitlerin şahitliği karşısında bir yana bırakır mı? Misal olarak şahitlerin Zeyd'in Amr'dan şu kadar dirhem alacağı vardır hakkındaki tanıklığını verebiliriz. Şahitlere göre gerçek, söyledik-

leri gibidir. Hüküm veren ise, Amr'ın o borcu sahibine ödediğini tam olarak bilir. Dolayısıyla tek tanık hakimin bilgisidir. Hakim ise, tanıkların bilgilerine göre tanıklık yaptıklarını ve Ömer'in Zeyd'e şahitliğe konu olan şeyi vermiş olduğu hakkında bir bilgileri olmadığını bilir. Doğru sözlünün yalanlanması, bu menzilden öğrenilir. Verdiği haberler imkan dahilindeyken onu yalanlayan, niçin yalanlar? Korku yerlerinde korkunun ortadan kalkma sebebi, bu menzilden öğrenilir. Uygun cezada münasebet ilmi, bu menzilden öğrenilir. Uygun cezaya ilave edilen şey, ceza mıdır, ihsan mıdır? Acı veren cezadaki artış, haz ve lezzet veren cezaya denk midir? Yoksa ilave, nimet olan karşılıkta mı olabilir ve acılarda uygun cezaya bir şey eklenmez mi? Bu durum şu ayette belirtilir: '*Azaplarına azap kattık.*'[465] Bu ilave neye döner? Başka bir ayette '*Olgunlaştığında onların derilerini başkalarıyla değiştiririz ki, azabı tatsınlar*'[466] denilir. Yenilenen deriler, uygun cezanın parçası mıdır, ilave midir? Başka bir ayette '*Bize ateş sayılı günler temas eder*'[467] buyrulur. Bu sözde haklarında doğru olacak bir yorum var mıdır, yok mudur? Allah bir grup hakkında '*Hayır! Kim günah işler ve günahı onu kaplarsa, bu kimseler cehennemliktir, orada ebedi kalıcıdırlar*'[468] buyurur. Acaba '*Bize ateş sayılı günler temas eder*'[469] sözlerine karşılık mı söylenmiştir. Çünkü ateşe giren herkese ateş değmez. Nitekim ateşteki azap melekleri öyledir. Orası meleklerin evidir ve ateş onlara temas etmez. Allah Teâlâ bunun ardından 'Hatası onu ihata etmiştir' buyurur. Bunlar, ateşin temas ettiği kimselerdir. Âdemoğullarının yaratılması, ruhani ve doğal sureti bu menzilden öğrenilir. Allah'ın yaptığı kötülüğü bağışlamasını sağlayacak kulun niteliği, bu menzilden öğrenilir. Haklar ve onları hak edenler, bu menzilden öğrenilir. Sunma ve durma, arz ve vukuf, bu menzilden öğrenilir. Çünkü ayette '*Onları Rablerinin önünde durduklarında görürsün*'[470] denildiği gibi başka bir ayette '*İnkâr edenler o gün rablerine sunulur*'[471] denilir. '*Onlar ateşe sunulduklarında...*'[472] ve '*Kafirler ateşe arz edildikleri gün*'[473] denilir. 'Arz edilmek', girmek midir, değil midir? Mutabakat ilmi, bu menzilden öğrenilir. Bu, değerli bir bilgidir. Benzerlerin zıtlığı, bu menzilden öğrenilir. Peygamberlere zorunlu şeylerle zorunlu olmayanlar, bu menzilden öğrenilir. Bir şeyden dolayı meydana gelen bilinen sebeplere güvenmemek, bu menzilden öğrenilir. Çünkü aynı sebeplerden öncekinden farklı bir sonuç meydana gelebilir. Güvenendeki bu yanılgı nereden meydana gelir? Fani olan ve olmayan şeyler, bu men-

zilden öğrenilir. Fani olanlar özü gereği mi fanidir? Her şeyin 'sende' ve 'senden' olması, bu menzilden öğrenilir. Sende bulunmayan garip bir şey sana gelmez. Sana ancak senden olan, gösterilir. Bu, değerli bir bilgidir ve onu Allah ehli olanlardan bile herkes bilmez. Âlemin sınıfları arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. İktidar, bu menzilden öğrenilir. Küçük zaman ile büyük zamanın ilişkisi, bu menzilden öğrenilir. Büyük zamanın nimet ya da vuslat vakti gibi küçülerek ortaya çıkması veya küçük zamanın acı veya ayrılık zamanı gibi büyüyerek ortaya çıkması, bu menzilden öğrenilir.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

Hakikatin Önünde Şeriatın Boyun Eğmesi Menzilinin Muhammedî Mertebeden Bilinmesi

Bu menzil, doksan dokuz ilahi isim içeren hamd sancaklarından ikinci sancağın kendisinde gözüktüğü menzildir.

Taş hâdislik özelliğindendir, deme sakın
Ben halife olmam nedeniyle serbestim

Nerede, nerede! Sen halife olmakla bağlanmışsın
Azatlık nerede! Varlık kapın açılmış

Kalp kapalı kilitlerin ardında
Anahtarları kaybolmuş, açılmaz bir daha

Gönlünün açılmasıyla sevinme
Zannetme o bir açılmadır diye, unutma bağın daha güçlü

Ey samimi dost, Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: İnsanlar şeriat ve hakikat üzerinde konuşmuştur. Allah peygamberine şöyle emre-

der: *'Rabbim! Bilgimi artır.'*[474] Burada her yaratılmış ve varlıktaki özel yönden Allah'ı bilmek kast edilir. Bu, hakikat bilgisi demektir ve Hz. Peygamber şeriat bilgisinde artış istememiş, bu konuda şöyle demiştir: 'Size verdiklerimle beni bırakın.' Şeriat bilgisi, delil bilgisidir ve salik için zorunlu bir yoldur o. Salik o yolda yürür. Bu bağlamda seyr-ü süluk güçtür. Bu nedenle Hz. Peygamber, hafifletmek istemiştir. Şeriat yolunun sonu duyusal mutluluk demektir. Hakikat ise, genel için yolun sonu değildir. İnsanların bir kısmı hakikate ayağını şeriat yoluna koyduğu ilk anda ulaşır çünkü Hakkın yüzü her kademdedir. Halbuki herkese her kademde (ayak) bulunan Hakkın yüzü gösterilmez. Şeriata göre, yükümlüler hakkında hüküm verilir. Hakikat ise hakkında hüküm verilen şeyle hüküm demektir. Şeriat sona ererken hakikat süreklidir, çünkü hakikat, Hakkın bekasına bağlı olarak bakidir. Şeriat ise, Hakkın baki kılması nedeniyle bakidir. Baki kılmak ortadan kalkarken, beka kalkmaz. Bu menzil, insanın yerde ve gökteki herkesten üstün olup bütün varlıklar arasında Hakkın maksadının insan olduğunu gösterir, çünkü Allah onu tecelligâh edinmiştir. Burada kastettiğim, insan-ı kâmildir, çünkü insan Hakkın suretiyle kemale erebilir. Aynı şekilde, bir ayna yaratılış bakımından tam olsa bile, bakanın suretinin kendisine yansımasıyla kemale erer. Onun mertebesi budur. Mertebe ise, gaye demektir ve ilahlık meluhların varlığını talep eden isimlerle tamamlanır. Öyleyse ondan herhangi bir şey eksik kalmaz. Mertebenin hakkı olan kemal, âlemlerden müstağniliktir. Âlemlerden müstağni olmak şeklindeki tam kemal, O'na aittir. Allah, kemaline hakkını vermek istediğinde -ki bu ezelidir- âlemi başka bir iş için değil, sadece kendi övgüsünü tespih etsin diye yaratmıştır. Tespih Allah'a aittir ve tespih eden müşahede halindeyken (tespih) gerçekleşmez, çünkü tespih, müşahededen uzaklaşmaktır. Âlem ise bir an bile tespihten geri durmaz, çünkü onun tespihi, nefes alanın nefes alıp vermesi gibi zati bir fiildir. Bu durum, âlemin sürekli perdeli olduğunu gösterir. Âlem o tespih sayesinde müşahedeyi talep eder. Bunun üzerine Allah, insan-ı kâmili suretine göre yaratmış, onun mertebesini meleklerine bildirmiş, âlemde halife olduğunu söylemiş, onun yerinin yeryüzü olduğunu ve orada insan için -ki onu da topraktan yarattı- bir ev yaptığını bildirmiştir. Gökte ve yerdeki yüce melekler topluluğu, onunla ilgilenmiş, göklerde ve yerdeki herkes ondan dolayı kendisine amade olmuş, (insan-ı kâmil zuhur edince) Hak

da perdelenmiştir. Çünkü kendisini halife atayan görünseydi, vekilin hükmü kalmazdı. Böylelikle Hak, gözlerden olduğu kadar, kalp gözlerinden perdelenmiştir. Hz. Peygamber maddi surette insana benzedikleri halde kemal mertebesi aşağıda bulunan insanlara hitap ederken şöyle der: 'Allah baş gözlerinden olduğu kadar kalp gözlerinden de gizlenmiştir. Mele-i a'la (yüce melekler topluluğu), siz O'nu aradığınız gibi, Allah'ı arar.' Binaenaleyh baş gözleri O'nu idrak edemediği gibi kalp gözleri de O'nu idrak edemez. Bunlar, akıllardır. Akıllar, Allah'ı fikir yoluyla idrak edemez, Allah'a ulaşmak ve O'nu idrakten aciz kalırlar. Allah, *'Âdem'e bütün isimlerini öğretti.'*[475] Ardından isimleri Mele-i a'la'ya öğretmesini emretmiş, gökte ve yerdeki herkese vekilinin hak ettiği mertebeye bakmalarını emretmiş, göklerde ve yerdeki herkes, insana amade olmuştur. Öyle ki, kendisine kemali yönünden değil, tamlığı yönünden 'insan' denilen de ona amade olmuştur. Bu tür de (şeklen insana benzeyen fakat kemale ermemiş olan) ona isimde ortaktır. Böyle bir insan, kemale ermediği sürece, insan-ı kâmile amade kılınan kimselerden olabilir. Hak ise, âlemlerden müstağni bir halde kendi kemalindedir. O, yani yalnız insan-ı kâmil, kendisinden müstağni rabbine ibadet eder. Öyleyse insan-ı kâmilin kemali, Allah'tan müstağni kalmamaktır. Allah'a -tespih ibadetinin dışında- insan-ı kâmilden başkası ibadet edemez, çünkü ona yönelik tecelli süreklidir. Öyleyse müşahede, insanın ayrılmaz özelliğidir. İnsan-ı kâmil, Allah'ı bilmek ve O'nu sürekli müşahede etmek yönüyle varlıkların en kâmilidir. İnsan Hakka iki şekilde bakar ve bunun için Allah onun adına iki göz yarattı. Birinci göz vasıtasıyla Allah'a O'nun âlemlerden müstağni olması yönüyle bakar ve O'nu bir şeyde veya kendinde görmez. Diğer göz vasıtasıyla ise, Hakkın âlemi ve âlemin de Hakkı talep etmesi yönüyle Rahman ismi yönünden bakar. Bu bakışta her şeye varlığı yayılmış bir halde Hakkı görür. Bu bakışla insan-ı kâmil, eşyanın -kendileri bakımından değil- Hakkın isimleri olması yönüyle her şeye muhtaç kalır ve insan-ı kâmilden daha çok âleme muhtaç kimse olmaz. Çünkü insan-ı kâmil, âlemi kendisine amade bir halde, müşahede eder. Böylelikle kendisine amade kılınan şeylere muhtaç olmasaydı, o şeylerin insana amade kılınmayacağını öğrenir ve bilir ki, âlemin insana muhtaçlığı insanın ona muhtaçlığından daha azdır. Bu genel fakirlik insan için ilahi-genel zenginliğin tam mukabilinde bulunur (Allah tam müstağni, insan tam fakir) ve bu fakirlikte âlemde

müessir olmak isteyen ilahi isimler yönünden Hakkın yerini alır. Hakkın isimlerinin (hükümleri), onun fakirliğinde ortaya çıkar. Bu yönüyle insan-ı kâmil, (âleme muhtaç iken bile) âlemden müstağni oluşunda Haktır. Çünkü âlem, onun hakkında ilahi isimlerin kendisine tesirine yani âleme tesirine amade olmuştur. O halde âlem, insana -âlemin kendisi yönünden değil- müessir olan (Hak, yani ilahi isimler) yönünden amadedir. Dolayısıyla insan, sadece Allah'a muhtaçtır ve o âleme muhtaçlığında Haktır. Çünkü insan şunu bilir: Allah'ın âlemi insana amade kılmasının nedeni, âlemi yükümlü tuttuğu bu amadelikle Hakkı müşahededen alı koymaktır. Zira Allah'ı müşahede, âlemin işi değildir ve âlem (Hakkı müşahede edebilecek) kemal mertebesinden aşağıdadır. Allah, insan-ı kâmili âlemin amade olduğu şeye karşı muhtaç yapmış, böylelikle âlemde amadelik güçlenmiştir. Bunun nedeni, Hakkın kendisine emrettiği insana amade olma işinde âlem aşırı gitmesin, çünkü âlemdekiler, emrettiği konuda Allah'a karşı gelmezler. İnsan-ı kâmil, bu muhtaçlığı göstermekle âlemi (kendini müşahede etme işinden) meşgul eden Hakka uymuştur. Böylelikle insan-ı kâmil, muhtaçlığında ilahi isimler gibi Hak olurken, müstağniliğinde de Hak olmuştur. Çünkü o, kendisine amade olan âlemin (insana değil) ona etki eden isimler nedeniyle amade olduğunu bilir. Bu etki, âlemin kendisine değil, ilahi isimlere aittir. Öyleyse insan, âlemin varlığında Allah'a muhtaçtır ve âlemin bu konuda bir bilgisi yoktur.

Gök mamur hale getirildiğinde, şöyle demiştir: 'Onun hakkı, kendisindeki her karışlık yerin Allah'a secde eden bir melekle dolmasıdır.' Böylelikle Allah, 'Allah'a secde eden' ifadesinde gökteki her meleğin yeryüzüne baktığına dikkat çekmiştir, çünkü secde etmek, aşağı eğilmek ve alçalmaktır. Onlar, yeryüzünün halifenin yeri olduğunu öğrenmiş, onlara secde emredilmiş, böylelikle halifenin mekânına bakarak, Allah'ın emriyle eğilmişler ve bunun için bu fiile 'secde' edilmiştir. Çünkü Allah, onlara halifeye secde etmelerini emretmişti. Onların Hz. Âdem'e secdelerinin hükmü ezeliyken, insan-ı kâmil için secdeleri ebedi ve daimidir. Şöyle diyebilirsin: 'Bu secde öteki secde gibi ahirette ortadan kalkar.' Biz 'kalkmaz' deriz. Çünkü kendisinden dolayı secdenin gerçekleştiği insan-ı kâmilin suretini Allah, başlangıçta ve yinelenişinde unsurî doğadan yaratmıştır. Allah başlangıçta onu topraktan bitirmiş, sonra ölümle tekrar toprağa döndürmüş, sonra yeniden yaratarak topraktan

çıkartır. Toprak mertebe bakımından aşağıdadır ve bu hakikatiyle toprak, Allah'ı talep eder. Hz. Peygamber bu konuda şöyle der: 'Bir ip sarkıtsaydınız, Allah'ın üzerine düşerdi.' Gerçeğin böyle olması gerekir ve dolayısıyla onların dünya ve ahirette imama secdeleri, sürekli olmalarıdır. İnsan-ı kâmil âlemin ve Hakkın suretini birleştiren bu toplama sahip olmakla üstündür. O halde secde eden ve edilen, insanda ve insandandır. Durum böyle olmasaydı, insan 'toplayıcı varlık' olamazdı. O halde Mele-i a'la insan-ı kâmili görmek üzere bir izdiham yaşar. Nitekim insanlar, kendilerine görünen hükümdarı görmek üzere çıktıklarında, bir sıkışıklık yaşanır. Gök onların izdihamı nedeniyle eğilir. Allah'ı böyle bir bilgiyle bilen, Allah'ın zâhir ve bâtın nimetlerini tanır. Böyle bir insan Allah yolunda bilgisizce -nazarî delil demektir- ve önünü aydınlatan bir kitap olmadan tartışmaktan uzaklaşır. Bu sayede Hakkın nitelikleri öğrenilir. Allah şöyle der: '*İnsanların bir kısmı Allah hakkında bilgileri olmadan tartışır.*'[476] Kastedilen, fikir gücünün verisidir. 'Ya da bir hidayet olmadan...' Yani keşfinin kendisine açıkladığı bir beyan olmadan tartışır. '*Ya da aydınlatıcı bir kitap yoktur.*'[477] Bu ise, Allah'ı bilmek hakkında indirilen ve 'nur' diye nitelenen kitaplarda yer alan ayetlerden ortaya çıkan ilahi bildirimdir. Bu sayede kitapların indirildiği bilgiler, açığa çıkar, çünkü nur, bir şeyi aydınlatır. Böylelikle Allah o insanları Hakka uymaktan (taklit), tecelliden, nazarî akıldan yoksun saymıştır. Bilgisizlikte daha aşağı bir mertebe ise, yoktur ve bu nedenle Haktan kınama anlamındaki bu ifadeler gelmiştir. Böyle bir niteliğe sahip insan, kınanır.

İnsanlar, daha önce söylediğimiz gibi, Allah'ın (zâhirdeki ve bâtındaki) nimetlerini öğrendiklerinde, bu bilgi onların şükretmesini zorunlu kılar ve kendilerini Allah'ı şükretmekle meşgul ederler. Nitekim Hz. Peygambere '*Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana nimetini tamamlar ve seni doğru yola ulaştırır, sana yardım eder, O'nun yardımı güçlüdür*'[478] ayeti indiğinde, daha çok şükretmiş, ayakları şişene kadar namaz kılmıştı. Bu konuda kendisine bir şey söylendiğinde şöyle demişti: 'Şükreden bir kul olmayayım mı?' Burada mübalağa kipi kullanmıştır. Binaenaleyh Hz. Peygamber, nimetler arttığında, şükrünü artırmıştır. Her nimet, kendisine karşılık Allah'a şükür etmesini peygamberden talep etmiştir. Bu makam sahibi şükrünü yerine getirirken, nimetin artmasını düşünmez, çünkü şükür, geçmiş zaman ve zamanla il-

gili bir fiildir. Öyleyse şükredene verilen nimetin artması, Allah'ın ihsanıdır. Bu nedenle onları 'ziyade' diye isimlendirmiş, -şükreden değilfakat şükür onları talep etmiş, şükreden ise, şükrün meyvesini devşirmiştir. O halde şükre karşılık nimetteki ilave, şükrün varlığını meydana getirdiği için şükredene verilen bir ödüldür. Şükreden insan, şükür fiilinin suretini Allah'ı tespih eden ve onu zikreden bedenli bir suret olarak meydana getirmiştir. O suretten (meydana gelen melek), Allah'tan şükredenin nimetine nimet katmasını diler, çünkü bu ilave şükrün kendisini var etme sebebidir. Allah bu talebini duyar ve isteğini kabul eder. Ardından bu artışı şükredenlere bildirmesini ister ki, onlar da şükrün Allah katında -şükreden adına- zorunlu kıldığı nimetin artışını öğrensinler. Allah kullarına şöyle der: *'Şükrederseniz artırırız.'*[479] Allah bize ilaveyi öğretmiştir. Allah'ı bilen ise, (kendisinden Allah'a hamd eden meleğin yaratıldığı) şükrün suretini meydana getiren olsun diye, Allah'a şükreder ve bu sayede Allah'a tespih edenler ve ibadet yapanlar çoğalır. Allah arifin niyetini bilince, -şükrü meydana getirme özelliği sürekli olsun diye- zâhirî ve bâtınî nimetlerini artırır. İş, dünya ve ahirette böyle sürer. Şükrün varlıkta kendisiyle zuhur ettiği en büyük suret, (insana tahsis edilen) tamlık sureti nimetine şükretmek ile (âlemin insana) amade yapılması nimetine karşılık şükretmektir. Şükredenler için meydana gelen artış, şükrün sureti ölçüsünde gerçekleşir. Öyleyse nasıl şükredeceğini bilmeli, bu konuda mühim ve daha mühim olanlarla ilgilenmelisin! İnsan şükretme fiiliyle Allah'ın vaat ettiği ilave nimeti talep ederse, Allah ona ilaveyi ancak talebi ve (niyetini) karıştırmadan uzak durması ölçüsünde verir. Bu durumda nimetin artışı, mağfiret, bağışlama ve affetmekle sınırlıdır.

Böyle bir artış, şükür isteğine karşılık verilen birinci ilavenin derecesinden aşağıdadır, çünkü şükrün yapısı, karışıklıktan uzaktır. Şükreden insan karıştırsa bile, bu karıştırmanın şükrün suretinde bir etkisi yoktur. İnsan ilave nimeti elde etmek üzere şükrettiğinde ise, ilavede bir etkisi vardır. Böylelikle şükredenler arasında -daha önce belirttiğimiz gibi- bir derecelenme gerçekleşir. Nimetin artmasını isteyenler, istemeyenler, daha önemli olanla ilgilenenler ve ilgilenmeyenlerden söz etmiştik. Bunlar, Allah'a ait farklı yollardır. Nitekim Allah *'Her birisi için sizin için, bir yol ve yöntem belirledik'*[480] buyurur. Bunlar, yollardır. Gerçek ise tektir, o da, yolların sonudur. *'Bütün iş O'na döner'*[481] ayetinde

bu husus belirtilir. Allah Teâlâ'nın Fetih suresinde peygamberine söylediklerine gelirsek, orada sözü edilen Hakkı mükaşefe fethi ile bâtında gerçekleşen halâvet fethi ve ibare fethidir. Bu fetih nedeniyle Kuran mucize olmuştur. Hiç kimseye ibare fethi, Allah'ın peygamberine verildiği tarzda verilmemiştir. Çünkü Allah şöyle der: *'İnsan ve cinler Kuran gibi bir kitabı getirmek üzere toplansaydı, birbirlerine yardım etseler bile, benzerini getiremezlerdi.'*[482] Başka bir ayette, *'Biz sana açık bir fetih verdik'*[483] buyrulur. Kastedilen, zikredilen üç tür fetihtir. Nitekim ayette mastarla onu pekiştirmiştir. Başka bir ifadeyle, kendisini gören herkesin tecelli edeni ve içeriğini bilebileceği kadar açık bir fetih verdik. Bu esnada halâvet fethi peygamber için 'zevk' yoluyla sabitken ibare fethi kendisine karşı koymadan aciz kalan Araplar için sabitti. Mükaşefe fethi ise, isra gecesi kendisine gösterdiği mucizelerle peygamber adına sabittir. *'Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın diye...'*[484] Bu sayede Allah, seni günah sahibinin hakkı olan kınanma ve cezalandırmadan örter. 'Gelecek günahın bağışlanması ise, günahın kendisinden peygamberi gizlemesidir. Bu durumda günah peygamberi bulamaz ve ona yerleşemez. Böylelikle Allah, peygamberin gelecek günahının bağışlanmasıyla onun masumluğunu bildirmiştir. Onun masumluğunu, Allah'ın onu uyulan bir misal yapması destekler. Allah, peygamberi masumluk makamına yerleştirmemiş olsaydı, belirli bir nas olmadığı takdirde, ondan meydana gelen günahlarda da uymak gerekirdi. Söz gelişi hibe nikâhının sadece Hz. Peygamber'e mahsus olduğu nasla belirtilmiştir ve böyle bir evlilik ümmete yasaklanmıştır. *'Allah sana olan nimetini tamamlar.'*[485] Kastedilen ona yaratılışını vermektir. Çünkü bu konuda 'muhallak' ve 'gayr-i muhallak' (tam yaratılan, eksik yaratılan) şeyler olduğunu öğrendik. Allah bu ayette peygamberi Hz. Muhammed'e verdiği nimetin 'muhallak', yani tam yaratılmış olduğunu bildirir. 'Seni doğru yola ulaştırır.' Bu yol, rabbinin üzerinde bulunduğu yoldur. Nitekim Hud *'Rabbim doğru yoldadır'*[486] buyurur. Bütün şeriatlar nurlardır. Hz. Peygamber'in şeriatının bu nurlar arasındaki yeri, yıldızlar arasında güneşin ışığının yerine benzer. Güneş çıkınca yıldızların ışığı silinir ve hepsi güneş ışığında dürülür. Onların silinmesi, Allah'ın Hz. Peygamberin şeriatıyla neshettiği şeriatlara benzer. Bununla birlikte onların kendileri vardır. Nitekim yıldızların ışıklarının varlığından eminizdir. Bu nedenle şeriatımızda, peygamberlerin ve onların şeriatlarının hak olduğuna inan-

mamız zorunlu bir hüküm olarak bulunur. Dolayısıyla önceki şeriatlar, neshedilmiş olmakla batıl, halinde değillerdir. Onların batıl olacağına inanmak, bilgisizlerin zannıdır. Bütün yollar, Hz. Peygamberin yoluna bakar. Diğer peygamberler Hz. Peygamber'in zamanında var olsalardı, hiç kuşkusuz, şeriatlar şeriatına uyduğu gibi onlar da kendisine uyardı. Çünkü Hz. Peygambere 'cevamiü'l-kelim' verilmiştir. *'Allah sana aziz bir yardımla yardım eder.'*[487] Aziz, arzulanan, fakat kendisine ulaşmanın mümkün olmadığı kimse demektir.

Peygamberler Allah'a ulaşmak isteyen kimselerdir. Allah, peygamberlerinin (bile) kendisine genel peygamberlikle ulaşamayacağı kadar yücedir. Allah peygamberimize cevamiü'l-kelim vermiş, ahirette de makam-ı mahmûda (ulaştırmakla) efendilik vermiş, ümmetini insanlar içinden çıkartılan en hayırlı ümmet yapmıştır. Her ümmet, peygamberinin değeri kadar bir değere sahiptir. Peygamberliğin kazanımla olduğunu kabul edenler Allah'a ulaşmak istediklerinde, O'na ulaşmak kendilerine güç gelir. Çünkü kazanıma bağlı olan, süluk ve kapıya ulaşmakla sınırlıdır. Kapının ardındaki şeylerin kime açılacağı hakkında, kapıya ulaşanların bilgileri yoktur. İnsanların bir kısmına kapı 'genel iman' vasıtasıyla açılır ki genel iman, hakikatin mütalaası demektir. Misal olarak, Hz. Ebu Bekir'i verebiliriz. Hz. Ebu Bekir -bu iman nedeniyle gördüğü- her şeyden önce Allah'ı görürdü. Bir kısmına kapı genel nebilik yoluyla açılır ve o nebilikte şeriat yoktur. Bu iki açılış türü, kıyamet gününe kadar bu ümmette bakidir. Nebilerin bir kısmına, kendileriyle sınırlı şeriat peygamberliğiyle açılırken bir kısmına getirdiği şeriatla resullük yoluyla açılır. Bu iki açılışa herhangi bir insanın (kendi kazanımıyla) ulaşmasını engellemiştir. Sadece içtihat eden insanlara Allah bu iki şeriat içinde (fetih) verir. Nitekim Allah, içtihat meselesiyle ilgili olarak bazı hususları onlar adına geride bırakmış ve onların içtihat yetkisini şeriat onaylamıştır. Öyleyse içtihadın hükmü, onlara değil Şâri'ye aittir. Binaenaleyh nebilik kazanılmış olmadığı gibi kapının açılmasıyla kapının ardından çıkan hiçbir şey, müktesep ve kazanıma bağlı değildir. Öyleyse Allah'ın yardımı 'azizdir' ve nebiliğin kazanımla olduğunu söyleyenler, ona ulaşamaz. İzzetin birinin niteliği olması, onun kendisinde bulunmasını talep edenin varlığıyla mümkündür. Böylece Allah, makamına ve mertebesine herhangi bir yaratılmışın ulaşmasından korunmuştur. Akıl kaynaklı siyasî yasalar -ki onlar ilahi şeriatların formuyla ortaya çı-

kar- yardıma sahip değildir. Bu yardım, indirilen şeriatın verildiği peygambere tahsis edilmiştir. Hakikat ise, iki şeriat türünü de içerir. Birincisi ilahi, diğeri aklî şeriattır. O halde şeriat sahibi -ki mümindir-, hakikat sahibi olan muhakkik arasında gidip gelir. O hakikat sahibidir ve o her şeriatın ilahi mertebeden kaynağını gösterir. Bunu ancak hakikat sahibi bilebilir. Bu nedenle bu menzil, 'şeriatın hakikat karşısında eğilmesi' diye isimlendirildi. Her şeriat onu talep eder hakikat bütün şeriatların bâtınıdır. Şeriatlar şehadet âleminde onun suretleridir. Bu nedenle hiçbir ümmet, haklarında maslahatın korunması için gerekli olan bir korkutucudan yoksun kalmamıştır. Bu şeriat, ilahi veya siyasi olabilir. Her durumda ortaya çıktığı asırda maslahat bu şeriat sayesinde korunur.

Hakikat karşısında şeriatın yerini öğrendikten sonra -ki onun bu kitapta daha önce zikredilen özel bir bölümü vardır- şimdi menzilin içerdiği ilimleri sayalım. Bunlardan birisi, hamd sancaklarından özel sancağın ilmi ve onların isimleridir. Bu sancakta altında bulunan âleme dönük rahmetin hükmü ve suret sahibi şeyleri birbirine bağlayan karşılıklı ilişkiler, bu menzilden öğrenilir. Bu ilişkilerin gayesi, bir nizama göre ortaya çıkacak suretlerin bilfiil varlığının sağlanmasıdır. Bunlar, özü gereği, bakana bilgi veren suretlerdir. Yolların sonundan ibaret olan maksatlardan uzaklaşmadan yürümeyi temin etmek üzere, yola konulmuş alametler bu menzilden öğrenilir.

Rızıkların türleri, bu menzilden öğrenilir, çünkü rızıklar sahiplerinin değişmesiyle değişir. Hal karineleriyle desteklenen ibare haberlerinin faydası, bu menzilden öğrenilir. Bunun faydası, söz konusu haber hakkında haberden bilginin meydana gelmesi midir, yoksa hal karinelerinden mi, yoksa her ikisinden mi faydanın meydana gelmesidir? Ya da hal karinesinin verdiği bilgi haberin verdiği bilgiden başka mıdır? Yoksa bu ikisi bir yerde aynı iken, başka bir yerde bir araya gelmez mi? Duyma arasındaki farklar, bu menzilden öğrenilir. Acaba duyma anlamayla mı gerçekleşir, başka bir şeyle mi? Kendisi olan ile 'sanki o' olan arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Herkes için karşılıklar, bu menzilden öğrenilir.

Gayesi amel olan ve olmayan genel bilgi, bu menzilden öğrenilir. Âlemin özel yolla Hak karşısındaki yeri, bu menzilden öğrenilir. Fi-

kirlerin düşünce sahiplerinin kalplerinde meydana getirdiği neticeler, bu menzilden öğrenilir. Nimetlerin ortaya konulması, bu menzilden öğrenilir. Âlemin niçin yaratıldığı, kendisiyle yaratılış sebebi arasına giren perde bu menzilden öğrenilir. Bununla birlikte niçin yaratıldığını bilir ve bilgiden daha güçlü bir şey yoktur, çünkü bilgi ihata eder ve bilgiye karşı koyan, ihatası altındayken nereye gidebilir? Emir ehlinden olanlar ile emir ehlinden olmayanlar, bu menzilden öğrenilir. Tüm varlığa yayılan velilik, bu menzilden öğrenilir. Bu sayede zalimler ve müminler birbirlerine dost olur. Allah ise, Mümin olması yönüyle, müminlerin dostudur. Allah, kendisi 'takva' fiiliyle nitelenmezken, hangi yönden takva sahiplerinin dostudur? Bazen de insan ve cinleri kötü niteliklerin O'na nispet edilmesi arasına bir kalkan yapması bakımından takvayla nitelenebilir. Ya da Allah şeriat veya örfe göre kötü olan niteliklerin kendisine nispetine karşı insan ve cinleri siper edinmesi yönüyle takva ile nitelenir? Böylece bu kötü nitelikler, cinlere ve insanlara nispet edilir. Bu ikisi, Allah'ın kendilerinden böyle bir nispetten korunduğu 'siperlerdir.' Allah bu yorumda 'takva sahibi' olması yönüyle takva sahiplerinin dostudur. Onların dostu olunca, takva sahibinden başkası yoktur. Öyleyse takva Allah'tan herkese yönelik olarak, rahmetinin genelliği ve gazaba karşı yardımını bildiren bir müjdedir. Çünkü veli, yardım eden demektir. Varlığın gerektirdiği şekilde mertebeler değil, şeriata nispetle mertebeler, bu menzilden öğrenilir. En büyük ilah bu menzilden öğrenilir. Allah başka ilahların değil O'nun ilah edinilmesini emretmiştir. Hayretin kesin olarak neyde gerçekleştiği, bu menzilden öğrenilir.

Bilgi bilinen hakkında hayretin zıddıdır. Bilgiyle birlikte, hayrete düşüren nedir? Âlemin hidayetten yoksun sayılması, bu menzilden öğrenilir. Bununla birlikte Allah, '*Ona beyanı öğretti*'[488] buyurur. Bu, hidayetin ta kendisidir. Zaman karşısında ed-Dehr'i bilmek, bu menzilden öğrenilir. Orta toplanma, bu menzilden öğrenilir, çünkü toplanma üç yerde ortaya çıkar: Misak alırken, dünya ve ahiret arasındaki berzahta ve ölümden sonra dirilişte. Bundan sonra genel bir toplanma yoktur. Çünkü kıyametten sonra her yer, kendi ehliyle baş başa kalır ve dolayısıyla daha sonra insan ve cin âlemi bir araya gelmez. Mezhep ve dinler, bu menzilden öğrenilir. Bütün âleme yayılan genel konuşma/düşünme ve bu özelliğin insana verilmesi, bu menzilden öğrenilir. Nitekim onu

'natık hayvan' (konuşan-düşünen) diye insanın ayırıcı özelliği yapmışlardır. Keşif ise böyle bir tanımın insana özgü olduğunu kabul etmez. İnsanın özel tanımı, ilahi surete sahip olmaktır. Bu tanıma sahip olmayan kimse, insan değildir. Öyle biri, dışı insana benzeyen bir hayvandır. Diğer canlılar için olduğu gibi, bu nitelikteki birisine de özel bir tanım bulmak gerekir. Nesihlerin mahiyeti, bu menzilden öğrenilir. Acaba varlıklarda mı gerçekleşir? Bu durumda hükümlerde olduğu gibi 'mesh (suretin değiştirilmesi)' gerçekleşir. Feyiz ve başarı mertebeleri, bu menzilden öğrenilir. Çünkü başarı (fevz) mutlak ve sınırlı olmak üzere iki türdür. Bu feyiz benlik ve büyüklük ile sınırlanmıştır. Bunlardan biri öteki değildir. Hak etme, bu menzilden öğrenilir. Yakîn, zan, bilgi, bilgisizlik, kuşku, araştırma, bilgi karşısında müşahedenin durumu, bu menzilden öğrenilir. Allah'ın kimden razı olmadığı, bu menzilden öğrenilir. Allah'ın merhamet ettiği kimseler ile merhametin rızadan olmayışı, bu menzilden öğrenilir. Bunlardan her birisinin iki diyardaki yeri nedir? Büyüklük ve ceberut, bu menzilden öğrenilir. Âlemde bunların genelliği nasıl ortaya çıkar ki bilinirler? Çünkü o şimdi de açıktır, fakat insanların az bir kısmı kendisini bilir.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ KIRKINCI BÖLÜM

Hz. Peygamber'in İbn Sayyad'ı Duhan Suresi Hakkında İmtihan Ettiği Menzilin Bilinmesi

Hz. Peygamber İbn Sayyad'a 'Aklımda senin için ne tuttum' diye sormuş, İbn Sayyad da 'duh' demiş. Duh, sözlükte duman demektir. Çünkü onda *'Gök o gün apaçık duman getirir'*[489] denilir. Böylelikle İbn Sayyad, Hz. Peygamberin niyetinden geçirip içinden tuttuğu şeyin adını bilmiş, fakat peygamber ona 'yanlış' demiştir. Yani o şeyi bilmen, seni Allah'ı kendisine ehil kıldığı değerinin dışına çıkartmayacaktır. Başka bir rivayette, kadrin sayılmayacaktır demiştir. Yani aklımdan geçirdiğim

şeyi kestirmen, değerini değiştirmeyecektir. Bu sözde bir sır vardır ki, o sırra peygamberin söylediği söz ulaştırır. Bunun anlamı, Hz. Peygamberin böyle bir sözü söylemesini zorunlu kılan makama ulaşmaktır. Hz. Peygamber aklından geçen şeyle Allah'tan gelen bir vahiy nedeniyle onu sınamış değildir. Bu sınama vahiyden kaynaklansaydı, İbn Sayyad onu bilemez, Allah kendisine verdiği emrin ardından onu desteklerdi. Bu söz, Hz. Peygamberin hurmanın aşılanması hakkında söylediği söze benzer. Hz. Peygamber'in aklından tuttuğu şey ortaya çıkınca, bu durum, Allah'ın ona saygı öğretmesinin nedeni olmuştur. Bu sayede Peygamber adına murakabe makamı korunur ve ancak müşahede ederek konuşur. Çünkü hal karinesi, Hz. Peygamberin aklından geçirdiği şeyi İbn Sayyad'ı aciz bırakmak üzere aklından geçirdiğini gösterir. Allah ise (peygamberin kendiliğinden) böyle bir şey yapmasını kabul etmemiştir. Hz. Peygamber şöyle der: 'Allah bana edep öğretti, ne güzel edeplendirdi beni!' Hz. Peygamber aklından geçirdiği şeyi orada bulunanlara söylemiş olsaydı, bir kısmı bu nedenle dinden çıkardı. Fakat Allah peygamberini böyle bir söz söylemekten korumuş, akıldan geçenleri biliyor olması İbn Sayyad'ı kâhin olmaktan çıkartmamıştı. Onlar kehaneti biliyordu ve çoğunluğu Yemen ve Arap yarım adasından olan kimselerdi. Dolayısıyla böyle bir bilgi, oradakilerin katında İbn Sayyad'ı değerinin dışına çıkartmamıştı. Bu meselede önemli bilgiler vardır ki onları açıklamak daha önemli bir meseleyi açıklamayı gerektirir.

Rızayı terk herkes için olmaz
Ancak aşağısında olan kimse için olur

Senin için hal olmazsa
Her güçlük kolaylaşır

O'nun rızasına direnirsen
Onun dilediği meydana gelir

Bu menzilden Hz. Peygamber İbn Sayyad'ı Duhan suresi hakkında sınamıştı. Bu menzil, ilahi aldatmanın ve istidrac'ın bulunduğu çetin bir menzildir. Kendisini bilen melekler bile, Allah'ın tuzağından güvende değillerdir. Akıllı insan, bilgi sahiplerinden değilse, tasarruflarında onun için konulan meşru teraziyi elinden bırakmamalıdır. Terazi onun

sağ elinde bulunmalıdır ki, onu böyle bir aldanmadan korusun. Böyle biri, kulluğunun gereklerinden ve hükümlerinden bir an bile ayrılmaz. Böyle birisine hiçbir gözün görmediği, kulağın duymadığı ve hiçbir mümkünün aklına gelmeyen ilave bilgiler ve hükümler öğretilir. Artık ayrık ruhlar ve başkaları, ona doğru yükselir. Doğrunun doğruluğu, yalancının yalancılığı hakkındaki alametler buradan ortaya çıkar. Bu mertebeye yükselen, birleştirici hikmeti öğrenir ve bedbaht mutlulardan ayrılır. Nazar sahiplerinin halleri onda farklılaşır. Bu bağlamda Zeyd'in nur olarak gördüğü şeyi, Ömer karanlık görürken aynı şeyi Cafer ışık ve karanlık olarak görebilir. Çünkü ışıkla eşya ortaya çıkar ve bunu gören insan 'bu nurdur' der. Kendisi bakımından onu gören başkası ise, 'karanlıktır' der. Bütün münazeleler (karşılıklı iniş ve çıkışlar) bu menzilde gerçekleşir. İnen Hak ile yükselen halk, onda birleşir. Hak yükselene 'nereye?' diye sorunca, o da 'Sana' der. Yaratılmış olan da inen Hakka 'nereye?' diye sorar. O da 'sana' der. Bunun üzerine şöyle der: 'Karşılaştık. Her birimiz, sahibini aramasını gerektiren sebebi açıklamak üzere gelsin!' Hak şöyle der: 'Ben seni yorgunluktan kurtarayım ve sana -meşakkat olmadan- ailenin yanında dinleniyorken ihsan edeyim diye geldim. Başka bir maksadım yok.' Yaratılmış şöyle der: 'Ben sana saygı göstereyim, huzurunda durarak mülkünde tahtında iken huzurunda durayım diye sana yükselmek istedim. Mele-i a'la'ya benim senin halifen olduğumu, bana tahsis ettiğin bilgiyle onlardan daha iyi olarak seni bildiğimi söyledin. Mele-i a'la huzurunda beni gördüklerinde, bana uyarlar. Senin karşında benim gibi birisine yakışan edebin gereği budur. Bu sayede senin karşındaki edebin bilgisini müşahede ederek, onlar da sahip olmadıkları bilgiye ulaşırlar. Çünkü görüyorum ki Mele-i a'la -seni tenzih ediyor olsalar bile- mertebeni bilmiyorlar. Onlara *'Ben yeryüzünde halife yaratacağım'*[490] diyorsun, onlar ise -onlardan bana aktardığına göre- sana itiraz ediyorlar. Emir sana ve dinlemek onlara yakışan iken, tutup sana itiraz ediyorlar. İlahi edebin onlarda hüküm sahibi olmadığını öğrendim. Sen ise, bana onları bilgilendirmemi emrettin. Hal ve davranışla öğretmek, konuşarak ve ibare yoluyla öğretmekten daha yetkindir. Mele-i a'la, senin merteben karşısında nasıl davranılması gerektiğini halimle ve sözümle öğrensinler diye sana yükselmek istedim. 'İstiva' yaratıklarına kendisiyle gözüktüğün en üstün hal iken, onlar sana karşı çıkmışlardır. Peki istiva halinden daha aşağısındaki göğe ve yere

indiğinde, durum nasıl olacaktır?' Hak şöyle der: 'Eşyanın değerini bilen senin gibi birisi ne güzel niyet taşımış! Kendi kadrini ve eşyanın kadrini bilen, benim kadrimi bilir, bana hakkımı teslim eder. Bakınız! Hz. Peygamber ve ümmetine elli vakit namazı farz kıldığımda, onları alıp hiç bir şey söylemeden, karşı çıkmadan veya 'bunlar çoktur' demeden gitti. Musa'ya geldiğinde, Musa kendisine şöyle demiştir: 'Rabbine dön, belki ümmetinin yükünü hafifletir. Bu konuda İsrail oğullarından güçlüklerle karşılaştım, ümmetin bunu taşımaktan aciz kalır ve güçlük çeker.' Peygamber hayrete düşmüş, kâmil edep Hakka itiraz etmemesini öğretmişken ümmetine karşı duyduğu şefkat, yüklerini hafifletmesini istiyordu. İstiyordu ki, ümmeti güçlük çekerek veya isteksizce veya bıkarak Allah'a ibadet etmesin. Hayreti sürdü.' İşte vasıtalar ve kendileriyle oturulup katkılan kimseler, böyle bir etkiye yol açar. Bunun üzerine Hz. Peygamber Musa'nın söylediğiyle Hakka layık edepten birini tercih durumunda kalmıştır.

Allah peygamberlerden bir gruptan söz ederken -ki içlerinde Hz. Musa da vardı- Hz. Peygamber'e şöyle dediğini zikreder: *'Onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir, sen onların hidayetlerine uy!'*[491] Hz. Peygamber, 'onların hidayetlerine uy' ifadesiyle, işaret edilen hususu böyle yorumlamış, Hz. Musa'nın 'hidayet üzere iken' hafifletme istemediğinin fark etmemişti. Bu hidayet, Hz. Peygamber'e uyulması emredilen hidayettir. Bu içtihat, Hz. Peygamber'e Allah'a başvurmasını ve hafifletme istemesini vermiş, Hz. Peygamber de Allah ile Musa arasında gidip gelmiş, en sonunda edebin gereği olarak, 'Rabbimden utandım' demiştir. Namaz on kere hafifletildikten sonra Hz. Peygamber onu ümmetine getirmiştir. Allah, ümmetine âlemin iyiliğinin kendisine bağlı olduğu 'hükümlerde içtihat' yetkisini şeriatın parçası yapmıştı. Çünkü Hz. Peygamber 'içtihat' ederek Allah ile Hz. Musa arasında gidip gelmişti. Hz. Peygamber'den ortaya çıkan davranışa ümmeti alışsın ve yadırgamasınlar diye, içtihat onlarda da tatbik edilmiştir. Öte yandan Allah içtihadı şeriatın bir parçası yapmakla Hz. Musa'nın kalbini bu konuda onarmıştır. Çünkü peygamber kendisine dönerek, kullara şefkat duygusu ortadan kalkıp da geride Hakkı tazim ve şanına layık saygının kalması gerekir. Bu nedenle peygamber, Allah hakkında herhangi bir şeyi çok görmemiştir. Bilir ki, güç O'nun elindedir ve bu sayede dilediğini güçlendirir. Böyle bir şey aklına gelip Hak onu bu makama yerleştirdiğinde, bu du-

rumun onda pişmanlık oluşturması kaçınılmazdır. Bu pişmanlık, Hz. Muhammed'e söylediği sözlerden dolayıdır. Allah *'Benim katımda söz değişmez'*[492] ayetiyle bu konuda Musa'nın kalbinin kırıklığını onarmıştır. Bu ayet, Hz. Peygamberin Allah'ın katına (namazı hafifletmek üzere) son dönüşünde söylenmişti. Allah önce çoğaltma sözünü zikretmiş, sonra onu azlık ve hafifletmeyle değiştirmiştir. Allah Musa'ya ilahi sözün bir kısmının değiştiğini, bir kısmının değişme kabul etmediğini bildirmiştir. Sözün değişmeyişi, Haktan kesin olarak ortaya çıkması halindedir. Başka bir ifadeyle zorunlu söz değişmezken, geçici söz değişir. Hz. Musa, bu sözle sevinmiş ve 'geçici söz' hakkında konuşmuş olması nedeniyle mutlu olmuştur. Öte yandan Allah, Hz. Muhammed'in (namazın hafifletilmesiyle ilgili olarak ayeti) yorumlaması nedeniyle, Muhammed ümmeti için hükümlerin tespitinde içtihat yetkisi vermiştir. Allah bu sayede kendisinden meydana gelen davranış (içtihat) hakkında, Peygamberin kalbindeki kırıklığı onarmıştır. Bu durum, onun ümmetine de yayılmıştır. Nitekim Âdem'in unutması nedeniyle inkâr ve unutma, -onun kalbini onarmak üzere- Âdemoğullarma sirayet etmiştir. Çünkü doğal yaratılış, doğanın gereği olarak, inkâr ve unutma özelliğine sahiptir. Böylece Âdem'in karşı çıkarkenki hareketi, doğal bir hareket iken unutmasında doğal etki vardır. Âdem unuttuğunda, bu unutma doğanın sıcaklığından kaynaklanmıştı. Karşı gelme ve inkâr fiili de, bizatihi, doğal bir sonuç iken bir şeye karşı gelmek yönüyle ise, bir etki değil, doğanın hükmüdür. Doğanın hükmüyle etkisi arasında böyle bir fark vardır. Unutma ise, doğanın eseriyken unutmaktan gelmek, onun hükmüdür. Gaflet doğanın etkisiyken gafletten gelmek, hükmüdür. Allah'ı bilenler arasında doğanın hükmüyle etkisini ayrıştıranlar pek azdır. Böylelikle Âdem'de inkâr etmeyle doğanın hükmü bir araya gelmiştir. Çünkü inkâr edenleri belinde ilk toplayan, Âdem'dir. Onlar, Âdem'in karşı çıkmasına hükmetmiş, o da karşı çıkmıştır. Çocuğun babasında bir etkisi vardır. Öyleyse karşı çıkma ve inkâr, doğanın hükmü olsa bile, inkârcı çocukların etkisinden kaynaklanır. Çünkü Âdem insan-ı kâmil'dir. Ondan meydana gelen unutma, doğanın etkisi ve (nüve halinde belinde taşıdığı) çocukların hükmüyle meydana gelir. Çünkü Âdem belinde unutkan çocuklarını belinde taşımaktaydı ve onlar 'unutma' etkisini meydana getirmişlerdi.

Bu işlerin ve mükaşefe keşiflerinin verdiği ilimlerin ne kadar garip olduğuna bakınız! Bütün bu zikrettiklerimiz, bu menzilin hükümlerindendir. İlahi mertebeden bu menzile ait olan, gayb'tir. Varlıklardan doğa, şehadet âleminde ise karanlık ona aittir. Şehadet âleminde karanlık görülür, fakat onunla bir şey görülmez. Doğada ise, bilinir, fakat görülmez, etkisi görülür ve onun vasıtasıyla görülür. Gaybte ise, görür, kendisiyle görülür, bununla birlikte gayb adını korur. Böyle dememizin nedeni, isimlerin hükümler, özellikle de ilahi isimlerin hükümlerin başkalaşmasıyla başkalaşmasıdır. Hüküm hükmün talep ettiği diğer ismi başkalaştırır, halbuki hakikat tektir. Şeriatların hükümlerinde bunun tersi geçerlidir. Orada hükümlerin başkalaşması, hallerin ve isimlerin başkalaşmasına bağlıdır. Hakikat ise, tektir. Din imamlarından birisi olan Malik b. Enes'e sorulmuş: 'Deniz domuzunun balık sayılması hakkında ne dersin?' Malik 'haramdır' demiş. 'Denizin balığı, canlıları ve ölüsü helaldir' denilince şöyle demiş: 'Onu domuz diye isimlendiren sizdiniz. Vallahi Allah domuzu yasaklamıştır.' Böylelikle ismin değişmesi nedeniyle Malik'e göre hüküm değişmiştir. 'Deniz balığı veya canlıları hakkında ne dersin?' diye sorulsaydı, 'helaldir' diye hüküm verecekti. Aynı şekilde, hallerin değişmesi hükümleri de değiştirir. Zorda kalmayan bir insanın ölü eti yemesi haram iken aynı şahıs zorda kaldığında ölü eti yiyebilir. Öyleyse hakikat bir iken, halin değişmesi nedeniyle hüküm değişir.

Bilmelisin ki, bu menzilden Allah, kesif veya latif veya şeffaf olmak üzere, doğal suretlerde berzah ehline tecelli etme özelliğini kabul eder. Kıyamet de bir berzahtır ve bu bağlamda varlıkta berzah olmayan bir şey yoktur. Çünkü her şey, iki şey arasında düzenlenmiştir. Berzah, bir şeyin iki şey arasında yerleştirilmesi demektir. Şimdiki zaman da öyledir ve 'süreklilik' diye isimlendirilir. Manevi şeyler daire, duyusal şeyler ise küredir. Oluşta 'uç' diye bir şey yoktur, çünkü dairenin ucu yoktur. Her parça, iki parça arasındaki bir berzahtır. Bu, kendisini bilen için değerli bir bilgidir. Bu nedenle insan-ı kâmil, yaratılışında iki doğal sureti birleştirmiş, karanlık-kesif cisim ve latif cisimle yaratılmıştır. Latif olan kesifte taşınır ve o 'ruh' diye isimlendirilir. İnsan onun nedeniyle canlıdır ve kalbin içinden çıkan ve gelişme ve dokunma duygusu denilen bedenin parçalarına yayılan bir buhardır. Allah sadece insana -diğer canlılara değil- müfekkire gücünü tahsis etmiştir. Bu sayede insan, işleri yönetir

ve tafsil eder. Âlemdeki başka varlıkların böyle bir özelliği yoktur, çünkü insan, ilahi surete göre yaratılmıştır. Onun suretinin bir yönü de, *'İşi tedbir ve tafsil eder'*[493] ayetinde belirtilir. Öyleyse insan-ı kâmil, kendisi için ilahi suretin tamamlandığı kimsedir ve o, ancak mertebeyle kemale erer. Ondan aşağıda olan ise, sahip olduğu ölçüde suretten bir pay bulunur. Bu bağlamda hayvan duyar, görür, kokuları, tatları, sıcağı, soğu hisseder, fakat ona 'insan' denilemez. Aksine o, deve, at, kuş ya da başka bir şeydir. Sureti kemale erseydi, bu kez ona 'insan' denilirdi. Kemale ermemiş insanda da, bu genel isim özel bir isme dönüşmez. İnsan kendisindeki ilahi suretin kemali nedeniyle 'halife' diye isimlendirilir, çünkü âlem ancak söz konusu ilahi surete bakar. Melekler, Âdem'de sadece unsurdan oluşan karanlık-kesif doğal sureti gördükleri için söylediklerini söylemişlerdir. Allah onlara Âdem'in suretinin kemalini öğretip secde etmelerini emrettiğinde, hızla secdeye koşmuşlardır. Âdem'in üstünlüğü bilhassa kendilerine isimlerini öğretirken bilfiil ortaya çıkmıştı. Âdem onlara ilahi isimleri öğretmeyip Allah kendilerini 'Ben Âdem'e suretimi verdim' deseydi, hiç kuşkusuz, iman ederek onun üstünlüğünü kabul ederler, Allah'ın emri nedeniyle onun karşısında davrandıkları gibi davranırlardı. İnsana insan-ı kâmil keşf olunup Hakkı insan-ı kâmile giydirdiği surette gördüğünde, iki suret arasında hayrette kalır ve hangisine secde edeceğini bilemez. Bu nedenle insana *'Her nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır'*[494] ayeti okununcaya kadar bu makamda hayrettedir. Öyleyse insanda Hakkın yüzü O'nun sureti yönünden bulunurken, Hakkın katında ise kendisi yönünden Hakkın yüzü bulunur. İnsan önce hangi şey için secde edecektir? Çünkü Allah zatı için olduğu gibi suret için de secdeyi kabul eder. Nitekim Hz. Peygamber başka bir menzilde böyle bir makamda hayrete düşmüştü. Hz. Peygamber geceleyin yürütülerek, yalnız başına nura yerleştirildiğinde ürkmüştü. Ürkmesinin nedeni, unsuri bedeniyle yürütülmüş olmasaydı. Böylelikle aslından çıkmış olmakla yalnızlaşmış ve kendi menzilinin dışında bir yere yerleşmesi nedeniyle ürkmüştür. Hz. Peygamber, unsurların ortaya çıktığı bir hakikat nedeniyle ürkmüş, bunun için ona sesine aşina olduğu Hz. Ebu Bekir'in sesiyle nida edilmişti. Böylelikle sesi tanımış, ona kulak vermiş, Ebu Bekir'in sesiyle korku ortadan kalkmışı. Oradan Allah'ın huzuruna girmek istediğinde, kendisine şöyle denildi: 'Muhammed, dur. Rabbin namaz kılmaktadır.' Bu kez Hz. Peygamber,

namazın Rabbe nispet edilişinde hayrete düşmüştür. Hz. Peygamber ise, namaz ve secdeyle kendisine dönülen kâmil-ilahi suret makamındaydı. Ona yaklaştığında, rabbi kendisini namazla karşılaşmıştı. Hz. Peygamber'in ise bu konuda bilgisi yoktu. Böylelikle Allah'a nispet edilen el-Alim ismi, Hz. Ebu Bekir'in sesiyle ona nida etmiş, Ebu Bekir'in mertebesini ona bildirmiş, onu kendisiyle ünsiyet ettirerek 'Dur, Rabbin namaz kılıyor' denilmiştir. Durmak, sebat demektir ve namaz kılan için kıbledir. Hz. Peygamber durmuş ve bu hitap kendisini korkutmuştu. Bu esnadaki hali, manası *'O'nun benzeri bir şey yoktur'*[495] olan tespihti. Onu korkutan buydu. Hz. Peygamber'e, Kuran'da kendisine indirilen şeyleri hatırlatmak üzere, *'O size salât eder, melekleri de, karanlıklardan nura çıkın diye'*[496] ayeti okunmuştur. Böylelikle zikrettiği ayetle namazın Allah'a nasıl nispet edileceğinden duyduğu korkudan rahatlamış, isra'da gerçekleşen şeyler gerçekleşmişti. İsra, Allah izin verirse başka bir yerde ele alacağımız bir konudur.

Allah bir insanı iki suret arasına yerleştirirse (ilahi sureti bakımından Hak ve zatı bakımından Hak), hangisine secde edeceği önemsizdir. İki sureti keşfeden insan, iki suretin -birisi ötekine secde etmeden- musafahalaştığını görürse, bu durum, o özel insan için suretin kemalde olduğunun delilidir. İnsana (tahsis edilen) suretin öteki-ilahi surete secde ettiğini görürse, insan suretinin diğer ilahi surete ait olduğunu anlar. Bu esnada insana ait kâmil suretin -(ilahi) sureti değil- hakikati müşahede etme makamında bulunduğunu anlar ve secdede kendisine uyar. İlahi suretin insani surete secde ettiğini görmek ise -ki *'O size salât eder'*[497] ayetinde belirtilen şeyi kast ediyoruz- secdede de ona uymaz. Uymaya kalkarsa, helak olur. Kim bu makamdaysa, işleri bulunduğu hal üzere bilir, çünkü o Allah'ın salâtının kâmil kul 'için' değil, kâmil kul 'üzerinde' olduğunu bilir. Kâmil kulun namazı, Allah'ın üzerinde değil, Allah 'içindir.' Bu farkı anlayan, Kuran ve Furkan'ı birleştirir. Bu, değerli bir müşahededir, onu tadanı görmedim. Marifetlerin en yetkini odur.

Kuran Hz. Peygamberin kalbine ve onu sürekli okuyanların kalplerine iner. Bu kalpler, onların bedenlerinde bunan göğüslerindeki kalplerdir, yoksa mekânlı olmayan veya girme veya çıkma gibi özellik kabul etmeyen insanın latifesini kastetmiyorum. Böylece düşünen nefs için sadırdaki kalp, göz için yazılı mushaf'ın yerini alır. Kalpten Kuran'ı dü-

şünen nefs karşılar. Bunun nedeni şudur: Nefs-i natıka, ona verilen yönetme ve bedende tasarruf imkânı nedeniyle, bileşik ve kesif cisimden üstün ve yukarıdadır. Bu durumda nefs-i natıka, gerçekten habersiz olduğu için bedeni kendisinden daha aşağı mertebede görür ve bedenin kemalini tamamlayan şeylerden birisi olduğunu anlamaz. Allah ise bedende sadırdaki kalbi bir mushaf ve yazılı kitap haline getirir. Bu kitap, bedende nefs-i natıkanın benzeridir. Böylelikle bilgiyle nitelenir ve baktığı ayete göre süslenir. Böylelikle nefs-i natıka sayesinde bilgi edindiği bu yere muhtaç kalır. Çünkü Hak onu kendi sözünün ve sözünün yazısının mahalli edinmiştir. Böylelikle nefs-i natıka daha önce gururlanmasına yol açan bu üstünlüğü yitirmiş, kendi değerini tanımış, kalbin meleklerin Allah'ın kelamından ibaret olan ruhla birlikte indikleri yer oyduğunu görür. İnen meleklerin kendisine baktıklarını veya kendisiyle konuştuklarını görmemiştir. Onlar, sadece indirdikleri şeyi kalbe yazmışlardır. Nefs-i natıka ise, yazılı olarak indirileni okur. Böylelikle o ikisindeki şeyleri Allah'tan anladığında, Allah'ın muradının kendisine öğretmek ve kendini beğenme hastalığına yakalanması nedeniyle de edeplendirmek olduğunu anlar. Allah'ın her şeyle ilişkisinin -herhangi bir derecelenme olmaksızın- tek ilişki olduğunu kabul ve itiraf ederek Allah'ın yaratıklarından -üst veya aşağı âlemlerdeki- herhangi bir şeye karşı üstünlük hissetmez. Âlemde (Allah'ın yaratması itibarıyla) bir üstünlük veya fazilet yoktur. Bu durum, âlemin kendisi yönünden değil, (Hakka) delil olması ve O'nunla ilişkilendirilmesi yönünden böyledir. Diğer yönden âlemin bir kısmı diğerlerinden üstündür ve âlemde farklılık vardır.

Bilmelisin ki, insanın nefs-i natıka'sına Allah iyilik murad ederse, bütün bedenin parçalarının Allah'ın övgüsünü tespih etmek üzere konuştuklarını gösterir. Onlar, sahiplerinin övgüsünü yapmaz. Nefs-i natıka onlarda bir bıkma veya gaflet veya meşguliyet görmezken zatını Allah için gerekli sürekli zikirden gafil, kendi amaçlarıyla ilgilenerek Allah'tan uzaklaşmış görür. Nefs-i natıka kendisini Allah'tan ve O'nun sınırlarında durmaktan uzaklaştıran işlere yönelmiştir. Bunu gördüğünde, âlemin onun gözündeki değeri artar ve âlemin Allah'ın bir alameti olduğunu anlar. O alamete ve Allah'ın yasaklarına saygı göstermek gerekir. Buna mukabil nefs-i (natıka'nın) değeri onun gözünde küçülür. Bilir ki, cisminden ayrılmamış olsaydı ve cismi onun yaratılışını tamam-

layan unsurlardan olmasaydı, hiç kuşkusuz, yönetilen o cismin kendisinden üstün olurdu. Cismin kendisinden üstün olduğunu öğrendiğinde, kendi değerinin bu niteliklere sahip olmasına göre, onun şerefinin ta kendisi olduğunu anlar. Nefs-i natıka bu durumda şunu öğrenir: Allah'ın kendisini bedeni yönetmek, onun lehinde çalışmakla görevlendirmesi, bedenin kendisine bir hizmetçi olması, göz ve kulak gibi güçlerinin haklarının nefsin üzerinde olması, bedenin Allah ile meşgul olmasından ve yaratıcısını tespih etmesinden kaynaklanır. Bunun üzerine nefs-i natıka kendisini bedene amade görür. O da beden gibi Allah ile meşgul olsaydı, bedenle aynı hükme sahip olurdu. Beden kendisini yönetmekle görevlendirilseydi, insan nefsi gibi, Allah'ı tespihten uzaklaşırdı. Nefs-i natıka bedene amade olduğunu öğrendiğinde, değerini bilir ve değerinin sorguya, hesaba çekileceğini ve yargılanacağını anlar. Bu durumda yükümlülük diyarı olan dünyada Allah karşısında üzerindeki sorumlulukları ve -kendi dışındaki- âlemin ve bedenin ondan talep ettiği hakları, yerine getirmesi gerekir. Bununla meşgul olurken, artık kendini üstün görmeye yönelmez veya mertebeleri tanımaya arzu duymaz. İşte hakları ve yükümlülükleri yerine getirme mertebesi, insan adına mertebelerin en şereflisidir. Hüsrana uğrayan, bunlardan habersiz kalan olduğu kadar kazançlı, haklarla ilgilenendir.

Bilmelisin ki, Allah sana üçüncü şahıs zamiriyle bir şey söylediğinde, o şeyden uzakta değildir, sadece muhatabı dikkate almıştır. Muhatap sensin ve zikredilen, senden uzaktır. Allah işaretle veya başka bir şekilde ikinci şahıs zamiriyle bir şey söylerse, seni ve o şeyi görmeyi dikkate almıştır ki her durumda bu zorunludur. Allah'ın konuşanların özlerinden aktardıklarıyla kendinden söylediği sözü ayırt etmek bir zorunluluktur. Hak kulun duyması ve görmesi olduğunda, kul adına gaiblik kalkar. Bu esnada muhatap olan, zamir olması yönüyle gaiptir. Hitap bu nitelikteki kimse için gaib zamirle gerçekleşmiştir. Öyleyse durum nasıldır? Şöyle deriz: Kuran'ın indirildiği kul, onu yükümlülere ulaştırmak ve indirileni insanlara açıklamakla yükümlüdür. Eşyanın bir kısmı onlara görünürken, bir kısmı gizlidir. Peygambere kelimeleri yerlerinin dışına çıkartmak emredilmemiştir. Aksine peygamber, Allah konuşanların sözlerini aktardığı gibi, Allah'tan aktarır. Onların sözleri, hem üçüncü şahıs hem ikinci şahıs zamirlerini içerir ve Allah onlardan aktarırken onların sözlerine bir şey eklemez. Peygambere şöyle denilir:

'*Sana indirileni tebliğ et.*'[498] Bu durumda peygamber kendisine indirilen şeyin suretinden yüz çevirmez ve söyleneni söyler. Çünkü manalar onun kalbine, harfleri terkip edilmeden, kelimeler düzenlenmeden, ayetler sıralanmadan ve sureler belirlenmeden indirilmemiştir. Bütün bunlar, 'Kuran' denilen şeydir. Allah Kuran'ı onun nefsine bir 'suret' olarak yerleştirdiğinde, kendisini gördüğü gibi izhar etmiştir. Ardından gözler mushaflarda onu görür, kulaklar okuyuculardan onu dinler. Bu duyulan ve işitilen, Allah'ın kelamından başkası değildir. Anladıktan sonra onu tahrif eden, kınanır. Peygamber kendisine indirilenin Allah'ın sözü olduğunu bilir ve kendisine indirildiği tarzda suretini korur. Herhangi bir şeyi değiştirir veya yapısını başkalaştırırsa, hiç kuşkusuz, bize kendi anlayışının suretini ulaştırmış olurdu, yoksa kendisine indirileni değil. Çünkü Kuran'ın indirildiği insanlardan her biri ona bir bakışı vardır. Hz. Peygamber Kuran'ı bize anlayışına göre aktarsaydı, o 'Kuran', yani kendisine indirilen Kuran olmazdı. Hz. Peygamber'in Kuran'ın tüm anlamlarını bildiğini ve anlamlarından hiçbir şeyin sözlerinin dışında kalmadığını farz edebiliriz. Buna karşılık biz şöyle deriz: Peygamber bunu biliyor ise, onun (anlam yoluyla aktarırken söylediği) kelimeler o anlamları gösteriyorsa, niçin başka kelimeler kullanmaya kalksın ki? Bütün bu anlamları aktarırken onlara denk gelecek eşit anlamlı kelimeleri kullansaydı, kullandığı kelimelerin -kendileri bakımından- kendisine indirilmiş olan ve onun ise yüz çevirdiği kelimelerden başka varlıklarının olması gerekir. Böyle bir durumda peygamberin kullandığı bu kelimeler, peygambere indirilen kelimelerin taşıdığı anlamların aynısını vermiş olsalar bile, varlıkları yönünden (kendisine indirilmiş olan) kelimelerden farklı olacaktır. Kuran'ı okuyan insan, peygamberin kullandığı fakat Allah'ın indirmediği kelimelerden ilave anlamlar elde eder. Böyle olsaydı, Peygamber insanlara hem kendilerine indirilenleri hem indirilmemiş şeyleri tebliğ etmiş olur, bu durumda -Allah'ın izin vermeyeceği şekilde- dini hükümleri çoğaltırlar, Allah'ın indirip de Peygamberin yüz çevirdiği bu kelimelerde eksilme gerçekleşirdi. Başka bir ifadeyle peygamber, kendisine indirilen kelimeleri tebliğde eksiltme yapmış olurdu. Peygamber böyle bir davranıştan tenzih edilmelidir. Dolayısıyla peygamber, insanlara ancak kendilerine indirilenleri -lafzî ve yazılı harfleriyle- tam ve eksiksiz bir şekilde ulaştırması gerekirken bâtında onların anlamlarını ulaştırmalıdır. Bu nedenle Cebrail her Ra-

mazan ayında peygambere gelir ve Kuran'ı ona okur, böylelikle Hz. Peygamber Cebrail ile birlikte hatim yapardı. Son Ramazan'da iki kez baştan sona hatim yapmış, Peygamber bu Ramazan içerisinde değil, o seninin içerisinde vefat edeceğini anlamıştı. Çünkü ikinci hatim, Hz. Peygamber'in vefat ettiği ve ölümünden sonra tamamlanan senenin Ramazan ayına aitti. Hz. Peygamber Rebiu'l-evvel ayında vefat etti. Kuran ise, *'bin aydan hayırlı olan kadir gecesi'*[499] inmişti. Ayette basit sayı isimlerinin sonuncusu zikredilmiştir. O sayıdan sonra basit sayı yoktur, bileşik sayılar gelir. Kuran da Allah'ın indirdiği son kitap iken Hz. Peygamber kendisine Kuran indirilen son peygamber ve peygamberlerin mührüdür (hatem). Bu ismi -ki bindir- belirsiz getirdiği aya izafe etmiş, bu sayede mevsimler ve Arap ayları ona katılmıştır. O, bir ayın kendisiyle ortaya çıktığı Kamer'in seyri nedeniyle feleğin bütün derecelerini aşma ölçüsüdür. 'Bundan daha fazladır' derse, tekrar olurdu. Halbuki varlıkta tekrar yoktur. Aksine her an yeniden yaratma vardır. Günleri zikretmekle veya hepsini toplamakla eksilme olsaydı, feleğin dereceleri tam olarak kat edilemezdi. Bu durumda peygamberin resullüğü genelleşmez, Kuran önceki bütün kitapları kuşatmazdı. Felekteki tüm dereceleri en kısa sürede kat edebilecek bir dönüşe sahip yegâne yıldız, kamer'dir (Ay). Kamer, Arap takviminde şehrin, yani ayın (hareketine göre belirlendiği) yıldızdır. Bu nedenle Kuran, bin aydan daha hayırlı bir gecede, yani bin aydan daha üstün ve daha faziletli bir gecede inmiştir. 'Daha faziletli' bir ilavedir ve ilave onun kendisidir. Allah 'daha faziletli' olmayı Kadir gecesine tahsis etmiştir. Bu, o gecenin Allah katındaki mertebesidir. Kuran'ın kendisinde indirildiği bu gece Kadir gecesidir ve Şaban'ın yarısına karşılık gelir. Çünkü kadir gecesi, bütün senede dolaşan gecedir. Bizim görüşümüze gelirsek, kadir gecesinin bütün senede dolaştığını gördük. Onu Şaban'da gördüğümüz gibi Ramazan'da ve onun tek sayılı bütün gecelerinde gördük. Ramazan ayının on ikinci gecesinde de -o yılın orucuna göre- Kadir gecesini gördük. Allah bir senedeki gecelerden hangisini 'Kadir gecesi' diye isimlendirilen o gecenin zamanı yaparsa, 'Kadir gecesi' odur. Kadir gecesinin denk geldiği gece senenin geceleri arasında diğerlerinden üstünlüğü olan özellikli bir geceyse, o gecenin hayrı Kadir gecesinin faziletine eklenir. Bu gecelere misal olarak Cuma, Şaban'ın yarısı gibi bilinen geceleri verebi-

liriz. Böyle bir gecedeki Kadir gecesi, bulunduğu gecenin faziletinin eklenmediği senedeki Kadir gecesinden üstündür. Bunu bilmelisin!

Bu menzilden Ruh-ı emin (Cebrail), Hz. Peygamberin kalbine iki sure indirmiştir: Kadir ve Duhan suresi. Her iki sure farklı hükümlere sahiptir. Kadir suresi, Duhan suresinin ayrıştırdıklarını birleştirir. Duhan suresi ise, Kadir suresinin birleştirdiklerini ayırır. Müşahede ettiği hakkında bilgisi olmayan insan, iki surenin birbirinin karşıt olduğunu zannederek ikisini birleştiren menzilin farkına varamaz. Böyle bir insan, doğal karşıtlıkları birleştirmekle meydana gelen kendi yapısını da kavrayamaz. Doğru ve sahih keşif sahibi, bu menzile girdiğinde ve müşahede ederken 'kalbi var ise', Kadir suresiyle Duhan suresi arasında karşıtlık olmadığını görür. Çünkü Kadir suresi, Duhan suresinin mertebelerde ayrıştırdığı şeyleri bir araya getirir. Ardından Duhan suresi onu alır ve mertebelere göre ayrıştırır. Çünkü kadir suresinin bunu bir araya getirmediğini ve onu kendisine sadece ayrıştırması için verdiğini öğrenmiştir. Kadir suresi Duhan suresi karşısında vergidar gibidir.

Gerçek böyledir. Bunlar, iki gözü, iki dili, iki dudağı olan iki suredir. Onlar bu menzile giren kimsenin makam-ı mahmûd ehli olduğuna ve onun kâmil varis olduğuna şahitlik eder.

Bu menzil mutabakat, münasebet ve murakabe ilmini içerir. İşaret, remiz, bu menzilden öğrenilir. Güçlük olmadan işlere nüfuz, bu menzilden öğrenilir. Çünkü işlere fikir yoluyla nüfuz edebilmek, en çetin meselelerden biridir. Açıklama ve keşif bu menzilden öğrenilir. Doğal yapıların hükmü ile unsurdan oluşan hükmü bir midir, değil midir? Işık ve karanlıklar arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Nur ve karanlık neye döner? Bunlar, Allah ile kulları arasındaki iki perdedir. Perdelerden kula yakın olan ve Hakka yakın olan hanisidir? Bir kişi adına perde ortadan kalkar mı, kalkmaz mı? Perdeler, perdelenen insanını sınırlar mı, sınırlamaz mı? Sınırlarsa, hangi yapıyla sınırlar ve tanımlar? Unsurî yapısıyla mı, doğal yapısıyla mı sınırlar? Sınırlamazsa, neye katılır? Âlemde mekân kabul etmeyen şeye mi katılır? Bu durumda, cisimlere girmek ve ya onlardan çıkmayı kabul etmez? Veya mekânda olmayan şeyin hükmünün dışında, kendisine özgü bir hükümle mi nitelenir? Böyle bir durumda mekânı veya yerleşmeyi kabul etmez. Korkutmanın içerdiği ve korkutulan kimseye dönük rahmet bu menzilden öğrenilir.

Zevkler bu menzilden öğrenilir. Mutlu eden veya bedbaht eden isimler, bu menzilden öğrenilir Yakinin anlamı, bu menzilden öğrenilir Rablikte tenzih, bu menzilden öğrenilir. Bu, anlaşılması güç bir konudur. Bilgi, mertebesi ve özel olarak kuşkunun mertebesi, bu menzilden öğrenilir. Her mertebenin kendisine yerleşen ve inen kimselere verdikleri hüküm, bu menzilden öğrenilir. Azap acıları bilmekten mi kaynaklanır, yoksa hazların bilgisinden mi kaynaklanır? Umutsuzluk geldiğinde tövbenin kabul edilmeyişi, fakat özellikle Yunus peygamberin kavminden böyle bir tövbenin kabul edilmesinin nedeni, bu menzilden öğrenilir. Ezeli kazanın nüfuzu, bu menzilden öğrenilir. Acaba basiretli kimseye kötülükle mi uygulanır, yoksa perdelilere mi aittir? Azap tabakaları, bu menzilden öğrenilir. Sınanma ve tabakaları, nasihatler, Allah katında inayet ehli, bu menzilden öğrenilir. Bununla birlikte, rahmet hepsini kuşatır. Dünyada inayet ehli, ahirette kendilerinden olmayacak insanların sınandığı işlerle sınanır. Bu sınanma ve belaya rağmen, Allah'ın ehline dönük inayeti neyle ilgilidir? İki diyarın gerektirdiği şeye mi döner? Yoksa ezeli bilginin gereğine mi? Hakkın âlemdeki her fertte bulunan yönleri, bu menzilden öğrenilir. Üç toplanmadan sonuncusunun vakti, bu menzilden öğrenilir. İstisna neye döner? Bilgisizlik, zan, kuşku nereye gider? Mensupları kimlerdir? Bu menzilden öğrenilir. Ölümün hayattan önce zikredilmesi, bu menzilden öğrenilir. Halbuki ölüm hayattan sonradır.

Bu menzilin ilimleri pek çoktur, fakat biz onların arasından daha önemliyi bildirmek istedik. Bunlar, kendisiyle ilgili bilgide mutluluk sağlayan hususlardır. Bununla birlikte bilgi mutluluğun kendisidir. Fakat genel için mutluluk, hazların meydana gelmesi, gayelerin oluşması ve acılardan kurtulmak demektir.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

ÜÇ YÜZ KIRK BİRİNCİ BÖLÜM

Sırlarda Taklit Menzilinin Bilinmesi

Her hükümde taklit var
Onda saltanat bizdedir ve teyit

Olmasaydı, bilgimizde bir kademim olmazdı
Tenzil ve tevhit de olmazdı

Hilafet ve saltanat bir taklit (Hakkı)
O Hak için görülen bir imam

Saltanat bir emanet, sahibinden ayrılmayan
Allah'a sürekli ibadette, övülmüştür o

Allah'ın varlığındaki herkes görür onu
Sırrında, o varlıklardaki gaye

Rabbim mertebesinin gereğiyle süslemiştir onu
Nitelikleriyle, bilgide mevcut değildir

Ondan başkası; o bütün yaratıklara imam
O bir ilah, bilinmeyen tanımlanan

Allah bizi ve seni ruhu'l-kuds ile desteklesin, bilmelisin ki: Taklit, bütün nazari ve zorunlu bilgilerin veya keşfi bilgilerin kendisine döndüğü asıldır. Fakat onlar, bu konuda derece derecedir. İnsanların bir kısmı Rabbini taklit eder. Onlar, sahih bilgi sahibi yüce gruptur. Bir kısmı, kendi aklını taklit eder. Onlar, zorunlu bilgi sahipleridir. Öyle ki, bir insan bir ihtimal öne sürerek onları kuşkuya düşürmek isteseydi, söylenenin mümkün olduğunu bilmekle birlikte, kabul etmez ve reddederlerdi. Bu konuda kendilerine bir şey söylense şöyle derler: 'Böyle bir ihtimal, zorunlu bilgiye zarar vermez.' Bunun misalleri çoktur, zayıf nefisler kendilerini kabul eder korkusuyla, onları zikretmiyorum. Böyle bir kabul, bir takım zararlara ve arzulara yol açar. Beni onları açıklamaktan alı koyan bu çekincedir. Bir kısmı, fikrinin verisinde aklını taklit eder. Sadece bu gruplar vardır. Öyleyse taklit, bütün bilginleri kuşatır.

Taklit sınırlama demektir. Öyleyse taklit etmekle âlem, hakikatinin dışına çıkmamıştır, çünkü âlem, sınırlı varlık demektir. Bilgisinin de kendisi gibi sınırlı olması gerekir! Bilgide sınırlama, taklidin ta kendisidir. Taklit bazı yerlerde kötülenmiştir ve bunlar bellidir. Bazı yerlerde ise, övülmüştür, bunlar da bellidir. Menziller arasında kendisine yükselmede ondan daha çetini yoktur. Taklit menzili, sevik akabelerinden en çetinidir. Çünkü bu menzil sahibi değişken, öteki menzil sahibi ise onda sabit kademdir. Taklit hüküm sahibidir ve ona bigâne kalmak mümkün değildir. Bu bağlamda kendisini bilmenin yolu ve yöntemi yaptığı konuda Rabbi taklit, en uygunudur ve bu bilgiden ayrılmamak gerekir. Çünkü Allah sana kendisini bileceğin bilgiyi kendinden bildirmiştir. Onu bilmede nazari-teorik gücüne uyarsan, bu güç sana Hakkın verdiğinin zıddını verir. Âlemde esas olan, bilgisizliktir. Bilgi, kazanılan bir şeydir. Bilgi varlıktır ve varlık Allah'a aittir. Bilgisizlik ise, yokluktur, yokluk ise, âleme aittir. O halde varlığın ait olduğu Hakkı taklit, kendin gibi yaratılmışı taklitten daha doğrudur. Varlığı Allah'tan elde ettiğin gibi bilgiyi O'ndan elde edersin. Böyle yaparsan kendisi hakkında verdiği haberle sınırlı kalır, haberler içerisinde çelişkiye değer vermezsin. Çünkü her haberin kendisine yerleştiği bir mertebesi vardır. Sen ise, bütün mertebeleri birleştiren bir mertebesin. Binaenaleyh Rabbinden açık bir delile sahip olmalı ve kendi aklından hareketle konuşmamalısın. Allah seni kendisine yöneltir, çünkü seni 'kendisi için' yarattı. Sen de kendine bakarak O'ndan uzaklaşma! Allah sana aklının zorunlu bilgisinde tecelli ederse, zorunlu olarak, aklî zorunluluğu taklit ederek bilemeyeceğin bir varlığa dayandığını öğrenirsin. Allah sana nazari gücünde tecelli ettiğinde, var olmada dayanağın olan şeyin var olduğunu görürsün. O, sana benzemez, çünkü senin varlığın, sende var olup niteliğin olan her şey, zaman içinde var olmuştur ve senin gibi bir yaratıcıya muhtaçtır. Akıl nazarî gücünden hareketle şöyle der: 'O varlığın âlemde benzeri yok.' Sen ise âlemin bütünüsün. Çünkü âlemdeki her parça, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, delil olmada bütünle ortaktır. Buna mukabil Allah şeriatında sana bilgi verdiğinde, âlemin mertebelerindeki farklılığı açıklar ve her mertebede sana tecelli eder. Sen de keşif gelene kadar Şâri'yi taklit edersin. Keşif geldiğindeyse, taklit yoluyla elde ettiğin bilginin hakikatini görürsün. Bu durumda Rabbini taklit eder ve O'nu teşbih ve tenzih edilen olarak görürsün. Böyle bir

durumda ayrıştırmış ve birleştirmiş, tenzih ve teşbih etmiş olursun. Bütün bunlar, gerçekte sensin, çünkü Hak sana mertebelerde tecelli etmiştir. Sen ise o mertebeleri kendinde toplayansın. Onlar, sana ve bütün âleme aittir. Bu yönüyle mertebeler, kendilerinde gözüken her varlıkta hüküm sahibidir ve (tıpkı bir ayna gibi) kendilerine bakana etki eder. Bunun için sana şöyle dedi: 'Bütün bunlar sensin!' Âlem 'alamet' kelimesinden türetilmiştir ve alamet tanımlananı/sınırlananı gösterir. Dolayısıyla âlem, sana delildir. Çünkü '*Allah âlemlerden müstağnidir.*'[500] Âlem özü gereği bilgi vermez, varlığıyla bilginin delilidir.

Bilmelisin ki, Hak gerçekte Ümmü'l-kitap'tır (kitabın anası). Kuran ise kitaplardan birisidir. Fakat onun diğer kitaplardan farkı, toplayıcılıktır. Bununla birlikte Kuran (yani kelam), Hakkın bir niteliğidir. Nitelik bulunacağı birisinin varlığını talep eder, nispet, mensup olacağı kimseyi arar. Bu nedenle Hakkın 'bütün kitapların kendisinden çıktığı kitabın anası' olduğunu söyledik. Diller, onu algılamada birbirinden farklılaşmıştır, çünkü ilahi kelam özü gereği bütün dilleri kabul edicidir. İlahi kelamın -indiği dillere göre- Arapça, İbranice ve Süryanice vb. olduğu söylenmiştir. Kuran hakkında 'ca'l', yani yaratmanın ve hadislik fiillerinin kullanılması bu anlama gelir. '*Onlara Rablerinden hadis bir söz geldiğinde...*'[501] ayetinde belirtilen şey, budur. Kuran'ın gelişi hadistir (zamana bağlı), fakat gelmek, inmek ve nüzul demek olmadığı gibi yaratmanın kendisi de değildir. Yaratma, yani ca'l, halk anlamında olabileceği gibi başka bir anlamda olabilir. Öyleyse Kuran'a nispet edilen hadislik (zamana bağlılık), halk anlamındaki ca'l'dir. Dolayısıyla '*Onu sağlam bir yerde nutfe yaptık*'[502] demek ile '*Onu Arapça bir Kuran yaptık*'[503] demek arasında hüküm itibarıyla fark yoktur.

Bilmelisin ki, bir şeyin yanı veya katı (indiyyet), o şeyin kendisine döner. Allah '*Sizin katınızdaki tükenir*'[504] buyurur. Çünkü sizin özelliğiniz, tükenmektir. 'Allah katındaki bakidir.' Çünkü O'nun özelliği, bekadır. Bir şeyin yanında ve katında olan şey o şeydten başka olsaydı, bizim yanımızda olan tükenmezdi. Çünkü biz ve bizim yanımızda olan şey, (hakikati itibarıyla) Allah katında bulunur. Allah katında olan ise, bakidir. Böyle bir durumda biz ve bizim yanımızda olan şey, baki olurdu. Böylelikle bir şeyin katında ve yanında olmanın o şeyin kendisi demek olduğu ortaya çıkmıştır. Dilde 'yanında', tıpkı renk arazının bulunduğu cisim gibi, mekân veya yer zarfıdır. Bu, delaletle amaçladığın

konuda daha açıktır ve o bulunduğu yerdedir. Mekân sahibi, mekânın bulunduğu yerde değildir. 'Yanında ve indinde olmak' her iki durumu birden içerir. Zorunlu bilgiyi taklit ederken, hiç kimse, varlığında dayandığı kimseyi inkâr edemez. Bu nedenle, inkâr edecek kimse de O'nu kabul etmiştir. Şöyle diyebilirsin: 'Muattıla inkâr etmiştir.' Şöyle deriz. Muattıla bir dayanağın varlığını inkâr etmemiş, dayanak olarak açıkladığınız şeyi inkâr etmiş ve niteliksiz bırakmıştır. Yoksa onlar, bir dayanağın varlığını reddetmiş değildir. Siz o dayanağın şu nitelikte olduğunu söylediniz, Muattıla ise bunu reddederek, 'dayanak şu şekildedir (niteliksiz)' demiştir. Onlar, İlke'yi işlevsiz bırakmışken siz de onların işlevsizleştirmesini işlevsizleştirdiniz. Fakat o insanlara muattıla (işlevsizleştirenler, deist) denmiştir. Onlar, bu işi yaparken, bilgilerine göre, derece derecedir. Onların bir benzeri, dinleri ve mezhepleri bilmektir. Böyle bir bilgi, mümin insanın okumasının ve bütün olarak incelemesinin gerekli olmadığı bir ilimdir. Halbuki Allah ehli, her surette Allah'ı müşahede edebilsin diye, bütün mezhepleri ve Allah'ı bilmeyle ilgili dinleri öğrenmelidir. Onlar; herhangi bir yerde inkâra kalkışmaz, çünkü Allah varlığa yayılmıştır ve O'nu ancak sınırlı (inanç sahibi) inkâr edebilir. Allah ehli, ehli oldukları kimseye (Hak) tabidir ve O'nun hükmü üzerlerinde ortaya çıkar. Allah'ın hükmü, sınırsızlıktır, dolayısıyla genel varlık O'na aittir. Allah ehli de genel müşahede sahibidir. Öyleyse Allah'ı sınırlayan kimse, O'nu müşahede etmeyi sınırlamıştır. Böyle biri, Allah ehli değildir.

Bilmelisin ki, Allah bu yaratığı düzenlediğinde, onu kendisine yeryüzü yapmış, kendisini (Arş'a) istiva etmek ve göğe inmek özelliğiyle nitelemiş, insanın yöneldiği âlemin her yönünde tasarruf etmekle kendisini nitelemiştir. '*Her nereye yönelirseniz, Allah'ın yüzü oradadır.*'[505] Başka bir ayette '*Yüzünü Mescid-i haram yönüne çevir*'[506] buyrulur. Bu ayet geldiğinde, '*Her nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır*'[507] ayetinin (namazdaki) hükmü kalkmamıştı. Fakat Allah kendisine yöneldiğinde mutlu olacağın yönü senin adına tercih etmiştir. Fakat bu durum özel bir halde böyledir ki, kast edilen hal, namazdır. Diğer mekânlardaysa, Allah senin için böyle bir sınırlama getirmemiştir. Allah senin adına sınırlılık ve mutlaklığı bir araya getirdiği gibi kendisi için de tenzih ve teşbihi bir araya getirerek '*O'nun benzeri bir şey yoktur, duyan ve görendir*'[508] demiştir. Bütün âlem, yayılmış bir yerdir. '*Orada eğrilik görülmez.*'[509] '*Bir*

farklılık görür müsün? Tekrar bak!"[510] *'Onu eğrilik bulunmayan bir Arapça olarak indirdik.'*"[511] Hak âlemin bir niteliğidir, çünkü O'nun niteliği varlıktır ve varlık Allah'a aittir. Sahih bir kutsi hadiste Allah 'kulumun duyması ve görmesi oldum' buyurur. Aynı şey, insanın bütün güç ve nitelikleri için geçerlidir. Âlem üzerine istiva eden varlık için mekân zarfı olunca, O'nun suretiyle zuhur etmiştir. Cüneyd'e marifet ve maruf (bilinen, Hak) sorulunca, 'Suyun rengi, kabının rengi' demiş, tesiri mazruftaki zarfa ait saymıştır. Böyle demesinin nedeni, bildiğin kimseyi tanımanı sağlamaktır: Sen bildiğin hakkında kendine göre hüküm verirsin. Öyleyse sen, kendinden başkasını tanımadın. Kabın rengi neyse, su kabın rengine göre gözükür. Öyleyse bilgisi olmayan kimse, 'su falan renktedir' der, çünkü göz bu rengi vermiştir. Binaenaleyh su, içinde bulunduğu kapların suretlerine ve renklerine göre gözükür ve kendiliğinde sınırlanmadığı halde sen onu öyle görürsün. Aynı şekilde, kendisinde gözüktüğü mekânların şekilleri ona böyle etki eder. Her durumda su, sudur. Kap dörtgen ise, su dörtgen, beşgen ise beşgen, dairesel ise su o surette gözükür. Çünkü su, akışkandır ve dolayısıyla şekillerini ortaya çıkartmak üzere kapların köşelerine yayılır. Akışkanlığı nedeniyle su, rengi ve şekliyle ilgili hükmü kapların şeklinden ve renginden alır ve insana böyle hüküm verdirtir. Suyu kapta gören, onu hakkında kaba göre hüküm verir. Onun hakkında -bileşik olmadan- basit haldeyken hüküm veren ise, suyun kendisinde gözüktüğü şekil ve renklerin kapların bir etkisi olduğunu bilir. Öyleyse su, kaplarda bulunduğu gibi kendi tanımı ve hakikatiyle kabın dışında da bulunur ve kaplarda bulunmakla 'su' adını yitirmez. Çünkü mutabakat hükmüyle onu gösterir. Su için kaplar, kendisinde yürüyen için yeryüzündeki yollara benzer. Salik yürüdüğü bu yolların her birisinde gayeye ulaşmak amacıyla yürür. Allah *'Dilediği her bir surette seni terkip eder'*"[512] buyurur. Kastedilen, dilediği herhangi bir surettir. Böylelikle zuhur eden sen değil, O olur. Çünkü zuhur hakikate değil, suretlere aittir. Hakikat, her zaman görünmezdir, sureti görünür.

Allah her şeyi çift yaratınca, bize yeryüzünde iki yol bulunduğunu açıklamıştır: Birincisi, gayesinin -bir kavme göre- 'sen' olduğun yoldur. Diğeri ise, aynı kavme göre, gayesi Hak olan yoldur. Başka bir gruba göre, birinci yolun gayesi O'nda sensin. İkinci yolun gayesi ise, sende O'dur. Başka bir gruba göre ise, birinci yolun gayesi 'senin O olman-

dır.' Diğer yolun gayesi ise, O'nun sen olmasıdır. Başka bir gruba göre ise, her iki yolun gayesi O'dur ve her iki yol sensin. Salik de O'dur. Başka bir gruba göre ise, iki yolun gayesi ve iki yolun kendisi, iki elden ibarettir. Salik ise, sensin. Bütün bu zikrettiklerimiz, doğru yoldadır. Atış için yayın eğikliği, onun doğruluğu demektir. Dolayısıyla Rabbinin merhamet ettiklerinin dışında, herkes görüş ayrılığına düşer. İnsanlar farklı görüşlere sahip olagelmiştir, çünkü onların yaratılışları farklıdır. Hiçbir yaratılmış yaratılış sebebini aşamaz. İçlerinde zorla itaat edenler bulunsa bile, herkes itaatkârdır.

Arş'a istiva, Hakkın niteliğidir. İnsan ise, Allah'ın suretine göre yaratılmıştır ve bu nedenle Allah insan adına 'felek' diye isimlendirdiği binek yaratmıştır. Arş da bir felektir ve felek, insan-ı kâmilin istiva etiği yerdir. Allah insan-ı kâmil'in mertebesinin aşağısında bulunanlar için de at, katır, eşek gibi başka binekler yaratmıştır. Onların üzerine oturulur. İnsan-ı kâmil de onlara binerken diğer insanlarla ortaktır. Öyleyse insanlar içerisinde kâmil olan, her bineğe binerken, kâmil olmayan feleğe dolaylı olarak binebilir, yoksa -yakîn ve kesin inanç hakkında söylendiği üzere- özü gereği binemez. Hz. Peygamber Hz. İsa için şöyle demişti: 'Yakîni artsaydı, havada yürürdü.' Burada onun gece yolculuğuna (isra) işaret etmektedir. Hz. İsa peygamberimizden değil, fakat bizden daha kesin inanç sahibiydi. Biz ümmeti olduğumuz kimseye uymamız nedeniyle havada yürüyebiliriz, yoksa İsa'dan daha yakîn sahibi değiliz. İsa'nın ümmeti de -İsa'nın su üzerinde yürümesi gibi- su üzerinde yürür. Fakat bizim için havada yürümek peygambere uymamız nedeniyle gerçekleşse bile, bütün ümmetinin Hz. Muhammed gibi havada yürümediğini biliriz. Çünkü ümmetinin bir kısmı emredilen tüm konularında kendisine uyarken bir kısmı bütün konularda peygambere uymaz. Uymaya hakkını veren, (dolaylı olarak) Peygamberin hükmüne sahiptir. Hz. Peygamber *'Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a davet ederiz'*[513] demiştir. Havada yürümek nerede, Hakkın bir insanın duyması ve görmesi olması nerede! Kastedilen, nafile ibadetlerdeki süreklilik sonucunda (Hakkın kulun güçleri olması meselesidir). Bu neticeyi, Allah'ı sevmek amacıyla nafilelere devam meydana getirir ve bu sevgi, Hakkın nafile ibadetleri yapan insanın duyması ve görmesi olmasını sağlar. 'Emredilen veya yasaklanan hususta peygambere uymak nedeniyle dolaylı olarak' derken kastedilen budur. Yoksa sadece onun ümmeti ol-

mamız, bunu sağlamaz. Aksine bütün hususlarda uymak gerekir ve kast edilen özel bir uymadır. Çünkü o, başkalarından farklı, belli ve özel bir peygamberdir. Böylelikle şeriatın gereklerini yapmak ve yerine getirmek, o şeriatı getiren peygamberin sahip olduğu halleri insana kazandırır. Bu durum, Allah'ın bir inayetidir, çünkü her peygamberin ümmeti, peygamberin haline güç yetiremez. Güç yetirebilseydi, onun bir benzeri olur ve bu konuda bağımsız hareket ederdi. Gerçek ise farklıdır. İnsan her nereye ulaşırsa ulaşsın, tâbi olarak kalır. Hz. Peygamber bu hususu açıklayarak şöyle demiş: 'Kim iyi bir âdet çıkartırsa, onun ve onu yerine getirenlerin ecri kendisine aittir.' Âdet getiren insan, onu yapanların ücretine ilave olarak, kendi ücretini de kazanır. Bu ücret, onların ücretine ve sevabına ilavedir. Âdete uyanlar ise hiçbir zaman bu makama ulaşamazlar. Binaenaleyh onlar, dünya ve ahirette peygambere tâbidir. Peygamberlerden ise, sünnetler ortaya çıkmıştır ve dolayısıyla ümmetleri daima kendilerine tâbidir.

Bilmelisin ki, Allah mutlak varlık sahibidir ve O'nu sınırlılıktan engelleyen bir sınırlılığı da yoktur. Bütün sınırlamalar, O'na aittir. Öyleyse O, mutlak anlamda sınırlılık sahibidir de. Herhangi bir sınırlılık, O'nun üzerinde hükümran değildir. Mutlaklığın O'nunla ilişkisinin anlamını kavramalısın. Kimin varlığı böyleyse, nispetleri kullanmak onun hakkıdır. Bu bağlamda herhangi bir nispet, onun için, ötekinden öncelikli değildir. Öyleyse inkâr edenler nispetleri tahsis etmedeki (başarısızlık) nedeniyle inkâr etmiştir. Bu durum, Yahudi ve Hıristiyanların diğer din ve mezhep sahiplerinden farklı olarak, söyledikleri şu söze benzer: Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. Onlar bu sözü söylerken kendisine bağlanırken, gerçekte hata bile olsa, nispetin kendisini anlamamışlardı. Allah onlara şöyle demiştir: *'Niçin günahlarınız nedeniyle, size azap etmektedir. Aksine siz de yaratıklar gibi insanlarsınız.'*[514] Allah şöyle demek istemektedir: Allah'a nispet edilen bütün bağlar, tektir. Niçin başkalarından ayrı olarak, kendinizi O'na tahsis ettiniz ki? Hata etseniz bile, hatanız, nispeti genelleştirmedeki hatanız, onu özelleştirmedeki hatanızdan ufaktır. Çünkü sizin yaptığınız (nispeti kendinizle daraltma), Allah hakkında delilsiz bir zorlamadan ibarettir. Başka bir grup, kendileri için nahoş buldukları şeyleri Allah için kabul ederek, şöyle demiştir: 'Melekler Allah'ın kızlarıdır.' Böylelikle, Allah'ın kızları erkeklere tercih ettiği hükmünü vermişlerdir. Allah ise verdikleri hükmü reddederek,

cevap vermiştir. Nitekim onlar, kendileri adına bunu nahoş bulup ortak koştukları kimseler hakkında şöyle diyorlardı: *'Biz onlara bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet etmekteyiz.'*[515] Halbuki onlar, Allah için kullardan parça kabul etmişlerdir. Her şeyi Allah'a izafe etselerdi, böyle açık bir küfür olmaz, aksine bu konudaki hüküm, nispet etikleri şeye göre değişirdi. Kul olmaları yönüyle genel nispet yaratıklara ait olsaydı, mutlu olurlardı; nebilik nedeniyle meydana gelseydi, kastettikleri şey nedeniyle sorguya çekilirlerdi. Onlar bu konuda ilahi bir habere dayansalardı, kurtulur, hatta mutlu olurlardı. Misal olarak, *'Allah bir çocuk edinseydi, seçerdi'*[516] ayetini verebiliriz. Allah çocuk edinmeyi caiz saymış, hatta ona dair bir iz vardır. Çünkü Cebrail Meryem'e yakışıklı bir adam şeklinde gözükmüştü. Hak kendisini suretlerde başkalaşma özelliğiyle nitelemiş, suretlerin hükümlerini kendisine vermiştir. Bu ancak iman nedeniyle imayla anlatılabilecek bir bilgidir ve genele ifşa edilemez. Bunun nedeni, bu konuda nefislerin maruz kalacağı zarardır. Geride seçimin kimle ilgili olduğu kalır: Eşle mi ilgilidir? Bu durumda suretlerde tecelli yoluyla meydana gelir ve iki suretin aynı olur. Allah şöyle der: *'Bir oyun edinmek isteseydik...'*[517] Çocuk kast edilir. *'Onu kendi nezdimizden edinirdik.'*[518] Çocuk anneden ibaret bir eşten doğabilir. Bu durumda eş hakkında seçim meydana gelmelidir. Eş O'nun katındadır. Öyleyse Hak, kendi dışına çıkmamıştır. Âdem de kendi eşinde kendi dışına çıkmamıştı. Âdem bir parçası olanla cinsel ilişkiye girmiş, ikisinin toplamıyla kendisi meydana gelir. Bu durum *'katımızdan'*[519] ifadesinde belirtilir. Burada lev (ise) edatı, imkânsızlık bildirir. Dolayısıyla zikredilen iki yönden meydana gelmez. Seçim oğulluk için olsaydı, oğul için değil, evlat edinmek için olurdu. Bu konuda onlar ilahi bir habere dayanmıyor olabilirler. İlahi haber derken kitaplarda veya vahiyde peygamberlerin diliyle geleni kast etmekteyim. Bu durumda ya ilahi bir keşfe ve bu konudaki bilgiye dayanıyorlarsa, öğrendikleri şeyin etkisi altında kalırlar. Bu konuda taklit edenlerin mazereti yoktur. Çünkü onların yaratılış yoluyla bilgiye ulaşma ehliyetleri vardır. Çünkü yaratılış, genel istidada sahiptir ki, öğrenme istidadır o. Öğrenmenin derecelenmesi ise, genel istidattan başka özel istidattan kaynaklanır. Öyleyse cebri kabul edenler habere bağlanırlarsa, mutlu olurlar. Haberi tevil ederken yanılıp doğru bilgiye ulaşamasalar bile, içtihat sevabı kazanırlar. Doğru yoruma varsalardı, maksat gerçekleşirdi. Bir kısmı rabbinden

açık delile sahipken, bir kısmı sahip değildir; fakat o da gerçekte isabet edendir. Binaenaleyh ilahi dayanağı olan herkes kurtulmuştur. Hepsini inkâr etmek ise körlüğün zirvesidir.

VASIL

Kevnî Bir Tahsis

Bu, Allah'ın kullarının geneline ve bu yolda yürüyenlere verdiği bir sırdır. Seçkinlerde ise, böyle bir şey meydana gelmez. Çünkü ilahi bir nitelik olsa bile, Hakka dönüşü bakımından değil, âleme dönüşü yönüyle Allah'tan gelmiştir. Buna misal olarak *'Dört şahit getirselerdi'*[520] ayetini verebiliriz. Burada 'lev' edatı, ilahidir ve teşvik anlamı taşır. Allah ise, özel olarak bu nitelikle nitelenmiştir. Hz. Peygamber 'Niyetimden dönseydim kurbanı kesmez ve onu umre sayardım, fakat kurbanı kestim. Ben bir haramı helal yapmam' demiştir. *'Kurban, yerine varıncaya kadar.'*[521] Öyleyse lev edatındaki teşvik anlamı, kendisinden anlaşıldığı şeydir. Sanki kendisine şöyle demiştir: 'Keşke umre yapsaydın.' Seçkinlerde tenezzül, kendilerini meşgul ettikleri ve Allah'ı razı eden fiillerde gerçekleşir. Böylelikle onlara ikinci zamanda daha üstün ve ilkinden daha yetkin bir davranış gözükür. Söz konusu davranışın üstünlüğü ya Allah'ın katındadır veya kişinin kendisi hakkındadır veya yumuşaklık ve şefkat gösterdikleri başkasıyla ilgilidir. Bu davranış onlardan meydana gelirken, seçkinler şöyle diyerek Allah'a karşı bir saygısızlık yapmazlar: 'Allah'ın şöyle yapması, şöyle yapmasının bedeli midir?' Böyle bir sözü seçkinler söylemez, çünkü Allah karşısında öyle bir söz, saygısızlık ve insanın tedbirini Hakkın tedbirine üstün tutmak demektir. Hakkın kendisini 'işi yönetmek' özelliğiyle nitelemesi, varlıkta hikmetin gerektirmediği bir şeyi yapmadığını öğretmek amacı taşır. Allah her şeyi bulunduğu yere indirir. Söz konusu yer öyle bir yerdir ki, Allah o şeyi oraya indirmeseydi, hikmete hakkını vermemiş olurdu. Allah her şeye yaratılışını vermiştir. Bu nedenle kendisine nazaran Allah, kullarına 'tenezzül' özelliğiyle gözükmez. Böylece Allah bu tenezzülü dilde kullanır, hatta bütün dillerde onu kullarını sınama ve -inayet ehli sakınsın

diye- bir imtihan vesilesi saymıştır. Bu sayede inayetine mazhar olanlar başkalarından ayrışır.

Bilmelisin ki, mutluluğu sağlayan ilahi ihtisas, kâmil sureti veren ilahi ihtisastan başkadır. Bununla birlikte her ikisi, bazı şahıslarda bir araya gelebilir. Mutluluk veren, iman etmek ve muhalefetten kurtulmak veya tövbenin ardından ölmek gibi hususlardır. Suretin kemalini veren ise, iktidarın nüfuz etmesini ve himmeti (toplayarak) âlemde hüküm sahibi olma sağlar. Kâmil insan her iki nimetle rızıklanır. En güçlü tesir, Allah'ın gazap ettiği kimselerin tesiridir. Misal olarak haklarında *'Kendilerinden umut kesince, onlardan intikam aldık'*[522] denilen Firavun kavmini verebiliriz. Onlar bizi kızdırdı demektir. Allah'ın iktidarı etkindir ve başkalarına ibret olsunlar diye onlardan intikam alır. Bunu ise yaratılanların kudretinin etkin olmasının bir karşılığı yapmıştır. Çünkü Allah *'onlar bizi kızdırdı'*[523] demiştir. Firavun'un *'Onun üzerine altından bilezikler verilseydi ya'*[524] sözündeki bilgisine bakınız! Yani şöyle der: Lev (ise) edatı -ki tenezzül bildirir- Musa'ya kudretinin bize işlemesi imkânı sağlamıştır ve bu sayede ona karşı koyamayız. Onu duyar, kendisine itaat ederiz. Çünkü iki el, kudret yeridir. Bilezik ise, altından yapılan ve kuşatıcı şekildir. Altın madenlerin kendisiyle gözükebileceği en yetkin surettir. İktidarın ve kudretin tesiri ise, ilahi tahsistir. Firavun kavmine bu tesirin Musa'ya verilmediğini söylemişti. Bu durum, söylediğimizi gösterir ve Firavun sözüyle bu anlamı kastetmiştir. Çünkü daha sonra 'veya' edatını kullanmıştır ki, bu edat, ilgili olana atıftır. Şöyle demiştir. *'Ya da onunla birlikte melekler gelmeliydi.'*[525] Bunun nedeni, Firavun'un kavminin şunu bilmiş olmasıydı: Melekler gelseydi, hiç kuşkusuz, onlar isteyerek veya zorla Musa'ya boyun eğeceklerdi. Firavun şöyle der: Musa'nın iktidarı bize niçin işlememiştir? Bize işleseydi, kendimizi bırakıp zorunlu bir şekilde onun sözünü kabul ederdik ve onun sözlerini kendimizden uzaklaştırmaya güç yetiremezdik. Ben dönünce, siz de onun sözüne dönerdiniz. Halbuki Musa ile birlikte kudretini etkinleştirecek kimse gelmemiştir. 'Böylelikle kavmini hafife aldı.' Yani onların manalarını kendilerine söylediği söze gere 'latifleştirdi.' Firavun kavminde böyle bir hal meydana getirince, kendilerini konuyu incelemeye sevk etmiştir ve daha önce böyle bir durumda değillerdi. Böylelikle görünüşte kendisine mecburen itaat ettiler, çünkü Firavun, korkulan ve bir şey umulan bir makamdaydı. İşin iç yüzündeyse, kendilerine söylediği şey-

leri düşünerek, ona itaat etmişlerdi. Kalplerini bütünüyle Firavun'a verip de o kalplerde kendilerini koruyacak Allah'tan bir pay kalmayınca, Allah'ı kızdırmışlar, Allah da onlara kızmış ve intikam almıştır. Böylelikle onların durumu, gerçekte Firavun'un durumundan farklıydı. Firavun Musa'nın doğru söylediğini biliyordu. Başka bir ifadeyle Firavun, görünüşteki davranışına göre Allah'ın hakkında verdiği hükmü olduğu kadar içinden davetinde Musa'nın haklı olduğuna inanması nedeniyle de bâtınındaki hükmünü de biliyordu. Firavun'un içinde yerleşik imanı, Allah katında belirli bir zamana özgü olarak ortaya çıkmıştı. Bu iman, o zamanda ve özel bir halle ortaya çıkabilirdi. Böylelikle Firavun, zamanı ve hali gelince mümin olarak gözükmüş, kavmi bir ayet olmak üzere boğulurken, sadece kendisi -kavmi olmaksızın- imanı ortaya çıktığında bir ayet olarak bedeniyle kurtulmuştu. Allah'ın kullarına olan rahmetinin bir yönü, ona *'Bugün seni bedeninle kurtaracağım'*[526] demesidir. Kastedilen, kavmi olmaksızın, kendisidir. *'Ardında olanlara ayet ol diye.'*[527] Allah'a iman edip kendisini bedeniyle, yani zahiriyle kurtaranlara alamet ol diye demektir. Onun bâtını, zaten şirkten korunmuştu, çünkü bilgi, engellerin en büyüğüdür. Böylelikle Allah, boğulmada kavmiyle Firavun'u eşitlemişken, hükümde ayırmış, onları diğerleri, yani sonradan gelen ümmetler için bir selef ve misal yapmıştır. Firavun'a ise, kurtuluşunun Allah'a iman ederek tövbe edenlere ayet olması özelliğini tahsis etmiştir.

Kâmil-ilahi tahsis, mutluluk ve sureti birleştirmede ortaya çıkar. Bu nedenle müminin kemali, mekânda halife olmaya bağlıdır. Söz konusu mekânın özelliği, öfke ve gazap esnasında kudretin nüfuz etmesi şeklinde (ilahi) suretin kemalinin gözükmesidir. Cennet böyle bir niteliğin yeri değildir, dolayısıyla orası, halifelik yeri değildir. Orası, velayet yeridir. Velayet sahibine kendisini aşamayacağı veya yaratılışının başkasını kabul etmeyeceği bir durum tahsis edilir. Farz-ı muhal, cennette gazabı gerektirecek bir durum olsaydı bile, velayet sahibi gazap özelliğine sahip olmazdı. Çünkü orası dünya yaratılışından farklı özel bir mizaca sahiptir. Bu nedenle Allah *'Yeryüzünde halife yaratacağım'*[528] demiş, 'âlemde' dememiştir. Melekler itiraz etmeseydi, secde etmekle sınanmazlardı. Onlar, bilgide derinleşenlerin farkına varacağı gizli-ince öfkeye yol açan bir davranış nedeniyle sınanmışlardı. Âlemde gerçekleşen her ilahi intikam, Allah'ı öfkelendirdikten sonra gerçekleşir, çünkü Allah âlemi rah-

meti nedeniyle yarattı ve rahmetin özelliği, intikam almak değildir. Gazabın özelliği ise intikamdır. Fakat gazap, tabaka tabakadır. İntikam da onun terazisinde -bir ilave ve eksilme olmaksızın- ortaya çıkar. İntikam öfkelendiren adına bir temizlik olarak ortaya çıkar ve bu nedenle intikam sonsuza kadar sürmez. İntikam Allah katındaki belli bir süreye kadardır, ardından onu rahmet takip eder. Çünkü sonsuz ebedi hüküm, rahmete aittir. Zikrettiğimiz konuya aklını veren ve meseleyi iyi inceleyen, değerli bir bilgi öğrenir. O bilgi, adaletin ilahi hükme yayılması, ihsanın kapsayıcılığı ve rahmetin gazabı geçmesini bilmektir. Böyle biri, Hakkın hükmünü hakikatlerin gereğine göre uygulayacağını bilir. Hakikatler, kendileri nedeniyle, değişmez ve başkalaşmaz.

Bu meselede zikrettiğimizi ayetleri Hak, mütercimi diliyle *'tefekkür eden kavim için'*[529] *'akleden bir kavim için'*[530] getirdi. Bunlar başkalarına ait değillerdir. Sen de -kendini uzak tutman için- Allah'ı son derecesine kadar kızdırmanın bilgisini öğrenmeye çalışmalısın. Bu, herkesin bilmediği sırlardandır ve Huzeyfe b. Yeman'ın -ki sahabedendir- bilgisi buydu. Hz. Peygamberin arkadaşları bu bilgiyi bildiği için onu 'sır sahibi' diye isimlendirmişti. Allah'ın dostlarına ihsan ettiği bilgiler arasında bundan daha faydalı bilgi yoktur ve bu konuda zevk sahibi kimse görmedim. Huzeyfe'den sonra, Allah ehli arasında bu bilginin kendisinde ortaya çıktığı kimsenin varlığını duymadım. Bu, gizli bir korunmadır ve neredeyse sahibi bile farkına varmaz. Keşifte ondan yetkini yoktur. Allah bu bilgiyi murakabe ehli edeplilere verir. Onlar, eşyayı Rab-merbub, Halık-mahlûk arasındaki ilişki ve mutabakata göre dikkate alırlar. Onların üzerinde imkan ve olabilirlik hakimi hüküm vermez. Bu mertebede imkânın etkisi veya varlığı yoktur. O, aklın ardındaki bir makamdır. Çünkü akıl böyle bir durumda 'imkân' hükmü verir, halbuki gerçek öyle değildir. Fakat insan onu müşahede ettiğinde kabul eder; hakkında düşündüğündeyse, onu mümkün sayar.

Bu menzile özgü ilimlerden birisi, belirsizlik ilmidir. Belirsizlik, remiz, bilmeceler, sırlar bu menzilden öğrenilir. Kelimelerde ibaret bileşik harfler, bu menzilden öğrenilir. Nurlar ve şehadet âleminin ilgili olduğu görme, bu menzilden öğrenilir. Yaratma ilmi, bu menzilden öğrenilir. Birleştirme ve tafsil ilmi, bu menzilden öğrenilir. İlahi isimlerdeki yükseklik menzilleri ve hükümleri, bu menzilden öğrenilir. Aciz bırakma ilmi, bu menzilden öğrenilir. Takrir ilmi, bu menzilden öğre-

nilir. Bilgisizliğin neticeleri, bu menzilden öğrenilir. Bilgisizlik var olmayan bir şey iken nasıl olur da var olan hükmü olabilir? (Kevnî) iktidara (ilahi) iktidarın mukabelesi, bu menzilden öğrenilir. Hakkın varlığının âleme yayılması, bu menzilden öğrenilir. Bu nedenle hiç kimse O'nu inkâr etmez. Karıştırma, mahiyeti öğrenme arzusundan kaynaklanır ve bu durum âlemde gözüken görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Âlemde bir hükmü olmaksızın, Hakka özü gereği özgü nitelikler, bu menzilden öğrenilir. Bütün şeriatler ve onların belirlemeyle ortaya çıktığı, bu menzilden öğrenilir. Bu nedenle şeriatlar, bir süreye ve gayeye kadar devam eder. Hak kıyamette iki grup arasında o şeriatlara göre hüküm verir. İki diyar dolup cezanın süresi bittiğinde, rahmetin hükmü ortaya çıkar. Çift ve tek ve çiftin bilgisinin tekin bilgisinden önce gelmesi, bu menzilden öğrenilir. Taşıyan ve taşınan nimetlerin belalara ve acı veren şeylere nüfuz etmesi, bu menzilden öğrenilir. Varlıklardan gücün olumsuzlanıp Allah'a bırakılması, bu menzilden öğrenilir. Âlemin Allah ile âlem arasında bölünmesi, bu menzilden öğrenilir. 'Allah'a ait âlem olan' ile 'âlem için âlem olan', bu menzilden öğrenilir. Bunu bilen kimseyle bilmeyen bu menzilden öğrenildiği gibi onu bilenin kendisini gizlemesi gerekip gerekmediği bu menzilden öğrenilir. Bu bilgi, özü gereği, gizli midir, değil midir? Hakemleşmeler, insanların bu konudaki dereceleri, bu menzilden öğrenilir. Hakkın hesaba çekmesi, bu menzilden öğrenilir. Bunlar niçin olur ve neye döner? Bütün yaratıkların ilahi meşiyete dönmesinin sebebi, bu menzilden öğrenilir. Bu bir bilgiden mi kaynaklanır, zorla mı meydana gelir? Taklit ile nazari araştırma arasındaki fark, bu menzilden öğrenilir. Taklitçinin kendisini bağladığı şey, kendi hakkında bilgi midir, değil midir? Kaderin âlemin bilgisinin zıddına hüküm sahibi olması, bu menzilden öğrenilir. Genel anlamda akıbetler, bu menzilden öğrenilir. Onun etkisi kendisini bileni şimdiki halde kuşatır mı, kuşatmaz mı? Fetretler ve mensuplarının hükmü nedir? Şerefliler, bu menzilden öğrenilir. Mahiyeti nedir? Âlemde şerefli ve daha şerefli var mıdır, yok mudur? Yoksa âlemde derecelenme yok mudur? Üstünlük var ise, bunu araştıran kimse bir denkliğe mi ulaşır? Bu durumda her aşağı mertebedeki, üsttekinden (bir yönden) daha üstün olur. Bu, içlerinde Ebu'l-Kasım b. el-Kasi -ki *Halü'n-Na'leyn*'in yazarıdır- bulunduğu bir grubun görüşüdür. Allah'ın sayesinde âlemde farklılık yarattığı hikmet, bu menzilden öğrenilir. Şey-

tanın insandan ayrılmayışının nedeni, bu menzilden öğrenilir. Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine şeytana karşı yardım ettiğini ve şeytanının Müslüman olduğunu söylemiştir. Batılın hakikat kisvesi giymesi, bu menzilden öğrenilir. Keşif, bu menzilden öğrenilir. Çünkü herhangi bir yaratılmışın bir konuda bir gücü yoktur ve her şey Allah'ın elindedir. Bu, teklifin varlığı nedeniyle, hayret ilmidir. Bu hayret, varlıkta herhangi bir güce sahip olmayanın yükümlü olmasını bilmekten kaynaklanır. İlahi sebeplerin sebeplilerdeki etkisi, bu menzilden öğrenilir. Acaba o zati midir, ilahi midir? İlahi tecellinin ve kendisine bağlanmanın verdiği gıpta, bu menzilden öğrenilir. Nebevi tevhit, bu menzilden öğrenilir. Bilginin âlemdeki hükmünü engelleyen perdeler, bu menzilden öğrenilir. Bununla birlikte onun bilgisi kendindedir. Umutsuzluk anında ve azap geldiğinde Allah'a dönmenin kabul edilmesi, bu menzilden öğrenilir. Bu tövbe -dünyada azabı kendilerinden kaldırmasa bile- ahirette fayda vereceği, bu menzilden öğrenilir. Yunus'un kavmine tahsis edilen ayrıcalık ise, tövbelerinin dünya hayatındaki azabı da onlardan kaldırmasıydı. Bu durumda *'Onlar azabımızı gördüklerinde fayda vermedi'*[531] ayetinin anlamı ortaya çıkar. Kastedilen, dünyadaki faydadır, çünkü Allah, *'Onları azapla cezalandırdık ki, geri dönsünler'*[532] buyurur. Öyleyse kendisine inen azabın kalkmasına rağmen tövbe edenin tövbesi makbuldür. Çünkü kendisinden umulan bir şeyi meydana getirmiştir. Allah *'Umulur ki, geri dönerler'*[533] buyurdu.

Hakkın sırlarının âlemde ortaya çıkması ve âlemin Hakkın suretiyle zuhuru ve onun menzili, bu menzilden öğrenilir. Her türdeki velayetin çeşitleri, sona eren ve ermeyen kısımları, bu menzilden öğrenilir. İlahi izafetler, bu menzilden öğrenilir. Onlar, teşrif tarzında mıdır, sınanma yoluyla mıdır? Yoksa bir kısmı teşrif, bir kısmı sınanma tarzında mıdır? Zahiri ve batını birleştirenin mertebesi, bu menzilden öğrenilir? Onun mertebesiyle birleştirmenin ilişkisi nedir? Vasıtalara dayanmanın hikmeti, bu menzilden öğrenilir. Acaba o, sınanma amacı mı taşır? Yoksa maksat vasıtaları şereflendirme midir? İnatçılara karşı ilahi delilin ortaya konulması, bu menzilden öğrenilir. İnatçılık yapmayıp Hakkı ehli nedeniyle tanıyan, kimse bu menzilden öğrenilir. Zatî-ilahi ihata, bu menzilden öğrenilir. İlaveler, bu menzilden öğrenilir. İlave Zeyd'den sahip olduğu şeylerin alınıp Ömer'e verilmesi (intikal) tarzında mı gerçekleşir? Yoksa yok olanın (madum) yinelenmesi yoluyla gerçekleşen

ilaveler midir? Yoksa bir kısmı yok olanın yenilenmesi, bir kısmı intikal tarzında mıdır? Allah'a özgü ilimler, bu menzilden öğrenilir. Oluşla ilgili ve akılca Allah'a ait bir hüküm olamayacak ilimler, bu menzilden öğrenilir. Böyle bir ilmin şeriattaki hükmü, akıldaki hükmüyle bir midir, değil midir? Bu ilim, duyularla gerçekleşen zevk ilmidir. Şefaatçilerin mertebeleri ve nitelikleri, bu menzilden öğrenilir. Bu sayede onlar şefaat etme hakkı kazanır.

Bu menzilin içerdiği ilimlerin bir kısmı bunlardır. 'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'

Yirmi İkinci Sifir sona erdi.

SON NOTLAR

1 Sâd 38/69.

2 er-Ra'd 13/2.

3 er-Ra'd 13/2.

4 er-Rahman 55/31.

5 er-Rahman 55/29.

6 en-Nûr 24/41.

7 el-Bakara 2/105.

8 el-Bakara 2/282.

9 el-Enfal 8/29.

10 el-Bakara 2/282.

11 et-Talak 65/12.

12 el-Cin 72/28.

13 Meryem 19/67.

14 el-İnsan 76/1.

15 Ta Ha 20/41.

16 el-İsra 17/1.

17 Ta Ha 20/50.

18 Fâtır 35/10.

19 en-Nisa 4/17.

20 Fâtır 35/10.

[21] et-Tin 95/5.

[22] et-Tin 95/4.

[23] et-Tin 95/6.

[24] et-Tin 95/6.

[25] et-Tevbe 9/110.

[26] el-En'am 6/40.

[27] el-En'am 6/91.

[28] Fâtır 35/15.

[29] el-Ahzab 33/57.

[30] el-Kalem 68/4.

[31] en-Naziat 79/24.

[32] el-İsra 17/44.

[33] Fussilet 41/11.

[34] ez-Zuhruf 43/32.

[35] el-Kehf 18/82.

[36] Âl-i İmran 3/64.

[37] Meryem 19/85.

[38] el-Vakıa 56/61.

[39] el-Vakıa 56/62.

[40] el-A'raf 7/29.

[41] el-A'raf 7/29.

[42] Abese 80/22.

[43] es-Saffat 37/64.

[44] el-İnfitar 82/7.

45 el-İnfitar 82/8.

46 el-Müminun 23/14.

47 Âl-i İmran 3/181.

48 el-Müzzemmil 73/20.

49 en-Nahl 16/40.

50 er-Rahman 55/19.

51 en-Nahl 16/40.

52 Kaf 50/29.

53 Kaf 50/29.

54 el-Ahkaf 46/31.

55 el-Cin 72/23.

56 er-Rahman 55/13.

57 er-Rahman 55/13.

58 Âl-i İmran 3/181.

59 el-Maide 5/64.

60 et-Tevbe 9/94.

61 Fâtır 35/22.

62 Fussilet 41/6.

63 el-Fetih 48/2.

64 Fâtır 35/28.

65 Âl-i İmran 3/128.

66 et-Teğabün 64/16.

67 el-Bakara 2/82.

68 Meryem 19/85.

[69] Nuh 71/7.

[70] el-Bakara 2/272

[71] el-Kasas 28/56.

[72] en-Nur 24/54.

[73] el-Ahzab 33/46.

[74] eş-Şûra 42/52.

[75] Yusuf 12/108.

[76] en-Nisa 4/80.

[77] el-Maide 5/92.

[78] en-Nisa 4/59.

[79] Yasin 36/38.

[80] Yasin 36/40.

[81] el-Bakara 2/253.

[82] Fâtır 35/1.

[83] Fussilet 41/30.

[84] el-Mearic 70/4.

[85] Ta Ha 20/114.

[86] es-Saffat 37/164.

[87] el-Ahzab 33/43.

[88] er-Rahman 55/31.

[89] el-Ahzab 33/43.

[90] en-Necm 53/11.

[91] el-En'am 6/38.

[92] el-A'raf 7/145.

93 el-Kasas 28/83.

94 Meryem 19/57.

95 el-A'raf 7/128.

96 el-Hakka 69/11.

97 ez-Zümer 39/19.

98 el-Ahzab 33/5.

99 el-Fetih 48/6.

100 eş-Şûra 42/11.

101 el-Kasas 28/65.

102 Hud 11/113.

103 el-İsra 17/74-75.

104 el-Cin 72/23.

105 el-Mücadile 58/23.

106 en-Nisa 4/226.

107 el-İsra 17/1.

108 er-Ra'd 13/39.

109 el-Hac 22/47.

110 Yunus 10/72.

111 el-Müminun 23/14.

112 el-A'raf 7/151.

113 el-A'raf 7/135.

114 el-Fatiha 1/4.

115 en-Nur 24/35.

116 Hud 11/7.

[117] Hud 11/7.

[118] el-Mülk 67/2.

[119] Hud 11/7.

[120] en-Nur 24/2.

[121] el-Kehf 18/65.

[122] el-Bakara 2/30.

[123] er-Ra'd 13/2.

[124] el-Hadid 57/3.

[125] Âl-i İmran 3/6.

[126] el-A'raf 7/51.

[127] en-Nisa 4/105.

[128] et-Tahrim 66/1.

[129] en-Nisa 4/105.

[130] el-En'am 6/153.

[131] el-En'am 6/153.

[132] el-En'am 6/153.

[133] el-Müminun 23/117.

[134] el-Bakara 2/268.

[135] el-Bakara 2/268.

[136] el-En'am 6/12.

[137] el-Bakara 2/40.

[138] el-Maide 5/23.

[139] el-İsra 17/44.

[140] ez-Zariyat 51/56.

[141] el-Haşr 59/16.

[142] el-İsra 17/61.

[143] el-A'raf 7/12.

[144] ez-Zariyat 51/56.

[145] Âl-i İmran 3/97.

[146] en-Naziat 79/24.

[147] Fussilet 41/22.

[148] el-İsra 17/36.

[149] el-En'am 6/149.

[150] el-Enbiya 21/112.

[151] el-Enbiya 21/112.

[152] Kâf 50/30.

[153] Yunus 10/2.

[154] et-Teğabün 64/10.

[155] et-Teğabün 64/9.

[156] Hud 11/108.

[157] el-Vakıa 56/33.

[158] Ta Ha 20/101.

[159] el-Ankebut 29/13.

[160] el-Ankebut 29/13.

[161] Ta Ha 20/100.

[162] Hud 11/107.

[163] el-Hicr 15/85.

[164] Abese 80/9.

165 el-En'am 6/73.

166 el-En'am 6/73.

167 el-Cin 72/28.

168 el-Cin 72/27.

169 el-Bakara 2/255.

170 en-Nahl 16/22.

171 el-Enbiya 21/22.

172 el-Bakara 2/30.

173 Muhammed 47/19.

174 eş-Şûra 42/11.

175 en-Nahl 16/51.

176 Âl-i İmran 3/30.

177 en-Nur 24/36.

178 en-Nisa 4/82.

179 el-Enam 6/9.

180 el-İsra 17/95.

181 en-Neml 27/14.

182 en-Neml 27/14.

183 ez-Zuhruf 43/31.

184 el-İnsan 76/3.

185 Meryem 19/6.

186 el-İnsan 76/30.

187 ez-Zümer 39/4.

188 el-Enbiya 21/17.

189 es-Saff 61/2.

190 İbrahim 14/52.

191 Âl-i İmran 3/21.

192 Yasin 36/11.

193 el-Kalem 68/44-45.

194 en-Naziat 79/27.

195 el-Ahzab 33/35.

196 et-Tevbe 9/112.

197 et-Tahrim 66/5.

198 el-Bakara 2/253.

199 el-İsra 17/55.

200 et-Tin 95/3.

201 eş-Şûra 42/11.

202 Hud 11/132.

203 Meryem 19/15.

204 Meryem 19/33.

205 el-Bakara 2/282.

206 el-Bakara 2/282.

207 et-Tevbe 9/67.

208 Ta Ha 20/115.

209 Ta Ha 20/52.

210 Muhammed 47/19.

211 eş-Şuara 26/27.

212 en-Nahl 16/40.

213 en-Necm 53/30.

214 eş-Şûra 42/51.

215 el-Bürûc 85/20.

216 Hud 11/56.

217 Hud 11/56.

218 eş-Şûra 42/52.

219 en-Nahl 16/40.

220 er-Ra'd 13/31.

221 el-Haşır 59/21.

222 el-Enbiya 21/107.

223 en-Necm 53/4.

224 Sâd 38/5.

225 el-Müminun 23/117.

226 el-Maide 5/72.

227 et-Talak 65/1.

228 el-Furkan 25/60.

229 el-İsra 17/110.

230 eş-Şûra 42/11.

231 et-Tevbe 9/6.

232 el-Hadid 57/3.

233 İbrahim 14/4.

234 el-Enbiya 21/22.

235 el-En'am 6/76.

236 el-Enbiya 21/63.

237 el-Bakara 2/258.

238 el-İsra 17/42.

239 en-Nisa 4/82.

240 el-Bakara 2/23.

241 er-Rahman 55/28.

242 er-Rahman 55/31.

243 en-Nisa 4/80.

244 el-Bakara 2/31.

245 Sâd 38/75.

246 el-İnsan 76/30.

247 en-Nisa 4/78

248 eş-Şems 91/8.

249 el-Enam 21/12.

250 el-A'raf 7/156.

251 ez-Zariyat 51/56.

252 el-Bakara 2/179.

253 el-En'am 6/160.

254 eş-Şûra 42/46.

255 el-Münafikun 63/4.

256 ez-Zuhruf 43/58.

257 Hud 11/44.

258 el-Kasas 28/7.

259 el-Müminun 23/1.

260 et-Tevbe 9/111.

[261] Muhammed 47/31.

[262] el-Mücadile 58/1.

[263] el-Enam 21/122.

[264] el-Maide 5/110.

[265] el-Müminun 23/14.

[266] Ta Ha 20/5.

[267] el-Hac 22/46.

[268] el-Hac 22/46.

[269] İbrahim 14/48.

[270] Fussilet 41/10.

[271] eş-Şûra 42/11.

[272] Âl-i İmran 3/97.

[273] el-Maide 5/110.

[274] Âl-i İmran 3/49.

[275] el-Ahzab 33/13.

[276] el-Vakıa 56/61.

[277] el-Vakıa 56/62.

[278] el-Vakıa 56/62.

[279] Kaf 50/14.

[280] Yusuf 12/15.

[281] el-Furkan 25/45.

[282] el-Furkan 25/45.

[283] el-Furkan 25/45.

[284] el-Furkan 25/46.

285 el-Furkan 25/45.

286 ez-Zariyat 51/49.

287 el-Hadid 57/3.

288 Âl-i İmran 3/6.

289 el-Ankebut 29/17.

290 er-Rahman 55/27.

291 Lokman 31/20.

292 Ta Ha 20/66.

293 Ta Ha 20/5.

294 el-Hakka 69/38.

295 el-Hakka 69/39.

296 er-Rahman 55/1.

297 er-Rahman 55/3-4.

298 et-Tevbe 9/6.

299 eş-Şûra 42/11.

300 ez-Zariyat 51/49.

301 Yasin 36/39.

302 el-Kamer 54/1.

303 el-Kamer 54/2.

304 el-Kamer 54/3.

305 en-Necm 53/30.

306 el-Haşr 59/2.

307 Yunus 10/44.

308 el-Ahzab 33/46.

309 en-Nur 24/16.

310 el-Enfal 8/29.

311 el-Kehf 18/65.

312 Muhammed 47/31.

313 el-Enbiya 21/112.

314 el-Kehf 18/43.

315 el-Kamer 54/53.

316 eş-Şûra 42/27.

317 en-Nebe' 78/26.

318 el-Ahkaf 46/14.

319 et-Tevbe 9/82.

320 İbrahim 14/22.

321 İbrahim 14/22.

322 İbrahim 14/22.

323 el-Kasas 28/78.

324 en-Nisa 4/85.

325 el-Bakara 2/186.

326 et-Tevbe 9/128.

327 el-Enbiya 21/107.

328 el-A'raf 7/143.

329 el-A'raf 7/143.

330 el-A'raf 7/143.

331 en-Nahl 16/60.

332 el-Hicr 15/21.

333 el-İsra 17/23.

334 ez-Zümer 39/3.

335 en-Necm 53/23.

336 er-Ra'd 13/33.

337 el-En'am 6/149.

338 el-Casiye 45/23.

339 el-Enbiya 21/98.

340 el-Bakara 2/24.

341 el-Enbiya 21/99.

342 el-Enbiya 21/101.

343 el-Enbiya 21/102.

344 et-Tahrim 66/6.

345 Meryem 19/52.

346 el-Bakara 2/255.

347 Hud 11/123.

348 ez-Zariyat 51/56.

349 en-Necm 53/39.

350 Yunus 10/72.

351 el-Kamer 54/14.

352 ez-Zümer 39/9.

353 et-Tevbe 9/67.

354 ez-Zümer 39/9.

355 Fâtır 35/19.

356 eş-Şûra 42/11.

[357] eş-Şûra 42/11.

[358] Ta Ha 20/114.

[359] el-Bakara 2/6.

[360] el-Münafikun 63/6.

[361] et-Tövbe 9/80.

[362] et-Tur 52/16.

[363] el-İnsan 76/3.

[364] ez-Zariyat 51/56.

[365] Ta Hà 20/14.

[366] Ta Ha 20/14.

[367] ez-Zariyat 51/57.

[368] eş-Şuara 42/21.

[369] ez-Zariyat 51/50.

[370] ez-Zariyat 51/51.

[371] el-Maide 5/73.

[372] el-İsra 17/110.

[373] ez-Zariyat 51/55.

[374] el-Ahzab 33/4.

[375] el-Enbiya 21/2.

[376] el-Bakara 2/185.

[377] Ğafir 40/15.

[378] el-Furkan 25/59.

[379] el-Enfal 8/29.

[380] el-Bakara 2/282.

[381] Ta Ha 20/14.

[382] el-İsra 17/110.

[383] el-Bakara 2/163.

[384] el-Hicr 15/87.

[385] el-Buruc 85/21.

[386] Kaf 50/1.

[387] el-Vakıa 56/77.

[388] el-Furkan 25/59.

[389] en-Neml 27/26.

[390] el-Müminun 23/116.

[391] el-Buruc 85/15.

[392] el-Hac 22/18.

[393] el-Fecr 89/15.

[394] el-Vakıa 56/80.

[395] el-Maide 5/2.

[396] el-Hucurat 49/9.

[397] Ta Ha 20/32.

[398] el-Hucurat 49/10.

[399] Ta Ha 20/14.

[400] eş-Şûra 42/11.

[401] el-En'am 6/103.

[402] eş-Şûra 42/11.

[403] es-Saffat 37/80.

[404] el-Hucurat 49/10.

405 Muhammed 47/3.

406 en-Nahl 16/40.

407 el-A'raf 7/54.

408 Ta Ha 20/32.

409 Ta Ha 20/32.

410 el-A'raf 7/128.

411 el-Fatiha 1/5.

412 el-İsra 17/16.

413 el-Fetih 48/10.

414 el-Enfal 8/17.

415 Nuh 71/17.

416 Nuh 71/17.

417 Sâd 38/69.

418 el-Enbiya 21/22.

419 Sâd 38/26.

420 el-Bakara 2/35.

421 en-Naziat 79/40.

422 Sâd 38/26.

423 el-Fetih 48/10.

424 Lokman 31/15.

425 en-Nisa 4/59.

426 Nuh 71/17.

427 Nuh 71/17.

428 Hud 11/123.

429 Âl-i İmran 3/110.

430 en-Nahl 16/68.

431 Nuh 71/17.

432 Yusuf 12/55.

433 el-Hicr 15/21.

434 Yusuf 12/55.

435 el-Mürselat 77/25.

436 el-Ahkaf 46/31.

437 el-Enbiya 21/107.

438 el-Haşr 59/16.

439 en-Nisa 4/13.

440 en-Nisa 4/13.

441 el-Bakara 2/36.

442 el-Bakara 2/30.

443 el-En'am 6/37.

444 el-Ankebut 29/50.

445 el-Ankebut 29/51.

446 el-Enbiya 21/107.

447 Hud 11/120.

448 el-Maide 5/48.

449 en-Nisa 4/15.

450 el-Enfal 8/17.

451 el-A'raf 7/96.

452 ez-Zümer 39/53.

[453] et-Tevbe 9/118.

[454] el-Hadid 57/4.

[455] el-İsra 17/49.

[456] es-Saffat 37/80.

[457] el-İsra 17/44.

[458] en-Nasr 110/3.

[459] el-A'raf 7/180.

[460] el-A'raf 7/180.

[461] eş-Şûra 42/11.

[462] el-Ahkaf 46/4.

[463] el-Maide 5/110.

[464] ez-Zümer 39/38.

[465] en-Nahl 16/88.

[466] en-Nisa 4/56.

[467] el-Bakara 2/80.

[468] el-Bakara 2/81.

[469] el-Bakara 2/80.

[470] el-En'am 6/30.

[471] el-Ahkaf 46/34.

[472] el-Enam 21/27.

[473] el-Ahkaf 46/20.

[474] Ta Ha 20/114.

[475] el-Bakara 2/31.

[476] el-Hac 22/8.

[477] el-Hac 22/8.

[478] el-Fetih 48/2-3.

[479] İbrahim 14/7.

[480] el-Maide 5/48.

[481] Hud 11/123.

[482] el-İsra 17/88.

[483] el-Fetih 48/1.

[484] el-Fetih 48/2.

[485] el-Fetih 48/2.

[486] Hud 11/56.

[487] el-Fetih 48/3.

[488] er-Rahman 55/4.

[489] ed-Duhan 44/10.

[490] el-Bakara 2/30.

[491] el-En'am 6/90.

[492] Kaf 50/29.

[493] er-Ra'd 13/2.

[494] el-Bakara 2/115.

[495] eş-Şûra 42/11.

[496] el-Ahzab 33/43.

[497] el-Ahzab 33/43.

[498] el-Maide 5/60.

[499] el-Kadir 97/4.

[500] Âl-i İmran 3/97.

501 el-Enbiya 21/2.

502 el-Müminun 23/13.

503 ez-Zuhruf 43/3.

504 en-Nahl 16/96.

505 el-Bakara 2/115.

506 el-Bakara 2/149.

507 el-Bakara 2/115.

508 eş-Şûra 42/11.

509 Ta Ha 20/107.

510 el-Mülk 67/3.

511 ez-Zümer 39/28.

512 el-İnfitar 82/8.

513 Yusuf 12/108.

514 el-Maide 5/18.

515 ez-Zümer 39/3.

516 ez-Zümer 39/4.

517 el-Enbiya 21/17.

518 el-Enbiya 21/17.

519 el-Enbiya 21/17.

520 en-Nur 24/13.

521 el-Bakara 2/196.

522 ez-Zuhruf 43/55.

523 ez-Zuhruf 43/55.

524 ez-Zuhruf 43/53.

[525] ez-Zuhruf 43/53.

[526] Yunus 12/92.

[527] Yunus 12/92.

[528] el-Bakara 2/30.

[529] en-Nahl 16/11.

[530] en-Nahl 16/11.

[531] Ğafir 40/85.

[532] ez-Zuhruf 43/28.

[533] ez-Zuhruf 43/28.